A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadványai

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:
MAKKAI SÁNDOR

FELELŐS SZERKESZTŐ:
KERECSÉNYI DEZSŐ

FŐMUNKATÁRSAK:
PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE,
TÚRÓCZY ZOLTÁN

1941.
Ötvenedik évfolyam.
I—XII. füzet.

Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Budapest

TARTALOM

Tanulmányok, cikkek.

Oldal:

Aldobolyi Nagy Miklós: Egy református szigetтáj — — — — — — 395
Boda István: A magyar személyiség megismerésének módszerei — — — 296
„ Magyarság és alkalmazkodás — — — — — — — — — 81
Bóka László: Márai Sándor — — — — — — — — — — — 8
„ A Kosztolányi-hagyaték — — — — — — — — — — 52
„ Kolozsvári Grandpierre Emil — — — — — — — — — 130
„ Magyar nacionalizmus (Joó Tibor könyve) — — — — — — 183
Csabai István: Városrendezés és az új református templomok — — — 48
Csengődy Lajos: Az új bibliafordítás műhelyéből — — — — — — 162
Csinády Gerő: A Délvidék protestánsai — — — — — — — — 193
Debreczeny Lilla: Ponyvairodalom — — — — — — — — — 15
Dezséry László: Mit kezdjünk a munkássággal? — — — — — — 215
„ Társadalmi átalakulás — — — — — — — — — — 373
Ferdinánd István: Keresztyénség és világnézet — — — — — — 6
Gaudy László: Jegyzetek az európai protestantizmus mai helyzetéhez — 43
„ Egység — — — — — — — — — — — — — — — 168
„ Hat tér — hat ideológia — — — — — — — — — — 225
„ Protestáns pedagógiai problémák — — — — — — — — 345
Gesztelyi Nagy László: Gróf Széchenyi István és a reverzális-kérdés — — 325
Gulyás Pál: „Professzor Csokonay“ — — — — — — — — — 305
Harsányi András: Sylvester János — — — — — — — — — 174
„ A Középdunai Protestantizmus Könyvtára — — — — — — 245
„ Az idősebb Révész Imre — — — — — — — — — — 414
Joó Tibor: Korszak és nemzedék — — — — — — — — — 90
„ Ravasz László a filozófus — — — — — — — — — 293
Juhász Géza: Budai Ézsaiás — — — — — — — — — — 422
Karner Károly: Új bibliafordítás és revízió — — — — — — — 197
Kerékgyártó Elemér: Az új énekeskönyv elé — — — — — — — 271
Koncz Sándor: Prófétai teológia — — — — — — — — — — 205
Kovács Endre: Regionalizmust? — — — — — — — — — 277

Oldal:

K. D.: Gróf Teleki Pál — — — — — — — — — — — — 145
„ Babits Mihály — — — — — — — — — — — — 311
Makkai Sándor: Az ötvenedik évfolyam elé — — — — — — — 1
„ Kegyelem és élet (Kapi Béla könyve) — — — — — — — 97
„ Ravasz László — — — — — — — — — — — — 289
„ Egyházunk belső feladatai ma — — — — — — — — — 358
„ Reményik Sándor — — — — — — — — — — — — 385
Máthé Elek: A föld és a mult az Újvilágban — — — — — — 87
Muraközy Gyula: Szabolcska Mihály lelki családfája — — — — — 33
Nagy Géza: A kisebbségi kérdés református szempontból — — — — 405
Ottlik László: Állam és nemzet — — — — — — — — — — 110
Péter Zoltán: Spranger az evilági vallásosságról — — — — — — 232
Pröhle Károly: Emberség — magyarság — keresztyénség — — — — 65
Raffay Sándor: A Károli-Biblia revíziója — — — — — — — — 146
Révész Imre: Halk és szelid hang (A reformáció emlékére) — — — — 353
Sárkány Oszkár. Bünügyi regény és irodalmi disznótor — — — — 209
Sólyom Jenő: A vizsolyi Biblia jubileumi irodalmához — — — — — 257
Szabó Imre: Nemzetnevelés — — — — — — — — — — — 156
Török István: A tízparancsolat, mint a nemzeti élet törvénye — — — 117
Trombitás Dezső: Vallás és hit — — — — — — — — — — 124
„ Egyház és hitvallás — — — — — — — — — — — 389
Trócsányi Dezső: A reformáció újabb kritikája — — — — — — 72
Túróczy Zoltán: Egyház és nemzet — — — — — — — — — 105
Újszászy Kálmán: Evangélium és népfőiskola — — — — — — — 40
„ Ember és nevelés — — — — — — — — — — — — 333
Vajda Endre: A spirituális költő (Reményik Sándor költészete) — — — 263
Vasady Béla: A magyar önismeret prófétája (Gróf Széchenyi István születésének másfélszázados fordulójára) — — — — — — — — 321

Versek.

Aprily Lajos: Ibsen Peer Gynt-jéből — — — — — — — — — — 4
Bakó József: Hazafelé — — — — — — — — — — — — 262
Bóka László: Babits Mihály halálára — — — — — — — — — 312
„ 1941. október 31. — — — — — — — — — — — — 372
Debreczeny Lilla: Másvilági fantázia — — — — — — — — — 404
Gulyás Pál: Hajnal előtt — — — — — — — — — — — 167
Hegyaljai Kiss Géza: Kálvin szíve — — — — — — — — — — 331
Juhász Géza: Keresztelő János — — — — — — — — — — — 71
„ Gyerek a csatatéren — — — — — — — — — — — — 155
Kutas Kálmán: A bajvívó testvérek — — — — — — — — — — 378
Reményi József: Magyar szó Amerikában — — — — — — — — — 291
Traeger Ernő: A házsongárdi temetőben (Reményik Sándor halálára) — — 388

Jelek és magyarázatok.

Oldal:

Parádi Katalin: Kolozsvárt — — — — — — — — — — — 18
T. P.: Kronosz lenyelte gyermekeit — — — — — — — — — 19

Könyvek és írók.

Bikácsi László: Az Egyetemi Nyomda ifjúsági regényei — — — — 31
„ Világnézet és nevelés — — — — — — — — — — — 60
„ A falu problémái — — — — — — — — — — — 93
„ Muraközy Gyula: Titok — — — — — — — — — — 191
„ Jékely Zoltán: Zugliget — — — — — — — — — — 192
„ Kovács Endre: Az alázat évei — — — — — — — — — 254
„ Ács Tivadar: Kossuth papja — — — — — — — — — 320
„ Bolyai-könyvek — — — — — — — — — — — — 382
Bóka László: Cs. Szabó László: Erdélyben — — — — — — — 141
„ Cs. Szabó László: A kígyó — — — — — — — — — — 222
„ Babits Mihály: Írók két háború között — — — — — — — 252
B-i L.: Bodó Jenő: Három fogolytábor — — — — — — — — 223
B. I.: Két regény — — — — — — — — — — — — 333
„ Erdélyi elbeszélők — — — — — — — — — — — 384
Csabai István: Ferdinandy Mihály: Mi magyarok — — — — — — 318
„ Szalay Karola: A tánc a képzőművészetben — — — — — — 431
Erdős Jenő: Darvas József: Elindult szeptemberben — — — — — 30
Fehér Gábor: Ferenczy Ferenc: Magyarok vagyunk — — — — — — 94
Gesztelyi Nagy László: Ihrig Károly: Agrárgazdaságtan — — — — 188
Gönczy Gábor: Magyar irodalmi almanach az 1941. évre — — — — 256
„ Márai Sándor: Kassai őrjárat — — — — — — — — — 287
„ Kosztolányi Dezső: Lángelmék — — — — — — — — — 288
„ Márai Sándor: Mágia — — — — — — — — — — — 317
Gunda Béla: Lajos Árpád: A magyar nép játékai — — — — — — 29
„ A Magyarságtudományi Intézet — — — — — — — — — 62
„ Palotay Gertrud: Erdély magyar népművészete — — — — — 136
Halász Gábor: Mátrai László: Élmény és mű — — — — — — — 94
Harsányi András: Varjas Béla: Balassa Bálint istenes énekeinek első kiadása 64
„ Három kötet a debreceni kollégiumról — — — — — — — 143
Incze Gábor: Bod Péter önéletírása — — — — — — — — — 352
Istványi Géza: Vass Gyula: A Duna-medence ezer éve — — — — — 28
„ Gáldi László és Makkai László: A románok története — — — — 284
Kerékgyártó Elemér: Bábszínház — — — — — — — — — — 223
„ Banó István: Baranyai népmesék — — — — — — — — — 316
Kiss Jenő: Paul v. Podmaniczky: Befreites Leben — — — — — — 58
Kiss Tihamér László: Künkel Fritz: A közösség — — — — — — 134
Koczogh Ákos: Kenyeres Imre: Rejtelmes irodalom — — — — — — 63
„ Zsolnai Béla: A magyar biedermeier — — — — — — — — 135
K. D.: Gulyás Pál: Bibliotheca J. Sambuci — — — — — — — 431

Oldal:
Lajtha László: Palotay Gertrud: Oszmán-török elemek a magyar hímzésben 189
Losonczi Zoltán: Bárczi Géza: Magyar szófejtő szótár — — — — — 283
Makay Miklós: Fónyad Dezső: Emlékezzél — — — — — — — 316
„ Borbély László: A tenger hőse — — — — — — — — — 320
Márkus Jenő: Benkő István: Mondottam ember — — — — — — 24
„ Farkas István: Krisztus nyomában — — — — — — — — 25
„ Magócs Károly: Hívogatás — — — — — — — — — — 25
„ Sipos Géza: Tűz és só — — — — — — — — — — 26
„ Pongrácz József: János evangéliuma — — — — — — — 26
„ Barcza József: Elmenvén, tanítsatok — — — — — — — 26
Molnár Antal: Árokháty Béla psalteriuma — — — — — — — 249
Narancsik Imre: Trombitás Dezső: Hitből hitbe — — — — — — 429
Ravasz János: Veres Péter: Mit ér az ember, ha magyar? — — — — 59
Renner János: Mikola Sándor: A fizikai megismerés alapjai — — — 379
Sidó Zoltán: Kiss Sándor: Ifjúsági munka a magyar református egyházban 379
Ifj. Szabó Aladár: Incze Gábor szövegkiadványai — — — — — — 281
Szabó Richárd: Ady és Tisza (Hegedüs Lóránt könyve) — — — — 20
„ Két regény — — — — — — — — — — — — — — 141
„ Passuth László: Nápolyi Johanna — — — — — — — — 255
Szegedi István: Fodor József: Jelenések évei — — — — — — — 142
Tóth Béla: Makkai Sándor új regénye — — — — — — — — 22
Tóth Sándor: Nagy Zoltán: Új magyar művészet — — — — — 138
„ Tóth Ervin tanulmányai — — — — — — — — — — 285
Török Pál: Kendy Finály István: A magyar földért — — — — 27
„ Incolatus Erdélyben 1400 előtt — — — — — — — — — 313
„ Zsebatlasz — — — — — — — — — — — — — — 384
Tőke László: Delio Cantimori: Eretici italiani — — — — — — 351
„ Church: I reformatori italiani — — — — — — — — — 430
Trombitás Dezső: Makay Miklós: A megújhódás útján — — — — — 221
Trócsányi Dezső: Kornis Gyula: A magyar politika hősei — — — — 58
Urbán Ernő: Dibelius Ottó: Jézus egykor és most — — — — — 188
Vajthó László: Staud Géza: Dramaturgiai vázlatok — — — — — 140

Hírek, közlések.

A Luther-Társaság közlése — — — — — — — — — — — — 14
Helyreigazítás — — — — — — — — — — — — — — 144
10 év, 50 intézmény (A Szeretetszövetség munkája) — — — — — 384

PROTESTÁNS SZEMLE

1

TARTALOM:

Makkai Sándor: **Az ötvenedik évfolyam elé** ● **Ibsen Peer Gynt-jéből** (Áprily Lajos fordítása) ● Ferdinánd István: **Keresztyénség és világnézet** ● Bóka László: **Márai Sándor** ● Debreczeny Lilla: **Ponyvairodalom** ● **Jelek és magyarázatok** ● **Könyvek és irók** (Szabó Richárd: **Ady és Tisza** — Tóth Béla: **Makkai Sándor új regénye** — Könyvismertetések.)

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: **MAKKAI SÁNDOR** FELELŐS SZERKESZTŐ: **KERECSÉNYI DEZSŐ**
FŐMUNKATÁRSAK: **PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN**

1941. JANUÁR **BUDAPEST** **L. ÉVFOLYAM**

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

MÁRKUS JENŐ: Benkő István: Mondottam ember...; Farkas István: Krisztus nyomában; Magócs Károly: Hivogatás; Sipos Géza: Tűz és só; Pongrácz József: János evangéliuma; Barcza József: Elmenvén, tanítsatok — — — — — — — — — — — 24
TÖRÖK PÁL: Kendi Finály István: A magyar földért — — — — 27
ISTVÁNYI GÉZA: Vass Gyula: A Duna-medence ezer éve — — — 28
GUNDA BÉLA: Lajos Árpád: A magyar nép játékai — — — — — 29
ERDŐS JENŐ: Darvas József: Elindult szeptemberben — — — — — 30
BIKÁCSI LÁSZLÓ: Az Egyetemi Nyomda ifjúsági regényei — — — 31

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyüjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őriz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).
Felelős kiadó: Szabolcska László.
A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.
A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.
A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.
Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.
Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság tisztikara:

Tiszteletbeli elnök:
Ravasz László.

Elnökök:
Kapi Béla, Makkai Sándor, Tomcsányi V. Pál, Hegedüs Lóránt.

Ügyvezető elnök:
Kapi Béla.

Főszerkesztő:
Makkai Sándor.

Felelős szerkesztő:
Kerecsényi Dezső.

Főtitkár:
Szabolcska László.

Pénztárnok:
Kesztler László.

Ellenőr:
Péter Lajos.

Számvizsgáló bizottsági tagok:
Bendl Henrik, Deák Béla, Oroszlán Zoltán.

Ügyész:
Fromm Lajos.

Képviselők a Tud. Társaságok és Egyesületek Szövetségében:
Bánkuti Dezső és *Incze Gábor.*

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság választmányának tagjai:

Ajkay István földbirtokos, e. m. felügy.
Alföldy András egy. tanár.
Apriły Lajos igazgató.
Balogh Jenő v. b. t. t.
Barát Károly esperes.
Bartók György egy. tanár.
Bertók Béla ref. püspök.
Bánffy Miklós v. miniszter.
Bánkuty Dezső tanár.
Benedek Zsolt főtanácsos.
Berde Károly egy. tanár.
Bernát István, a Nemzeti Bank ny. eln.
Boér Elek közig. tanácseln.
Bruckner Győző egy. tanár.
Budai Gergely theol. igazg.
Budakker Oszkár ev. lelkész.
Buza László egy. tanár.
Csekei István egy. tanár.
Csekey Sándor theol. tanár.
Czeglédy Sándor ref. lelkész.
ifj. Czeglédy Sándor egy. rk. tanár.
Czinke István ny. ref. püspök.
Darányi István egy. rk. tanár.
Darányi Lajos lelkész.
Deák János egy. tanár.
Deér József egy. tanár.
Dezső Gyula jogak. dékán.
Gaudy H. László v. o. igazg.
Mágocsy Dietz Sándor egy. tan.
Duszik Lajos ev. főesperes.
Domanovszky Sándor egy. tan.
Egyed Aladár ev. lelkész.
Erdős József egy. tanár.
Erdős Károly egy. tanár.
Farkas István ref. püspök.
Fizély Ödön esperes.
Flachbart Ernő min. tan.
Gratz Gusztáv v. min.
Gyalokay Jenő ny. ezredes.
Gyökössy Endre Máv. főtanácsos.
Hauszmann Károly ev. lelkész.
Hettesy Kálmán ref. lelkész.
Horváth János egy. tanár.
Imre Sándor egy. tanár.
Incze Gábor v. o. igazg.
Isóz Kálmán főtitkár.
Joó Tibor egy. m. tanár.
Karácsonyi Sándor egy. tanár.
Karner Károly egy. tanár.
Kállay Kálmán egy. tanár.
Kéky Lajos, a Kisfaludy Társ. főtitkára.
Kemény Lajos ev. esperes.
Kiss István egy. tanár.
Kiss Jenő egy. tanár.
Kiss Ferenc egy. tanár.
Kolossváry Bálint egy. tanár.
Kovács Sándor ev. püspök.
Kováts J. István egyhker. főjegyző.
Kuszy Emil ev. lelkész.
Kutas Kálmán ev. lelkész.
Magassy Sándor ev. lelkész.
Magda Sándor ref. püspök.
Mályusz Elemér egy. tanár.
Marton János theol. tanár.
Mátyás Ernő theol. tanár.
Melich János egy tanár.
Mesterházy Jenő tan. képz. tanár.
Mészöly Gedeon egy. tanár.
Mikler Károly jogak. tanár.
Mitrovich Gyula egy. tanár.
Moór Gyula egy. tanár.
Muraközy Gyula ref. lelkész.

Nemény Imre ny. egy. tanár.
Németh Károly ev. lelkész.
Némethy Károly v. b. t. t.
Osztroluczky Miklós ny. főispán.
Oszwald György min. osztálytan.
Ottlik György szerkesztő.
Ottlik László min. tanácsos.
B. Pap István ny. theol. tanár.
Papp Ferenc igazgató.
Pap László theol. tanár.
Podmaniczky Pál egy. tanár.
Pongrácz József theol. tanár.
Prónay Dezső br.
Prőhle Károly egy. tanár.
Prőhle Vilmos egy. tanár.
Raffay Sándor ev. püspök.
Ravasz László ref. püspök.
Révész Imre ref. püspök.
Schulek Tibor tábori lelkész.
Sebestyén Jenő theol. tanár.
Soltész Elemér tábori püspök.
Sólyom Jenő egy. tanár.
Szabó Aladár ref. lelkész.
Szabó Imre ref. esperes.
S. Szabó József ny. főigazgató.
Szabó József másodlelkész.
Szabó Richárd tanár.
Szabó Zoltán theol. tanár.
Szalay István földbirt., e. m. felügyelő.
Szántó Róbert ev. lelkész.
Szász Károly v. b. t. t.
Szentiványi József o. gy. képviselő.
Szentpétery Kun Béla egy. tanár.
Tankó Béla egy. tanár.
Tóth Endre theol. tanár.
Tóth Lajos igazgató.
Török Pál könyvtárnok.
Török István theol. tanár.
Turóczy Zoltán püspök.
Ujszászy Kálmán theol. tanár.
Vajthó László tanár.
Varga Zsigmond egy. tanár.
Vasady Béla egy. tanár.
Ványi Ferenc igazgató.
Victor János ref. lelkész.
Zongor Béla ev. esperes.
Ziermann Lajos ev. esperes.
Zsigmond Ferenc egy. tanár.

Az ötvenedik évfolyam elé

A Protestáns Szemle ezzel a számával ötvenedik évfolyamába lépett. Tulajdonképpen már 1938-ban el kellett volna érnie ezt a nagy fordulót, mert első évfolyama 1889-ben jelent meg. Azonban 1921—23-ban, a körülmények kényszere folytán, a folyóirat szünetelt s csak 1924-ben indult meg újra. Igy ötvenedik munkaévünk csak most veszi kezdetét.

Indokolt és méltó, hogy egy pillanatra megálljunk utunknak ennél a mérföldkövénél, mert egy magyar protestáns folyóirat életében ekkora mult valóban nagyot és sokat jelent, a mi viszonyainkhoz mérten egyenesen ritka és rendkívüli jelenség.

Mi tette lehetővé azt, hogy a Protestáns Szemle, annyi külső sorsváltozás és belső szelelmi válság viharos sorozatán át máig fennmaradhatott?

Kétségtelenül nagy része van ebben annak a szerencsének, hogy folyóiratunk élére egymásután a legkiválóbb és az idők parancsát helyesen felismerő szerkesztők kerültek, hogy munkatársai között mindig a magyar protestántizmus legkitűnőbb szellemei működtek s élete, iránya felett elismert vezéreink állottak őrt. A fényes nevek hosszú sorát írhatnók ide ennek bizonyságául, de a részletes beszámolót akkorra óhajtjuk halasztani, mikor az ötvenedik évfolyamot, Isten segedelmével, befejezhetjük.

Úgy érezzük azonban, rá kell mutatnunk ez alkalommal arra, hogy a személyi feltételek és adottságok minden kiválósága mellett is ezt a kivételesen hosszú pályafutást csak az magyarázhatja, hogy a Protestáns Szemlére valóban szükség volt és ezt a szükségletet ki kellett és ki lehetett elégíteni. Tény, hogy folyóiratunk félszázadon keresztül az egyetlen olyan irodalmi orgánum volt, amely a református és evangélikus magyarság magasabb szellemi közösségét, testvéri lélek-egységét hordozta, képviselte és hirdette.

Voltak idők e félszázad alatt, mikor a protestantizmus közös gyökér-igazságait s az azokból kihajtó nagy elvi követelményeket aránylag könnyű volt ebben a munkaközösségben összehangzó módon kifejezni és szolgálni. Valljuk meg, hogy ez a könnyűség és összhang főképpen a negatívumok irányában adódott: a lelkiismereti tiltakozás hirdetésében minden ellen, ami a szellem és élet szabadságára tör. Ennek a feladatának a Szemle zavartalan és természetes egyhangúsággal tett eleget. „A polemikus követelmény", amit Szász Károly püspök az első évfolyamhoz írt bevezetőjében hangoztatott, mindig egy táborba és azonos magatartásba tömörítette íróinkat, úgy a történeti kutatás, mint az elvi állásfoglalás síkjában.

E mellett az összhangzatos megnyilvánulás mellett kezdettől fogva érvényesült a Szemlében egy másik törekvés is: a keresztyén élet evangéliumi tartalmának hangsúlyozása és a hívő szeretet munkáiban való felmutatása. Ebben az irányban értékes, oda-

adó támogatásra talált Szemlénkben a mult század utolsó két évtizedének evangélizációs és belmissziós lendülete.

De ez az örvendetes körülmény egyúttal a folyóirat második életszakaszát is meghatározta. Nem lehet tagadni ugyanis azt, hogy az egymás mellett folyó polemikus és építő munka az idők teltével bizonyos kettősséget vitt bele a folyóirat képébe, melyet ha nem is nevezhetünk ellentétességnek, de mégis szétágazásnak kell neveznünk, mintha ugyanazon a völgyön két külön színű, mélységű, sodrású és irányú folyó hömpölyögne át.

Kétségtelenül nehezebbé vált ezáltal a belső egység fenntartása, de jegyezzük meg jól, hogy nem a protestáns keresztyénség két testvér-ága között, hanem még csak a mindkettőben fellépő belső, lelki és szellemi elhajlások miatt. A Protestáns Szemle azonban ebben a változatban is sikerrel szolgálta a magyar protestantizmus nagy szükségletét, amely létrehívta, mert a két felekezet emberei közül összetartotta azokat, akik a polemikus feladat hordozói voltak és külön azokat is, akik mindenekfelett az evagéliumi kegyességben való megújhodást sürgették és munkálták.

Szemlénk harmadik életszakasza, a XX. század elejétől a világháború végéig, hullámzó vonalban, de lényegében azonos képet mutat. A protestáns polémia teológiai jellege elhalványul benne, de visszahúzódik a pozitív evangéliumi építő-törekvés is. A folyóirat mindinkább világnézeti, tudományos és irodalmi organummá válik, protestantizmusa és evangéliumi szelleme a felszín alá kerül s mint rejtett mozgató rúgó és háttér, érvényesül az általános tudományos, irodalmi igény mögött. Ez volt az a liberális szellemű korszak, mikor a lapok és folyóiratok azáltal akartak versenyképesek maradni, hogy sajátosságukat titkolták és hangjukban, módszereikben alkalmazkodtak az uralkodó világi sajtóhoz. Ebben az életszakaszában eredtető hivatását már csak egy módon teljesíthette a mi Szemlénk: személy szerint igyekszik hasábjain tömöríteni a magyar protestáns felekezetű tudósokat és írókat, eltekintve attól, hogy felfogásukban és meggyőződésükben miféle lényegbevágó vagy színezeti különbség választja el őket egymástól. Mindenesetre ez is szükséglet volt, illetve a szükségletnek ez volt akkor az egyedül lehetséges kiszolgálása. Bizonyos, hogy folyóiratunk tartalmilag sokkal változatosabb és gazdagabb lett általa, de természetesen nem lehetett mentes az ellenmondásoktól és belső egységének bomlási tüneteitől.

Tisztán irodalmi szempontból ízlésbeli és színvonali emelkedést és egységet a kényszerű szünetelés utáni, 1924-es újrakezdés visz bele a folyóiratba, de ekkor már a negyedik és ma is folyamatban lévő életszakaszába lép, amely kétségtelenül válságos, éspedig sokkal válságosabb helyzetet jelent, mint multjának bármelyik megelőző fordulata.

Mindnyájan érezzük, hogy az utolsó másfél évtized alatt maga a „protestáns" név üresedett meg. Ma az jelent valóságot, életet, értéket, ha az egyház, a teológia, az intézmény, az iroda-

lom, a személy református vagy evangélikus. Ma mindinkább református vagy evangélikus egyházról, teológiáról, világnézetről, irodalomról kell beszélnünk és mind kevésbbé „protestáns"-ról.

Ez tény, amelyet tudomásul kell vennünk és amelyhez alkalmazkodnunk kell.

Mondjuk ki azt is, hogy ez a tény önmagában véve örvendetes, mert hiszen azt mutatja, hogy a két testvérág életében egyaránt a hitvallásos gyülekezeti öntudat és az ebből fakadó életfelfogás, magatartás és szolgálat lelke lángolt fel. Ez pedig éles és erőteljes bélyeget nyom egész világnézetünkre, kulturális, társadalmi és nemzeti kötelezettségeink öntudatosítására és munkálására is.

Ilyen körülmények között önkénytelenül felmerül a kérdés: teljesítheti-e a Protestáns Szemle továbbra is a maga hagyományos és mindig vállalt, de szerfelett nehézzé és kényessé vált feladatát, a szellemi közösség és testvéri egység kifejezését, védelem gyanánt kifelé és építésül befelé?

A válasz nem lehet kétséges. Ha a Protestáns Szemlére a multban szükség volt és ezt a szükséget változó módokon, azonban mégis mindig ki tudta elégíteni, úgy ma még sokkal inkább szükség van reá s még parancsolóbban áll előtte a követelés, hogy a magyar protestantizmus szószólója legyen.

Legyünk tisztában azzal, hogy ez megalkuvás és színtelen egyeztetés által nem lehetséges. Protestantizmus van és lesz, de a ma és a jövő protestantizmusa határozott, pozitív tartalmat jelent. Magát az evangéliumi keresztyénséget, legtisztább és legmélyebb, mert isteni igazságában és erejében. A Protestáns Szemlének nem az a teendője, hogy kínos aprólékossággal és félénk óvatossággal igyekezzék egy semleges találkozópontot keresni a református és evangélikus hitvilág között, hogy így semmitmondóvá váljék a kívülvalók és a testvérek számára egyaránt, hanem az, hogy állandóan felmutassa a közös és egyetlen ősforrást: a tiszta evangéliumot s ezzel ébrentartsa, erősítse, hatékonyá tegye annak a szent missziónak öntudatát, amely a magyar nemzet életében a református és evangélikus keresztyénségre együtt vár, a nemzet lelkének, eszményeinek megszentelésében, a tudomány, irodalom, művészet, társadalmi élet egész területén.

Ebben a szolgálatban nem kell félnünk attól, hogy a közös igazságot más és más szempontból és sajátos színben fogjuk megvilágítani. Bátran és nyiltan tehetjük ezt, ha maga Krisztus tegnap és ma és mindörökre ugyanaz számunkra. A Protestáns Szemle nem teológiai szaklap egyik fél számára sem, de áldott eszköze lehet az egymás hite által való épülésnek, azoknak a gyümölcsöknek felmutatásában, melyek a hitből itt és ott, mint kegyelmi ajándékok, fakadtak.

Nem támadni és legyőzni akarjuk egymást, hanem tanulni, gyarapodni akarunk egymás által. S ha ezt akarjuk: a Protestáns

Szemle minden eddiginél áldottabb módon töltheti be feladatát a jövőben is.

Azt pedig sohasem szabad elfelejtenünk, hogy a magyar nemzet sorsában örökre egy a magyar református és a magyar evangélikus egyház sorsa is. Jaj volna nekünk, ha ezt elfelejtenők!... De áldott lesz minden ténykedésünk, amellyel bizonyságot teszünk arról, hogy az örök testvériség közös forrásából: az Igéből táplálkozunk. Hisszük ezt és könyörgünk érte, hogy így legyen.

Ebben a hitben, Isten kegyelmében bizakodva, indulunk az ötvenedik év munkájának.

Makkai Sándor

Nagyapám régi háza...

Részlet Ibsen Peer Gynt-jének fordításából.

Kastély kastélyra épül,
csupa arany s ezüst.
Maradj! Hiába kéred:
eltűnnek, mint a füst.
A kakas fenn a tornyon
szárnyát próbálja már.
A megnyílt hegy bezárul
és rajta kő a zár.
Milyen fatörzsek őrzik
azt a magaslatot?
Gémlábú óriások!
S ők sem maradnak ott!
Szivárvány-színzavarral
rezeg s kúszál a köd.
Valahol mély harang zúg
s tűz ég szemem mögött.
Fejemen tüzes abroncs —
ó, hogy lerántanám!
Hogy ég! Az ördög tudja,
ki kovácsolta rám.
Hazug kaland a bakkal —
ki hinné el nekem?
A menyasszony a sziklán —
és Peer Gynt részegen.
Sasok és ölyvek űztek,
manóvarázs befont.
S a három lány az éjjel —
Én hóbortos bolond!

Két barna sas kereng ott.
Húz a lúd délre már.
S engem itt elmeritsen

térdig a por s a sár!
Szállunk velük! Fürösszön
az éles szélverés,
fenn fény tisztítja lelkem:
sugár-keresztelés.
Futok az esztenáktól,
hogy jó és hős legyek.
Túl táltoson lefőzöm
az angol herceget.

Mit bámultok, leányok?
Én megteszem, meg ám!
Engem hiába vártok!
Én látlak még talán —
Hova lett az a két sas?
Az ördög vitte el.
Nézd, nézd: ott egy csodás kéz
nagy háztetőt emel.
S egyszerre, nézd, a földből
egy úri ház terem.
Már kész, kapuja nyitva.
Be szép ház. Ismerem!
Nagyapám régi háza,
de tatarozva ám!
Nincs rom, ép a kerítés,
fényt villog ablakán.
Odabenn dáridó van:
sok hangos jóbarát.
A prépost kés fokával
csendíti poharát.
A kapitány a tükröt
palackkal zúzza szét.
Hadd pusztítsák! Anyám, itt
most nem segít beszéd.
Gazdag Jon Gynt mulat ma,
éljen a gynti vér!
Micsoda vad zsivajgás,
a ricsaj égig ér.
A kapitány beszólít,
a prépost felköszönt,
és hurrá zeng a szóra,
mely Peerbe lázat önt.
Harsogva zúg a jóslat,
míg zajban nem vesz el:
Nagy ősök ivadéka,
Peer Gynt, te hős leszel!

Április Lajos fordítása.

Keresztyénség és világnézet

Amint a Jézus Krisztusban Isten testbe öltözött, hogy az embert megközelíthesse, szolgai formát vett fel, hogy velünk eggyé legyen, — kivéve a bűnt, éppúgy az ő kijelentésében is felveszi mindig a jelen világnézetének és világképének szolgai formáját, hogy hozzánk szólhasson és bennünket elérhessen. „Most még tükör által homályosan látunk..."

Hozzákapcsolódhatik-e egyáltalán és miképpen a kijelentés a világnézethez, a végeshez a végtelen, van-e a keresztyénségben világnézet? Ennek a kérdésnek elvi tisztázása attól függ, miképpen értjük a két összekapcsolandó valóságot, közelebbről: miképpen határozzuk meg a világnézet fogalmát?

Világnézeten értjük azt az egész emberi mivoltunkra kiható szellemirányt, amelyet az öntudatunkban megnyilatkozó önelhatározásunk, igenlésünk a végtelenbe, az abszolútba kíván kiterjeszteni. Minden világnézet természeténél fogva totális, abszolút magatartás akar lenni, vagy — amennyiben az erre való külső feltételek hiányoznak, az e felé való törekvést jelenti.

A világnézetben két fokozatot különböztetünk meg: a felvetődő szellemirányt, ill. ennek relatív igenlését s a szellemirány, ill. relatív igenlésének meghosszabbítását a végtelenbe, az abszolútba.

A kijelentés a világnézetnek csak az első fokozatával kapcsolódhatik, de ezzel szükségképpen kapcsolódnia is kell, különben nem tudná az embert elérni. Az a keresztyénség, mely azt állítja magáról, hogy nem kapcsolódik világnézettel, hanem csak csupán „az örökkévaló isteni kijelentés" birtokosa és hirdetője, öncsalódásban leledzik, mert az örökkévaló isteni kijelentés földi, e világi, emberi, folyton elavuló és megújúló formákba öltözötten van és lehet csak számunkra adva, sohasem közvetlenül. Akik ezt nem látják, vagy nem akarják belátni, ott egyszerűen szellemi kényelem-okozta gyávaságról van szó, amely nem akarja a már elavult formát levetni („az óbort új tömlőkbe tölteni"), s ezért egyszerűen tagadja a formákba ágyazottságot.

Kétségbe vonjuk azonban a keresztyénségnek, a kijelentésnek a világnézet második fokozatához való kapcsolhatóságának jogosultságát. A világnézet második fokozata, az abszolút igenlés már maga is vallás, az első parancsolat áthágása; a keresztyénség és közötte semminemű kapcsolódás és kiegyezés el nem képzelhető, egyetlen normális viszonyuk az egymás elleni harc, amely vagy nyílt vagy burkolt formában történik. Akik a keresztyénséget a világnézetnek ezzel a második fokozatával akarják szintézisbe hozni, azok sohasem a keresztyénséget nézik és annak ügyét képviselik, hanem annak ürügye és formája alatt az új, feltörő világnézetnek, mint vallásnak térhódítását szolgálják; az Írás nyelvén szólva: báránybőrbe bujtatott farkasok.

E megfontolások után szólva hozzá Kiss Jenő, Koncz Sán-

dor és Tankó Béla a Protestáns Szemle mult évi 8., 9. és 10. számaiban megjelent fejtegetéseihez, az igazság érdekében módosításokat és ellenvetéseket kell tennünk. Kihangsúlyozzuk Tankó B. amaz állításának mély igazságát, hogy a keresztyénségben is van világnézet, úgy értelmezve, hogy mindíg csak a világnézet első fokozata van meg jogosultan s valahányszor ellenséges világnézetek rohamtámadást intéznek a keresztyénség ellen, elsősorban a keresztyénség elavult világnézeti elemét akarják támadni. Hozzátehetjük, hogy vannak ugyan kivételek is, de az új világnézet, relatív fokon, közvetlenül nem a keresztyénség ellen fordul, hanem annak a változás törvénye alá vetett világnézeti beágyazottsága ellen s csak mikor a keresztyénség mereven ragaszkodik ahhoz, mint lényeges eleméhez, fordul közvetve a keresztyén vallás ellen is, mint a régi világnézet legerősebb tartó oszlopa ellen. Ennek a belátása sok elkeseredett és hiábavaló harcnak veheti elejét, azért a keresztyénség világnézeti beágyazottságának folytonos szem előtt tartása és állandó elvi tisztázása elengedhetetlen követelmény. Ha azonban valaki úgy próbálná érteni Tankó B. fentebbi állítását a keresztyénség világnézeti eleméről, hogy a keresztyénség a világnézet második, abszolút fokozatával is kapcsolódhatik, vagy valamiképpen szintézisbe hozható, akkor kiemeljük Kiss Jenő részigazságát vele szemben, hogy t. i. minden világnézetben az ember Istent keresi, benne őt akarja megragadni és birtokolni, ámde ilymódon csak egy képzelt, önmaga-alkotta, nem létező istent ragad meg s ad ki igaz Istenképpen.

Ami Koncz Sándor: A tudományok harca c. tanulmányában kifejtett állításainak a keresztyénség világnézeti elemére vonatkozó részét illeti, kiemeljük, hogy a szellem valóban „az élet legkirályibb sugárzása", melyben az ember mintegy ketté osztva, önelhatározásra van felhíva és kikerülhetetlenül a döntés előtt áll. Ítéletében azonban túlzásba megy, mikor azt állítja, hogy Isten az emberi szellemet megemészti, megsemmisíti, hogy az ő munkáját végbevihesse, mert a szellem legvégső és legmélyebb értelme szerint a bűnnel azonos... „a theológiában Isten az emberi szellem *megemésztő ítélete* lesz..." „...a theológia Isten ígéjének állandó kritikája alatt tartja az emberi szellemet, s így az Ige alatt az emberi szellem helyes értelmezését adja, amikor a szellemet önismerésének legmélyebb fokára figyelmezteti, arra, hogy a szellem nem azonos Istennel, sőt egyenesen a bűnnel, a bűnös emberrel azonos".

Isten nem semmisíti meg az ő saját teremtését, hanem önmagához kapcsolja, ezzel megtisztítja, rendeltetésének legmagasabb fokára emeli, megszenteli. Már maga a szellem is, mint Isten teremtése, bennük, a Szentlélek közelgetése, fúvásának előszele (keresztyénség ugyanis az öntudaton kívül nem lehetséges) s csak akkor lesz bűnössé, mikor elszakad teremtőjétől, önön útjára tévedve, benne és általa az ember Istentől függetlenül kíséreli meg az életet.

A szellem egész emberségünknek egy része, függvénye. Ha

azért emberségünkben nem tudunk megmaradni a relatív világnézet fokán, hanem rajta túllendülünk az abszolútumba, ennek természetes következményeképpen a szellem is átlendül, azaz elszakad teremtőjétől és önmaga útjára téved. *Hogy azonban emberségünkben s következésképpen szellemiségünkben is, meg tudjunk maradni a relatív fokozaton, az egyedül akkor lehetséges, ha már előfeltételképpen bírjuk az abszolutumot s nem kell azt keresnünk, abba átlendülnünk; az abszolutum birásának már maga a ténye megóv bennünket attól.* A theológia nyelvén kifejezve: nem szakíthatjuk el a teremtést teremtőjétől, de a kegyelmet sem teremtési alapjától. *Ferdinánd István*

Márai Sándor

„Mert ha mi ítélnők magunkat, nem ítéltetnénk el." (I. Korinth. 11, 31.)

Egyidős a huszadik századdal, 1900-ban született. Szülővárosába húsz esztendeig csak „Vstupni visum jednorázové" felírású bélyegzővel ellátott útlevéllel utazhatott s azt, hogy műveit kitehessék a kassai könyv-kirakatokba, fínom irodalombarátok s fínomtalan cseh politikusok colloquiuma előzte meg ez idő alatt. Itthon sem csak a fínom irodalombarátokat foglalkoztatta műveivel, nem csupán állásfoglalásait, hanem állás-változásait is politikai kórus méltatta, vagy ítélte el. Aki tegnap nem tudta cikke nélkül meginni reggeli kávéját, az másnap legyintett neve hallatára. Könyveinek sohasem kellett reklám, de komoly kritikában alig volt részük. Sokan ajkbiggyentéssel vették tudomásul, hogy a Kisfaludy Társaság egyszercsak tagjai közé választotta, de sokakat valóban meglepett az, hogy éppen a nemzeti hagyományok majdnem hivatalos őrzői épp őt választották maguk közé. Sokan olvasták műveit, Pesten példányonként vásárolva, vagy kölcsönkönyvtárakban tolakodva érte, vidéken véletlenül, vagy „sorozatban". Sokan olvasták, sokaknak tetszett is, olyanoknak is, akik fennhangon nem merték volna dícsérni, sőt a fiatalkorúak előtt határozottan elítélték az író léhaságát, romboló hatását. A közhangulat, mely Jókai és Mikszáth óta megköveteli, hogy legyen egy-egy nagy nemzeti írója, akiért nemcsak hivatalból, hanem őszintén is lelkesedhet, ezt a szerepet sohasem szánta neki, a diákok is abban a megnyugtató tudatban olvasták, hogy biztosan nem lesz belőle kötelező olvasmány, dolgozati tétel. Folyóirat-szerkesztők sohasem adtak ki Márai-számokat, műveinek megjelenése inkább a kiadókat, könyvkereskedőket ringatta ünnepi hangulatba, mint a kritikusokat, írói megnyilatkozásai valójában sohasem mentek esemény-számba. Valahol Zsolt Béla és Zilahy Lajos, Körmendi Ferenc és Harsányi Zsolt között imbolygott neve a köztudatban. Sohasem volt része abban a nem egészen irodalmi nimbuszban, mely a megszállott területekről érkezett írókat övezte

nálunk, nem volt irodalmi szektája s mikor a fiatal katolikus írók, nem hivatalosan, hanem az egymásratalálók első örömével csoporttá képződtek, jelszavaik közül hiányzott a katolikus Márai Sándor neve.

Minden könyve sikeres volt (a Múzeum-körút ódonászainak borsos árai bizonyítják), de sikere igazán csak most volt, mikor színpadi szerző lett belőle. A bemutató előadás társasági esemény is, a napilapok, melyek a könyvekről gyakran csak a fizetett s a kiadó által fogalmazott dicsériádát adják le, a színdarabokról írókkal íratnak, ha nem is kritikát, de riportot s a kitűnő magyar színészek mégiscsak jobb képviselői egy író eszméinek, mint a könyvügynökök. Márai Sándor reflektorfénybe került s lelkes, de bizonytalan ízlésű, vagy tájékozatlan s félénk tisztelői felszabadultan s lelkesen tapsolják hetek óta darabját, melynek értékét mégiscsak a Nemzeti Színház fémjelzi. Az író ott állt a rivaldafényben s immár ott is fog állni. Ha ízlése s a magyar színpadi szerzők illemkódexe megengedné az Oscar Wilde-i gesztusokat, talán leintette volna a tapsot. „Csak most tudtátok meg, hogy tapsolni kell?"

1.

„Hitvány, hitvány, azt mondja a vevő; de mikor elmegy, akkor dicsekedik." (Péld. 20, 14.)

Ha egy írót meg akarunk ismerni, nem árt, ha azokat hallgatjuk meg, akik elítélik. A gyűlölet valójában visszájára fordult szeretet (*az* a gyűlölet, amit a köznyelven nevezünk annak: *igazán* gyűlölni csak a gonoszt lehet!), a görbe tükör torzítva bár, de igazat mutat. Akiket áldatlan sorsuk arra kénytet, hogy az író és az olvasó viszonya mellett tudomásul kell venniök az író és az írók viszonyát is, jól tudják, hogy Márai az utóbbi időben kiesett az írók kegyeiből, könyvein fölényesen dobolnak tollforgató kezek, mondataihoz fanyar kommentárokat fűznek. Ezúttal nem érdekes, hogy mi ennek az oka, elég arra figyelni, hogy mit rónak fel neki.

A vád körülbelül így hangzik: 1. Epigon; 2. Modoros; 3. Polgári; 4. Cinikus; — van több is, de érjük be ennyivel, a többi bennértődik úgyis ezekben. Ha felbontjuk ezeket a vádakat, különös tapasztalatokra teszünk szert. Epigon: ebben többen egyetértenek, de kinek az epigonja? Egyesek szerint Kosztolányi Dezsőé, mások szerint Franz Kaffka-é, megint mások szerint „a modern franciáké és angoloké". Modoros: — ez homályos vád, bírálói, kik lényegesen gyengébb stiliszták nála, nehezen tudják megfogalmazni. Ilyeneket mondanak, hogy többet sejtet, mint amennyit mond, „munkája inkább kisipar, fínom hagyományok és bámulatos gyakorlat terméke", „jól ír, de nem jót", „írni lehet tőle tanulni, de alkotni nem", s ehhez hasonló, dícséretnek is beillő gáncsokat, vagy értelmetlenségeket. (Szeretném tudni, hogyan lehet „alkotni" tanulni? Kitől? Vagy nem mondhatnók el Aranyról is, epigonjaira gondolvást: írni lehet tőle tanulni, de alkotni

nem!?) Polgári: ezt a vádat azok suttogják, vagy írják, akik meg vannak győződve, hogy a polgári kultúra megsemmisült. Itt két dolgot nem szabad figyelmen kívül hagyni. Az egyik az, hogy tegnap e jelzővel dícsérték Márait azok, akik hittek a polgári kultúrában. A másik az, hogy ma azok használják vádként, akik a magyar parasztság felemelését vallják életcéljuknak, vulgo: akik polgárosítani akarják a magyar parasztot. Mindettől függetlenül sok minden értődik ebben a vádban, magyartalanság, nemzetköziség, urbanitás, műveltség, dekadencia, baloldaliság stb. Cinikus: hiányzik műveiből a „sorsvállalás", „gyáva", mesterkedik, hiányzik belőle a „titkos láz", az „önkívület", a „közvetlen hév" és a „győzelmes vizió".

Bűnlajstromán, ismétlem, több van ennél s hogy csak ennyit ragadtunk ki belőle, annak oka, hogy az irodalompolitika alantasabb tájainak gőzét nem vehettük e folyóirat szempontjainak magasáról figyelembe. Vitázni még ezekkel sem szándékozunk. Csupán belepillantunk e görbe tükörbe s a torz vonásokból kihámozzuk a karaktert.

Így a kép inkább megnyerő. A magyar próza legfínomabb mesterének nyomán jár úgy, hogy a nagy nyugati irodalmak eredményeiről is tudomása van. Fölényesen tudja mestersége szabályait. Műve egy kultúrának kifejezése. Nem tartozik az irodalom megszállottjai közé, objektív művész, távol az „irányok" perchez kötött divatjától.

A vádak magja ennyi: írói erényeknek nem megvetendők. De vajjon ennyi-é Márai Sándor? Vajjon mindez nem csupán csak az, ami művéből, közvetlen hatásként lecsapódott az irodalmi világra?

2.

„A kegyelmi ajándékokban pedig különbség van, de ugyanaz a Lélek." (I. Korinth. 12, 4.)

Látszólag túlságosan sokat időztünk annak a ténynek leszögezésénél, hogy Márainak több siker jutott, mint irodalmi elismerés, több volt mindíg olvasója, mint méltatója. Látszólag, mondom, mert ez a körülmény nagyonis hozzátartozik írói arcképéhez, mert minden jel arra mutat, hogy ő meg is van elégedve ezzel a pozícióval. Személyileg talán örül, ha okos szó esik róla, lehet, hogy bántja néha a gáncs, de az irodalmi élet nagy adminisztrációs szerveit szemmel láthatólag sohasem veszi igénybe azért, hogy harsogjon a dícséret s halkuljon a gáncs. Az irodalmi életből pontosan csak annyit vállal, amennyit írónak szabad, ami az író egyetlen kötelessége: ír. Becsvágya is írói becsvágy: az a célja, hogy olvassák is el azt, amit ír.

Talán együgyűségnek hangzik ez így, de az alapigazságok legtöbbje is ilyen egyszerű: ne ölj, ne lopj, — s azért imádkozik a hívő, hogy megkapja mindennapi kenyerét. Az irodalom is ilyen egyszerű, abban a pillanatban, amikor egy társadalomban életszükségletté válik: az író ír, az olvasó olvas, ennyi az egész. Ná-

lunk azért szokatlan Márai attitüdje, mert az irodalom kishazánkban alig néhány évtizede nyert polgárjogot s még tegnap nagy nemzeti hivatás volt; írni azt jelentette, hogy prófétálni. Természetes, hogy éppen az irodalom igazi ismerői még mindíg „sorsvállalást", győzelmes hevet s átszellemült önkívületet követelnek az írótól, hiszen ehhez vannak pontos irodalomtörténeti értesüléseik jóvoltából szokva.

Ezt az igényt Márai nem szolgálja ki. Az ő kegyelmi ajándéka nem ez. Adynak valóban be kellett törni még Dévénynél új dalaival, sőt még Kosztolányi is némi pátosszal vallotta magáról, hogy ő a vén Magyarország „énekes ifjú fia": Márait, ha megkérdeznék, hogy minek érzi ő magát, könnyen lehetne vallomásra kényszeríteni. Író vagyok, felelné, az a foglalkozásom, hogy írok, abból élek, hogy írok, az a célom, hogy írjak.

Ettől az attitüdtől hiába csikarnánk önkívületet: Márai minden győzelmes vízió helyett stilisztikai szépségeket, retorikai tökélyt, e kettőnek gyümölcsét: poézist kínál. Irodalmat, csak irodalmat. Borzalmas történelmünk minden Mohácsát emlékembe kell idéznem, tatárt, törököt, labancot, jobbágyságot, merániakat, hogy ne szégyeljem, hogy ezt még magyarázni kell. Az írónak ma már egyetlen kötelessége, hogy írjon és nem szabad hozzá más úton közeledni, mint a műértés útján. Nem a századforduló l'art pour l'art irodalomszemléletéhez csábítom vissza az olvasót. Csak figyelmeztetni akarom, hogy magas igényeit emberségről, magyarságról, keresztyénségről ha érvényesíteni akarja: írónál csak művén keresztül teheti. Az író akkor keresztyén, ha gyümölcsözteti talentumát, úgy erkölcsös, hogy tehetsége javát adja s azzal mutatja ki magyarságát, hogy magyarul ád alkalmat arra, hogy a formai tökély élvezetén keresztül örök dolgok ragyogása káprázztassa szemünket.

Az irodalom nyelv, jelentésváltozás, mondat, fordulat, szerkezet, műforma. A lelkiszegények együgyű imája bizonyára kedvesebb az Úr előtt, mint egy stilisztikailag kimódolt, retorikus imádság. De Isten fenségéről több hírt ád egy tökéletes vers, melyben Isten neve elő sem fordul, mint a hitbuzgalmi irodalmi termékek dilettáns verselői.

Márai nem vallásos író s műveiből hiányzik az, amit „nemzeti"-nek szoktunk nevezni. Mégis, bár tudom, hogy katolikus és „asszimilált" magyar, azon kevésszámú írók közé tartozik, akik minduntalan figyelmeztetnek arra, hogy protestáns és magyar vagyok. Nem a polaritás vonzó-taszító erejével! Mélyebbről s közelebbről érint a hangja, a harangot, melyet megkondít, nem kívülről üti kalapács, hanem belülről zengeti a harang nyelve.

Vannak ennek külső okai is. Az egyik talán éppen Márai urbanitása, polgári mivolta. A magyar protestantizmus művelődéstörténeti vetületében urbanista és polgári hagyományokat őriz: először a budai udvarban vettek róla tudomást s terjedni felvidéki, kereskedő és iparos városokban terjedt, egy nemes industriával, a könyvnyomtatással együtt. Valamikor a polgár egy-

ben protestánst is jelentett a felvidéki Wittenbergákban, erdélyi Oxfordokban. (Debrecenben ma is, nem kevesebb s ridegebb gőggel, mint amivel Genf patriciusai lepik meg néha az idegent.) Magyarságának is van ilyen felszínes varázsa, tudja a „mesterszavakat", félsorokat idéz Berzsenyiből s ha vallomásainak hangja átfül az intimitástól, szemérmesen Arany Jánosról kezd vallani, otthon van Párizsban és Londonban és Kassán, de Pesten félénk vidéki, ösztönösen Budára húzódik. Asszimiláltságát majdnem fitogtatja, a „nyoszolya" szót csak idézőjelben írja le, nem tud olyan önfeledten lubickolni nyelvünkben, mint az asszimiláltak. Nem azonosul mondatonként a honfoglalókkal, inkább egy kicsit kívülről néz minket, mint Bethlen Miklós, mint Széchenyi, mint Ady: elképzelhetetlen, hogy mondatai valaha is olyan magyar ábrándokat ringassanak, mint Rákosi Jenő vezércikkei, vagy Hubay Jenő hegedűje.

Mindez azonban csak a szülőföld, a családi és európai nevelés nemes eredménye: legfeljebb hűsége és tanulékonysága ismerhető fel bennük. Az igazi Márai a „mód és fortély" alatt tárja fel titkait: nyelvében, stílusában, műve egészében. Nyelve puritán. „‚Hé!'" — mondta hangosan az idegen — tehát nem „harsogta", nem „rikoltotta", nem „hasított bele hangja a szoba csendjébe", mégcsak nem is kiáltott, sem „élesen", sem „fennszóval". Pontosan az történt, hogy nagyon hangosan mondott egy indulatszót. Ez az igénytelen pontosság jellemzi Márai nyelvét: valójában ez is jelentésváltozás, csakhogy ebben az a szokatlan, az az „irodalmi", hogy semmit sem bíz az olvasó képzeletére, szavai nem sejtetnek semmit, hanem tökéletesen kifejezik azt, amit mondani akar. „Egyelőre", mondja valaki egyik regényében s a szónak sejtelmes súlya, mély jelentősége van az által, hogy pontosan kifejezi azt a véleményt, hogy a szóbanforgó dolog nem tarthat örökké, csak egyelőre van így. Ebben a nyelvben a jelentésváltozás nem a fantáziára céloz, hanem az igazságra, a hazugságokban elkopott szavak igazságára.

Stílusát csak ez a nyelv hordozhatja. Stílusa az objektív vallomás. „A lakás bútorait jórészt a Drouot-áruházban szedtem össze, árveréseken; vásároltam pompás selyemfüggönyöket, a hercegi lakás ablakfüggönyeihez hasonló drapériákat, melyeket aztán zavaromban a falra szögeztem, mert méreteik meghaladták az ablakok arányait" — meséli párizsi tartózkodásának egy szakaszáról. Első olvasásra úgy érezzük, hogy ez a mondat valóban objektív, annyira, hogy egy magánlevélben, vagy egy törvényszéki tárgyaláson is elhangozhatnék. Egyszerű közlésnek hat. Pedig... tessék csak megfigyelni, hogyan vásárol. Először „pompás selyemfüggönyt" lát. Megveszi, hasonlítanak a szomszéd hercegi palota ablakfüggönyeihez, tehát használhatók is, ablakfüggönyök. Csak később sül ki, hogy valójában drapériák, polgári lakásba nem illő berendezési tárgyak s akkor „zavarában" a falra szegezi őket. Nem azért, mert méreteik meghaladták az ablakok arányait, hanem mert zavarba jön. Ez a „zavaromban" ismét olyan pontos szó,

mint az „egyelőre", de itt a mondattestbe beépítve látszik, hogy stílust szolgál, kegyetlen, vetkeztető, áruló, önleleplező stílust, az igazi konfesszió stílusát.

Így épül a mű, ilyen puritán eszközökkel, ilyen könyörtelen igazsággal. Mert ma már — az író férfikora teljében van, könyveinek száma meghaladja a huszat — nyilvánvaló, hogy mint minden nagyrahivatott alkotó, egyetlen művet alkot.

3.

„Írd meg, amiket láttál és amik vannak és amik ezek után lesznek: A hét csillag titkát..." (Jelenések 1, 19—20.)

„Aki ma ír, mintha csak tanúságot akarna tenni egy későbbi kor számára... S utolsó pillanatig, amíg a betűt leírnom engedik, tanúskodni akarok erről: hogy volt egy kor és élt nehány nemzedék, amely az értelem diadalát hirdette az ösztönök felett, s hitt a szellem ellenálló erejében, amely fékezni tudja a csorda halálvágyát... láttam és hallottam Európát, megéltem egy kultúrát..." Ez a Márai-mű célja és tartalma. „Egyáltalán nincs más szabadság, csak a szeretet és az alázat szabadsága." Ez a Márai-mű morálja.

A mű nagy előkészülettel alakul. Először lírába akarta feloldani a vallomást. Két verseskötet őrzi emlékét ennek, — a második (*Mint a hal, vagy a néger*) kiegyensúlyozottságában, lehiggadt zártságával már elárulta, hogy egyelőre erre nem vezet út: az emlék elférne talán e lírában, de az élmény nyerseségét meghamisítanák a formák. Megkísérelte stilizálni (*Idegen emberek, Zendülők, A sziget*), kitűnő regények, jelentős stílus-kísérletek születtek ebből, de a tanúságtétel vesztett erejéből. Közben fáradhatatlanul gyűltek az adatok, amit ezer és ezer apró cikkből kiemelt, az is sok könyvet megtöltött (*Istenek nyomában, Műsoron kívül, Bolhapiac, A szegények iskolája*). Stilizálni nem lehet a vallomást, de megszakítani sem. A jófülű olvasó egyre nyugtalanabbul olvassa Márai hírlapi cikkeit, előzményre és következményre vágyik. Tanúskodni lehet, de a vallani ige nem tűri a gyakorító képzőt.

Az igazi kísérlet, mely már valóban ígérte a nagy művet, az *Egy polgár vallomásai* volt. Ebben nemcsak az életről mondott le az írói hivatás betöltéseért, hanem az irodalomról is le akart mondani, a vallomás tisztasága érdekében. Ebben a műben számolta fel végleg az irodalmi floskulusokat (jellemző, hogy ebből a művéből szoktak csalafinta bírálói „fejére idézni", azóta írott műveiről szólván), itt ércesedett meg hangja igazán, itt vált vallomása könyörtelenné, nemcsak a világgal, hanem önmagával szemben. Hibátlan mű: összes művei elébe előszónak tenném egy nem-filologiai kiadásban. Mert előszó csupán: több benne a morális tett, mint az írói morál, mely szigorúan parancsolja, hogy az

író művészetének teljes fegyverzetében vallhatja s vállalhatja csak sorsát. Vallomásának e mű adja meg emberi hitelét.

Utána mégegyszer ellenőrizte művészetét, önmagát s a világot. (*Válás Budán, Kabala, Napnyugati őrjárat*). A mestervívó tréningje volt e három könyv: együtt a legtökéletesebb Márai-anthologia. A „hatvágás" hibátlanul sikerült. Ezután nem következhetett más, mint a nagy mű első kiteljesedése, a *Féltékenyek*. Eddig a legtöbb, amit Márai adott. Amit az *Egy polgár vallomásaiban* egyéni élete esetlegességein keresztül vallott be, az ebben a műben autonóm s objektív szépségben válik jelképpé. Az egyén és a nagyvilág, a nagyvilág és az otthon, az otthon és az egyén, a szeretet és a szerelem, az élet és a halál örök ambivalenciában s együtt mégis egyértelműen, teljességükben szuggesztíven ragyognak ránk e nagy műből. Ha megkérdenék, hogy az első világháború utáni idők emlékoszlopát miből építsék, talapzatnak a Halálfiait ajánlanám, aztán az Erdélyt, ezek fölibe a Puszták népét, József Attila verseit és a Féltékenyeket tenném.

A mű most új állomás felé halad, itt is épül egy oszlop, ott is: nem látjuk még az új épületrészt, de már bízunk benne s tudjuk, hogy emelet lesz az is. Néha csak pótkötetnek hat egy-egy új műve, függeléknek a Féltékenyekhez (*Szindbád hazamegy*). Néha új lírai eret hallunk buzogni (*A négy évszak*) s olykor a misztikum felé mutat (*A kaland*). A *Vendégjáték Bolzanoban* azonban eltilt minden találgatást. Az író ismét hetedik magányába húzódik előlünk s választékos műveinek olvasóit meginti: „az élet nagy párharcát, még a válságos pillanatokban is, csak az udvariasság fegyvereivel szabad megvívni: csak ez illik hozzánk, emberekhez, ha méltók akarunk lenni rangunkhoz." Fordítva is érthető: mikor választékos művekkel fordulunk az olvasó felé, udvariasságunk alatt talán az élet nagy párharcának válságos pillanatát vívjuk. Gyanút is kelt, talán csak cinizmus ez az udvariasságra való intés? De gyanunk hamar eloszlik: hiszen ő nem játszik a szavakkal, ha udvariasságot mond, akkor nem udvariaskodást ért rajta. Rangunkhoz? Műve figyelmeztet rangunkra, mit néha elfeledünk az ágyúdörgésben: Isten képmására alkottattunk.

Bóka László

A Luther-Társaság közlése.

A Luther-Társaság a Kiss János életrajzra hirdetett pályázat határidejét több oldalról érkezett óhajra 1941. augusztus 31-ig meghosszabbította. A vallásos népies irat pályázati határideje 1940. december 31. maradt.

Ponyvairodalom

Bármilyen érzékenyen érinti is ez az irodalmilag művelt közönséget, letagadhatatlan, hogy volt, van s talán mindíg is lesz ponyvairodalom. A szónak abban a nagyon tág értelmében, hogy írott szó az olvasó lelkiszükségletét elégíti ki meghatározott formában, tehát műfajjá válva: irodalom ez is, ha lefokozott igényű és selejtes is. Azzal, hogy nem veszünk tudomást róla, elhallgatjuk, tudatunk alá szorítjuk, nem szűnik meg, sőt, mint bódító illatú alvilági növény, dúsan tovább tenyészik a felszín alatt.

A ponyvairodalom olyan ősi, mint maga a költészet. Elképzelhető, hogy a legrégibb, magasabbrendű, formába zárt vallásos, harci vagy szerelmi megnyilatkozás mellett volt az őskorban egy alantasabb is — groteszk és naív —, amely alacsonyabb ösztönöket elégített ki, sőt ezek felköltésére szolgált. Volt már akkor is, mikor még csak tagolatlan hangok, indulatszavak, szótagok, ütemes szavak rendje alkotta a költészetet, az ősi nyelvek kialakulása idején.

Ismeretes, hogy a ponyva szónak nem is volt mindíg enynyire lebecsülő értelmezése, mint manapság. Népnek szánt olvasmányokat jelentett, amiket ponyvára terítve vagy ponyvasátorban árultak vásárok idején, olcsó pénzért. Kalendárium mellett a szájhagyományból ismert mesék, regék, regényes kalandok — a kor színvonalánál jóval lejjebb szállított igényeknek kedvezve, naív stílusban előadva, — voltak a ponyvának termékei. A 16. és 17. században a hazai hagyományokon kívül külföldi eredetű néphistóriák is ponyvára kerültek: Salamon és Markalf, Fortunátus históriája, Árgirus királyfi stb. Ismeretes az is, hogy kutatásai közben Arany János ponyván talált rá Ilosvai Toldi-jára. Van a ponyvának tehát bizonyos patinás multja, értékjelzője.

Csak az volt a baj, hogy a ponyva nem fejlődött, nem lett belőle a nép tanítómestere, ízlésének javítója, olvasási kedvének élesztője. Bármilyen nehéz viszonyok között vergődött a magyar irodalom minden időben, mulasztás terheli a korabeli írókat, hogy ezeket a népies iratokat nem emelték ki az alacsonyrendűség homályából már a 18—19. században s nem adtak a nép kezébe irodalmi ízlést fejlesztő eszközt. Ha gyüjtötték is a népi termékeket: maguk számára gyüjtötték. Nem adták vissza a népnek megnemesítve, érzés és gondolatvilágához alkalmazkodva, színesen és érdekesen, hogy felkeltse olvasási kedvét. A ponyva ponyva maradt. Egy-két kivételtől eltekintve, nem lett belőle forrás vagy fejlődési fok, átmenet a magas irodalomhoz. Kettévált az írásművészet: alsó és felső rétegre.

Milyen a mai ponyvairodalom? Előttem van: „A hatujjú ember" — narancsvörös, citromsárga és sötétbarna színekben. Festői hatású címkép. Széleskarimájú, begyűrt cowboy-kalapja eltakarja arcának felső részét, csak jóformájú orra, keményvágású, elszánt arcéle, lepittyedt, bajúszos szája s nyakában az elmarad-

hatatlan, hanyagul megkötött sál látható. Határozottan tekintélytparancsoló külsejű ez a hatujjú ember, némi félelmes mellékízzel s tekintve, hogy csak tíz fillér az ára, nagymértékben vonzó is. „A Ford, mint szerelem", továbbá a „Ford, mint csapda", — már kevésbbé; ezeket ugyanis húsz fillérért árulják a mai ponyván. Igaz, hogy tárgyuk és élénkebb, vidámabb színezésű címlapjuk ezeknek is ellenállhatatlan. Még csábítóbb címek: Bill, a majomember. Red, a banditák réme. A vasöklű sheriff. Megváltó szerelem, stb. — Az amerikai gangsztervilág és a cowboy-társadalmi osztály látogat el hozzánk ezekben a rémhistóriákban, kellemesen izgatva a jámbor vagy fáradt kedélyeket. Vagy csak a hazai üzleti szellem ilyen leleményes? Ez termi, — jó pénzért, — ezeket az idegen zamatú, tarka detektívregényeket? Még pedig milyen bőven termi! Csak egy elárusítóhelyen nyolc-tíz féle változatát számoltam meg hetenként. Egy képes hetilapunk Materlinck-i szóval „Szegények kincsének" nevezte a ponyvatermékeket, melyek szerinte huszonnyolc féle változatban s heti kétszázezer példányban jelennek meg. Ha csak megközelítőleg fedi is ez a valóságot: tekintélyes példányszám, ha meggondoljuk, hogy hazai könyvről van szó. „A kalandos tarka regények"-nek nagy kelendőségét természetesen senkisem írhatja *csak* az olcsóság javára — bár ez is hozzájárul népszerűségükhöz. Sokkal inkább másról van itt szó: a tömegember szomjúságáról a romantika után. Egyformásító, gépesített világunkban visszahatásként jelentkezik a vágy: tágítani életünk kereteit a kaland, a szokatlan élmény, tarka színek, elérhetetlen álmok irányában. Mértéktartó és szertelen, hűvös és szenvedélyes, vagyis klasszikus és romantikus embertípus korunkban is megtalálható. Nemcsak egymást követő irányok ezek, egyidejűségüket is ki lehet mutatni. A mai életkeret szűk és fárasztó, szigorú parancsokat tartalmazó, lemondásra késztető, még inkább kiváltja tehát ellenhatását, a romantikát. A tömegember lelkivilága szegényes, romantikája is alvilági, irodalomban csak a ponyváig terjed. Kaland utáni vágyát legjobban a mozi elégíti ki, de a pompa is nagy szerepet tölt be ebben az érzésben.

Ha nagyító alá tesszük ezt a vágyat, felfedezünk benne — sokféle egyéb alkotórész között, — valami irodalmi szomjúságot is. Betű utáni homályos nosztalgiát, amely akármilyen eltévelyedett is, mégis csak becsülendő, mert egy magasabb életforma felé kívánkozik. Útjában azonban betéved a ponyvairodalomba, amely revolverek, álkulcsok, kastélyok, pénz, drágakövek, démoni szerelmek lasszóival fogja meg s nem ereszti tovább. A meseszövésnek naívan összetákolt, de rikítóan érzékletes, könnyed módja megragadja a műveletlen, vagy irodalmi érzék nélküli ember képzeletét, aki a művészi forma hiányát nem érzi, nem szenved a fércmű borzalmaitól. Nemcsak a hátborzongató valószínűtlenségek nem bántják, sőt érdeklődéssel merült el bennük, hanem az a sületlen mód sem, ahogyan a ponyvaíró tárgyát előadja. Érdeklődését állandóan feszültségben tartja az ellentétes, vad színeknek: a ponyva alkotóelemeinek halmozása, valahogy

nagyon mainak, lelkéhez közelállónak érzi a giccset, amely alkalmas homályos és rejtett ösztöneinek kitapintására. Sokféle változat, átmenet, sőt fejlődési fok lelhető a ponyvatermékekben. Nem annyira műfajilag — bár ponyvavers, lokál és kabarétréfa, ponyvaszíndarab is akad szép számmal, — mégis leginkább regényekből, vagy regényeknek álcázott művekből áll a ponyva, követve ebben a kultúrált irodalmat, ott is legnépszerűbb műfaj a regény. Minőségileg van közöttük különbség, amit áraik is jeleznek, tíz fillértől egy-két pengőig, sőt tovább. S ha szigorú mértékkel mérné valaki a mai fémjelzett irodalmat, vajjon hány százalék hullna le belőle az alvilági ponyvára?

Kik alkotják a ponyvairodalom olvasóinak heti kétszázezres táborát? Bizonyára nem a falusi lakosság, a józan magyar paraszt, a kisgazda, béres vagy pásztoremberek. Ezeknek lelkivilágától idegenek a ponyvának ilynemű termékei, ezek mértéktartóbbak, komolyabb világban élők, lefoglalja őket a föld, a kenyérgond, szegénység s talán hírét sem hallották ezeknek az írásoknak. Ha álmodozni van kedvük, felnéznek az égre: ott vannak a csillagok; ha felüdülni akarnak szabad idejükben: itt vannak a földön az ősi rigmusok, táncok, dalok, mesék.

A ponyvairodalom mai mivoltában jellegzetesen városi, sőt nagyvárosi termék. Olvasói a városi gyárak, műhelyek, ipari és kereskedelmi munkahelyek alkalmazottaiból kerülnek ki, férfiakból és nőkből, öregekből és fiatalokból egyaránt, — bár kivétel, természetesen, itt is akad. Mohón olvassák e festőien piszkos, gyűrött, színes füzeteket villamosokban, vonatban, kávémérésben, otthon. Sőt nagyon jól öltözött, magasabb társadalmi osztályhoz tartozó urak és hölgyek kezében is láthatók, akik — állítólag, — idegcsillapítóként szedik, üdítő szórakozásnak szánják napi munkájuk után.

Mindebben az a különös és elgondolkoztató, hogy a mai nehéz világban, papírkorlátozó rendelet idején, a ponyvairodalom hetenként ilyen nagy példányszámban s ilyen változatos minőségben és formában megjelenhet. Az a hír járja ugyan: nem sokáig, mert be fogják szüntetni. Mi lesz akkor a szegények kincsével, lelki táplálékával, üdítő örömével? Ki fog nekik mennyei mannával szolgálni? Nem hinném, hogy olyan engedelmesek lesznek és jobb híjján rávetik magukat a klasszikus irodalomra. Nem, még akkor sem, ha mindjárt tíz-húsz-harminc fillérért adják is nekik legjobb íróink legértékesebb munkáit. Az a közönség, aki eddig ponyvát olvasott, unalmasnak, nehéznek, fárasztónak fogja találni ezt az irodalmat. Itt valami nagy hiány, nagy szakadás, nagy eltérés van. Történtek már utóbbi időben ennek áthidalására kísérletek: jó irodalmat adni olcsó pénzért. (Nemzeti Könyvtár. Móricz Zsigmond Magvető-je.) Hasznos, dícséretes kísérletek, de a ponyvairodalom eltüntét nem pótolnák. Úr támadna ez által, amit csak új embertípus kialakulása tölthetne be, ami lassú folyamat s talán utópia is, — vagy pedig a mai magas irodalom lehajlása ehhez a szürke, kicsinyes, fáradt emberhez. Új romantika

jövetele, irodalmilag nemesített kalandos regény, — amire szintén volt már egy-két kísérlet, — vagy valami más műfaj, de színes, könnyed és mai. Ne ennyire alantas tákolmány, ízetlen manna legyen a szegények és lelkiszegények tápláléka, mint ma, legyen benne irodalmi zamat is. Főleg pedig magyar talaj gyümölcse legyen, magyar tárgyú, magyar ízű termék.

A ponyvairodalom eltüntéről keseregni azonban korai. Nem kell kétségbeesni miatta, mindezideig élénk színekben, gazdagon virul tovább olvasói örömére s napjaink irodalmának nagyobb dicsőségére. *Debreczeny Lilla*

JELEK ÉS MAGYARÁZATOK

KOLOZSVÁRT, 1940. SZEPTEMBER 11. A Minorita-utca sáros aszfaltján éppen oszlik a kíváncsiskodók tömege. A kivonulók utolsó tankja a szűk utcán keresztül hagyta el a várost.

De íme, újabb látnivaló. Kolozsvár lakói fáradhatatlanok ma a csodakeresésben. — Hajnal óta mindenki az utcán szorong, vagy lelkesedik a gyorsan zajló események hatása alatt.

A tarka tömeg kíváncsiságának újabb célpontja egy autó. Az első magyar autó. — Virágeső árasztja el a benneülőket. A lelkesült tömegen át alig talál utat az a magas, szikár katonatiszt, aki karjában egy hatalmas piros őszirózsa-csokorral kilép az autóból. Ez a komoly, halványarcú férfi szótlanságával tiszteletet parancsol. — Az éljenzők és virágszórók között utat keres. A pillanatok alatt elhangtalanodott, mögéje tömörült embercsoport mintha vezényszavát várná.

A karcsú tiszt szótlanul megindul. — És a mai nap csodavárói — azok, akik követték a tisztet, — egy új nagy csoda szemtanúi lesznek. Aki ismeri a kolozsvári Farkas-utcát, a hársak lombja mögül előkandikáló tanári lakások hivogató ablaksorát, az ősi kollégium oszlopos tornácairól kiszűrődő zsibongást, a széles, nyílegyenes utca méltóságteljes csendjét és az utca végét bezáró belvárosi templom nemesen egyszerű homlokzatát, annak elég, ha hallja a varázsszót: kolozsvári Farkas-utca. — Ez a három szó húsz évig sokaknak dobogtatta fájdalmasan a szívét. — Elérhetetlen volt a kolozsvári Farkas-utca.

És ma, 1940. szeptember 11-én csoda történt. — Valaki visszatért a Farkas-utcába, aki talán húsz évvel ezelőtt itt volt kisdiák, talán itt konfirmálták a címeres nagy templomban.

Visszatért. — Kilépett az autóból. Némán és nagyon komolyan fordult be a Minorita-utcából a Farkas-utcába. Karján az őszirózsákkal. Mögötte a meghatott tömeg szinte lábujjhegyen lépked. Senki sem meri megszólítani. A virágokat szóró karok lendülete megáll, a kíváncsi szó elnémul.

Az utca csaknem üres, mindenki a néma ember mögé tömörül. A menetet a tiszt a templomajtó előtt megállítja és rövid, halk beszéd következik. Szájról, szájra megy a kérés: a templom-

szolga sietve jön a kulcsokkal. — A szikár tiszt belép. A padsorok között egyenesen előre megy. Az Úrasztalánál megáll. A templom óda, fehér falai ünnepi keretet adnak a képnek; a piros őszirózsákat remegő kezek az Úr asztalára szórják. Hátul, a templom sötét mélyéből könnyes szemek követik a magános embert. De mintha megegyeztek volna: senki nem lép ki a sötét háttérből.

A tiszt mereven áll az Úr asztala előtt, olyan messze, hogy karcsú alakja majdnem elvész a templom mélyében. — Imádkozik...? Emlékezik...? A néma embercsoport a háttérben vele imádkozik. — Vele emlékezik. — Megremegnek a vállak és felfeltör a zokogás.

A tiszt megfordul és lassan visszaindul. Az embercsoport egyszerre mozgolódni kezd. Mintha halk parancsszavak röpködnének. Suttogás támad, s kintről zaj hallatszik. Mindenkit átjár az ünnepi perc izgalma: a Farkas-utcába visszatért testvért ünnepelni fogjuk. A templomajtóban kijövet megáll a karcsú tiszt s komoly arca mosolyra derül, amint egy kicsi magyar lány megilletődött köszöntőjét hallgatja. Ez a mosoly megtörte az áhítatos csend varázsát. A virágot szóró karok újból magasra lendülnek, az ősi kollégium udvaráról hangos nóta indul. Ének, zene, piros-fehér-zöld színek és örömkönnyek kavarognak itt.

A kolozsvári Farkas-utcába visszatért ma valaki, aki egy csokor piros őszirózsát hozott.

Ezek a piros virágok az Úrasztalon többet jelentenek, minden kavargó színnél, szónál és örömkönnynél. — Jelentik a csodát.

Parádi Katalin

KRONOSZ LENYELTE GYERMEKEIT, kiktől uralmát féltette. Rhea csak Zeüszt menthette meg. Zeüsz letaszította trónjáról atyját, de őt meg nem ölte, csak testvéreit szabadította ki Kronosz gyomrából. — Nem vagyunk illetékesek más népek ügyeinek bírálatára, ettől tartózkodunk is, de lehetetlen döbbenet nélkül haladni el az antik nemzedékharc regéjének megmásítása mellett. Nem hivatásunk dicsőíteni Jorga Miklóst, akinek munkásságából igen nagy rész esik a magyarellenes írásokra. Ezeknek, sőt Jorga számos más művének tudományos értékéről nem kedvező a véleményünk, — külső sikerüket a lendületes előadásnak és nem megalapozottságuknak tulajdonítjuk. Jorga halálának okozói ezt aligha sejtették. De vajjon azt sem tudták, hogy a román nacionalizmus egyik legnagyobb sikerű megalapítója ez a nem egészen ok nélkül „polygraf"-nak, sokatírónak gúnyolt öreg volt, akinek műveit szívesen közölték francia, német és olasz nagy kiadók, — aki tudományos kongresszusokon miniszteri rang nélkül is mindenütt ismert s legtöbb helyt tisztelt képviselője volt fajának? A plojesti országúton megmásították az antik nemzedékharc regéjét: trónjáról nem taszíthatták le az atyát, mert a tudomány birodalmában ezután is ugyanazon rangot tölti be, mint ezelőtt, trónjáról le nem taszították Kronoszt, de megölték. (T. P.)

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

Ady és Tisza

Hegedüs Lóránt könyve.*

Hegedüs Lóránt *Magyar trilógia* című tanulmánysorozatában három nagy történelmi névvel, három nagy történelmi korszakkal foglalkozik: Széchenyi, Kossuth és a két Tisza korszakával. Ennek a sorozatnak most megjelent kötete viseli ezt a címet: Ady és Tisza.

Nem először történik, hogy a két nagy ellentét és ellenfél nevét egy fejezetben összekapcsolva olvashatjuk. A nagy magyar történettudós, Szekfü Gyula Három Nemzedék c. művében a hanyatló kor két jellemző és szimbólizáló sorsának látja a két név viselőjének életét. Ady Endrében a magyarságot ösztöneivel érző, de dekadens, Tiszában a romlott kor romlatlan jellemét, az utolsó *egész* magyart mutatja be.

Hegedüs Lóránt eltér ettől a szemlélettől. Nem foglalkozik a korral és a két ellenlábast nem mint korjelenséget teszi tanulmány tárgyává, hanem mindkettőt a maga sajátos szellemi nagyságában igyekszik megközelíteni és megérteni.

Ady megértéséhez vezet a nagyobb és kitérőkkel nehezített út. A kitérőket Ady egynémely régi és új magyarázója irányában meg kellett a szerzőnek tenni. Kitűnően ismeri az Ady-irodalmat és kitűnően ki tudja választani, hogy mire érdemes és mire kell reflektálnia. Tömören és éles meglátással egymásután villantja föl az Ady körüli tévedéseket. Erélyesen tiltakozik az ellen, hogy Adyból vallásalapítót és erkölcsi mintaképet csináljanak. Ady politikai meggyőződése a Franciaországban éppen akkor divatos szabadelvűség volt, politikai lelkiségét „a politikai emberismeret romantikus hiánya" takarja. Hiábavalóság volna tehát benne a politikust keresni. — Egy másik irányú hibás végletbe való eltévelyedést is észrevesz. Hegedüs igen nagyra becsüli Földessy Gyula kommentáló munkásságát, azonban úgy látja, hogy eltévedt a metafizikai sötétségben, „mikor filozófiát keresett és talált Adyban." — Így jut el a szerző Ady egyedül helyes és lehetséges szemléletéhez és kimondja: „Ady Endre pedig titán, de költő és semmi más . . . Ezért kell lényegét különválasztani minden mástól, hívják azt metafizikának, szociálpolitikának, vagy misztikus vallási ábrándnak."

Hegedüs Lóránt tehát Adyban a nagy magyar lírikust látja, Tisza Istvánban pedig azt a nagy magyar politikust, aki „egy abszolút költői lelket, lírikust... tud legkevésbbé megérteni". Szembekerülésüknek titka az volt, hogy mindketten nagyok vol-

* Nyugat kiadása.

tak, de lelkük berendezettsége végzetesen ellentétes volt. És ezt az ellentétet csak felfokozta a két óriásnak sok ponton való egyezése. Mindketten fajtájukat féltő magyarok, a magyar úri rendnek gőgös képviselői, kálvinisták, külső veszedelmüket és belső széthullásuk közeledtét ők ketten érzik meg minden magyarnál jobban és — Erdélyt is ők ketten féltették a közelgő végzettől. Ennyi közösség mellett mégis a legnagyobbfokú gyűlölet csapott fel közöttük. A könyv szerzője a lélekelemzés mélységeit járja, mikor ennek rejtett okát kutatja fel. Szerinte a nagy ellentét lényeges kiindulópontja az volt, hogy Tisza az akarat embere volt, Ady lényének pedig az akarat a leggyöngébb pontja. Ady valami titokzatos módon ennek a hatalmas akaraterőnek médiuma lett, ezt a lenyügöző hatalmat érzi folyton s ezért csapott fel benne öntudatlan tiltakozásul a Tisza elleni gyűlölet lángja. Tisza István viszont a „rímtelen ember", a vidéki ellenzéki újságírót látta meg a költőben legelőször s később is ezt az ellenzékiséget látta benne elsősorban. De hogyan is érthette volna meg Adyt az a Tisza, aki szerint a „szerelem megverselése a lélek szemérmetlensége és levetkőzése".

Van Hegedüs Lóránt könyvének egy különösen érdekes és lenyűgöző sajátsága, az, hogy a szerző kortársa volt e két magyarnak és mind a kettőt szerette; szerette és megértette pedig már akkor — még életükben —, mikor az lehetetlennek látszott. Ennek köszönhetjük, hogy személyes élményeket, új adatokat is közöl könyvében. Ezek közül legérdekesebb Tiszának a delegációs ebéden tett kijelentése: „Ady és a Nyugat levéltetűk a magyar kultúra pálmafáján." Nem kevésbbé érdekes azonban az a tény, hogy akadt ember, aki Ady költészetét Tisza előtt dícsérni merte, aki szerette volna, ha a nagy államférfi meg tudta volna látni a nagy költőt. Ez a bátor ember maga Hegedüs Lóránt volt s ezért — és még sok egyébért — joggal mondhatta: „... mindkettőjüknek hű csatlósa voltam akkor is, mikor ők ketten halálos gyűlölködéssel állottak egymással szemben."

Így vezeti le a „hű csatlós" a szellemi antipólusok lelki képletéből két, más-más pályán keringő s ezért egymást soha meg nem érthető kortárs-magyar izzó gyűlöletének megoldását.

Ez a gyűlölet jellemző a két hordozójára, jellemző a korra is, de Ady költői művének egészére kevésbbé fontos. Hegedüs úgy látja, hogy, miként Petőfi gyönge politikai versei az egész Petőfiből, úgy fognak Adyból is elpárologni idővel ezek a versek. A Tisza-versek nélkül is teljes Ady-oeuvre azonban itt van előttünk. Hegedüs tömör és gondolatokban gazdag könyve még jobban megerősít abban a meggyőződésben, hogy itt valamit tenni kell, hogy Adyt még nagy értői és magyarázói sem fogták fel teljesen.

Hegedüs megjósolja, hogy Ady alakja idővel egyre nőni fog. Mi is ezt hisszük és szeretnők, ha Hegedüs Lóránt böles és biztos látású útmutatása Ady esztétikai megértetésére és értékelésére ösztönözné a hivatottakat.

Szabó Richárd

Makkai Sándor új regénye

Az európai regényírás ma, annyi túlzással szólva, amennyi minden általánosítást megillet, a családregények korát éli. A nagy regények ma családregények. Nagy összefüggésben, a távlatok törvényszerűségeiben mutatni meg azt, ami közelebbről kuszáltnak, értelmetlennek látszik, megtalálni életünk kereteit és végső elveit, ez a ma regényíróinak csábító szivárványa, s a szivárványt az emberi élet kristálya, a család vetíti eléjük legélesebben. Másrészt mintha Szerb Antal felfogását igazolnák a családregények: az irodalom bomlási termék. A család régi formája átalakulóban van, azon a ponton, mint Miron Diskobolosa, mely hátra-előre egyformán mutat, s mely az igazi művészt mindíg legjobbban ingerelte. Tegyük még ehhez hozzá a nagy magyar regényeknek azt a tulajdonságát, mely az egyéni és emberi problémákon túl nemzeti kérdéseinket is belejátszatja az események sodrába, s megtaláltuk azokat a végső elemeket, vagy a festők nyelvén szólva, azokat az alapszíneket, melyekből Makkai legújabb regényét kikeverte.

Makkai könyve, mint már a címe hírdeti,* családregény. S egyben történeti regény is. A magyar nemzet egy külsőlegbelsőleg legválságosabb korában élő családjának a regénye. A regény a szabadságharc végső napjaiban kezdődik s a kiegyezéssel záródik. Az a vajúdó kor tehát a háttere, melyben a régi rendinemzeti Magyarországból nem a legjobb akaratú bábák közreműködésével megszületik az új polgári Magyarország. Ezek a nagy kibontakoztató erők zavarják a falusi kisnemes Ernyei család és környezetük sorsát, s bennük-mögöttük a magyarságét.

A regény színhelye: Erdély. Sokszor elmondták már: Erdély a nagy magyar sors előképe és oskolája. Makkai is ennek teszi meg regényében.

Minden regény a sűrítés, a kristályosítás kémiája. Egy multszázadi erdélyi család kristályvázára Makkai egy bűvész könnyedségével odajegecesíti az egész akkori és mostani magyarságot s kicsit az örök magyarságot is. Az alakok, amellett, hogy korhű egyének, örök magyar típusok is, s az események: sorsunk kulcsjelenetei.

Az öreg Ernyei legnagyobb fiában, Dávidban akar sorsa fölé emelkedni. De Dávid sorsát kettétöri a szabadságharc vihara, még inkább az abszolutizmus, az idegen uralom. Az Ernyei-féle öregek makacsul nem vesznek tudomást az új világról s pusztulnak. A Dávid-féle rajongó fiatalok magyar módra álmokat szőnek, s lakolnak, pedig semmit sem tesznek. Dávid azonkívül az idegenbe szakadt, gyökerétvesztett ember sorsának megrázó példája is. Vannak, akik a közzel nem törődve, csupán egyéni boldogulásukra néznek, mint az Ernyei-vő, Pókai Imre, de erkölcsi

* Mi Ernyeiek. Bp., 1940. Révai-kiad.

alap híján ezek semmivé lesznek. Vannak, akik véreik árulóivá válnak...

Az öreg Ernyei álmát kisebbik fia, Áron, váltja valóra. Ő és barátja, Paniti Gábor, képviselik a józan, okos, új magyarságot. Ezek tiszta fejjel s szívós akarattal kitanulva a marosvásárhelyi s enyedi „kollégiumot", külföldi egyetemeken gyarapítják tudásukat, s hazajőve, a megtisztelő állami meghívás ellenére, öntudatosan felekezetük meghívását, az enyedi professzorságot fogadják el. Áron öccse, Énok pedig otthon maradva, szorgalmas munkával gyarapítja az apai vagyont s az Ernyei családot, elfogulatlanul paraszt ággal oltván be nemességét.

A férfiak körül remekbe álmodott nőalakok forgolódnak. Közülük is kimagaslik az öreg Ernyeiné nagyságában, akit semmiféle csapás és fájdalom nem tör meg, sőt még nagyobbá lesz alattuk. Sub pondere crescit. Az Ernyei lány, Rozáli tragikus alakja pedig mintha egy erdélyi balladából lépett volna át a regénybe.

Az író jellemző módjában az alkotó művész mellett megjelenik a tanulmányíró Makkai is. Hőseit nemcsak ábrázolja, hanem sokszor rá-rácsap egy tulajdonságukra, s szétboncolva, remek elemzésben mutatja fel a lelki eredőket.

Az Ernyei család körül ott hullámzik szinte az egész kicsi Erdély megszállóival, falusi népével, „kollégyomaival", professzoraival, diákjaival. A valóban megtörtént események s a tényleg élt személyek, mint a császár látogatása Erdélyben s a professzorok, a két Bolyai, Hegedüs István, Szathmáry Károly stb. alakja csak fokozzák a regény történeti hitelét s életszerűségét.

Az író mesterien szőtt érdekkeltő események szereplőivé teszi hőseit. Az elnyomatás korának szomorú eseményei, a székely „kollégyomok" ifjúságának élete, falusi idillek, külföldi barangolások peregnek előttünk a könyv lapjain, s közöttük, mint csillogó patakok a völgyekben, gyönyörű, tiszta ifjúi szerelmek kanyarognak a bús kettétörés, a keserű csalódás, s a boldog beteljesülés felé.

A könyv gazdagsága mindezekkel koránt sincs kimerítve. Úgy tudom, Makkai Sándor is, mint regénye főhőse, nevelőnek indult. Ő is, „pedagogus-natura". Sorsa azóta sokfelé vetette, ezt a természetét azonban sehol sem tudta levetkezni. Élete minden tette: tanítás. Ez a könyv is amellett, hogy gyönyörködető érdekes olvasmány, nevel és tanít is. A regény félig-meddig allegória: viszonyai, tanulságai a mai időnkre is ráillenek. A magyarság jórésze ma ismét idegen nyomás alá vettetett, s a könyv írásakor méginkább így volt. Makkai végigélte a kisebbségi életet, s könyvében a maga tapasztalatait adja át a mult köntösében a ma emberének. Alakjaival azt hiszem, valóságban is találkozott a mai kisebbségi életben, s mi is találkoznánk velük. A regény lapjain, a szereplők beszélgetéseiben, az író megjegyzéseiben egy kisebbségi káté töredékei vannak szétszórva. Ide írok egyet: „— most időt és alkalmat nyertünk arra, hogy kifejthessük az Isten által

nekünk adott erőket a magyar haza felvirágoztatására, kiki azon a helyen, ahová állíttatott. S Bandi bácsi ebben dicső szerepét látta a papoknak, tanároknak, tanítóknak, akik a nép és ifjúság nevelői, tehát a jövendő legfontosabb munkásai lesznek a most következendő időben."

De ezen túl is bőven ontja az író nagy tudásának kincseit. Hellyel-közzel ragyogó kis városképeket kapunk Marosvásárhelyről, Debrecenről, Nagyenyedről, melyek úgy zárják magukba a városok lelkét, mint az átlátszó borostyán a belékerült életeket. Belelátunk az egykori kollégiumi nevelésbe, s érdekes vitákat hallunk a nevelésről.

Még egyet említek meg: a könyv külső formájában is erdélyi: emlékiratszerű. Erdély tipikus műfaja az emlékirat. A történelmi viharok tengelyébe állított kis ország minden fia érzi az idők szelének nyomását, tudja, hogy történelmet él, s ezt a történelmet örökíti meg írásaiban. Makkai hőse is emlékszerűen meséli el maga és családja sorsát. Így válik Makkai kezén egy elsődlegesen dilettáns műfajból művészi forma.

Mikor olvastam a könyvet, emlékezetemben a rokon művek egész sora rajzott fel, melyeket szerzőjük mind azért bocsátott útra, hogy dolgozzanak a magyarságért. Céljukat vajjon elérik-e? Számukra ez lenne a legszebb jutalom, nem a kritika s az irodalom-történet dícsérete. *Tóth Béla*

BENKŐ ISTVÁN: MONDOTTAM EMBER... (Bibliai dolgozatok. Szerző kiadása. 1939.)

Az élet romlottságát és szentségét, az elesettségünket és az erőt, az embert Krisztust, a világot és Istent, nyomorúságunkban Istent és Istenben a nyomorúságunkat és a gyógyító tényező-voltunkat, az ősevangélium mai átiratát adja Benkő István könyve. Nem prédikációkat — bár néhány kidolgozott beszédet is tartalmaz a könyve — nem elmélkedéseket, ahogyan ezeket mi ismerjük, hanem egy magasabb világrend világos körvonalait, itt-ott részleteit is, nyujtja ez a nagyszerű munka. Több a prédikációnál, mert nem köti a gyülekezetszerűség, több az elmélkedésnél, mert a végső forrás nem az emberben élő gondolat, hanem az Ige. Bizonyos értelemben keresztyén metafizika a könyv. Az egyes részletkérdéseken túl, a részletkérdésekben is a végső gyökerek keresése és felmutatása, emberi létünk, a mindenség kavargó történetének a megvilágítása.

Mindenesetre veszélyes a könyv. A szerzőre is, az olvasóra is veszélyt jelenthetnek. — Lehetnek olyanok, akik a filozófiai idealizmus, az abszolút idealizmus, vetületeit olvassák majd ki a sorok közül: monizmust, amivel hegeli formájában sem barátkozik az evangélium. Benkő könyvében azonban nem az eszme megvalósulásáról van szó, hanem az Úristen abszolút Szellem-voltának megnyilatkozásairól, teremtő aktusairól. Az anyagot nem abszorbeálja a Lélek, de áthatja. Halott anyag — élő lény, élő test — lelkes ember közé Benkő a teremtés tényét teszi. — Veszélyes a könyv az olvasóra is. Egyetlen módot mutat életünk meggyógyulására, azt t. i., hogy repedés keletkezzék rajtunk és ezen a lelki sebhelyen át áradjon belénk Isten Lelke, ebben az élet kerek, lezárt mivoltának megszűnése, a befejezett, kiteljesedett élet eszméjének fel-

tétlen elerőtlenedése, önértékünk minimumra csökkenése, fenyeget. Az egyetemes emberi rendért tesz felelőssé a könyv, amikor azt mondja, hogy ami egyetlen emberben történik, az átmegy a mindenségben — ezzel az egyén jelentőségét emeli magasra. Új kozmogónia indul útnak azzal, hogy egy ember szubsztanciálisan mássá lesz. „A dolgok egyensúlyi helyzetben vannak s ha egy tű hegyén meg tudom bontani ezt a helyzetet: átalakul körülötte az egész rendszer." Az egyházra i sveszélyes a könyvv. Egyetlen mondatát idézem erre nézve: A misszió az exorcizmusnak egy fajtája. — Ilyen missziót folytat az egyház?

Az ember, az egyház menekülésének útja veszélyeken át visz. Csak akkor találkozik az ember, az egyház veszéllyel, ha már menekülésre sem gondol, ha beletömődve várja „sorsa" beteljesülését. Így lesz Benkő könyve gyógyító könyv: menekülésre, az őslényeghez való visszatérésre kényszerít. A menekülést Isten fedezi: Krisztus a menekülő csapat elővédje és utóvédje. Benkő könyve végső eredményben erről ad hírt. A győzelemről, amelyet Krisztus szerez bennünk és általunk; a jelekről, amelyek a hívőket követik; arról, hogy a csendben érkezett hang zengő állapotba varázsol, hogy gyógyító tényezők leszünk, a mártíromságra elég üdvbizonyosságot kapunk.

Örülnünk kell, hogy ilyen könyvek teremnek magyar földön.

*

FARKAS ISTVÁN: KRISZTUS NYOMÁBAN. (Evangéliumi bizonyságtevések. Miskolc, 1940.)

Püspöki szolgálata alatt elmondott beszédeiből állította össze Farkas István 287 oldalas kötetét. Különféle alkalmakon tartott prédikációk, püspöki pásztorlevelek, temetési beszédek, ifjúság előtt elhangzott bizonysátevések, hazafias, a magyar életet érintő kérdésekben történt megnyilatkozások sorakoznak a szép kötetben. A püspöki szolgálattal a lehetőségek és a parancsoló szükségek rendkívül változatos skálája van összekapcsolva igehirdetői szempontból is.

Nagy és mély tüzek égnek Farkas Istvánban. Ez az írása csupa lelkesítés, Krisztus és a magyar föld iránti olthatatlan szeretet. Tele van a könyv bizakodással: akármilyen bajokkal küzdünk az egyházban és a magyar jövő nagy kérdéseiben, a jövőnk különb lesz: a jobb jövő megszámlálhatatlan jelei integetnek felénk. A megtartó Isten kegyelme, a magyar nép őseredeti ereje kiállja a próbákat. Olyan szeretettel, olyan hűséggel beszél Farkas István népéről, hogy az emberben a ma sokszor feltörő sötéten látás is mintha világosodni kezdene szavai nyomán. A nagyon hangos pesszimista hangok után megpihenés az optimizmus, amely Farkas István beszédeiből árad.

A tiszáninneni kerület gyülekezetei nemcsak püspöküknek adtak ajándékot, amikor ezt a könyvet a püspök 60. születésnapjára kiadták, hanem a magyar protestantizmusnak is szolgáltak e cselekedetükkel.

*

MAGÓCS KÁROLY: HIVOGATÁS. (Prédikációk. Szerző kiadása. Budapest, 1940.)

Magócs Károly könyve nem ráz meg az életem mélyéig, de épít. Lassan mossa ki az ember lába alól a partot, időt hagy a körülnézésre, több-kevesebb szemlélődésre. Nem borítja be pillanatok alatt az eget fejünk felett, nem érezzük a könyvből, hogy hirtelen vihar szakad ránk. Azt azonban megérezzük a beszédekből, hogy új eget és új földet kell keresnünk, hogy megragadjunk.

Nem tudom, miként történt Magócs Károly életében, a beszédei azonban arra mutatnak, hogy inkább simogatást, mint ostorcsapásokat kapott Krisztustól. Mosolygó, életörömöt sugárzók a beszédei. Halk, szelid a hangjuk. Nem zavarnak, nem kényszerítenek, úgy hivogatnak Krisztus felé. Szelid fény, nem-bántó

disszonanciákból Krisztusban megtalált harmónia a könyv. Az egész kötet olyan, mint tél után az első meleg napsugár: megindítja a halott életet. Akik ilyen napsugárra vágynak, olvassák el Magócs kötetét.

*

SIPOS GÉZA: TŰZ ÉS SÓ. (Prédikációk. Szerző kiadása. Kolozsvár, 1939.)

Sipos Géza prédikációs könyve az erdélyi magyar református sorsot mélyen átélő fiatal lelkész hangja. Tele van az erdélyi gonddal, a létében fenyegetett magyar református ember fájdalmával és nagy bizakodásával. — Sipos Géza kereső lélek, s ha mindíg nem is érkezik el a dolgok gyökeréig, mondanivalóját olyan közvetlenül fogalmazza meg, hogy egyetlen felé nyujtott kéz sem marad üres. Nem széles a skálája, talán mert kevesebbet néz az Ige mélységei felé és többet a problémákra. A forma is repedéseket hordoz, de néha egy cserépdarabban nyujtott vízzel többet használ az ember, mint a velencei kristályban kínált borral. Ilyen sokat használó könyv a Sipos Gézáé.

*

DR. PONGRÁCZ JÓZSEF: JÁNOS EVANGÉLIOMA MAGYARÁZATA. (Theológiai kézikönyvek. 8. Kiadja a Pápai Református Theológiai Akadémia. Pápa, 1939.)

Pongrácz József felfogása szerint a János evangélioma határozott céllal készül. A synoptikusok írnak, mert belülről írásra kényszeríttetnek. Jánosnál az írás belső kényszerűsége a körülmények által megjelölt feladatok irányába tör ki. Első csatáját megvívta a keresztyénség, átesett a tűzkeresztségen. A harc azonban nem szünetel. Az ellenség az első, még nem tervszerű, ütközetek után csatarendbe áll, szervezetten lép fel a zsidó, pogány, gnosztikus gondolat megháborítója: a keresztyénség ellen. Tervszerű ütközetekben, tervszerűen harcol a János evangélioma; harci eszköze a bizonyságtevés. — Pongrácz József az így tekintett evangéliom szerzőjének: János apostol életének, az evangéliom hitelességének, a szereztetés helye és ideje, az evangéliom célja és felosztása, a synoptikus evangéliomokhoz, a jánosi Első Levélhez való viszonyának, az evangéliomról írt fontosabb magyarázatok ismertetésének tárgyalása után adja az evangéliom magyarázatát.

A bevezető rész éppúgy, mint a magyarázó rész, az adatok rengetegét nyujtja. A tudós nagy szorgalma, lelkiismeretes munkája áll a könyv minden lapja mögött.

Az exegesis többféle módszerrel készült. A vallástörténeti és a formatörténeti módszer éppúgy megtalálható benne, mint a theológiai módszer; amazok tisztítják a képet, a theológiai exegesis mondja azután ki a döntő szót. Nem a szöveg egyszerű parafrázisa Pongrácz exegesise. Inkább az egyes kifejezéseket értelmezi, ezért sokhelyt mozaikszerű a magyarázat. A mozaikok viszont úgy készültek, hogy mindegyik kicsiny kockának pontosan kijelöltetett a helye. Az írás tanumányozóját nem kíméli meg Pongrácz könyve a mélyreásás fáradságától, de nem fosztja meg a fáradságot előidéző aktivitás örömétől sem. Az ember úgy érzi, hogy maga ás lefelé, pedig azon a lépcsőn jár, amelyet Pongrácz József készített az evangéliom mélysége felé, ahol az evangéliom szavairól az évszázadok alatt rájuk rakott fogalmak leemeltettek és az evangéliom szavai a maguk tisztaságukban láthatók.

*

BARCZA JÓZSEF: ELMENVÉN, TANÍTSATOK... (Egyházi beszédek. Kiadja: Kiss Ferenc, Budapest, 1939.)

Komoly törekvés ez a kötet abban az irányban, hogy az Ige egészen személyhez szóló legyen. Több helyen sikerült ez a törekvés, de több helyen eredménytelen kísérlet. A személyes Ige nem jelenti, — ahogy Barcza véli, — hogy mi, a hallgatók, vagy az olvasók kicsiny Jeremiások, Bartimeusok, Démások le-

gyünk. Sem a hely, ahol élünk, sem az idő, amelyben élünk, nem engedik ezt a szerepvállalást. — Komoly tárgyi tévedéseskkel is találkozik az ember Barcza kötetében. Barczával szemben úgy vélem, hogy az istentelen ember nem retteg Istentől. — A könyv értékét a küzdelem adja, amely mögötte feszül: az Ige aprópénzre váltásáért folytatott küzdelem. Ez a küzdelem megéri, hogy áttanulmányozzuk a kötetet.

Márkus Jenő

DR. KENDI FINALY ISTVÁN: A MAGYAR FÖLDÉRT. (Darányi Ignác élete és munkássága dr. Czettler Jenő előszavával. Budapest, 1940. Pátria.

A Darányi család Somogy megyéből származik, a török világban húzódott a Felvidékre s onnan került egyik ága Kecskemétre. Ennek sarja az idősebbik Darányi Ignác, aki 1848 előtt szerzett jó nevet azzal, hogy egy 200.000 holdas Teleki birtokot békésen osztott föl öt testvér között. Fia, Ignác, a későbbi miniszter, 1849 január 15-én született Pesten. A magas műveltségű atya korán szorította gyermekeit arra, hogy hétköznapokon fölváltva franciául és németül beszéljenek, — a magyar nyelvnek az ünnepeket és a vasárnapokat tartotta fönn. A gyermekek maguk takarították csizmájukat, tatarozták ruhájukat, az asztalnál fölváltva szolgáltak föl cselédek helyett. Az ügyfelekhez küldözésért és minden más munkáért pénzjutalmat kaptak, s ezt takarékban gyüjtötték. Az ifjabbik Ignác mögött az abszolutizmus korával egy időben zárult a budai gimnázium, melyben a legelsők közt állott akkor is, mikor idegen tannyelv nehezítette számára a tanulást. Mint fiatal ügyvéd nyerte el a Tiszavölgyi ármentesítő társulat ügyész-titkári állását, majd Tisza Kálmán vezetése alatt vállalt képviselőséget. Bánffy kormányában lett földmívelésügyi miniszter. Tárcáját megtartotta Széll idejében és újra elfoglalta a koalíció korában. A fölmívelésügyi miniszterium csak 1889-ben vált ki a ‚földmívelés-ipar és kereskedelemügyi" miniszteriumból. Agrár-országunkban ez bámulatos. De feltűnő az is, hogy ez a tárca milyen sűrűn cserélt gazdát, s megint bámulatos az, hogy ez a döntő fontosságú pozíció elhagyatottságában odajuthatott, hogy éveken át „ideiglenesen" töltötte be a közoktatásügyi miniszter (Trefort, 1876—78.). Azóta is Darányi Ignác az egyetlen, aki összesen 12 éven át foglalta el, — ezzel is emlékeztetve arra, hogy ő volt a legnépszerűbb földmívelésügyi miniszterünk. Nem feküdött rózsaágyban. A 80-as évek óta az amerikai verseny gabonatermelőinket, a 90-es években a filoxera szőlősgazdáinkat juttatta koldusbotra. A bor értéke nem csökkent annyira mint a gabonáé, Darányi tehát teljes erővel törekedett a magyar bortermelés fölújítására, a gabnaárak alacsonysága miatt a népet többoldalú termelésre akarta nevelni. Följavíttatta az állatállományt és megszüntette azt az anomáliát, hogy az agrár Magyarország behozatalra szoruljon tejtermékekből. Erőteljesen támogatta a gyümölcs- és konyhakerti növénytermesztést. Egész mezőgazdaságunkat erősítette a folyamszabályozás „második étapjának" kezdeményezésével, a vizeknek öntözés, halgazdaságok céljára való hasznosításával, és szintén egyetemes érdekeket mozdított elő a mezőgazdasaggal foglalkozó tudományos munkásság támogatásával és a gazdasági jellegű tanintézetek színvonalának, tekintélyének emelésével. Társadalmunk szervezetét szilárdította munkásvédő és telepítő akciója, mely utóbbira 1910-es költségvetésében 10 éven át 12 milliót (összesen 120 milliót) irányoztatott elő. Ezt a kezdeményezését a következő kormányok elejtették, s csak az összeomlás után vettük észre, hogy ezzel a nagyszerű gondolattal az ő háttérbe szorulása miatt évtizedeket késtünk. Kísérletezett a nagy miniszter a szövetkezeti bérlet- és a járadékbirtok-rendszerrel, mindazzal, ami

körül napjainkban annyi gondunk van. Hegyvidéki akcióiból ma is tanulhatunk gazdasági és nemzetiségi politikát. Nemcsak reá, hanem családjára is jellemző, hogy más vallásúak hitének, érzéseinek tökéletes tiszteletbentartása mellett buzgó és szolgálatra mindíg kész híve volt református egyházának.[1] *Török Pál*

VASS GYULA: A DUNA-MEDENCE EZER ÉVE. (Századunk kiadás. Budapest, 1940.)

V. e cím alatt közölt három tanulmánya igen nagy célt tűzött maga elé. Mint önérzetes hangú előszavában mondja, új magyar történetszemlélet úttörője akar lenni, levetve az eddigi magyar történetírás kisebbrendűségi érzéseit, igazi nagy, európai, emberi távlatokban akarja bemutatni a magyarság történeti szerepét. Ezt a szerepet ő valami duna-medencei hivatásban látja. De talán helytelenül is használjuk a hivatás szót, mert abban a szemléletben, melyet V. fejt ki, a magyarság igazán nem hivatást tölt be, nem aktív szereplő. Egyszerű tétlen tömeg, szerepe csupán annyi, hogy létezik, hogy itt van a Dunamedencében, a nyugatról jövő német és a kelet felől támadó steppe-kultúrák ütköző-pontjában. Története az ezek között való hintázás. Fénykora a XIV. századi archiregnum. És ez is a különféle külső tényezők — ezek a magyar történelem állandó mótorai az új szemléletben — szerencsés összeműködésének eredménye: a német császárság és Bizánc lehanyatlott, a mongol hatalom visszahúzódott az orosz pusztákra, a török pedig még nem jelentkezett. De ez a kedvező külső körülmények következtében beálló fölvirágzás sem a magyarság belső erőinek, expansivitásának következménye, hanem az Anjou királyok francia-olasz kapcsolatainak köszönhető. A „Földközi-tengeri francia-olasz magaskultúra vagyona" az alapja ennek a virágkornak. Az Anjou-hatalom népi bázisát pedig az Észak-Balkán-i területek alkották. Az Észak-Balkán elvesztése a középkori magyar nagyhatalom bukását vonta maga után és egyenesen vezetett Mohács felé. A magyarság szegény mezei nép, nem azonos a magyar nemzettel. A magyar nemzet V. felfogása szerint — és itt végeredményben nem sokban tér el az utóbbi időben lábrakapott, a szociológiai tényezők szinte teljes elhanyagolásával készült filozófikus magyar nemzetfogalom-meghatározásoktól — tulajdonképpen csak politikai fogalom, a magyar királyok uralma alatt élő különböző nyelvű és fajú népek politikai közössége, a nemzetfogalomnak hordozója pedig a magyar nemesség, ez a különböző népiségű történelmi alakzat tehát az, amit gyakorlatilag magyar nemzeten értenünk kell. Ilyen meggondolásokból érthető az is, amit V. a török hódítás hasznáról mond. A „baromi török erő" védelme alatt ugyanis megerősödhetett a magyar rendiség, az erdélyi „rendi fejedelemség". A rendi ellenállás ereje nélkül pedig a szegény magyarság éppenúgy beleolvadt volna a modern, központosító eszközökkel dolgozó germán Habsburg birodalomba, mint Burgund Franciaországba, vagy Skócia és Wales Angliába.

Nos ez volna az európai perspektívájú új magyar történetszemlélet. De úgy hisszük, vázlatos, mindössze 80 lapra terjedő, nem egyszer illogikus gondolatsorral nem lehet a magyar történettudomány pontosan átvizsgált adatokon fölépült szemléletét megdönteni. Míg V. bizonyítékaival elő nem áll, — erre pedig aligha fog sor kerülni, — elég egyszerűen annyit megmondanunk, hogy nem hiszünk szemléletének igazságában és brosúráját nemigen tarthatjuk egyébnek, mint az általa is igen helyesen megvetett nemzeti kisebbrendűségi érzés megnyilvánulásának. *Istvánvi Géza*

[1] Legyen szabad ezen a helyen emlékeztetnem a Prot. Szemlében Darányi Ignácról írt cikkemre (1939. évf. 497. l.).

Könyvek és írók

LAJOS ÁRPÁD: A MAGYAR NÉP JÁTÉKAI. (48 képpel, 43 kottapéldával. Franklin Társulat kiadása. Budapest, 1940.)

Amióta *Kiss Áron* 1891-ben Magyar gyermekjáték gyüjtemény c. munkáját közrebocsájtotta, lelkes gyüjtők és tudós etnografusok igyekeztek gyermekjátékainkat megismertetni, rendszerezni, jelentőségüket a gyermeklélektan, a néprajz és a pedagógia szempontjából magyarázni. A nagynevű elődök munkáját eredményesen folytatja tovább *Lajos Árpád,* amikor több esztendei gyüjtőmunka után a magyar népi gyermekjátékok újabb gazdag gyüjteményét tárja elénk. A munka a néprajz és a nemzeti művelődés szempontjából egyformán figyelmet érdemel. A szerző rámutat arra, hogy a fővárosi gyermekek nevelésénél a népi játékok eredményesen felhasználhatók, éppenúgy, mint a sportban és a mozdulatművészetben. Kifejti, hogy a gyermekjátékokban több ősi, eredetileg a felnőttek között élő szokás maradt meg. Régi táncok nyomait, mesetöredékeket, szerelmi varázslatokat, lakodalmi szertartásokat, stb. mutathatunk ki gyermekjátékainkból. Sőt a felnőttek régi hagyományos életformája is továbbélhet a gyermekjátékokban. Így a magyar pásztorgyermek játékaiban, játékszereiben egy ősi pásztorkodó életmód megélését mutatja. A szerzőnek ezt az utóbbi véleményét azonban nem látjuk elfogadhatónak. Itt csak a környezet közvetlen átéléséről, gyermeki megragadásáról és utánzásáról van szó. A gyermeki kéz alkotta tárgyak, játékállatok, kis gazdasági eszközök — és ezek játékos használata — a maguk primitív formájában is a történeti mult helyett inkább a gyermeket közvetlen körülvevő jelen formavilágához kapcsolódnak. Primitív formájuk a gyermek technikai készségének és elképzelésének az eredménye. A primitív technikai készség eredményezi azután azt, hogy nagy területeken, térben és időben meglepő hasonlóságot találunk a gyermek játékeszközeiben. Szellemi hagyományok azonban sokkal inkább megmaradtak a gyermekjátékokban, különösen az énekes, táncos játékokban, amire pl. a Pipám-pipám prédikál c. hollókői játékkal vagy a szerelmi varázslást őrző Fehér liliomszál c. sárközi játékkal kapcsolatban szépen rá is mutat *Lajos Árpád.* Ennek valószínű okát mi abban látjuk, hogy a szellemi jelenségek nagyobb élményt jelentenek a gyermeki társadalom számára, mint az anyagi formák. A szellemi hagyományokat, majd azoknak a játék keretébe állított egyes motivumait a gyermeki *társadalom* veszi és éli át s azok mindíg, mint a gyermekek közösségi életének a megnyilvánulásai jelennek meg. Az anyagi formák megragadásánál pedig az *egyénen* van a hangsúly. A gyermek, mint egyén, játékszerekkel játszik, mint kis társadalom pedig szertartásos közösségi formákat alakít ki. Ezeket mi csoportos játékoknak nevezzük, elfelejtve azonban azt, hogy a gyermek számára többet jelentenek. A játszó közösségben ugyanolyan komoly munka folyik, mint a természeti népek különböző titkos társaságaiban vagy a városi ember klubbjában. A közös „játékban" nemcsak játszanak, hanem előkészülnek felnőtt életükre is l. pl. párválasztó gyermekjátékainkat. Énekkel, tánccal kísért csoportos gyermekjátékainkban a mai napig előforduló régi hagyomány-nyomokat nézetem szerint azzal magyarázhatjuk, hogy a társadalmi jellegű megnyilvánulások a népi közösség minden rétegében sokkal ellenállóbbak, kötöttebbek, mint az egyének szokásai s tartalmukat konzervatívan őrzik. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy egyes történelmi eseményeknek is nyomuk van gyermekjátékainkban. Az Ég a gyertya... c. játék a katonatoborzás emlékét őrzi. A közös játékokat más-más stílusban játsszák a fiúk és a leányok. A fiúk játékaiban az erős mozgáson, erőkifejtésen, ügyességen, bátor magatartáson van a hangsúly, a

leányok társasjátéka a mozdulat szépségén, a táncon, a dalon alapszik. A fiúk játékaiban több a realitás, a küzdés, keményebbek a szabályok, amint ezt a mérkőző csapatjátékoknál (körméta, királyos teke, várasdi, stb.) láthatjuk. A leányok játékában több a költészet. Úgy látszik, hogy a női nem már gyermekkorában is hivatott őrzője népünk költészetének, — írja *Lajos Árpád.* A tartalmas bevezetés után az ország különböző területéről közel száz gyermekjáték leírása következik. A szerző a csoportosításnál a játékok célját és tartalmát veszi tekintetbe. Így megállapít mozdulatutánzó, mérkőző csapat, kézügyességi, kitalálós és nevettető játékokat s fogócskákat. A játékok lefolyását világosan, könnyen érthetően írja le s a fontosabb jeleneteket fényképen is bemutatja. Különösen gazdag anyagot közöl a Palócföldről, a Dunántúlról és a pestkörnyéki falvakból. Az őrhalmi tőkehasogatáshoz közölt fénykép azonban nem Őrhalomból való, hanem amint a gyermekek viseletéből látszik, valamelyik sváb faluból.

Az írón kívül elismerés illeti a kiadóvállalatot is, amely Magyarságismeret c. sorozatát *Lajos Árpád* könyvével indította útnak, értékes munkát juttatva vele a nagyközönség és a szakemberek kezébe. *Gunda Béla*

DARVAS JÓZSEF: ELINDULT SZEPTEMBERBEN. (Regény. Dante kiadás.)

A magasrendű műalkotás mindig egyszerűen csak műélvezetet jelent. „Egyszerűen csak" — ez a kifejezésünk tulajdonkép nem deminutív jellegű, — de Darvas József új regényében éppen az a novum, hogy nem pusztán azt a sokoldalúan motivált műélvezetet adja, mint általában előző regényei. A novum benne éppen az, amit a közben érzünk, mikor látjuk, hogy hőse, a parasztságból a polgárság felé ívelő fiatal tanító sorsszerűségből miképpen lesz olykor-olykor még hálátlan is a néppel szemben. Mindez egymagában leköti a figyelmünket Darvas József új regényének olvastán. De Darvas egyre jobban ismeri azt a kompozíciós szabályt, hogy a tények és a történések fejlesztésének miként adja meg az igazi tényeknél izgalmasabb izgalmát, feszültségét. Mindezt nemcsak azért teszi, hogy művét olvasmányosabbá, elokvensebbé tegye, hanem, hogy minél többet adjon át mondanivalójából az olvasónak. A legszegényebb paraszti miliőből a városi tanítóképzőintézetbe tehetségével és anyja keserves verejtéke árán felkerült talentumos fiúról azt írja meg tulajdonképpen egészen a regény végéig, hogy ezt az életforma-átváltódást milyen emberi méltósággal tudja átvészelni, milyen nehezen tudja tudomásulvenni azokat az alkalmazkodási kényetlenségeket, amelyekkel társadalmi előrehaladásán még akkor is élnie kell, ha távol áll tőle minden karriervadászat.

Az életkor, amelyben hőse van, — már önmagában is nagyon problematikus, — éppen csak átlépte a kisgyermekkor szélső határát, de még nagyon messze van a felnőttségtől. Élete problémáit ez már akkor is növelte és súlyosbította volna, ha falun marad, — hát még így! Naponta érik őt szinte megfejthetetlen, rejtélyes újdonságként olyan élmények, amelyek ebben a legtipikusabb, elhagyott kisvárosban egyre nehezítik ennek az egyelőre még gyermekesen gondolkozó fiatal tanítóképzősnek a lelkivilágát. A tanítóképzőbe a kisváros legjellemzőbb *középosztályi* családjaiból kerültek be a növendékek s természetesen a vezérszólamot az osztály életében nem a legtehetségesebb tanuló, a kis parasztfiú viszi, hanem az, aki szintén tehetséges, de a stréberségben sokkal inkább zseniális, mint az intézet tananyagának hibátlan megtanulásában és a tanároknak való engedelmeskedésben!

Aztán felvonultatja a tanári kart, — futtában még a tanítóképzés nehéz kérdéseit is megérinti. Utal rá — még a

regény meséjétől függetlenül is — milyen sors vár a szegény parasztság rétegeiből felkerült tanítókra, — meg-megérinti a vidéki társadalmi élet legnehezebb problémáit is, családi életünk szomorúan kisszerű megalkuvásait, az egész kispolgári sors elviselhetetlen és aligha megoldható fordulatait.

Mindettől eltekintve a legmegrendítőbb ebben a regényben a főhős erkölcsi függetlenségének lehető legteljesebb megőrzése. De még ennél is mélységesebben ráz meg, amikor látjuk, hogy az új és ismeretlen társadalmi ranglistához milyen nehezen tud alkalmazkodni s milyen belső izgalommal használja ki olykor-olykor az igaz lélektől és szívtől idegen alkalmazkodási lehetőségeket. Egykét egyszerű, tárgyra szorítkozó mondattal tudja ezekben a legkínosabb pillanatokban kifejezni, hogy minden ilyesmit muszáj csinálnia, — pedig a paraszti életformától még nem szakadt el! — de ha nem csinálja mindezt: vagy befutja pályáját, vagy megáll egy felborult, mint egy sínre állított mozdony a megérkezés előtt. Ennek az életforma átváltódásnak bemutatásában sokrétű és árnyalatosan, gazdagon rajzolt részletek érzékeltetik, hogy milyen fínom szomorkássággal, milyen alig reménykedő mélabúval szövődnek össze hőse lelkében a két osztály kapcsolatai. Érzékelhető plaszticitással, megragadó elevenséggel ír meg Darvas minden itt felmerülhető konfliktust s anyja és otthonmaradt testvérei szomorú sorsát is felmutatja, — az elhagyottságnak és kiszolgáltatottságnak egész rettenetében!

Az „Elindult szeptemberben" tulajdonképpen ennek az életformaátváltódásnak egy része, a regény első fejezete: teljes bizakodással várjuk a folytatásait.

Erdős Jenő

AZ EGYETEMI NYOMDA IFJÚSÁGI REGÉNYEI. (DÉNES GIZELLA: Az ország katonája. FÁBIÁN GYULA: Szilasy Bálint. UJJ PÉTER: Az alkazári kadét. ORBÁN DEZSŐ: F. D. 6438. GYULAI ÁDÁM: A mi pénzünk. FERTSEK FERENC: Pubi és a körülmények. FERTSEK FERENC: Bábu a polcon. Könyvbarátok kis könyvei.)

Dénes Gizella regénye tulajdonkép hosszabb történelmi elbeszélés. A kis Guthy Mihály, a későbbi híres államférfi, megható vágyakozásaiban, színes kalandjaiban az ifjúkor hősies lendületét, tiszta lelkiségét festi. Érdekes és rokonszenves meseszövése leköti az olvasót, az események színessége mögött húzódó gondolatok és tettek ereje buzdító példaként szolgál az öntudatos hazaszeretetre és áldozatos hűségre.

Fábián Gyula Szilasy Bálintja a magyar multba viszi el olvasóját. Regénye fordulatos, kerek történet a török hódoltság korából. Hőse fiatal diák, akinek korán át kellett élnie a török pusztítás csapásait, otthagyja az iskola padjait, kardot fog és élete célját a rabló törökök elleni harcban látja. Szomorú szívvel tapasztalja azonban, hogy a fegyveres felszabadítás ideje még nem érkezett el, hazamegy falujába, erejét és tehetségét pedig népe megerősítésére és földje megtartására szenteli. Kitűnő a könyv korismertetése, de még értékesebb eszméje: Ragaszkodjunk ősi földünkhöz mindenkor, és ne feledjük, nemcsak fegyverrel lehet küzdeni, hanem ésszel, alkotó munkával és szilárd kitartással.

A tegnap történelmét vetíti az ifjúság elé *Ujj Péter* könyve. A spanyol polgárháború legvéresebb, leghíresebb ostroma elevenedik meg ebben a regényben, egy kis kadét nagyszerű vállalkozásain és küzdelmén keresztül. Az ostromlott vár belső élete, elszántsága és reménysége tárul fel az elbeszélés során, kémek és árulók bukkannak fel, híres hadvezérek és névtelen hősök küzdenek becsületükért és eszméikért. Kár, hogy a szereplők túlságosan is típusok, átlátszó angyal-ördög jellemek, az események sodrába

pedig, sajnos, sok valószínűtlenség, naívság is becsúszott.

Orbán Dezső fantasztikus regénye a XXII. évszázad képzelt világát mutatja be. Itt is háború folyik, csak természetesen más eszközökkel és más célokért. A regény tele van merészebbnél-merészebb elképzelésekkel, váratlan fordulatokkal. Meglepően érdekes részeket, sok helyen gondolkodtató sorokat találunk, a történet bonyolítása azonban nem egyszer zavaros, az összefüggések pedig néhol értelmetlenek. A könyv eszméivel sem tudunk egyetérteni. Kétszáz év mulva elpusztulna minden költészet és művészet? Még a hírét is elfelejtenék? Hihető ez? Számoljunk már egyszer le azzal a jövőbelátással, mely az emberiség fejlődésében csupán technikai haladást tud elképzelni.

Gyulai Ádám könyve a legmaibb diákéletbe vezet el. Negyedikes gimnázistákról szól a történet, mai tizennégyévesekről, akik bankot alapítanak, a szekunda ellen biztosítják magukat, üzleteket kötnek és kereskednek, de mindezt azzal az öntudatos és bátor gondolattal, hogy csak a tiszta, „korrekt" pénznek van igazi értéke. A sok szeretettel megírt friss szellemű regény a legjobb ifjúsági művek közé tartozik. A könyv néhány valószínűtlenségét és kisiklását (van benne például egy tisztiorvos, aki pénzért valótlan igazolványt ad a diákoknak!) is megbocsájtjuk meleg humoráért és főkép a történetben rejlő nagy nevelői értékéért.

Fertsek Ferenc munkája joggal keltett feltűnést. Ritka őszinteséggel és éleslátással rajzolja meg a mai tizennégyéves diák képét, a serdülőkor szertelen viharzását, örök küzdelmét a vágyak és a valóság közt. A könyv tulajdonkép vádirat a szülők és általában a felnőttek ellen, akik mindenféle ürügyek címén elhanyagolják a fejlődő, vajúdó fiatal lélek nevelését, szerető irányítását. A vád, be kell vallanunk, nagyrészt jogos, nem hallgathatjuk azonban el, hogy Fertsek beállítása erősen egyoldalú. Sötét színekkel festi a szülők nemtörődömségét, de nem szól sok olyan tényezőről, melynek mély hatása nyilvánvaló a kamaszdiák életében. Könyve kiváló munka, de úgy érezzük, a felvetett témát nem merítette ki teljesen.

Fertsek Ferenc másik regényét serdülő leányok számára írta. A történet kerete eredeti és igen ötletes. Egy játékbaba visszaemlékezéseiben bontakozik ki előttünk két leány sorsa és jelleme, a gyermekszobától egészen a felnőtt korig. Valójában ez is panasz a szülők ellen, de nem annyira egyoldalú, az élet mozgalmassága, a körülmények hatásának sokrétűsége híven és elevenen tükröződik vissza a két különböző leánylélek fejlődésében. Könyve igazi művészi alkotás, jóval kiforrottabb, mint előző regénye. Stílusában is újszerűségre törekszik, közvetlenség, tömörség és lüktető drámaiság jellemzi minden mondatát, sajnos azonban sokszor nehézkessé, modorossá is válik. Másik kifogásunk, hogy könyvén — az előbbi regényén is — bizonyos egyenletszerűség vonul végig, a tanulság, a nevelői szándék tervszerűsége szinte elnyomja a regényből áradó nemes eszmék élménnyéválásának igazi erejét. Mindkét könyve így is a legjelentősebb ifjúsági regények között foglal helyet. Komolyság, felelősségérzet, éleslátás sugárzik minden szavából. Úgy hisszük, két regénye utat mutat az újszellemű magyar ifjúsági irodalom felé.

Bikácsi László

Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. — Fel. v. Schlitt H.

SYLVESTER

PROTESTÁNS SZEMLE

2

TARTALOM:

Muraközy Gyula: **Szabolcska Mihály lelki családfája** ● Ujszászy Kálmán: **Evangélium és népfőiskola** ● Gaudy László: **Jegyzetek az európai protestantizmus mai helyzetéhez** ● Csabai István: **Városrendezés és az új református templomok** ● Bóka László: **A Kosztolányi-hagyaték** ● **Könyvek és irók**

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: MAKKAI SÁNDOR FELELŐS SZERKESZTŐ: KERECSÉNYI DEZSŐ
FŐMUNKATÁRSAK: PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN

1941. FEBRUÁR BUDAPEST I. ÉVFOLYAM

Baranyavármegye Közönsége kiadásában most jelent meg

dr. Berze Nagy János:

Baranyai Magyar Néphagyományok

című műve, amely a baranyai magyar nép élő szellemi, néprajzi emlékein keresztül az egész népi magyarság szellemi világát három vaskos kötetben ismerteti. — A három kötet ára 25 P. Minden könyvkereskedés útján kapható. Főbizományos: dr. Karl könyvkiadó. Pécs.

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

KISS JENŐ: Paul v. Podmaniczky: Befreites Leben. — — — — — 58
TRÓCSÁNYI DEZSŐ: Kornis Gyula: A magyar politika hősei — — — 58
RAVASZ JÁNOS: Veres Péter: Mit ér az ember, ha magyar? — — — 59
BIKACSI LÁSZLÓ: Világnézet és nevelés — — — — — — — — 60
GUNDA BÉLA: Németh Gyula: A Magyarságtudományi Intézet működése 62
KOCZOGH ÁKOS: Kenyeres Imre: Rejtelmes irodalom — — — — 63
HARSÁNYI ANDRÁS: Varjas Béla: Balassa Bálint istenes énekeinek eleő kiadása — — — — — — — — — — — — — 64

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyüjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őriz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).
Felelős kiadó: Szabolcska László.
A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.
A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.
A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.
Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.
Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

MEGHÍVÓ

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG ez év február hó 20-án és 21-én, csütörtökön és pénteken, mindkét napon délután ½6 órától 8 óráig, Budapesten, a Református Theológia Ráday-termében (IX. ker., Ráday-utca 28., földszint)

KONFERENCIÁT RENDEZ

„Nemzet és Társadalom"

összefoglaló címmel. A konferenciára Társaságunk tagjait, barátait és minden érdeklődőt szíves szeretettel ez úton hívunk. A résztvétel díjtalan.

A konferencia részletes munkarendje a következő:

Első nap:

Csütörtökön, február 20-án, délután ½6 órakor elnöki megnyitót mond: *Kapi Béla* püspök, ü. v. elnök.

A szakosztályok főtitkárának, *Joó Tibor* egyetemi m. tanárnak bejelentései.

Ezt követőleg 6—7 óráig előadás — hozzászólásokkal — „Egyház és a nemzet" címmel, tartja: *Turóczy Zoltán* ev. püspök.

7—8 óráig előadás — hozzászólásokkal — „Állam és a nemzet" címmel, tartja: *Ottlik László* miniszteri tanácsos, egyetemi m. tanár.

Második nap:

Pénteken, február 21-én délután ½6 órától ½7 óráig előadás — hozzászólásokkal — „Nemzet és Társadalom" címmel, tartja: *Trócsányi György* országgyűlési könyvtárigazgató.

7—8 óráig előadás — hozzászólásokkal — „Nemzetnevelés" címmel, tartja: *Szabó Imre* ref. esperes.

Az előadásokat összefoglalja és zárszót mond: *Kapi Béla* püspök, ü. v. elnök.

Szabolcska Mihály lelki családfája

Szeretnénk számonvenni ez alkalommal Szabolcska Mihály lelki családfáját. Ez a hely, ahol vér és lélek szerinti gyermekének szívén át tovább süt az ő szeretetének napja, különösen alkalmasnak látszik erre a számonvételre.* Szabolcska egész lírája is, amely a *család* falai között visszhangzik legjobban, szintén késztethetne erre. Mindezeken túl azonban már eléggé távolodtunk az élő Szabolcskától, hogy a *még élőbb* Szabolcskának — aki már levetette azt, „ami benne földi", — helyét kikeressük az egész magyar életben. Ennek a lelki genealógiának eredményét úgy foglalhatnám össze, hogy *Szabolcska lelki ősei az ugor magyarok, Szabolcska testvérei a kiegyezés utáni magyarok, Szabolcska utódai és örökösei a mai magyarok.*

A magyarság sajátos kétarcúságát, lelkének egymással szembefeszülő vonásait: lázadó és teremtő lendületét, másrészt mozdulatlan merengését; vakmerő virtusát, másrészt józan mértéktartását azok a legújabb eredmények magyarázzák meg, amelyek — a magyar nemzeti lét folyóján visszafelé menve — megtalálták a magyarság eredetének kettős ágát. Az Ural hegység déli lejtőjén merengett valamikor a finn-ugorok keleti serege, a magyar-ugorok népe. Ázsiából a nagy hun birodalom szétszakadásakor feléje nyargalt harcos hun töredék hódította meg ezt a csöndes népet. Leányai és férfiai összeházasodtak, a turk és az ugor nép elveszett a gyermekekben, de egy új nemzet indult el a bölcsőből: a magyar. Apáitól és anyáitól ellentétes vonásokat kapott; az ugoroktól a föld szerelmét, a törököktől a kalandot, a soha el nem ejthető csodaszarvast; az egyiktől a hódítást, a honfoglalást, vére bátor tékozlását, a másiktól az otthon építését, a magvetést, a meghódított haza megtartását; egyiktől sasszárnyakat, a messziség türelmetlen vágyát, a másiktól galambszárnyakat, a békességes otthon keresését; egyiktől lendületet, a másiktól állandóságot; egyiktől délibábot, a másiktól legelésző nyájakat. Ez a két, látszólag ellentétes örökség mentette meg a magyarságot ősei végzetétől. Az ugor népek felett megállt az idő, mellettük elrohant a történelem, a török népek nem tudtak gyökeret verni, kirohantak a történelemből. A magyarság ezeréves csatákban újra visszahódította földjét és minden tavaszon újra felszántotta.

Ez a kettősség állítólag két külön lelkiséget formált a földmívelő magyarban egyrészt, másrészt a harcos, országvédő nemességben. Általában véve ez a két forrás egybeömlött, mindnyájunkban van valami mind a kettőből. Mégis igaz az, hogy a ma-

* Budahegyvidéki egyh. termében volt az előadás.

gyar lélek legtisztább kifejezésében, az irodalomban, a török és az ugor hang megszólal. Kétfajta lelkiség ez, amely végigvonul történelmünkön, irodalmunkon. Gondoljunk Vazulra és István királyra, kurucokra és labancokra, nemesre és jobbágyra, Kazinczyra és a debreceni írói körre, Széchenyire és Kossuthra, Arany Jánosra és Petőfire, Szabolcskára és Adyra.

Egyszer amikor Oláh Gábor számbavette Szabolcska lelki majorságát, ezzel végezte bírálatát: kirepítette lelkéből a galambokat, repítse ki most már a sasokat is. Ezzel azt kívánta, hogy Szabolcska más legyen, mint ami, hogy az őseit változtassa meg. Mikor 1928-ban, hosszú idő óta újra megszólalt nálunk, ezt a címet adta könyvének: *Őseim nyomán.* Az előszóban azokat az őseit jelöli meg, akik Lehel óta a Tinódy Sebestyéneken, a lantos diákokon, kisebb-nagyobb poétákon át hozzáig magyarul verseltek s egyúttal kijelenti, hogy vannak „nemzetközi magyar költők", akikkel nem tartja a rokonságot. De ha az ilyen című versét meghallgatjuk, észrevesszük, hogy Szabolcska versben jobban meg tudta vallani a maga gyökereit, mint prózában:

Az én apáim a földet művelték
Fent maradt róluk falumban az emlék:
Hogy rigmusos, nótás emberek voltak
S váltig keveset szomorkodtak.

Szívemmel látom őket, ahogy nyárban
Madárdalos, vadvirágos határban
Dolog közben is — földszint vagy az égen —
Méláz szemök a messzeségen.

Ez a nyájas, szelíd hang, ez a nagy ráborulás az ősi rögre, ez a csodálatos verselés, amelyben olyan bevégzettség, összhang van, hogy néha szinte az erdők csöndjét lehet hallani, ez ősi magyar, ősi ugor örökség. Ezek a búgó vadgalambok, amelyek a nagyerdőben szerelemre tanítanak, éppen úgy a magyar lélekből szálltak ki, mint a turulmadarak. Hogy megtalálta a hangját Petőfi a világorkánban! Ady, ha „muszáj Herkulesnek" vallotta is magát, hogy tört be Dévény felől új hódításra! Mikor Arany János verset akart írni, hogy az a szabadságharc katonáinak indulója legyen, elnyomta hangját a vihar. Tompa csendben maradt. Sem Szabolcska, sem Vargha Gyula nem tudtak úrrá lenni a világháború zúgó szelén, amely megrendítette történelmünk alapjait. A galamb, ha vihar támad, visszaszáll a fészekre. Lehet, hogy mindez „konzervatív" költészet, pásztortilinkó akkor, amikor harsonákat fújnak, mégis ezeréves hang ez is. Amikor elmegy a felhő és nesztelenül előjönnek a kalászok a napsugár meleg záporában, akkor ez a szelíd, csendes, örök magyar ének ismét betölti a szívünket. Mi egyiket sem tagadjuk meg, nekünk már nem kell választani közöttük, mindegyikben magunkra ismerünk, ez a mi gazdagságunk. Ha Szabolcska hiányoznék, akkor valahol szakadás állott volna be a magyarság lelki családfáján.

A költő azonban nemcsak drága örökséget vesz át amikor kézbekapja lantját, hanem azért suhannak át ujjai az ezüst húrokon, mert összefoglalja és kifejezi dalával a *saját korának lelkét.* Szabolcska *testvérei a kiegyezés kora utáni magyarok,* az előttünk járt két emberöltő. Félszáz esztendős szélesend magyar nemzedéke volt ez. Messziről nézve már nem olyan békességes, mint ahogy apáink látták. Ami az ő szemükben bárányfelhő volt, azt mi már a közelgő vihar egy foszlányának ismertük meg. A kiegyezés utáni magyarság feszítő ellentétek között élt. Új életparancsokkal régi életformák állottak szembe. A középkori Magyarországnak újkorivá kellett válnia és nem tudott mást tenni, mint az új bort régi tömlőkbe szüretelni. Megtörtént a nagy megbékélés a nemzet uralkodójával, de megmaradt Kossuth láthatatlan vezérnek milliók előtt. A magyar lélek folytatta a szabadságharcot és ebből az ellentétből, amelyik a *kell* és a *van,* a történelmi szükségszerűség és a valóságos lelki állapot között támadt, alkotmányos önáltatással menekültek ki a magyarság vezetői: a megbékélés látszatával. Valójában a gyönyörű parlament egy óriási délibáb-vár volt, mely eltakarta a valóságot, a magyar milliók lelkét, amely nem ért el a kiegyezésig.

Betört egy szabadabb eszmevilág, a törvény és Isten előtti egyenlőség. Ezzel szemben még erősebben felépült a magyar társadalmi csoportok hierarchiája. Ha nem is volt más, csak látszat, egy úri kaszinó, vagy egy fényes megyebál, mégis sikerült teremteni a valóság felett egy olyan világot, ahová nem értek el az új idők. *Éljen az egyenlőség!* — mondotta egy színdarabjában báró Eötvös József és olyan gúnyosan nevetett, ahogyan csak ettől a szelíd és mélázó lélektől kitellett. Betört az új gazdasági élet, a kapitalizmus hatalmas erői kezdték építeni az ipartelepeket. Erős és kíméletlen életharc vihara támadt rá a csendes kúriákra, amelyek összeomlottak. Menekülni kellett és Tisza Kálmán, hogy megmentsen lassan hontalanná váló seregeket, mindig több hivatalszobát rendeztetett be. A régi hatalom *látszata* itt is megmaradt. Amikor Mikszáth Kálmán a sárosiak között jár, a gazdagság aranyozott világában, kölcsönvett hintón utazik, kölcsönvett ezüst készlet van a lakomázó asztalon, az író nagyon vidáman kacag ezen. De mi ezt a nevetést ma már sírásnak halljuk. Közben lent, a mélyben megindul a falu, mert a föld ügye nem mozdul. A jobbágy most telkes gazda, bezárva birtokába, nincs hova menni, nincs honnan földet venni. Ügynökök járnak törpebirtokosok és gazdasági cselédek között és óriási kivándorló hajókon, aztán amerikai „burdos-házakban" álmodnak százezrek arról, hogy a két kezük arannyal lesz teli, mire hazajönnek. Megtelnek a városok és üresebbek lesznek a falvak, korom száll a lelkekre. És a falunak és városnak ebben az ellentétében megteremti ez az élet a városi látszatkultúrát, amely öt lépésnyire a város középpontjától már százéves távolságokat mutat. Jönnek az új gondolatok, nekivágódnak régi gondolatrendszereknek és sokszor Szabolcska

is, a lelkész, viaskodik egy Renan könyvvel, vagy egy materialista munkával:

„kigúnyolsz minden szent fogalmat,
leverve hitemről a harmat".

Teremt a kor a maga számára látszatmeggyőződéseket, amelyek csak formák, már a tartalom kiszállt belőlük.

Az ember eltűnődik, hogy ennek a korszaknak miért a legkedvesebb írója Jókai és miért a legkedvesebb költője Szabolcska? Úgy látszik azért, mert a nagy pusztulásban ők felemelték a lelket és ami megmaradt, mint drága örökséget megtartották. Mind a ketten mosolygó bölcsek, mind a ketten túlemelkednek az élet valóságain, megkeresik azt, ami megmaradt, még a fellegekre is rámosolyognak. Találnak egy zugot a világban, ahol ezek a feszítő ellentétek feloldódnak. Megvan a történelem, a mult nagy álma. Megvan az *otthon* csodálatos varázsa, mint bizonyítás arról, hogy megvan az egész világ minden szépsége.

Ezer csillag fénye mellett
Üldögélünk egymás mellett
Az ereszünk enyhelyén.
Áhítatos csendességben
Édes kedves feleségem
Ölelkezve te meg én.

S ím a szívem egyre jobban
Érzi őt a csillagokban
S a rózsafa levelén.
Van, van Isten a világba
A legnagyobb bizonysága
Ép mi vagyunk, te meg én.

Az otthon megőrzött valamit az elszállt napfényből. Jelképesen is igaz ez a néhány sora Szabolcskának:

Tél biz ez, azt mondják odakint havaz,
Ide bent, ide bent nyár van, sugaras.

Megmaradt a *gyermekarc* varázsa; az *ég*, a legjobb barát, az őszi határ, amelyen rojtos fehér köd ül, mint „szemfedő halottas ágyon". Megmaradt *az erdő*, „a madarak, virágok tündérpalotája" és tűnő hitek, szétfeszített dogmák felett az örök lényeg megmaradt, a *karácsony*, a napsugár, a *szeretet*.

A szeretet az én vallásom
A jótétel az imádságom,
Amikor egy csepp jót tehettem
Ünnep van aznap a szívemben.

Szabolcska volt ennek a korszaknak kincstárosa, számonvette mi maradt meg? Vajda János magános űrben szálló csillag, Reviczky Gyula a nagy tékozló. Ábrányi Emil retorikai formába öltöztette

a hazafiságot, az élmény forrósága hiányzott pompás ütemű soraiból. Kiss József az önmagára eszmélő városi élet zürzavarában próbálta meghallani a harmóniát. Vargha Gyulát nem hallották meg még akkor, az ő lírája olyan komor hangú, hogy a romok verték vissza a világháború után leghangosabban. Szabolcska kézen fogta a magyar lelket, elvitte pihenőre, elvitte a karácsony varázsáig. Volt az ő világában valami bűbáj, valami kibékítő, megpihentető. Mindazt, ami a korának a legszebb álma, menekülő reménysége volt, összefoglalta. Ő maga vallja magáról ezt:

Csalfán az én világom
Álmok világa volt.
A lelkem délibábok
Szépségek, színek, álmok
Rontó varázslatába vont.

A politikában, társadalmi életben, gazdasági életben hamar elomlottak a délibábok. A költészetben nem, mert a költészetnek ez az igazi fellegvára, amelyet nem tud elmosni az eső és elfújni a szél; a valóságok fölé emeli az embert, a dolgoknak olyan állandó lényegét találja meg, ami egyik szemszögből nézve *álom,* de más oldalról az igazi és a *teljesebb* valóság. A legjobbak, a legigazabbak, a legtisztábbak ebben a korszakban a Szabolcska lelki testvérei.

Ez a korszak elmult. Mi előttünk kinyílt minden szakadék, ami azelőtt be volt takarva, társadalmi életünk roppant sebeiből ma is csurog a vér. Gazdasági életünk szakadatlan válságban áll meg óriási kérdések előtt; vagyon és szegénység, föld és gyár, pénz és munka. Körülöttünk új gondolatok szárnyalnak. Egyén és tömeg néznek egymásra, falu és város között próbálunk utakat építeni. A hit világában irtózunk attól, ami festett kép, ami begyakorlott gépies mozdulat, de megragadunk mindent, ami valóság, ami tény, ami élet. Mit mond nekünk ma Szabolcska? Gyermekei vagyunk-e mi még őneki? Vagy pedig egy más korszak kedves lantosa ő, akinek a dala csak történelmi emlék?

Ezen a ponton egy érdekes felfedezést tehetünk. Szabolcska a szeretet valóságában valami olyan állandó erőt talált, amely saját korán túlnőtteti őt. Azok a *szociális problémák,* amelyek ma bennünket foglakoztatnak, már tükröződnek az ő lelkében. Csendesen mondja el, de már megszólal ajkán mindez akkor, amikor a többiek vagy a maguk emésztő szenvedélyeinek lázában égnek el, vagy pedig a „*haza*" előtt mondják el vallomásaikat úgy, ahogy száz évvel előttük erről szóltak nagyapáik.

Van egy állandóan visszatérő alcím a versei között: *Hír a falumból.* Észreveszi, hogy faluja változik. Ha gátat építenek, ki kell vágni az öreg akácfákat. Ma már keményen, vádiratképen harsogják az Illyés Gyula könyvei a falu nyomorúságát, de ugyanezt elmondja Szabolcska egy-két sorban.

Feltűnik Balla Maris, aki utcán-téren virágot árul, divatos szép selyemruhában később.

Az anyjának más vett koporsót,
S ő egyre úgy járt mint a páva,
Úgy is fogták ki a Tiszából
Divatos szép selyem ruhába.

Ez a Gál Magda tragédiája:

A fiatal bárónk nagy magaúntába
Rózsafát oltott a Gálék udvarába,
Hej hogy irígyelték a ritka virágot
Gál Magda sorsát a többi parasztlányok.
S az a semmi kis fa (beválik csodának)
Szerencsét hajtott az egész Gál családnak.

És emberek állnak egymással szemben, akik nem értik meg egymást. A fiatal bárónő csodálkozik azon, hogy Isten-verte esztendőről beszélnek a faluban, mert kifagytak a fák, mert nem lesz gyümölcs, mert rosszul teleltek a vetések, amikor:

A rét tele ezer virággal
A parkban annyi a madárdal,
Az oldalon annyi a rózsa,
Amennyi nem volt évek óta.
— — — — — — — — — —
Ej száz szónak is egy a vége,
Nincsen a népnek szépérzéke.

Szabolcska veszi észre, hogy a faluban üresednek az utcák. A kivándorló seregeknek ő int búcsút könnyesen, szelíd szóval hívja vissza őket, hiszen Turi Juhász János sem találta odakint a Göncöl csillagot. De amikor egy bánya beszakad Amerikában, akkor a lányok ajkán befagy a nóta idehaza. A partról látja a kivándorló hajót:

Indul a gálya. S mintha nékem
Apám, anyám, néném, testvérem
Indulna, sírvafakadok
S panaszos jajjal telik meg a lelkem,
Pedig senkim a tülekvő tömegben,
Csak azt tudom, hogy magyarok.

Óh, hogy elért Szabolcska szívéhez ennek a mi hidalgó társadalmunknak minden sok hiúsága, mely címek, rangok papírpénzével próbálja gazdagnak álmodni magát. Mennyire ma is időszerű ez a verse:

Nemessé senkit nem tehet más,
Csak életével önmaga.
Se mélységek, se magasságok,
Se földi más hatalmasságok,
Vagy királyok parancsszava.

Légy egész ember s dobj a tűzre
Minden pecsétes lim-lomot,
S áldalak a nemességedben
Ha azt nem írott levelekben,
Saját szívedben hordozod.

Hogy jelennek meg előtte a gazdagság és szegénység roppant ellentétei, hogy áll meg a városi kirakatot bámuló falusi lány előtt aggódva és szánakozva, hogy látja meg a saját népének egyedülvalóságát a Grand Caféban, a népek nagy fogadójában. Hogyan teszi a szeretete, a népével való nagy egysége ebben a korban újra modernné, újjá, amikor egyszerű szóra vágyunk, tiszta beszédre, amikor a falu felé fordul reménykedve újra a magyar lélek s keresi benne a megújulást. Szabolcska túlmutat a saját korán. Annyira eggyé lett a népével, hogy megérezte azt, amit kevesen éreztek meg az ő korában. Amit fülbesúgva mondott, azt most háztetőkről kiáltják.

Ime, itt a családfa. Csak e néhány rámutatással is hiszem, hogy sikerült bizonyítani Szabolcska őseit, kiket ő soha meg nem tagadhat, testvéreit, akik szívére ölelték és megmutatni lelki örököseit, akik mi vagyunk. A földi halhatatlanság keskeny kapu. Egész könyvtárakat nem visznek be rajta. Zrinyi egy könyvet hoz, Madách is csak egyet, Katona Bánk Bán-ját tartja kezében, Vörösmarty és Ady virágai közül is sok elhervad, mire átlépnek a századokon. És valójában minden művész csak *egyet* alkot, *egy* drámát ir, *egy* verset mond, egy mély, nagy alapélménye ölt testet, teszi művésszé. Szabolcska Mihály átlépett az idő kapuján, dalait éneklik szerelmes fiatalok és ha majd a vihar tova megy, megcsendesül az ég felettünk, újra erősebben halljuk az ő énekeit. Kivirágzik a rózsafa, amit ő ültetett kertünkbe. Mert a mosoly és a jóság sohasem fognak egészen eltünni erről a földről.

Muraközy Gyula.

Evangélium és népfőiskola

A népfőiskola elválaszthatatlan az evangéliumtól.

Ennek dokumentuma egyfelől az evangéliumnak az anyaszentegyházban nyilvánuló állandó igénye a népfőiskolákra, másfelől a népfőiskolák szünetnélküli reátámaszkodása az evangéliumra az anyaszentegyházon át.

Oka pedig abban van, hogy a népfőiskola lehetségesítője, valamint természetének, feladatának és munkája módjának meghatározója az evangélium.

A népfőiskola tehát nem helyhez, fajhoz, sőt még csak nem is az egyházhoz, hanem egyedül az evangéliumhoz kötött. Nem északi, nem skandináv. Protestánsnak is csak annyiban protestáns, amennyiben a protestantizmus evangéliumi. Ahol az evangélium élő vizei a protestantizmuson kívül is buzognak, ott a népfőiskola megszületésére protestantizmus nélkül is meg van a lehetőség. Ezt példák igazolják.

A népfőiskolát azért lehetségesíti az evangélium, mert ember és hivatás, ember és nemzet, valamint ember és anyaszentegyház olyan kapcsolata, amilyen a népfőiskolának egyedül biztosíthat életteret, csak ott van, ahol evangélium van.

Ez azt jelenti először, hogy a munkában, méginkább pedig a foglalkozásban csak az evangélium segítségével tölthet be hivatást is az ember, lévén a hivatás tipikusan evangéliumi gondolat. Következésképp képviselni, programmá tenni is csak ott lehet, ahol evangéliumi erők működnek, azaz ahol a nevelő, aki hivatásra nevel és a növendék, akit arra nevelnek, hogy abban a munkában, vagy szituációban, amiben van, hivatást is lásson és teljesítsen, egyaránt kapcsolatot tartanak az evangéliummal. Ha a keresztyénségen belül a protestantizmus hangsúlyozza erőteljesebben a földi munkában is az istenszolgálat vállalását, akkor ez csak magyarázza azt, hogy a népfőiskola miért protestáns talajon született meg, ám a munkát még nem teszi kizárólagosan protestáns munkává.

Jelenti másodszor, hogy nemzet csak ott születik, ahol evangélium van. Nemzetek a multban is csak ott születtek, ahol az evangélium előbb megérintette a lelkeket és ma is csak ott nem vesznek el a népben vagy államban, ahol evangélium van. Az egyes ember is csak az evangéliumban tud a nemzethez nőni, már csak azért is, mert a hivatás gondolata, ami nélkül nemzet nincs, elválaszthatatlan az evangéliumtól. A nemzet születik, de mi nem születünk nemzetben. Csak leszünk nemzetté, az által, hogy népi egyedből nemzettaggá emelkedünk és ez az, amit egyedül az evangélium tesz lehetővé számunkra. A népfőiskola megszületése a „hivatáseszme" erősödése mellett együtt jár a nemzeteszme erősödésével, vagy éppen ennek a születésével, úgy azonban, hogy ezt mindig megelőzi az evangélium erősödése. Csak vallásos és

nemzeti megújulás összefonódásából született, egészséges és fejlődésképes népfőiskolai munka eddig.

Végül ember és egyház helyes kapcsolata csak ott lehetséges, ahol evangélium van, vagyis az egyház csak ott az az ember számára, aminek lennie kell, t. i. anyaszentegyház, ahol evangélium van. Az első népfőiskolák születése olyan helyre és olyan időre esik, ahol és amikor az evangéliumi élet erősödése az egyház kritika alá állítását vonta maga után és csak ott, ahol ezt a kritikát tisztulás követte és az egyház anyaszentegyházzá tudott nőni az ember számára, támadtak népfőiskolák.

Ahol az embernek nem volt hivatása, nemzete és anyaszentegyháza, azaz ahol ezek nem azt jelentették neki, amit jelenteniök kellett, ott nem támadt népfőiskola soha. Ezt a népfőiskolai munkák története világosan mutatja. Ha ezek nélkül próbált lenni, élete csak tengődés volt és előbb-utóbb el kellett pusztulnia.

Ahol viszont csak ezek egyikét vállalta a népfőiskola s nem mind a hármat, ami azt jelenti, hogy nem is az evangélium lehetségesítette, mert ahol evangélium van, ott az is van, ami nélkül népfőiskola nincs, t. i. hivatás, nemzet és anyaszentegyház, ott hamarosan átalakult egy, a népfőiskolától idegen intézménnyé. A hivatást próbálva hangsúlyozni evangélium nélkül, a munka propagálója lett, mégpedig a szakmunkáé és átalakult erre képző tanintézetté. A nemzetre nevelés evangélium nélkül csak a népi öntudat ébresztője vagy a faji gondolat táplálója lehet s ahol a népfőiskola így indult, vagy ezzé lett, ott helyét csakhamar elfoglalta a világnézeti, vagy politikai iskola. Ahol pedig az egyház önmagáért, nemzetet és hivatást közömbösíteni akarva, nehezedett rá a népfőiskolára, ott a népfőiskolai kezdeményezéseknek folytatása csak a szekta, vagy a népi „Manréza" lehetett.

Az evangélium azonban nemcsak lehetségesíti a népfőiskolát azáltal, hogy hivatást, nemzetet, anyaszentegyházat teremt, hanem annak természetét, feladatát és munkájának módját is meghatározza.

Ez azt jelenti először, hogy a népfőiskola missziói intézet, és a benne folyó munka missziói természetű munka. Nevelőjének személyiségébe apostoli vonások is szövődnek és a növendékek iskolai-, vagy munkaközössége erősen rokonvonásokat mutat a „gyülekezet"-ével. Megszállottak találkozása történik a népfőiskolai nevelésben. A nevelő rab. Rabja nem a népfőiskolának, hanem egy olyan ügynek, amit a népfőiskolában csak szolgál és a növendékek önként állítják életüket ugyanennek az ügynek szolgálatába. Szomjúság és éhség a benne történő élet jellemzői, mint ahogy az evangéliumot is csak éhezni és szomjúhozni s nem élvezni lehet. Csak akik éhezik és szomjúhozzák a hivatásban, nemzetben és anyaszentegyházban beteljesülő emberi életet, azok találkoznak a népfőiskolán és a nevelő csak annyiban különbözik növendékétől ebben a nagy éhségben és szomjúságban, hogy tudja, merre vezet az út az igazság felé, de mint növendékei, úgy ő sem bírja azt.

A népfőiskola lehetségesítőiről elmondottak meghatározzák feladatát is. Ez a feladat mindig három ágú. Hivatás, nemzet és anyaszentegyház az a három irány, ami kitölti. Voltaképen tehát a népfőiskola arra nevel, ami őt magát is lehetségesíti, ahhoz a a forráshoz vezet, ami őt is táplálja. Azt erősíti, ami a maga létének is előfeltétele. Hivatásra nevel a munka mellett, a nemzettagot építi a népi közösség puszta egyedében és e két munkával elválaszthatatlanul egybeforrva történik benne az egyháztagból az anyaszentegyház gyermekévé nevelés. A népfőiskola erősödése, munkája s jelentőségének gyarapodása egy országban mindig egyenes arányban növekedett e feladat betöltése intenzitásával és ezzel lehetségesítő energiáinak növekedésével. A népfőiskolák multja azt mutatja, hogy nem intézményesített formában állították fel őket és nem egyszerre több keletkezett belőlük, hanem az egyetlen első mintegy szülte a többit. A népfőiskolák nem felállíttattak, hanem előállottak és terjedtek, úgy, ahogy az evangélium terjed és ha egyszer terjedésük megindult, meg nem állott addig, amíg egy ország szükségét be nem töltötték. Ahol ezt a fokot elérve munkát, népet, egyházat teljesen „megszállt", ott történt meg egy ország olyan értékgyarapodása, amilyen csak ott lehetséges, ahol a népfőiskolai munka feladata, hivatás, nemzet, anyaszentegyház és ember egymáshoz való viszonyában megvalósul.

A népfőiskola természete és feladata mellett munkájának módját is meghatározza az evangélium. Az evangélium az emberrel szemben mindig követelmény. Az, ami evangéliumi, szintén az. Hivatás, nemzet, anyaszentegyház követelmények és ezeknek a követelményeknek a népfőiskola nem csupán egy társadalmi réteg, hanem minden rend felé szószólója. Ezért nem csak parasztfőiskola, vagy éppen munkásegyetem. Benne nem meggyőzés, rábeszélés, vagy tanítás, hanem igehirdetés folyik, amelynek nem az a célja, hogy a növendék többet tudjon, hanem hogy átalakuljon. Szószéke van és nem katedrája, mert amint az evangéliumot csak predikálni lehet, úgy hivatásról, nemzetről és anyaszentegyházról, erről a három evangéliumi hatalomról az ember életében, szintén csak prédikálva eshet szó.

A prédikáció azonban csak ott eredményes, ahol pasztorációval is összekötik. A missziói rendeltetésű népfőiskolán a nevelői munka módja az igehirdetés mellett a pasztoráció is, azaz a nevelő nemcsak gyülekezetet teremtő apostol és az evangélium igényét képviselő igehirdető, hanem ez igény megvalósítását segítő pásztor is.

Mindezek igazolják sokaknak azt a gyanúját, hogy „papos" nevelői intézmény a népfőiskola. Ez igaz akkor, ha a papos alatt papi-t értünk. A népfőiskola valamilyen formában mindig az egyetemes papság felé készíti az utat. Erre képez. És csak azért „főiskola" mert erre képez. Így álmodta főiskolának Grundtvig s nálunk is csak akkor viseli jogosan a főiskola nevet, ha ehhez tartja magát. *Újszászy Kálmán.*

Jegyzetek az európai protestántizmus mai helyzetéhez

Mind élesebb különbségek fedezhetők fel a napisajtó és az egyházi sajtó között. Voltak olyan esztendők a közelmultban, amikor a kettő tartalmi egységét is meg lehetett állapítani s ma az a jövő emelkedik fel szemeink előtt, amikor a kettő közötti megmerevedés feltűnő lesz. Nem volnánk igazságosak sem a napisajtó munkásai, sem az egyházi sajtó hívő embercivel szemben, ha e jelekből arra következtetnénk, hogy a lelki, láthatatlan elkülönülés is megvan a két csoport munkásai között.

Azonban a látszat miatt mind jobban arra kényszerül az európai keresztyén ember, hogy lelki és egyházi érdeklődésének kielégítését a kizárólagos egyházi sajtóból vegye s amikor napilapokban egyházi vonatkozású híreket olvas, bölcsen teszi, ha időben való késéssel is, de mégis az egyházi lapok hírközléseit vagy beszámolóit várja meg s azok adatai alapján tájékozódik. Eddig nagyon jól működtek azok az egyházak által támogatott európai könyomatosok, amelyek egyházi híranyaggal látták el a napisajtót, napjainkban azonban annyira éles lesz a két sajtó közötti különbség, hogy az egyház által kiadott sajtótudósításokat nem meri vagy nem akarja átvenni a világi sajtó. Ilyen vonatkozásban növekszik az egyházi sajtó jelentősége s teszi modernné, vagy korszerűvé a havonként megjelenő egyházi folyóiratokat is.

A címünkben megadott kérdést is csak egyházi sajtó hozhatja nyilvánosságra.

*

Bűnbánat jellemzi napjainkban az európai protestántizmust. Különösen a holland, a francia, sok tekintetben a svájci protestántizmus életét a bűnbánat világítja meg. Egyházi vezérférfiak elismerik és hangoztatják azt, hogy az egyházak bűne miatt is szakadt rájuk az a sors, melynek keresztjét hordozniok kell. Ez a bűnbánó vallomás részben áteseng a politikai területre is s kifejezésre juttatja a református teológiai gondolkodás ama sajátosságát, hogy a református egyház felelősséget érez az állam bűneiért is. De úgy érzi ma Európa más protestáns felekezetben vagy denominációjában élő keresztyén embere, mintha ennek a magatartásnak evangélizáló hatása volna az elhitetlenedett állami emberekre is. Ennek eredményessége nagy nyereséget jelentene az egyházaknak. Majdnem hasonló gondolkodásnak adott kifejezést a román Cuvantul című újságban Panaitescu, amikor a bukaresti földrengés okát a román nép bűneiben keresi s a földrengés okozta szenvedéseket Isten egyenes büntetésének nevezi.

Világosan lehet látni azt, hogy a protestántizmus ezzel a magatartással *nem önmagát akarja menteni, vagy megmenteni.* Ma sokkal önzetlenebb a keresztyénség, minden ismert, hangoz-

tatott vagy látott bűnei ellenére is, mint régen volt s jól tudja s cselekszi minden egyház azt a feladatát, hogy nem önmagának és önmagáért él, hanem azért a népi közösségért, melyet Isten reábízott s azt akarja megmenteni. A kibeszélhetetlen nyomorba jutott Finnország segélykiáltása, amelyet a mindjobban meggazdagodó Amerikához intézett, az állam nevében hangzott el, s bizonyos az, hogy az amerikai segítségek és karitatív megmozdulások mindig evangéliumi eredetűek voltak s ma is azok. Az amerikai keresztyénség lesz az, amelyik a finn evangélikusság megmentése érdekében a legnagyobb áldozathozatalt sem fogja keveselni most sem, mint ahogy a finn-orosz háború után felszólítás nélkül küldött hatalmas segélyösszeget a finn evangélikus egyháznak, abban a biztos tudatban, hogy a finn egyház ezeket a segélyösszegeket mind az elszegényedett finn családok felsegélyezésére fordítja.

*

Jó programm ez napjainkban, amikor nemcsak az irodalom, szellemi élet, de még a gazdasági szakirodalom, sőt a teológiai munkálkodás is *a dekadencia* állapotában van. Talán nem tudatos ennek a mélypontnak megérzése egyetemesen, de letagadhatatlan. Igaz ugyan az, hogy a megjelent művek százalékszerű kimutatásában Európa különböző országaiban a teológiai és egyházi irodalmi művek a második, vagy harmadik helyen vannak a megjelenés számát és mennyiségét illetően, de belső érték szempontjából bizonyosan nem állanak a második, vagy harmadik helyen. Őszinte szomorúsággal kell feljegyeznünk azt, hogy a várvavárt evangélikus dogmatika, melyet Werner Elert erlangeni egyetemi teológiai tanár, sok igen kiváló egyházi és teológiai irat szerzője jelentetett meg, nem mondható sikerült műnek. De nemcsak ilyen irányú művekkel kapcsolatban kell állítanunk ezt a megjegyzésünket, hanem az úgynevezett építő és áhítatirodalmi művekkel kapcsolatban is. Az, aki végigolvasta a nagyszebeni szász evangélikus templomban, az ott működő német katonák részére tartott karácsonyi beszédet, amelyet Döring hadosztálylelkész mondott, ennek az igehirdetésnek az evangéliumot alig igénybevevő hangjából is ezt állapíthatja meg. Az egyik római katolikus lelkész, aki a magyar római katolikus publicisták élén jár napjainkban, erről a dekadenciáról beszélgetvén, azt a véleményét hangoztatta, hogy az európai protestántizmus és katolicizmus vezetői között nagyon sok az epigon s a szellemi tespedés főként azzal magyarázható, hogy a mai keresztyénség nem tud győzni azokon a szellemi áramlatokon, amelyeket elhasznált szellemi fegyverekkel és készültséggel nem is lehet meggyőzni.

*

Ha ez a lehetőség ködlik fel a vizsgálódó szem előtt, akkor minden apologetikus, vagy polemikus szándék nélkül is az a kérdés jelentkezik, hogy a háború mostani küzdelmeiből *az európai protestántizmus, vagy európai katolicizmus kerül-e ki erősödöt-*

ten? Ha jogot érez napjainkban a yorki érsek arra, hogy az angol rádióban hetenként előadást tartson a háború utáni Európa új arculatáról s ha valóban az utolsó háborús évben vagyunk, ahogy ezt egyforma valószínűséggel jósolják amerikai és európai katonák, politikusok, nemzetgazdászok, kis és nagyvállalkozók egyaránt, akkor mi is jogot érezhetünk e tétel elvi megvitatására. A feltett kérdésre, amennyire adott helyzetünktől függetleníthetjük magunkat, azzal válaszolunk, hogy eddig igazi nagy teljesítményeket, férfias kiállásokat és heroikus áldozatokat igazán az európai protestáns férfiak és nők mutattak. Még ha pillanatnyilag a kereszténységtől távolállóknak látszanak is ezek közül sokan, neveltetésük és szellemi örökségük értékeinek töretlen birtokában olyasmit mutattak meg a mai nemzedék előtt, mellyel igazolták azt, hogy ott, ahol meg kell állni, ott a protestántizmus lelki adottságai nélkülözhetetlenek. Ez a kritika egyben rámutat arra is, hogy a protestantizmus papjai és tagjai napjainkban sem gyávasággal, sem félreállással nem vádolhatók. A finn papok közül alig egy tucat vesztette életét hazájáért, a német lelkészek közül közel 10.000 küzd férfias küzdelemmel népének ideáljaiért, az anglikán papok minden éjszaka ott virrasztanak a légvédelmi pincék dohos mélyén s prédikálnak, buzdítanak s a néppel eggyéforrva ott állanak a halál völgyének árnyékában. Még boldogan beszélnek arról, hogy soha ilyen munkaalkalmaik nem voltak: találkoznak a templomkerülőkkel, a labdarúgómérkőzések és a golfpályák templomot alig látott embereivel s koncentrációs vagy fogolytáborokban élő lelkészeink és hívő laikusaink *bátran* hordozzák rájuk mért sorsukat.

Bátorság és beszéd jellemzi ezeket a lelkeket s nem a hallgatás. Berggrav norvég ev. püspök mert beszélni ott, amikor politikusok hallgattak s amikor Heckel német ev. püspök elutazott Finn- és Svédországba, mert beszélni otthon és idegenben is arról, hogy a látogatásának jelentősége, sőt európai viszonylatban is sorsdöntő jelentősége van. Szépek lehetnek a püspöki pásztorlevelek kiállást mutató bátor mondatai is, de amikor egy ilyen látogatás egyúttal külpolitikai cselekedet s egy nemzetnek is szól s nemcsak egy egyháznak, akkor kell igazán meglátni ebben a ma már eseménynek jelzett vállalkozásban azt a bátorságot, amelyet az utókor tud majd igazán megmérni és megítélni.

*

Teologiailag az evangelikus egyház szívesen vallja azt az álláspontját, hogy az állam felelős cselekedeteiért, az egyház pedig a maga dolgaiért. Ez az elkülönülést magával hozó álláspont mégsem teszi lehetetlenné egyházunk részére sem a kezdeményezést, sem a végrehajtott vállalkozásokat, amelyek mind azért voltak és lesznek, hogy századunk legnagyobb küzdelme alatt bi- ɒnyíttassék: mit tett és hol volt a helye az európai protestantizmusnak! Mi, a mai kor nemzedéke, úgy látjuk, hogy egyházaink a küzdelem folyamata és szakaszai alatt *mindjobban elszakadtak*

mindentől, mi hitetlenségnek vagy istentelenségnek volna nevezhető. Ez az elkülönülés azt jelenti, hogy a legutóbbi világháború után megtörténhetett az, hogy római katholikus párt politikailag együttműködött egészen szélsőséges politikai párttal, ez ma is és a jövőben is teljesen lehetetlennek látszik. Semmi sem igazolja jobban ezt, mint az a tény, hogy ma Hollandia, Norvégia, Svédés Finnország a legerélyesebben üldözi az istentelenek agitációját, sőt országában mindegyik azt a gyakorlatot követi, hogy e mozgalomból mindazokat elkülöníti a társadalomtól és le is záratja őket, ha már veszedelmesek cselekedeteik az állam nyugalmára és keresztyénségére. E vonatkozásban sehol és sohasem merült fel az a kérdés, hogy e cselekedetet az egyház követelte-e ki az államtól, vagy az állam az egyház érdekében hozott ilyen határozatot. Ez a tény tény marad abban az esetben is, ha sohasem derül ki az, hogy honnan indult el ez az egyházat és államot védő gondolat. Hogy ilyen állami törekvés mellett keresztyénellenes, legendákon és mondákon alapuló ősi népi mitoszok alapján pogány szekták itt-ott jelentőséghez juthatnak, az cseppet sem jelenti azt, mintha az államok revideálni akarnák előbb meghozott határozataikat.

Abban egy az európai keresztyénség, hogy többé nem akar nyilatkozni a kérdésben, hogy az egyházak a demokratikus államformákat kedvelik-e, vagy pedig a totalitásos állami keretben élnének szívesebben. De ha nem is nyilatkozhatnak a tekinteben, vajjon az egyházak a *szellem, vagy az erős tömegek mozgalmait szeretik-e,* minden gondolkodó lélek jól tudja azt, hogy amíg keresztyénség és egyházak lesznek a földön, mindig a szellem szabadsága mellett kell, hogy síkra szálljanak. Ugyanúgy egyik európai államban sem romlott annyira sem a keresztyénség, sem az egyházak helyzete, hogy az ifjúságról lemondottak volna. Nem új programm ez a keresztyénség életében, de hogy új módszereket s új elveket vagy eljárási módokat fognak kidolgozni mind csak annak az érdekében, hogy az ifjúság lelkét az az egyház formálhassa, amely jól tudja azt, hogy a gyermekeket zsenge gyermekkorban csak a tejnek eledelével lehet táplálni s semmi más, ma talán értékesnek látszó pótanyaggal.

Ahhoz, hogy az egyház ezekhez a lehetőségekhez mindenütt hozzájusson, bármilyen fájó sokaknak, az kell, hogy az európai keresztyénség ismét és nem utoljára *revízió alá vegye teologiai, bibliai és társadalmi tevékenységeit és szolgálatait.*

*

Pétain francia államfő imponáló katholicizmusát állította a legyőzött Franciaország felemeléséhez segítő-eszköznek. Ezzel a kiállásával öregbítette népszerűségét országában. A Das Reich c. német újság egyik vezércikkében egy alkalommal négy Luther-idézetet lehetett megszámolni. Vezető állásban levő papok és politikusok az általuk vezetett egyházakról és országokról jelentik ki

azt, hogy az a föld, amelyen élnek, egyházilag és hitbelileg nem halott terület.

A legkiválóbb külmisszionárius térítő prédikációinál és sikereinél jelentősebb az a munka, amit egy európai diakonissza jubileumán említettek az őt köszöntő beszédekben, hogy évenként a gyülekezet 3000 családját látogatta meg s tartotta meg bennük a hitet és az Úr Jézus Krisztusban való reménységet.

*

A protestantizmus vallja a folytonos megújulás szükségességét, de hála Istennek nem elég rugalmas tetteiben. Bizonyos időmennyiséggel mindig az események mögött halad. Az élet egészségtelen újításaival így nem is kell foglalkoznia, szemét az örökkévaló tartalmakon és formákon tarthatja s azokhoz igazítja a maga munkásságát. A háború esetleges befejezése után következő új életben új emberekre lesz szüksége a keresztyénségnek és az egyházaknak azokban az országokban, ahol hadviselés folyt. De csak az emberek változtak meg, a vezetők és vezetettek cserélnek talán részben szerepet, az, amiért élünk: egyházaink munkája és missziója jelentőségteljesebb és sorsdöntőbb lesz, mint valaha is volt, mert *hiszen a háború rombolása után építeni kell.* Eddig emberi tudásunk és tapasztalataink alapján azt látjuk, hogy amikor a félig, vagy részben pusztult világot újjá kellett építeni, a világ mindig a protestantizmus új erőire és új programmjaira vágyott, ha azokat nehányan régieknek véltek is felismerni, de amelyekről a világ mindig azt hitte, — a maga időleges hitetlensége miatt —, hogy egészen újak. De nem is fontos az, hogy a keresztyénség ezen erőit régieknek vagy újaknak látja-e a világ, vagy sem, hanem az a lényeg, hogy a protestantizmus erői valóban megújítsák a megújulásra vágyó világot.

Gaudy László.

Városrendezés és az új református templomok

Legutóbbi időben Budapest két nagyobb szabású református templommal gazdagodott. Mindkettő a főváros fontos helyén áll, épületük tehát nemcsak az egyház, de a városkép szempontjából is figyelmet érdemel. Ezért mielőtt velük foglalkoznánk, talán nem fölösleges, bármily röviden, azokat a városrendezési kérdéseket is érinteni, melyek ép mostanában nagy mértékben vonták magukra a közfigyelmet.

A tanulmányok, vitaesték, hírlapi cikkek áradata bizonyítja, hogy a főváros rendezése időszerű feladat. Minden kornak van kedvenc művészete. A lelki és egyéni életet élő korszakok a festészet vagy a zene felé fordulnak, az olyan idők pedig, melyek előtt a nagy tömegek szervezése és birodalmi törekvések állanak, a szépet is ott találják meg, ahol a művészet a mérnöki feladatokkal érintkezik. A római birodalmat sem a pompéji paloták, finom perisztiliumaik, vagy freskódíszük jellemzi, hanem a latin tájba merészen beleívelő aquaductok. A XX-ik század mostani történelmi szakaszában is a vezető művészet a nagy, átfogó tervek szerint dolgozó építészet lett. Az imperátori Rómának utódja a mai diktátori Róma, ahol szinte egyik napról a másikra egész városrészeket söpört el a magasabb parancsszó, hogy harmadnapra helyükre újakat emelhessen. Az időknek ezt a változását megérezte a mi Budapestünk is, és maga elé tűzte a városrendezés ezernyi szálból, szociális, gazdasági és szépészeti kérdések szövevényéből álló problémáját. Ennek egyik első eredményeként most látott napvilágot az erre a célra kiküldött külön bizottság jelentése „Budapest városrendezési programmja" címen. A történelmi-művészeti kép szempontjából a régi Pest-Buda emlékei fokozott gondosságot igényelnek. Ha eddig nem történt volna annyi mulasztás, ha meggondolatlanul le nem bontják a palatinus korszak előkelő férfiassággal klasszicizáló épületeit, akkor valóban a miénk lenne Európa egyik legszebb fővárosa, mert hogy így is az elsők között foglal helyet, minden eddigi városrendezés ellenére, azt csak természeti adottságainak köszönheti. Budapest nem parvenü város, gazdag történelmi multja van, és mégis alig akad benne kő, ami a nemzet ezeréves kultúráját bizonyíthatná. Azt, ami még megmaradt a tatárok, törökök és „város-rendezők" pusztításából, ami még némi patinát képvisel, féltékeny szeretettel kell megóvni, legyen az a nagyváros forgatagában magányosan álló művészi, régi ház, vagy egységes képet adó városrész, mint amilyen a Várnak legnagyobb része. Az ásó a régészek útmutatására mindenfelé, főleg azonban Óbudán, a római idők számos emlékét tárja fel, ezek között összefüggést lehet teremteni, köréjük latin veretű városrészt kell kialakítani, mint ahogy ezt a

tehetséges két Olgyaynak a Bécsi-úti amfiteatrumtól Aquincum felé vezető Via Antiqua terve megmutatta. Azon, hogy az Erzsébethidat a Gellérthegynek vezették, már nem lehet segíteni, de az Andrássy-út értelmetlen kezdetét meg lehetne talán kissé javítani, ha természetes kiindulási pontig, a Dunapartig sikerülne. hosszú évtizedek tervszerű munkájával, meghosszabbítani. A jelentés Budapest két kiképzendő fővonalát emeli ki. Az egyik a „várostengely", ami a Kálvin-tértől az Egyetem központi épülete előtt, a ferencesek, a szerviták templomai, az Erzsébet-térre építendő Nemzeti Színház és a Bazilika érintésével a Szabadság-térig terjed. A másik a kiskörút Forumnak nevezett része, a Bazilikától ugyancsak a Kálvin-térig húzódik, rajta az egyházak legnagyobb templomaival, az Egyetemmel, a Nemzeti Múzeummal és talán az új városházával. Budapest természetszabta ütőere azonban a Duna. Ez adja meg a város egyéniségét, ez viszi bele az emberkézalkotta kővilágba a táj örök és elemi szépségeit. Partjainak továbbfejlesztése, a budai hévvizek felhasználása a fürdőváros céljaira, Budapest egyénisége által előírt legszebb feladat. Ez a város egyéniség minden gőgös emberi kontárkodás ellenére is sokat megőrzött természetközelségéből. Ezt helyesen felismerve, de a modern városhigienének is megfelelően, nemcsak a budai hegyoldalak szépségeit kell érintetlenül hagyni, hanem a zölden maradt területeket és a közkerteket parksávokkal kell összekötni, hogy az idegölő városi munkától elfáradt emberek hosszabb sétákkal frissíthessék fel magukat. Budapest jövőbeli fejlődésének legfőbb előmozdítója az új városház épülete lesz. Érthető ezért, hogy elhelyezése körül a viták nem akarnak megszűnni. Eredeti elképzelés szerint az új is a mostani városház helyére épülne. Itt azonban nagy tehertételt jelent az, hogy a régi épület barokk része, az egykori Invalidus ház, vagy Károly-kaszárnya műemléki jellegű, tehát fenn kell tartani, miért is az új épületet hozzá kellene ragasztani. Ez pedig sem a barokk, sem a modern résznek nem válna előnyére. Ezért keresnek annyian más megoldási lehetőséget. A városháznak a város szívében kell lenni. A számítások szerint Budapest központja a területi, laksűrűségi és közlekedési szempontok egybevetése után körülbelül a mai városháza helyére tehető. Azonban a szélirányban, tehát délkeleten kialakuló és egyre növő ipari negyed a város súlypontját is délkelet felé húzhatja el. Tehát a jövő fejlődésnek megfelelően az új városháza számára az Erzsébet- és Ferenc József-híd közötti Dunapart lenne a legmegfelelőbb. Ezt a megoldást támogatja egyik legkitűnőbb építészünk, Árkay Bertalan is. Ha ez a terv valósulna meg, akkor nemcsak a Váci-utca elhanyagolt szakasza válna élénkebbé, hanem a Dunakorzó szépségei is jelentős folytatáshoz jutnának. A hagyomány is e mellett a terv mellett szól, mert a lebontott régi városháza is a Dunaparton állott.

A főváros szépítését kísérő élénk érdeklődést az is bizonyítja, hogy egy-egy nagyobbszabású épület körül hosszú hírlapi viták indulnak meg. Vonatkozik ez elsősorban a dobutcai Posta-

palotára, melyet Kállai Ernő, aki pedig a modern művészet íróelőharcosai közé tartozott, részesített meglehetősen lesujtó, általunk igazságtalannak tartott bírálatban, mert a monumentális hatású épület hatalmas tömegei dacára sem nélkülözi a harmoniát. Sőt némi magasztos derű vonja be roppant falait, ami pedig csak a legjobb művek sajátja. A postapalota szobrászi dísze ellen talán még hevesebben támadt a kritika. Alkotójuk, Boda Gábor, bár néha kissé zilált formájú szobrokat állított ki, itt a magyar tudomány és történelem hőseit bemutató kariatidákon, nagyon érdekes megoldást talált. A kőtömböt majdnem eredeti szegletességében hagyta meg a művész, a formák és a ruházat jelzését a mexikói istenszobrok stílusában egész laposan jelezte, szinte csak belerótta a kőhasábba és a végtelenségbe bámuló arcok sommás kidolgozásával is bálványszerűségre törekedett, mi által valami ősi, ázsiai időtlenség légkörét idézte alakjai köré. Kevesebb jót mondhatunk a Pénzintézeti Központ szabadságtéri épületéről. Ez bár nagyvonalú, de rideg alkotás, nem a megnemesített emberit kifejező mű, hanem a korszak mechanizált falanszter-civilizációjának példája. Az épületen annyira hiányzó humanitást Medgyessy Ferenc nagyméretű domborműve pótolja. A szobrászati magyar stílus egyik legnagyobb keresőjének, Medgyessynek fiatal követője Boda Gábor, a magyarság ősi, ázsiai képzeteit hívta életre, míg maga a mester a Pénzintézeti Központ domborművén más nézetből, a magyarság örök klasszicitásán keresztül fejezte ki a nemzeti ízlést, és a szüretelők táncmenetét görögös ritmusban, klasszikusan szabatos reliefstílusban mutatta be. A Pénzintézeti Központ palotája a Szabadság-tér összképének fontos tényezője, ezért a közelében épült református templomnak is stílusához kellett alkalmazkodni. A beépítésre váró csekély terület a tervező építészeket alig leküzdhető nehézségek elé állította. Egy épületbe kellett egyesíteni a templomot, egyházi hivatalt és a lakásokat; ennek megoldása csakis kompromisszum lehetett a templom és a bérház stílusa között. Az egyszerű, modern bérpalota-homlokzatnak csak a kis óratorony, főleg pedig a szépen kiképzett bejárat ad szakrális jelleget. Ez utóbbinál a tervezők, Dabasi Halász Gyula és Győri Sándor, szerencsésen elkerülték azt, hogy szálloda vagy színház portálé benyomást keltsen. Az által, hogy a lépcsős feljáratot, az utcától és az utcai józan világítástól elvonultan a nemesvágású bejárati nyílás, tehát a falsík mögé helyezték, jelképesen érzékeltették, hogy itt valami komolyabb, befele mélyedőbb hivatásról van szó. A belső megoldásnál azonban a térmélység kényszerítő hiánya folytán nem volt más választásuk, mint az áruházak több emeletet átfogó csarnokos kiképzését alkalmazni. A berendezésnek Bodon Károly búza-szőlő motívumai, kopjafás faragványai magyaros jelleget adnak. Az egész belső térnek azonban nehézkes, túlkomoly, szinte krematoriumszerű jellege van. Kétségtelen, hogy a kálvinista jellemben van némi súlyos komolyság, aminek túlzott művészi kifejezésére a templomépítészetben nem kell törekedni. Útbaiga-

zítást itt is a mult adhat. A Nyírség, Szilágyság, Kalotaszeg és Székelyföld templomai tele vannak az ókeresztyén katakombaművészet derűjére emlékeztető üde és vidám virágdísszel, már pedig aligha öntudatosabbak, avagy puritánabbak a mai reformátusok a XVII. század kálvinista magyarjainál. Egyházművészetünk még túlságosan küzd a gátlásokkal. A készülő címeres színes ablakoknál is, amennyiben már most megállapítható, félénken takarékoskodnak a színekkel. Ehhez hasonló feladatnál jó szolgálatot tehet az erdélyi Keöpeczi Sebestyén József, aki a fejedelmi Erdély virágos címerstílusát folytatva, hosszú századok, Fejérvári Pál deák ideje óta a legkitűnőbb heraldikus művészünk. A pozsonyiúti templom a városkép szempontjából nem kevésbbé fontos helyen áll, mint a szabadságtéri, mert az új, Szent István-városi Dunapart már eddig kialakított részét zárja le. A templomot már a Margit-hídról jól lehet látni, azonban az errefele néző oldala nincs kellőkép kiképezve, úgy hogy a távolból kissé dobozszerűen hat. Ezt az is fokozza, hogy a Szent István-városi szomszédos házak hatalmas, súlyos tömegei túlságosan elnyomják a gyengédebb felépítésű templomot. Az építészeknek jobban kellett volna számolni a környező házak tömeg-hatásával. A homlokzat oszlopai manierisztikusan túlhosszúak, törékenyek. Az épület klasszicizál, a nélkül azonban, hogy átérezné azt, hogy az antikok mindig emberi mértékekben gondolkoztak, az oszlopokat, még a korintusiakat is, a súly és a tartó erő egészséges egyensúlya szerint formálták meg. A hűvösen klasszicizáló templomhomlokzattal nem áll tökéletes összhangban az egész símán kiképzett, modern stílusú kampanile sem, melynél az új építészetet oly gyakran fenyegető dobozszerű hatást a lécszerű pillérekből álló koronázó csarnok beüvegezése veszélyesen kihívja. Nagyon szépen oldotta meg viszont Tóth Imre és Halászy Jenő a templomhoz csatlakozó hivatali helyiségek és lakások épületrészét, melynek kertjét a templomot és a harangtornyot összekötő kettős pillér-sorú átjáró választja el a külvilágtól, és így minden modernsége ellenére, e zártság által a régi kolostorkertek nyugalmát idézi. A magyar protestáns egyházi építészet stílusa ma még nagyon tapogatózó. Kívánatos lenne, ha építészeink előbb a kevesebb nehézséget nyujtó kisebb templomokon kísérletezhetnének. Az új kőrisutcai és pasaréti templom ebben a nemben biztató ígéretnek számít. Mindenekelőtt azonban le kell számolni a világi építészetből átvett tehertételekkel, a bérház-, a színház-, vagy hangárszerű megoldásokkal. A katolicizmus által kifejlesztett egyházművészettől való idegenkedés nem szabad, hogy ellenkező, túl világias végletbe kergesse építészeinket.

Ha néha kelleténél élesebben mutattunk rá új templomaink hibáira, felépítésüket mégis nagy örömmel köszöntjük, mert ezzel végre megindult a protestáns magyar egyházművészet terén is a kísérletezés, az új stílus keresésének vajudó korszaka. Az említett templomok mestereit nagy elismerés illeti meg, mert úttörők, mert a kérdést nagy lépéssel vitték előre a megoldás felé.

A jövőben is a legújabb építészet vívmányait kell elsajátítaniuk, de alázattal kell tanulmányozniuk régi falusi templomainkat is. Csak így emelkedhetnek majd olyan művészi, protestáns és magyar templomok, melyek a jövő Budapestjének városképét is jelleget adóan díszíthetik.

Csabai István

A Kosztolányi-hagyaték

Mintha még ma is élne, egyre-másra jelennek meg kötetei. Halála óta, ha Összegyüjtött Költeményei második kiadását[1] nem számítjuk, négy kötete látott napvilágot. De csak a könyvesboltok kirakata előtt kápráztat létének varázsa, mikor meglátjuk nevét egy új könyv borítékán. Ha felnyitjuk posthumus műveit, a káprázat elmúlik, mert halálának bizonyosságára nyitunk. Kiadatlan, vagy elfeledett cikkei, versei épp úgy nem hatnak újaknak, mint a jólismertek, könyveiben csak a kegyeletes, de idegen kéz rendező elve az újság. Kosztolányi nem „fejlődik" már, nem lep meg többé, nem ígér semmit. Műve mögül elmult, aki fejlődhetne, az ő meglepő s mindig újért buzgó egyénisége. Rossz keresztyének vagyunk s még mindig elszorul a torkunk, ha arra gondolunk, hogy nincs többé, de szavai már nem egy személy szavai, hanem egy lezárt mű részei. Erényei nem hívják ki elismerésünket, hibáinak nincs szükségük jóindulatunkra: minden sora az immár változhatatlan mű egészére utal. Kosztolányit lehetett méltatni, lehetett s kellett néha bírálni is: művével szemben mindez hiábavaló. A mű sokkal nagyobb feladatot ró ránk, elénkmered, hogy ismerjük meg, kínálkozik, hogy éljünk vele. Az ő hagyatéka a mi örökségünk s az örökség nem ajándék. Nem lehet megköszönni sem s akkor is velünk marad, mikor felszáradtak már könnyeink; mint egy régi szék, ősökről maradt bútordarab, úgy marad itt műve. Míg élt, sokszor megszámoltatták művéért, most nekünk kell számolnunk vele.

1.

Kosztolányi művei szépségben fogantak s nem igazságban. Ezt ma, amióta három posthumus prózai kötete megjelent,[2] sokkal jobban tudjuk, mint ahogy eddig sejthettük. Költők prózája rendszerint arra jó, hogy verseik hőfokát mérjük le rajtuk: Berzsenyit, Vörösmartyt, Aranyt prózájuk nélkül félannyira sem ismernők. Kosztolányi prózája erre a célra nem alkalmas. Három attitüdben mutatják be eddig a posthumus kötetek, halljuk őt be-

[1] K. D. összegyüjtött versei. Budapest, 1940. Révai.

[2] K. D. hátrahagyott művei. I—III. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta Illyés Gyula. Budapest, 1940. Nyugat.

szélni arról a nyelvről, mely költészetének anyaga volt, (*Erős várunk, a nyelv*), szól a régi magyar irodalomról, őseiről (*Lenni vagy nem lenni*) és kortársairól (*Kortársak*). De a három kötetben alig van tudomásulvenni való mondat, sorai mind versek felé ringatják az olvasót, épp úgy, mint ahogy a versek felé ringatták őt is. Berzsenyi prózájából megtanulhatjuk, mit jelentett neki az antik formák ösztönző izgalma, Vörösmarty színi bírálatai és versei közt a hőmérsékleti különbség meggyőz arról, hogy Ixion nem mithologikus képzelet szülötte. Kosztolányi prózája gyönyörűségünkre szolgál, mint versei, elringatózunk sorain, ízlelgetjük szavait s eszünkbe nem jut „dokumentumot" látni bennük, mi sem ösztönöz arra, hogy értelmüket firtassuk.

Prózája verseiről nem mond semmit, hanem azonosul velük. Kinevetnők Tömb Szilárdot, ha vitatni kezdené, hogy Petőfinek az a feltételezése, hogy ha a föld Isten kalapja, akkor hazánk a bokréta rajta, logikai képtelenség, természettudományi szempontból pedig badarság. Ugyanilyen nevetséges helyzetbe kerülne az, aki Kosztolányi „igazságait" kísérelné meg magasztalni. Nem voltak igazságai. Véleményei sem s ha voltak, sírba szálltak vele.

Maga az írás, az írás mechanikája is jobban érdekelte annál, amiről írnia kellett. Ahogy bizonyos fajtájú papirosokhoz, tinták színéhez ragaszkodott, úgy ragaszkodott bizonyos írói magatartáshoz, stilisztikus szabályokhoz, szavakhoz. A szavak értelméhez sokkal kevésbbé. Mondanivalója sohasem volt, mindig csak szólni akart. A szavak hangzásukkal s hangulatukkal hatottak rá s nem jelentésükkel. Ha kivonatolnánk cikkeit, épp olyan közhelyek maradnának meg belőlük, mint egy lírai versből. Ady pacsirtaálcás sirálynak nevezte önmagát, mi a tanulmányíró Kosztolányit bagolyálcás pacsirtának nevezhetnők. Telies közönyét minden „tartalom" iránt műfordításai áruljak el. Fordításai élvezetesek s csak az eredetivel összevetve döbbenünk rá, hogy nem érti a nyelvet, melyből fordít s azt, hogy „au lieu de larmoyer, prendre un revolver" nyugodtan így magyarítja: „nem is pisztolyt, hanem revolvert ragad", hogy sejtelme sincs a grammatikáról, jó, ha a szavaknak legalább egy jelentését sejti...

Kosztolányi játszott a szavakkal, de e közkeletű frázis mély értelművé válik, ha rá alkalmazzuk. A napsugár játszik így a föld felületével: csodálatos színekre bontja e sárból gyúrt masszát. Játszott a szavakkal s mi lélekzetünket visszafojtva figyelünk rá.

2.

Ady Endréről ír. „Ady Endre új poéta, szimbolista költő... Valami van benne Verlaine könnyes, fátyolos, letompított, szentimentális realizmusából, a befejezetlenség befejezettségéből, a tökéletlenség tökéletességéből, amely sohasem mondja ki az utolsó szót... Párisban pedig búcsúzó, sápadt nyáron tréfás falevelek zörgése közt találkozik az ősszel. Igazi Rippl-Rónai-kép... Sok strófája oly ősi komolysággal, oly komorbúsan zúg fel, mint egy

elnémult Rákóczi-kürt... Versei gyakran annyira hipnotikus hatásúak, hogy médiái leszünk s behúnyt szemünkkel tapogatjuk ki költői alakját és ha szeretjük, érezzük őt egészben." Új poéta, szimbolista költő. Valóban új poéta volt akkor (1908) és valóban sok szimbolum van a Vér és aranyban. Csak ennyit tud mondani Adyról. A Verlaine-hasonlattal már baj van. Könnyes, fátyolos, letompított, szentimentális realizmus? Adyra ez igazán nem jellemző, még kevésbbé Verlainere! („Je suis un sale ivrogne, dam!" vagy „On dit que je suis un gaga", ilyen sorok Ady oeuvre-jében nem találhatók!) A Rippl-Rónai hasonlat még rettenetesebb. A versre már nem emlékszik („búcsúzó, sápadt nyáron" írja; „a Nyár meg sem hőkölt belé", „Kánikulában, halk lombok alatt" írja Ady), *zörgő* levelekről ír, meghamisítva az Ady-vers hangulatát, a szélben röpködő falevelek fínom suttogó, zümmögő neszére kelő őszi hangulatot (Züm, züm: röpködtek végig az útou Tréfás falevelek). Azt el sem tudjuk képzelni, hogy mi emlékeztette e versben Rippl-Rónaira. Talán ő is új festő, szimbolikus festő volt? Nem lehet tovább elemezni. Mi az a Rákóczi-kürt? Hogyan tapogatja ki a média behúnyt szemével a versek hipnotikus hatása alatt Ady költői alakiát? Mi a befejezetlenség befejezettsége, a tökéletlenség tökéletessége? Szavak, szavak...

Az Ady-cikk viszont nagyon szép. Csak ne gondoljunk Adyra. „S szavai, ezek az új-veretű, nagyon benső, a csiklandó érzelmek szüksége szerint átmódolt szavak... Néhány hangból, pár álmos koppanásból, korhadt vén deszkák reccsenéséből boszorkányos finomsággal szűri össze az őszi lármát és mindnyájan érezzük az őszt. Párisban pedig búcsúzó, sápadt nyáron tréfás falevelek zörgése közt találkozik az ősszel... Az ultra violett-sugarak halkan, láthatatlanul elillannak az esztétika nagyító üvege alól..." Hát nem gyönyörűség olvasni?! Csupa nagyon benső, a csiklandó érzelmek szüksége szerint átmódolt mondat, boldogan ropogtaja Tancrède de Visant szép nevét, Verlaine nevét s felzúgatja a komorbús Rákóczi-kürtöt, mely valószínűleg a kuruc tárogató sípnak s Lehel kürtjének kontaminációja. Néhány hangból boszorkányos finomsággal szűri össze az őszi lármát s mindnyájan érezzük az őszt...

Így fordul minden szava önmaga felé. Jókairól írja, de inkább őrá illik: „Nála az írás nem volt föladat, hanem második természet. Szinte úgy írt, mint ahogy mások lélekzenek. Élettani működés volt nála az írás." Még ennél is jellegzetesebb egy másik cikke, melyet szintén Jókairól írt. „Ez az alkotó lángész többet írt, mint egy díjnok, ki éjjel-nappal körmöl. Kiválasztani a sok millió betű közül az egyetlenegyet, megállni előtte, tűnődni kedves kacskaringóin, olyan szeszélyes szórakozás, mint bámulni az óceán egy csöppjét, melyet körmünkre veszünk... Nemcsak az írást szerette, hanem magát a betűvetést is, azt a piszmogó babramunkát, mely már a kész gondolatot lerögzíti... Némely betűje hősi mozdulattal az égbe tör, mintegy vív valamilyen mesebeli szörnnyel, másik kecsesen, karcsúan omlik el, az álom ködében.

Eleinte a fekete tintát használja, a lila csak később, pályája közepén tűnik föl... Ha szemlélem e finom, lila vonásokat a fehér papíron, hősnőire gondolok, kiknek alabástrom-homloka van s olyan valószínűtlen lila szeme, mint ez a tinta." Andalító mondatok: szublimált grafománia szól hozzánk belőlük. Ki gondol arra, hogy az író úgy ír, hogy sok millió betű közül kiválaszt egyet, eltűnődik a betű kedves kacskaringóin? Kiben kelti egy kézírás egy-egy betűje a kecses és karcsú elomlás képzetét? Ki törődik ilyen fokon Jókai tintájának színével? „Mostan színes tintákról álmodom" — intonálta egy nagyon régi versét Kosztolányi, a költő. A költő? Hisz erről van éppen szó, hagyatékának szorgalmas olvasója számára ez a tanulság, hogy nincs más Kosztolányi, nincs prózaíró Kosztolányi, csak költő van.

Tévedés ne essék: Ady Endre prózában is ugyanaz az Ady, de nem ugyanolyan költő. Kosztolányi meghallja, hogy egy francia-kisasszony álmában azt mondja, hogy „Il fallait qu'il fût la." „Az a körülmény, hogy ekkor is ily gondosan alkalmazza az időegyeztetést, a föltételes módot..." Most tessék figyelni! „a hajlott ékezettel, melynek szemöldökszerű jelét szinte ott láttuk lebegni szobánk sötétjén..." Vájt fülü olvasó ilyenkor közönyös marad Kosztolányi véleményével szemben, mert elbűvöli a hajlott ékezet, mely szemöldökszerűen lebeg az álomban elsóhajtott szó felett. Amióta olvastam, megvallom, minden hajlott ékezet, mely a francia könyvekben elém kerül, felhúzott szemöldök s egy pillanatra megfeledkezve a szó értelméről, keresem azt a szemet, mely alóla rám néz. A tiszta költészet, a tartalmatlan líra szemét, ezt a valószínűtlen lila szemet...

Kosztolányinak még a prózája sem *poésie-raison*, hanem *poésie-pure*. „Ou l'Indécis au Précis se joint". Talán ellentmondásnak hangzik mindazok után, amit eddig mondtam Kosztolányiról, de itt jutunk közel az ő szépségben fogant művének mély, benső igazságához.

A zsenialitás törvényeit nem ismerjük s egyelőre türelemmel várjuk, mit tud róla mondani a lélektan s a filozófia. Ha a zseni költő is s formái megrendítő, világképünket átgyúró igazságokkal vemhesek, igaztalanság géniuszának nagy adományait *követelményként* fordítani a költők felé. A zseni azért ír verset, mert a vers formájában véli megtalálni a legtökéletesebb kifejezőeszközt mondanivalója számára, neki tehát a forma csak ürügy, hogy szólhasson. A költő talán azt hiszi, hogy van közölnivalója, de valójában csak formát keres s ha formára lel, boldogan ringatózik benne s néha elejti mondanivalóját. A költő műve természetesen nem tartalmatlan, csakhogy rendszerint nem azt tartalmazza, amit a költő céljának vélt, hanem azt, ami a formának megfelel. Ismét egy Adyról írt cikket kell idéznem. Ady híres éjjeli mulatóját, a Három Hollót idézi, mert Ady Endréről, a „régiről, a huszonhétévesről" akar írni. Megtudjuk, hogy megjelenése „varázsos" volt és „rábeszélő", hogy barna zsakettet hordott és rendszeresen borotválkozott, hogy „öntudatos" volt és

„biztos". Adyt, a régit, a huszonhétévest nehéz volna megismerni ebből, a jelzők süketen hangzanak el s akkor hirtelen ezt olvassuk: „A vendéglőbe, mely ma a régi, boldog budapesti életet idézi, káposztalevesre és forralt borra szoktak bevetődni az éji munkások, kis színészek, sálos, sötét és sápadt alakok s — szomorú munkájuk végeztével — a kóbor leányok is." Milyen tökéletes hangulatkép ez egy mondatban! Milyen biztos, éji, cigarettafüstön szűrődő látomás: sálos, sötét és sápadt alakok. Milyen pontos s egyben finom a jelző: kóbor leányok. Milyen szép és milyen igaz e mondat. Költő írta. Kosztolányi biztosan tagadná, de ez a mondat volt a mondanivalója, ez az éji látomás.

Mert csak ezzel magyarázható bátorsága, amivel minden feladatot vállalt: formai kifejeződésre keresett alkalmat. Balassa Bálintról ír verseinek új kiadása elé előszót. Mikor Babits a Dézsi-féle Balassa kiadásról írt, kritikája nyomán tudós vita támadt s Balassa igazi értékeléséhez az ő cikke vezetett el minket. Kosztolányi semmit sem mond Balassáról, amit addig ne tudtunk volna, amit ne kellene tudni egy érettségiző diáknak. Idéz és lelkendezik s közben, Balassa arcképéről írva, szinte elárulja magát: „Ha hosszasabban szemlélem ezt a képet, nem közeledem hozzá, inkább távolodom tőle." De közben ilyen mondatokat ír: „Abból a szürkületből, melyet a csúcsíves székesegyházak s titokzatos legendák szitáltak rá, hirtelen kilépett a tűző verőfénybe és ott megpillantotta az ókori istenek szobrait, kik fejükön szőlőkoszorúval az életörömöt hirdették..." Vagy: „Úgy szedték ekkoriban a füleket és orrokat, ezeket a véres gyümölcsöket, mint ahogy mások eprészgetnek az erdőben." Hiába tudjuk, hogy a renaissance korántsem ily váratlanul következett el a világra, hiába tudjuk, hogy az Erzsébet-kori Angliában sem ment ilyen eprészkedve a fültépegetés. A kép mégis megejtő, a majdnem frivol, játékos túlzás elragad: szinte érezzük szenzibilis borzongását, míg Takáts Sándortól felokosítva, tudóskodva leírta e „korfestő" mondatot.

Pázmányról, Gyöngyösiről, Apor Péterről, Mikesről, Gvadányiról, Bessenyeiről, Virág Benedekről, Kármánról, Csokonairól, Kazinczyról, mindenkiről ír. Legtöbbet Arany Jánosról. Halott kortársai közül is ír arról, akiről csak lehet. Milkó Izidortól Tóth Árpádig. Legtöbbet Ady Endréről. Senkiről sem ír „újat", de mindenkiről szépen ír. Ám senkiről sem ír annyit, mint a magyar nyelvről. Ezzel elárulta, hogy mihez volt legtöbb köze.

3.

Az Ethymologiai Szótár számára „izgatóbb művészi élmény volt, mint egy regény". Búcsúztatót írt a cz-hangjel halálára, forró hevülésű levélben üdvözölte Kertész Manót a „Szokásmondások" megjelenésekor s nyilt levélben támadta meg Meillet professzort, az egyik legnagyobb európai nyelvtudóst, mert nyelvünkről fitymálóan írt egy könyvében. A magyar nyelvművelő

mozgalomnak nem volt buzgóbb munkása nála: valósággal a lelke volt annak. Nem volt nyelvtudós, ezt éppen a legnagyobb apparátussal készült cikkei (pl. a Meillet-cikk) mutatják, — ahol tudóskodni akart, ott naivitásokat írt, közhelyekre tévedt. De nem volt dilettáns sem, fejjel magaslott ki a műkedvelő nyelvészek közül. Ösztöne volt nyelvünkhöz. Hagyatékának három kötetét egyenként is, egyvégtében mind a hármat is elolvastam, találtam bennük feledhetetlen s jelentéktelen sorokat egyaránt, de pongyola sort egyet sem, stilisztikai hibát felet sem. Van író, kinek hibátlan sorain érezzük, hogy csak az ihletés legnagyobb feszültsége emeli nyelvét a hibátlan tökély ilyen fokára. Nála nincs ez az érzésünk, ő sohasem küzdött a kifejezéssel. Vannak mondatai, melyeket egyik cikkéből átemel a másikba, mint aki tévedhetetlenül érzi kifejezésének tökéletességét, — mint Gyulai Pál, a magyar nyelv egyik legnagyobb mestere. Írók megítélésében tévedhetett, nyelvünk szavait tévedhetetlenül értékelte. Rossz jellemzése akad, rossz jelzője nem.

Ifjúkori költeményeit befelhőzi a szecesszió s felettük lebeg Rilke szellemárnya. Mégis, válogatatlanul tudom olvasni ezeket a verseit is. Kora s egy nála nagyobb költő nem nyomhatta úgy rá bélyegét egyéniségére, hogy nyelvének kecses tökélye ne kárpótolna ezért. Mint a nemzet, ő is nyelvében él. Igazsága, emberi és művészi egyaránt, a nyelv igazsága: tiszta forma. Az, amit az örök emberben magyarnak nevezünk. Ő mondta azt ki kereken, hogy mi magyarok „még sohase szerettük a nyelvünket". Ő semmit sem szeretett, csak a magyar nyelvet. Ezzel épül bele alkotása a magyar örökkévalóságba. Műve a legkülönösebb ékszer: tartalma sápadt arany, de a foglalat mélytűzű, izzó gyémánt, Kohinoor. A nyelvművész Arany közelebb állt szívéhez, mint Petőfi s egyszer így disztingvált: „Arany a legnagyobb magyar költő. Petőfi pedig a magyaroknak legnagyobb költője."

Kosztolányi a magyar nyelvnek egyik legnagyobb költője.

Bóka László

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

PAUL FREIHERR V. PODMANICZKY: BEFREITES LEBEN. (Woltersdorf Verlag, Woltersdorf bei Erkner. 1940.)

Az őskeresztyénség életéről megfelelő korfestéssel írt művek száma nem nagy. Sienkiewitz Quo vadis-a, Wallace Ben Hur-ja tartoznak az ismertebbek közé. Ezért hálásak lehetünk Podmaniczky Pálnak, hogy innét merítette 320 oldal terjedelmű értékes művének témáját, a Kolossé-beli Philemon szökött rabszolgájának, Onesimusnak élettörténetét rajzolva meg gazdag írói készséggel.

Amíg hasonló témakört kidolgozó műveknél, hogy úgy mondjam, csak a háttér a keresztyénség élete, valójában a pogány görög-római világ megjelenítése a fő, addig itt a biblia világa elevenedik meg előttünk, jó ismerőseink az Újszövetségből lépnek elénk, Pál apostol és munkatársai, mint a cselekvő főszemélvek vonulnak fel és az ős-keresztyénség élete tárul fel szemeink előtt. Beható előtanulmányok alapján készült gondos korrajz teszi élvezetessé a mű olvasását, valamint hű vallástörténeti helvzetkép Kisázsia, Róma, Egyiptom vallási kultuszánál.

A mű főhősének, Onesimusnak lelki vívódásait nagy pszichológiai finomsággal érzékelteti, úgyhogy e tekintetben a lélektani regények sorába is joggal követelhet és kap is helyet a mű, erőteljesen hangsúlyozva ki az Igének végül is minden emberi ellenállást letörő hatalmát, amely kényszeríti a szökött rabszolgát, hogy az apostol levelével újból visszatérjen a rabszolgasorsba Philemonhoz, régi gazdájához; bizonyságául annak, hogy az evangélium nem a külső társadalmi rend erőszakos felforgatására tör, hanem a lélek belső világának megváltoztatásával hoz létre új világot. Onesimus életébe szépen fonódik bele a görög Nikének kedves alakja, s kettőjüknek az evangélium világát visszatükröztető tiszta szerelmének rajza is jótékonyan hat az olvasóra. Mindezért csak az elismerés hangján kell szólanunk a vallási szépirodalmat nem egy értékes művel gyarapító szerző e legújabb művéről, és kívánatos volna, hogy ez magyar nyelven is mielőbb megjelenhessék.

Kiss Jenő.

KORNIS GYULA: A MAGYAR POLITIKA HŐSEI. (Franklin-Társulat kiadása. 1940.)

Kornis professzornak a politikai pálya alkalmat adott arra, hogy nagy pszichologiai tudását a közélet és közügy vezető embereinek megfigyelésében érvényesítse, s megfigyeléseit tudományosan is felhasználja a politikai lélek nagvszabású rajzában (*Az államférfi*). Másfelől a most lefolyt esztendők nagy évfordulói alkalmul szolgáltak neki, hogy mint egyetemi rektor, akadémiai osztályelnök, Corvin-koszorús stb. magas helyről hallassa tudós szavát. Ezeket az alkalmi beszédeit és tanulmányait, amelyeket folyóiratokból nagyobbára ismerünk, foglalta össze Kornis egy hatalmas kötetbe. Szent Istvántól, „az országépítés hősé"-től Horthy Miklósig, „az országgyarapítás hősé"-ig visz az út, miközben elvonul szemünk előtt egy szellemhőssorozat: Mátyás „a magyar humanizmus", Pázmány „a magyar vallásos és tudományos kultúra", II. Rákóczi Ferenc „a magyar szabadság", Széchenyi István „a reformkor", Kölcsey Ferenc „a magyar politikai bölcseség", Fáy András „a magyar építő józanság", Eötvös József „a magyar népnevelés", Apponyi Albert „a magyar politikai világnéze", Tisza István „a magyar politikai akarat", Klebelsberg Kunó „a magyar művelődéspolitika" *„hőse"*. A

személyi hősök után mint kollektív hős „A magyarság mint a világtörténet hőse" zárja le a sort. Az alkalmi jellegből következőleg a jellemrajzok különböző mértékben és részletességben kimunkáltak; s egymáshoz jelentőség szempontjából viszonyítva aránytalanok is volnának, sőt Klebelsberg Kunó hősisége Kornis meleg apologiája mellett is belsőleg is aránytalanul hat a többiek mellett. Ez azonban nem csorbítja a belsőleg egyszellemű munka értékét, mert a kötet a maga egészében nem egybefűzött tanulmányok sorozata, hanem szemléletesen, szépen kidogozott szemelvényekből álló magyar szellemtörténet, amelynek szemelvényességéből folyó szükségszerű hézagosságát ellensúlyozza a befejező tanulmány, a magyar nemzet és a magyar szellem európai küldetésének, szerepének nagyvonalú és találó rajza. Dokumentálja ez a mű az európai szellembe való ezredéves bekapcsoltságunkat, annak életében való alkotó részvételünket, világtörténeti szerepünket, s megmutatja, hogy az európai népek politikai és szellemi versenyében „mienk nem volt az utolsó szerep". Karakterologiai szempontból a tanulmánysorozat kitűnő képgyűjtemény az „Államférfi" c. műhöz, s éppen konkrétsága folytán szólhat szélesebb körökhöz, s töltheti be azt a hivatást, amelyet Kornis szán neki: legyen magyar öntudatunk ébresztője, bátorítója és nevelője. Tükör ez a mű, amelyben a művelt magyar jobbik önmagát látja, amely példák beszédes bizonyságával ad feleletet a mostanában sokat tárgyalt kérdésekre: „Mi a magyar?" „Ki a magyar?"

Kornis, a lélekbúvár, a kultúrfilozófus, a nemzetnevelő és politikus tudását használja fel szellemtörténeti és karakterologiai feladatai megoldására, s felkészültség szempontjából elsőrendű munkát nyujt. E felkészültség, módszer és szellemi alkat elemzése szakfolyóiratba tartozik; itt a protestáns olvasó szempontja kér magának szót. Kornis öntudatos katholikus tudós. Amikor erre az öntudatra tisztelettel tekintünk, nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy ennek az öntudatnak még mindig táplálója a protestantizmus bizonyos lekicsinylése. A „hitszakadás", a „török vész" mellett főtényező a nemzeti élet „történeti életének mélypontjára süllyesztésében" (40.) (Innen emelte fel Pázmány „akaratzseni"-je!). A protestáns iskolázás elmaradottságát, ridegségét Kornis „A magyar művelődés eseményei" c. művében is emlegette, Kölcseyvel kapcsolatban ez újból előkerül: „primitív környezet" (Debrecen) (141.), „a kálvinizmus puritánsága és hidegsége" (185); majd Tiszával kapcsolatban „a kálvinista predestináció zord hite" (353.)

Mellőzve egyéb idevágó pontokat s a polémiát, amely szélesebb keretet igényelne, emeljük ki a kötetből Horthy Miklós kormányzó remekbe készült jellemképét, s említsük meg a kötet szép képeit. A könyv emelkedett előadásmódját néhány szórendi hiba, s egy-két pontatlan szóhasználat zavarja meg.

Trócsányi Dezső

VERES PÉTER: MIT ÉR AZ EMBER, HA MAGYAR. — Levelek egy parasztfiúhoz. — (Budapest, 1940. Magyar Élet kiadása.)

Irodalmunk és utána tudományunk évtizedek óta egyre inkább vívódik egyetemes jelentőségű magyar létkérdésekkel. A fölvetett kérdések valóban problémák; a valóság vizsgálatából erednek. S ma alighanem elmondható, hogy a különböző irányból elindult kérdezők egységesen fogalmazzák meg az alapvető választ. Új magyar öntudatot kell kialakítani egy független gondolkodású, magyar műveltségű elitben, mely azután felelősséggel tudja végrehajtani a kívánatos struktúrális változtatásokat is társadalmunkban. E válaszból kiderül, hogy a társadalom szerkezetének kérdése középponti helyet foglal el a ma aggódóinak szemében. Tettekre is szükség van

immár e cél érdekében.

Éppen a cselekvés követelménye az, amiből Veres Péter kiindul. Kalauzt akar adni a közösségért élő cselekvő emberek számára. Fiatalokra gondol itt elsősorban, s azok közül is főleg paraszti eredetűekre; — hogy miért, azt igen jól meg is okolja.

Könyvének legújszerűbb, legmélyebb s a szerző szerint is legfontosabb része a politikai alkotó, a társadalomszervező ember lélektanával és belső fejlődésével foglalkozik. Mindent a közösség szempontjából néz (mint ő mondja, a „szocialista világnézet" szerint), még a szerelem, házasság kérdését is. De bármily logikával és valóságismerettel érvényesíti is ezt a szempontot egész művében, teljes jelentőségében látja a vezető egyéniségek szerepét a közösség sorsának alakításában. Ahogyan Veres felvázolja — elsősorban a magyar, — közösségi élet legfőbb sajátságait, ahogyan beleállítja a társadalomba az alkotó egyént, ahogyan éles szemmel s mély intuícióval rajzolja meg a közéleti ember típusait, ahogyan átéleti velünk a közösség céljait kitűző s azokkal magát azonosító, de teljes egyéniségét kifejtő igazi vezér lelkivilágát, mindaz lekötő s megmozdító olvasmány, korunk emberének különösen, de az is lesz, míg magyarul olvasnak. Íme, néhány fejezetcím: Milyen rendben érvényesülhetne a magyar nép jelleme és tehetsége? ,az akaratról, az igazi vezér és a közönséges politikus közti különbségről, a kollektív lelkiségről, az eszközemberek lelkiségéről.

Bevezetésnek társadami szinképelemzést ad a szerző, majd a magyar kulturális élet néhány területén hordozza meg tekintetét. Az első rész — jó, hogy ezt elmondhatjuk, — ma már nem mond újat a könyv címzettjei számára. A kultúraelemző részben némelykor vitába lehetne szállni Veressel. Itt észrevehető helyenként, hogy ez a mélygyökerű tehetség, ha a szellemi munkások szokott útján nevelődik, a történelmi művelődés-anyagnak még nagyobb mennyiségét tudta volna magáévá dolgozni.

De e lapokon is, mint az egész munkában, élettapasztalat és könyvműveltség, logikai elemzés és ösztönös megérzés gazdag fegyvertárát használja a szerző, megállapításai mindíg ellentmondás nélküliek, a közösségi szempontnak következetesen megfelelnek, s legtöbbször egészen újszerűek. A *magyar* valóság látása, a *magyar* értékeszmék átélése Veres írói egyéniségének egyik fő alkotóeleme. Ellenségei sem láthatnak benne naív elvontsággal internacionális, szürke marxistát. — A munka gondolatgazdagságát csak részben magyarázza az a sok, tanulással nem pótolható, élettapasztalat, amiben a máig parasztsorsot vállaló Veresnek része volt. Az igazi magyarázat a nagy tehetség misztikumában rejtőzik.

Veres nem esik machiavellizmusba, mint a cselekvés oly sok kisebb-nagyobb hőse és elméletírója. Az ő alkotó emberének lényegéhez tartozik a mély erkölcsiség. Könyvét a törtető nem tudja használni.

A könyv eljutott és el fog jutni a címzettekhez. Közülök bizonyára máris sokban csiráztat közösségi célú, új tettrekészséget. De olvasásra érdemes mindenkinek, akit érdekel: milyen Veres és milyennek indul a magyar ifjúság egyik — nem a legsúlytalanabb — része.

Ravasz János

VILÁGNÉZET ÉS NEVELÉS. (*Borotvás-Nagy Sándor:* Nevelhető-e a fajmagyar üzletemberré. Bp., 1940. *Harsányi László:* Az akarat nevelése a cserkészetben. A Debreceni Tud. Egyetem Pedagógiai Szemináriuma és Pszichológiai Intézete. Sárospatak, 1938. *Saád Ferenc dr.:* Katonai nevelés. 1940. *Péter Zoltán:* Világnézettani alapvetés. Debrecen, 1939.)

Korszakunk a világnézetek döntő harcának kora. Világnézetek vívják hatalmas küzdelmüket, de nemcsak a harc-

tereken, nemcsak a fegyverek pusztító, romboló tüzével, hanem a belső arcvonalakon is, a szó, a meggyőzés, a világnézeti hírverés óriási erejével. Az eszmék nagy hirdetői azonban jól tudják, hogy ezen a küzdőtéren nem elég az egyén felszínes megnyerése, a végső győzelem itt elsősorban a tömegek gyökeres megnevelésén fordul meg. Igy lépett ismét előtérbe az elméleti oktatás mellett oly sokáig elhanyagolt nevelés kérdése és így került napjainkban a világnézet és a nevelés a legszorosabb kapcsolatba.

Az előttünk lévő négy könyv a legidőszerűbb világnézeti és nevelési kérdésekkel foglalkozik. Az egyik munka szerzője tudományos célokat tűzött maga elé, a három másik író főleg gyakorlati oldaláról vizsgálja a felvetett problémát. *Borotvás-Nagy Sándor* munkája sokat vitatott kérdésre igyekszik választ adni. Könyvének különös érdekességet ad a magyar politikai és gazdasági élet legújabb fejlődése. Nemzetgazdaságunk hatalmas fellendülése, a kereskedelmünk vezető rétegében végbemenő őrségváltás nagy feladatot ró a magyar ifjúságra. Újarcú, életerős, gazdasági szemlélettől átitatott magyaroktól várja az ország a hazai ipar és kereskedelem korszerű megszervezését és megerősítését. De vajjon alkalmas-e a magyar faj erre? Különböző szempontú vizsgálódások után szerzőnk arra az eredményre jut, hogy tervszerű nevelési munkával erős magyar vállalkozó és kereskedő réteget lehet nevelni. Középosztályunktól azonban e tekintetben nem sokat vár, az új magyar üzletembereket a kispolgárok és parasztok gyermekeiben látja.

A pozitivista, természettudományos szemléletű nevelési rendszerben különösen az akarati nevelés szorult erősen háttérbe. A világháború után előretörő hatalmas tömegmozgalmak dinamikája azonban nagy változást hozott ezen a téren. Ilyen tömegmozgalomnak tekinthető a cserkészet is, mely már eredetében főképpen az akarati és erkölcsi nevelést hangsúlyozta. *Harsányi László* könyvének első részében általánosságban szól az akarat neveléséről, rámutat annak szükségességére, lehetőségére és jelentőségére, majd részletesen ismerteti az akaratnevelésnek eszközeit a cserkészmozgalmon belül. A cserkészet által elért nevelési eredmények különösen értékesek, hiszen tulajdonképpen a katonai nevelés céljait szolgálják. A katonai nevelés pedig döntőfontosságú kérdése lett ma minden élnivágyó, feltörekvő népnek. Régebben katonai nevelésen szaknevelést értettek, a legújabb felfogás szerint a katonai nevelés valójában nemzetnevelés. Ebben az értelemben tárgyalja *Saád Ferenc* is e nagy horderejű problémát. Történelmi visszapillantásában a katonai nevelés legrégibb nyomait kutatja, majd lényegét, jelentőségét és felosztását fejtegeti. Egy-egy fejezetet szentel a tisztképzésnek, az altisztek kiválasztásának és nevelésének, aztán a legénységgel való bánásmód felelősségteljes feladatáról szól. A nemzet honvédelmi nevelésének nagy jelentőségét hamar megértjük, ha arra gondolunk, hogy a régi jelszó: „minden katona legyen jó polgár", ma így alakult át: „minden polgár legyen jó katona."

Az is korunk egyik jellemzője, hogy ma minden világnézet, — bár alapjaiban és céljaiban kiváltképpen társadalmi és politikai megnyilvánulás-, a szigorú tudományosság igényével lép fel. Nem csoda aztán, hogy a világnézetek körül folyó harcokban annyi tisztázatlanságot, zavart és ellentmondást találunk. Az eredmény pedig az, hogy a világnézetek hatalmi versengésében legtöbbször a tudomány tisztasága szenved vereséget. *Tankó Béla* egy világnézeti disputa kapcsán Szemlénk egyik számában (1940. 9. sz. 281. l.) ezeket írja: „... a világnézet kérdéseiben először a világnézetalkotás törvényeit kellene felkeresni, vagyis a világnézet elméletét." Valóban, erre nagy szükség van, mert az eddigi

világnézetkutatók inkább részletkérdésekkel foglalkoztak, főleg típuskutatásokkal. *Péter Zoltán* könyve az első magyar rendszeres világnézettani munka. A világnézetet mint tudományt tárgyalja, tisztázza a világnézet helyes fogalmát, hangsúlyozza, hogy: „A világnézet nem adottság, hanem feladat. Nem sztatikus, hanem dinamikus szellemi tényező." Rámutat a világnézet legfontosabb összefüggéseire, és kiemeli, hogy a világnézetet egész lényünk hozza létre, nem egyes lelki tevékenységek. Könyvének főkérdése tulajdonképpen az: Kereshetjük-e az abszolút érvényű világnézet törvényszerűségeit? Péter Zoltán erre igennel válaszol. Elismeri, hogy mindezideig nincs abszolútnak mondható tudományos világnézet, de meggyőződése, ha van tudományos világkép, tudományos értékelésnek is kell lennie, az abszolút világnézet pedig ezen alapszik. A szerző egész szemlélete az abszolút értékelésen épül fel s talán ezért nem is említ munkájában olyan fontos összefüggéseket, mint a világnézet és a társadalmi osztályok, vagy a világnézet és a nevelés. Kár, hogy Péter Zoltán komoly, nagy felkészültségű munkáját hiányosnak kell tekintenünk, különösen sajnáljuk a nevelési kérdések teljes elhanyagolását, hiszen ma már, akik messzebbre néznek, tisztán látják, hogy nincsen világnézet nevelés nélkül, és nincs igazi nevelés világnézet nélkül.

Bikácsi László.

NÉMETH GYULA: A BUDAPESTI KIR. MAGYAR PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETI KARA MAGYARSÁGTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK MŰKÖDÉSE AZ 1939—40. TANÉVBEN. (Budapest, 1940.)

A szakkörökön kívül csak kevesen tudnak arról, hogy a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karának keretében, 1939 óta egy nagyfontosságú tudományos intézet: a Magyarságtudományi Intézet működik. Célja az, hogy bizonyos részlettudományok keretébe tartozó anyaggyűjtésen túl a magyarság összefüggő, teljes műveltségi állapotának megismeréséhez előmunkálatokat végezzen és a feladat megoldásához feldolgozásokkal járuljon hozzá. Természetesen elsősorban azokkal a tudományokkal kapcsolatban, amelyek művelése a bölcsészettudományi kar feladata. A főtörekvés nem a minél mutatósabb eredmények közlése, hanem az Intézet munkatervébe tartozó tudományok művelésénél megbízható, eredményt biztosító munkaközösségek kialakítása. Az Intézetnek és munkájának a jórészt politikai vonatkozású s igen népszerű falukutatáshoz lényegében nincs köze.

Az Intézet elsőévi munkájának főbb eredményei a néprajz, a nyelvtudomány és a népiségtörténet területére tartoznak. Népzenei, folklore, tárgyi néprajzi tanulmányutakat támogatott. Megindította az Új magyar népköltési gyüjtemény c. sorozatot, amelynek első köteteként *Ortutay Gyula* Fedics Mihály mesél c. munkáját hozta nyilvánosságra. Az Intézetben megkezdődtek a Magyar Néprajzi Atlasz előmunkálatai. Tudományos szempontból igen nagy jelentősége van annak, hogy az Intézet egyik munkatársa, *Kodály Zoltán* irányításával feldolgozza az egyik felsőmagyarországi falu teljes népzenei életét. Rendszeres nyelvjárási tanulmányokat az ország különböző területén az Intézet irányításával és vezetésével huszan végeztek. Nyelvészeti és településtörténeti szempontból ki kell emelnünk Magyarország földrajzi nevei címen meginduló kiadvány-sorozatot, amelynek első számaként *Szabó T. Attila* Gyergyói helynevek a XVII—XIX. századból c. munkáját adta ki a Magyarságtudományi Intézet. A népiségtörténeti munkával kapcsolatban a hazai családnevek rendszeres feldolgozására külön tervet készítettek. Igen fontos eredmények várhatók az Intézetnek a magyar népszigetek, a nemzetiségi népcsoportokba beolvadt ma-

gyarság kutatására tervbevett munkájából. Az Intézet további munkatervében ott szerepel a magyar társadalom történetére, a magyar őstörténetre, népművészetünk lényegére, a magyarság lelki alkatának, anthropologiájának kérdéseire vonatkozó kutatások megindítása. A Magyarságtudományi Intézet az egyetem falusi származású hallgatói részére külön előadássorozatot rendezett. Az előadók a magyar paraszság történeti, irodalmi, társadalmi és nevelési problémáival foglalkoztak. A magyar népi és történeti műveltség összefüggéseiről tartott előadássorozattal pedig a nagyközönség körében igyekezett kultúrmunkát végezni a Magyarságtudományi Intézet.

Minden remény megvan arra, hogy az első esztendő szép sikereit és gazdag, tudományos eredményeit fokozódó mértékben folytatja tovább a Magyarságtudományi Intézet, amely már az első esztendő munkája után a magyar műveltséget kutató intézeteink élére került.

Gunda Béla

KENYERES IMRE: REJTELMES IRODALOM. (Janovits István rajzaival. Egyetemi Nyomda kiad. 1940.)

Kenyeres Imre könyve legalább kétezer fiatal kezéhez jutott el, mert a Könyvbarátok Kis Könyveinek sorozatában jelent meg. Bizonyára nem egy idősebb olvasója is van. Benedek Marcell kis művén kívül (Bevezetés az olvasás művészetébe) nem bővelkedünk hasonló természetű útegyengetőkben s a kevés tudományos igényű között sincs mélyebb és eredetibb, mint a zürichi egyetem tanárának, Theophil Spoerrinek Präludium zur Poesie-je. Kenyeres könyve természetében azzal bővül, hogy az ifjúságnak próbál eszközt adni a kezébe, módszerében pedig az eddigiekkel ellentétben: szemléletességre törekszik.

Módszer és cél egymás velejárói s egyik érdekében könnyen vét a másik. Kenyeres a test és lélek különbségéből és egymásrautaltságából indul ki, hogy szervesen következzék utána, mint a lélek világa: az irodalom. Az alkotás fázisainak racionálisan érzékelt időrendi sorrendjében halad: az élmény, nyelv, kifejezés nyomán magáig a mű formavilágáig, külön fejezetekben tagolva a verset, ritmust, időmértéket és hangsúlyt, rímet, lírát, epikát, a prózát, regényt, novellát, a stílust, a drámát, majd az írót, az olvasót, a kritikát, a világirodalom fogalmát a műfordítás segítségével s a nemzeti irodalmat a népköltészet tükrében. Az irodalom fogalmi körét mindvégig rajzokkal és hasonlatokkal, játékosan próbálja közelebb hozni. Az ifjúság szempontjából nem jelenthet könnyítést ez a szemléltetés, mert lényegében *nem* is szemléltetés, hanem: *kettős elvonás*. Amikor például az agy működését pályaudvarral s a tudatot raktárral érzékelteti, a megértés folyamata az egyszerűsödés helyett bonyolódik, hiszen absztrakt anyagot kell elvonó konkretizálás után ismét absztrahálnunk. Kenyeres célja nyilván az volt, hogy a magyar gyermek eszejárásának megfelelően szemléltessen, de módszerében ez éppen a szemléletesség hátrányára történt. A szemléletességet szolgáló pályaudvar, raktár tisztviselő stb. nem magyarázza az agyműködés, tudat stb. elvont fogalmait, hanem csak engedelmesen követi őket, hiszen a „pályaudvar" ugyanúgy elvonás, mint a „gondolat", „tudat". Az a diák, aki már több év irodalmi nevelése s a nyolcadik osztály filozófiai alapvetése után tisztában van a „reflexcselekvéssel", „tudatos cselekvéssel", a „tér", „idő", „tudat", „szókép", „gondolat", „érzés", „ideg", „a „lélek műveltségrétegeinek" fogalmával, az nem kíván játékos értelmezést.

Felépítésében csak a stílus helye önkényes, magyarázata pedig elég konzervatív. Az irodalom és általa a Szép megközelítése a stílus útján lett volna reálisabb; megvalósult formájában előbb jutottunk a *megfejthetetlen* lelki funk-

ciók *elmaterializálásához*, mint ahhoz, hogy csodálhassuk a forma szépségét, megtanuljuk hinni tartalmának igazát és erősödjünk indulata jóságán. Az irodalom szeretetére való nevelésnek ez volna a feladata és ez az olvasás művészete, ezekben van az irodalom „rejtelme" is.

Tárgyában a magyar esztétika sokhelyt megcáfolja a szerzőt. Többek között az, hogy a prózában „nem a szimbólum, hanem a nyilt szavak uralkodnak", „az irodalom világában a kifejezésnek van élesen megszabott irodalmi célja", „a nemzeti minden nép lelki közösségében más és más tartalom", a regény és novella elválasztása és megkülönböztetése és több megállapítása *ma* már joggal eshetik kifogás alá. A novellánál nem éppen Gárdonyit és Herczeget állítottuk volna példának az újabbak közül, amikor a jövő nevelése a célunk, hiszen Móra, Komáromi, Tamási már régen föléjük kerekedtek. És vajjon mind formájában, mind értelmében való volna az, hogy a „magyar népköltészet az egyetlen, mely nemzete szellemi jellegének életformáját szabta meg" s hogy „függetlenségünket" csak „a magyar népköltészet biztosítja" s a „magyar munka" valóban „gyönyörűség, mert kenyeret ad?" Feleletünk már bent van a kérdésekben: minden irodalmi alkotás jelképes; bárminő tendencia csorbítja az irodalmat; a „nemzeti" minden nép lelki közösségében más-más forma és nem tartalom...

Kenyeres Imre nagy feladatot vállalt, nagy felelősséggel, azért hívjuk fel figyelmét tévedéseire mi is felelősséggel. Kritikai életünket ma úgyis pojácasággá s a barátság ürügyén nagy összeölelkezésekké aljasították. Új szerzőt, illusztris kiadót már csak ovációval fogadhatunk — diktálja a kritikai morál. Ha mi nem csatlakozunk a szemfényvesztéshez s a tapsolókhoz, azért tesszük, mert komolyan vesszük az írót, olvasót egyaránt. Kenyeres Imre szándéka: jó, — az ifjúság szeretete vezette s a lélek örök érvénye mellett akart bizonyságot tenni. Előbbre akkor vitt volna, ha a magyar lélek törvényszerűségeihez alkalmazkodik s a kibontakozó magyar esztétikának legalább hézagos eredményeit figyelembe veszi s ezeket neveli tovább. Vesse ki a mű a szerző *önértékelését*, módszerében alkalmazkodjék valóban *magyar igényekhez*, legyen bátorsága a *konzervativ esztétika után magyarul látni* és higyje el, hogy ha ez a feladat rábízatott, el fogja végezni majd így is, ugyanolyan szeretettel és reménységes kedvvel, mint ahogy elvégezte most.

Koczogh Akos

VARJAS BÉLA: BALASSA BALINT ISTENES ÉNEKEINEK ELSŐ KIADÁSA. (Az Országos Széchenyi Könyvtár Kiadványai, XI. Budapest, 1940.)

Régóta vajúdó irodalomtörténeti problémát old meg Varjas Béla ezzel a dolgozatával: a Balassa-kiadványok elsőségének kérdését. A marosvásárhelyi Teleki-könyvtárban őrzött címlapnélküli illusztrált *Istenes énekek*-példányból kiindulva valósággal izgalmas úton vezeti el olvasóját addig, míg dúcok és betűk összehasonlítása alapján eljut ahhoz a megállapításhoz, hogy a legelső Balassa-kiadvány a bécsi Rickhes-nyomdában jelent meg, minden valószínűség szerint 1632 és 1635 között. Ennek az első Balassa-kiadványnak egy példánya a Teleki-könyvtárban őrzött kötet. Varjas megállapítása megdönti Dézsi Lajos véleményét, aki az első Balassa-kiadványt 1632 és 1635. közötti időből Bártfáról datálta. Varjas kutatásai arra az eredményre vezettek viszont, hogy az első bártfai kiadás 1640 körül jelent meg, mint az Istenes énekek *első magyarországi* kiadása.

Harsányi András

Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. — Fel. v. Schlitt H.

SYLVESTER

PROTESTÁNS SZEMLE

3

TARTALOM:

Pröhle Károly: **Emberség—magyarság—keresztyénség** ● Juhász Géza: **Keresztelő János** (vers) ● Trócsányi Dezső: **A reformáció újabb kritikája** ● Boda István: **Magyarság és alkalmazkodás** ● Máthé Elek: **A föld és a mult az Újvilágban** ● Joó Tibor: **Korszak és nemzedékek** ● **Könyvek és írók**

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: **MAKKAI SÁNDOR** FELELŐS SZERKESZTŐ: **KERECSÉNYI DEZSŐ**
FŐMUNKATÁRSAK: **PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN**

1941. MÁRCIUS · **BUDAPEST** **L. ÉVFOLYAM**

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

BIKACSI LÁSZLÓ: A falu problémái — — — — — — — — 93
FEHÉR GÁBOR: *Ferenczy* Ferenc: Magyarok vagyunk — — — — — 94
HALÁSZ GÁBOR: *Mátrai* László: Élmény és mű — — — — — — 94

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyüjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őriz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).
Felelős kiadó: Szabolcska László.
A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.
A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.
A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.
Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.
Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

MEGHIVÓ

Folyó évi március 25-én, kedden d. u. 6 órai kezdettel a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság a Református Theologia (Budapest, IX., Ráday-u. 28.) Ráday könyvtártermében (fsz., udvarban)

VÁLASZTMÁNYI ÉS EZT KÖVETŐLEG KÖZGYŰLÉST

tart.

Társaságunk tagjainak minél nagyobb számban való pontos megjelenését szeretettel kérjük.

TÁRGYSOROZAT:

1. Elnöki megnyitó.
2. Főtitkári jelentés.
3. Szerkesztői jelentés.
4. Pénztári jelentés az 1940. évről és az 1941. évi költségvetés bemutatása.
5. Esetleges indítványok.
6. Folyó ügyek.

Budapest, 1941. március hó.

Tiszteletteljes köszöntéssel:

AZ ELNÖKSÉG.

Emberség—magyarság—kereszty énség

Három szó. Mint szavak könnyen megférnek egymás mellett és mind a hármat könnyen ejtjük ki egy lélekzetre. De mihelyt a szavak jelentésére gondolunk, legott észrevesszük, mindegyiknek külön-külön is milyen mázsás súlya van, — hát még együttvéve, ha mind a hármat egyszerre tesszük a megfontolás mérlegére és meglátjuk azt, hogy a három közül sorjában kettőkettőnek s végre mind a háromnak egymáshoz való viszonyában milyen hallatlan súlyos problémák rejlenek! Emberség — magyarság, magyarság — keresztyénség, keresztyénség — emberség, csupa mélyen a lélekbe hasító probléma s a három végre is úgy együvé bogozódik, hogy egyik a másik nélkül nyilván megoldhatatlan. Az így együvé bogozódott kérdés létünk mai problémájával egyazonos.

Az ember olyan, mint a rossz lovas. Sohasem tudja rendesen megülni az Élet paripáját. Nem tud irányt tartani. Majd keményen akarja fogni a gyeplőt s a maga feje szerint választott irányban haladni. De egyszercsak azon veszi észre magát, hogy ingoványra tévedt. Majd meg elereszti a gyeplőt, viteti magát. Az eredmény ugyanaz. Megint csak ott az ingovány, mely mindent, lovat, lovast elnyeléssel fenyeget. Aztán szilárdan ülni sem tud a lovon. Hol az egyik, hol a másik oldalon csúszik le. Egyoldalúságokba esik. Széjjelszakadnak, ellentétbe kerülnek olyan dolgok, melyeknek nem volna szabad szétszakadniok, még kevésbbé ellentétbe kerülniök.

A rossz lovasról vett kép komikusnak látszik. De jelentése, sajnos, nagyon is tragikus. Az Ember Tragédiája hatalmas képekben tárja elibénk annak a rossz lovasnak a tévedéseit, megtorpanásait, az életet szétszaggató egyoldalúságait.

Ilyen egyoldalúságokkal tépi szét a mai kor azt a szóban forgó hármat és valami hihetetlen önkénnyel, de egyszersmind azt is mondhatjuk: tragikus következetességgel dolgoz ki minden ellentétet, amelyet három tényezőnek a kombinációja forma szerint egyáltalában megenged.

Kezdjük az *emberség* eszméjével. Ez látszik legegyetemesebbnek és legátfogóbbnak, ennélfogva alkalmasnak arra, hogy minden ellentétet kiegyenlítsen. Az emberség eszméje valóban nem egyszer nyert olyan értelmezést, mellyel a saját gondolatkörébe igyekezett beépíteni mind a nemzet, mind a keresztyénség gondolatát. Ez az idealisztikus humanizmus elgondolása, mely nem egy megnyerő világnézeti rendszerben öltött alakot. Gondoljunk csak például Fichte, Hegel, vagy az újabb időben Eucken rendszerére. Persze ezekkel szemben is fenmarad az a kérdés, hogy az idealisztikus humanizmus ezen rendszereiben a nemzeti

és a keresztyén gondolat egyaránt megtalálja-e a maga kifogástalanul megfelelő és méltó helyét. Erre a kérdésre, sajnos, nem lehet egyszerűen igen-nel felelni.

De hogy az emberség eszméje magában véve még egyáltalában nem biztosítja a bennünket foglalkoztató nagy gondolatok helyes, egészséges elrendeződését, annak legvilágosabb bizonyítéka az, hogy az emberség eszméjét is lehet olyan egyoldalú módon kidolgozni és érvényesíteni, hogy ellentétesen szembekerül a nemzet és a vallás gondolatával vagy legalább a keresztyénséggel. A 18. századbeli felvilágosodás és a 19. századbeli szabadelvűség az értelmi műveltség köreiben terjesztett el olyan világpolgárias nemzetköziséget, mely egyáltalában nem kedvezett sem a nemzeti gondolatnak, sem a keresztyénségnek, de még a vallásnak sem. Ezt az irányzatot ma sem tekinthetjük egyszerűen a multénak. Értelmiségünk köreiben ma is vannak a szellemi fejlődés sodrától elszakadt hívei, akik mellékágak vagy parti pocsolyák csendes vizeiben evickélnek, abban reménykedve, hogy a fejlődés sodra majd csak fordul egyet és megint ők kerülnek felül. Aztán jó, ha arra is figyelünk, hogy éppen napjainkban egy „új humanizmus" lebegeti szárnyát, mely a keresztyénséget véglegesen meghaladott álláspontnak tekinti, még inkább, mint szellemi elődje s a nemzeti gondolattal is csak többé-kevésbbé esetleges kapcsolatot tart fenn. De ezek a jelenségek, amint modottam, a művelt körökre szorítkoznak s jelentőségük már ennélfogva korlátolt.

Annál nagyobb veszedelmet jelent az az irányzat, mely az emberséget a történelmi materializmus szellemében bélyegezte le és országról-országra az ú. n. proletárság millióit állította szervezett csatasorba mindazon értékek ellen, melyeket a nemzet és a haza, a keresztyénség és az egyház fogalmai jelentenek számunkra. Nem kell erről részletesebben szólnom. Az itt jelentkező veszedelmet semmivel sem csökkenti sem az a körülmény, hogy ennek az irányzatnak a mozgalmát a mostani háborús helyzet ideig-óráig bizonyos határok közé szorítja, sem az a másik körülmény, hogy ez az irányzat ott, ahol világhatalmi jelentőségű középpontját megszervezte, bizonyos nemzeti allüröket vett fel. Nem áltathatjuk magunkat. A világforradalom propagandája csak elhalkult és a kedvező alkalomra vár csupán, hogy új erővel lépjen működésbe. Csak a vak nem látja, hogy a kedvező alkalmat minden propagandánál hatásosabban készíti elő a polgári hatalmak egymást marcangoló háborúja. Isten ne adja, hogy a rémlátás valóra váljék. Egy bizonyos: ha a materializmus nemzetközi hatalma győzni találna, győzelme nemcsak a nemzetre és a keresztyénségre jelentene halálos veszedelmet, hanem velük együtt minden nemesebb értelemben vett emberségre is.

Egészséges érzésünk azt súgja: föltétlenül el kell vetnünk az emberségnek minden olyan értelmezését, mely akár magyarságunkat, nemzeti voltunkat, akár keresztyénségünket csorbítaná.

Magyarság, — nemzet, azzal a szent földdel együtt, melyet isteni végzés dicső feladattal nekünk hazául adott, — nem ez a

kettő együtt foglalja-e magában mindazt, ami nekünk ebben a világban kedves és drága? Nem ennek közvetlen átérzése készteti-e a nemzet minden fiát, még a legszegényebbet is, a legszebb tettekre, a legnagyobb áldozatokra? Haza, nemzet — nem válik-e számunkra minden áldozattal, melyet érte hozunk, annál drágábbá, annál értékesebbé? Nemzetünk vérzivataros multjára visszatekintve legmélyebb vonatkozásban nem arra alapítjuk-e nemzeti létünk fennmaradásának és új történelmi hivatásbetöltésre szólító jobb jövendőnknek reményét: „Az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért" —?

Igen, igen.

És mégis — nem úgy van-e, hogy a nemzet fogalmát is ki lehet forgatni Isten-rendelte valóságából, ha azt megint csak egyoldalúan a naturalisztikusan értelmezett vérség és fajiság mítoszára alapítjuk? Ez a mítosz-alkotás minden irányban súlyos következmények szülőokává lesz. Széttördeli azokat a szent kapcsokat, melyekkel az isteni Gondviselés különféle népiségeket évszázadok sorsközösségében egy lelkes nemzettestté alkotott. Egyetlen nemzetnek sincs annyi oka ez ellen tiltakozni, min tSzent István népének. Aki tönkre akarja tenni ezt az országot, ezt a nemzetet, az csatlakozzék ahhoz a mítoszhoz. Magyar, kinek szíve és esze a helyén van, ilyesmire nem adhatja fejét.

Tágabb határok közt a mítosz hatása ugyanaz. Az egyik népet, az egyik fajt a másiknak ellenségévé, ha lehet: elnyomójává teszi. A nyers erő, az önmagát szünetlen fokozni vágyó hatalom válik úrrá a jog és az erkölcs felett. Ennek további következményei annyira nyilvánvalóak, hogy behatóbb fejtegetésük teljesen fölösleges, viszont nem lehet kétséges felőlük való ítéletünk sem.

Az eddigiek után nem lehet meglepő annak fölismerése sem, hogy a vér- és fajmítosz izzó ködében szinte teljesen elhomályosul az emberség egyetemes fogalma. Csak fajok és népiségek vannak. Emberségről, emberiségről beszélni s az emberség nevében külön igényeket támasztani — ezen az alapon szinte meghaladott álláspontnak tűnik fel. Az embertelen emberség — már a kifejezésben is milyen ellentmondás — akút veszedelemmé válik. Ez megint olyasmi, ami a magyarsággal, a magyarság emberfogalmával sehogy sem fér össze. Hadd mutassak itt reá egy kétségkívül érdekes nyelvi megfigyelésre. Alig tévedek, amikor azt a véleményt kockáztatom, hogy a latin „homo" és a német „Mensch" szónak nincs meg az a tiszta nemes csengése, mint a magyar „ember" szónak. A homo és a Mensch jelentésében van valami különös mellékzönge, mely az emberi gyarlóságot, hogy ne mondjam: csökkentértékűséget érzékelteti. Ez a mellékzönge könnyen válik uralkodó hangzássá. Errare humanum est. Tévedni emberi dolog, mondja a régi szállóige. Homo sum; humani nihil a me alienum puto. Ember vagyok; semmit sem tekintek tőlem idegennek, ami emberi, — Terentius szava. A német embertársa gyarlóságára utal, ha azt mondja róla: „Es ist ihm etwas Menschliches passiert".

Nietzsche emberi gyarlóságokból, hitványságokból fon gyöngyös koszorút „Menschlich-Allzumenschliches" címen. „Menschen, Menschen sein wir alle", — hallottam egyszer valahol kórusban zengedezni nyilvánvaló emberi gyarlóságok könnyű mentségére. A német, ha a Mensch szó értelmi jelentését fokozni akarja, már többnyire a Mann szóhoz folyamodik vagy éppen az Uebermensch szót alkotja meg. Egészen más a csengése és a verete a magyar „ember" szónak, — mintha már eleitől fogva nemes ércből készült volna. A mi nyelvünkben elég, ha az ember szóra csak egy kis hangsúlyt teszünk, máris előttünk áll a derék ember képe. „Ember a talpán", „ember kell a gátra", „emberül állotta meg a helyét", — szoktuk mondani. „Legnagyobb cél pedig itt a földi létben, *ember* lenni mindég, minden körülményben... Légy *ember*" — inti Arany Jánosunk az ifjú Tisza Domokost. — Minket magyarokat tehát már az ember szó maga is arra figyelmeztet, hogy az emberség tiszta, nemes fogalmát semmiféle vér- és fajmítosszsal elhomályosítani ne engedjük és valahogy embertelenségbe ne essünk.

Még súlyosabb veszedelmet rejt magában a vér- és fajmítosz azon az oldalon, amelyen a kereszty énséggel kerül ellentétbe és egy új pogányság kiindulópontjává lesz. Nem szükség ennél a pontnál hosszasabban időznünk. Állásfoglalásunk, ítéletünk nem lehet kétes. Nincsen badarabb dolog ezen a világon annál a törekvésnél, mely bármicsoda régi pogány vallást akar újra feltámasztani. A régi pogányságnak egyik lényeges vonása a naívság, — ennek pedig egyik föltétele a keresztyénség nemismerése. Ezt a naívságot pedig, ha egyszer elveszett, éppoly kevéssé lehet helyreállítani, mint a szüziességet. Ami ma új pogányságként jelentkezik, az lehet egyes elcsavarodott elméjű emberek „világnézete" vagy mesterségesen összeállított cerimónia, lehet egyszerűen csak erkölcstelenség is, de nem lehet újra eleven vallás. Akik manapság itt a keresztyénség másfélezredéves területén mégis efféle dolgokat űznek, azokban nem a régi naív pogányság szelleme támadt fel újra, hanem az Anti-Krisztus szelleme kerítette őket hatalmába. A magyarság évezredes multját árulja el az, aki ma turánizmust, turáni vagy ősmagyar vallást hirdet, — nem szólva arról, hogy ezt nem is ismerjük eléggé, amit pedig róla valósággal tudunk, egyáltalában nem tünteti fel kívánatosnak a visszatérést. Nekünk nincs szükségünk turáni vallásra, sem táltosokra, sem fehérló-áldozatokra. Nekünk van vallásunk és ez nem lehet más, csak *a keresztyénség.*

Nem csupán történeti okokból valljuk ezt, — mivel a magyarság egy évezred folyamán elválaszthatatlanul egybeforrt a keresztyénséggel, a reformáció óta ennek új formájával is, — hanem elvi okokból is a legnagyobb határozottsággal valljuk ugyanezt.

Igen: *a keresztyénség.*

Eddig áttekintettük azokat az ellentéteket, melyeket emberi fonákság, emberi bűn idéz elő az „emberség—magyarság—

keresztyénség" szavakkal jelölt háromszög minden sarka között. Ezek az ellentétek olyan nagyfokú feszültséget okoznak, mely szétszakadással, szétbomlással fenyegeti egész lelki, szellemi világunkat, sőt, amit szilárdabb állománynak szeretnénk hinni: nemzeti létünket is.

Ez az a válság, amelyben benne vagyunk.

Ebben a helyzetben a kibontakozás lehető útja a legéletbevágóbb kérdés.

A feleletet most már nem elméleti fejtegetésekkel akarom megadni, hanem egyszerű vallástétellel.

A kibontakozás helyes útját csak akkor találjuk meg, ha világosan felismerjük azt, hogy a szóbanforgó három tényező közül melyik az, mely az egész viszonyrendszer helyes, egészséges elrendezéséhez megadja a kellő alapot. Az elmondottakból kitűnt, hogy ezt a keresett alapot nem szolgáltathatja sem a magán álló emberség, sem a magán álló vérségi vagy faji kötelék. Egy tényező marad tehát csupán, melytől még megoldást várhatunk: ez a keresztyénség. Szent meggyőződésünk az, hogy a keresztyénséghez nem hiába fordulunk megoldásért, feltéve természetesen, hogy a keresztyénséget magát a saját igényének megfelelően igazán komolyan vesszük.

A kérdés már most az: melyek a keresztyénségnek azon elemei, eleven erői, életigazságai, melyek nemcsak utalnak a helyes, egészséges megoldás felé, hanem azt valóra is válthatják?

Legelőször *a teremtés- és gondviseléshitre* utalok.

Teremtéshitünk a legmagasabb polcra helyezi az embert, amikor azt vallja és tanítja, hogy Isten az embert saját képére és hasonlatosságára teremtette. Ez a hit óvja meg az embert attól, hogy lealacsonyítsa magát puszta természeti lénnyé és elsüllyedjen az állatiságba. De ugyanez a hit óvja meg az embert a másik végléttől is, hogy önmagát tolja az Isten helyébe és magát képzelje önmaga és a világ autonóm urának. A Teremtő mindenkor szabad ura a maga teremtményeinek s a teremtéshit Isten önkéntes szolgálatában jelöli ki az ember legmagasztosabb hivatását.

Ugyanezen az alapon új világításba kerülnek a népiség, a faj, a nemzet fogalmai is. Isten teremtésének és gondviselésének rendjéhez tartozik, hogy legyenek különböző népek, fajok és nemzetek, — a földnek más és más helyén, más és más hivatással, de egyenlő létjogosultsággal. Csak ennek a hitnek az alapján épülhet fel a népek világában egészséges rend.

De a keresztyénség reámutat arra is, hogy Isten teremtését az egész vonalon megrontotta és állandóan megrontja a bűn. Ez teszi a keresztyénség élet- és valóságmegítélését olyan hallatlanul komollyá, de hamisítatlanul igazzá is. Csak lelki vakság mondhat ellent a bűn keresztyén megítélésének.

A keresztyénség leghatalmasabb igazsága abban világlik föl, hogy nemcsak a bűn életrontó hatalmára mutat reá, hanem egyúttal arra is, hogy Isten egyszülött Fiában, az Úr Jézus Krisztusban Megváltót küldött, adott ennek a bűn útján veszni tért

világnak. Ez az *evangéliom* szava, a *váltsághit* bizonyságtétele. Ezzel aztán az egész bűnössé vált teremtés és annak minden megromlott, rendetlenné vált rendje teljesen új világításba kerül; de nemcsak új világításba kerül, hanem valóságos megújulásra, új életre nyer elhivatást és erőt. Isten atyai arca ragyog fel az emberiség fölött. Az ember Isten gyermeke, most már nem csupán a teremtés, hanem a megváltás rendje szerint. Az emberek, a népek, a nemzetek Isten országában Isten szolgálatára, testvériségre hívattak. Egymáshoz való különféle viszonyaik az igazság, a kölcsönös becsülés, a szeretet, a békesség szellemében rendeződnek. A hívő keresztyénség, mely a Krisztus evangéliomára hallgat és a szerint él, a megváltás, az új élet erőit hordja magában az egész emberiség számára, a magyarság számára is.

A keresztyénség alapján így találja meg helyes, egyedül igaz és egészséges elrendezését az a három: *emberség, magyarság, keresztyénség.*

Amit Isten adomány- és feladatképen egybeszerkesztett, azt ember el ne válassza.

Csak így remélhetjük, hogy a válság nem halállal, hanem gyógyulással ér véget.

Ezért dolgozunk, ezért imádkozunk.

Magától értődő feltétel, hogy keresztyénségünk körül ne legyen hiba.

Csak a magában megújhodott keresztyénség töltheti be válság-megoldó hivatását.

Ehhez hozzátartozik az is, hogy a keresztyénség különböző egyházai ne vesztegessék erejüket az egymással való torzsalkodásra és hatalmi versenyre, hanem mindegyikük teljes odaadással központosuljon arra, ami a keresztyénségben a fődolog, fejtse ki mindegyik legtisztább, legjobb erőit és úgy keljenek egymással nemes versenyre népünk lelkének megmentésében.

Az elején a rossz lovasról példálództam. Most a rész szerint magyarvérű Dürer lovagjára gondolok. Az ördög és a halál rémalakjai közt sötétlő őserdő akadályain keresztül kemény elszántsággal előre szögezve tekintetét, halad a hegy ormán fekvő vár felé.

Ilyen lovag legyen minden művelt keresztyén magyar ember és ilyen lovagokból teremjen, nevelődjék — főként középiskoláinkban és egyetemeinken — egy vezércsapat. Akkor Isten segedelmével majd elérjük a célt: a szebb, a jobb magyar jövendőt!

Prőhle Károly

Keresztelő János

Térj meg gonoszság népe: népem
az egy igaz Isten nevében, —
én még vízzel keresztelek.
Vagyok kietlenben kiáltó,
készüljetek: jön a Megváltó,
s mi lesz, kígyófaj, veletek?

Jaj tinéktek, ha így várjátok!
Tűzbe borítja a világot,
s hamván igazabbat teremt.
Fejszét fog a fagyökerekre,
mérges viperafészketekre
tornyozza rá a jobb jelent.

Az ő beszéde nem könyörgés,
de viharzúgás és mennydörgés,
föld sarkait rázó erő.
Jaj, aki rozzant multba kushad
minden setét farizeusnak:
égő tűzzel keresztel ő.

Viperafajzat, térjetek meg!
Kong a végóra vétketeknek
lemosására! Fussatok!
Bételt az idő teljessége,
s hogy ki miféle atya népe,
nem segít immár rajtatok.

De a koldus, a szolga-pára
kezének egy mozdulatára
szabadon, üdvben szárnyra kel.
A holtat is életre kelti; —
de az élőt is porba ejti,
ha hívására nem felel.

Jöttére a haragos Úrnak
tarjagos vérfelhők borulnak,
villám veri a hegyeket.
Az én szóm még senkit se veszt el,
de már jön, ki tűzzel keresztel,
s halál árán ad életet.

Juhász Géza.

A reformáció újabb kritikája

Az a kritika, amely a reformációt és a reformáció egyházait kívülről, a tulsó oldalról állandóan kísérte, a korviszonyok szerint új meg új vonásokat mutat. „Ami Nyugaton Lutherrel kezdődött, annak Keleten Leninnel kellett végződnie. A lánc közbenlevő szemei Kant, Hegel és Marx" — olvassuk ma *Walter Schubart:* „Europa und die Seele des Ostens" (Luzern, 1938) c. művében (73 o.). Ha tehát Nyugat halálosan beteg — s ez a könyv egyik főgondolata — akkor a betegség okának nyomozása Lutherig és a reformációig vezet. Enyhítő körülménynek veszi a szerző, hogy az „északi szellem" tört be a reformátorokon keresztül Európába; s különben is csak „sakkfigurák voltak a világfeletti játékos kezében". Ez a „játékos" — hogy a szerző szavát használjuk, és használhatjuk éppen a következők bizarrsága miatt, „eonikus őskép"-en keresztül érvényesíti a maga akaratát, s a reformációban a „prometheusi eon" vette át az európai szellem irányítását, amellyel szemben az 1000 és 1500 közti „gótika" eonja most már ötödfélszáz esztendeje vívja harcát. Ez a harc a mi napjainkban már-már reménytelenné vált Nyugat számára: Európa nagy népeitől — angol, francia, német — nem várható, hogy a végzetes betegség gyógyításában komolyan közremunkálhassanak, mert valamennyien a prometheizmus betegei, ha nem is egyenlő mértékben. Legbetegebb, szerzőnk szerint, Németország, s benne is Poroszország; viszont Európa legegészségesebb, mert legkatholikusabb állama Spanyolország. Az életvágy és a gyógyulás jelei mutatkoznak ugyan a német, az angol és francia nép és műveltség körében is, de a nagybeteg Európának igazi megmentője a megújuló, megtisztuló orosz lélek lesz, hirdeti szerzőnk. *Ex oriente lux!*

Szemlénk olvasóit ebből a különös elgondolásból a reformáció kritikája érdekelheti. A következőkben a szerző ide vonatkozó gondolatait ismertetjük és bíráljuk.

*

„A prometheusi korszakban a bomlasztó erők uralkodnak... A prometheusi kultúra azzal kezdődik, hogy Észak elszakad Nyugat egészétől. Először egyházi téren kezdődik, mint reformáció. A politikában Nagy Frigyes ismételte meg ezt a prometheusi tettet. A lényeg mindkét esetben ugyanaz: Észak protestál, és megtámadja Európa egységét." (25. o.) „Évszázadok telnek bele, míg Észak átveszi az uralmat. A 16. század még az olaszoké és spanyoloké. A 17.-et a franciák joggal nevezik az ő nagy századuknak. Azután veszi át a vezetést Németország. Majd az angolszász és a skandináv is belép a körbe. Ezzel lesz nyilvánvaló Észak elszakadása és győzelme. Északnémet és angolszász, porosz és puritán a modern technokrácia igazi titánja." (26. o.)

„Luther meg akarta a vallást újítani azzal, hogy az ember

belsejébe utalta. Biztonságba akarta helyezni a világ elől, amelynek bűnösségét borzadva látta. Ezzel a közélet mezejét s a történetet átengedte a pokolbeli hatalmaknak. De ennek a lépésnek megvolt a komoly következménye. A következmény a „bensőség" megszületése, amely ellenlábasával, a világiassággal egy fedél alatt lakik. A protestáns emberben két élesen különböző terület van, egyik Istené, a másik a világé. Az Isten területe mindinkább összezsugorodik, a világé viszont kiszélesedik. Ezzel elvész a lélek egysége, s elvész a társadalmi élet egysége is. Az ember megoszlik az Isten és ember közti viselkedésében. Ez a két viselkedés ellentmond egymásnak, és zavarja egymást, mert senki sem lehet felváltva misztikus és praktikus. Luther azt kívánja, hogy a keresztyén ember megváltoztathatlan bűnös természete tudatában alázatos, megtört legyen Isten színe előtt. Viszont az emberek körében büszke, tevékeny, harcias, a világi örömök kedvelője legyen... A bensőség és a világiasság közti szakadék lett a modern szellemtörténet végzete, különösen protestáns országokban..., a lélek elsorvadt, győzött a világ." (58—59. o.)

„Luther meg akarta menteni a vallást, és megkezdte annak szétbomlasztását. Reformot akart, de szekularizáció lett belőle. Luther munkája nyomán a vallás visszahúzódik a magánéletbe... Gyűlölte a római „ráció"-t, ...s maga lett úttörője a racionálizmusnak, a gondolkozás autonomiájának... Luther el akart szakadni Rómától, az eredmény pedig az lett, hogy a római hatalmi szellem most vetette igája alá az északi embert. Ezután Nyugat lelkiéletére két tényező gyakorol döntő befolyást: a római és a zsidó. Ez a kettő rokona egymásnak; mindkettőben a zsarnoki érzés és a logika uralkodik. Isten és ember viszonyát mind a kettő az adós és hitelező viszonya módjára, szerződésszerűen megszabott jogok és kötelességek keretében szabályozza. Itt nem a szeretet, hanem az igazságosság a legfőbb elv... Ez a szellem Európában a reformáció, a déli országokban a röneszánsz révén jutott hatalomra; ott Luther és Kálvin, itt Machiavelli révén." (59—60. o.)

A prometheusi eon — szerzőnk szerint — a küzdés és diszharmónia heróikus elve, az Istennel és a világgal való összhang tagadása, testvérietlenség, melynek nyomán az addig egységes Európa megindult az atomizálódás útján, s nemzeti államokra, osztályokra, harcoló érdekcsoportokra bomlik. A prometheusi ember földiessége, gazdasági törtetése oka az újkori kapitálizmusnak, s a földiességgel, racionálizmussal kapcsolatban a vallás fokozódó felbomlásának, melynek fontosabb állomásai: deizmus, észvallás (Spinoza, Rousseau, Voltaire), a posztulátumvallás, amely szerint az isteneszme az ész követelménye (Kant), a hegeli pantheizmus, amely után Marx atheizmusa, Nietzsche nihilizmusa s végül az európai szinte általános vallási közöny következik. Ez az európai szellem mérgezte meg az orosz lelket is, — mondja szerzőnk, — ennek a következménye a bolsevizmus is. De az orosz lélek mint keleti keresztyén a nyugatitól

(római katholikus és protestáns formájában egyaránt) eltérőleg megőrizte a gótika nagy eszméjét, az Istennel és világgal való harmóniát, a testvériség és szeretet nagy eszméjét, s a forradalmak tüzében megtisztulva megújul, s új harmónia, új gótika szentjánosi kora felé indítja el majd a megváltott Európát.

Mielőtt e szellemtörténeti elgondolás felületességét szemügyre vennők, vessünk még egy pillantást a Schubart-féle Kálvin képre is.

„Amíg a prometheusi ember nem lesz hűtlen a valláshoz, az ószövetség szelleméhez ragaszkodik... Kálvin Istene egyenesen a mohamedánok Allahjához hasonlít, igazi álnok és kegyetlen keleti zsarnok, aki a kegyelmi elválasztást is önkényesen végzi; szeszélyből ragad ki az elkárhozottak tömegéből egypár elhívottat, s nem szeretetből (ahogy Augustinusnál látjuk). Az ószövetség a törvény vallása, s a szabályok megtartása szerinte a fő, nem pedig az érzület. Ezzel a prometheusi kor földies emberének sokkal jobb támaszpontul szolgált, mint a lélek üdvösségéért aggódó újszövetség. Kálvin ezen a ponton is sokkal tudatosabb volt Luthernél. A földi értékeket, a hatalmat és vagyont az isteni jótetszés jeleinek vette — ismét elrontva ezzel Augustinus elrendelés tanát, s prédikálva e földi világnak Krisztus számára való meghódítását — s ezzel megrontotta istenországa fogalmát is. Kálvinból az angol puritánizmuson keresztül egyenes vonal vezet a prometheusi művelődés gazdasági kapitalizmusához és politikai imperializmusához." (172—173. o.)

A reformátorok közös munkája — szerzőnk szerint — az egyetemes egyház szétrobbantása. „Midőn a reformátorok az egyház egységét felrobbantották, megtámadták magát a keresztyén tanrendszert is. A keresztyén istenfogalom mindent magába ölelő végtelenségét megrontották. Pedig ennek tartozéka, mint szervezeti forma, az egyetemes egyház. Az egyházi szervezet felbomlasztása megszűkíti az istenfogalmat is. Az istenség („Gottheit") egész jellegét megszünteti. Azaz lealacsonyítja bálvánnyá. A katholicitás a keresztyénség lényegi alkotórésze. A vallás nacionalizálásával, a szekták leválásával léptek rá arra az útra, amely végül nyilt atheizmusba vezet. — A reformátorok az embert közvetlenül Isten színe elé állították. Ezzel veszedelmes módon megkisebbítették az Isten és ember közti távolságot azáltal, hogy a papi közvetítést kikapcsolták. Így az istenfogalom elvesztette páratlan fenségét, pedig csak ezzel tud az emberek széles körein uralkodni. Minél kevésbbé fenséges az istenfogalom, annál kisebb az átfogó ereje." (173. o.)

Mellőzve a további idézeteket, megemlítjük még a szerző néhány gondolatát. E szerint a prometheusi ember alapérzése a harmóniátlanság, a világ káotikus voltának érzése; ebből következik, hogy kedélyállapotában a szorongás az egyik főelem, amelynek heroizmusával, munkájával akar fölébe kerekedni. És mivel a reformátorok haragvó Istennel ajándékozták meg, igyekszik tőle szabadulni. Szívesen elfelejti ezt a rettenetes uralkodót,

tekintetével a földhöz tapad, elfelejti az egyház tanítását, az eredendő bűnt is, „az ószövetség legkeresztyénibb gondolatát". A protestáns egyház, mint üdvintézmény, feleslegessé tette magát. Életerő még ott található benne, ahol megőrizte a római katholicizmussal és a keleti orthodoxiával való rokonságát: az anglikánizmusban. Az anglikán egyház „elvileg katholikus", bár a pápai hatalmat nem ismeri el; kultusza is katholikus jellegű, s fontosabb szerepet tölt be benne, mint a tanrendszer. Innen indult ki az új egyetemes egyház felé való törekvés, az ökumenizmus is, amit a keleti egyház örömmel fogad. De a kontinens protestantizmusában is felébredt a jobb lelkiismeret, írja szerzőnk; ennek jele a dialektikai theologia, (Barth, Gogarten, Brunner), mellyel a protestántizmus visszatér a maga kezdeteihez: „A világ és Isten közti áthidalhatatlan szakadék újból itt van, de itt van Isten is emberfölötti nagyságában és fenségében. A protestantizmus újból találkozott az örök hatalmakkal, miután a romantika alkonya óta csak az egyházról való tudomány, vagy legjobb esetben a kegyes emberről szóló tudomány volt." (296. o.) A protestáns romboló kritika megszűnőben van, a más egyházak iránti megértés növekszik benne, s növekednek a szeretet erői is. A prometheusi ember már a halál fia; új kor küszöbén állunk, amelyet a megtisztult keleti lélek ajándékoz megváltásul Európának: az új, lelkileg egységes keresztyén Európa egy harmadik római birodalom lesz, s benne Moszkva a Harmadik Róma, mint az új theokrácia jelképe és középpontja.

Íme a nagy ábránd, az orosz orthodoxia vágyálma! Orosz ábránd ez, amely statisztikával is próbálja magát támogatni, hivatkozván Nyugat gyenge szaporodására, s az erős orosz gyarapodásra (évi négymillió), úgy gondolja, hogy ötven év mulva Európa szláv többségű lesz. Hogy az orosz lélek az európai prometheizmus mérgét kiveti magából, s az igazi testvériség, keresztyén szeretet szociálizmusát és theokráciáját küzdi ki, arra nekünk még nem adnak elég támasztékot azok a különben megindító körülmények, amelyeket a szerző a mai orosz vallásosságra felhoz. „Ami Oroszországban történik, nem egyéb, mint az emberbarátias keresztyénségből a keresztyén heroizmusba való átmenet, s a keresztyénségnek a szláv Kelet szelleméből való újjászületését hordozza méhében... Krisztus ügye még egyszer elölről kezdődik, de kétezer év tapasztalata alapján. A Tanácsköztársaságban minden úgy megy, ahogy kezdetben volt. Az Antikrisztus dühöng; a harangok némák. Hivatalos papság nincs, de hivatott igen. Ez a papság csendes emberekből áll, akik nappal valamilyen mesterséget űznek, vagy más alsóbb munkát végeznek, vagy embertársaik adományaiból élnek, este pedig prédikálnak. Nem gazdag javadalmú papok, hanem a Megváltó lábainál ülő tanítványokhoz hasonlóan szegények, hajléktalanok, koldusok — ezek az evangélium új hirdetői, akik rongyos ruhában s nem bizánci dísztalárokban tesznek bizonyságot, halálra készen, Krisztusról. Csak ilyen embereken keresztül jöhet új Szentlélek a Földre.

Csak ők képesek az orosz világmisszió betöltésére: hogy visszatérítsék Európát a keresztyénségre." (179. o.)

Egy heroikusan keresztyén Európa nekünk is eszményünk, vágyunk és törekvésünk, de nem fogadjuk el az orosz messiánizmus eszméjét, s nem fogadjuk el az eonikus ősképek ködös tanát sem. Szerzőnk a vallásosság és a vallás nevében prófétálgat, de vallása határozatlan és misztikába vesző. Istenfogalmából hiányzik a keresztyén határozottság: a teremtő, gondviselő és megváltó Isten; hallunk a „világfeletti játékos"-ról, és az istenekről, meg az „istenség"-ről, s így a szerzőnél agnosziticizmust, politheizmust, pántheizmust is konstatálhatunk. Igaz, hogy ő maga tiltakozik a szigorú logika ellen, s a szabadság nevében elveti az ész ilyen diktatúráját is. Ellensége a dogmának, a vallási tanrendszernek, s a szertartás misztikáján keresztül keresi az istenséggel való egyesülést. Nem vitázunk ezzel az állásponttal, de megállapítjuk, hogy a vallásosságnak ezt a formáját az öntudatos protestantizmus, mint lényétől idegent, elutasítja magától, mert úgy tartja, hogy Isten Úr, aki világosan és határozottan beszél igéjében, s Atya is, aki Fia által fogadja magához övéit a megváltás munkájában. Ez a gondolat kizárja az Istennel való egyesülés misztikus szubjektivizmusát. Arra nézve pedig, hogy a protestantizmus a közöny atheizmusába fullad bele, az a véleményünk, hogy a szerző itt is rossz próféta lesz. A protestantizmusban, helyesebben a protestánsokban ma — sajnos — sok közöny van, de megvan a közöny máshol is. A reformáció elvileg vállalta a hívők kisebbségét, mert bajnokai meggyőződtek a tömegvallás kisebbértékűségéről, melyben a hierarchia hatalma, a kultusz fénye és a gyóntatószék fegyelme akart a hit biztosítéka lenni. A reformáció egyházai öntudatosan mondtak le az üdvközvetítő szerepről, a bibliai tanítás alapján, hogy az üdvösséget a szuverén Isten kegyelme adja.

Az a bizonytalan szellemfilozófiai alap, az eonikus ősképek tana, tehát éppoly kevéssé fogadható el, mint a belőle folyó messianikus próféciák. De vissza kell utasítani azt a képet is, amelyet az orosz nézésű svájci szerző a reformátorokról egyenként rajzol, s azt az értékelést is, amellyel munkájukat kíséri. A legelső, amit ebben a vonatkozásban megállapíthatunk, hogy a szerző nagyon felületesen ismeri a reformátorokat; írásaikat nem olvasta, s tudását nem a forrásokból merítette. Fejtegetései hátterében, mint alap és és forrás, úgy látom, *Weber M.* áll, akinek „A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme" c. művét mínálunk is ismerik, emlegetik is, legtöbbször a művel való komoly ismeretség nélkül, s belőle — különösen a tulsó oldalon — azt szeretik felhánytorgatni, hogy a modern kapitalizmust, amely annyi bajnak *is* forrása, a protestántizmus teremtette meg, mivel a protestáns embernek lényegében volna, szerintük, az önzés, anyagelvűség és az individuálizmus. Érdemes megjegyezni, hogy Webernél ilyesmiről szó sincs. Amit ő hirdet, annyi, hogy Luther „hivatás" gondolata, amely szerint a földi munkát is Isten ren-

delte az ember számára, s Isten előtt minden tisztességes polgári foglalkozás egyenlő értékű, a szerzetesi életnek pedig érdemszerző jelentősége nincs, megnyitotta az utat a földi munkának a hívő általi vallásos megbecsülése felé; másfelől Kálvin predestináció tana a hivatásbeli polgári munka odaadó végzését azzal teszi a hívőnek szívügyévé, hogy az távoltartja a vallási kételyt, megszerzi a kegyelmi állapot bizonyosságát ama munka sikere által, amelyet a puritán vállalkozó embertársai szolgálatára és Isten dicsőségére végez. A kálvini predestináció-tan következménye Weber szerint — akinek vitatható és meg is támadott álláspontjával itt nem szállunk szembe, mert az külön kérdés — az *egyén hallatlan belső elszigeteltségé*nek érzése: egészen egyedül áll Isten előtt, nem segíthet rajta sem a pap, sem a szentségek, sem az egyház.

Azt hiszem, itt van a gyökere annak a schubarti gondolatnak, hogy a prometheusi embert a „pontszerűség érzése" (Punktgefühl) jellemzi: egyedül áll, embertársát nem érzi testvérének. Ezért atomizálódik a reformáció előtt egységes Európa, s bomlik fel nemzeti államokra, az államok társadalmi osztályokra és más érdekcsoportokra, mígnem a minden értéktáblát összetörő nihilista „Übermensch" eszményben kiteljesedik, s *ad absurdum* viszi magát.

A szerző felületességéhez hozzájárul, s társa és következménye annak a tárgyilagosság hiánya, amelyet még a németek iránt érzett, valószínűleg politikai motívumokból eredő gyűlölete is táplál. Ez a gyűlölet, melyet szerzőnk különben objektív színezettel úgy állít be, mint a világnak a németség iránt érzett gyűlöletét, éppen a „gótika" eszményeinek szélső prometheusi megtagadása miatt, mégis csak gyűlölet, s nagyon kevéssé illik a szeretet e modern apostolához, a szentjánosi korszak hírnökéhez. Az „északi ember" prometheizmusa elvetésében pedig, úgy gondolom, *Rosenberg*gel áll szemben a szerző, ha nem is foglal nyiltan állást ellene. Az ellentét mindenesetre megvan: Rosenberg szerint az északi, hősi faj rakta le a műveltség alapjait, ez vitte el még Szumeriába és Egyiptomba is a csillagászat ismeretét, „ez alkotta a későbbi Galileában azt az északi népréteget, amelyből Jézus is származott". Rosenberg a mai német titánizmus elméleti vezére; íme egy-két gondolata: „Minél hősiesebb a lélek, annál hatalmasabb az eredmény is"; „Isten és az Én lelki polaritást alkot, vele való minden egyesülésünk teremtői működés, szétválásunk pedig új dinamikus erőket vált ki"; az északi faj kultúrateremtő eszméi: „becsület, szabadság, kötelesség". „A mi lelkünknek sem a római katholikus, sem a protestáns keresztyénség nem felel meg": német keresztyénségre, sőt olyan német egyházra van szükség, amelyikben minden gyülekezet azt hiszi, amit akar; s eltartja magát, mert egyház és állam úgyis elválasztandó egymástól.

Ha ezenkívül még tudjuk, hogy szerzőnk az orosz orthodoxia lelkiségével azonosítja magát, akkor már megértjük, hogy műve

ilyen formát öltött. Művének a reformációra vonatkozó tartalmát azonban, mint torzképet, vissza kell utasítanunk.

Szerzőnk szerint Luther megbontotta a gótika harmóniáját, az embernek Istennel, világgal és sorssal való misztikus és engedelmes egységét. Viszont azt is megállapítja, hogy a pápaság a római birodalom hatalmi gondolatával rontotta meg az egyházat. Ebből azonban logikusan az következik, hogy Luther elvileg trónfosztottá téve a világhatalmat gyakorló pápaságot, az egyház megjavításán munkált. Luther borzadva látta az ember és a világ bűnösségét, ez igaz, de vallotta azt is, hogy az ember hite által közel jut ahhoz az „isteni formá"-hoz, amely Krisztusban volt, s ebben a hitben van az ember igazi élete és üdvössége, s ezáltal nyer kedvességet Isten előtt. Vallotta, hogy a hitből szeretet és öröm fakad, a szeretetből pedig felebarátunk készséges szolgálata, valamint vidám és munkás tetterő, amely által felebarátainknak szolgái, de ugyanakkor a dolgoknak urai vagyunk. („A ker. ember szabadságáról.") Ez a hit „belsőséges", de éppen nem zárkózik el a világ elől: az életet szolgálatnak tekinti. „Suszternak, kovácsnak, parasztnak egyaránt megvan a maga hivatala és munkája, s egyúttal mind pappá és püspökké van szentelve" (t. i. a keresztség szentel pappá mindenkit). („A német nemzet ker. nemességéhez.")

Luther valóban elválasztja egymástól a világi és az egyházi (lelki) hatalmat, de ennek megvolt egyrészt a helyzetbeli oka: az a visszásság, amelyet a világhatalmat igénylő pápaság jelentett; s megvolt a lényegbeli oka: „Isten országa a kegyelem és irgalom országa... csupa megbocsátás, kímélet, szeretet, szolgálat, jóság, béke és öröm. A világi ország pedig a harag és szigorúság országa: csupa büntetés, tiltás, bíráskodás és ítélet a gonoszak fékentartására s a jók megvédelmezésére." (*Sendbrief.* 1525.) S ha most az a kérdés merül fel: lehet-e a keresztyén világi ember, azaz egy személyben hívő és fejedelem, bíró, tisztviselő stb., Luther azt feleli: igen. A bírói székben és a hivatalban nem Krisztust kérdezi meg a keresztyén, hanem a törvénykönyvet, de vigyáz arra, hogy keresztyénsége tisztán maradjon. (A *Hegyi beszéd* magyarázatából.) Minden tisztességes foglalkozás Isten akaratából való hivatás, s az emberek közt végül sincs más különbség, mint a szolgálatban („A német nemzet ker. nemességéhez"). A város polgársága egy test és egy közösség, minden polgár olyan szerepet tölt be, mint bármely testrész a szervezet egészében: minden polgár a városnak és egymásnak alkotórésze, (*Sermon vom Abendmahl.* 1519.) s kötelessége, hogy szolgálatát jól végezze, s ezzel Istennek szolgáljon, s parancsolatát megtartsa.

Ezek a részben szószerinti, részben egyszerűsített idézetek azt mutatják, hogy a schubarti Luther-kép nem hű. Luther a pápai hatalmi rendszer elleni harcában elválasztja a világi jogart és a lelki vezetést, valamint a külső eszközökkel (a fényes kultusz tömegszuggesztiója, gyóntatószék stb.) ható vallásosságot és a belső kegyességet. Erre az elválasztásra szükség is volt: az anyagi

és lelki hatalom természetellenes kapcsolata, a pápai világhatalmi törekvés nagyon is megrontotta — szerzőnk terminologiáját használva — a gótika harmóniáját: a középkor békéjét nagyon sokszor a pápa és a világi fejedelmek harcai bontották meg. S ha szerzőnk jó példákat akart keresni a bensejük egyik részében a világot, a másikban a vallást (legalább külsőségei szerint) egyesítő emberekre, megtalálhatta volna épp azokban, akik Lutherből a reformáció törekvését kiváltották: a röneszánsz pápáiban. Az a földiesség és individuálizmus, amelyet Schubart a reformáció számlájára ír, innen datálódik. Ezt különben ő is elismeri annyiban, hogy ez a szellem Délen Machiavelli révén, azaz egy röneszánsz gondolkozó révén jutott uralomra. A szellemtörténeti helyes vonalvezetés az, hogy a szekulárizmus szelleme a röneszánsz nyomán terjed el Európaszerte már a 14. századtól kezdve, s a reformáció ebben a vonatkozásban éppen az a törekvés, amely ennek az árnak útjába állt, s rohanását feltartóztatta, meglassította, sőt magát a római egyházat is önvizsgálatra indította, melynek folyamán a trindentinum itt is tisztulást, s a röneszánsz szekulárizmusának félreszorítását hozta eredményül: vagyis a reformáció itt is üdvös belső reformra adott indítást. Másrészt pedig a röneszánsz szabad szelleme is megtalálta a maga útját, mint *humanitas et eloquentia*, az egyetemekre, s a diákok onnan ismét széjjelvitték az élet különböző területére. A gondolat szabadsága utat tör magának és keresi az autonomiát, és ez joga is, kötelessége is: a szellem csak mint szabad szellem fejtheti ki értékét.

Luther elválasztja egymástól a világi és lelki hatalmat, de nem osztja meg az emberi lelket, mert a hivatásbeli munkát szolgálatnak tartja, amellyel a különböző rendű és rangú emberek mint egy test tagjai szolgálják egymást, s így egyfelől nem lehet Luthert a társadalom atomizálódásának megindításával vádolni; másrészt a hivatásbeli szolgálat végső fokon Isten szolgálata, s így nem lehet joggal beszélni arról, hogy Luther ketté osztotta a lelket, s a lélek sorvadásának nyitott kaput. A szellemtörténeti tény ez: a reformáció nyomán megújult a keresztyénség, mert a protestáns hívőben bensőséges lett a hit a tekintélyi és tömegvallásossággal szemben, viszont a római egyház is bensőségesebb lett hierarchiája, kultusza és tanrendszere megtartása mellett. Az újkorban ez a három szellemi hatalom: protestantizmus, katholicizmus, szekulárizmus küzd a lélekért; az európai lélek küzdőtér, amelyben a vallásos gondolat ma inkább védekező állásban van, a kisebbségi sors hősies vállalásával, mely valójában mindig osztályrésze volt: „Ti vagytok a földnek savai". Talán közismertnek vehetjük azt a tényt, hogy a röneszansz szekulárizmusa jórészben az antik szellem felújításából táplálkozott, amely viszont a maga idején a hagyományos vallással szemben szintén független és világias volt. A szekulárizmus szellemi fája a filozófia nemesfa, melynek csak vad hajtásait kell lenyesegetni.

Ezzel már lényegileg feleltünk is Schubart helyt nem álló, sőt torzító fejtegetéseire. A továbbiakra már csak röviden vála-

szolunk. A protestantizmus nem fogja fel „zsidó" módra Isten és ember viszonyát, hiszen alapelve a *sola fide*: megigazulunk Isten ingyen kegyelméből a Jézus Krisztusban adott váltság által. Ezt vallja Kálvin is, akinek kegyelmi elválasztás tanát csak teljes torzítással lehet Isten „szeszély"-ével kapcsolatba hozni. Mert: „Csak Isten szeme látja, hogy kik fognak állhatatosan megmaradni mindvégig (Máté 24, 13.) és utóvégre ezen fordul meg az üdvösség dolga... Hogy mindazok, akik a földön, azaz ebben az életben ember által hirdetve hallották az evangélium ígéretét, amely Krisztust kínálja fel nekünk váltságunkra és szabadulásunkra, és akik ezt hittel elfogadták: mindazok, mondom, az égben vagyis Isten színe és ítélőszéke előtt is valósággal feloldoztatnak és megszabadulnak." (*Institutio.* 1536, Victor J. fordítása. 88. o.) És hogy Kálvin istenfogalma nem az, amit szerzőnk tulajdonít neki, arra csak ennyit idézünk az *Institutio*-ból: „Isten a végtelen bölcseség, igazságosság, jóság, irgalmasság, igazság, erő, élet" (i. mű 23. o.). Kálvin éppoly kevéssé hozza vissza az ószövetség törvényvallását, mint Luther; egyaránt elfordulnak a tekintély diktálta római vagy zsidó típusú vallásosságtól; közös témájuk és törekvésük a keresztyén ember belső szabadsága, a lelkiismereti szabadság. A földi javakra vonatkozólag Kálvin álláspontja: Istennek hozzánk való szeretetét és jóságát kell elismernünk az ő ajándékaiban, a javakban, s azokat hálával kell fogadnunk; a javak után mohósággal kívánkozni bűn; s meg kell adni felebarátunknak azt, amivel neki kötelességünk szerint tartozunk. Ebben már az is benne van, hogy Kálvint a modern mohó kapitalizmussal kapcsolatba hozni — szerzőnk módjára — nem lehet. (Weber is csak a 17—18. század korai kapitalizmusát hozta vonatkozásba Kálvinnal.)

A további „schubartizmus"-okhoz most már csak egészen röviden fűzhetünk pár megjegyzést. Mi protestánsok is hisszük az egyetemes keresztyén egyházat, a *communio sanctorum*-ot; s valljuk a ker. tanrendszer alapját, az Apostoli Hitformát is. Az istenfogalmat illetőleg már idéztük Kálvint. Az istenfogalom lealacsonyítását inkább magánál Schubartnál találjuk meg, aki beszél Istenről, istenségről, „világfölötti játékos"-ról, istenekről. De ugyanezt jelenti az Isten és ember közti papi közvetítésnek gondolata is. A protestantizmus egyáltalában nem veti el az eredendő bűn fogalmát (*Rosenberg* igen, de ő nem a protestantizmus). Üdvintézmény azonban valóban nem akar a reformáció egyháza lenni: alapelve az, hogy Isten üdvözít.

Felmerül végül a kérdés: ha ennyi tévedés van Schubart elgondolásában, miért foglalkozunk vele. Feleletünk ez: szemmel kell tartani a rossz kritikát is, egyrészt, mert *aliquid semper haeret*; másrészt, mert a rossz kritika is önvizsgálatra indít, s azzal a felemelő tanulsággal szolgál újból, hogy reformátoraink — Isten kegyelméből — jó munkát végeztek.* *Trócsányi Dezső*

* A Luther-idézeteket részben az Irmischer-féle kiadásból, részben *Rade* szemelvénykötetéből vettem.

Magyarság és alkalmazkodás

1. Közönségesen ismert alaptény, hogy az élet — egyénektől, fajtáktól, népektől és államalkotó nemzetektől egyaránt — *alkalmazkodást* követel. Az alkalmazkodásnak súlyosabb és főleg tartósakká vált fogyatékosságai a közösségeket is satnyulásba, romlásba, pusztulásba dönthetik, vagy esetleg — ha az életerő valamilyen lendületet még venni képes — a *forradalmi* úton való megújhodás-keresésbe, forradalomba menekvésbe kergethetik bele. A forradalmak kimenetele azonban igen kétséges. *Lehet* a forradalom sikeres: életmentő, sőt életlendítő is (amint ilyen volt pl. *Mussolini* fasiszta forradalma), általában azonban a forradalmak végső kimenetelét előre soha biztosan ki nem számíthatjuk. Ezért általában ostobaság forradalmi zavarok útján keresni azt, amit a helyes alkalmazkodásnak *fokozatos alakító ereje* békés és egészséges fejlődéssel is elérhet. — Vajjon a *magyarság* képes-e a fokozatos és harmónikus átalakulásokat biztosító helyes alkalmazkodásra? Vajjon történelme folyamán mindig a leghelyesebben tudott-e alkalmazkodni? És vajjon képes-e arra, hogy *mai* átalakulásának szükségessé vált feladatát a leghelyesebb alkalmazkodással oldja meg?...

2. Ha közelebbről vizsgáljuk az alkalmazkodás *lényegét*, könnyű belátnunk, hogy ez soha nem *külső dolog:* az igazi alkalmazkodás lényege mindig *benső*. Előfordulhat ugyan, hogy ideigóráig mímelni tudjuk — önmagunkat is ámítva talán —, hogy átvesszük pl. az új idők követelte új elveket, így a szociális (főleg népi), gazdasági, államigazgatási, nevelési, stb. új elveket, a tisztább „közéleti morál", a nagyobb „szakszerűség", az éppen helyesnek tartott „fajvédelem" stb. követelményeit, a nélkül, hogy bensőleg *igazán* azok lennénk, hogy mind e területeken ténylegesen is a jelszóként hangoztatott elveket juttassuk érvényre. Így járva el, alkalmazkodásunk nem igazi, hanem csak *ál*-alkalmazkodás: mert jól-rosszul csak azt tesszük, amit környezeti és egyéb külső hatásokra megtenni éppen *kényszerülünk*, ám az ilyen életvezetésből hiányzik az igazi, őszinte alkalmazkodásnak *éltető és lendítő* benső szelleme, a javítás- és megújhodásvágynak szent hevülete és szilárd akarata. Az igazi alkalmazkodás: *benső, lelki alkalmazkodás*. Protestáns ember ezt talán még jobban megérti, ha ezt mondjuk: az igazi alkalmazkodás egy *állandó, szünet nélkül való reformáció*, vagyis állandó újjáalakulás, örök benső meg-megújulás, amelyiknek közvetlen forrása egy sajátos és teljes *beállítódás*, egy benső és készséges beállítódás arra, hogy egyfelől keressük fel a céljaink elérésére szolgálható *valóban legjobb* eszközöket, és hogy másfelől ezeket az eszközöket (a *mi magunkat is* az ügynek alárendelő önlegyőző alázattal) *a legjobb módon*, szívesen, készséggel, örömmel használjuk is föl.

3. *„Alkalmazkodás":* az életnek mennyire *elemi*, primitív tényét jelenti ez a kifejezés — és mindmáig mennyire nem szoktunk

hozzá, hogy teljes és igazi jelentésével világosan leszámoljunk! Fogalmának közelebbi elemzése bizonyára megéri a reáfordított fáradságot:

a) *Minden* alkalmazkodás, mint életjelenség, azt jelenti, hogy az alkalmazkodó valamit *változtat* magában. Kivet, eldob magából valamit, hogy annak helyébe valami *mást,* újat fogadjon magába. Ha kellemetlen tapasztalatok alapján bennem kedvezőtlen vélemény alakult ki egy emberről, de ugyanerről az emberről utóbb kedvezőbb megítélést kívánó tapasztalatokat, élményeket szerzek: róla alkotott első elítélő véleményemet (részben vagy egészben) *ki kell tudni dobnom* magamból, és helyébe jobb véleményt kell róla kialakítanom: ítéletalkotásomban alkalmazkodnom kell tudni a változó reális tapasztalatokhoz. Ha nagy vágyakozással olyan célt tűztem magam elé, amelyiket utóbb, józan megítélés alapján, elérhetetlennek kellett fölismernem: az ehhez a célhoz kötő vágyaimat, törekvéseimet, terveimet — bármennyire kedvesek voltak is nekem azok —, ki kell dobnom magamból, vágyaim, törekvéseim számára ilyenkor más, új, megfelelőbb célpontokat kell választanom, kitűznöm és vágyaimat, törekvéseimet, megvalósító akaratomat ezekhez kell kapcsolnom. Minden alkalmazkodásnak előfeltétele tehát valamelyfokú *lemondás, vagyis önmegtagadás, önlegyőzés,* és minden akalmazkodás — a legparányibb is — egy-egy *önmagam* fölé kerülés. Aki lemondva, sajátmagát legyőzni és áldozatot vállalva, önmaga fölé kerülni nem képes, képtelen lesz a teljes értékű, valóban legjobb, állandó alkalmazkodásra is: az ilyen ember a gyakorlati sikernek is eleve csak kevesebb valószínűségével vezetheti a maga életét.

b) Ám a helyes alkamazkodás nem valami oktalan, csak egyoldalúan *negatív* értékű önlegyőzés. Ellenkezőleg: értelmes és *pozitív* értékű önlegyőzés, mert a helyes alkalmazkodás által annak helyébe, amit — mint helytelent, nekem meg nem felelőt, célszerűtlent, megvalósíthatatlant, tehát számomra *értéketlent* — kidobok magamból, valami megfelelőbb, célszerűbb, megvalósíthatóbb, *értékesebb* újat fogadok magamba. A helyes alkalmazkodás: *értékfokozó, értéktermelő* alkalmazkodás, nem pedig pusztán érték-*elvetés.* Még az alkalmazkodás legprimitívebb formája is, amelyet „*gazdaságos*" alkalmazkodásnak nevezhetünk, azt jelenti, hogy lemondok valami *kevesebbről* vagy egy *kisebb élvezetről* azért, hogy helyébe *többet* vagy *nagyobb élvezetet,* tehát számomra nagyobb értéket szerezhessek. Ha egy *házat* eladok (bár talán nagyon hozzászoktam és megszerettem), hogy az érette kapott pénzen több haszonnal kecsegtető *földet* vásároljak, gazdaságosan alkalmazkodom a viszonyokhoz. Ha pénzt szór valaki gyermekek (vagy akár a nép, a tömeg) közé, a *kisebb* értékű pénzdarabért lehajló kéz azonnal kész akár elejteni is a már megragadott pénzdarabot, hogy egy hirtelen eléje esett *ngyobb* értékű pénzdarabot az e pénzhez közeledő más idegen kezek elől a maga számára biztosíthasson. Magasabb etikai értékűen ugyan, de alapjában ugyanilyen gazdaságos akalmazkodást végez az a közösség-

ben élő ember, aki lemond (pl. adó, vám, stb. alakjában) javainak egy részéről, hogy helyébe az ú. n. *közszolgáltatások* előnyeit, a jogrend, élet- és vagyonbiztonság stb. előnyeit élvezze.

c) A fenti példák jól mutatják, hogy a helyes alkalmazkodáshoz szükséges önlegyőzés és (ellenszolgáltatást váró) lemondás mélyén mindig valami *értékelés*, értéktartás húzódik meg. A lemondás áldozatát, sokszor nagy kényelmetlenségét *csak értékes dologért* hozom meg. Az alkalmazkodásnak igazi lendítője a *nagyobb érték* felé való törekvés. Kicsiny értékért ugyan ki hozna komoly áldozatot? Értéktelen dologért ugyan ki volna képes szívesen lemondani valamiről, amit (— akár talán csak a megszokás kényelme által is —) értékesnek, valami értékkel bírónak érez? Hogy mihez, mely célból, mely fokban, hogyan alkalmazkodunk, ezt igen nagy mértékben (egyéni és közösségi) értéktartásunk határozza meg, hiszen igen lényeges kérdés, hogy *milyen* értékcélért, milyen ellenérték reményében és milyen fokban vagyunk képesek (vagy csak hajlamosak) vállalni a teljes értékű alkalmazkodástól mindig megkövetelt valamelyes lemondást, áldozatot. Hiszen életünket mi mindig valami cél felé mint érdemes, tehát számunkra értékes cél felé kívánjuk vezetni és irányítani: a mi összes törekvéseink, akarataink, cselekvéseink mind értékcélok felé irányulnak. És ezen a ponton már — úgy fog kelleni ítélnünk — különös sajátosságokat mutat fel a *magyarságnak* (igen gyakran fogyatékosabb) alkalmazkodása: megfelelően a magyarság *sajátos értékelő magatartásának*, amelyik — az exaktabb lélektani személyiségvizsgálatok eredményei szerint — mind *önmagával*, mind a *más emberekkel*, mind az élet *anyagi* javaival, mind a gyakorlati *életsiker és érvényesülés* problémáival szemben, mind a sors kérdéseivel stb. szemben, sajátszerű és eléggé szabatosan meghatározható jellegzetességeket mutat.

d) Példáink némelyike azonban mutatja azt is, hogy a helyes alkalmazkodáshoz igen gyakran fínom érzékenység szükséges és hogy az alkalmazkodástól megkövetelt lemondás nem egyszer a *kényelemről*, a *megszokottság* kényelméről is lemondani képes plaszticitást, a rugalmas formálhatóságot kívánja meg. Mert hiszen a *tompa* vagy *közönyös* ember bizony mégcsak *észre sem veszi* a jobb alkalmazkodás kínálkozó lehetőségeit és alkalmait (esetleg egyáltalában nem is törődik vele), és a kevésbbé plasztikus alakuló képességű ember bizony nem szívesen mond le a megszokottról és az eddigi életmódhoz való beállítódottságról, amelyiknek megváltoztatása, módosítása, megreformálása — azonfelül, hogy áldozattal is jár — bizonyos kényelmetlenséget is jelent. És mennyi-mennyi kényelmetlenséget, fáradozást, vesződséget jelent mindezeken túl főképen az új tervhez vagy életmódhoz stb. való *hozzászokás* is!... A helyes alkalmazkodás problémáinak mélyén ott rejlik így a *konzervativizmus* és a *progresszivitás* örök ellentétessége is, amelyet csak a helyesen értékelő és e helyes értékelései alapján megfelelő módon (önmaga fölött is föltétlen uralmat gyakorolva) cselekedni képes *plasztikus* lélek oldhat meg

harmonikusan. Vajjon ilyen lelkű-e a *magyarság?* A *közönynek* és a *tompaságnak*, a *kényelemszeretetnek*, az *újtól* (talán sokszor oktalanul is) irtózó *konzervativizmusnak* túlzásai vajjon nem gátjai-e a magyarságban (is) a leghelyesebb alkalmazkodásnak?

e) A fentiekből talán most már világosabban értelmezhetővé válik egy már előbb is fölemlített tény: a valóban helyes alkalmazkodásnak állandósulása soha nem *kényszerből*, hanem csak az alkalmazkodásnak szívesen, *spontán készséggel* való vállalásából fakadhat fel: Aki csak *kényszerből* alkalmazkodik, az 1. nem fogja *magától* észrevenni sőt felkutatni akarni az esetleges *hiányokat*, hogy azokon azonnal segíteni próbáljon, de ellenkezőleg, inkább arra lesz hajlamos, hogy még ha (akarva — nem akarva) meglátja is a hiányokat, *szemet húnyjon* előttük, sőt takargassa őket; aki csak kényszerből alkalmazkodik, 2. nem fogja, természetesen, a *javításnak* legjobb módjait sem keresni: sőt inkább *ellene* lesz minden új — és természetesen kényelmetlen — javítási módnak vagy kísérletnek. 3. Ha azonban — a *kényszer* hatására * kénytelen lesz feladni a merev elzárkózás elvét és engedni az újnak, a „reform"-törekvéseknek, akkor az ilyen ember egyenlőképen engedhet érvényesülni *bármilyen jó vagy rossz* reformot (nem egyszer akár teljesen ostobát is), hiszen *neki* nem *szívügye* ez a kérdés: ő csak a „muszájnak" engedett, és — ha már mindenképen el kell fogadnia valamilyen reformot —, számára nem az a döntő, hogy ez a reform érdemileg vajjon okos-e vagy ostoba: ő a mellett a reform mellett fog dönteni, amelyik mellett való döntése a fennforgó *esetleges* körülmények közt, az aktuális hatalmi vagy politikai többség kívánalmai, a nyilt és titkos tanácsadók intrikái stb. szerint, a *saját érvényesülésnek* legjobb és legkényelmesebb biztosítására látszik ő előtte a legcélszerűbbnek; dönteni fog a legkisebb ellenállás irányában. De, végül csak a kényszerből alkalmazkodó és újító egyén 4. nem fogja, természetesen magától megkívánni kényszerelhatározásainak, a kényszerből elfogadott reformoknak leggondosabb (lelkiismeretes és az újító reform szellemének legjobban megfelelő) tényleges *végrehajtását* sem: sőt inkább mind a végrehajtási utasításokban, mind a tényleges végrehajtás tárgyi és személyi vonatkozásaiban inkább hajlandó eltűrni, sőt esetleg saját maga is megtenni a reform szellemétől eltérő következetlenségeket, a végrehajtás sokféle lehető lazaságát és i. t. — Vajjon a *magyarság* képes-e egyáltalában (és ha igen, mindig-e vagy talán csak bizonyos meghatározott körülmények között képes) a *szívesen* vagy legalább önként vállalt alkalmazkodásra?, és vajjon nem ismerhetjük-e föl világosan némely magyarokban csak a kényszerből elfogadott

* Éppen az ilyen kényelmeskedő és megalkuvó, nem az *elvet* és a leg*jobb* megoldást, de a legkellemesebbet, a legkényelmesebbet, a saját magára nézve legcélszerűbbet stb. kereső, sőt hajszoló ember válik nem meggyőződéses, nem önálló és igazi benső személyi „autonómia" híján — a külső kényszerek legállandóbb bábjává.

reformokhoz kapcsolódó, imént említett emberi fogyatkozások egyikét vagy másikát (vagy akár összeségét)?

f) Szólottunk már arról, hogy az alkalmazkodás mélyén *értékelés* rejlik. Lehetséges azonban — sajnos, a magyar emberben igen gyakran fordul elő —, hogy értelmünkkel bár nagyra értékelünk valamit, ehhez a nagynak és igazinak felismert értékhez azonban mégsem *tapadunk hozzá* úgy, hogy érte szívesen hozzuk meg a lemondásnak vagy éppen a kényelmetlenségnek áldozatát. Mi tapaszthatja hát hozzá *jobban* az emberi lelket az értelemmel bár helyesen felismert, szükségesnek és nagyszerűnek talált értékhez, értékcélhoz? Az *érzelem* melegsége, kifejezőbb szóval talán úgy mondhatnám: a nagyszerű, célhoz kapcsolódó, egész lelkünket áthevítő, vágyó és lelkesedő *értékszeretet*. Hogy teljes lélekkel alkalmazkodhassunk, ehhez ez a cél-, eszmény-, értékszeretet nélkülözhetetlen. Képes-e erre a *magyar* ember? Egyelőre nem adunk még választ erre a kérdésre: *egyetemes* érdekű tételként azonban már itt utalnunk kell arra az emberi alaptendenciára, hogy az (értékeshez való) alkalmazkodás vágya általában annál élőbb és határozottabb bennünk, minél nagyszerűbb értékűnek, minél *magasabbrendűnek* ismerjük fel azt a célt, amelyik az alkalmazkodást megköveteli, és minél jobban vagyunk képesek *lelkesedni* e nagyszerű eszményért. Nem idetartozó kérdés, hogy hogyan vagyunk a *természettől* úgy alkotva, hogy a normális és egészséges ember egész élete, öntudatlanul is (és minden életeslelki tevékenységkörünk terén), velünk született spontán végső szükségletérzésekből fakadóan irányzódik bizonyos *magasabbrendű* (és minél magasabbrendű) értékek felé, de maga ez az alaptény hangsúlyozást kíván, hogy a valóságot mi úgy igyekszünk alakítani, és a valósághoz úgy igyekszünk alkalmazkodni, „hogy számunkra ez a valóság minél több értékkel telítődjék, minél gazdagabb értéktartalmú legyen. Az életet akkor érdemes inkább élni, ha több értéket tartalmaz." „Értéktelen" dolgot tennünk, értéktelen célra törekednünk nem „érdemes": az értéktelen vagy éppen értékellenes, negatív értékű gondolat, állásfoglalás, cselekedet alacsonyrendű valami: az ember az érték felé, tehát — legalábbis a normális, egészséges ember — egyúttal, természete szerint — a minél magasabbrendű értékkel bíró dolgok felé törekszik." Sajátos természeti meghatározottságunk, hogy a leghevítőbb vággyal, legnagyszerűbb, legmagasabbrendű értékek felé törekedjünk.* Csak *nagyobb* értékért mondunk le szívesen olyan valamiről, amit *kevésbbé* értékesnek ítélünk.

g) Ez a pont alkalmas arra, hogy — ha már szólottunk az alkalmazkodásnak primitívebb formájáról, a közönséges vagy csak „gazdaságos" alkalmazkodásról, erről a pusztán önző, egyéni érdekű alkalmazkodásról —, szóljunk most arról is, amit *„maga-*

* E kérdésekkel részletezőbben foglalkozott némely egyéb tanulmányunk: így *A személyi magasrendűség kibontakozása, Esztétika és filozófia, Érték és gazdasági érték.* (Mindhárom megjelent az *Új Élet Felé* sorozatban is: 1., 2., 8. sz.)

sabbrendű alkalmazkodásnak" nevezhetünk. Minket ezúttal nem a definíciók, hanem az élő valóságnak konkrétsége érdekelnek. Ezért elég, ha itt csak annyit hangsúlyozunk, hogy ha a közönséges alkalmazkodásnak rúgója lehet pl. a pusztán önző magunkérvényesítés vágya, vagy az egyéni haszonkeresés, úgy a gyávaság és egyéb hasonlók, a magasrendű alkalmazkodást az *egyénfeletti* (más emberek felé vagy személytelen objektív eszmények felé irányuló) magasabbrendű értékek szolgálata határozza meg. Ha a közönséges alkalmazkodásnak az elve az, hogy úgy alkalmazkodjunk, hogy a lehető legkisebb áldozattal a lehető legnagyobb hasznot, ellenszolgáltatást érjük el a magunk önző *egyéni* érdekében, a magasrendű alkalmazkodás főszabálya az, hogy úgy alkalmazkodjunk — természetesen most is, amennyiben ez lehetséges — „gazdaságos-okosan", vagyis a lehető legkisebb áldozattal érve el a lehető legnagyobb ellenértéket,* hogy lemondásunkból a lehető legnagyobb haszon származhassék *nem a mi magunk* önző egyéni érdekei, hanem a (lemondó alkalmazkodásunkkal is) szolgálni kívánt magasrendű eszmény és objektív érték számára: az általános emberi (pl. közösségi, nemzeti, szociális, morális stb.) célok vagy a személyfelettien objektív eszmények (pl. az igazság stb.) számára. A mi *szubjektív* lemondásunkból, áldozatunkból, alkalmazkodásunkból az *ügy*, az eszmény, a nem-önző magasrendű cél kell, hogy nyerjen valamit... Kérdeznünk kell: vajjon a *magyarság* képes-e erre a magasabbrendű alkalmazkodásra? Vagy talán éppen az a furcsa helyzet állana fönn, hogy bizonyos tekintetekben viszonylag éppen *erre* képes jobban, semmint az önérdeket, a saját egyéni gyakorlati életsikert szolgáló primitívebb értékű gazdaságos alkalmazkodásra? Nyilvánvaló, hogy itt arról van szó valójában, hogy vajjon milyen a *vezető* magyar értékelő beállítódás; a kérdés azon fordul, hogy vajjon a magyar lélek számára milyen — hogy így fejezzük ki magunkat — a különféle értékeknek egymásközötti súlya, mintegy súlyrendje, különösképen pedig, hogy igazi lényege szerint, a magyar „*ideológia*", de főképen a magyar *moralitás*.

h) Az alkalmazkodás teljes sikeréhez azonban hozzátartozik a végrehajtó *akarat* ereje is. A kitűzendő célt helyesen értékelhetem, azt nagyszerűnek érezve lelkileg hozzá is tapadhatok, — ám a kellő alkalmazkodás tényleges *keresztülvitele* az *akarat* különböző gyöngéi miatt mégis elmaradhat. Mindegy, hogy mi okozza a végrehajtás elmulasztását, vajjon *eredeti* akaratgyöngeség-e, vagy talán csak utólagos, másodlagosan fölerősödő lelki *gátlások*, amelyek gúzsba kötik akaratunkat: az alkalmazkodás egész problematikáját a cselekvést közvetlenül kiváltó és végrehajtó *akaratnak* kérdése tetőzi be. Vajjon a *magyarság* akarata milyen e szempontból? Vajjon egyáltalában elég erős-e?, és — ha eredetileg ta-

* De ebben az esetben a hangsúly természet szerint első sorban magára az elérhető *értékre* esik és csak másodsorban juthat szóhoz az érette hozandó *szubjektív* áldozat.

lán az volna is —, vajjon nem túlságosan gátolt, gúzsba kötött-e?: ki tud-e bontakozni szabadon, a maga teljes, életes-pszichés értékében?

4. Íme: teljesebben elemezzük az alkalmazkodás jelenségét, egyre érdekesebb gazdaságban bontakoznak elénk a *sajátosan magyar alkalmazkodás* problematikájának körvonalai. Hogy a fölvetődött kérdésekre feleletet találjunk, nyilvánvaló már a fentiekből is, hogy legelső elvégzendő feladatunk ehhez csak a *magyar lelkiségnek jobb, pontosabb-exaktabb megismerése* lehet. Az e tárgykörre irányuló — szakszerű és elfogulatlanul objektív — vizsgálat leleplezheti a gyakorlati életsiker szempontjából is fontos magyar „erényeket" és az esetleges „magyar hibákat", magyar gyöngéinket, és egyedül adhat biztos alapot arra, hogy megtaláljuk helyes pszichés módját annak, hogy az esetleg legyőzhető hibáinkból a tényleges siker reményében kivetkőzni próbálhassunk. Eddig rendszerint csak *ostorozták,* bár teljes joggal a magyart, és legfeljebb csak azt mondogatták neki, hogy *milyennek kellene* lennie: ám igen kevés megfelelő utasítást kapott eddig a magyarság arra, hogy *hogyan,* mi módon válhasson át *mássá,* — mint amilyen eddig volt. Végül ez a jobb magyarság-ismeret adhat egyedül biztos alapot arra, hogy a *mai* és a várható *jövő* magyar feladatokkal való legsikeresebb megbirkózáshoz esetleg éppen aktuálisan is szükséges *benső átalakulásunkat* — a gyakorlati magyar élet siker és érvényesülés szempontjából is — a legmegfelelőbben készíthessük elő. Az e kérdésekre adandó válasz azonban már külön vizsgálódást igényel. *Boda István*

A föld és a mult az Újvilágban

Amerikában, értve Amerikán az Egyesült Államokat, nem csak felhőkarcolók vannak és az automobilok megszámlálhatatlan légiója. Amerika a farmerek hazája is, véghetetlen síkságokon és lankákon terjeszkedő gabonaföldeké. A new yorki Broadway parvenű, vásári lármája, olcsó, nemzetközi művészete és ízléstelen fényreklámjai legalább éppen annyira idegenek az *igazi* amerikai, mint ettől a vásári ócskaságtól legtöbbször gyors csömört kapó, európai látogató szemében.

Az igazi Amerika New York városának határain túl mindjárt jelentkezik. Elég a Hudson folyó mentén fel New York állam fővárosa, Albany felé egy-két órányi utat tenni meg gyorsvonaton: a Catskill hegység erdős dombjai között, Rip van Winkle varázsától megigézve, a világtól elmaradott békességben szendereg New England holland-angol alapszínezetű, koloniális Amerikája. Vagy tovább utazva Pennsylvania fővárosából, Philadelphiából, el egészen Ohió határáig, mindössze másfél-kétszázéves, de annál színesebb, mozgalmasabb történelmi multra visszatekintő városok következnek sorra: Harrisburgh, Altona, Pittsburgh,

Steubenville és mások. Ohio lassan síksággá kisimuló lankái után pedig következik az agrár Egyesült Államok végtelen birodalma: Indiana, Wisconsin, a Missisipi völgye, Kansas, Oklahama, a két Dakota, el egészen a Sziklás-hegység lábáig.

A magyar olvasóközönség az évtizedről-évtizedre erősödő, fejlődő új amerikai regényirodalomnak két olyan alkotását * kapja meg most, irodalmilag a legmagasabb színvonalat képviselő, a szöveg átültetése szempontjából teljesen hű és megbízható fordításban, amelyek az igazi Amerikának multjáról és jelenéről számolnak be epikus bőséggel, vérbeli regényírók gazdag-erű elbeszélő tudásával.

*

Vardis—Fisher „Próféta"-ja — a könyv eredeti címe: „Isten gyermekei" — Joseph Smith-nek, a mormon egyház megalapítójának és magának a mormon egyháznak élettörténete. A regény formátlan és szerkezet nélküli, mint maga az élet, de mint *narrativum*, mint elbeszélt anyag, tökéletes eposz, ha nem is éppen regény a szónak műfajilag, kötöttebb, szigorúbb értelmezésében. Legnagyobb értéke dokumentum-szerűségében rejlik. Az írót hibátlan, biztos ítéletű elbeszélő képessége tökéletes regényíróvá teszi. Választott tárgya mögött tökéletesen el tud rejtőzni, nincs benne nyoma sem az irányregények mindig kétesértékű tanítói célzatának. E helyett nagyszerűen tudja életre kelteni a multszázadbeli és akkor még, a 19. század első kétharmadában, legfeljebb holland elemekkel kevert angolszász Egyesült Államoknak különös, társadalmi összetételében hihetetlenül kezdetleges életét. A mult századbeli Amerika alapjaiban legtöbbször jószándékú, de végzetesen műveletlen közösségi élete természetszerűleg termelte ki a vadabbnál-vadabb szektákat, korcs vallásokat és közöttük is a legelképesztőbbet: a mormonok egyházát. A próféta, Joseph Smith és furcsa próféta-utódjai által alapított és hihetetlen küzdelmek árán fenntartott egyházhoz hasonlót a keresztyénség történetében a manicheusokig visszamenőleg nem lehet találni. Egy időben a német protestántizmusban volt meg a hajlandóság, hogy hasonló vallás-csodabogarakat termeljen, míg aztán a 16. századbeli keresztyén Európa fejlett államélete és tudományos felnőttsége ki nem irtotta a felburjánzó szertelenségeket. Vardis—Fischer jó a mult század harmadik harmadáig kíséri el a mormonok egyházának történetét. A mennyei házasság, a többnejűség intézményét évtizedes harc után végre visszavonhatatlanul lehetetlenné teszik a washingtoni szövetségi hatóságok. Moroni, a megrögzött vén mormon, erre összeszedi hűséges követőit, reméli, hogy lesznek ezren is, és unokájával, Nephi-vel, haldokló betegen viteti magát a mexikói határ felé, azzal a szándékkal, hogy Nauvoo és Salt Lake City után majd az Unió területén kívül építik fel újra egyházukat. A haldokló tekintete a távoli

* Vardis—Fisher: A próféta. 3 kötet. Dante kiadás. — John Steinbeck: Érik a gyümölcs. Singer és Wolfner kiadása.

völgyből még mindig utánuk néző Salt Lake Cityn nyugszik meg. A fiatal Nephi pedig letérdel és imádkozik: „Áldj meg bennünket, Atyánk s áldd meg ellenségeinket, akik üldöznek bennünket. Tanítsd meg őket az emberi összetartozás örömeire s a szabadság szeretetére, amely nélkül nem tudjuk királyságodat felépíteni ezen a földön. Áldd meg őket és áldj meg bennünket Fiad nevében, aki meghalt a kereszten, hogy megváltsa az embereket. Ámen!"

De azután itt befejezés, drámai vég nélkül megszakad az elbeszélés fonala. Nem tudjuk meg, hogy Nephi tovább vezette-e népét Mexikóba, vagy ha onnan is elűznék őket, a déltengeri szigetekre. Mégis ez a befejezés a legtökéletesebb és legjobban áll összhangban az egész regény műfaji- s stílus-törvényeivel.

*

John Steinbeck nagy regénye, az „Érik a gyümölcs" — egyébként ennek a regénynek a címe is más eredetiben: The Grapes of Wrath; A harag szőlőfürtjei — nem annyira proletár regény, mint inkább a földjéről a nagytőke erőszakossága következtében elűzött és proletársorba süllyedni képtelen kisfarmer szomorúan, reménytelenül végződő sorstragédiája. Műfaji megítélés szempontjából ez is tiszta regény, de nem véletlen, hogy a filmrendező szeme ebben a regényben nyomban megtalálta a magától kínálkozó, epikumot és drámát keverten adó anyagot. Így lett a mult esztendei amerikai filmtermésnek verseny nélkül legremekebb alkotása a Joad-család történetének megfilmesítése.

Steinbeck művének egyetlen tehertétele, hogy az „Érik a gyümölcs" kétségtelenül irányregény, de, ha például egy másik amerikai irány-regényíróval, Sinclair Lewis-szal hasonlítjuk össze: Steinbeck könyve összehasonlíthatatlanul tisztább és maradandóbb értékű művészettel készült.

A családnak, mint megbonthatatlan kis közösségnek összetartása az az alapmotivum, amely a műalkotás legzártabb törvényei szerint készült zeneműhöz hasonlóan tartja össze a különben is egyszerű, felesleges bonyodalmaktól mentes cselekmény szálait.

Az ország vagy inkább földrész — a kontinens szót ilyen értelemben használják is az amerikai angol nyelvben főnévként éppen úgy, mint melléknévül — belsejéből nyugatra, a vágyak édenföldjére, Kaliforniába vezető 66-os országút a könyv személytelen hőse. Ennek a regénynek művészi értéke különben is abban van, hogy az emberi sorsokat a homéroszi hasonlat szerint lehullt falevelekként sodró kollektív erőknek kegyetlen, végzetes hatalmát egyéni élettragédiákban mutatja meg. Az egész, jó hatszáz oldal terjedelmű és ami az eseményeket illeti, néhány oldalra összesűríthető történet felett a jóságnak, megbízhatóságnak és erélynek júnói erényeivel trónol Mrs. Joad, a börtönből szabadult Joad fiú, a regény hősének anyja. Akárcsak a dublini Júnó, a kispolgári és a proletári sors néha egymásba fonódó, máskor élesen elkülönülő mesgyéjén hányódó-vetődő Mr.

Peacock, a proletársorba süllyedt kispolgár felesége, O'Casey „Juno and the Peacock" című színművében, Mrs. Joad is üdve, vígasztalója és egyetlen összetartó kapcsa a legrettenetesebb sorscsapások által sújtott családnak.

Kalifornia ál-édennek bizonyul. Hiába menekültek a lelketlen és személytelen nagytőke összeroppantó ereje elől Oklahamából, ahol new yorki bankok birtokába kerülő földekről hernyótalpas traktorok forgatják ki házaikból a farmer családokat, a nagytőke nyugaton még kegyetlenebbül bánik el a védtelen földönfutókkal. Hiába érik százezer tonna számra a legszebb gyümölcs a sok ezer holdas kaliforniai gyümölcsösökben, a munkás kizsákmányolása itt még kegyetlenebb.

A viharvert Joad család egyideig még a kormányzat által felállított munkás-táborokban tengeti életét. De onnan is újra az útszélre kerülnek. Tavaszi árvíz, mint ürgéket önti ki őket ideiglenes otthonukból és sorsuk dantei reménytelenségbe süllyedve tűnik a semmibe az olvasó szeme elől.

*

Befejezésül még csak néhány szót a már imént is elismeréssel említett fordításokról és fordítókról. A mormonok regényét Szalai Sándor, Steinbeck könyvét Benedek Marcel fordította magyarra. Mindkét fordítás a lehetőség legmesszebb menő határáig nyujtja az eredetinek sajátos ízeit és a nyelv ritmusához kötött szépségét. Fisher regényének magyar fordításában jól megmaradt a párbeszédek, valamint a „próféta" és a próféta-utódok tudatosan biblikus nyelvének fanyar zamata. Benedek Marcel pedig jól tudott vigyázni arra, hogy a tanulatlan amerikaiak beszédét mondatfűzésekkel és a szöveg belső ritmusának tudatos művészettel történt formálásával juttassa kifejezésre.

Máthé Elek

Korszak és nemzedékek

Évekkel ezelőtt hosszantartó vita folyt a „Harmincévesekről", arról a nemzedékről — rólunk, — mely akkor élete harmincas éveiben járt. A vita a körül zajlott, hozott-e ez a generáció valami újat, jelent-e új színt, új igazságot, új eszmét, új értéket az előttejáró akkori negyvenévesek nemzedékéhez képest, amely újság, új szín, igazság, eszme, érték, történeti jelentőséget ad neki, s ezáltal oly létjogot, hogy a társadalomnak a maga fejlődése érdekében e nemzedék fiainak pozíciókat kell juttatnia. Van-e szükség ránk: ez a kínzó kérdés égette a nemesebb kebleket. Mert persze voltak olyanok is, kiknek csak annyit jelentett az egész, hogy kenyeret, s minél nagyobbacska és kevesebb verejtékkel járó kenyeret nyerjenek. A vita aztán abban a rezignált megállapításban mult ki, hogy nem hozott bizony ez a generáció semmi forradalmian újat; eszményeit, igazságait, értékeit az

előttejáró nemzedéktől vette át, legfeljebb árnyalatokban, részletekben fejlesztette őket tovább, így hát az egyetemes fejlődés minden kára nélkül kihullhat az idők rostáján, léte puszta szociális kérdés, nem történeti. Az új, a fejlődés továbblépése csak a következő generációtól várható, a fiataloktól, a „Húszévesektől".

A vitában szót kérve, magam is azt a felfogást vallottam, hogy nemzedékünk csakugyan nem hozta új hajnal hasadását, csillagaink és vezéreink idősebb kortársaink soraiban ragyognak, sőt azt is kétségbe vontam, hogy igazában nemzedék vagyunk. A nemzedék fogalmát vizsgálva, történelmi, nem pedig puszta biológiai értelemben véve, arra az eredményre jutottam, hogy az szellemi egység, melyet az előtte és utána élt hasonló egységektől sajátos szellemi tartalom, oly közös és összefűző élmény választ el, ami egyedül az övé. Már pedig ilyen a mi esetünkben nem fedezhető fel. A „Harmicévesek" irodalmi, tudományos, politikai, világnézeti élményei és ideáljai közösek a „Negyvenévesekével".

Ez a belátás azonban engem korántsem vezetett csüggedésre és jelentőségünk lebecsülésére. Bevallom, nem vagyok radikális, nem tulajdonítottam és nem tulajdonítok olyan fontosságot „újságnak", mint annak, hogy micsoda szellemi tartalmat, minő eszméket és értékeket zár magába akár az új, akár a régi. Nem tud lelkesíteni a mindenáron-új hajszolása, a kétségbeesés a „lemaradás" miatt s a vele járó izgágaság csak szánalommal tölt el. Meggyőződésem, hogy az embernek nem az újság, hanem az igazság felé kell törekednie, s akár egyénnek, akár csoportoknak nem az adja az értékét és jelentőségét, mennyi „újat" hozott, hanem az, hogy mennyit az igazságból. Ha új az igazság, az külön öröm, Amilyen visszás ragaszkodni valamihez csak azért, mert régi, megszokott, holott ítéletünk előtt már nem állja meg a helyét, éppen olyan visszás az ellenkező magatartás.

Ezt a bölcseséget ismertem fel generációm viselkedésében, ha talán öntudatlan volt is. Jelentőségét és történeti szerepét éppen abban láttam, s látom, amit mások felróttak neki. Eszméket, értékeket, célokat szolgál, melyeket nem ő pillantott meg, de amelyeket szenteknek és követendőknek hisz, s ha ő nem szolgálná őket, — írtam annakidején, — veszendőbe mennének, mert korunkban nem kedvez a légkör nekik. Abban láttam a „Harmincévesek" generációs hivatását, hogy fenntartsák a görögség és a keresztyénség által teremtett s a mult század végén bekövetkezett időszakos hanyatlás után a „Negyvenévesek" által ismét felemelt európai humanizmus eszményeit, a mai kedvezőtlen időkben is, átmentve így a jövendő számára, hogy az majd ne legyen kénytelen hosszas idővesztegetésekkel kutatni utánuk. Igen, mi „epigónok" vagyunk, ha tetszik ez a kemény szó, de kellenek most az epigónok. Igen, mi tanítványok vagyunk, de elvész a Tan, ha nincsenek tanítványok.

S így az sem kétséges, kiket kell a „Negyvenévesek" és „Harmincévesek" táborán érteni. Mert bizonnyal vannak ez évjáratokból, kiknek eszményei nem ebből a humanista gondolat-

világból valók. A vitákban azonban mindig azokról a „Harmincévesekről" beszéltek, akik ebben a körben nevelkedtek és élnek. Szociológiai vagy politikai ízű szavakat szándékosan kerülök e csoport megjelölésére, mert nem ezeket a kategóriákat kell lényegeseknek tartanunk. E „Harmincévesek", mint mestereik is, a „Negyvenévesek", szociológiai és politikai tekintetben többfele tartozhatnak, ám van — és kell legyen — egy magasabb és összefoglalóbb kategória, mely egyesíti őket: egy közös műveltségi forma s ennek középpontjában az a humanizmus, amely egy naturalista korszak után ismét felemelkedett.

Azóta felnőtt és kibontakozott az utánunk jövő nemzedék, a „Húszéveseké" is, az, amelyiktől az „Újat" várták. Meghozta-e? A várakozókat csalódás töltheti el. Ők sem bontották ki valami gyökeresen új lobogóját. De mi éppen ezért állapíthatjuk meg boldogan, hogy ők is hűségesen sorakoznak a régi zászlók alá. Már azok, akik ugyanabból a világból valók, mint azok a negyvenes és harmincas évjáratok voltak, akiket e nemzedékek csoportjában kezdettől fogva összefoglaltunk, amikor róluk beszéltünk. Vagyis azok, akik a szellem életében valóban részesek.

Hallatlan élesen mutatkozott meg e három nemzedék szoros összetartozása és magasabb egysége a mostani háború kitörésétől kezdve. Ez, ez a kataklizma az a nagy élmény, amely közös valamennyiünkkel és összeolvaszt bennünket. Felemelő volt tapasztalni, hogy bármit vár, remél, óhajt, kíván a harctól és a harcosoknak e három nemzedék egy-egy gyermeke, egyben mind egyetért: a mélységes szorongásban Európa és szellemének sorsa iránt, szent eszményeink féltésében, abban a forró kívánságban és reményben, hogy Mars nem tiporja el humanizmusunk drága kertjét, a szellem, az igazság, a jóság és szépség virágait. Bármi lebeg is a háború ajándékaként e három nemzedék tagjai előtt, egyet eltökélten akar és követel valamennyi, hogy a vérözönből megjobbulva és megtisztulva emelkedjék ki az ember. Az emberi egyén, kiben a szellem él és Isten bélyege ragyog homlokán. Viták csaphatnak össze szociális és politikai kérdésekben a háború utáni világ kialakításáról, mindegy, van egy mindennél nagyobb, mindenen uralkodó gond és törekvés, és ez összeforraszt bennünket. Ebben a gondban és törekvésben egyesül három nemzedék.

S ha ez így van, — már pedig nehéz hónapok örvendetes tapasztalatai igazolják, — beszélhetünk-e egyáltalában nemzedékről, amikor egy szellemi magatartás, e XX. századi humanizmus hordozóinak történelmi megjelölésére törekszünk? Hiszen az, ami lényegüket, legvégső principiumukat illeti, az nem elkülöníti, hanem éppen összefoglalja őket. A „nagy generációs élmény" íme három nemzedékben közös! Egy nemzedéknek pedig kissé bajos volna életük derekán túljutott férfiakat és alig hajnalát élő ifjakat elkeresztelni. Tábor ez, melyben ifjak és öregek egyesülnek és vívják a néma, de konok harcot, azzal, hogy nem tágítanak valami mellől, amit szentnek tartanak.

Ne beszéljünk hát nemzedékről. Sem negyven vagy ötven, sem harmincévesekről. Ez a különbség immár semmit sem jelent. *Nem nemzedékváltásra került most sor. Korszakfordulóra.* A legnagyobbak egyikére, mióta ember él e földön. Európa és az emberi szellem, — nem: az isteni Logos sorsáról van ma szó. Bízhatunk mindenható erejében, igen. De felettünk, az emberiség felett is ítélet tartatik. Az emberiség magatartásáért maga az emberiség felel. A korszak, amelynek fordulóján állunk, az emberiség történetének korszaka. Milyen nevezettel fogják egykor illetni, szégyennel vagy büszkeséggel tekintenek-e rá ítélő utódaink: ez rajtunk múlik. Valamennyiünkön ötven és negyvenéveseken, harmincasokon és huszasokon, s a gyermekeken, kiket a mi példánk nevel. Ez a felelősség az a nagy élmény, ami nemzedékeinket mindenekfelett is egyesíti, határainkat elmossa és nagyobb, általánosabb, összefoglalóbb történelmi kategóriává forrasztja őket korszakalkotó erejével.

Joó Tibor.

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

A FALU PROBLÉMAI. (*Dr. Gesztelyi Nagy Zoltán:* Az elnéptelenedő falu. Bp. 1940., Népfőiskola. Bp. 1940. Különlenyomat a „Budapesti Szemle" 1940. okt. ill. a „Közgazdasági Szemle" 1940. 9. számából.)

Mióta a magyar paraszt az érdeklődés homlokterébe került, elmondhatjuk, alaposan megváltozott közvéleményünk szemlélete a magyar faluról és általában a paraszti életről. Hol van ma már a daloló, népszínműves parasztság idillikus képe? Egy-két könyv, megrázó tanulmány, néhány száraz adat és eltűnt e hazug elképzelés, mint a puszták egéről a színes délibáb. A magyar falu élete ma a legkínzóbb, legégetőbb kérdés, a magyar parasztság sorsa ma nyitott seb, gyógyítása a legsürgősebb, legfontosabb feladat.

Gesztelyi Nagy Zoltán a magyar falu kérdéseinek évtizedes munkása. Tevékenysége nem merül ki a bajok feltárásában, céltudatos munkássága elsősorban a gyakorlati, tervszerű orvoslás szolgálatában áll. *„Az elnéptelenedő falu"*-ban az ország egyik legsúlyosabb kérdésével foglalkozik. A falusi lakosság menekül a paraszti életformától, otthagyja a földet, a falut, özönlik a városba, a könnyebb életlehetőségek felé. A nemzet erejét, a magyar parasztságot most már nemcsak az egyke pusztítja, hanem az elvándorlás is. E tanulmány megmutatja a falu elnéptelenedésének okait, de mindjárt felsorolja azokat az eszközöket, módokat is, melyekkel meg lehetne előzni agrárlakosságunk elsorvadását. Másik tanulmánya az orvoslás egyik fajtájáról, a ma különösen sokat emlegetett *népfőiskoláról* szól. Ismerteti az északi államok híres intézményeinek jellegét és szellemét, majd a magyar népfőiskolai gondolat fejlődését vázolja. Végül az eddig létesült magyar népfőiskolák működését mutatja be. Legsikeresebbnek tartja ezek közt a Pilisi Népfőiskolát, melynek már komoly eredményei is vannak.

Gesztelyi Nagy Zoltán a gyógyulás útját a vonzóvá és erőssé tett magyar faluban látja, ahonnan a parasztok már nem vágynak el, hanem a népfőiskolákon nevelt, öntudatos falusi vezetőréteg-

gel és az újszellemű magyar értelmiséggel egyetértésben okosabban gazdálkodnak és jobban élnek. Mindenesetre szögezzük le, a népfőiskola sem csodaszer, csak egyik komoly eszköze a megújhodásnak, és ha a falut vonzóvá akarjuk varázsolni, ahhoz sem elegendők a helyi kezelések vagy félmegoldások, itt már csak országos méretű, évtizedekre előrelátó társadalomirányítás és tervszerű gazdaságpolitika segít. *Bikácsi László.*

FERENCZY FERENC: MAGYAROK VAGYUNK. 3. kiadás. (Egyetemi Nyomda, 1940.)

Ferenczy Ferenc könyve azon nyugtalanság eredménye, amelyet a magyar lelkekben az utóbbi évek európai eseményei idéztek fel. A napi irodalom ma tele van ezzel a nyugtalansággal, és ez természetes is egy olyan légkörben, amely kis népek számára olyan könnyen végzetes lehet.

Ferenczy Ferenc munkája a jövőbeli boldogulás útját olyan úton keresi, amely a legrokonszenvesebb és talán a legreálisabb az összes utak között. Nem mozgalmazik, nem politikai programmok kifejtésével akarja kuruzsolni a bajokat s a népboldogítás efféle eszközeitől teljesen távol áll. Munkája a szó teljes értelmében keresztyén szellemű. Nem vádaskodni akar, hanem segíteni; nem törekszik arra, hogy a liberalizmus ócsárlásával olcsó babérokat szerezzen magának, de viszont komolyan rámutat azokra a jelenségekre, amelyeket a bajok okainak tart. Ez a politikai pártokon való kívülmaradás egyfelől ízléses és rokonszenves vonás, másfelől szerencsés is, mert kiküszöböl a munkából mindent, ami mulandó fontosságú, és a felé irányítja a figyelmet, ami témájában örök és változhatatlan.

Ezt az örök és változhatatlan remediumot Ferenczy a magyar népiségbe való teljes visszavonulásban látja. A könyv lényegében ennek a visszavonulásnak haditerve és lelkes izgatás annak megvalósítása érdekében. A megvalósítás elé tornyosuló akadályokkal nem foglalkozik, ami a mű propagatív céljával megmagyarázható ugyan, de azért hiánya a könyvnek. Mert hogy Magyarországon a Ferenczy programmjának megvalósítása nagyon nehéz, az egészen bizonyos, és erre a körülményre mindjárt elől jó lett volna felhívni a figyelmet.

Maga az adott programm teljes; érint minden lényeges pontot s belőle a szellemi értékek olyan nagyrabecsülése sugárzik, ami a földhözragadt eszmevilágú „praktikus" gondolatok érvényesülésének korában vonzó és megnyugtató jelenség. És ami a legfontosabb, a teljes programmon túl a hit ereje áramlik felénk ebből a munkából, s aki olvassa, megerősödik abban a hitében és bizalmában, hogy Magyarországon még most is lehet és kell olyan munkát végezni, amely megmenti a nemzetet és átsegít bennünket a nagy viharon. Erre a gondolatra és hangulatra pedig sohse volt olyan szükség, mint most.

Mit hoz Magyarországra a jövő, nem tudni. De akármi történjék velünk, az a programm, amit Ferenczy Ferenc könyve ad, az új viszonyok közt is kötelező lesz minden magyarra. Lényegében ezt a programmot aktív rezisztenciának nevezhetjük. Rezisztencia, mert nyugaton és Nyugattal szemben keleti mivoltunknak szerez érvényesülést, és aktív, mert ez az érvényesülés kemény munkát ró minden magyarra. A szerző hasznos, fontos és nagyon időszerű munkára vállalkozott, amikor megírta ezt a komoly figyelmeztetést azoknak, akik a jövendőbeli magyarságnak tartalmat és erőt akarnak adni. A szokatlanul szép kivitelű címlap, úgyszintén az ízléses, művészi belső díszítések nagyban növelik a vonzó kötet értékét.

Fehér Gábor

MATRAI LÁSZLÓ: ÉLMÉNY ÉS MŰ. (Bp., Egyetemi Nyomda.)

A Diltheyre emlékeztető cím mögött

az utóbbi évek egyik legönállóbb, vaslogikával átgondolt és finom irodalmi analizisekben is gazdag irodalombölcseletét kapjuk; a szellemtörténeti élmény itt valóban eredeti műben öltött testet. A láncszemként kapcsolódó fejezetekben először ez a makacs és tiszta erőfeszítés nyűgöz le; az ész munkája, amelyik megszokta, hogy maga alakítsa ki fogalmait, a tekintélyeknek se higyjen addig, míg le nem mérte igazságaik értékét, de saját elmélete se vesztegesse meg annyira, hogy lemondjon a jelenségek megfigyeléséről. Az ellentétes tanítások között oly kemény és elvhű fő áhítattal és élvezettel ismeri el az irodalom szükséges és feloldhatatlan sokszínűségét. A rendszerező típusokat keres, de az ízlés embere önként elismeri korlátjaikat. „Lassankint kiderül, hogy az önmagáért való tipológia légben járó spekuláció, melynek könnyed szárnyalása nem tud meggyőzni, mióta nyilvánvaló lett némely mögötte rejlő hiány." (27. l.)

Légbenjárás helyett a szilárd földön veti meg a lábát, amikor fokozatosan konkretizálja problémáját. Valami elvonatkozott, ködös szellemiség helyett az egyedül megragadó élményre épít; a lélektani valóság dús panorámáját sorra megszabadítja az egyoldalúságukkal szürkítő és szegényítő szemléletektől. Elhárítja a szociológiai irányzat túlkapásait, hiszen a kiválóságnak nem feltétlen mértéke az elismertetés. A társadalmi adalékoknak megvan a jelentőségük a hatás szempontjából, alig van szerepük az értékben. Az alkotások világa túl van a társadalmon. „A társadalmi adottságok tényvilágából a műalkotások szellemi világába a lélek mélységein keresztül visz az út, mint ahogy minden tény csak a lélek által juthat szellemi kapcsolatokhoz." (59. l.) A lélek mélységeit pedig nem a mélykedő lélektan, a zsenihiedelem, az „irodalmi használatra szekularizált szentnek" a kultusza közelíti meg, nem is a pszichopathológusok egyszerűsítő magyarázata, mely a betegséget hajlandó csak észrevenni és nem a betegség ellen irányuló erőfeszítést, az igazi kultúralapot. Cáfolatukra a legnagyobb beteget, Nietzschet idézi: „Die Krankheit ist ein plumper Versuch, zur Gesundheit zu kommen; wir müssen mit dem Geiste der Natur zu Hilfe kommen." Nem hisz a divatos mágikus elméleteknek sem, amelyek a primitív társadalmak viszonyait rögzítenék a magasabb kultúrfokokon is; nem a démonikus erőket tagadja, csupán tisztulásukra figyelmeztet az emberiség fejlődésében.

A kínálkozó kísértések között még legkevésbbé hamisít a tipológia látásmódja; itt legfeljebb a kutatások folyamán felmerült sokféle formula okozhat zűrzavart. Éles kritikával keresi meg a látszólag szétágazó fogalmazások közös vonásait, mintegy az őstípust. Az emberi magatartás két szélső esete ölt testet új és új elnevezések alatt; a *közvetlen* a világ felé fordult, természetes éberségben, a *közvetett* a befelé élő, gátolt álmodozásban. De — és itt válik az elmélet különösen termékennyé — a kétféle típus nemcsak az élmény sajátsága, hanem az élménytől függetlenül a műé is; az egyik élményfajta létrehozhatja a magával rokon alkotást, de a vágy és akarat erőfeszítésével az önmagával ellentétest is. Négyféle stílust ismerünk meg így, minden erőltetettség nélkül és az átmenetek változatainak kellő figyelemben tartásával.

A könyv második, kevésbbé szakszerű, de nem kevésbbé alapos része négy nagy francia példán mutatja meg a gyakorlati igazolást. Az éleslátást itt az ízlés segíti, amelyik biztos értéktudatával szellemes, mégsem rögtönzött, lényegre tapintó ítéleteivel, egyszerre szolgálja a meghirdetett elméletet és minden elmélettől függetlenül az írók jellemzését. „A tipológia célja nem a típusalkotás, hanem a típusok megértése" (129. l.) — hirdeti józanul, de a teóriákban mér-

téktartásért kárpótol a megértés valóságos luxusa, fölényes és biztos bűvészmutatványa. Akár látszólagos ellentéteket kell feloldania, mint a valósághoz apadó Balzac swedenborgizmusát („Balzacnak minden misztika, mágia„ szellemek, magnetizmus: csupán csak új színfolt, babonaság, ‚kalandos elem'." 135. l. — Közvetlen élmény közvetlen műben), akár a szubjektív közvetettséggel legreálisabb, közvetlen munkákat alkotó Flaubert lelki életében kell párhuzamokat találni, a neurotikusnak kielégíthetetlen életvágyában, megfigyelései találóak s egyéniségnek és alkotástípusnak egyformán feltárják titkait.

Különösen finom Proust jellemzése. Proustot nem a sznobizmus viszi az arisztokraták felé, mert nem hasonulni akar hozzájuk, mint az igazi törtető, hanem különbözni tőlük a megfigyelő jól megőrzött posztján. Közvetett alkotó, aki közvetett világot keresett ki magának, azt a társadalmi réteget, amely legkevésbbé aktuális a többi között, multtat hordozó, „túlélő", az idő élményének legtisztább megtestesítője. Proust „sznobizmusa" tehát nem társadalmi, hanem metafizikai sznobizmus." (159. l.) Így vezeti el őt a ragyogó társasági élet az időélményen keresztül a halál problémájához, az elveszett idő kereséséhez, a gyermekkor mágikus felidézéséhez. A fényes milieuben, akárcsak a flauberti szürke világban közös a kielégítetlenség érzése, a „boldogság lélektani lehetetlensége", a szerelem kudarca. Vágy és valóság nem békélhet össze abban a világban, amelynek valóságát nem a tárgyilagos érdeklődés teremtette meg, mint a közvetlen Balzacnál, hanem maga a szubjektív, örök sugárzó, örökké gátolt, „közvetett" vágy.

Kevésbbé sikerült a tour de force, hogy Victor Hugo közvetett, romantikus világát nem-romantikus élményekből magyarázza. Eleven politikai érdeklődésének és a realitásokon megtörő politikai viselkedésének ellentétéből próbálja típusát kifejteni; a kiindulás szellemes, de kevés a meggyőzéshez. Hugoban a politikai élmény semmivel sem volt reálisabb, mint a politikai eredmény; a képzelet csapongott az egyikben, bukott el a másikban, nem is a külső valóságon törve meg, csak eredendő belső tehetetlenségén.

Mindenesetre régen volt könyv, amely ennyire teljesítette volna feladatát: a fogalmak tisztázását és a gondolatébresztést. *Halász Gábor.*

Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. — Fel. v. Schlitt H.

SYLVESTER

PROTESTÁNS SZEMLE

4

TARTALOM:

Makkai Sándor: **Kegyelem és élet** (Kapi Béla könyve) ● Túróczy Zoltán: **Egyház és nemzet** ● Ottlik László: **Állam és nemzet** ● Török István: **A tízparancsolat, mint a nemzeti élet törvénye** ● Trombitás Dezső: **Vallás és hit** (Jegyzetek egy Németh László-tanulmányhoz) ● Bóka László: **Kolozsvári Grandpierre Emil** ● **Könyvek és irók**

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: **MAKKAI SÁNDOR** FELELŐS SZERKESZTŐ: **KERECSÉNYI DEZSŐ**
FŐMUNKATÁRSAK: **PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN**

1941. ÁPRILIS **BUDAPEST** **L. ÉVFOLYAM**

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

KISS TIHAMÉR LÁSZLÓ: *Künkel:* A közösség — — — — — — 134
KOCZOGH ÁKOS: *Zolnai Béla:* A magyar biedermeier — — — — 135
GUNDA BÉLA: *Palotay Gertrud:* Erdély magyar népművészete — — 136
TÓTH SÁNDOR: *V. Nagy Zoltán:* Új magyar művészet — — — — 138
VAJTHÓ LÁSZLÓ: *Staud Géza:* Dramaturgiai vázlatok — — — — 140
BÓKA LÁSZLÓ: *Cs. Szabó László:* Erdélyben — — — — — — 141
SZABÓ RICHÁRD: Két regény — — — — — — — — — — 141
SZEGEDI ISTVÁN: *Fodor József:* Jelenések évei — — — — — — 142
HARSÁNYI ANDRÁS: Három kötet a debreceni kollégiumról — — — 143

*

Helyreigazítás — — — — — — — — — — — — — — 144

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyüjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őriz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).
Felelős kiadó: Szabolcska László.
A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.
A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.
A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.
Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.
Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

Kegyelem és élet

— *Kapi* Béla egyházi beszédei, tanulmányai, előadásai és egyéb írásai. I—II. Győr, 1940. Kiadta a Dunántúli Evangélikus Lelkészegyesület. —

1917 október 31-én, a magyar protestáns egyházak országos reformációi jubileumi ünnepélyén láttam és hallottam először Kapi Bélát. Akkor mondta el „A reformáció áldása" c. nagyszerű beszédét, mely most a „Kegyelem és élet" második kötetében olvasható. (17—26. l.) Ez a beszéd, mint bizonyára sokaknak, számomra is feledhetetlen maradt. Nemcsak a szónok rendkívül megnyerő egyénisége és előadásának magával ragadó varázsa tette azzá, hanem főleg az a meggyőző bizonyságtétel, amellyel lelkünk bontakozóban lévő felismerésére ráfelelt. Az akkor még uralkodó liberális teológiai szemlélet és kultúrkeresztyénség világában csak nagyon kevesen voltak, akik a reformációnak és a protestantizmusnak valódi gyökerét törekedtek kiásni, a megújulás után sóvárgó egyház és nemzet orvosszeréül. Magam is a keresők csoportjának egyik szerény és kezdő tagja lévén, belső ujjongással hallottam Kapi Béla ihletett ajakáról a régi, de elfeledett s most ismét megtalált igazságot: „A reformáció a maga igaz valóságában vallási megújhodás és minden egyéb áldása, úgy a nemzeti, állami valamint a kultúrai életben csak mint szükségképeni következmény, jelentkezik. Lényünk és lelkiismeretünk ellen vétkeznénk, ha a reformáció négyszázados jubileumán erről a legnagyobb, alapvető áldásáról Isten iránt eltelt hálával, igaz meggyőződéssel bizonyságot nem tennénk... Mit adott a reformáció az emberiségnek? A szó igaz értéke tudatában azt válaszolom: az evangéliumot adta!"

Ennek a beszédnek elhangzása óta közel egy negyedszázad telt el, a legszörnyűbb idők egyike a magyar nemzet és a magyar evangéliumi keresztyénség történetében. De Kapi Béla bizonyságtétele próféciának bizonyult: a tüzes kemencében reformátori teológia és evangéliumi egyházi élet formálódott ki. Közben ő maga is, mint egyházának püspöke, betöltötte negyedszázados áldott szolgálatát s Istenben való dicsekvésünkké vált. Megpróbált és ismert emberünkké, akire megszoktuk úgy nézni fel, mint változatlanul, szilárdul megbízható bölcs vezérre.

S most, mikor a Dunántúli Evangélikus Lelkészegyesület eléggé nem dícsérhető elhatározással kiadta ezt a két pompás és hatalmas kötetet Kapi Béla irodalmi munkásságából, mégis meglepetésben részesültünk. Mégpedig örvendetes, ünnepi meglepetésben. Olyan ajándékot kaptunk, melynek egyes gyöngyszemeit ismertük és nagyrabecsültük ugyan eddig is, de amely így, egészében mégis új, sokkal többet és nagyobbat jelentő, mint részletei voltak. Megkaptuk az egyes vonásaiban ismert, szeretett és tisztelt Kapi Béla szellemi valójának sűrített, egységes, legmélyebb értelmű arcképét.

A könyv előszavában ő maga mondja el, hogy e különböző műfajú, keletkezési idejű, arculatú és kidolgozottságú irodalmi daraboknak mi adja meg az egységét, a belső jelentését: „Kegyelem és élet." Az életté vált Kegyelem és a Kegyelmet sugárzó élet. „Ez teológiai meggyőződés, egyházi munkaprogramm, életbölcselet és bizonyságtevő vallástétel." Minden próba és szenvedés között is boldog embernek kell magasztalnunk azt, aki élete művének széthulló darabjait ebbe az egységbe foglalhatja be és külön ajándék számunkra, hogy ebben a foglalatban igazi evangéliumi igehirdető és igazi író nyilatkozik meg, aki élete kegyelmi ajándékát képes maradandó hatással adni át másoknak, nekünk is.

A mű első kötete Kapi Béla szorosabb értelemben vett, gyülekezeti igehirdetését reprezentálja. „A keresztfa árnyékában" c. alatt 16, az „Istentől Istenhez" c. alatt 52 ünnepi, vasárnapi és alkalmi beszédet találunk. „Irattassék meg a következő nemzedéknek" c. alatt az egyetemes és hazai egyházi élet nagy alkalmaira írt és elmondott 13 beszéde van csoportosítva. A „Felhőn átfénylő csillagok" c. részben 14 halotti beszédet olvashatunk.

A második kötet igen gazdag és változatos tartalommal Kapi Béla lelkipásztori, püspöki, közéleti és tudományos szolgálatainak irodalmi megnyilatkozásaiból van összeállítva. „Hegyek és mélységek" c. alatt 11 tanulmánya, előadása, megemlékezése van összegyüjtve, részben nagy nemzeti és egyházi személyiségekről, részben nagy eseményekről és művekről. „A kereső ember" a lelkipásztor műhelyébe vezet be, ahol az Ige titkai válnak a lelkek táplálóivá, vígaszává és orvosságává a sakramentumok, az imádság, a megújult keresztyén élet magyarázataiban. A „Világosságot láttató világosság" 29 darabja egész kincstára az egyházi, nemzeti, irodalmi, etikai és szociális problémák feldolgozásának. A befejező rész: „Iránytű a kormányrúdon" püspöki programmjának és püspöki jelentéseinek maradandóbecsű szemelvényeit tartalmazza.

A mű ismertetője ekkora és ilyen becses anyaggal szemben érthető zavarba jön. Kapi Béla életműve, irodalmi tükröződésében is, mélyreható, részletes, többirányú tanulmányt igényelne. Nem is egy ember tanulmányát. Reméljük is, hogy többen és több oldalról fogják alapos hozzáértéssel, komoly elmélyedéssel tanulmányozni és méltatni ezt a sokrétű, gazdag szellemi bányát. Itt, e szűkreszabott keretek között be kell érnünk azzal, hogy rámutatunk a legkiemelkedőbb értékekre, kérvén az olvasókat: merüljenek bele maguk a könyvbe és saját tanulmányozásuk alapján épüljenek belőle. Bizonyos, hogy ezt a személyes munkát semmiféle ismertetés nem pótolhatja. Az elmélyedő olvasók meg fognak ismerkedni Kapi Bélával, mint világos látású, lényegretörő, kiváló magyarázó erejű tanulmányíróval. Hadd említsem meg ebből a szempontból, a sok közül, a Bethlen Gáborról szóló emlékezést. (II. 50.) A nagy, rejtelmes Magányosnak emberi, történeti és prófétai nagyságát, életének minden időkre szóló tanításait még a hivatásos történetírók közül is csak alig egy-kettő tudta ilyen

magátólértetődő, tiszta világossággal és igazsággal elénkállítani. Mesteri, mert a közvetlen ismerés és megértés fényében megjelenő képet kapunk a világkeresztyénség nagy modern úttörőjéről, Söderblom Náthánról (II. 66.), vagy Bach János Sebestyénről, (II. 80.), kinek jellemzése közben bepillantást nyerünk az író mély zeneművészeti tudásába, lelkének a zene iránti olthatatlan szeretetébe is. Ugyancsak az egyházi ének és zene kitűnő szakértőjével és szószólójával találkozunk a „Musica sacra" c. írásában. (II. 305.) A hitvallásos teológus jelenik meg az Ágostai Hitvallásról írt dolgozatban (II. 27.), mely mint teológia-történeti tanulmány is igen értékes. A teológus, filozófus és esztéta egyesülnek abban a nagyobb terjedelmű előadásában, melyet Az ember tragédiájának világnézetéről írt. (II. 362.) „A filozófus-költő fájdalmas művébe" hatolva, szép bizonyságtétellel emeli ki belőle az igaz keresztyén élet dicsőítő-énekét s az igaz istenfélelem apológiáját.

De megismerkedik az olvasó Kapi Bélával, a nagy keresztyén magyarral is. Magyarsága és keresztyénsége mélységes egységben van egymással. Nemzetét, hazája sorsát és jövőjét az Ige ítélete és vígasztalása alatt látja és láttatja, a bűn minden külső ellenségnél hatalmasabb támadásában és zsarnokságában, de az isteni kegyelem újjászülő hatalmában is. Szent és rendíthetetlen meggyőződése, hogy a magyar nemzet sorsa egyedül csak Krisztusban és evangéliumában oldódik meg, mint örökóta nyert hivatás és diadalmas élet. Viszont ebben a legmélyebb hitszemléletben a legizzóbb nemzetszeretet nyilvánul meg, népének és hazájának féltő szerelme, érette érzett felelősségének roppant súlya és jövőjébe vetett látnoki bizalma. „A világosságot láttató világosság" több darabja tesz erről lebilincselő tanúságot.

Mint etikust és szociológust, Kapi Bélát a finom lelki érzék, az emberi nyomorúság és elhivatottság mélységes átérzése, az erkölcsi és társadalmi élet alapvető, örök törvényeinek erőteljes megragadása jellemzi. (Az élet értéke, A becsület, A munka szociális jelentősége, Az élvezetek etikája, stb. II. 439—477.)

Püspöki szolgálatának vezető szempontjait, emelkedett és bölcs vezéri irányításait, az egyházi, nemzeti, felekezeti és világközi nagy kérdésekben való határozott állásfoglalásait tanúlságosan és termékenyítőleg tárják fel azok a szemelvények, melyeket az „Iránytű a kormányrúdon" c. zárórészben olvashatunk. S mindezzel még csak nehány, szórványos utalást tettünk arra a gazdagságra, melyet a mű kínál minden tártlelkű, tanulni és épülni vágyó olvasójának.

Engem azonban, ezeken az értékeken túl is, legmélyebben érdekelt és legerősebben ragadott meg az igehirdető Kapi Béla. Végeredményében az említett darabokban is, mint egész életművében, igehirdetésről kell beszélnünk, mert akármiféle jelenség kerüljön vizsgáló, magyarázó és bizonyságtevő lelke elé, ő mindeniket az Ige mértéke alá állítja s a végső jelentést és értéket Isten igéjéből meríti és tolmácsolja. Annál inkább kell tehát igazi lényét és jelentőségét szorosabb értelemben vett, gyülekezeti,

templomi igehirdetésében keresnünk és abból ismernünk meg.

Egy-két rádión hallott prédikációján kívül, fájdalom, sohasem volt szerencsém őt templomi szószékről hallgathatni. Annál nagyobb, mondhatnám boldogítóbb élmény lett számomra most egyszerre egész gyüjteményét olvashatni prédikációinak, e mű első kötetében.

Tudományos homiletikai alapon éppenúgy, mint az Igére alázatosan hallgató hívő szempontjából bizonyságot kell tennem arról, hogy Kapi Béla igehirdetése, így, a maga egészében meglepő és felemelő ajándékot hozott számomra, aki éppen szolgálatának ebben a központi szférájában ismerhettem meg őt legkevésbbé. Most már azonban a leghitelesebb magyar evangéliumi igehirdetők egyikét tisztelem benne. Hitének az evangéliumi forrás mélyéből közvetlenül felbuzgó életteljessége, tisztasága, teológiájának teljes és hűséges írásszerűsége, beszédeinek tökéletes textusszerűsége, szerkesztési módjának kifogástalan következetessége, szigorú tagoltsága és világos áttekinthetősége, a kidolgozás frissesége, szemléletessége, lelemény-gazdagsága, stílusának egyszerű méltósága, komoly szépsége, mértéktartó fordulatossága és belső hévtől feszülő volta egyaránt legnagyobb igehirdetőink kicsinyszámú, kiválasztott társaságába iktatják őt.

Nézzük meg például „Három karácsony" c. beszédét. (I. 17.) A Titus 2., 11—15. alapigére építi fel bizonyságtételét, mely arról szól, hogy a karácsonyban egymástól elválaszthatatlan három eljövetel, megérkezés van: az Istené, az emberé és a Krisztusé. Ezt lehet és kell szemlélni az idő folyamában is, de a lélekben megismétlődő élményben is. A textus három részletét emeli ki: 1. „Megjelent az Isten idvezítő kegyelme." 2. „Amely arra tanít minket..." 3. „Várván... Jézus Krisztusunknak dicsőséges megjelenését." E három részlet magyarázatában beszél Isten, ember és Krisztus karácsonyáról. Mind a három éjszakából születik: az Isten atyai fájdalmának, az ember bűnbánatának és az utolsó ítéletnek éjszakájából. És mind a háromban tűz lángol fel az éjszakából: „Az első karácsonyon Júdea felett gyulladtak ki a karácsonyfagyertyák. A másodikban sok millió ember karácsonyi tűzben égő lélekkel vonul a kegyelem országútján, mint egy megmozdult, hatalmas karácsonyfaerdő. A harmadikban lángbaborul az egész ég, vakító tűzoszlopok emelkednek magasba s a rettenetes robajjal beomló föld helyén sisteregve hullámzó tűztenger gomolyog. Micsoda szédítő út a betlehemi csillagtól az utolsó karácsonyi tűztengerig!" Mi történik a három karácsonyon? Az elsőn Isten a legnagyobb kegyelmi áldozathozatallal lehajolt a földre: Én odaadtam Őt! A másodikon a bűnös ember megérkezik a bölcsőhöz: Mit adjak én neki? A harmadikon Krisztus érkezik meg hatalommal, ítélettartásra. Csak ha az elsőt saját személyes életünkké tettük, lehet valósággá számunkra a második, a megismert Kegyelemnek való önátadás. A harmadik pedig csak úgy lehet üdvösségünkké, ha újjászületett életünkkel állandóan készülünk reá. Az első kettő elkerülhető makacsságból, gonosz-

ságból, közönyből, hitetlenségből, de akkor a harmadik elkerülhetetlenül a halál és kárhozat ítéletnapja lesz. De az Isten első karácsonyát hittel magához ölelő bűnbánatból és a kegyelemből megújult életből a diadalmas Krisztus jő hozzánk, aki kezében az örök karácsonyt hozza. A beszéd homiletikai nagy értéke a textus három kiemelt részletének a megváltás, újjászületés és ítélet három, egymásból folyó mozzanatára való megragadó vonatkoztatásában és finom alkalmazásában rejlik, melyből az építő szemléltetések és gondolotok sora természetesen virul ki, a páros ellentételezések frappáns módszerével.

Hitbeli és teológiai mélységben egyik legkiválóbb beszéde „A keresztfán elrejtett élet". Nagypénteki prédikáció Ján. ev. 19., 16—30. v. alapján. (I. 35.) Krisztus keresztfáján van elrejtve és abból virágozik az embernek két élete: a bűnből megváltott és a kegyelemből kialakuló. A megváltó kereszt mutatja meg a bűnnek, a mi vétkeinknek legvégzetesebb vonását, hogy „mi mindig Isten ellen vétkezünk, ezért lehetetlen annak jóvátevése. Emberek felé dobott durva szavunk beszennyezi Isten nevét. Aljas érzéseink Isten szentségét sértik. Magunk, embertársaink elleni vétkezésünk mindig Istenen keresztül zúg, mintha száz, ezer és millió mérgezett nyíl átszúrná Isten atyai szívét. Hiába minden. Bűneink jóvátehetetlenek." Következményei részlegesen és véglegesen elszakítnak Istentől, halálba, kárhozatba visznek. Nagypéntek összezúzza az ember önmentségét: „Jézus szenvedésének és halálának megrendítő magyarázata mi vagyunk". De a keresztről indul el a kegyelemből kialakuló új élet is. Ennek mozzanatait a textus menetében sorolja fel: engedelmesség, keresztvállalás, felelősség. Krisztus utolsó szava: elvégeztetett, isteni vonatkozásban azt jelenti: elvégeztetett a mi üdvösségünk. Ha ebben az értelemben lesz ez a mi utolsó szavunk is, akkor a kereszt valóban a mi életünk forrása.

„A halál arca" c. húsvéti beszédében (I. 54.) Márk ev. 16., 1—8. v. alapján ismét a keresztyén hit egyik legmélyebb pontjához száll le: „Húsvétkor világraszóló csoda történt: meghalt a halál". Azonban a keresztyén hit éppen azt látja meg a húsvét csodájában, hogy nem halt meg, hanem mássá lett, mint ami Krisztus feltámadása előtt volt. A húsvét titkát ebben a főtételben fejezi ki: a halál milyensége és hatalma Jézushoz való viszonyunktól függ. Finális tétele tehát ez lesz: tisztázd Jézushoz való viszonyodat, nehogy már élvén meghalj! Krisztus feltámadásának hatalma abban nyilvánul meg, hogy a halálnak a természeti törvényben látható kényszerű, kegyetlen arca elveszti félelmességét és a békesség sugárzójává lesz. A feltámadás visszaállítja az eredeti teremtési rendet, azaz, bár a természeti kényszer megmarad, de az Istennel való életközösséget többé a halál meg nem semmisítheti. A feltámadott Krisztussal belépünk a megváltás új életrendjébe, melyben az Ige és a sákramentumok az örökéletre táplálnak. Itt már csak „halál nélküli halál" van, melyen átragyog a feltámadott Krisztus arca. A halál hatalma azonban kizárólag

az ember hitének szellemi életkörében semmisült meg, de az érzéki és lelki életkörökben megmarad, mint a bűn zsoldja. A mi győzedelmes hitünk az, hogy Isten kegyelméből „egykor a mi sárga csontarcunk is ragyogó lesz a feltámadott Krisztus arcától".

Igehirdetési irodalmunk igazi gyöngyszeme „A Szentlélek munkája" c. beszéd. (I. 71.) „A pünkösdlátó próféta" Ezékiel látomását magyarázza ebben, a csontmezőről. (Ezék. 37., 1—10.) Megvilágosodik ebben előttünk az, hogy mi a Szentlélek és miben áll munkája? A prédikátor ajkán az igaz hit bizonyságtétele hangzik fel: a Szentlélek nem emberi dolog. Nem ismeret, rendszer, erő, eszmei emelőkar, nem az érzékinek filozófiai ellentéte, nem erkölcsi életelv, nem a kultúra terméke, nem világnézeti vagy társadalmi törvény. Mindezekkel szemben élő személyiség, Isten örökkévaló Lelke, aki számunkra ingyenvaló kegyelmi ajándékká lett. Igazság, de az életé. Nem új ismeretanyagot, hanem új életközösséget hoz. Himnikus fenséggel zengi róla hitvallását: Krisztus, mint az új emberiség Feje, általa alapítja meg uralmát, ő égi származásunk ébrentartója, küldetésünk betöltője, bűntudatra ébresztőnk, átformálódásunk titokzatos végbevivője. Ő kapcsolja be életünkbe Jézust, bizonyságot tesz róla, mindent megvilágít, felfed, megérteti az embert és Istent. Örök jelenvaló útitársunk, megerősít, vígasztal, hitet ébreszt, szeretettel simogat, mint a tavaszi szellő, gyökerében megrázza életfánkat, mint a romboló zivatar. Lerántja életünk álarcát s fülünkbe kiáltja: Istent akarod ámítani? Szégyenkorbáccsal bűnbánatra hajszol. Sebeinket az Ige balzsamával kenegeti. Jézushoz vezet, hozzá kötöz s állandósítja iránta szívünk szerelmét. Ha munkáját és hatását sohase éreztük, magunkról mondunk ítéletet.

A második részben a Szentlélek munkáját a prófétai látomás mozzanataiban szemlélteti, a száraz, a megmozdult és a megelevenedett csontok jelenetében. Megkapóan mutat rá, hogy a száraz csontokról való prófétai kép borzalma abban van, hogy ezek a csontok éreznek, gondolkoznak, ismerik sorsukat, vádolják magukat, tehát élőhalottak. Számunkra ez a saját erőnkből való képtelenségnek lesújtó és vádoló képe. De a magába visszahulló próbálkozás segítség-sikoltása már a Szentlélek első munkája, melylyel megmutatja igazi állapotunkat, a kárhozatot. Nélküle nincs önismeret, csak ő segíthet. A prófétai látomás második mozzanata, a csontok összeállása és testtéépülése még borzalmasabb, mert: nincs bennük lélek. Ez a mi áléletű kultúránk képe. A harmadik mozzanat, a halott-támasztás, a Szentlélek csodája. Ezt az Ige által, az egyházban végzi el. Innen árad ki az új élet a nemzetre is, mert csak emberi erő nem tudja a nemzetet élővé tenni, a nemzet feltámadása is csak a Szentlélek műve lehet.

A magyarázat mélyértelmű voltára és az alkalmazás gazdagságára szép példát ad „A fügefa beszéde", Luk. ev. 21., 29—31. alapján. (I. 117.) A nyár közeledtét érző, kihajtó fügefa példája utal arra a szomorú tényre, hogy sok embernek van történeti Krisztusa, de nincs élő Krisztusa, kinek jövetelét, valósággálételét

érezné és kihajtana új, mennyei életre. Ennek ígéretét és követeléseit fejezi ki az alapige. Miről beszél a fügefa? 1. önmagáról, 2. a napról, 3. az életről. E beszédben ismerünk önmagunk tehetetlenségére, Megváltóra szomjazó szükségünkre és arra az igazi életre, mely a fügefa módja szerint az első termést, a régi életet elhullatja, hogy a második annál gazdagabb legyen s először gyümölcsözik és csak azután hajt lombokat, tanítván, hogy a belső élet a fontos és minden külsőség csak másodlagos. Krisztusnak először a te belső életeddé kell lennie, hogy rajtad át családod, nemzeted, egyházad számára is életté lehessen.

Hogy Kapi Béla milyen mestere a „kemény" beszédnek is, azt megmutatja „Isten az emberről és önmagáról" c. böjti prédikációja az Ezékiel 33., 10—16. alapján. (I. 173.) Valóban megrázó bizonyságtétel, a textusnak egyenesen megdöbbentő alkalmazásával. Az önmaga iránt mindig élénken érdeklődő embernek Isten rajzolja meg egyedül igaz képét az Ige tükrében s ez a kép annál félelmesebb, mert az Ige magának az embernek szájába adja az önítélet szavait. Ez pedig a bűnben való tehetetlen vergődés, a benne való elevenen elrothadás és a reménytelen életvágy kétségbeejtő kiábrázolása. A lelki leprának olyan rajzát adja itt az igehirdető, hogy szinte szemeinkkel látjuk az elveszett lélek rothadó szétmállását s megrázkódva érezzük a poklosság émelyítő szagát. De ezzel szemben, hála a Kegyelemnek, Isten önmagáról is beszél, válaszol a halálsikoltásra: élek én, ezért te is élhetsz, meg akarlak menteni, miért halnál meg, térj meg! Istennek ez a szeretete mentő, nevelő és irgalmas szeretet, mely személy szerint érettünk van, hozzánk szól, jön és a mi szabadításunkért viaskodik.

Más oldalról rokon ezzel „Krisztus kiábrázolása" c. beszéde. Vasárnapi prédikáció az Eféz. 5., 1—9. alapján. (I. 314.) Itt, a bűn arcával ellentétben a Krisztus-arc kiábrázolásáról szól. A régiek „Krisztus-utánzásának" azt a mély értelmezését adja, hogy a Krisztust utánozni akaró lélek nem külsőleges imitációt végez, hanem önmagát anyagként adja a szent munkához, önmagát gyúrja, csiszolja, formálja a nagy Mintához. Krisztus kiábrázolásának első titka az, hogy benne a szeretetnek életelvvé kell válnia. „A szeretet életelemei között meg kell lennie a Krisztus szenvedése tüzének és halála vérének. Ezek nélkül nem lehet a szeretet életelvvé", mint ahogy csak egy sajátos talaj adhat tüzet a bornak. Másodszor az életelv vezérlete alatt az élettartalomnak is meg kell változnia, eltelvén a testi, szívbeli és nyelvi tisztasággal. Harmadszor meg kell változnia az élet irányának, a sötétségből át kell fordulnia a világosság, a világ világossága, Krisztus útjára, Isten kegyelméből.

Kapi Béla igehirdetése a szeretetszolgálat alkalmainak és módjainak megvilágításában is gazdag és iránytszabó. Többek közt megemlítem ebből a körből „Jézus örök útja" c. beszédét, melyet diakonissza-vezetők konferenciáján tartott, Máté ev. 9., 35—38. alapján. (I. 381.) Mélyértelmű, hívő szívből fakadt magyarázatát kapjuk itt annak a résztvevő és hódító szeretetnek, mely

magának az élő Krisztusnak örök munkája. Mindenekfelett fontos az a határozott, egyedül evangéliumi felfogása, mellyel a humánus, szociális segítőmunka és a krisztusi szeretet között megvonja az elválasztó határt. A humánus és szociális szeretet a nyomorúság miatt indul résztvevő munkára, Jézus ellenben magáért a vergődő lélekért. Ezért a humánus és szociális munka testi, földi hatású és célzatú, a keresztyén szeretetszolgálat pedig Isten kegyelméből való, mennyei célú munka. Így egyrészt nem ismer sem térbeli, sem faji, felekezeti, társadalmi határokat, de másrészt mindig befejezetlen marad és örökké szent engedetlenséggel tör előre. Megnyugvása abban van, hogy az alapige szerint végre is nem őmaga megy faluról-városra, hanem Jézus, az élő Jézus megy általa a lelkekhez. Ennek az örök jézusi útnak sajátos meghatározói vannak a szeretetszolgálatra nézve. Hódítás, mert Isten munkája általunk. „Munkásai nem az embererő piacán vásárolt bérmunkások, nem is dicsőséget és eredményt kereső munkavállalkozók, hanem Isten elhívott szolgái." De ez a hódító szeretet egyben alázatos is: „Mikor számot vet munkájával, csalódásaival, megépült és rombadőlt templomfalaival, kigyulladt és elhamvadt oltártüzeivel, a kereszt felé fordítja tekintetét: nem én, Te győztél, örökké élő Krisztus." És végre ez a hódító és alázatos szeretet csakis a lélekért küzd. Ebben pedig nincs sok és kevés, mert ha az eredmény „csak egyetlen emberlélek lesz: Istennek elég ahhoz, hogy rajta keresztül ezerek számára égig növessze a keresztet".

Néhány kiemelt példával igyekeztem rámutatni Kapi Béla igehirdetésének áldott kincseire. Sok mást is fel kellett volna mutatnom és mindenikben van megmutatni és megszívlelni való. De hiszem, hogy ez a néhány vonás is meggyőzően hirdeti az Isten kegyelméből való nagy igehirdető számunkra küldött ajándékát s ösztönzést ad arra, hogy ne elégedjünk meg a kóstolóval, hanem fogjunk hozzá a komoly táplálkozáshoz, hitünk és életünk Krisztusban való épülésére.

Istennek adunk hálát Kapi Béla e művéért, e művén túl hívő, tudós és szolgáló személyiségéért, huszonötéves püspöki szolgálatának gyümölcseiért s buzgón kérjük a Kegyelem Urát, hogy továbbra is, sokáig tartsa meg őt tevékeny erejében az evangéliumi keresztyénség és a magyar nemzet javára, Isten dicsőségére.

Makkai Sándor

Egyház és nemzet

Mindkét tényező ott áll ma az érdeklődés homlokterében.

Vannak, akik századunkat az egyház évszázadának nevezik. Némelyeknél ennek az elnevezésnek hátterében történetbölcseleti meggondolások vannak. Látva az individualizmus háttérbe szorulását s a közösségi életformák uralomra jutását, azt gondolják, hogy e korszellem szükségszerűleg kell, hogy megtanítsa a világot a legörökkévalóbb kollektívumnak, az egyháznak megbecsülésére. Így gondolkodott annakidején Dibelius Ottó vezérszuperintendens is, akinek tulajdonítják ennek az elnevezésnek a szerzőségét. Az más kérdés, hogy ez a történetbölcseleti elgondolás jámbor derűlátás-e, vagy tapasztalatokból levont következtetés, szívbeli óhajok gondolatbeli kivetítése-e csupán, vagy pedig indokolható prófécia?

Némelyeknél theologiai állásfoglalás van e mögött a megállapítás mögött. Gondolok pl. olyan tudósra, mint Karl Heim, aki a kiengesztelődés és váltság közötti szünetet az egyház időszakának tekinti, mely annál inkább az egyházé, minél inkább benne vagyunk az utolsó időkben.

Akár így, vagy akár amúgy indokoljuk az egyháznak korunkban való jelentőségéről vallott felfogásunkat, letagadhatatlan tény az, hogy az egyház ma ott áll az érdeklődés homlokterében. Csak egy pár jelenségre mutatok reá, amely ezt igazolja.

Figyeljük meg, hogy mennyire elegyháziasodott a gyakorlati keresztyénség, még a legpietisztikusabb formáiban is. Bármilyen furcsán hangzik is, szabad ezt mondanunk: tényező lett az egyház a keresztyénségben.

Tényező lett az egyház a világ életében is. Hatalommá vált. Az, hogy az egyik országban kedvében járnak és úgy akarják szekerük elé fogni, a másikban pedig elnyomják és talán katakombákba szorítják vissza, egyformán az egyház hatalmát mutatja. Kedvét is csak annak keresi a világ, de harcot is csak az ellen indít, akinek hatalmat tulajdonít. Hatalom nélküli egyháznak kedvét sem keresik, de a puskaport sem pazarolják reá.

Az egyház előtérbe nyomulását azonban talán semmi sem mutatja olyan világosan, mint a theologia elegyháziasodása. Nem azt jelenti ez, hogy a régi theologia rendszeréből hiányzott az egyház, csupán annyit, hogy a legtöbben sokkal jelentéktelenebb helyre került, mint ahol ma áll. Ennek igazolására is csak egyetlen jelenségre utalok. Nem is olyan régen még általános volt protestáns berkekben az egyházzal kapcsolatban a látható és láthatatlan egyház között való különbségtétel. A reformátorokra, Lutherre és Kálvinra egyaránt hivatkozva az volt a közvélemény, hogy kétféle egyház van: az egyik, amelybe beletartozik minden felekezetből és népből az, aki Krisztust megváltójául elfogadta, ez a láthatatlan egyház. Ezt csak Isten ismeri. Mi csupán a látha-

tó egyházat ismerjük, azaz a különböző felekezeteket. Ezt a közkeletű felfogást az új theologia alaposan kikezdte. Reámutatott nemcsak arra, hogy így az igazi egyház ködbevesző délibáb, az az egyház pedig, amelyben élünk, emberalkotta vallásos egyesület csupán. Reámutatott arra is, hogy a Biblia ezt a megkülönböztetést nem ismeri s hogy a reformátoroknál is e mögött a megkülönböztetés mögött több az egyházpolitika, mint a theologia, több a magát az *egy* egyetemes keresztyén anyaszentegyházzal azonosító római egyház katolicitása ellen való protestáció, mint a Biblia igazsága mellett való protestáció. Gondolok itt pl. Asmussen működésére, aki részletesen foglalkozik mindkét reformátornak idevonatkozó állásfoglalásával. Tény az, hogy Luther is azt állítja, hogy „aki Krisztust meg akarja találni, annak előbb az egyházat kell megtalálnia." S Kálvin is ezt írja Instituciójában: „Az egyházon kívül nincs bűnbocsánat és üdvösség" s ezt Kálvin is ott mondja, ahol a látható egyházról, mint lelki anyánkról beszél.

Nem tartozik ide ennek a kérdésnek megfejtése, csupán azért említem meg, mert a theologia gondolkozásának ez a megváltozása mutatja legvilágosabban azt, hogy korunkban az egyház mennyire megnőtt jelentőségében s mennyire ott áll az érdeklődés homlokterében.

Amilyen joggal az egyház évszázadának nevezik korunkat, ugyanolyan joggal a nemzet évszázadának is lehet nevezni. Ott van a nemzet kérdése a tudományos kérdések homlokterében is. Egyike ma a legvitatottabb kérdéseknek a nemzet fgalmának meghatározása: vajjon földrajzi kérdés-e csupán a nemzet, mint valami sajátságos geológiai alakulat; vagy a történelem üllőjén kovácsolt mestermű, melynek egyes darabjait közös történelmi hagyományok érzelmi szálai fűzik össze; avagy a közös érdek politikája kovácsolja össze az azonos területen sorsközösségben élő népeket; avagy a faj és vér Isten teremtette különbözősége adja a nemzeteket, függetlenül minden földrajzi határtól és politikai érdektől? Az tehát a nagy kérdés, hogy a föld, a történelem, a politika, vagy a vér teremt-e nemzetet, illetve theologiailag átírva a kérdést, ezek által teremti-e meg az Isten.

Ott van a nemzet kérdése a külpolitikai kérdések homlokterében is. Akkor, amikor nem az az elv többé, hogy mindenkinek egyforma joga van az élethez, hanem az az elv, hogy a nagyobbnak és erősebbnek nagyobb joga van az élethez s ez elől hátrálni kénytelen a kisebb, aki életterébe és ezzel útjába került a nagyobbnak, azonnal világossá válik, hogy a kis nemzetek létkérdése ma ott van a kérdések homlokterében.

Ott van a nemzet kérdése a belpolitikai kérdések homlokterében is. A nemzet eredetére és jogaira vonatkozó elméleti kutatások ma már gyakorlati kérdésekké váltak. Gondoljunk csak a hazánkban élő különböző népcsoportokkal kapcsolatos kérdésekre, vagy a zsidó-kérdésre.

Az egyház és a nemzet kérdésének súlyosságát növeli korunkban az, hogy ma mindkettő csúcsténvező akar lenni az ember

életében. Az egyház nem hatalmi érdekekből jelenti be ma már igényét arra, hogy legyen legfőbb irányító tényező az ember életében, hanem felismert hivatása és jelentősége tudatában lép fel ezzel az igénnyel. Uralkodni akar, hogy szolgálhasson. A nemzet pedig ma már szintén nemcsak haza, anyanyelv, vagy politikai szabadság kérdése, hanem olyan tényező, mely életünknek minden megnyilatkozására rá akarja nyomni a maga bélyegét. Nagy a veszedelem tehát, hogy az egyház és a nemzet ma kabinetkérdést vet fel egymással szemben és így állítja fel a tételt: az egyház, vagy a nemzet. Témánk megfogalmazása világosan mutatja, hogy nem ez a mi állásfoglalásunk. Mi nem a felett vitatkozunk, hogy a két hatalmas élettényező között melyik legyen alárendelve a másiknak, nem is azt követeljük, hogy egymástól függetlenül és egymással nem törődve közönyösen keringjenek az élet világűrjében, mint egymással sohasem találkozó bolygó csillagok, hanem egymás mellé rendeljük a kettőt emigyen: egyház és a nemzet.

Az a felfogásunk, ami I. Rákóczi Györgyé, aki György fiának, midőn az Báthory Zsófiával gyűrűt váltott, ezt írta: „mi édesatyád lévén, az atyai szeretetből azt adjuk tanácsul, mind most, mind ezután, tisztán, igazán, tökéletesen szeresd mátkádat és feleségedet, de csak úgy azért, hogy ahhoz való szereteted hazádnak, nemzetednek, kiváltképen az Isten tisztességének szeretetét feljebb ne haladja. Mert ember talál feleséget, de Istent, hazát, nemzetet nem többet egynél."

A protestantizmus állásfoglalása tehát az egyház és a nemzet kérdésében pozitív. A reformáció egyházai mindig nemzeti egyházak voltak.

Ezt mutatja szervezetünk, mely mindig megállt az országhatároknál s egyházhatárokká tette azokat.

Ezt mutatja liturgiánk is, mely éppen azért oly sokrétű, mert tiszteletben tartja az anyanyelvet és a népi sajátságokat, még ugyanazon egyház-szervezet keretén belül is.

Ezt mutatja a történelmünk, melyben a nemzeti élet nagy küzdelmei közepette a nemzet létérdekei mellett mindig ott látjuk a protestantizmust.

Mi az okozati összefüggése nálunk az egyház és a nemzet ilyen harmonikus egymás mellé rendelésének?

Mindenekelőtt teljes tárgyilagossággal szögezzük le azt a tételt, hogy a protestantizus a maga eredetében, tehát a reformáció, mint ilyen, a mai nemzeti kérdést nem ismerte. Luther nagyon szerette nemzetét. Büszke volt paraszti származására. Népe felemeléséért felemelte szavát s követelte az általános népoktatást. Szerette népét annyira, hogy népének iránta való szeretetét is hajlandó volt feláldozni népe javára. A parasztforradalomban tudott forradalmár lenni az elnyomó földesurakkal szemben s rettenthetetlen ellenforradalmár — ahogyan ő írta — a rabló és gyilkos parasztbandák ellen. Mindez igaz, de az is igaz, hogy a nemzet kérdésének mai problematikáját nem ismerte.

Nála a nemzet inkább élettani és érzelmi alapokon nyugvó népközösség, mint faji összetartozandóság. Ezen azonban csak az ütközhetik meg, akinek nincs történeti érzéke. Hasonló tárgyilagossággal kell azt is megállapítanunk, hogy a reformáció nem politikai szabadság-mozgalom volt, hanem lelki ébredés.

Ugyanígy minden kertelés nélkül meg kell vallanunk azt is, hogy a reformációnak a nemzeti kérdéshez való hozzákapcsolódásában nagy szerepe volt a renaissance-nak és humanizmusnak, amely a reformáció időpontjára elősegítette a nemzeti gondolat kifejlődését az ember természeti adottságainak kihangsúlyozásával és értékelésével.

Az egyház és a nemzet tehát eredetében nem állott szervi kapcsolatban egymással. Hogy mégis egymás mellé került, annak három oka van:

Az egyik theologiai. Hitünk fundamentuma a szentírás lévén, a szentírással való közvetlen kapcsolatot minden hívő számára lehetővé kellett tennünk s így lett a protestantizmus theologiai állásfoglalásának a következménye az anyanyelv fontosságának meglátása.

A másik ok egyházpolitikai. A római katolicizmus elleni harc a reformáció idején a pápa világhatalmi törekvései elleni szabadságharc is volt s ha nem ez volt is a célja, a nemzetek fölszabadítását is szolgálnia kellett a nemzetek fölötti uralmat igénylő pápasággal szemben.

A harmadik ok tipologiai. Az egyház és a nemzet egymás mellé kerülését természetszerűleg hozta magával az a keresztyén embertípus, amelyet a protestantizmus képvisel. Ez a liberalizmus és individualizmus emlőjén nevelkedett önálló egyéniségnek a típusa. Természetesen ez a liberalizmus és individualizmus nem az, amire ma szór átkot a modern világ. Ennek a liberalizmusnak és individualizmusnak alaptételét Luther így állította fel:

„1. A keresztyén ember mindeneknek szabad ura és nincsen senkinek alája vetve.

2. A keresztyén ember mindenkinek készséges szolgája és mindenkinek alá vagyon vetve."

E miatt az elvi állásfoglalása miatt gyűlöl a protestantizmus minden erőszakot s tart elbizakodottságnak minden egyenruhába-bujtatást. Aki az egyes ember életében így ragaszkodik az egyéniség jogaihoz, az természetes, hogy a nemzeti egyéniségek kiépítését és az emberiség közösségének szolgálatába való állítását is ugyanúgy követeli.

Nagy ára volt annak s fizetjük még ma is, hogy az egyház és a nemzet így egymás mellé került.

Az államhatalom üldözött minket, mert úgy látta, hogy beolvasztó törekvéseinek mi vagyunk a legsúlyosabb akadálya. Protestáns annyit jelentett a szemében, mint ellenzéki és rebellis.

Belül is nagy árat fizettünk érte. A nemzeti keretekkel való megelégedés következtében nem áll a világ protestantizmusának rendelkezésére olyan jól szervezett formában, mint a ró-

mai katolicizmusnak, a nemzetközi összefogás ereje és súlya. Azért, mert az egyházat és nemzetet egymás mellé állítottuk, szakadozott szét apró egységekre a világ protestantizmusa.

Még beljebb is fizettünk árat érte. Ezért nincs istentiszteletünknek liturgikus egysége. Hogy pedig ez pszichologiai szempontból mily hátrány, az nem szorul magyarázatra.

Még beljebb is fizettünk árat érte. Nemcsak egyházszervezetünkben, hanem keresztyénségünkben is jelentkezett ez állásfoglalásunk következménye. Tárgyilagos szemlélő meg kell, hogy lássa az ok és okozati összefüggést a protestantizmus nemzeti alapokra való helyezkedése és a hit életében sokszor korlátlanul garázdálkodó individualizmus és atomizmus között.

Még sem bántuk meg, hogy így foglaltunk állást. Ennek az állásfoglalásnak az egyház láthatta a kárát, de a nemzet élvezhette áldását. Hogy a népi gondolat megerősödésében, a magyar kultúra és nemzeti irodalom kialakulásában, a magyar politikai öncélúság és történelmi hivatás meglátásában s a mindezekért harcoló független egyéniségek megszületésében a magyar protestantizmusnak mennyi része van, azt mi csak azért nem állapítjuk meg itt, mert nem akarunk dicsekedni.

Két uralomra törő életténvező bontakozik ki szemünk előtt korunkban, az egyház és a nemzet. Őrizze meg Isten egyházunkat és nemzetünket is attól, hogy ez a kérdés valamikor is így tétessék fel számunkra: az egyház, vagy a nemzet, hanem boldogan maradhassunk mellérendeltségeket szerető faji tulajdonságunk szerint s nemzetünket szolgáló egyházunk szerint is mindig nyugodtan azon az álláspontón: az egyház és a nemzet.

Kapi Béla írja a Bethlen Gábor által a nemesi rendbe felvett papok címeréről: „Egy angyal a bibliára teszi egyik kezét, a másikkal kardot tart. Kell a fegyver, de ezt angyalkéz emelje s abba Isten könyvéből áramoljon erő.“ Ez volt és ez ma is az egyház és a nemzet szent összetartozandóságának és egymásrautaltságának csodálatos magyar jelképe.

Túróczy Zoltán

Állam és nemzet

Az állam az a legnagyobb földi, világi hatalmasság, amelynek a Szentírás tanítása szerint is engedelmességgel tartozunk — s a nemzet az a legtágasabb kötelék, amellyel feltétlenül azonosítjuk magunkat: ezzel egyrészt a kettő között adódható összeütközés veszélye s másfelől a nemzeti állam, a nacionalizmus tanításainak legsúlyosabb érve is megérthető. Amennyire önkényesnek kell éreznünk egy évszázad tapasztalatai nyomán a kettőnek, államnak és nemzetnek, egymással való problémamentes azonosítását, ami a liberális nacionalizmus államtanát jellemezte, — éppoly kevéssé tudjuk meggyőzőnek tartani azokat a mai napság itt-ott felhangzó s még soha eléggé végig nem gondolt jelszavakat, amelyek nemzet és állam szétválasztását, a nemzeti életnek merő magánszférákba való száműzetését és egy „nemzetfölötti", „semleges" államhatalom kialakítását hirdetik. Ezek a gondolatok mindenekelőtt nem újak, hanem a 18. századbeli racionalizmus fegyvertárából a liberális polgári „baloldalak" közvetítésével öröklődtek — másfelől korunkban csak egyetlen forma van, amelyben legalább részben megvalósultak — ilyen ősök hagyatékaként nem is meglepő módon — a Szovjet-Únió államrendszerében.

Az állam ugyanis nem merő „észszerűségi alakulat", holmi „racionális üzem", amelybe a polgárok egyfelől bedobják a maguk adófilléreit s másfelől megkapják azt a védelmet és segítséget, amelyre szükségük van, hogy életcéljaikat békében és sikerrel követhessék. Az állam csak akkor szolgálhatja céljait, ha erre megfelelő *hatalom* áll rendelkezésére s vajjon honnan jő e hatalom, ha nem a polgárok, az alattvalók ama készségéből, hogy az állam *tekintélyének* önként is alávessék magukat, hogy azt híven és a legnagyobb áldozatra is készen szolgálják? Erre azonban csak akkor lehet számítani, ha az alattvalók az államban tiszteletet keltő hatalmasságot látnak, ha annak jogszabályai mögött az erkölcsi erő tekintélye is áll, s ha ezért az alattvalók hajlandók magukat azzal erkölcsileg azonosítani.

Ha ezek a megismerések helyesek, ezekből nyilvánvalóan kitűnnek a nemzeti állam előnyei. Az állam iránti hűséget, annak erkölcsi tekintélyét itt a nemzeti érzés biztosítja: aki a nemzettel azonosítja magát, eo ipso azonosítja magát az állammal is. A nemzet minden egyes tagjában, kisebb vagy nagyobb mértékben, de bizonyos fokig mégis megingathatatlanul él az a meggyőződés, hogy ez az állam *az ő állama* és hogy amidőn ő erejét, szolgálatait az állami akaratnak rendelkezésére bocsátja, amidőn ezzel az állam rendjét megvédeni s az államot fenntartani segít, ezzel egyúttal biztosítja a maga személyiségének helyét és rangját a világegyetemben.

Ezek mindazonáltal csak merőben elvont következtetések. A valóságban a nemzeti állam ereje, benső kohéziója és autarkiája,

azaz a külvilággal szemben biztosított függetlensége számos konkrét tényezőtől függ. Ilyenek mindenekelőtt az állam közjogi *alkotmánya,* amely hivatva van biztosítani azt, hogy állam és nemzet között a szoros benső összefüggés el ne szakadjon; továbbá a *közigazgatás,* amelynek feladata az alkotmány intencióit állandóan valóra is váltani. Ezeknek a kérdéseknek elvont tárgyalása messze vezetne s ezért ezeket itt tovább taglalni nem szándékozom. Szempontjaink termékenységét a rendelkezésünkre álló keretben jobban meg fogjuk latolhatni egy más vonatkozásban s ez az egyes állampolgárnak a nemzethez s annak egyetemét képviselő nemzeti államhoz való viszonya.

Az elmondottakból, de azoktól függetlenül is nyilvánvalónak tűnik fel, hogy a nemzeti állam ereje elsősorban attól függ: alattvalóinak mekkora százaléka tartozik az államalkotó nemzethez. Ebből a szempontból az államok ú. n. nemzetiségi statisztikáját általában perdöntő dokumentumanak szokás tekinteni. Pedig ez csupán nagyon is fölületes kényszerképzet. Elsősorban azért, mert számos okból, az ú. n. nemzetiségi statisztikák nem mutatják, alig is mutathatják híven az államalkotó nemzethez tartozó, valamint azon kívülálló alattvalók valóságos számarányát; másodsorban azért, mert a nemzethez tartozók korántsem mind *jó* s a nemzethez nem számítható alattvalók korántsem szükségképen *rossz* állampolgárok.

E körül a téma körül ekkép kialakuló problematikát legtanulságosabban úgy fogjuk elemezhetni, ha megkíséreljük eredményeinket alkalmazni a magyar kérdésre s a magyarsághoz, a magyar nemzethez való tartozás nehéz kérdéstömegére megpróbálunk a saját műszereinkkel rátapintani. Arra a kérdésre, hogy „mi a magyar", azaz, hogy milyen vonásokból tevődik össze a magyarság arcképe, hogy ezt az arcképet minő fejlődés alakította ki s az milyen módon válik számunkra felismerhetővé, most nem kívánunk válaszolni: de megkísérelhetjük annak a kérdésnek nagy vonalakban való eldöntését, hogy „ki a magyar": más szóval, hogy kik a magyar nemzet tagjai s kik azok, akik — noha magyar állampolgárok — mégsem tekinthetők magyaroknak.

Ha mindenekelőtt, futólagosan szemlét tartunk az erre a kérdésre válaszul adott definiciók felett, amelyek az idők folyamán felmerültek, azt fogjuk megállapíthatni, hogy mindegyik ellentmondásokat hurcol magával. Egyik túlszűknek, a másik túltágnak bizonyul ahhoz, hogy a tudatunk mélyén élő igazságot helyesen megragadja s a legtöbb egyszerre szűk is és tág is, egyfelől nem bírván az összes magyarokat egy nevezőre hozni, másfelől hézagokat hagyván a nemzethez voltaképen nem tartozó elemek befogadására. A régebbi, rendi nemzetfogalom hibái e tekintetben jól ismertek, azokról alig érdemes beszélni. A „populus Werbőczyanus", tudjuk, a nemzetnek csupán egy huszadrészét foglalta magában, viszont tagjai közé számította az egész nemességet, tekintet nélkül annak eredetére, érzelmeire és lelki világára. Így kerültek a magyar nemzet tagjai sorába német, cseh és olasz con-

dottierik, akik itt vagy ott jól s talán nem is mindig nagyon jól verekedtek, de valamikép kiérdemelték idegen uralkodóházunk kegyeit s egyébként soha semmi benső közösséget nem éreztek a szegény magyarok nagy tömegeivel, akik viszont nem számítottak a rendi magyar nemzethez.

A 19. században uralkodó liberális nacionalizmus felállította a „politikai nemzet" fogalmát, de ezen a valóságban az egész állampolgárok összeségét értette s e mellett különbséget tett „nemzet" és „nemzetiség" között. Statisztikai értelmezésben „nemzet" a magát „magyarnak", azaz magyar anyanyelvűnek valló lakosságot jelentette, a nyelvi kisebbségekként felfogott nemzetiségekkel szemben. A politikai közvélemény ez ellen helyes ösztönnel tiltakozva, a nemzethez tartozónak kívánta ugyan tekinteni a magyar állameszméhez ragaszkodó lakosság egészét, nyelvi különbség nélkül, de a statisztikai rovatok prokruszteszi kényszere nyomán különböző tévutakra szorult. Egyfelől kezdte elvárni az államhű lakosság egészétől, hogy magát „magyarnak", azaz e szerint magyar anyanyelvűnek vallja, akkor is, ha ezzel eltorzította a statisztikai valóságot; másfelől hevesen és oktalanul szorgalmazta a „magyarosítást", a magyar nyelvnek állami befolyással való terjesztését, ezzel vélvén az államegységet megóvni szeparatisztikus „nemzetiségi" törekvések ellen.

Az ekképen ingadozó liberális-nacionalista nemzetfogalom tehát megint szűk is volt, tág is egyszerre: szűk, mert nyelvi hangsúlya folytán abból kiszorultak a nem-magyar anyanyelvű, de nemzethű elemek, — tág, mert belekerültek a nyelvükben fölületesen asszimilált, idegen lelkületű elemek, így mindenekfölött a magyarnyelvű zsidóság nagy tömegei, mindennemű kiválasztás nélkül.

A háborús és forradalmi idők tanulságai nyomán ezért megszületett egyfelől a „fajvédők" új nemzetfogalma, amely a zsidó eredetű állampolgárokat „en bloc" kirekesztette a nemzetfogalomból s ezt csakhamar nyomon követte a „népi" nemzetfogalom, amely már minden ú. n. asszimilánsnak hadat üzent s a magyar nemzetet merőben a magyar népi eredetű elemekre igyekezett korlátozni. Ekképen azután a magyar nemzet fogalomkörének nemcsupán szükségesnek látszó megtisztítása következett be, hanem oly végzetes tévelygések lehetősége is, amelyek elfogadása esetén a magyar nemzetnek nemcsak Hunyadi Jánost, a két Zrínyi Miklóst, Petőfit, Lisztet és Munkácsy Mihályt kellett volna elvesztenie, hanem lassacskán kétségessé kellett válnia, hogy létezik-e még a magyar nemzet egyáltalában. Ezért hamarosan megjöttek az újabb verziók is, amelyek egyfelől a liberális nemzetfogalom egy megtisztított válfajával kísérleteztek, másfelől a „népi" nemzetfogalmat igyekeztek valahogy észszerűen korlátozni. Az egyik fronton a jelszó az lett, hogy magyar az, aki magyarnak *vallja* mgát s ezzel újból visszakerült a nemzetfogalomba minden zsidó honpolgár és minden konjunktúra-magyar, — a másik fronton szót kért a „történelmi magyarság" elmélete, amely elkerüli ugyan

az összes lehető zsákutcákat, de csak azon az áron, hogy kitér a válaszadás elől. A magyar nemzet, mint minden nemzet, bizonyára kétségtelenül a történelem alkotása, de ennek hangsúlyozása magában véve semminő irányítást vagy mértéket nem nyujt arra nézve, hogy kik azok, akik e történeti valósághoz hozzátartoznak és miképen viszonylanak más, egyébként velük egy államban élő embertársaikhoz.

Végül meg kell említeni azt a nagy ékesszólással előadott, de ugyancsak téves kísérletet is, amely a magyarságot tiszta ethikumként iparkodik felfogni s a nemzethez azokat és csak azokat számítaná hozzá, akikben egy speciálisan felfogott történeti és politikai hivatás tudata eleven hatóerőként él, akik ezt a hivatást teljes öntudatossággal vállalják s ezért híven helyt is állanak. A mindenképen tiszteletreméltó nemzeti idealizmusnak e túlfeszítése ellen joggal hangzott fel a panasz, hogy a nemzetből kihagyja a — nemzetet. A magyar nemzet e szerint egyfelől csupán a *legjobb magyarokból* állana — pedig Széchenyi nem ok nélkül, még a legrosszabbakról sem volt hajlandó lemondani, oly kevesen vagyunk —, kihagyván nemcsak a rossz, de a középszerűen lanyha magyarokat is, ha mindjárt összes őseik Árpáddal érkeztek volna is e hazába — s ez már magában is elég nagy képtelenség. E nemzetfogalom tehát ugyancsak szűknek bizonyul a valóság higgadtabb mérőlécein, sőt a legszűkebbnek valamennyi között. Másfelől azonban tág is egyúttal — mondottuk, a hibák e kettős végletessége valóságos szabály —, mert e szerfelett arisztokratikusan nemzetfogalom jog és szükség nélkül annektálna olyanokat is, akik ugyan semmiféle más mérőléc szerint nem lehetnének tagjai a magyar nemzetnek, de hajlandók, vagy a multban hajlandók voltak nehéz hivatásában e nemzet mellé állani s küzdelmeiben segítségére sietni. Magyarrá válna így a nemes emlékű Gellért püspök, aki e nemzet üdvéért élt és életét áldozta, mégsem volt s nem lehetett magyarnak számítható; magyarnak számítana a hőslelkű olasz szerzetes, Capistrano, akiben nemzetünk bizonyára egyik nagy barátját és jótevőjét tiszteli, de akit jogtalanul vindikálna magáénak — s az ilyen szerénytelenség éppenséggel nem lenne magyaros —; de magyarnak kellene tartanunk a lengyel, ír és német szabadsághősöket is, akik 1848—49-ben a magyar honvédséggel együtt, sőt annak élén küzdöttek e haza szabadságáért, a nélkül azonban, hogy saját nemzetüket meg akarták volna tagadni; sőt magyarnak kellene tartanunk a nagy hadvezért, Savoyai Jenőt is, akit pedig tudomásunk szerint még a magyar nemzet *barátai* közé sem igen számíthatunk. Ezzel szemben kimaradna sorainkból mindaz az istenadta Kovács Nagy Péter és Kincses Fekete János, akinek számára pedig a nagy világon e kívül sehol egy kuckó sem akad, s aki nagy történelmi hivatásunk minden különösebb átérzése nélkül, esetleg csak lanyhán és rosszkedvűen bár, egyet tud egészen bizonyosan: azt, hogy ő magyar s hogy magyarsága az egyetlen birtoka, amelyet tőle semmiféle hatalom el nem vehet.

S ez a tudat éppenséggel a nemzethez tartozás egyetlen mérőléce. *A nemzet az a legátfogóbb társadalmi kötelék, amellyel szubsztanciálisan, azaz metafizikailag azonosítjuk magunkat.* Ontologiai, nem axiologiai aktus ez: nem akaratunktól függő állásfoglalás ez, amiről vallomást teszünk, hanem megismerő, ténymegállapító ítéletben adatik számunkra ez a tudat s nem lenne hatalmunkban azt megmásítani, még akkor sem, ha ezt a tényt sem ünnepelni, sem helyeselni nem tudnók. Megtagadhatja valaki nemzetét, de csakis lelkiismerete ellenére s a megtorló bűntudat Erinnysei halálig sarkában lesznek: épp úgy, mint annak, aki szüleit vagy hitét megtagadta.

Nem akarjuk azt állítani s ezt nem is tehetnők az igazmondás jó lelkiismeretével, hogy a nemzethez fűző azonosságtudat minden esetben megingathatatlan. Az a tudatunk sem feltétlenül az, amely családunkhoz vagy hitünkhöz fűz. A teljes bizonyosság tudata a Gondviselés legáldásosabb ajándékai közé tartozik és általánosságban szólva csak két típusnak feltétlen birtoka. Az egyik éppen ama Kovács Nagy Péterek s hasonlók csoportja, akik még közvetlenül gyökereznek az etnosz érintetlen termőföldjében. A nemzeti azonosság tudata itt megingathatatlan, mert egyetlen lehetőség. Ahol az alternatíva, a választás illuziója fel nem merül, ott az egyetlen lehető bizonyosságot nem is lehet elveszíteni. Ez éppen az erős népi talaj jelentősége minden nemzeti közösség szempontjából s ezért nem is szabad a nemzeti azonosságtudatot e talajból kiszakítani. A szükség, az egyetlen út kényszerű tudata nem egyszer járult hozzá ahhoz, hogy katonák oroszlánként harcoljanak, akik egyébként talán kereket oldottak volna. Livius históriájában azzal bátorítja egy csapatvezér körülzárt katonáit, hogy az ellenséggel hadierényekben egyenlők lévén, a szükség erejével különbek lesznek. („Virtute pares... necessitate superiores estis.") A másik típust a családi hagyomány, a nevelés s az ebben érlelt becsületérzés teszi nemzet-tudatosságában megingathatatlanná, akkor is, ha egyébként műveltsége, képességei s talán leszármazása révén „más berekben" másként énekelve, derültebb napokra számíthatna, vagy éppen megmenekülhetne az egyébként reáváró megpróbáltatások terheitől. A két típus között azonban széles mezők terülnek el, amelyek kisebb vagy nagyobb mértékben ki lehetnek téve a veszedelemnek, hogy egy nagy erővel fellépő szuggesztiónak engedve, metafizikailag hontalanokká legyenek. Hangsúlyozzuk, nem azokra gondolunk, akik egy vagy más ürügyet felhasználva s egy fényesebb pályafutás reményében megtagadják a nemzetüket s más, idegen nemzetekhez szegődnek. Ezek a könnyű lelkiismeretű típusok nem érdekesek. Itt arra a másternészetű, mélyebb konfliktusra gondolunk, amely a kétség örvényeibe vezet s a személyiség meghasadásával, valóságos morális szkizofréniával fenyegeti áldozatait. Ezek bizonyára nem keménykötésű, de korántsem feltétlenül elítélhető jellemek; a végzet bábjátékának inkább szánandó figurái. Szánni kell őket, mert az egyszer megingott biztonságot többé soha vissza nem nyerhe-

tik s az eltépett gyökérszálakat újból összefoldozni többé nem lehet. A legendás Schlemihl, aki árnyékát elvesztette, jól szimbolizálja a lelki válságot, amely azt fenyegeti, aki a nemzeti azonosság tudatát egyszer elvesztette. Ezt az elvesztett kincset már csak gyermekei nyerhetik vissza, kik azonban maguk is e veszély terhével jönnek a világra.

A metafizikai hontalanság e veszedelme az, amely a modern „asszimiláns" zsidóságot egy világtörténelmi sorstragédia hősévé avatta. Tézisem bizonyságára éppen innen meríthetem a legértékesebb tanúságokat. Mint frontkatona annakidején nem egy zsidó bajtársat ismertem, aki kötelességteljesítésben, vitézségben és áldozatkészségben ragyogó példát mutatott mindnyájunknak. Közülük több hősi halottnak emlékét mindhalálig kegyelettel fogom megőrizni. De a velük való intim beszélgetések folyamán mindig kiderült, hogy magatartásukat szívük mélyén oktalan fényűzésnek tekintik s egyáltalában nincsenek meggyőződve annak helyességéről. Az ügyet, amelyért életüket kockára tették s fel is áldozták, jó ügynek tartották, de nem az ő ügyüknek. A legjobbak közülük olyan önkéntes lelkesedéssel ontották értünk a vérüket, mint a már említett idegen szabadsághősök a 48-as honvédseregben. Magyaroknak vallották magukat, de metafizikai azonosságtudatuk eltéphetetlenül a zsidósághoz fűzte őket s világos volt, hogy ugyanazzal az egyéni gavalléria állottak volna helyt adott esetben az angol, francia vagy olasz nemzet oldalán. Ugyanekkor számos magyar katonával volt dolgom, aki nem volt hős és a legcsekélyebb ürügyet is szívesen felhasználta arra, hogy a tűzvonalból kikerülhessen. De mindegyik pontosan tudta, hogy a tűzvonalban állnia nem fényűzés, hanem keserű „kutya-kötelesség", hogy az ügy, amelyért szenvednie kell, ha jó, ha rossz: mindenképen *az ő ügye*...

A harctéri zsidó hősök esete bizonyára nem a legtipikusabb, de bizonyos változatokban mindig megtaláljuk ott, ahol valódi „asszimilánsokról" van szó. Nem lehet asszimilánsoknak nevezni azokat, akárhonnan jöttek vagy származtak, akikben a nemzeti azonosság tudata megingathatatlan erővel él: ezeknek metafizikai biztonsága mindig megérzik a magatartás nyugalmán és egyensúlyán. Az igazi asszimiláns csak az, akinek egy vagy más okból kétségei vannak; ez nyugtalan, érzékeny lélek: többnyire túlhangosan hirdeti a maga nemzeti öntudatát, minden kritikára nagy érzékenységgel reagál és viszont maga rögtön kész kétségbevonni a másiknak hamisítatlan magyarságát. A nemzetiségükben biztos magyarok, akárhonnan jönnek is, többnyire csak mérséklettel és tapintatosan iparkodnak e kérdéshez nyúlni s ha valaki netalán őket kezdené kitessékelni a magyar nemzetből, csak irónikus vállvonogatással felelnek: ugyan mi egyebek lennének, ha nem lehetnének magyarok?

A metafizikai hontalanság érzése, amelyről szólottunk s amely a mai politikai áramlatok idején sok mindenkit fenyeget, akinek nemzetiségtudatát egy vagy más körülmény megingatta,

a legsúlyosabb lelki válságnak, mint mondottam, valóságos morális szkizofréniának forrásává válhatik. Elvi általánosságban szükséges e kérdéseket az igazság iránti platonikus „erósz" egész könyörtelenségével taglalni, de az egyéni esetek tapintatos kezelést kívánnak. E mellett az igazság érdeke is azt követeli: ne engedjük a tépelődőket csüggedni — hiszen a nemzetiség nem az egyetlen szál, amely a közhöz, a hazához odafűz bennünket. Az, akiben a nemzeti hovatartozás tudata megingott vagy eleve is gyötrő kétértelműséggel tette próbára lelki egyensúlyát, még mindig megtalálhatja az enyhet és biztonságot adó menedéket a honfiúi hűség, az állampolgári kötelességteljesítés jó lelkiismeretében. Semmi akadálya sincs annak, hogy aki nem is tudja többé lelkében felfedezni a nemzeti azonosság szilárd és megnyugtató tudatát, honfiúi erényekben példát ne adjon azoknak, akik ugyan kétségtelen, de lanyha magyarok. A metafizikai magyarság mellett ekképen kétségkívül helye van és lehet az etikai magyarság fogalmának is, csupán ne essünk abba a hibába, hogy ebben lássuk a magyar nemzetiség lényegét.

Mit jelent magyarnak lenni, a metafizikai honosság rendíthetetlen, problémamentes érzetével, ezt éppoly kevéssé lehet megmagyarázni másnak, mint azt, hogy mit jelent például hívő reformátusnak lenni. Felnőtt, kész elmével egyik tudat sem szerezhető meg, ha adva nincs, noha mindkettő elmélyíthető és megszilárdítható az életformák benső tartalmának szentelt komoly tanulmányok alapján. Végeredményben azonban az isteni kegyelem, az előre elválasztottság egy-egy misztériumával van dolgunk, miként azt egy jeles s bizonyára nem véletlenül kálvinista filozófusunk hirdeti. Csak jellemző reá, hogy a puritánus dialektika önkénytelen kényszerével, a nemzeti kiválasztottság tényét is etikába fordítja át és *teljesítményekben* keresi annak önigazolását, ami, mint a Teremtés egyszerű ténye, igazolásra nem szorul. Azoknak azonban, akiknek a biztosság helyett a kétség, a benső vívódás nehéz útját kell járniok, a középkori keresztyénség nagy úttörő szelleme, Augustinus siet segítségére. Az állam a bűnbeesés következménye, de az állam hű, odaadó szolgálata, az igazulás útja, amely a teljesértékű léthez visszavezet. *Ottlik László.*

A tízparancsolat, mint a nemzeti élet törvénye

I.

A népi gondolat előretörésével egyenes arányban válik időszerűvé az Ószövetség; időszerűségének felismerése a népi gondolat tisztaságának és életerejének próbaköve. Mert képzelhető-é a népiség tisztább értelme és tartalmasabb magyarázata, mint az Isten népévé létel? Mit jelent Isten népévé lenni? — éppen arra tanít meg az Ószövetség.

A népi gondolat és az Ószövetség emez együvétartozása olyan szerves-gyökeres, hogy ezen már mitsem másíthat a korszellem változó divatja. Ma botránkozást kelthet s egyenesen a népi gondolat megcsúfolásának tűnhetik fel, ha ezt a gondolatot éppen az Ószövetséghez, tehát „zsidó mintához" akarjuk szabni. De bármilyen arányú és hevű legyen ez a megbotránkozás, mégis csak hamis látszaton alapul s fejetetejére állítja az igazságot. A népi gondolat éppen akkor igazodik akaratlanul is a zsidó mintához, ha az Ószövetségről nem akar tudni. Az Ószövetség ugyanis a népi gondolatnak olyan egyetemes érvényű mintáját rejti, amelyhez — az Ószövetség tanúsága szerint — éppen a zsidók nem akarták szabni magukat. Ebbe az ellenszegülésbe pusztult bele nemzeti létük, s ez az ellenszegülés — akár semitáknál, akár antisemitáknál mutatkozik — a népi gondolatnak ma sem kisebb veszedelme.

Ha tehát azt mondom: Ószövetség, valamiképpen már azt is mondottam: népi gondolat. Természetesen nem abban az értelemben, mintha a népi gondolat az Ószövetség ereje nélkül meg sem mozdulhatna. Ezt a gondolatot akár az Ószövetség nyilt megtagadásával is felkaphatja a korszellem s meghordozhatja mindenfelé, mint a szél a futóhomokot. De hogy ebből a futóhomokból televény talaj váljék, amely nemcsak új életformát, hanem valóban megújult életet növelhessen, ahhoz már az Ószövetség múlhatatlanul szükséges. Nem azért, mert az Ószövetség keletkezése szerint a zsidó nép multjába esik, hanem mert az Ószövetség e megjelenési mód ellenére is Istennek beszéde. Isten szól benne minden nemzetséghez; ezért vesszük be mi is az Ó- és Újszövetség sokszorosan visszhangzó s a mai füleknek mégis oly idegen szózatát: „Ábrahámban áldatnak meg a föld minden nemzetségei." Most ennek az áldásnak a törvényét kutatjuk.

Vizsgálódásainkat azonban nem terjeszthetjük ki az Ószövetség valamennyi könyvére. Ezúttal csak a mózesi könyvek egy kicsiny darabját: a tízparancsolatot szedjük elő. Azért éppen a tízparancsolatot, mert ebben mintegy az Ószövetség összfoglalatát kapjuk. A tízparancsolat két kőtáblája tehát a kijelentés egy-

azon titka elé állít bennünket, akár az Ószövetség vagy a teljes Szentírás, mint ahogy a biológust egy parányi sejt az élet egyazon titka elé állítja, akár az élő emberi szervezet. A tízparancsolat ezért még mindig sokkalta nagyobb feladatot ró ránk, mint amennyivel további korlátozás nélkül ez alkalommal megbírhatnánk. Nem firtatjuk tehát a tízparancsolat megoldásra váró történeti, irodalomkritikai vagy általában régészeti kérdéseit, noha az ilyen irányú kutatásnak is megvan a kétségtelen jogosultsága, sőt szükségessége. Minket azonban most e kérdéseken túl, a tízparancsolat mondanivalójának *időszerűsége*, tehát erkölcsi érvénye érdekel, mégpedig: a tízparancsolat mint a nemzeti élet, közelebbről mint a *mi* nemzeti életünk törvénye. Tizenhatodik és tizenhetedik századbeli theologusainknál, Dévainál, Károlyinál, Magyarinál és a többinél, a tízparancsolat taglalásánál még ez a szempont uralkodott, s ennek a theologiának bizonyára jelentős része volt abban, hogy a magyarság a saját maga lelki-történetét ismerte fel az Ószövetségben. Ha a Biblia ránk nézve is több, mint valami művelődéstörténeti okmány, — már pedig valljuk, hogy több, — nekünk is megújult figyelemmel kell ebben az irányban tudakozódnunk.

II.

A tízparancsolat időszerűsége voltakép az első parancsolaton fordul meg „Én vagyok az Úr, a te Istened, aki kihoztalak téged Egyiptomnak földjéről, a szolgaságnak házából; ne légyenek néked idegen isteneid énelőttem." Az a kérdés: valljuk-e protestáns eleinkkel, hogy minket, magyarokat is, a többi keresztyén hitre tért néppel együtt, a történet szabados Ura, Isten hozott ki az „idegen földről", a testi-lelki szolgaság házából s ő vezérelt a szabadságra? Vagy pedig eleink e józanul világos látását elhomályosította a pogány magyarság divatos romantikus szemlélete s mindaz, ami e szemlélettel együtt jár? Bármint legyen is a dolog, az a szabadság, amelyikről az első parancsolat beszél, népiségünk kibontakozásának előfeltétele volt, s nélkülözhetetlen előfeltétele marad a jövőben is. Ezt az előfeltételt nem szerezhettük volna meg és nem is biztosíthatnók önerőnkből, sem áldozat, sem győzelem által, noha kétségtelenül áldozathozatalt és győzedelmeket is kíván. A szabadság végeredményében ajándék, annak az ajándéka, aki a földet, az életet és az áldást osztja.

Isten azonban nem azért ád szabadságot, hogy mi azzal vakon vagy botorul éljünk, sőt visszaéljünk s éppen a szabadság okozza vesztünket. Ő a mi szabadságunkat s azzal együtt népi életünket is meg akarja óvni szabados természetünktől, ezért ád a szabadsághoz fegyelmet, életrendet, ezért szab törvényt. A törvény tehát ajándék, éppúgy mint a szabadság s mind a kettő ugyanannak az Istennek ajándéka.

Ez a törvény védeni akar minket a bálványozástól, mégpedig a bálványozás legmegejtőbb, mert népi vonatkozásban szinte már erényszámba menő veszedelmétől: az önbálványozástól. A

nép se testi, se lelki javait, se országát, se eszméit, de még csak a ma annyira hangsúlyozott fajiságát se tolja, mint valami festett és faragott képet Isten helyébe. Mert amint az Isten dicsőségét múlandó dolgokba lopja át, önmagát ámítja s ezzel egész nemzeti létét bizonytalan cseréplábakra állítja. Egy nép szabadsága ugyanis csak addig valódi, amíg az igazság gránitalapján áll, vagyis amíg az igazságot egyedüli lelőhelyén, tehát Istenben és nem Istenen kívül keresi. Valamely nép szabadságának az a próbája, mennyiben hallgat Isten igéjére. Ha már az igét csak félfüllel hallgatja, életberendezését pedig valami máshoz szabja, már kétfelé sántikál s benne van a bálványozásban, s mindabban, ami a bálványozással együttjár, tehát — egyebek közt — a bálványok váltogatásában, cserélgetésében is. Az ilyen nép látszatra talán előljár, valójában pedig már visszafelé megy: a „szolgaság házába".

Ezért kell a népnek mindenekfelett azon őrködnie, hogy életközösségében az Isten neve üresen kongó szóvá ne váljék. „Az Úrnak, a te Istenednek nevét hiába fel ne vedd." Isten nevét pedig — ne felejtsük — nemcsak az oktalan esküdözések, káromló beszédek és léha szólások üresíthetik meg, hanem a vallásórák, prédikációk és theologiai előadások is, ha nem azok, mint amiknek lenniök kellene. Ahol pedig akár káromlás, akár kegyeskedés útján az Isten-név megüresedett, hitevesztett, tehát magárahagyatott a nép. Az ilyen árva nép úgy érzi, hogy nemzeti léte a történeti események vak torlódásának vagy az emberi önkénynek játékszere. Tétován kapkod, hol a saját képzelt erői, hol a világhatalmak kegye után s múlhatatlanul bekövetkező csalódásaiban úgyvélt igazságába burkolózik, meddő, nagy nekibúsulásokban, vagy nem kevésbbé meddő nekibuzdulásokban alakoskodik, a helyett, hogy Isten igazsága előtt megalázkodva önismeretre jutna. Tehát a népi élet belső egyensúlya megkívánja, hogy Isten neve szent maradjon s így a nép minden történelmi próba idején bizodalmas hittel hívhassa az Ő nevét segítségül, s Nála védő kart, békét és életet találjon.

Most már önként következik a szombatnapi parancs nemzeti jelentősége: Isten mintegy intézményesen gondoskodik arról, hogy legyen a népéletnek minden héten egy olyan napja, melyen a nép a munka robotjától és őrlő gondjától felszabadulva, létének alapjára, népiségét megteremtő Istenére emlékezzék, s néki hálákat adjon. Ha a népnek csakugyan van vasárnapja, tehát él még szívében az Isten iránti hála, a vasárnap a lelki megújhodás, a hétköznapi kötelességek új meglátásának és felismerésének napjává válik. Éppen a megszentelt vasárnap szolgálja a hétköznapokat. Szolgálja abban az értelemben is, hogy amikor egy nép, a maga politikai, gazdasági és lélekmívelő munkájáról az Isten mindennél mérhetetlenül csodásabb munkájára fordítja tekintetét, az Úrnak szentelt nap veszedelmes kísértéstől óvja meg: saját munkájának túlbecsülésétől. Attól, hogy a nép nagy szabadságában és alkotókedvében saját munkájának rabszolgájává ne váljék.

A tízparancsolat első kőtáblája ekként védi a népiség megteremtőjébe vetett hitet s ezáltal megalapozza és körülbástyázza a népi élet szabadságát. Ennek a szabadságnak gyakorló iskolája a népi élet minden területe. Hogyan? Erre felel a második kőtábla.

III.

Ezen a területen elsősorban a családra mutat: „Tiszteld atyádat és anyádat." A parancs szerinti családi életben az istenfélő szülők életpéldáján tanulja meg a nép minden fia a tekintélytiszteletet. Ez a tisztelet száll át a szülőkről a fellebbvalókra is. „Mert — Kálvin szerint — ami tekintélye, hatalma, tisztessége csak van felettünk szüleinknek . . ., vagy akármely fellebbvalónknak, az az Istentől származik." Isten állította magasabb tisztességre őket. Minden földi tekintély csak az egyetlen isteni tekintély visszfénye.

A családi körben s a népélet tágabb közösségében iskolázott szabadság a hívő ember szabadsága, úgy is mondhatnók: keresztyén szabadság, amely tiszteletben tartja az embertársak életét, házasságát, vagyonát, becsületét és jóhírnevét, általában mindazt, ami érték az embertárs és a nemzeti közösség életében. E parancsok nemzeti jelentőségét nem szükséges egyenkint bizonygatnom; különben is sokkal közvetlenebb szemlélet alapján beszélhetnének erről a nemzetnevelők, nemzetgazdászok, társadalomkutatók, bírák és orvosok. De bármekkora bizonyító anyagot sorakoztatnának fel a törvény mellett a nemzet testi-szellemi fejlődésének hivatásos vizsgálói és irányítói, a theologusnak nem szabad figyelmen kívül hagynia mindezen felül magának a Bibliának indokolását, ezt a törvény teljesebb értelmét megmutató tulajdonképpeni indoklást. A „ne paráználkodj" például nemcsak népegészségügyi és eugenikai parancs, nem is csupán az életnek, mint Isten ajándékának megbecsülését követeli; e parancs mögött, indoklásképpen páratlan emberértékelés rejlik: Ne paráználkodj, mert testünk-lelkünk az Isten Lelkének temploma!

A bibliai indoklás elnézése esetén, a parancs igazi értelmét és nemzeti jelentőségét sem ismerhetjük fel. Ilyenkor szokott bekövetkezni a tízparancsolat menthetetlen elmoralizálása. Különösen gyakori ez a nyolcadik és tizedik parancsolat esetében. A „ne lopj" és a „ne kívánd a másét", a köztudat szerint a magántulajdon szentségét védi. Ez pedig nem így van. A magántulajdon szentsége voltaképpen pogány gondolat. Az Ószövetség ilyet nem ismer; mivel Isten minden úgynevezett magántulajdon tulajdonosa, mi csak számadással tartozó sáfárok vagyunk. A nyolcadik és tizedik parancsolat tehát nem a magántulajdon szentségét, hanem a sáfárt védi a sáfárkodásban. Vegyük még hozzá azt, hogy az Ószövetség szerint a földet az egész nép kapta, mégpedig olyan sáfárkodásra, hogy a föld javaiból tisztességes része legyen a nép minden fiának. A tízparancsolat nemcsak emlegeti a szolgákat és szolgálókat, a népi élet e sokszor kisemmizett kicsinyeit,

hanem ilyen értelemben utat is nyit a szociális igazság érvényesülésének. Bibliai talajon voltaképpen nem is különíthető el a vallási és a szociális szempont, hiszen a helyesen értett vallási szempont egyben már szociális szempont is.

Éppen a parancsok bibliai indokolása láttatja meg nemzeti jelentőségüket. Ha az első kőtábláról elmondhattuk, hogy megalapozza és körülbástyázza a népi élet szabadságát és kifejlődését, a második kőtábláról meg bízvást elmondhatjuk, hogy a népi élet kialakult rendjét óvja a zűrzavartól és felbomlástól. A tízparancsolat tehát *élettörvény,* nemcsak az egyén, hanem a közösség életében, a nemzeti életben is. Nem ok nélkül hangzik felénk a Sion hegy magasságából az intés: „Vigyázzatok azért, hogy úgy cselekedjetek, amint az Úr, a ti Istenetek parancsolta néktek . . ., hogy éljetek és jó legyen dolgotok!" (V. Móz. 5: 32—33.)

IV.

Kérdés azonban, van-e elegendő bibliai alapja ennek a tízparancsolat-magyarázatnak? Vajjon a tízparancsolat nemcsak *egy* népre, a választott népre érvényes-é?

Izráelnek valóban egészen rendkívüli üdvtörténeti szerep jutott. Népi törvényéül kapta a tízparancsolatot s különös hivatása lett volna e neki kiszabott parancsok megtartása. Ebben lett volna Izráel bölcsesége, becse s egész létének értelme. A választott nép azonban nagyon méltatlannak bizonyult erre a szerepre. Izráel emez eljátszott szerepét mégis bajos lenne a többi népre áthárítani vagy ráerőltetni, hiszen éppen a Biblia tanúsága szerint ezt a szerepet Izráeltől nem a többi nép, hanem a népek közül egybegyüjtött Isten-népe: az egyház vette át. A tízparancsolat megtartását tehát nem a népeken, hanem az egyházon kell számonkérni.

Ezért most pontosabban meg kell okolnunk, milyen alapon fordultunk mi mégis tízparancsolatmagyarázatunkkal a nemzeti élet felé. Először is azért, mert:

Isten, mint *Teremtő* nemcsak az egyháznak, hanem az egész világnak a teremtője.

Másodszor, mert Isten, mint *Megváltó* nemcsak egy néphez jött, hanem a világ minden nemzetségéhez, amint a karácsony, nagypéntek, húsvét és pünkösd története beszédesen bizonyítja.

Harmadszor, mert Isten, mint *Lélek,* nemcsak az egyházban, hanem az egyházon kívül is munkálkodik. A tízparancsolatban parancsoló Szentháromság-Isten tehát nemcsak az egyháznak, hanem a világnak is Istene. Az egyház nagyon rosszul ismerné Istent, ha nem mint a Világ Urát ismerné, és nagyon méltatlannak bizonyulna hivatására, az igehirdetésre, ha templomfalak mögé és szűk közösségekbe húzódnék vissza, amikor Isten akaratát hirdeti.

Mindehhez még vegyük hozzá azt is, hogy Európa népei keresztyén hitre tértükkor Isten népének vallották magukat s ezt a

vallomást a keresztség által nemzedékről-nemzedékre megújították. Még ma is aránylag kis töredék Európa sokmilliónyi lakosa közt a megkereszteletlen. Maga az egyház nem venné komolyan a keresztséget, ha ennek alapján különös elkötelezést nem érezne Európa népei iránt.

Reformátoraink ezt az elkötelezést még eleven erővel érezték. Kálvin genfi akadémiája például nem a hideg tudományosság árúcsarnoka, hanem a Lélek tüzétől fűtött missziói iskola volt, s neveltjei a tízparancsolatot egyetemes élettörvénynek vallották. Luther is kikerülhetetlen módon oda akarta állítani az egész népközösség elé a törvénytáblákat. „A tízparancsolatot — mint mondta — fel kellene írni a szobafalakra és utcasarkokra, még a ruhákra is; nem azért, hogy csak felírva legyen és zsidók módjára hivalkodjunk vele, hanem hogy szüntelenül szemünk előtt lebegjen, emlékezetünkben éljen, szívünket serkentse, s mindnyájan minden ügyes-bajos dolgunkban naponként gyakoroljuk betöltését, mintha az csakugyan oda volna írva, valahová csak tekintünk, valahol csak járunk-kelünk".

A reformátorok kora óta ez a missziói lendület — úgy látszik — alábbhagyott. Ma sokszor az az érzésünk, mintha az egyházat a maga léte és jövője inkább foglalkoztatná, mint a küldetése. Amíg azonban az egyház egyáltalán tudja, ki küldte és miért küldte, nem mulaszthatja el, hogy a tízparancsolattal ismét és ismét a nemzeti élet nyilvánossága felé ne forduljon.

De amilyen arányban ébred az egyház missziói tudata, legalább is olyan arányban nőnek az akadályok és kísértések. A tízparancsolat betöltése ugyanis hitet feltételez. Ez már a tízparancsolat rövidre fogott magyarázatából is kiviláglott. Hit nélkül meg sem érthető, be sem tölthető. A tízparancsolat betöltését tehát semmi földi hatalommal ki nem kényszeríthetnők. Ha mégis ennek a célnak szolgálatába állítanók a törvényhozást és igazságszolgáltatást, legalább is akkora képtelenségre vállalkoznánk, mintha bojtorjánról akarnánk szedni fügét. Hol van az a bírói éleslátás, vagy az a rendőri karhatalom és zsinat, amelyik ellenőrizhetné a „ne kívánd a másét" vagy a „ne legyenek néked idegen isteneid", vagy bármelyik más parancs megtartását? Ha mégis megkísérelnők a lehetetlent: a tízparancsolat hatalmi úton való érvényesítését, az eredmény legjobb esetben sem a népélet megújhodása, hanem csak a tízparancsolatnak a népélethez való „igazítása" lenne. Tehát valami látszatmegoldás: egy külsőleges, kikényszerített, tessék-lássék farizeusi törvényesség, lelketlen legalizmus. Ezt pedig mindennek lehetne nevezni, csak éppen nemzetfenntartó ténykedésnek nem. Ime a magyarázatból kitűnt, hogy a tízparancsolat megtartásán fordul meg a nemzet élete, s most mégis azt kell tudomásul vennünk, hogy a tízparancsolat betöltése megvalósíthatatlan. Nem a tízparancsolat nemzeti érvénye tehát az igazi kérdés, hanem a tízparancsolat megvalósíthatatlansága. Ilyen körülmények közt mit kezdjen az egyház — felelőssége tudatában?

V.

Az egyházat éppen a helyzet lehetetlenségének átérzése indíthatja józan belátásra. Mert az egyháznak nagy józanságra van szüksége, hogy a könnyű megoldás, a legalizmus állandóan ott settenkedő kísértését elháríthassa magától. A nemzeti életben, bármilyen kecsegtetőnek látszik is, hatalmi úton, intézményesen, határozatilag és szervezetileg a tízparancsolat betöltésében egy tapodtat sem haladhatunk előre. Az egyház szerepe ezért nemzeti vonatkozásban sem az uralom, bármily jószándékú uralom lenne is az, hanem a szolgálat, mégpedig az alázatos szolgálat.

Azért hangsúlyozzuk az alázatos szolgálatot, mert az egyház kísértése az uralmi igény feladása és a szolgálat vállalása esetén sem szűnik meg, sőt éppen ekkor válik igazán megejtővé. Az egyház ugyanis, még ha meglátja saját feladatát, akkor is rosszul értelmezheti: a törvényt a farizeus biztonságával, önerejéből igyekszik betölteni, mintegy a nemzet helyett is betölteni. Szolgálata a felsőbbrendűség tudatával tölti el s a nemzeti élet színe előtt nagyhangon vagy halkszerényen hirdeti és kelleti a saját maga nemzeti jelentőségét. Ez is könnyű megoldás, ez is legalizmus, csakhogy most már nem az unalom, hanem a szolgálat sokkalta megtévesztőbb köntösébe öltözködik. Az egyház ezt a veszedelmes kísértést egyetlenegy esetben háríthatja el:

Ha mi, az egyházba tartozók, a törvény betöltésénél nem a nemzeti élet felé pislogunk, hatáskereső tekintettel, hanem a törvény Urára nézünk, vagyis: ha a tízparancsolatot sokkal komolyabban vesszük, mint ahogy venni szoktuk. Akkor — akarva-akaratlanul — belátjuk, mert be kell látnunk, hogy a törvény csakugyan lelki, mi pedig csakugyan testiek vagyunk, a törvény oszthatatlanul egy s rész-szerint nem lehet betöltenünk; ha csak egyetlen legkisebb parancsát áthágtuk, az egész törvény megrontásában vagyunk vétkesek. Röviden: éppen mi, az egyházba tartozók hajoljunk meg a tízparancsolat ítélete előtt. Ne a világ engedetlenségét hánytorgassuk, hanem a saját engedetlenségünket valljuk meg. Istennek a neve mi miattunk káromoltatik a pogányok között. (Róm. 2, 24.)

Az egyházat a tízparancsolat készteti újra meg újra arra, hogy a világtól és a közélettől visszafordulva, bűnei terhével Fejéhez és Urához, a Krisztushoz folyamodjék, ott terheit lerakva, szabaddá válik a válla mások terhének, a nemzetközösség terhének átvállalására. Csak az újra meg újra Krisztusához menekülő egyház küzdheti le a hatalmi igény és a hamis szolgálat állandó kísértését; nem a maga ereje, hanem a Krisztus ereje által. Csak az újra meg újra Krisztushoz menekülő s Krisztusban megújuló egyház ismerheti meg a tízparancsolatot, mint atyai ajándékot és az atyai szeretet útmutatását.

Ez pedig nem valami utólagos, az Újszövetségből az Ószövetségbe visszavetített törvénymagyarázat. Ilyennek ismerte már az Ószövetség is a törvényt. A zsoltáros így énekelt: Gyönyörködöm az Úr törvényében (Zsolt. 1.). A zsoltáros hangja pedig nem valami

esetleges és egyedüli jelenség az Ószövetségben. Gondoljunk csak az Ószövetség központi tényére, a szövetségládára. A választott nép a törvény két kőtábláját tudvalevőleg a szövetségládában őrizte. A szövetségláda pedig már az Ószövetségben az isteni jelenlét, a kegyelem, a megtartás, tehát az *evangéliom* jelképe. A *tíz*parancsolat *egy* mondanivalóját ma is csak az az egyház értheti és hirdetheti, amelyik a törvényt, mint az evangyéliom tartalmát ismeri meg, amelyik a zsoltárossal együtt elmondhatja, hogy gyönyörködik az Úr törvényében. Az ilyen egyház meri hirdetni a nemzeti élet bűnökkel terhelt világában épp a kellő helyen és a ellő időben az Isten törvényét, mégpedig úgy hirdetheti, hogy ugyanakkor testvéri közösséget vállal a bűnösökkel s osztozik felelősségük s terhük elhordozásában. Szolgál ábrándok és nagy szavak nélkül. Nem ígéri, hogy majd ő megvalósítja istenországát, diadalra juttatja Isten igazságos akaratát. Jól tudja, hogy istenországa csakugyan Isten országa és Isten akarata, tehát Istennél van, Isten határozza meg s az egyház legfeljebb csak szolgálhatja ezt az akaratot. De alázatosan szolgálja, mert éppen e szolgálatban naponta érzi és tapasztalja, hogy él az Úr, és Úr az Úr, ennek az egész világnak Ura.

Az ilyen egyházra nagyobb szüksége van a népi életnek, az egész nemzetnek, mint a kardra, kenyérre és a politikai vezetésre. Viszont az egyház nagyobb vétket nem követhet el nemcsak Isten, hanem a nemzeti élet-közösség ellen sem, mintha parancsoló Urának hű szolgálatát valami mással akarja pótolni, vagy valami másnak rendeli alá, még ha az a más a kard, a kenyér, vagy a politika lenne is. Ezen a téren a legkisebb engedmény ára: az élet törvényének az egyház kezén holt betűvé való válása.

A Biblia az egyház hivatását egyebek közt a só jelképébe foglalja. A tízparancsolat e rövid vizsgálatából is kiérzett, hogy miért és mikép „vagytok ti a földnek savai", a közösségi élet megízesítői és a romlástól megóvói. De ugyanakkor érezhettünk valamit annak az egyházi és nemzeti életre egyaránt sorsdöntő kérdésnek a jelentőségéből is: „Ha pedig a *só* megízetlenül, mivel sózatik meg?"

Török István

Vallás és hit

Jegyzetek egy Németh László-tanulmányhoz.

1. Bocsássa meg nekem Németh László, hogy így megkésve toppanok be a gödi tuszkulánumba, de azon a nyáron, amikor a Dávid—Villányi—Xavér atya—Kaszás-négyes emlékezetes „európai bridzs-parti"-ját játszotta, talán éppen egy elmaradt héberkollokvium anyagával birkóztam a Halyagos-parton. Teológuséveimnek abban a szakában különben sem tudtam volna érdemlegesen hozzászólni a vallás és az „elhivés" problémájához, vagy ha igen, a véleményem minden valószínűség szerint valahol Kaszás Imre materializmusa és a dionizuszi Villányi esztetizmusa

között rángott volna. Abban az időben kompendiumokon csiszolt, komplett írástudó-bölcseségem gombnyomásra dobta ki magából a keresztyénség formális adatait, ismertem a törvényt és a prófétákat, ékesen és választékosan prédikáltam a 2000 évvel ezelőtti Jézusról és nemes fölénnyel mosolyogtam össze társaimmal, ha dogmatika-professzorunk az Ész foruma elét vitt miért-jeink mögött „nyitva hagyta az ajtót".

Ó, akkori életünknek nagy szegénysége és titanizmusa! Erre a hitettevésre felszólító kérdésre, hogy „ti pedig kinek mondotok engem", ti, a tanítványok, ti, a csodák tanúi, ti, a Hegyi Beszéd hallgatói: mindenáron *mi magunk* akartunk feleletet adni, okosan, tudományos alapossággal vagy pedig unottan hümgettünk, összehasonlítottunk, kategorikus imperativusokat gyártottunk, élménymisztikát játszottunk, csak éppen a bizonyságtevés sikolya nem szakadt fel mellünkből: „Te vagy a Krisztus, az élő Istennek Fia!" Pedig... pedig itt kezdődik minden hit és vallás!

Még egyszer — az egyebekben alázatos tanítvány hadd kérje nemzedékünk tanítójának bocsánatát, hogy a gödi „bridzsparti"-t zavarni merészeli kibicelésével, de ezen a ponton a tanítvány kénytelen egy másik Mesterre utalni.

2. Németh László *Vallások* c. tanulmányában [1] egy kommunistát, egy Juliánus apostatát, egy szerzetest és egy protestánst állít szembe egymással. Mindegyik elmondja a maga véleményét a hit és vallás viszonyát és lényegét illetőleg, ki-ki világnézete és egyházi hovatartozása szerint. A kommunista Kaszás Imrét hidegen hagyja a probléma. „Kenyérre van szükség és igazságra" — mondja és legyint minden — szimbolizmusra. Villányi is felülről, a görög harmónia magasából nézi a kérdést; vidám ateizmussal hallgatja a vitát, és közben Homeros-sorokat skandál. Az egyháza primátusát hajtogató szerzetes és a kultúrprotestáns Dávid János—Németh László az, aki továbbviszi, gombolyítja és csomózza a problémát. Ebből a vitából minket természetszerűleg Dávid János—Németh László állásfoglalása érint és izgat közelebbről, bár meg kell vallanunk, hogy nem egy helyen Xavér atyának kell bólogatnunk.

Milyen vonatkozásban van egymással „elhivés" és vallás? — ez az a kő, amely az esti alkonyatban beszélgető barátok lelkében a hullámverést és a gyűrűzést elindítja. „Az elhivés a vallás próbája" — mondja aforizmaszerűen a szerzetes. Az elhivés és a vallás között nem látok lényeges összefüggést — rázza a fejét Németh László. „Hogy az ember mit hisz el, az az esze szerkezetétől, környezete felfogásától és pillanatnyi ismereteitől függ... Az elhivésben az embernek csak két kötelessége lehet: azt hinni el, amit el tud hinni s belátni, hogy abban, amit elhitt, inkább a gondolkozás a fontos, mint maguk a mulékony, foszló tételek." Ami az embert felemeli és megtisztítja, az a vallás. Ez nem Istenlátás, hanem üdvösségügy. Még világosabban: „A vallásosság

[1] Megjelent *A minőség forradalma* (Magyar Élet-kiadás). II. k. 140—153.

nekem nem szemlélet, theoria, ahogy a görög mondta, hanem gyökér, a lelkemen rajtfeledt köldökzsinór, mely azon a bennünk levő „mögöttünk"-ön át a sötétségbe visz. Sötétségbe visz s mégis vért hoz onnét, minden táplálék közt a legfontosabbat". Ehhez a vallásossághoz az „érzéki természet és elvont ideák" között lebegő középlényeknek (értsd: Kijelentés) vajmi kevés közük van.

Amint láthatjuk, *Boda Zoltán* „hegyi beszéde" [1] és *A teológus Ady* [2] óta Németh László vallásfogalmában nem történt törés. Ott is, itt is a vallást, mint élményt, mint érzést fogja fel. „A vallás az érzésben van és nem a hitben" — prédikálja Boda Zoltán hegyi Gyülekezete előtt. „Sokszor mondogattam, hogy a vallásban a vallásos élmény a fontos" — olvashatjuk A teológus Ady bevezetősoraiban.

Függetlenül attól, hogy az Ady-tanulmány teológiai vonatkozásaival, illetve megállapításaival nem tudok egyetérteni, most csak maradjunk a gödi esti beszélgetésnél.

A probléma voltaképpen nem is probléma, mert a *valóságos* Isten, az Ő Lelke és Igéje kikapcsolásával sem hitről, sem vallásról nem lehet beszélni. A Szentháromság-Isten nélkül a vallás egy céltalan, légüres térben való lebegés, görögös gnózis, szemlélődő semlegesség, szellemi torna, agymunka, szóval minden, csak nem „üdvösségügy". Az üdvösségünket nem élmények és érzések munkálják, hanem annak alázatos elismerése, hogy „Krisztus váltott meg minket a törvény átkától, átokká lévén érettünk". A másik — fogalomzavart sejtető — tévedése Németh Lászlónak az, hogy a vallást játssza ki a hit ellenében, mint a lélek primér erőforrását.

3. Mi a vallás? Legáltalánosabb, lexikális megfogalmazásban ezt mondhatjuk róla: nem a hit *belső* tartalmát jelöli, hanem annak intézményekben, hitvallásokban megjelent *külső* formáját. A vallás tehát — amint láthatjuk — csakugyan nem azonos a hittel; *sőt*: kevesebb, mint a hit. Meg kell különböztetnünk a hittől, de nem lehet elválasztani tőle. Vagy így is mondhatjuk: a hit *Isten ajándéka*, a vallás pedig az *ember munkája*. De a vallásnak csak ott és addig van jogosultsága és hatóképessége, ahol és amíg élő a hit. Ahol megposhad, meglangyul, a világ szemetjével és polyvájával keveredik a hit, ott nem beszélhetünk homologiáról, azaz a hittel megegyező emberi gondolkozásról, munkáról, életről: vallásról. A hit az az a priori, ami tartalmat és jelentést ád a vallásnak, egyáltalán, aminek létét köszönheti.

Mindig a hit az előfeltétel, vagy hogy Németh László szókévépel éljek, a köldökzsinór, amin át a vallás a reménység és szeretet táplálékát kapja. A hit sem végső dolog. Csak eszköz, egy láthatatlan és kitapinthatatlan lelki szerv, amin át Isten belelép az életünkbe, egy mennyei telefonhuzal, amin át Isten elküldi számunkra üzenetét, parancsát. Egy átmeneti állapota a

[1] Emberi Színjáték. Napkelet VII. évf. 23. sz. 737—740.

[2] A minőség forradalma. III. k. 86—92.

léleknek, hogy majd az utolsó ítélet után átadja a helyét a látásnak. Míg a földön földi testben járunk, a hit: a lélek szeme.

A hit egyben teljes leszerelés az *Ú*risten előtt. Ahol hit van, ott nem fontos, hogy érték- és ismeretelméletileg miképpen van alátámogatva, körülbástyázva az Istenhez való tartozandóságom. A mindenáron meggyőződni akarásra, a keresztrefeszítés hegeinek megtapintására megvolt Jézusnak a véleménye: „Boldogok, akik nem látnak és hisznek". Vagy olvassuk el János evangéliumából ezt a részt: „És monda Jézus: Ítélet végett jöttem a világra, hogy akik nem látnak, lássanak, és akik látnak, vakok legyenek. És hallák ezeket némely farizeusok, akik vele valának, és mondának néki: Avagy mi is vakok vagyunk-é? Monda nékik Jézus: Ha vakok volnátok, nem volna bűnötök; ámde azt mondjátok, hogy látunk: azért a ti bűnötök megmarad."

Az elhivés az ember útja az Istenhez, igen, az agyducok elhelyezkedésétől, kortól, véletlentől, miljőtől és bizonyos ismeretektől függő éni-szellemi produktivitás. Vele szemben a hit az Isten útja az emberhez, más szavakkal: találkozás a Kijelentéssel. — Talán ennyiből is láthatjuk, hogy nem az ember a hit, még pontosabban, a Kijelentés mértéke, hanem az ember villámlásszerűen porbasujtó, észbizonyosságai bástyafokáról ledöntő Kijelentés a humánum mértéke. Nem „valami" Kijelentés, hanem Krisztus, Isten Fia!

Hitbizonyosság csak ott van, ahol megtörténik ez a felismerés: Te vagy az élő Isten Fia! Ezt a hitet természetesen nem lehet a tudatból vagy egy vallásos élményből, akaratból, érzésből kiemelni, kielemezni. A hit a Szentlélek munkája, tehát titok, csoda, amely minden emberi képesség végét jelenti. Az elhivés a szkepszis és a spekuláció útja, az ember titanizmusa, hogy áthidalja az Ég és a Föld szakadékát, a *bűnös* ember és a *szent* Isten közti elgondolhatatlan különbséget. Ezzel szemben a hitet csak megtapasztalni lehet, benne elomlani. Tusakodhatom érte, könyöröghetek érte, ránghatom a földtől a fényes égig, reszkethetek és sírhatok hinniakarásom lázában, de megkapni mégis ingyen, kegyelemből fogom!

Krisztus és az üdvösségügy elválaszthatatlan. Ha nem hiszek Benne, mint éppen énérettem, az én bűneimért megfeszítettben és feltámadottban, Istennel egylényegű Fiúban, akkor a hitem ugyanaz, mint volt az ismeretlen Istent, egy eszmei Lényt, egy testtelen-időtlen Igazságot imádó athéni polgároké. Faragd le hitedről a vaskos mitológiát, hámozd le róla az ember-Jézus valószínűtlen ködalakját — mondták az areopágos lézengői Pálnak, — és hiszünk neked.

Pedig a golgotai keresztet nem lehet megkerülni, nem lehet a szemlélet tárgyává tenni, arra a keresztre nekem is, a bűneimmel fel kell szegeztetnem. Ez nem papos kenet, ez csak egyszerű utánadadogása a Mesternek: „Senki sem mehet az Atyához, hanemha én általam". Az Igazság csak Krisztus óta ismert és kijelentett. „Én azért születtem és jöttem e világra, hogy bizony-

ságot tegyek az igazságról. Mindaz azért, aki az igazságból való, hallgat az én szómra." Így, ahogyan vagyunk, elveszettek vagyunk. De éppen mint ilyenekhez és ilyenekért jött és jön ma is az Ige. „Mert azért jött az embernek Fia, hogy megkeresse és megtartsa, ami elveszett." Valamennyien ugyanegy betegségben szenvedünk, az Istentől való távolságban. Nos, éppen ezt a távolságot íveli át a Kijelentés. De csak azok válnak ennek a hídnak földi pilléreivé, akik átélik a páli helyzetet: Ó, én nyomorult ember, kicsoda szabadít meg engem bűneim halálos öleléséből?! Minél örvénylőbb és őrjítőbb *önmagam* érzése, minél reménytelenebb a sorsom és a létem, egyszóval minél tűrhetetlenebb egy fedél alatt lakni azzal, aki vagyok, annál közelebb jutok az Istenhez. És amikor az ember elérkezik a Nagy Parthoz, amin túl már csak a Semmi vagy Isten van, és feltör lelkéből a tehetetlenség sikolya: Segítség! — az Isten levesz a keresztről és azt mondja: Fiam. Az *összeroskadt* embernek a *kegyelmes* Istennel való találkozása, ez a hit.

4. De térjünk vissza a valláshoz. A hittel ellentétben megállapítottuk róla, hogy emberi alkotás. Egy nagyon tág valami, amibe a századok alatt sok mindent belegyömöszölt az alkotó ember. A hitben felszabadul az ember humanitása korlátai alól, a vallásban pedig egy új színnel gazdagodik humanitása.

Hit nélkül — tehát Isten Igéje nélkül — a vallás a maga kultikus megnyilvánulásaival, papi rendjeivel, teológiájával, törvénykönyveivel, államegyházával, egy papirospápával lehet világnézetgyártó üzem, de semmiesetre sem a kegyelem hordozója. Az ilyen vallásban a teremtő Isten helyére a teremtő Én tolta magát s abban a pillanatban teóriává, szemléletté vált, amely sötétségbe visz, verembe ejt. Az ilyen vallás nem *az* értékeszme. Maga is beletagolódik egy sorba s mellette ott áll a jóság, igazság és szépség normája. Nem több, mint a másik három, csak — más. A Kijelentés nélküli vallás immanens természetű jelenség, egy fejlődésképes adottság, képesség. Ebben a vallásban maga írja elő az ember, hogy mit higyjen és mit ne, hogy mi tartozik üdvösségéhez és mi nem. Ebben a vallásban Krisztus csak a szemlélet tárgya, aki beleilleszthető az emberi gondolkozás összefüggésébe; mintegy a hittapasztalat, az élmény igazolja Istent. Ez a vallás tehát az ember apoteózisa, a szellemé, a kételkedésre, töprengésre és tusakodásra berendezett agyé. Ez a vallás autonóm, öntörvényadó, míg a hit teonóm, azaz a Kijelentésben egyszer már megismert Igazsághoz kötött.

Németh László vallása tipikusan kultúrprotestáns jelenség, azaz olyan keresztyénség, amely az ésszel és a hittel (ill. Németh László terminológiája szerint: vallással) mint egyenlő erőtényezőkkel operál. Ezt úgy hívják a teológia berkeiben, hogy liberális keresztyénség s ma már annyira túlhaladott álláspont, hogy egyik teológiánkon sem korrigálják vele a világképet.

A Schleiermachertől elindított élmény-protestantizmusban Krisztus nem egyedüli és egyszersmindenkori Kijelentés. Vala-

hányszor a Világmindenség szemlélete közben egy belső megvilágosodásban, valami rendkívüli hitaktusban volt részem, mindannyiszor egy-egy új kijelentést kaptam, — tanítja ez a teológia. Ahogy Schleiermacher mondja: az Abszolutum közvetlen és eredeti lénye önmagunkban az érzelem által, ez a kijelentés. A modern humanizmusnak és a keresztyénségnek ebben a finom ötvöződésében az érzelem tehát az a hely, ahol az Univerzum (= Isten) élménnyé válik. Itt Krisztus nem szükségképpeni Közbenjáró; az Ő szerepe csak annyi, hogy az ember szunnyadó vallásérzékét felébressze, illetve, hogy üdvmunkájához a lélek talaját előkészítse. Krisztus csak kvantitative több, mint az ember. Ember *Ő* is, csak tökéletesebben, gazdagabban, mint mi: *a* Tökéletes Ember. Krisztus nem alapja a hitnek, hanem csak oka. Csak őspélda, aki hat példájával. Csak *közre*munkálója az üdvösségnek.

Míg Kálvin és Barth nagyon erőteljesen mutat rá arra a kvalitatív különbségre, ami a bűnös ember és a szent Isten között van, s ami lehetetlenné tesz az ember részéről minden Istenhez való közvetlen kapcsolódást, addig a liberális teológia éppen az érzelem által való közvetlen érintkezés-lehetőséget tanította. Vagyis a vallásos zseni partnere, még tovább menve, „cinkosa az Istennek".[1] Németh László a schleiermacheri tételt a maga plasztikus stílusával így fejez ki: „Az ember: annyira üdvözül, amennyire résztvesz Isten munkájában. Mint ahogyan a bacháns is annyira üdvözül Dionysosban, amennyire az övé tud lenni".[2] Ebben a vallásban nincs külön Én és külön Isten. A kettő eggyé válik egy szent megszállottságban. Az élményben.

Erről az élményteológiáról az eddigiek után nincs sok mondanivalónk. A kultúrprotestantizmus az Ige, Isten Kijelentése helyébe az ember kegyességét teszi. Krisztus — az Élet Fejedelme — kísértetté, vértelen fogalommá fakult, egy számmá, akivel tetszése szerint szorozhat és oszthat az élményben isteni távlatokba elragadtatott ember. Nem Istennek az Ő Kijelentésében megmutatott kegyelméről beszél, hanem az ember képességéről, amelyik egészen addig mehet, hogy azonosulhat az Abszolutummal. Ez a teológia mit sem akar tudni a bűneset folytán minden hittevékenységre képtelen emberről, a *csak* Krisztusban adott váltságról. A „foné tis daimonios"-t, a lélek szubjektív rezdüléseit azonosítja a Szentlélek munkájával, sőt annyira megy, hogy egy metodológiát ád az üdvszerzés módját illetőleg. Itt nem azok a boldogok, akik koldusmivoltuk szegénységét viszik az Isten elé, hanem akik az agy akadályain préselik föl magukat az Istenig![3] Ez a teológia nem az Isten, hanem az ember dicsőségét szolgálja.

5. A hitből és a hitből fakadó vallásnak két jellemzője van. Az egyik az alázat, a másik az engedelmesség. Az alázat meglátatja velünk emberi életünk nagy-nagy erőtlenségeit, nyomorú-

[1] A teológus Ady. i. m. III. k. 89.
[2] U. o. III. k. 90.
[3] U. o. III. 86.

ságát, tehetetlenségét, azt, hogy rajtunk már csak a Krisztus segíthet. Ennek az ősnyomorúságnak a felismerése aztán kalapácsot ragadtat velünk, hogy a Szent Intellektus-formálta aranyborjút darabokra törjük, sőt még a porát is belehintsük a szélbe. Mert ahol hit van, ott az ember csak egyvalakinek szolgálhat és engedelmeskedhetik: Krisztusnak, Aki nélkül Ismeretlen Isten volna az Isten, és nem mondhatnánk el Felőle, hogy *mi Atyánk*. — Krisztus mindenkiért meghalt — mondja valahol Kierkegaard, — ezt azonban csak úgy érthetem meg, hogy *egyedül értem* halt meg!

*

Nem, igazán nem lehet azt modani, hogy Németh László olyan egyéniség, aki fölött könnyedén napirendre lehetne térni. Akármilyen probléma-terület legyen is az, de ahová ő egyszer belép, ott árammal és feszültségekkel telik meg a levegő. Van valami gyujtózsinór-jelleg benne: mindig ott izzik, ahol a legnagyobb a robbanás lehetősége és veszélye. Sebész, akit csak akut betegségek érdekelnek, és akit az életért való futás utolsó lendülete hoz transzba. De persze, néha a legrutinosabb sebész kése is elcsúszik, és talán éppen ott, ahol a fölény és rutin helyett csak alázatos ámenre volna szükség!

Trombitás Dezső

Kolozsvári Grandpierre Emil

1.

Tul van a harmincadik életévén, már régen nincs szüksége arra, hogy kéziratait házalva átessék azon a megalázó tortúrán, amit annak végighallgatása jelent, hogy a szegény könyvkiadónak milyen rosszul megy, hogy bár szívesen kiadná művét, de az üzlet üzlet s a közönség ízlése oly kiszámíthatatlan, hogy senki sem mer ma új névvel kísérletezni. Az egyik legnagyobb magyar könyvkiadóvállalat programmszerűen adja ki műveit, folyóiratok szerkesztői szívesen látják cikkeit s minap a Baumgarten-díj fémjelével is ellátták munkásságát. Nemcsak regények címlapján, irodalmi folyóiratok borítékán olvasható neve, hanem tudós tanulmányok végén is; nevére már 1939-ben felfigyeltek a szakkörök egy Romániáról szóló tanulmánya kapcsán, mely tiszta állampolitikai szempontjával keltett érdeklődést. Első irodalmi jelentkezését a rokonszenv előlege könnyítette meg: édesapja a legbájosabb magyar könyvek egyikének, az „Ó kedves Kolozsvár"-nak, s Nagy Péter néven a Pásztortűz első regényei egyikének volt szerzője, egyébként pedig az erdélyi kisebbségi politika hőskorának becsült vezetőegyénisége s a magyar bírói kar dísze. Az előleget hamarosan visszafizette, nem volt szüksége e családi hitelre: zárt sisakrostéllyal is megállta volna helyét a magyar iro-

dalmi élet porondján. Ma beérkezett író, ki nemcsak tehetsége ígéretével, hanem teljesítményével hódít.

Csak azt nem döntötte még el, hogy milyen néven örökítse meg magát a magyar irodalomban. Első terjedelmes regényének címlapján Kolozsvári G. Emil, a másodikon Kolozsvári Grandpierre Emil, a legújabb könyvén már kötőjellel, Kolozsvári-Grandpierre Emil néven szerepel, de olvasom néha egyszerűen Grandpierre Emilnek is. Nem véletlenül s nem is ízetlenkedő szándékkal időzöm ennél a név-kérdésnél: nem tartanám csodálatosnak, ha legközelebbi regényét Bodrosi Loránt néven adná ki, vagy ha azt hallanám róla, hogy Jan Kuik néven holland tengerészballadákat ad ki s ebben a névben megtalálta önmagát, szakállt növesztett s így fogja nevét s arcát megőrizni a hajós népek irodalomtörténete, kis kurta pipával, fülében csöppnyi arany gombbal, a ködös tengeri hajnalok félhomályán is áthatoló, éles, összehunyorított tekintettel.

Mert személyazonosságát ezidőszerint nem lehet megállapítani, kilétét négy vaskos kötetben titkolja... vagy talán keresi ő maga is. Az a derűs, fínomvonású, választékosan öltözött, nyájas fiatalember, aki képében megjelenik valamelyik közhivatalban, hogy néhány órát töltsön egy íróasztal sziklazátonyán, az a magányos úr, aki neve alatt végigsétál az Egyetem-utcán, vagy valamelyik budai kávéházban tréfálkozik, éppen csak arra alkalmas, hogy személyleírásába ilyen általánosságokat írhassunk be, hogy „orra rendes", stb. Különös ismertető jele egyelőre nincs, ha csak ez önmagában nem különös ismertetőjel, a Cyrano-orrok, hivalkodó púpok, riasztó fogyatkozások szemrettentő világában. A neve is bizonytalan: csak az bizonyos, hogy vele kapcsolatban egy nevet majd végkép meg kell jegyeznünk egyszer.

2.

Meghökkentően nincs semmi érzéke a hatás iránt, képtelen arra, hogy mestersége trükkjeit kihasználja. A fejezetek csak annyit jelentenek művei folyamatában, mint a vándor pihenői: nyugodtan tovább is mehetnék, de ajánlatos most egy kicsit megpihenni, elheverni egy fa alatt, nem szabad megerőltetni magát az embernek. Legelső, inkább fiatalkori próbálkozásnak számító regényében, a „Rostá"-ban, valószínűleg ifjonti tájékozatlanságból s nem programmszerűen, megadta az irodalmi divatnak s a mesterségbeli modornak adóját, ott még kiélezte a helyzeteket, vigyázott arra, hogy vágásai üljenek, pointejei csattanjanak. Azután félrelökött minden ilyen hívságos irodalmi eszközt s felszabadultan írni kezdett.

Tematikája végtelenül egyszerű, nehány élmény-góc köré csoportosul. Felismerhető egy család-komplexum, egy kisvárosi emlék, nehány primitív szerelmi emlék: ennyi az egész. Hősei teljesen közönyös, közönséges, kicsit ütődött figurák, kikről ilyen emlékei maradnak az olvasónak, hogy Csibráky kopasz, Szilasy

Gazsi ostoba törtető, egy leányról pedig, legújabb regényének hősnőjéről végül is csak annyit tudunk meg, hogy szőke, kék ruhája van s szereti a sárga virágokat. Csibrákyról, kit únottan átemel egyik regényből a másikba, végül sem tudunk meg többet, csak fénylő, kopasz fejének csillogása marad örök emlékünk. Eszébe sem jut azon fáradozni, hogy rokonszenvessé, vagy ellenszenvessé tegye hőseit, beéri azzal, hogy közli létezésüket s különleges szarkazmussal kiszolgáltatja őket. Az olvasónak néha az a benyomása, hogy ő maga is csak rosszmájúsága révén került velük kapcsolatba, véletlenül összebarátkozott velük valahol s a terhes barátoktól, városoktól, hivataloktól így akar szabadulni, hogy indiszkréten elmondja titkaikat.

Önmagáról nem hajlandó vallani, a legszemélytelenebb magyar író. Csak nagyon óvatosan s szüntelenül kétkedve mondandónk igazában, merjük azt állítani, hogy valószínűleg nagyon érzékeny, érzelmes s álmodozó hajlamú író, mert csak ezek a tulajdonságok teszik érthetővé aprólékos érdeklődését, melyet a durvaságnak, közönségességnek, prózaiságnak szentel. Csak egy megbántott lovag merülhet el az illúziótlan vagy perverz szerelem mellékutcáiban, csak a lírikus tudja ilyen kívülről s ily objektíven érdeklődve vizsgálni mindazt, ami szürke prózája életünknek, csak az álmodozó számára ilyen nagy titok a valóság. Fanyar humora, műveinek legnagyobb vonzóereje, merev visszautasítása mindannak, amiről ír: irtózik hősei nyakkendőjétől, elhúzódna mellőlük a villamoson s kezet mosna, ha kezet kellene fogni velük. Tekintetét azzal nyűgözik le, hogy olyan sokan vannak s minden helyet elfoglalnak előle, nem érti karrierjüket, megborzad boldogságuktól s értetlenül, furcsálkodva nézi falánkságukat, csodálkozik, hogy bánatuk oka nem az, hogy megszülettek, hanem egy Petákov nevű ellenszenves egyén modora, vagy egy rosszulsikerült találka.

Felszabadultan, az álruhás királyfiak csodálkozó tekintetével veszi tudomásul, hogy így élnek az emberek, ámul és mulat, de közben jobbra-balra villanó tekintetének élénksége elárulja, hogy valójában nagyon fél s menekülni szeretne, hiszen „ezektől" minden kitelik s az élet közönséges borzalmainak száma légió. Dr. Csibráky, az Adatgyüjtő Intézet nagymemóriájú tisztviselője, a hónaposszobák vándora úgy vándorol Piroskáktól, Ágikon keresztül az elérhetetlen Ilkákig, mint Joffroy Rudel lovag a Napkeleti Királykisasszony felé, a „Nagy ember" című regényt ékes versekben megírta már Johann Wolfgang Goethe is, Torquato Tasso címen s ha felteszem a grammofonra ezentúl a Doppelgängert, mindig Háklis Péterre s a Kopaszra fogok gondolni, kiket rettenetesen könnyű összetévesztesni Zarán Kálmánnal és Csibrákyval, csak az a különbség köztük, hogy az egyik pár rabolt és ölt a sárgavirágos lányért, a másik kettő pedig álmodozott róla... Mert rettentően egyszerű minden, ha egy Keresztes Lovag szerelmes, minden probléma eszményi megoldást talál jambusban beszélő udvaroncok között, de hónaposszobák, papirosból evett vacsorák, fi-

zetett szerelmek hősei közt nem olyan egyszerű az élet, meg kell hallgatni a sarki fűszerest, ki kell vallatni a városvégi bőröndöst s ezek nem jambusban beszélnek. Szakadatlanul a bűntény lehetősége kísért, Csibrákyt össze lehet téveszteni a Kopasszal s a gyilkos nem kerül könnyen kézre, mert a detektív is szerelmes, az áldozatba szerelmes...

Elismerem, Olvasó, hogy mindez igen zavarosan hangzik. Olvasd el, kérlek a „Sárgavirágos leányt", te is zavarba fogsz jönni. „Miért öljük meg, akit szeretünk?... Szeretjük-e igazán? Megöljük-e igazán?" Azt hiszed, hogy detektívregényt olvasol s végül ezekre a kérdésekre kell felelned. Mert az író nem felel rájuk.

3.

Első regényei után azt hittük, hogy a naturalizmusról fogunk megtudni valami újat tőle, legújabb regénye, a „Sárgavirágos leány" arról győz meg, hogy valóban nincs értelme ezeknek a terminusoknak, hogy „naturalizmus", „realizmus", „verizmus" stb. A regényben fellép egy új szereplő, egy házmester: „Fehér, hosszú alsónadrág volt rajta, fekete kabát, amúgy panyókára vetve, fején világos sapka." Ugyanez a házmester nehány sorral lejjebb így beszél: „... Abban a hölgyben volt valami kérem, amit más nőkben nem talál meg az ember. Az is eszembejutott egyszerre, hogy voltaképen mi férfiak mindig ezt keressük a nőkben, az a sok egyéb, amit csinálunk, a virágok, kérem, a csókok, meg hogy is mondjam... mind azért van, hogy ezt a valamit megszerezzük". A házmester éjjeli öltözéke teljesen hiteles, beszédmodora is az, a „kérem", a „hölgy" és a „nő" disztinkciója, a finomkodó „hogy is mondjam" és mégis, a házmester vaskos megjelenési formája ellenére sem valóságos lény, talán némán áll ott a kapu alatt s mondatait hallucinálják csak, akik hallgatják. A furcsa az, hogy nem érezzük stílustörésnek, hozzátartozik a mű nyomott és bizonytalan hangulatához, melyben fogva tartja az író az olvasót. Virágillat, por, csípős izzadtság-szag, vér és piszok, konyhastelázsi egy baka fényképével s álmok és káprázatok között történik e regény, igazi váza pompás detektív-történet is lehetne, de lehetne rövid japános vers is egy kékruhás lányról, aki szerette a sárga virágokat s a férfiakban az utazás, a tenger utáni vágyat ébresztette fel.

Ki a halott? Ki a gyilkos? — kérdi valaki a regényben. Végül sem tudjuk meg. Az író elejti a történet fonalát s csak nagyritkán s únottan fedi fel az események egyik-másik részletét. Mintha őt is rabul ejtené műve hangulata, mintha szenvedne írás közben, mintha *éhezné és szomjúhozná az igazságot*. Azt, amit nem tud a detektív kikutatni, amiről meddőn filozofál hosszú alsónadrágban a házmester, ami az olvasót arra kényszeríti, hogy ne dobja el ezt a nyomasztó s kicsit érthetetlen könyvet. Betörések történnek a világon, vérnyomok maradnak az emberek után, történik valami bűnös és fájdalmas dolog mindnyájunkkal s nem

értjük sem elejét, sem végét az egész kínos történetnek. Valami hiányzik a valóságból, akkor is, ha nagyon alaposan megnézzük, ha minden stelázsit átkutatunk. Értelmetlen s gyötrő hiányérzetünk marad. Vajjon csak egy kékruhás, sárgavirágos leány hiányzik a világból? Vagy valami más is? „Miért öljük meg, akit szeretünk? Szeretjük-e igazán? Megöljük-e igazán?"

A szépírónak nem kötelessége felelni az élet kérdéseire. Elég, ha fel tudja tenni a kérdést, az ő messzehangzó hangján. Kolozsvári Grandpierre Emil egyre hangosabban teszi fel a kérdést, a megváltásra váró világ zsoltárainak ótestámentomi sóvárgásával.

Bóka László

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

DR. KUNKEL FRITZ: A KÖZÖSSÉG. (A közösséglélektan alapfogalmai. Németből fordította dr. Vető Lajos. Scholtz Testvérek kiadása. Budapest, 1940.)

A közösségkutatásnak eredeti és tisztalátású tudósa Künkel idegorvos és pszihológus. Eddigi lélektani s főleg karakterológiai kutatásairól írott művei is nagy sikert értek el, de a legnagyobb érdeklődés a közösség lélektanát népszerűen közlő „Das Wir" c. munkája iránt nyilvánult meg. Ezt a művet veszszük kézbe Vető Lajos dr. fordításában.

Künkel vizsgálatai abból indultak ki, hogy tiszta, zavartalan megnyilatkozású ösztönös cselekvéseknél, — mint pl. a szerelemnél —, észrevette, hogy az „én" és a „te" egészen eltörpül és a „mi" válik uralkodóvá. További kutatásai azután arra a megállapításra vezették, hogy az ember természetes ősi megnyilvánulásaiban mindig a „sokfejű alany" a közösség akaratának kifejezéseként s annak hatalmával cselekszik, habár ritkán tudatosan. Az önzés és a közösségtől független individuális élet az ősközösség egészséges és normális állapotához viszonyítva egy beteges eltorzulás, amely az egyénnél elnyomandó, illetőleg gyógyítandó. (Így jut műve a pszihoterápiával és a neveléstudománnyal is kapcsolatba.) Szellemes és világos példákkal karikatúrázza ki a különböző önző típusokat (a hamupipőke, a sztár, a néró, a fajankó) oly formában, hogy az ember mosolyogva ismer rá környezete tagjaira s komoly önmegfigyelés alapján talán valamelyik alakban magára is. Ezzel azonban nem elégszik meg, hanem megcáfolhatatlanul mutat rá, hogy ezek az önző, beteges életformák előbb vagy utóbb, de feltartóztathatatlanul válságba vezetnek, amelyből az út vagy a tragikus, — néha nevetséges — bukásba, vagy egészséges, jobbik esetben a közösségre való ébredéshez vezet. Ez utóbbi, vagy azáltal történik, hogy az egyén kilép szűk és önző magatartásából s belenő egy nagyobb egységbe, amikor is a közösség felelős és teremtő tagjának érzi magát, vagy pedig azáltal, hogy az ősközösség élménye feléled benne, tudatára jön részmivoltának s a közösségtudat áthatja és betölti egész lelkét. A válság során egész bizonyos, hogy összeomlik az addig érvényes egyéni nézetek, önző célok, érzület, hamis értékítéletek mesterkélt, erőszakosan és fáradsággal felépített világa, — hogy szeretett önző világa romjai felett sírva, a veszteségérzet gyógyíthatatlan fájdalmában az öngyilkosságba rohanjon, vagy fásult letargiába essék, — vagy pedig egy egészséges belátás folytán kárnak és szemétnek ítélve addigi

látszatsikereit, talmi értékeit —, önző nézeteinek, érzelmeinek és törekvéseinek elhagyásával, mintegy ködnek felszakadásával feljöjjön számára „a közösség napja", amely új értékeket láttat meg új célokért, új küzdelmekre. Az ilyen ember tagja lesz Künkel szerint az érlelődő közösségnek s mint ilyen, tudomásul veszi, hogy minden teremtő, alkotó erő nem az övé, hanem a közösségé, sőt végső fokon a lét teremtőjéé és fenntartójáé, az Istené. Az ilyen ember felelős személyiséggé formálódik, aki tudja, hogy minden képessége nem az ő tulajdona, mert ő e javaknak csak kölcsönvevője, felelős sáfára. Az Isten a közösségnek adta hitbizományba teremtő erőit. Az egyén csak e közösségben élhet azokkal. A közösséget kívülről nem lehet felbontani. Minél nagyobb erő támadja, annál szívósabbá kapcsolódik. A közösség csak benső meghasonlás folytán repedezhet szét. A szeretet és megértés az, amely legjobban egybefűzi. Valaki minél kisebb fenntartással, illetőleg minél nagyobb testi-lelki odaáldozással adja magát a közösségnek, annál értékesebb tagja a köznek, annál nagyobb a közösség által az ereje. Az individualista a közért nem tudja odaáldozni magát. A legmegoldhatatlanabb feladat számára, ha családjáért, hazájáért, vagy hitéért oda kellene áldozni életét. Neki saját önző énje a legértékesebb. Semmit sem ismerhet el értékesebbnek, amiért saját énjét feláldozhatná. Csak a közösségi ember tud a közösségért ha kell, meghalni is. Meghalni, még pedig nem azért, hogy személyes dicsőségéért még saját énjét is feláldozza, hanem azért, hogy ezt az áldozatot a közösség javára fordítsa. Igazi, magasrendű, erkölcsiség is csak a közösségi életben lehetséges. Csak a közösségi ember tud a szenvedésben türelmes maradni, a lemondás éveiben bizakodni, egyik reménységet a másik után eltemetni s mégis bátran, minden harcot újra kezdeni; áldozni tudni mindent a közösségért, amelynek élő tagja az egyén, aki ha elhal, közössége, áldozata árán fennmarad. Így lesz Künkel tanával az önzés prófétai ostorozója, a hősies lelkület propagálója s ez a legfőbb érdeme!

Államhatalmak dőlnek meg, nemzetek pusztulnak el, ahol a látszatközösség lelkét az önzés alattomos szúja rágja. Künkel nemcsak saját népének, nekünk is prófétál! S hogy ezt magyarul olvashatjuk, ezért dr. Vető Lajost illeti a köszönet. Összevetve fordítását az eredetivel, kitetszik, hogy igen helyesen, nem kötötte magát a szószerinti szövegfordításhoz. Így Künkel beszél magyarul a Vető nyelvén. A fordításon meglátszik, hogy Vetőnek ez nem első fordítása (Zur Nieden, Künkel egyik legkiválóbb tanítványának egyik híres művét ő fordította le „Éneddel beszélgetek" címmel). De az is, hogy Vető a pszihológia tudományának hivatalos művelője, akinek mind német, mind magyar nyelven jelentek már meg eredeti művei is. E fordítást melegen ajánljuk minél szélesebbkörű olvasóközönség becses figyelmébe.

Kiss Tihamér László

ZOLNAI BÉLA: A MAGYAR BIEDERMEIER. (Bp., Franklin.)

Lappangó, majd fel-felbukkanó, megvetett, majd korszakká izmosodó örök emberi motívum a Biedermeier, mint a romantikus, a klasszikus, a spirituális vagy materiális, a barokk, vagy éppen az expresszív lélek. Míg azonban emezek ellentétes pólusai markánsan kitűnnek s hamar fellelhetők, a Biedermeier átmeneti időkben jelentkezik s ha nem is vallhatja magáénak az alkotás nagyszerűségét, övé az előkészítés szerepe. Ha napjainkban ezt a korszaknyitó vajúdást, az előkészítés nagy, befelé élő munkáját keresem, akkor elfogadom Zolnai Béla bizonyságát is: „Korunk arculata önmagára ismer a százéves békésen-építő magyar Multban." Jobban igazolja e tanulmány megjelenését az, hogy a magyar Biedermeier-kutatás ed-

dig tanulmányokba és disszertációkba hullt szét s ideje volt, hogy végre rendszerezve, kész anyagot vihessen egy elkövetkező szintézisbe.

Zolnainak nemcsak eddigi részletkutatásai, de természete is megfelel erre az összefogó munkára. Anyagtisztelete egyértékű hatalmas anyagismeretével. Nyelvi mimikri-készsége, sokszor remekelő arhaizálása s mozgékony prózai ritmusa pár oldal után már annyira magával sodor, hogy csak akkor bontakozunk ki közüle, amikor már fáraszt az idézet s az idegen szövegrészek feloldásából inkább az íróasztali műhely-titok érzik, mint az áhítat. Több kedvvel jár ő is, mikor összefogja a szálakat.

A stílustörténeti tanulmány anyagtisztelete nem a részlettanulmányok beépítését jelenti elsősorban, hanem a tudós tartózkodó önuralmát. Sehol nem csorbulhat oly könnyen a kor, vagy az írói mű teljessége, mint amikor egy vezérelv mögé kényszerül bizonyságul. Kísérthet ez még a Biedermeier sokrétűségénél is, hol a nemes eklektizmus a szépjó-igaz csillaga alatt keres harmóniát a kereszténység, spirituális epikureizmus és sztoikus észvilágrend között; hol az emberiség és haza igyekszik kiegyeztetődni s a rezignáció és lojalizmus a jámbor középszer jegyében tengődnek s családiasság a filantrópiával, a városi ember faluszentimentalizmusa és mérsékelt természetkultusza határozza meg az uralomra jutott lelki alkatot. Nem hiszem, hogy erőszak esett volna bárkin is, bár amikor Arany és Berzsenyi közelébe kerültünk, nem egyszer álltam meg félve: vajjon nem lépjük-e át másodrangú jelenségek kedvéért az egyéniség sérthetetlen vonalát?

Egyedül a magyarság lelki vonásainak és a Biedermeiernek egylényegüsítését látom túlzottnak és valószínűtlennek. Zolnai Béla arra alapozza ezt, hogy a magyarságtól távol áll a spekuláció, nem hajlamos ábrándozásra, idegenkedik a miszticizmustól, józan, valóságlátása egészséges, szemlélete tiszta, világos stb., hasonlóképen a Biedermeierből kifejlődő realizmushoz. Ehhez a kérdéshez reálisabb lett volna Prohászka Lajos német-indítékú Vándor és bujdosója helyett Karácsony Sándor nagy munkáját a Magyar észjárásról segítségül hívni. Semmiképen nem vállaljuk, hogy a magyar passzivitás azonos a Biedermeiernek sokszor ernyedt visszahúzódásával, hiszen maga ez a polgári világ sem azonos a magyar élettel s ha az irodalom reagált is rá, egyetlen primär jelenség sem képviselte a maga teljességében.

A Biedermeiernek feltétlenül volt sok, bár negatív előjelű ereje, ami előkészített arra, hogy eljussunk a valóságszeretet felé nemzeti klasszicizmusunk útján. Az élet minden ágának, építészetnek, bútorzatnak, ruházatnak, irodalomnak, képzőművészetnek,, színművészetnek, filozófiának figyelembevételével igen plasztikusan, frissen, életszerűen fejtette ezt ki Zolnai Béla. A nagyközönség, akinek a kiadó e könyvet elsősorban szánta, kevés ilyen magyar kortörténeti munkát kapott eddig. Stílustörténeti feldolgozásaink között pedig még társtalanabbul áll.

Koczogh Ákos.

PALOTAY GERTRUD: ERDÉLY MAGYAR NÉPMŰVÉSZETE. (Officina képeskönyvek, 25. sz. Budapest, 1940.)

A néhány hónap óta nagyszámban megjelenő Erdélyt ismertető, legtöbbször a hirtelen fellobbanás tüzében íródott s a hazatérés örömét kihasználó irodalmi termékek közül tanulsággal emeljük ki *Palotay Gertrud* könyvét. A szerző az eddigi eredmények hiánytalan ismeretével, a nagyközönség igényét és a tudománynépszerűsítés követelményét stílusban és tartalomban bölcsen szemmeltartva vázolja fel Erdély népművészetét. A történeti román, csúcsíves építkezés emlékét visszatükröző református fatornyoktól indul el, majd bemutatja a templo-

mok külső formáját és belső díszítését. Rámutat arra, hogy a helyi kívánalmaknak, a nép technikai készségének megfelelően a történeti stílusok (renaissance, barokk, rokokó) mennyire áthasonultak az erdélyi templomoknál. Felveti azt a kérdést, hogy mit adott a templom a népnek és mit adott a nép a templomnak? Jellemző példái közül csak arra hivatkozunk, hogy a templomok berendezési tárgyai: padok, kórusok, szószékek nagyban befolyásolták a parasztbútorok alakulását. Hosszabban időzik a református és unitárius temetők kehelyszerű és mértanias faragványokkal díszített kopjafáinál. Megjegyezzük itt, hogy a kopjafás temetkezés éppenúgy lehet az oszmántörök révén a székelyekhez juttatott kirgiz-tatár-kalmük hatás (*Róheim Géza* nézete), mint a *Palotay*tól hangsúlyozott — honfoglaláselőtti maradvány. Érdekes az is, hogy az erdélyi zászlós kopjafákhoz hasonlóan a sírkeresztekre a románok és szerbek is tűznek zászlót. A sok romantikus elgondolást elindító székelykapukról összefoglalva az eddigi eredményeket úgy nyilatkozik, hogy azok várszerű kastélyok, kúriák elől kerültek a parasztság portáira. Természetesen a népi ízlés, gondolkodásmód és művészkedő hajlam sokat változtatott rajtuk. Részletesen ismerteti a bútorokat, a kisebb faeszközök hosszú sorát s a fazekasmesterség termékeit. Protestáns szempontból is érdekes, hogy az erdélyi fazekasság alakulására igen nagy befolyással voltak az anabaptista „újkeresztyének", akiket Bethlen Gábor telepített le Alvincre. A szerző jeles szakértője az erdélyi fonószövő mesterségnek s munkájának idevonatkozó részében eredményes részletkutatásaira támaszkodva, különös gonddal tárja elénk mondanivalóját. Bemutatja a székely szőnyeg néven ismert „festékeseket", amelyek rokonságban vannak más keleteurópai népek gyapjútakaróival, de díszítésük ősi formáját: a csillagos, négyszögalakú díszítményeket sokkal jobban megőrizték, mint amazok. Az erdélyi szőttes és hímzés-díszítmények között szoros a kapcsolat. A Székelyföldön sok olyan varrottast találunk, amelynek dísze más területen még szőttesekről tárul elénk. A székely hímzéseken hódoltságkori török s a templomi hímzések, különösen a XVIII. századi úrasztali kendők díszítményének befolyását vehetjük észre. Egységes erdélyi népviseletről nem beszélhetünk. Az ősi népviselet jobbára dísztelen volt, mint ma a gyimesi csángóknál, akik napjainkig megőrizték már a honfoglalóknál ismert egy-két tenyérnyi széles bőrövet: a tüszőt. Legszínesebb a székely, a kalotaszegi és a torockói viselet, amelyek változatosságához az életkor, a családi állapot, társadalmi állás és vagyoni helyzet is hozzájárul. A népművészeti szempontból jellegzetesebb ruhadarabokról (kalotaszegi muszuj, bőrmelles, székely abaposztó ruhák, stb.) bővebben szól *Palotay* s több olyan díszes ruhadarabra is hivatkozik, amelyek a nép egyházi életével, templombajárásával kapcsolatosak, ilyen pl. a torockói menyecskék templomi palástja, mely a fejtől a derékig omlik viselőjére.

Palotay Gertrud annak a néprajzi felfogásnak a híve, amely azt vallja, hogy a nép díszítőművészete mindig a díszítendő tárgy anyaga, mérete, alakja szerint változik. Ezt a felfogást tükrözteti vissza azután munkájában is. Ezzel szemben rá kell mutatnunk arra, hogy a díszítmények a tárgyak felett állók, a nép művészkedő képessége és készsége a műveltségében történetileg lerakódott és megülepedett, önmagából kitermelt, átvett és átalakított, elsődleges fokon kultikus forrásokban gyökerező formákat a legkülönbözőbb tárgyakra átviheti. A példák hosszú sora helyett elég legyen itt csak hivatkozni a svasztika (horgaskereszt) formájú díszítményekre, amelyek egyformán ott szerepelnek fém, textil, fa és csont tárgyakon. Az erdélyi szarvasagancs lőportartók egyszerű em-

berábrázolásai megtalálhatók a keményfa deszkából összeállított szuszékokon, a debreceni kehelyszerű hímzések hímestojásokon láthatók. Itt van előttünk egy élő példa is: a kalocsai „hímzés" virágait szemünk láttára „karcolják" a húsvéti tojásra és „festik" a lakóház falára. Visszatérve még a székely kapura, nem látjuk valószínűnek azt a véleményt sem, hogy a falvakból kivezető utakat elzáró kapuk kapcsolatban lennének a székelykapuval. A sövényből, deszkából készült falukapuk a gazdálkodási formával függenek össze: ott állítják fel azokat, ahol a falubeli jószágtól védeni kívánják a falut környező bevetett, termő területet. Ismeretesek a falukapuk ott is, ahol híre-hamva sincs a székelykapunak vagy ahová esetleg ezeknek az építményeknek a befolyása el sem érhetett: pl. az Ormánságban, Északborsodban.

Fenti hozzászólásunk azonban nem befolyásolja *Palotay Gertrud* könyvének értékét, amelyet mint Erdély megismerésének tartalmas kalauzát, tartunk nyilván. Igen szemléltetőek és tanulságosan összeválogatottak a könyv ábrái. Azonban a négy színes, népviseletet bemutató kép nyomdatechnikai szempontból különb is lehetett volna. A 30 l.-on a nadrágba gyűrt ingnek, mint román szokásnak az említése, sajtóhiba.

Gunda Béla

VITÉZ NAGY ZOLTÁN: ÚJ MAGYAR MŰVÉSZET.

A magyar könyvpiacon nem mindennapi jelenség az olyan pompás kiállítású művészeti könyv, mint vitéz Nagy Zoltán munkája. 24 színes és 116 egyszínű tábla díszíti 54 szövegközti képen kívül az albumalakú kötetet, s a műalkotásoknak ilyen tömegű fölvonultatása már magában véve is figyelemreméltó. A szerző azonban nem éri be ezzel, de még a képanyag vagy művészéletek puszta ismertetésével sem, sokkal nagyobb fába vágta a fejszéjét. Feladata: az új magyar művészettörténet átértékelése „sajátos körülményei, külön törvényei szerint", s mint a műből kiviláglik, nem mellőzve a legújabb politikai eszméket sem.

Elítéli Genthon István „Az új magyar festőművészet története" c. munkáját, azzal vádolva őt, hogy számára „egyetlen értékmérő Párizs". Eltekintve attól, hogy ez a vád igazságtalan Genthonnal szemben, évszázadok műemlékei tanúskodnak arról, hogy hazai művészetünk Szent István óta a Nyugathoz igazodik, nincsenek külön törvényei, csak a nemzet lelkiségének megfelelő zamata. Minden jelentős művészünk a mult században nyugaton tanult, s az újabb időkben is nyugatra tekint. A különbség csak az volt, hogy míg egyeseket már kisebb nyugati művészek varázsa is megbabonázott, másoknak sikerült azokhoz igazodniok, akiket a művészettörténelem idővel mint vezető mestereket fémjelzett. Hogy a nyugati orientáció nem jelent következésképen nyugati szolgaságot vagy kevesebb magyarságot, annak igazolására ma már egy név elég: Ady.

A modern művészet tébolyult haláltánca mintegy érzékeny szeizmográf jelzi azt a végzetes lelki konfliktust, ami a világháború katasztrófájával vált tudatossá. Ez a lélek nemcsak nyugaton volt beteg, de az volt nálunk is, s ha valakinek nem öntöttek ólmot a fülébe — vagy festőkre alkalmazva nem szúrták ki a szemeit — annak az új idők dalait — illetve képeit — kellett botránkozó embertársai elé tárnia. A bajok gyökerét vitéz Nagy is kitapintja. A „Monumentális művészet" c. fejezetében írja: „A közös emberi ideálok sírbaszállnak. Hiányzik elsősorban a mindent összekapcsoló hit". (Ezen a ponton lényeges javulás nem állt be azóta sem. Ezért nagyobb művészek ma a fényképező lencse kollektív névtelenjei, mint az ecset tragikus hősei.)

A szerző-vállalta feladat tehát semmiképen sem könnyű, úgyszólván lehetetlen. Genthonnal vívott mérkőzésében

kétszeresen alulmarad. Egyrészt mert gyakorlatilag vitéz Nagy is az ő értékmérőjét használja — még ha tagadja is —, másrészt, mert Genthon meggyőző szellemtörténeti módszerével szemben fegyvere a lendületes elbeszélő stílus, a ködös nemzeti szólam és az elhallgatás.

Alapjában azonos értékelésüket nem a szavak árulják el, hanem az, hogy menynyit foglalkoznak egy-egy festővel. Benczurral például kb. félannyit foglalkozik mindkettő, mint Ferenczy Károllyal. Csakhogy míg Genthon kritikájából nagyon is világos, miért értékeli előbbit kevesebbre, vitéz Nagy méltatása kényelmesen elkerüli a problémát, s teljesen indokolatlan, hogy miért hallgat akkor ő is Benczur követőiről.

Ilyen bizonytalan értékelés mellett érthetőek a mű aránytalanságai, akár a szövegben, akár a képekben. Mert míg pl. Glatzot pár gúnyos megjegyzéssel elintézi, Márton Ferencből erőnek erejével festőt akar csinálni. Ez a lendületes rajzoló akkor járt legközelebb a „nagy" művészethez, amikor szobrait alkotta, ezek reprodukcióí helyett egy egész oldalas vérszegény tájképet kapunk, (Benczur hatalmas méretű „Budavár visszafoglalása" félakkorára törpítve szégyenkezik), holott a többi Márton reprodukció is bőven igazolja festői vénájának szerénységét.

Női művészeink olyan festőket tudnak felmutatni, mint: Hollósiné Mattioni Eszter vagy Székely Kovács Olga, hogy két egész különböző egyéniséget említsünk. A szerző ezeket nem ismeri. E helyett siet másokat felfedezni, de közölt képeik elég világosan elárulják, hogy rossz cserét csinált.

Színes képen mutatja be Iványi-Grünwaldnak egy Vaszaryt utánzó jelentéktelen vásznát, mikor a 24 színes lap közt egyetlen Benczur vagy Rippl-Rónai sem szerepel. Történelmi festőink közül Madarász és Székely reprezentáns művei helyett vázlatokat közöl színesen, holott e felfogás fonákságát Genthon elégé kimutatta, s éppen vitéz Nagytól furcsa, hogy ezzel próbálja nyugati szempontból korszerűtlen nagyjainkat „modernesíteni".

Külön fejezetet szentel a népiségnek mai festészetünkben, de jóllehet Vaszaryt ő is sokra értékeli, elfeledkezik róla, hogy pl. „Részesaratók" c. képéhez foghatóan még semmiféle képíró sem tudta megközelíteni lélekábrázolás terén a népet.

Sajátságos szempont esztétikai műben művészek értékelésének támogatására az, hogy ki volt a fronton, ki nem. Igaz, hogy Liszt Ferencnek is szemére hányja Heine, hogy nem ragadott fegyvert a szabadságharcban, de ez csak az ember megítélésénél lehet szempont, a művészeténél nem. A forradalmi művészcsoportok bírálatánál nem az a mérvadó, milyen fajú vagy jellemű emberek teszik ki egy részét, hanem hogy milyen szerepük volt a továbbfejlődésben. Ennek felmérésében pedig sem elhallgattatás, sem leszólás nem segít. A modern művészi törekvések ott vesztik el jelentőségüket, mikor puszta játékká válnak. Mai vezető művészeink mind megjárták a forradalmi iskolákat, felszabadultak benne sok előítélettől, hogy azután visszakanyarodjanak onnan, ahonnan nincs tovább. A költészet se tudott megmaradni ott, mikor már csak játék volt szavakkal, hangokkal.

Egész reménytelen a szerző fáradozása, ahogy olyan festő lírikusokat, mint Bernáth vagy Egry, epikusokká akar átképezni csak azért, mert nem látja meg a tartalmat lírájukban. Még az epikusnak indult Szőnyi se tud lemondani mai lírájáról, pedig előbbivel lehetnének ma igazán sikerei. Ezeket a jó negyveneseket már nem kell félteni. Annál tragikusabb lenne, ha olyan fiatal lirikus, mint Litkey György, elhinné a szerzőnek epikai elhivatottságát. Belebukna a vérbeli elbeszélőkkel való egyenlőtlen küzdelembe. Intő példa itt, mire vezet a művésznek tőle idegen feladatba való bele-

kényszerítése, mikor az intim, romantikus, kisméretben dolgozó Rudnaytól, óriási méretű, reprezentációs, nagyhangú gobelin-tervet kértek. A fiaskónál csak a botrány volt nagyobb.

Szólni kell végül a könyv ködös nemzeti szólamairól. Medgyessy szobrászművészetének értékelésénél pl. kár volt felvonultatni a hortobágyi pásztortól az ázsiai steppe nomád magyar lovasáig a nemzeti öncélúság kelléktárát. Sokkal józanabb és ami fő, igazabb megítéléshez vezetett volna, ha körülnéz Medgyessy párizsi tanulmányéveinek francia mesterei közt, és felfedezi az európai szobrászat vezető nagyságát: Maillol-t. Csak a vak nem látja, mit köszönhet neki mesterünk. Medgyessy kitűnő judiciumára vall, hogy hozzá igazodott, s nem a hangosabb modernekhez. 1911-ből bemutatott „Gondolkozó"-ja édes húga Maillol „La pensée Latine" világhírű szobrának. A francia mester hatása nem ér itt véget. A Déry Múzeum előtti szobrokat ősnemzéssel származtatja a szerző, erősítve, hogy nincs benne Michelangelo, hatás sem. Hát az nincs. De a Parthenon frízén mégis lelni hasonlót? Medgyessynek azonban eddig sem kellett elmennie. Maillol: „Monument à Cézanne" műve sokkal közelebb feküdt. Nem véletlen tehát, hogy 1937-ben a párizsi világkiállítás első plasztikai aranyérmét Medgyessy kapta. Hiszen pár lépésnyire az új francia művészet nagyszabású kiállításában a szobrászi anyag középpontjában Maillolt ünnepelték. A franciák következetesek voltak. A legnagyobb elismerést a francia mester legzseniálisabb tanítványának adták.

Kisebb hiba ezek mellett a képanyag nehéz kezelhetősége. A képcímek csak lajstromba szedve találhatók, ha tehát valakiről olvasunk, át kell nézni az egész listát, hogy szerepel-e műve a képek közt, aztán hátralapozni a csupán számozott táblákhoz. Pedig éppen gazdag képanyaga emeli legjobban a mű értékét. Kár, hogy ugyanez olyan árat ír elő (28 P), hogy bajosan remélhető széleskörű elterjedése, amit gyengébb pontjai dacára is megérdemelne, derűlátó szelleméért, lelkes, bár, mint említettük, helyenként elfogult magyarságáért, és az ügyért, amit szolgálni hivatott: az új magyar művészetért.

Tóth Sándor

STAUD GÉZA: DRAMATURGIAI VÁZLATOK. Budapest, 1940.

Irodalmunk dramaturgiai dolgozatokban máig elég szegény. *Staud* Géza, a magyar színháztudomány egyik fiatal, tehetséges úttörője, jó tájékoztató, gondolatébresztő művet adott művelt műkedvelőnek, szakembernek. Kivált az előbbi forgathatja tanulsággal: hálás lehet érte, hogy önkénytelen élményei öntudatosabbá válhatnak egy okos, körültekintő kalauz jóvoltából. A részletmunkások is hasznát vehetik, a színházi művészet egységes, irodalmi tisztaságú, az élettel is folyvást számotvető elveinek tiszteletben tartásáért. Jóleső összhang van e nyolc tartalmas dolgozatban, ihlet és tudás bölcs aranya, hagyomány és újság kiegyenlítését munkáló szép szándék. Staud Géza folyvást a középutat keresi s mindig a klasszikus örökségre hivatkozva, a csonkítatlan színpadi irodalmiság felé. Művében, vázlatosan is, a színház egész története jelezve van, örök problémáival, Aristotelestől Racine színházáig, lényegében azonban máig s napjainkon túl is. Színháztudományi kérdések, dramaturgia és lélektan, színpad, díszlet, műfajprobléma, rendező szerepe, színészképzés feladatai a főbb állomások e fínom stílussal, világosan, szabatosan megírt s hazai, külföldi idevonatkozó művek gazdag bibliografiájával ellátott könyvben. Leginkább a műfaj kérdéséről s Racine dramaturgiájáról szóló fejezetek válnak érett tanulmányképpé: szinte túlnőnek a szűk kereten. Határozott állásfoglalás, a levezetés meggyőző ereje, jó készültség s finomult ízlés élteti Staud Géza minden lapját. Bár a

szerzőnek szilárd elvei vannak, sok mindent bíz rá magára az olvasóra, azzal a bölcs belátással, hogy a színház egyedüli, rejtelmes világ, legnagyobb értékei csak megközelíthetők s egyéni életet élnek mindazokban, akik aktorai, rendezői vagy csak szemlélői e felséges játéknak. *Vajthó László*

CS. SZABÓ LÁSZLÓ: ERDÉLYBEN. (Budapest, 1940. Nyugat.)

Talán csak az „Apai örökség" egyikmásik novellájában ízlelhettünk valami olyat, amivel tele van ez a könyv. Cs. Szabó művei az utóbbi esztendőkben egyre hidegebbekké váltak; ahogy közeledett a háború, úgy kurtultak meg mondatai, minden szava rövid utalás, figyelmeztető célzás, intő idézet volt. Európa kincseire utalt, emberi méltóságunkra célzott s az értelem szavát idézte. Fiatal olvasói számára kissé már terhesen is, úgy viselkedett, mintha rá bizták volna az emberi tudás kincseskamráját, kérdezve is vizsgáztatott, lírikusan is adatokat közölt.

Aztán egyszercsak Erdély felé fordult minden magyar szem, az egyetemes borzalom világpanorámáját is alig láttuk Kolozsvár tornyaitól. „Cs. Szabó gyüjti már az adatokat", — mondta kajánul valaki, „készül a bevonulásra". Az adatok együtt voltak, nem kellett készülnie. De mikor megszólalt, még mi is felkaptuk fejünket szavára, mert oktató hangja átfült, mondatainak mért rendje kiáradt, imponáló tudása megolvadt. Megtudtuk, hogy a könny oldja az aranyat s a tudás szeretet által válik kultúrává. Az európaiság könyörtelen csősze Erdély lírikusává vált.

Cs. Szabó Lászlónak legmélyebb emberi élménye Erdély s ez a találkozása Erdéllyel a legmélyebben szunnyadó képességét ébresztette fel benne: a szépírót. Ezentúl nem rettenünk meg, ha Hallgatag Vilmost idézi fejünkre, vagy flamand költőkkel inti rendre tudatlanságunkat. Hálásan tudomásul vesszük tanítását s könyörtelenül megszámoltatjuk tálentomaival, faggatjuk novellái felől, ösztönözzük regényírásra. Tamási Áron egy régi novellájának hősével megnyittatta a földnek száját. Az erdélyi föld most megnyitotta Cs. Szabó szívét. A bevonuló honvédek nemcsak az ősi földet hódították vissza, hanem meghódítottak egy egész birodalmat számára: Tündérországot.

Bóka László

KÉT REGÉNY (WASS ALBERT: CSABA. — KARÁCSONY BENŐ: UTAZÁS A SZÜRKE FOLYÓN. Révai kiadás).

A *Farkasverem* írója az erdélyi magyarság kisebbségi sorsát regénye központi alakjának, Fileki Ferkónak impreszszióí során bontakoztatja ki előttünk. A kisfiú első ilyen impressziója az oláhok kolozsvári bevonulása. Évek hosszú során passzív hőse lesz mindannak, ami vele és Erdéllyel történik: az ősi erdő kivágása, nagyapja Csaba-története, apja halála, a kisebbségi állapot szemére lobbantása alig összefüggő képekké sorakoznak föl benne. Egy-egy kép néha meglepően reális, — Kolozsvár s a Mezőség rajza, magyarok és oláhok éles fényben meglátott profiljai — de a regény első felében nem mozgatja őket a cselekvény egységbe fűző ereje, állóképek maradnak, Ferkó élményei, benyomásai. Köztük valami különös muzsikáló fluidum van: Ferkó tűnődéseinek és hangulatainak lírája. Örökös magyar szomorúság üli meg: álmában vagy féléber állapotban Csabát látja s a lírai fluidum fénytörésében a dolgok és történések néha szimbólumokká absztrahálódnak benne.

A némai iskola építésének ügyével azután egyszerre irányt és lendületet kap a regény, cselekvővé válik a szenvedő hős: Ferkó s vele együtt a falu magyarsága. Ez a magyarságukért vállalt munka példázattá nőtteti a falu népének elhatározását s a végig borongós kedvű

regényt dacos optimizmusba ívelteti.

A mélyen magyarul érző Wass Albertben az író s a fajok fölé emelkedő ember magasból és higgadtan nézi alakjait. Nem szépít és nem torzít. Nem gyűlöl és nem gyűlöltet. Szívós, kitartó munkára buzdít. Érdekes mondása: „Egy nemzet sorsa nem csillagokban vagyon följegyezve, hanem a telekkönyvben".

Karácsony Benő regénye is egy hős körül bontakozik ki, de hármas síkon és miliőben. Sebestyén gyógyszerész története egy párisi kórházban kezdődik, itt éli át ébren álmodozásaiban, majd leveleiben multját. Az olvasó ilyenformán Sebestyén ifjúkorát és az ezt körülfogó vidéki környezetet és a párizsi élményeket retrospektív szemléletben kapja. Kissé sok ennyi történés a szemléletnek ehhez a módjához. — A regény második részében az elbeszélés közvetlenné válik. Itt jelenik meg a névtelen szimbólummá kinyúló szürke folyó, közelében annak a falunak, ahol Sebestyén minden különösebb ok nélkül, közvetlenül hazaérkezése előtt megállapodik. A világjáró gyógyszerész megismerkedik a falu lakóival, főleg az intelligenciával, okos beszélgetéseket folytat velük és beleavatkozik életükbe. A regénynek ez a része falukutatás és szociológia-féle. Merőben különbözik az előzményektől, de után kifejlet nélkül végződik. Végül is nem tudjuk, hogy ez a Sebestyén ki és mi: ifjúkorában igen józan, takarékos ember, Párizsban hiszékeny, becsapott, szerencsétlenül járt slemil, a szürke folyó mellett életbölcs és világjavító. Ez az ingadozás siklatja le a regényt az elhihetőség talajáról.

De ez nem is fontos ebben a regényben. Fontos az alakok sokasága és sokfélesége, olyan pazarul ontja őket az író, hogy három regényre is telne belőlük. Kisváros, vidék az igazi területe, itt látta meg sajátosan egyéni, de éles látásával sablonból kiemelkedő figuráit. S az író célja úgy látszik ezeknek a profiloknak fölvázolása; a két teljesen különálló részre szétesö regényben nagy, egységbe futó cselekvény nem bontakozik ki.

Szabó Richárd

FODOR JÓZSEF: JELENÉSEK ÉVEI. (Versek. Almanach-kiadó. 1940.)

Mint eltévedt óriás a rengetegben, csetlik-botlik *Fodor József* korunknak folyondárral, indával nyűgöző, farkasveremmel megrakott, lápok gőzeivel egészségrontó, alattomos veszedelmekkel fenyegető ősvadon világában. Törekvésének, törtetésének, csörtetésének célja: kijutni a tisztásra, hol szabadon éri a nap, hol ráterül az égbolt a látóhatár legszélső pereméig. Fejszével vágja az utat. Ez a fejsze keményen áll székely markában. Útjahosszat recseg-ropog a tiszta szerszám csapásai nyomán az útálló bozót meg folyondár, huhogva röppen szét a felijedt bagoly- meg kuvikssereg, sziszegve menekül a kígyó, lapul a lesi jaguár s a szemlélő gyönyörködve látja, hogy nyomról-nyomra, keserves lassúsággal, de kétségtelen bizonyossággal halad előre.

A költészet könnyed, játszi világát, a rózsaszín álmokat, a lila ködöt hiába keresed nyájas olvasó a Fodor József világában. Ez a világ nem is olyan, mint amilyen a való világ, hanem olyan, amilyennek a való világnak lennie kellene. Valami góbé zamatú kategórikus imperatívusz önmagáért való etikája a spiritus rectora ennek a világnak. Ez az energiafelhalmozódási különbözet a Fodor József világa meg a környező világ között állandó súrlódásokra, a súrlódások állandó villamos-kisülésekre vezetnek. Ez az oka annak, hogy egy-egy verse a mennydörgés, egy-egy kötete az égzengés hatásával nyügözi és képpeszti az olvasót.

Költészetének ez a különbözősége a nyelvében is megnyilvánul. Egyetlen más költőnk nem ment annyira vissza, mindenesetre a nyelvújítás kora mögé, mint éppen Fodor József. Verseit a „Mondo-

lat" megjelenése előtt is maradéktalanul megértették volna, mégsem hatnak ma sem archaizálóknak, egyszerűen archaikusak és ez súllyal, hitellel és tekintéllyel ruházza fel költői mondanivalóit. Ezeknek a mondanivalóknak mindíg és mindenképen a gyökeréig akar eljutni, ezért akadnak a kezébe a szavaknak oly gyökerei, amikre más költő rag, képző és egyéb sallang nélkül gondolni sem mer.

Határozottság, erő és mindenekfelett tisztaság uralkodik költői portáján. Konyháján, ahol coctusait főzi, fanyarak a fűszerek és az édesség csípős.

Mindez arra az eredményre vezet, hogy akinek van bátorsága a hallásra, meg a látásra, égi muzsika hangjait hallja végigvonulni az érdesnek vélt sorok felett és különös világosságot lát derengeni a komor képeken, közeli rokonát valami messziről idetévedt északi fénynek. *Szegedi István*

HÁROM KÖTET A DEBRECENI KOLLÉGIUMRÓL. A Debreceni Kollégium négyszázados jubileumának teljes megünneplését még mindig csak várjuk, együtt a harc megszűnésével és a béke győzelmével; az ünneplés első mozzanata azonban már megtörtént. *A Debreceni Kollégium Története* című hatalmas vállalkozás megindulásával, amely öt kötetben, 37 dolgozatban tervezi a Kollégium négyévszázados történetének részletes és pontos előadását, mégpedig úgy, hogy „a Kollégium négy évszázadát elevenen és szervesen, a kétségbevonhatatlan tények erejével és a szellemi beleélés meggyőző hatásával — menten, minden hagyományos frazeológiától és teljesen mellőzve bizonyos tisztes és megszokott, de elavult és felszínesnek bizonyult történeti szemlélet-módot — beleállítsa a magyar és európai művelődés négyszázados történetének egészébe, közelebbről pedig a magyar és európai református egyház és szellem történetfolyamatának képébe". *D. Dr. Révész Imre* végzi a szerkesztés munkáját s a vállalkozás nagyságát mutatja, hogy az eddig megjelent két „részlet" — *Nagy Sándor: A Debreceni Kollégium mint egységes intézmény az egyetem kiválásáig (Keretörténet), (Debrecen), 1940.* és *Zsigmond Ferenc: A Debreceni Kollégium és a magyar irodalom, (Debrecen), 1940.* — egy 20 és egy 12 íves művel gazdagította a magyar tudományos irodalmat.

A debreceni alma mater négyévszázados élete azonban nemcsak *történelem*, hanem *líra* is. Keletkezésében és fennmaradásában, mindennapos életében, ódon épületében és felszerelésében, kiváló tanítványainak életében és hálájában és azokban a veszedelmekben, melyek annyiszor pusztulással fenyegették, de amelyekből csonkulásokkal és veszteségekkel ugyan, de mindig *töretlen lelki és szellemi erővel* került ki, olyan sok megható érzelmi mozzanat van.

A készülő hatalmas mű mellett *ezeket* szedte össze, írta le és rajzolta meg a Kollégium egyik leghálásabb gyermeke, hűséges és örök szerelmese, a Kollégium mostani vallástanára, *D. Dr. Nagy Sándor* és bocsátotta ki áldozatkészségével egy másik hálás és hűséges gyermeke, *Dr. Rácz Albert. Édesanyánk a Kollégium (Debrecen, 1940)* a címe a rajzokkal, metszetekkel, képekkel szemléletessé tett két és félíves füzetnek „És lett nékünk édesanyánk — Egy nap édesanyánk gyermekseregében pár száz évvel ezelőtt — Édesanyánk mai és régi házatája — Édesanyánk legkiválóbb gyermekei — Válságos idők" azok a fejezetek, amelyek összefoglalják azt a szeretetet, azt a szigort, azt az áldozatot, azt az ajándékot és élet-útravalót, amit a Kollégium, — annyi félénken odakerült kisdiáknak második édesanyja, — kifogyhatatlanul, bőkezűen és *a lelki alapok változhatatlanságával* adott négy évszázadon keresztül.

Hálás szívvel veszi kezébe ezt a kis könyvet a Kollégium minden gyermeke. Még az is, aki soha nem járt boltíves falai közé, mert a Debreceni Kollégium-

nak gyermeke minden református magyar, „akire szülei, lelkipásztorai, tanítói, tanárai, meg a Kollégium szellemi tejével táplált kisebb, vidéki iskolák révén valaha is rárádt az a lélek, amely a Kollégiumban — hol halványodva, hol megint fölerősödve — mindig élt. *A tiszta evangliumi hitvallás lelke. A kálvini önfegyelem, közösségi fegyelem és istenes egyszerűség lelke. Az olthatatlan igazságkeresés és művelődési szomjúság lelke. Az Istentől ajándékba vett és Isten előtt felelősséggel hordozott örök magyarság és örök szabadság lelke*".

Ez utóbbi néhány mondat a bevezető sorok írójáé, *Révész Imréé* s bennük érezzük összefoglalva mindazt, ami a Debereceni Kolégiumnak áldása és értéke, multja és hivatása. *Harsányi András.*

HELYREIGAZÍTÁS.

Folyóiratunk f. évi márciusi számának 93. lapján Gesztelyi Nagy Zoltán helyett *Gesztelyi Nagy László* olvasandó.

Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. — Fel. v. Schlitt H.

SYLVESTER

PROTESTÁNS SZEMLE

5

TARTALOM:

: **Gróf Teleki Pál ● Raffay Sándor: **A Károli-Biblia revíziója** ● Juhász Géza: **Gyerek a csatatéren** (vers) ● Szabó Imre: **Nemzetnevelés** ● Csengődy Lajos: **Az új bibliafordítás műhelyéből** ● Gulyás Pál: **Hajnal előtt** (vers) ● Gaudy László: **Egység** ● Harsányi András: **Sylvester János** ● Bóka László: **Magyar nacionalizmus** (Joó Tibor könyve) ● **Könyvek és írók**

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: **MAKKAI SÁNDOR** FELELŐS SZERKESZTŐ: **KERECSÉNYI DEZSŐ**
FŐMUNKATÁRSAK: **PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN**

1941. MÁJUS **BUDAPEST** **L. ÉVFOLYAM**

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

URBÁN ERNŐ: Dibelius: Jézus egykor és most — — — — — — 188
GESZTELYI NAGY LÁSZLÓ: Ihrig Károly: Agrárgazdaságtan — — 188
LAJTHA LÁSZLÓ: Palotay Gertrud: Oszmán-török elemek a magyar hímzésben — — — — — — — — — — — — — — 189
BIKACSI LÁSZLÓ: Muraközy Gyula: Titok — — — — — — — 191
BIKACSI LÁSZLÓ: Jékely Zoltán: Zugliget — — — — — — — 192

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyüjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őriz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).
Felelős kiadó: Szabolcska László.
A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.
A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.
A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.
Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.
Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

Gróf Teleki Pál

Tovatűnt alakját nem azért idézzük, hogy olyan kérdéseket tegyünk fel neki, melyekre nincs és nem is lehet igazi felelet. A halál mindig a nagy titok, akármilyen alakban jelenjék is meg előttünk, s az élőknek nem lehet más a kötelességük, mint megrendüléssel és illetődve állani meg lebírhatatlan isteni ténye előtt. Nem a halottat, hanem az élőt szemléljük s az élőnek üzenetére figyelünk.

Azok, akik látták és hallották őt, könnyen felidézhetik előkelő mozgású, törékeny alakját, szavának száraz ércét, mindig kissé csodálkozóan kutató, fel-felvillanó tekintetét. Emlékeznek arra a józan derűre is, melyet a mindig mérlegelő ráció keményített a világ és dolgai biztos látásának módjává. Csupa egyszerű vonás ez: az emlékképekből hiányzik minden kiáltó hang, minden éles szín vagy percnyi hatásokra méretezett mozdulat.

Pedig vezető és rendelkező ember volt. A magyar nemzet két alkalommal is mindig olyan időpontban állította a politikai élet élére, amikor nehéz idők követelték a küzdelmet, a döntést és az önfeláldozó szolgálattevést. Vállalta a küzdelmeket, a döntések felelősségét, a szolgálattevés fáradalmait először az ország belső rendjéért és nemzetünk megmaradásáért, majd történeti és életbeli jogainkért, igazságunkért.

Tudjuk, hogy nem állt egyedül, amikor mindezekért dolgozott és fáradott. A magyar államférfiak sorában azonban különleges hely az övé. Voltak már lángszavú népvezéreink, akik még egy kilátástalan küzdelemre is fel tudták kiáltani népünket; voltak tapintatos járású politikai művészek, akik szemkápráztató ügyességgel tartották egyensúlyban a széttartó erőket; voltak, akik a kis hazából is tudtak országrendszerekben és Európában gondolkodni, s voltak, akiknek homályos tudalmaknak célmutató szavakba való fogalmazását köszönhetjük.

Gróf Teleki Pál a magyar nemzet lelki újjászületésének, belső reformációjának munkása volt. Tudta igen jól, hogy politikai és szociális reformok, rendelkezések és törvények üres szavakká és életet bénító keretekké válhatnak, ha csak pusztán az idő nyomása, nem pedig a megújhodott lélek teremti meg őket. Tanított, nevelt bennünket hibáink meglátására, világos nemzeti önismeretre és kényes felelősségérzetre. Ha pedig még halálával is figyelmeztetett, a figyelmeztetés nem lehet más, mint egy megrázó kérdés: Miért van az, hogy a magyar lélek reformereinek mindig egy a sorsuk, akár Döblingben, akár Budán hívják el magukhoz a halált? De erre a kérdésre már a mi lelkiismeretünknek kell felelnie.

Azokat a fekete zászlókat, melyek halálát gyászolták, alig néhány nap mulva a nemzet örömét hirdető lobogók váltották fel. A megnagyobbodott ország népe nemzeti sorsunk fordulataiban ismerhetett rá a halálos nagypéntek és a feltámadást hozó húsvét elválaszthatatlan egységére.

A Károli-Biblia revíziója

Évek óta foglalkozunk a Károli-Biblia revíziójának kérdésével. Az Angol- és Külföldi Bibliatársulat megbízott képviselői Czeglédy Sándort az Ó-, alulírottat az Újtestamentum átnézésére kérték fel. A hazai két protestáns egyház hivatalos képviselete a felkérést tudomásul vette és külön-külön több tagból álló bizottságot alakított a revízió felülbírálására. A református bírálók gyorsabban dolgoztak, mint az evangélikusok, akiknek munkáját Karner Károly professzor csak nemrég foglalta össze és bocsátotta rendelkezésemre. Meg kell állapítanom, hogy mind a két csoport munkálata nagyon hiányos. A közös hiányosság az, hogy az egyes bírálók megjegyzései nem kerültek hozzám, miért is azokat nem lehet gyümölcsöztetnem. A református testvérek munkájának eredményét Czeglédy Sándor barátom csak szövegszerű változásában juttatta hozzám s így a részletekre nem nyilatkozhattam, az evangélikus bírálók nagy része pedig — Karner megállapítása szerint — maig sem adott véleményt. E hiányosságok mellett is elérkezettnek látom az időt, hogy a revízió dolgában a nyilvánosság előtt én is tegyek néhány megjegyzést.

Karner megállapítja, hogy revízió helyett új fordítást adtam. Lehet, de nem mindenütt. A revízió természete hozza magával, hogy fordításom itt-ott egészen újnak tetszik. A változás azonban mindig komoly szövegkritikai és exegetikai munka gyümölcse. Az eredeti szövegnek is vannak mellőzhetetlen követelményei, a mi nyelvünk is nagy változáson megy át. Az élő nyelv formájában is, értelmében is szakadatlanul változik. Ennek a revízión meg kell látszania. Ha a régi Károlit a mai nemzedék számára érthetővé akarjuk tenni, kénytelenek vagyunk a revízió törvényéül azt a kérdést feltenni: hogyan mondaná ezt az apostol, ha ma köztünk élne?

Hogy e szempont mellett a régi szöveg patináját is igyekeztem megtartani, azt Karner is elismeri, mikor ezt mondja: „az új szöveg szerencsés módon kerüli azt a következetlen kettősséget, amely az ú. n. Revideált Bibliában lépten-nyomon található, hogy t. i. a régi magyarság szavai és alakjai keverednek a mai magyarság alakjaival és szavaival". „A fordítás általában véve az eddig használatos bibliai szöveg szókincsének és stílusának modernizált keretei között mozog."

Karner a Prot. Szemle 1940. évi decemberi számában felvetette ezt a kérdést: „megtartsuk-e a Károli-Bibliát, vagy átengedjük a multnak és hagyjuk, hogy csak azok foglalkozzanak vele, akik az irodalomtörténeti ritkaságokat böngészik".

Mikor a Bibliatársulat embereivel a revízió kérdéséről tanácskoztunk, ez a kérdés szintén felmerült. Ők az új fordításba is belementek volna, de én a Károli nevének meghagyása mellett érveltem. Kegyeletből is, irodalomtörténeti szempontból is, a népünkben élő hagyományok miatt is. Hogy a revízió Károlinak

nemcsak a formai fordításától, hanem a felfogásától is sokban eltér, az a történelmi elnevezés megtartását nem teszi lehetetlenné. A munka elvégzése pedig nem egyéni hiúság dolga, hanem lelki élvezet, édes kötelesség az Istennel, az egyházzal, a nemzeti kultúrával és az Isten igéjére vágyakozó hívő testvérekkel szemben egyaránt.

Mivel revízióról volt szó, én azt találtam természetesnek, hogy lehetőleg ugyanazt a szöveget használjam, amely Károlinak állt rendelkezésére. Ezért volt a revízió első kísérlete más, mint a mostani szöveg. A textus receptus alapján készült revíziót azonban az angolok egyenes követelésére kénytelen voltam a Nestle-féle görög szöveg alapján újból átdolgozni. Innét van a szövegbeli sok eltérés, ami azonban nem exegetikai ingadozás következménye, hanem a szövegekkel való alkudozás. Helyesnek tartom azonban, hogy a magyar Bibliából ne hagyjunk ki mindent, amit Nestle kritikus tolla töröl, hanem tegyük zárójelbe, hogy a régi és az új Károli között a közönség ne lásson olyan nagy és előtte merőben érthetetlen eltérést. Ezt a megalkuvást a római kath. egyházban használt szöveg is megköveteli.

Karner kétféle fordítást javasol. „Egyfelől őrizzük meg a Károlyi-Bibliát és tegyük a mai viszonyok között jobban használhatóvá. Másfelől azonban tegyünk komoly lépést arra, hogy korszerű új fordítást adhassunk egyházunk bibliaolvasó körei kezébe." Ennek a javaslatnak olyan anyagi akadályai vannak, amelyeket legyőzni, de sőt csak elhárítani is képtelenek vagyunk. Ha még a most említett két szempontot valahogyan egyesíteni törekvő fordítást csinálunk is, a mostani és a háborús időket követő zavaros viszonyok miatt még ennek a kiadása és terjesztése is nagy feladat elé állítja a hazai protestantizmust. Ezért is vetettem fel a Magyar Bibliakiadó vagy legalább Bibliaterjesztő-Társulat tervét, mert félek, hogy a Brit- és Külföldi Bibliatársulat segítségét még sokáig leszünk kénytelenek nélkülözni. A terv kivitele azonban nem pusztán a buzgóságon fordul meg, hanem az anyagi lehetőségeken is.

Karner az evangélikus revizorok megjegyzéseit összefoglaló ismertetésében megemlíti, hogy a munkatársak „ismételten kifejezték elismerésüket a fordítás jósága iránt". Maga is kijelenti, hogy „ez az elismerés kétségtelenül indokolt... A fordító érdemeinek elismerése azonban nem korlátozhatja azt a feladatunkat, hogy a tárgyszerű kifogásokat is szóvá ne tegyük". Én ezt helyeslem is, de kívánom is. Vegyük hát sorba őket.

A kifogások két csoportba oszthatók. Az elsőbe az általános és az elvi kifogások tartoznak. Ezek között legfontosabb az a feltevés, hogy én a legújabb filológiai kutatásokat nem ismerem vagy nem vettem tekintetbe, ezért azután „a fordítás exegetikailag bizonytalan, mivel a fordító nem tartotta meg az ilyen fordításnál elengedhetetlen kapcsolatot a jelenkori teológiai tudományos munkával". „Közismert dolog, hogy a világháború után a teológiai tudományosság rendkívül mélyreható változáson ment át s e vál-

tozás sok vonatkozásban egyenesen a felszámolását jelenti annak a teológiai tudományosságnak, mely a felvilágosodás ideje óta kialakult... Aki pl. ma az Újszövetség fordításánál csak azokat a szótárakat használja, melyek még a világháború előtt jelentek meg, az szükségképen a tévedések egész sorát követi el. Még kevésbbé nélkülözhető azonban ma az Újszövetséggel foglalkozó tudományos munkánál (tehát a fordítás készítésénél sem) a Kittel professzor szerkesztésében megjelenő „Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament", mely bár nem teljes..." stb.

Szóval én már kiöregedtem az ilyen munkából! — De hát mi jogon teszi fel Karner professzor, hogy én a legújabb teológiai eredményeket nem ismerem? És mi jogon akar engem arra kötelezni, hogy azokat magamra nézve kötelezőknek el is fogadjam? Neki, mint professzornak tudnia kell, hogy a ma virágja holnap már elhervadhat. Az én ifjúkoromban is voltak olyan divatos tekintélyek, akiket az újabb nagyságok kiszorítottak. A maiak mindig a holnapiaknak adják át helyüket. Meg merem jósolni, hogy amint Stefanostól Cremerig, Schirlitztől Rostig elavultak a szótárak, úgy el fog avulni egyszer Preuschen és Kittel is. Egy fordításnál pedig, nézetem szerint, nem az a döntő, hogy a legmodernebb nyomokon mozog-e, hanem az, hogy megfelel-e az eredeti értelmének?

A kifogások másik csoportjába azok a szavak és kitételek tartoznak, amelyek értelmezése vitatható vagy jobbal helyettesítendő. Ezek azután olyan tömegesen jelentkeznek, hogy azokat egyenként előszedni és megvitatni szinte lehetetlen. Megjegyzem, hogy számukat én is bőségesen szaporíthatnám. Mert ezen a téren nincsen megállás. Vegyünk hát elő néhányat. Azért csak néhányat, hogy a kérdés mivolta feltáruljon. Ki kell jelentenem, hogy ha ezek fordítása dolgában szívesen engedtem és engedek, az nem az „exegetikai bizonytalanság" jele, hanem annak a szinte emberfeletti önuralomnak bizonysága, amellyel lemondok az egyéni hiúságról és elfogultságról, csakhogy igazán sikerült szöveget adhassak az evangélium népének kezébe. De azt is be kell látnom, hogy a sok revizort nem azért küldte ki a két egyház, hogy velük szemben makacsul védelmezzem és megtartsam a magam felfogását, hanem azért, hogy őket tiszteletreméltó és jóakaratú munkatársaimnak vegyem és javaslataikat komolyan és elfogulatlanul mérlegelve, ahol csak lehet, köszönettel és tisztelettel elfogadjam.

És most lássunk néhány vitatott vagy vitatható szót és kitételt.

Itt van mindjárt a *szóma* és a *szarx*. Nincs rájuk megfelelő magyar szavunk. Karner elfogadja *szóma* ellenértékéül a *test* szót, de a *szarx* fordítására ő is csak a *hústest* szokatlan kombinációját ajánlja. Azt mondja: „lehet azonban *talán* jobb megoldást is találni". Hát aki tud, álljon elő vele!

Karner szerint „másik fordítási hiba" I. Kor. 2: 14-ben a *pszükhikosz* fordítása. Károli valaha *lelkes ember*-nek fordította.

Ennek a kitételnek azonban ma már egészen más a jelentése, mint 350 évvel ezelőtt volt s azért itt nem használható. Karner az *érzéki ember* kitételt azért nem fogadja el, mert „a mindennapi használatban ezt olyan emberre vonatkoztatjuk, akiben igen erős az érzéki (szexuális) hajlam". Helyes, de hát tessék a megfelelő és kielégítő magyar szót megtalálni és én azt hálás köszönettel elfogadom. De pl. I. Kor. 15: 44—45-ben lehetetlen volna az „érzéki test" kitételt „testi test"-nek mondani.

Más kitételekre is szeretne Karner velem együtt megfelelő magyar szót találni, de nem tud. Azt mondja: „Nem akarom részletezni a *pneüma* és a *dikaioszűné* illetőleg *alétheia* fordítási nehézségeit: ezekre a jelenlegi nyelvhasználat begyökerezett volta miatt *nem tudok kielégítő megoldást adni*". Ezt mindenki érzi, aki a Biblia fordításának sokszor emberfeletti nehézségeivel birkózik.

Máté 16: 18-ban a Péter név fordításának és értelmezésének kérdésével találkozunk. Dr. Csengődy Lajos az értelmezést helyezi előtérbe és azt vitatja, hogy ezt a mondatot: *szü ei petrosz*, szószerint kell fordítani: „te kő (szikla) vagy és én erre a kősziklára fogom felépíteni az én anyaszentegyházamat". A *petrosz* és a *petra* párhuzamos használatára nagy súlyt helyez és mert Simon apostol Péter neve Jézus e kijelentésétől ered, Csengődy vitatja, hogy az itt még nem tulajdonnévül használt *petrosz* szó a maga szótári jelentése szerint értelmezendő. Karner erre azt mondja: „Kénytelen vagyok a Csengődy-féle szöveget jószándékú, de igen súlyos dilettantismusnak minősíteni". Kemény ítélet és igazságtalan is, mert a kérdés csakugyan vitatható. Ezt maga Karner is elismeri, mikor később kijelenti, hogy az értelmezésben nagy nehézségek vannak. „Azonban ha ezen nehézségen segíteni akarunk, akkor ennek a módja esetleg az volna, hogy a *szokásos* szövegbe zárójelben beletegyük ezt a megjegyzést: „te Péter (magyarul a. m. kő) vagy" stb... No lám, nem szabad egymást se gúnyolni, se nyilvánosan megvesszőzni, inkább testvériesen kiigazítani.

Karner az *eritheia* szóval sincs megelégedve. Próbáljuk hát egy kissé elemezni. Elsőbb is megállapítom, hogy a II. Kor. 12: 20. és a Gal. 5: 19—21-ben felsorolt bűnlajstromban az *erisz* és az *eritheia* külön van említve. Pál apostol szerint tehát az eritheia nem lehet azonos, de talán nem is lehet rokon az *erisz* szóval. Érdekes az is, hogy az előbbi bűnlajstrom 8 és az utóbbi 15 szava közt az *eriszt* az *eritheiától* következetesen u. a. két szó választja el: *zélosz* és *thümoi*. Az *erisz* mindig *civódást* jelent, az *eritheiát* pedig a magyarban perpatvar, civakodás, viszálykodás stb. szóval adtuk vissza. Nézzük etimologiai eredetét. Az *eritheüó* ige a bérért való munkálkodásra vonatkozott. *Erithosz* = napszám, *eritheia* = a napszámos munkálkodása. A klasszikus görögben azonban *eritheiának* mondják a pártharcokban küzdő ember egyéni tülekedését is. Kittel szótára talán azért emeli ki az *önzés* értelmét és Althausen ezért mondja „piszkos önzésnek". Nézetem szerint a szóban mindenképen benne van a *vetélkedés* értelem s

ha rajtam áll, én a szót a teljesen kifejező *történés* szóval adom vissza. Ilyen értelemben már ki is javítottam a szöveget.

Filippi 2: 5—11. ellen több kifogást tesznek. Lássuk előbb is a *harpagmosz* fordítását.

Harpagmosz a klasszikusoknál több jelentésű szó, az Újtestamentumban csak egyszer és egyféle értelemben van meg. *Harpagé* mindig és mindenütt a megkívánt és megszerzett javakat jelenti, még pedig az erőszakosan megszerzetteket = zsákmányolás, rablás. *Harpagmosz* rosszhiszemű értelemben zsákmány, jóhiszemű értelemben féltett birtok, sőt ajándék is. Az ige: *harpazó* = idegen javak eltulajdonítása, erőszakos elsajátítása, elkötés. Pl. János 10: 12-ben a farkas elragadja a juhokat; Máté 12:19. a tolvaj elrabolja a dolgokat; Ap. Csel. 23: 10. Pált el akarják ragadni; Júdás 23: tűzből kimenteni; II. Kor. 12: 2. Pál elragadtatott a harmadik égig; I. Thess. 4: 17. a felhőkön a levegőbe való ragadtatásról szól; Jel. 12: 5. az újszülött gyermek Istenhez ragadtatik stb.

Kittel, illetőleg a fejtegetés írója, Foerster sem bír e kifejezéssel. Azt mondja: „Sprachlich ist die Übersetzung: Er sah die Gottgleichkeit nicht für einen Gewinn an nämlich, den man sich nicht entgehen läszt", — gleich gut möglich, wie die andere: Er sah die Gottgleichheit nicht für einen Gewinn an, nämlich den man nicht unbenutzt läszt". Végül megállapodik ennél: „So ist zu übersetzen: er hielt es nicht für einen Gewinn, Gott gleich zu sein".

Karner azt mondja: „Kittel Th. W. idevágó cikkének figyelembevétele itt is elejét vette volna a nyilván hibás fordításnak, mely különben a szöveget is értelmetlenné teszi". Azért közöltem Kittel fejtegetését az eredeti szövegben, hogy lássa mindenki, mennyire nem tud ez sem helyes nyomra vezetni.

Mi legyen hát a végső eredmény? A református bírálók — tehát nem én —, a szöveget így állapították meg: „nem tartotta Istennel való egyenlőségét olyasvalaminek, amit csak úgy lehet elrabolni tőle". Ennél csakugyan jobb az én fordításom: „nem tekintette ragadmánynak". Azt hiszem azonban, még jobb volna ez a kitétel: *nem tekintette féltendő birtoknak, — hanem* ...

És most jön a másik vitás szó: *ekenószen*. Karner szerint nem kifosztásról, „hanem önmaga megüresítéséről, önkéntes lemondásról van szó". Én is ezt vallom, de azt is tudom, hogy az „önmaga megüresítése" szokatlan és a magyarban másképp is érthető; ellenben azt nem ritkán mondják, hogy a szülő a gyermekeiért stb. kifosztotta magát. És ez mindig áldozat. A fenti mondat tehát így fejezhető be helyesen: hanem kifosztotta magát, vagy: lemondott róla; vagy: megfosztotta magát tőle. E három forma közül akármelyiket elfogadom, mert azt mondja, amit az eredeti szöveg mond.

Karner kifogásolja, hogy Fil. 4: 5. *epieikesz* szavát megbékéltségnek fordítom. Azt mondja, hogy jobb a régi szelídlelkűség. Nézzük a szó néhány alkalmazását. Elsőbb is II. Kor. 10: 1-

ből meg kell állapítanunk, hogy a szó nem szelídséget jelent, mert különben nem volna értelme, hogy a *praütész* és az *epieikeia* egymás mellett álljon. Ap. Csel. 24: 4-ben ez áll: *té szé epieikeia* = a te elnézéseddel, türelmeddel, jóakaratoddal. *Epieikész* (epi eikosz, eoika) = illő, megfelelő, pl. Iliász 23 : 2·46: *tümbon ú mala pollon, all' epieikeia toion* = nem annyira termetes, mint megfelelő. Vagy: *to epieikesz* = helyes magatartás, az igazságnak megfelelő állapot. Herodotosznál: *hé trité hodón pollon epieikeszteté úszi* = a harmadik mód a legvalószínűbb. Tárgyakra vonatkozólag ez a szó értelme, személyekre vonatkozólag pedig: okos, józan, engedékeny, jóakaratú, illő stb. Kittelnél Preisker így értelmezi a mondatot: Mivel közel van az Úr és vele jön a dicsőség, azért a hívő mindenkivel szemben legyen türelmes, szelíd, elnéző, megbocsátó, jóságos, amilyen Krisztus volt. Ez egyéni magyarázat. Lehetséges azonban másik is, melyet viszont a szöveg összefüggése is támogat. Mert miről van szó? Arról, hogy a hívő, aki a Krisztus eljövetelének örömével van tele, nem nyugtalankodik, nem aggodalmaskodik (*méden merimnate!*), hanem imádkozik, meg van békélve önmagával, Istenével, jelenével és jövendőjével: *to epieikesz hümón ginószthétó paszin anthrópoisz* = megbékélt voltotok legyen nyilván minden ember előtt, — vagy szabadabban: mindenki tudja meg, hogy úgy viselkedtek, amint kell.

Karner szerint Róma 3: 21—28. fordítása is téves. Lássuk a kifogásokat egyenként.

A *hilasztérion*ra megfelelő magyar szavunk nincsen. A kifogásolók sem tudnak rá semmit ajánlani. Csak azt mondják, hogy engesztelő áldozatnak nem szabad fordítani. Azt azonban ők sem vonhatják kétségbe, hogy a *hilasztérion* szóval az áldozat képzete szorosan összefügg. *Hilaomai, hilaszkomai, hileomai* engesztelésről szól; *hilaszkomai* vagy *hilasszomai* a kegyelmes hangulat felébresztésére irányuló cselekvés igéi. *Hilaszmosz* a klasszikusoknál az istenek kibékítése, engesztelés, még pedig *taüroisz* = áldozatokkal. A *hilasztérion* = *hileotérion* = bűnért hozott áldozat; a LXX. szerint pedig Ex. 25: 17—22. alapján a szövetségládát befedező aranylemez, vagyis az engesztelés helye, amelyre a véráldozat hull. Nem olyan borzalmas tévedés tehát engesztelő áldozatról beszélni, mikor a *hilasztérion* szót meg akarjuk érttetni. Karner szerint Kittel „itt is még jelentékeny segítséget adhatna jobb megoldásokra". Hát nézzük meg azt is.

Kittel szótárában Hermann és Büchsel magyarázza a *hilasztérion* szót. Ez utóbbi az Újtestamentomban lévő értelmét vizsgálja. Megállapítja, hogy Pálnál bizonytalan, mire vonatkoztatja ezt az ótestamentomi kitételt. „Denn Paulus führt nicht näher aus, was er meint, sondern begnügt sich mit der knappsten Ausdruckweise. Dazu sind die Bedeutung von *proetheto* und die Beziehung von *en tó aütú haimati* nicht restlos zu klären." Tehát ott vagyunk, ahol kezdtük! Azt azonban megállapítja a cikkíró, hogy a *hilasztérion* nem jelenti Isten kegyelmessétételét, mert hiszen Jézust az Isten tette *hilasztériomná*, — és pedig a hívő hite

által lesz azzá s engesztelés eszközévé, vagy: a kiengesztelődés helyévé.

Még a *proetheto* szóra kell megjegyeznem, hogy annak előre elrendeléssel való fordítása nem akaratommal történt. Én maradok a régi kitételemnél: odaállította, elénk helyezte.

Mindezek után Róma 3: 25. így hangzanék: akit Isten engesztelésül állított az ő vérében a hit számára, — vagy a *dia piszteósz* szószerűbb fordításával: a hit által.

A 26. versben olvasható: *anoché* tartalmát legjobban kifejezi ez a magyar szó: magatürtőztetés.

Róma 4: 1-ben a *kata szarka* helycseréjét magam is helyesnek tartom. A vers tehát így szól: Mit talált a mi test szerint való atyánk, Ábrahám?

Róma 4: 13-ban a *dia dikaioszünész piszteósz* az 1929-ben megjelent fordításomban így áll: a hitből való igazság alapján. Az 1938. évi nyomtatott próbaszövegben így változtattam meg: a hitbeli igazságnyilvánítás által. A gépírásos szövegben a református testvérek így kívánják: hitbeli igazság által. Karner ezt mind helytelennek találja, de jobb megoldást nem ajánl. Vizsgáljuk meg a dolgot alapjától kezdve.

A *dikaioszüné* sokszor és különféle árnyalatú jelentéssel olvasható az Újtestamentomban. Pl. Máté 3: 15-ben isteni rendelkezést jelent; Fil. 3: 6-ban a törvény rendelkezéseire vonatkozik; 6: 1-ben vallási kötelezettségek; Ap. Csel. 24: 25-ben törvényszerű, vagyis igazi életmód; II. Pét. 3: 13-ban igazságosság. Mert hogy nem lehet az egyszerű igazság szóval fordítani, azt mutatja Ef. 5: 9, ahol az *alétheia* és a *dikaioszüné* egymás mellett áll. A szó helyes értelmét talán leghelyesebben Fil. 3: 9. adja: *„mé ekhón emén dikaioszünén tén ek nomú, alla tén dia piszteósz Krisztú, tén ek Theú dikaioszűnén epi té pisztei* = nincsen nekem törvényből való tulajdon igazulásom, hanem a hit alapján Istentől való igazulásom a Krisztusban való hit által. Mert a *pisztisz* és a *dikaioszűné* szorosan összefügg: hitből van a megigazulás, hit nélkül nem is lehet. Mert Isten hitből jelentette azt ki, hogy hitté legyen (Róma 1: 17.), a törvényen kívül, a törvény mellőzésével (Róma 3: 21.). Mert a törvény teljesülése = *telosz*, Krisztus minden hívőnek megigazulására (Róma 10: 4.). Pál apostol igen élesen állítja fel a törvényből és a hitből való megigazulás ellentétét. Kimondja, hogy szívvel kell hinni a megigazulásra (10: 10.), még pedig Krisztusban kell hinni, mert őbenne lehetünk csak Isten előtt megálló igazsággá (II. Kor. 5.21.). Ez a hit a megigazító, igazzátevő, igazzányilvánító isteni kegyelem megragadó szerve: R. 1: 4. 3: 22. 26. 4: 3 ... 9: 30. 10: 6. 10 ... Ábrahám is hitéért nyerte a kegyelmet, hite számíttatott be neki igazságul: R. 4: 3—5. 9. 11. 22. v. ö. Gal. 3: 6. stb. Pál apostol a hívőkről mondja I. Kor. 6: 11-ben: igazzá, helyesebben igazultakká lettetek. Kinek akaratából és kegyelméből? Istenéből (Fil. 3: 9!!). Isten mondja ki az ítéletet, ő minősít. A *dikaiószisz* mint Isten kegyelméből való megigazulás, igazzátétel, vagy igazzányilvánítás Pálnál és csak R. 4: 35-ben van

meg, mint Isten actus forensise, mellyel a bűnöst igazzá nyilvánítja. A *dia dikaioszűnész piszteósz* tehát talán így volna leghelyesebben fordítva: hit alapján való igazzátétel (igazzányilvánítás). — Az ítélőigazság (egy szóban!) igazzátétel, igazzányilvánítás = megigazítás kitételeket én nem tartom olyan nagyon elítélendőknek, mint bírálóim némelyike. Tessék csak Pál kijelentéseinek értelmét jól átgondolni, rájönnek, hogy így is lehet beszélni. De aki a legjobbat megtalálja, álljon elő vele!

Karner szerint a *parrészia* „bizalom szóval való fordítása nem elég kifejező és sokat elvesz a görög szó jelentéstartalmából". Lássuk közelebbről. Az ige: *parréziazomai* azt jelenti: szabadon, nyiltan beszélek. A főnév jelentése: nyiltság, őszinteség, tartózkodás és félelem nélküli magaviselet, bizodalmas magatartás. Preuschen szerint I. János 2:28-ban „mit ausgesprochen eschatologischer Note", — tehát bizodalom; pl. Zsid. 10 : 19-ben is: *ekhontesz parrészian eisz tén eisodon tón hagión* = bizodalmunk van, hogy bemegyünk a szentek szentjébe. II. Kor. 7: 4. már inkább lehet így: nyiltan beszélek veletek, őszinte vagyok hozzátok; de az összefüggés alapján itt is mondhatjuk: bizalmam van hozzátok, bízom bennetek.

Karner I. János 2: 20. és 23. fordítását is kifogásolja. Előbbi helyen a *khriszma* szó a keresztségre utal és kétségtelen, hogy a szent Lélekkel való megajándékozást akarja kiemelni. Kenet helyett tehát szabadabb módon így fordíthatjuk: ajándékot kaptatok. A 23. kissé nehezebb. *Pasz ho arnúmenosz ton Hüion, úde ton Patera ekhei.* Az *arneomai* szó = megtagadni, elutasítani, elszakadni. Megtagad és elszakad azért nem jó, mert mind a kettő feltételezi az előzetes birtoklást. Az előbbi versekben is a tagadásról, az elutasításról van szó: *Tisz esztin ho pseüsztész ei mé ho arnúmenosz hoti Jézusz uk esztin ho Khrisztosz* = Ki a hazug, ha nem az, aki tagadja, hogy Jézus a Krisztus? A 23. versben tehát ez áll: Aki tagadja (elutasítja) a Fiút, az az Atyát sem bírja = az Atya sem az övé.

Karner összefoglalásában ezek a fontosabb és felsorolt kifogások. Szerinte volna még igen sok. Elhiszem és szeretném őket ismerni, mert ismeretlenül nem bírálhatom el. Meggyőződésem azonban, hogy azok nagy része vagy csak futó ötlet, vagy nem az eredeti szövegben gyökerezik.

Magam is felvetek azonban néhány kérdést, melyek tisztázása a szöveg végleges megállapítása előtt kívánatos volna.

Itt van mindjárt a tulajdonnevek és a földrajzi elnevezések írásmódja. A Biblia népkönyv, tehát benne a fonetikus írásmód a helyes. És ha Mt. 16: 13-ban Cézárea Filippit írhatunk és Krisztus nevét K-val és nem Ch vagy Kh betűvel írjuk, miért nem írhatnánk így a többit is? Anániász és Szafira nevét is úgy kell írni, ahogyan kiejtjük és nem görögösen. De a drakmát sem írjuk drakhmának, sem a patriarkát patriarkhának.

Isten neve előtt a magyar beszéd természete szerint a névelő

legtöbbször nélkülözhetetlen, de kiváltképen akkor, ha az Isten birtokos.

A papifejedelmek (hoi arkhiereisz) mindig egybe írandó.

A *nomikosz* és a *grammateusz* ugyanazokat az Írással foglalkozó papi személyeket jelöli meg, tehát következetesen írástudó szóval fordítandó.

Az Írás szó, amennyiben az Isten kijelentésére vonatkozik, nagy betűvel írandó.

Viszont a sátánt kisbetűvel írom, mert ez a szó gyüjtőfogalom takarója és nem tulajdonnév. U. e. áll az ördög szóra is. Hogy a sátánt és az ördögöt a néphit személyesíti, az még nem teszi szükségessé, hogy a szót nagybetűvel kezdjük. A sátán (*ho szatán* vagy *szatanász*) külön elnevezés, az ördögnek azonban több elnevezése van: *ho diabolosz, to daimonion, to pneuma to ponéron,* többesben *ta pneümata ta ponéra, pneümata ponéra, daimonesz,* sőt idevehetjük a *pneumata akatharta* gyüjtőszót is, mert az ezektől megszállt emberekre is mindig azt mondják: *daimonizomenoi* vagyis ördöngősök. Nem is használnék mást az Újtestamentomban, mint csak e két szót: sátán és ördög.

A páska, húsvét, páskavacsora, páskabárány szavak használatában is egységes nézetre kell jutnunk. Én azokon a helyeken, ahol még a zsidó vallásos szertartásról van szó, megtartanám a zsidós kitételeket és csak ott beszélnék húsvétról és húsvéti bárányról, ahol már az újtestamentomi felfogás érvényesül.

Maga az Új Testamentom és az Új Szövetség szavak következetes használása is tisztázandó. Két szóba kell írni mindig, ha az Ó Testamentommal szemben használjuk, de egybe írandó akkor, ha az Ó Testamentom könyveivel szemben az Új Testamentom könyveinek gyüjteménye értendő. De a Testamentom és a Szövetség szó használatában is eltérés van, amit mindig a szöveg értelme szab meg.

A vagy és az avagy használása nem mindegy. A bírálók egy része ezt nem veszi figyelembe.

A *martüreó* igének és származékainak fordításában sem mindegy, hogy a tanúság és a bizonyság, a tanúságtétel és a bizonyságtétel szavakat használjuk-e? Itt is az összefüggés mondja meg, milyen kitételt tanácsosabb használni.

Az sem mindegy, hogy művel vagy mível igét használunk-e a cselekvés bizonyos módjának szemléltetésére. Azt hiszem, a nyelvészek kiérzik a mível igében lévő személyes közrehatás többletét, amit az eredeti szöveg értelme sokszor egyenesen megkövetel.

Sokat vitatott a Máté 13 : 52 és 28 : 19-ben a *mathéteüó* ige helyes fordítása. Az ige értelme intrans. tanítvánnyá lenni, pl. Mt. 27 : 57. (Józéf emathéteüszen tó Jészú) pass. *mathéteüomai* u. a. Máté 13 : 52 tehát: Az olyan írástudó, aki az Isten országának tanítványa stb. A keresztelést elrendelő parancsolatban is erről van szó: tegyetek tanítvánnyá.

Az *exúszia* használata is annyiféle, ahányszor előfordul. Elég összevetni a következő helyeket:

Mt. 7 : 29. 8 : 9. 9 : 6. 8. 10 : 1. 13 : 34. 21 : 23. 24. 27.
Mk. 1 : 22. 27. 2 : 10. 3. 15. 6 : 7. 11 : 28. 29. 33.
Lk. 4 : 6. 32. 36. 5 : 24. 9 : 1. 10 : 19. 12 : 5. 11. 20 : 2. 8.
Ján. 1 : 2. 5 : 27. 10 : 18. 17 : 2. 19 : 10. 11.
Róma 9 : 21. 13 : 1—3.
I. Kor. 7 : 37. 8 : 9. 9 : 4. 18. 11 : 10. 15 : 24.
II. Kor. 10 : 8. 13 : 10.
Ef. 1 : 21. 2 : 2. 3 : 10. 6 : 12.
Kol. 1 : 13. 16. 2 : 10.
II. Thess. 3 : 9. Tit. 3 : 10. Zsid. 13 : 10. I. Pét. 3 : 22. Júd. 25.
Jelen. 2 : 26. 6 : 8. 9 : 10. 19. 11 : 6. 12 : 10. 13 : 2. 4. 5. 7. 12. 14 : 18. 16 : 9. 17 : 12. 22 : 14.

Mindezeket egy azonos magyar szóval fordítani képtelenség, mert van itt hatalom, megbízás, jog, képesség, jogosultság, szabadság, meghatalmazás stb., a szerint, amint az összefüggés kívánja.

Számtalan más kitétel is van, ami vitatható. A fordító érzi, tudja, látja és tapasztalja igazán a lépten-nyomon felbukkanó nehézségeket. Ha itt-ott nem bír velük vagy kénytelen megalkudni, azért még nem szabad felette pálcát törni, hanem jóakarattal segítségére kell lenni. Én hálával veszek minden segítséget, jó tanácsot és szakszerű megjegyzést. Cikkem közlésének sincs más célja, mint az, hogy mindenkit felkérjen és egyeseket felbuzdítson a Biblia revíziójának szíves és jóakaratú támogatására.

Raffay Sándor.

Gyerek a csatatéren

Villogó nyári reggel. Ujjnyi szőke
fiúcska békés szláv bocit terelget
a selyemfűvű gyémántos mezőbe.
Kacag az ég, hempergőzik a gyermek.

De most az erdő, akár a mesében,
fölmorajlik mint zúgó víz s kicsordul.
Testetlen szellemraj sziszeg a légben,
s a tiszta menny haragosat csikordul.

Vagy nini! Hisz ezek katona-bácsik!
Szaladnak és megbújnak és szaladnak,
s ezer fazék bugyborog szerteszéjjel.

Kis felhőkből játék-villám cikázik,
a bácsik orrabuknak, elmaradnak.
A gyermek tapsol maszatos kezével.

J u h á s z G é z a

Nemzetnevelés

A Protestáns Irodalmi Társaság előadó estéjén 1941. febr. 21-én elhangzott előadás.

Az előadás címében rejlő nagy feladat rendszerezését és a kérdés *fogalmi tisztázását* hazánkban először Dr. Imre Sándor végezte el. Aki a nemzetnevelésről szólni akar, az az ő megállapításait nem hagyhatja figyelmen kívül. Újabban Dr. Makkai Sándor foglalta újabb rendszerbe e kérdés körül a fogalmak és a feladat kibővülését. Ez a kérdés ugyanis állandóan tisztázásra szorul, mert tartalma egyre bővül s a nemzetnek önmagáról való ismerete és küldetéstudata is egy-egy korszakban megfényesedik, máskor pedig elhomályosodik. Eleddig inkább csak az iskolában végzendő nemzetnevelést tisztázták. De ez az iskolában végzendő munka a nemzetnevelésnek csak egy — bár igen jelentős, de — igen kis része. Nem mintha nemzetnevelés nem történt volna és nem történhetne, amíg tudományos tisztázása is meg nem történt. Nemzetnevelés mindig volt: Pusztaszertől — a száztornyú parlamentig; fiát lovaglásra, nyíllövésre tanító kacagányos magyartól — a modern elemi iskoláig; a sátrak alatt lakó ősöktől — a felhőkarcolót építő mai emberig.

Amikor egy népben nyelvi, területi és uralmi határai tudatossá és áttekinthetővé lettek, vagy benne az összetartozandóság érzete a sorsazonosság folytán felébredt, megszületett és a történelem színpadára lépett a nemzet. *A nemzetté levés a lét egyik misztériuma.* Az egyes népeknek gyermekkorukról csak költői legendái, vallásos mítoszai, vagy tudományos hipotéziseik vannak, Mihelyt olyan vezér támadt egy népben, aki törvényt adott annak, a nemzetnevelés már ott öntudatosan kezdetét vette. A népből a nemzetté levés titkát nehéz ellesni, éppúgy, mint a gyermekből a férfiúvá válás csodálatos testi és szellemi átalakulását. Annyit azonban a történelem színpadára később fellépő népek életéből törvényszerűséggel meg lehet állapítani, hogy a népből nemzet akkor válik, amikor a *nomos*, a magasabb rendű erkölcsi törvények uralma alatt hajol meg az egész nép. Ahogy a hangyák és méhek társadalmában mély közösségi életösztön él, a lét és fajfenntartásnak ösztöne, az egyes népek sok ezer esztendős, prehisztórikus korszakában is ilyen faji, nyelvi s közösségi életösztönök uralkodtak s kormányozták az egész életet. De a lét egy magasabb fejlődési fokán, mint az egyes ember, a nép is magára eszmélve, tudatosan kezdi önmaga nevelését. Három fejlődési fokot egyszerre, vagy egymás után minden nép megtett, amíg a népből nemzet lett. A népet nemzetté formálja a sors: a létfenntartási szükségletek megszerzése; a történelem: védekezésének megszervezése a fenyegető ellenséggel szemben; s a kultúra: a magasabb és más műveltségű népek igézete és nevelő hatása.

Fejtegetéseinkben a nemzetnevelésnek azt a területét szeretnénk megvilágítani, amely a nemzetnek önmaga megvalósítására,

teljesebb és dúsabb kifejlesztésére irányuló tudatos öntevékenysége. Gondolatmenetünk áttekinthetősége s tárgyunk rendszerbe szorítása érdekében szólanunk kell:

1. a *nemzetté* nevelésről;
2. a *nemzeti* nevelésről, mint a nemzeteknek önmagukon végzett ösztönös és tudatos munkájáról;
3. a nemzet neveléséről, mint Istennek a nemzetek életén végzett művéről.

I.

A felvetett kérdésben azt kell tisztán látni, hogy minden nemzetnevelés legelső sorban *nemzetté nevelés*. A nemzet szakadatlanul megújítja önmagát azáltal, hogy tapasztalatait, ismereteit átadja ifjúságának, azt beavatja az élet általa megismert titkaiba és a nemzeti élet vágyaiba és álmaiba is.

A nemzetté nevelés legfontosabb tényezői:

1. *A család:* a nyelv, a szokások, az erkölcs, a vallás és a munka alapvető ismereteinek közlője, begyakorlója és átszármaztatója. Család nélkül a nemzetnek fel kell bomlania.

2. *Az iskola:* minden fokon, elemitől az egyetemig a nemzetté nevelés műhelye. Az ember helyét a világban, a természetben, a társadalomban s nemzetének helyzetét és helyét a nemzetek között lépésről-lépésre az iskolában sajátítja el minden ember.

3. De nemcsak az iskolák a nemzetté nevelés kizárólagos gyakorló terei. A *gyárak, boltok, műhelyek, a szántóföld* is mind a nemzetté nevelés iskolái lesznek, mert a különböző foglalkozási ágakat ott sajátítják el a fizikai munkások.

4. Közvetve minden *vallásos kultuszközösség,* amely a nemzet nyelvén megy végbe s annak isteni küldetését vallja és hirdeti, a legmélyebb hatású nemzetté nevelést végzi. Hasonlóképpen a nemzeti ünnepek, a nemzet nagyjait, hőseit, tudósait, íróit idéző nemzeti emléknapok és az irodalmi és tudóstársaságok is a nemzetté nevelésnek eszközei, ha azok emberbálványozásba nem fajulnak, hanem azokban a nemzet magasabbrendű céljáról sikerül újból és újból a fátylat ellebbenteni.

5. Hatásában az előbbieket túlszárnyaló modern nemzetté nevelő eszközzé lett *a sajtó, a film* és a *rádió.* Ezek a gondolat és élményközlő, tömegnevelő eszközök a felnőttek művelésének és szórakozásának váltak inkább hatásos eszközeivé, az ifjúság számára a családi és iskolai nevelés szűrő hatásai nélkül egyenesen károsak lehetnek.

6. Végül a nemzetté nevelés leghathatósabb tényezőinek a *nemzet kormányzatát,* a nemzet összes életmegnyilvánulásait áttekintő, szervező és irányító *miniszteriumokat* kell tekintenünk, akár a nemzet művelődését és közoktatását, akár pénzügyeit, kereskedelmét, belső rendjét, vagy igazságszolgáltatását, vagy külpolitikáját intézzék. Mindezeknek nyilvános színhelye: *a parlament* egy nép nemzetté nevelésében csak úgy, mint nemzeti nevelésében korszakos jelentőségű tényező.

II.

Hogy a nemzetté nevelés sikeres lehessen, legelső sorban a neveléstudománynak, de a nemzeti közgondolkozásnak lehető teljes, tiszta és fejlett *nemzeti önismeretre* a faji, népi és nemzeti tulajdonságok, jellemvonások ismeretére van szüksége, hogy ezek alapján, ezektől meghatározva és átlelkesítve, ne csak magyar nyelven, de a magyar kultúrával menjen végbe a magyar nevelés, mert csak így lehet *nemzeti* nevelés. Itt nyer teljes jelentőséget a manapság annyiszor hangoztatott kérdés: *Mi a magyar?*

Nem véletlen, hogy ez a kérdés Zrinyi óta állandóan ébren van, a mohácsi vész óta lappangva végighúzódik az egész magyar életen. Tudományos módszerekkel keresik a zenében, népművészetben, irodalomban, építészetben, a történelemben, jogalkotásban ezt a rejtelmes, megfoghatatlan valamit, amely mihelyt megjelenik, a magyar lélek azonnal ráismer, megérzi, benne önmagára talál, megáhítja és megkönnyezi és gazdagabbnak érzi magát általa, akár primitívségében jelentkezik: egy dallamban, akár teljes színpompájában: egy operában, vagy szimfóniában, akár egy népdalban, vagy a Toldi trilógiában; akár egy keszkenő szélére hímzett virágmotívumban, akár Ady Endre szimbólizmusában; akár egy falusi kis paraszthéz házi rendjében, akár a magyar Corpus Jurisban.

Nagy oka van annak, hogy a magyar ma lázasan keresi a *magáét* és *önmagát*. Ma már minden művelt ember előtt világos, hogy minden nép magasabbrendű kultúráját csak a saját maga népi lelkülete és jelleme sajátosságaiból s a saját maga nemzeti küldetése világos felismeréséből, az abból vett ihletésből és az annak való engedelmességből valósíthatja meg.

A neveléstudománynak egyik legértékesebb megállapítása az, hogy az *egyetemesen érvényes nevelési alapelveket a nemzeti sajátosságok ismerete alapján kell és szabad alkalmazni az egész közoktatásban.* (Lásd: Imre Sándor: A neveléstudomány magyar feladatai. 1937.) Az egyes nemzet életében, akár kis, akár nagy nemzet legyen, a nevelés tudományos művelésének egyik fontos feladata, hogy védekezzék az egyetemes nevelési elvek pusztán szolgai átvétele ellen s a saját népe egyéniségének éber őrizője legyen. A történelem során sokszor elvesztette már a magyarság vezető rétege nemzeti karakterét az által, hogy divatban, életmódban, erkölcsben, világnézetben az idegent majmolta. Sokszor kellett művelt rétegeinek önmaga romlatlan népi erőiből megújulni irodalomban, ízlésben és erkölcsben is. Más nációknak a magyarról alkotott lekisebbítő nézetét és aláértékelését hányszor vette át kritika nélkül a magyar s hányszor kellett elvetni magától ezt az *idegenből sugalt magyar önismeretet,* amelynek mindig igézetes és magasabbrendű volt, ami idegen s lenézett, elmaradott és alacsonyabbrendű — ami magyar.

Nagy okunk van rá, hogy ráeszméljünk nemzeti sajátosságainkra és jellemvonásainkra, mert kialakult egy olyan magyar-

ság a sok asszimilációban, melyet — Németh László találó megállapításával — híg magyarságnak nevezhetünk, amely részben elmagyarosodott, de még idegen népi ösztönöket, vagy kozmopolita vágyakat sarjasztott ki, de gyökereit nem nyujtotta a magyar sors mélyébe. Fagyöngy lett a nemzet testén. Ez a híg magyarság soha nem adott nemzeti önismeretet, mint Zrinyi, soha nem tárta fel a nemzet bűneit, mint Széchenyi, soha nem szerette úgy a nemzetet, mint Tisza István.

Nagy oka van a magyarnak, hogy utána tudakozódjék önmaga lelki sajátosságainak s ezer éven át kialakult történelmi jellemvonásainak, mert a környező népek is ma mind a saját népi és nemzeti tulajdonságaikat vizsgálják, sőt egyenesen — régi kultúrájuk megtagadásával és eltörlésével új kultúrát, új jogrendet, új embert akarnak a faji elvből kinevelni. Tartozunk megvizsgálni önmagunkat, mikor rangsorba soroztatnak az egyes népek vérképleteik alapján, ha ma is el akarjuk mondani Zrinyivel: „egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalóbbak."

Azért, amikor az egész nevelés hordozó és irányító elve a nemzet lesz, az összes nemzetnevelő eszközöket és tényezőket revízió alá kell venni, hogy nemzeti nevelés szempontjából:

a) az egyén teljes szellemi, erkölcsi és politikai kiművelését szolgálják-e?

b) A nemzeti jellem kiművelésére vannak-e megszervezve s művelői megfelelnek-e a magasabb követelményeknek, vagy meghamisítják, vagy éppen elárulják azt, tudatosan vagy ösztönösen szabotálják azt, vagy éppen képtelenek a nemzeti jellem szolgálatára, mert idegenek?

c) A nemzeti nevelés szempontjából elmulaszthatatlanul fontos, hogy a nevelő tényezők (család, iskola, egyház, műhelyek, rádió, film, sajtó, parlament) a nemzetet tanítják-e hivatásának a nemzetek közötti betöltésére is? A nemzet nagy tanítómesterei: költői, tudósai, prófétai egyéniségei, nagy vallásos géniuszai. Tőlük kell tanulni a nemzeti önismeretet, bűnöket, fogyatkozásokat csak úgy, mint az erényeket s a tündöklő jellemet. A nemzeti lélek nagysága a nemzet kimagasló nagy egyéniségeiben mutatkozik meg, akik népük erényeinek és hibáinak reprezentánsai.

III.

Tulajdonképpen a fogalom tisztázása után most jutottunk el a kérdés magvához: a nemzet neveléséhez, amikor a nemzet egészét érik olyan hatások, amelyek a benne rejlő képességeket és tulajdonságokat felébresztik s a nemzet egész nevelő apparátusának a célt, az irányt, a parancsot, a belső meggyőződést megadják.

Ilyen nemzetnevelő erő:

a) *a korszellem*, vagy a kor uralkodó eszméje, amelyben az *egyetemesen emberi fejlődés egy vonalnyival emelkedik vagy visszasüllyed*. A kor uralkodó eszméjében annak a legfőbb jónak az értékrendszere jelentkezik, amit annak a kornak az emberisége

felismert és közös kinccsé akar tenni. Külön tanulmányban érdemes volna kifejteni, hogy mindig a kor uralkodó eszméje volt a legfőbb nemzetnevelő tényező. Nemzeti alkotmányokat tört össze s készített újakat, bírói joggyakorlatot változtatott meg, az igazság mérőserpenyőjében a fontokat cserélte ki. Nevelési rendszereket sepert el s álkotott újakat, épületstílusokat teremtett s divatot, érintkezési formát, az ember egész külső és belső képét formálta át egy-egy korszellem. Gondoljunk csak a renaissancera, a barokkra, az Aufklärungra, a liberálizmusra, és a kollektivizmusban rejlő uralkodó eszmére.

b) Még sorsdöntőbb tényező a nemzet életében történelme során elszenvedett, a létért vagy nem létért vállalt háborúk és sorscsapások, nemzeti katasztrófák, vagy felemelkedések és az azokból kiolvasott tanulságok. A magyar nemzet nevelésére a Lech vizénél elszenvedett vereség volt olyan nemzetnevelő élmény, mint a győzelmes honfoglalás. Ki tudja, melyik volt mélyebb hatású a nemzet gondolkozására: a pogány vallás erőtlenségének belátása, vagy a keresztyénség felvétele. Ki tudja, a Mohi pusztai eltiportatás, vagy a belőle való felépülés, a Nagy Lajos és Mátyás tündöklése volt-e nagyobb nemzetnevelő tényező, vagy a mohácsi összeomlás. Így lehetne ezt folytatni Nagymajtény, Világos és Trianonig.

c) Végeredményében igazi nemzetnevelést a nemzetek alkotója, a Jézus Krisztusnak Atyja végez, aki nem távolról nézi a nemzetek létét, hanem örökkévaló tervei szerint kormányozza és neveli a maga céljai szerint azokat. Ezeket az ő terveit nem rejtette el a nemzetek elől. Enged az embereknek is azokba betekintést. A Szentírásnak a nemzetek céljáról és rendeltetéséről azt a világosságot adja, hogy: „Az Isten..., aki az egész emberi nemzetséget egy vérből teremtette, hogy lakozzanak a földnek egész színén, meghatározván eleve rendelt idejüket és lakásuknak határait, hogy keressék az Urat, ha talán kitapogathatnák őt és megtalálhatnák." (Ap. Csel. 17: 24—28.) Az Isten tehát engedi kitapogatni annak a *célnak* a megismerését, amelyet ő adott a nemzetnek. *Ennek* a célnak megismerése és ennek a *célnak* a szolgálata tulajdonképen az igazi nemzetnevelés. A nemzetnevelésnek nemcsak pedagógiai, nemcsak politikai, hanem egy theologiai felismerése is van. Mihelyt egy nép a keresztyénséget elfogadta és vallja gondolkozásában és értékelésében, azonnal megkezdődött ez a „tapogatódzás", ez a keresés és azonnal érvényesül ez a felismerés, sőt néha épen a legsorsdöntőbb pillanatokban ez a vallásos, ez a theologiai ismeret adja meg a nemzet létére, bukására vagy fennmaradására a legvégső magyarázatot. Ebből a legvégső theologiai magyarázatból szoktak e nemzet legnagyobb fiai erőt, világosságot, végső elszánást meríteni a cselekedetre csak úgy, mint a halálra. *A nemzet életében a Krisztus egyházának a tiszte, hogy a nemzetnevelésnek ezt a legmagasabbrendű művét és szolgálatát végezze. A Krisztus egyháza akkor tölti be egy nép életében a legmagasabbrendű szolgálatot, ha annak a népnek Istentől rendelt*

hivatását és küldetését a világban, a többi nemzetek között a lelkében hitté ébreszti s ez a hit lesz a sorscsapások közt a gyógyír és vigasz, a dicsőségben, alkotásokban a ték és lendítő erő. Ez az Istentől nyert nemzeti cél és rendeltetés-ismeret a legtöbbször ellentétben van a nemzet lelkében a felszínen élő küldetéstudattal. Az Isten nemzetnevelése a nemzet bűnei ellen támad, azért a nemzet rendszerint Isten ellen lázad. Az Isten igazi nemzetnevelése az átok alatt levő nemzet megváltása.

Isten az ószövetség népében minden nép számára szemléltető példát adott, hogy hogyan nevel egy népet. Ebben a példában az ősmintát adta, hogy ő más népek életében is ugyanúgy beleavatkozik s ugyanúgy nevel. Az Ótestamentum népe választott nép volt. *Erre a célra választott nép. Ugyanígy választott nép minden nemzet, amely az ő Krisztusát befogadta. Isten a Krisztusban adott minden nemzetnek olyan nemzetnevelési eszményt és utat, hogy a saját bűneitől általa szabadulhat meg, s minden nép a maga legnemesebb, legtisztább kivirágzását a Krisztusban éri el.* Egy nép az Isten kijelentett törvényében láthatja meg igazán a bűneit és Krisztusban találhatja meg azok bocsánatát. A Sinai hegyen adott törvényét éppúgy nem lehet pótolni semmi öntörvénnyel, sem a Likurgoséval, sem Menenius Agrippáéval, sem Caesáréval, sem Nietzschéével, — mint ahogyan a Krisztus keresztjét nem lehet kivágni s helyére a Mammont, vagy Marxot, Lenint, vagy a nürnbergi törvényt odaállítani. Ezért egy népnek, amely Krisztust befogadta, nem lehet Őt elhagyni és visszatérni előbbi pogányságába. Ha elhagyja, nemzeti létének megsemmisítésére vezet. Elvetett néppé lesz, mint a zsidó. „*Ha a nép Krisztustól elfordul, kivész belőle az Isten félelme, mert már nincs olyan Isten, akit félni lehetne s akit szeretni tudna.*" Feltétlenül a modern pogányságba süllyed el, — a modern pogányságba, amelynek kultúrája, mint megfertőzött kenyér és megromlott ital megmérgezi az egész népet.

Azt a megállapítást, hogy a népek életének igazi betegsége az elvilágiasodás, itt kell hangosan elmondani. *A kultúra akkor betegszik meg,* mikor az ember foglalja el benne mindenütt Isten helyét. Beteg és megromlott kulturákat pedig csak Krisztus vére tud a *fertőzés ellen* megtisztítani, különben jön Sodoma és Gomora pusztulása, mert nincs benne már tíz tiszta és igaz sem. A nemzetnevelésnek ebben az értelemben az egyház a legmagasabb tényezője. A Krisztus evangéliumának, a megfeszített és feltámadott Krisztusnak hirdetése egymagában olyan nemzetnevelő tényező, mint egy késhegy só az ételben, egy marék só az oszlásnak induló húsban. Ha az egyház minden életnyilvánulása ezt a sót, ezt az igaz evangéliumot adja — akár látják, akár nem, akár elismerik, akár nem — a nemzet életének felemelésére, megtartására a legnagyobbat tette. Azért hangzik az Úr szava: „Ha a só megízetlenül, mivel sózzák meg". „Legyen bennetek só".

Szabó Imre.

Az új bibliafordítás műhelyéből

Péter — vagy Kőszikla?

Az új bibliafordítás nagy munkájának műhelyéből az egyházak nyilvánossága elé is kívánkozik egynémely mozzanat. Egyrészt abból a szempontból, hogy az új fordítás egyes szövegrészei esetleg lényegesebben eltérők lesznek az eddigitől, másrészt pedig ezek egyike-másika jó, ha már előbb is a nyilvánosság elé kerül és a köztudatba való átplántálásuk megkezdődik a felesleges recensusok idejében való levezetésére.

Ilyen jelentős fordítási mozzanat a Máté 16, 18. szövegének új fordítása, melynek jelenlegi szövege: Te Péter vagy és én ezen a kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat.

Erre vonatkozólag a fordítás revíziója során az egyik revizor az alább kifejtendő okok alapján azt kérte, hogy e szöveg helyes fordításaként a következő alkalmaztassék: Te kőszikla vagy és én eme kősziklán fogom felépíteni az én egyházamat. Ezt a fordítást dr. Raffay Sándor püspök okadatolásával egyben elfogadhatónak találta és az 1940. évi új kőnyomatos szövegben így is hozta.

Lic. dr. Karner Károly, a soproni egyetemen az újszövetség tanára, ezen új bibliaszöveggel kapcsolatos revizori munkákat felülvizsgálva, az erről szóló jelentésében ez ellen foglal állást a következők alapján:

„— Mindenki tudja — úgymond —, hogy a Petros szó az újszövetségben tulajdonnév lett. (Inkább személynév.) Máté 16, 18-ban is tulajdonnév, amit nemcsak az a körülmény bizonyít, hogy közvetlenül előtte is használja az evangélista (16. vs: Felelvén, Simon Péter mondotta), hanem ezt a nevet használja a megelőző fejezetben is, valamint elbeszélése további folyamatában, amint azt minden konkordanciából meg lehet állapítani. Tulajdonnevet nem szoktunk lefordítani s már csak ez a körülmény is tiltakozik a Csengödy-féle szöveg ellen. Ha a Péter nevet ezen a helyen értelem szerint fordítjuk, akkor egyebütt is és nemcsak ennek a szakasznak az összefüggésében, hanem tulajdonképen az egész újszövetségben fordítani kellene. (Megjegyzem, a kőszikla filologiailag is kifogásolható, mivel általában is petros annyi, mint kő, petra pedig annyi, mint szikla. Erre nálunk Erdős Károly is felhívta a figyelmet Újszövetségi Füzetek sorozatának 1. füzetében 1937. 13 lap.) El kell ismerni természetesen azt, hogy a görög szövegben lévő szójátékot a szokásos szöveg (Te Péter vagy és erre a kőszikla építem fel stb.) nem tudja érzékeltetni. Azonban, ha ezen a nehézségen segíteni akarunk, akkor ennek a módja esetleg az volna, hogy a szokásos szövegbe zárójelben beletegyük ezt a megjegyzést: te Péter (magyarul a. m. „kő") vagy stb.

Mindebből le lehet vonni azt az eredményt: Máté 16, 18. szövege sürgősen korrigálandó a tervezett magyar szövegben."

El kell ismerni, hogy nem alap nélkül való az aggodalom a tervezett szövegmódosítással kapcsolatban s a professzori sürgetés az eddig el- és befogadott fordításmódhoz való visszatérésre.

Hiszen amióta a bibliát fordítják, vagy katedrákon magyarázzák, úgyszólván minden nyelv az eddigi értelemben fogalmazta és vette át ezt a szöveget, amint értesülök, még a legutóbb elkészült finn fordítás is. Viszont a mi köztudatunkba is úgy begyökeresedett, hogy nem ok nélkül való Karner aggodalma, hogy „alkalmat adunk arra, hogy a másik fél (a katolikusok) ezt az átfogalmazást szemünkre vesse és ‚hamisítást' emlegessen"! „Mivel tárgyilag tagadhatatlanul Péter apostolról van szó, akár nevén nevezzük őt, akár azt mondjuk helyette „Kőszikla".

Mindazonáltal ezen megjegyzések ellenére is — egyrészt az igaz keresztyénség, másrészt a fordítás pontossága az ab ovo bevihető önkéntelen exegezis elkerülése szempontjából — alapos megfontolás tárgyává kell tenni azt, hogy ezeket a mindenekfelett való szempontokat ezúttal is alárendeljük-e a hagyományoknak, amelyek e tekintetben nem az igazi megoldást nyujtják.

Ha van isteni kijelentés, amelynek jelentősége megérdemli a legbehatóbb vizsgálatot, a lélek dolgait és az Isten kegyelmében való megmaradást s az üdvösség nagy kérdését komolyan vevő ember részéről mindazokra a magyarázatokra vonatkozólag, amelyeket a románizmus fűzött hozzá, úgy éppen ez az a hely, amelyre vonatkozólag az evangélium szerint megreformált vallásban élőnek fontos a tisztánlátás és a megértés.

Hiszen az evangéliumszerűséget csak másodlagos fontosságúnak tekintő s magát a csalódhatatlan főpaphoz, a pápához alkalmazó római keresztyénségnek minden időben éppen ez a bibliai hely szolgált alapul arra, hogy kiépítse és érvényesítse úgy hittani, mint egyházkormányzati vonatkozásban azt a fundamentális tételt, hogy „ubi Petrus, ibi ecclesia" s az erre épített apostolica succsessio megszakíthatatlanságára alapozza és építi ki azt az erkölcsi és hitbeli tekintélyt és tőkét, amelyet olyan bőségesen kamatoztat világszerte a gyakorlati életben is. Nemcsak bármelyik dogmatikája (Egger, Kaschenthaler stb. a római hitnek, de legegyszerűbben megstilizált apologiája is a legélesebben hangsúlyozza ki a jelentőséget, amelyet e helynek a római hit tulajdonít. És nem tagadható, hogy az eddigi fordítási forma alapján nem is alaptalanul. Amely alapon a protestáns teológia sem tud átütő erejű és ellentmondás nélküli magyarázattal szolgálni.

Ezért minősül „végtelen fontosságúnak e hely megfelelő átfogalmazása". Nem az egyházi felfogások, vagy egyéni szempontoknak megfelelő átfogalmazás, hanem az adott hely közvetítésével adott isteni kinyilatkoztatás objektív, tudományos igazságát és igazi tartalmát tükröztető áfogalmazás adandó meg, amikor erre ezúttal most éppen alkalom van s amikor nem magánfordításról, hanem a hivatalos egyház pecsétjével is ellátandó fordításról van szó. Amikor is a maga egész vallási életét az evangéliumban kijelentett isteni igazságok. Hiszen építő s magát ehhez és kizárólag

ehhez tartó megreformált keresztyénség számára csak az eredeti szövegben foglalt és közölt kijelentések objektív igazsága lehet az irányadó.

Ebből a szempontból indulva ki, hangsúlyozandó, hogy a különféle teológiai szótárak és kommentárok mellett a klasszikus görög nyelv szótára sem mellőzhető.

Így könnyűszerrel megállapítható, hogy úgy a petros, mint a petra alakja a kő, szikla, jelentésének használatos volt a görögben. Az az eltérés, amelyre Karner és Erdődy is utalnak, a gyakorlatban és a közhasználatban nem volt állandóan és oly élesen elkülönülő, mint azt hangsúlyozzák, s mint a magyarban is, a két jelentés könnyen összefolyt és kapcsolódott.

Ugyanilyenféle kapcsolódást látunk éppen a szóban lévő szövegben is. Az első részben a petros, a másodikban a petra használtatik, holott a második részben használt petra helyett lényegesebb értelemmódosulás nélkül is használható lett volna a petros is: epi toutó tó petró oikodomésó. Tényleg azonban nem ez a hímnemű alak, hanem a nőnemű alkalmaztatik, amihez úgy látszik valamely jelentőség is kapcsolódik az adott esetben.

Karner szerint „mindenki tudja, hogy a Petros szó az újszövetségben tulajdonnév lett... amelyet nem szoktunk lefordítani... vagy az egész újszövetségben így kellene fordítani". Miből megállapítható, hogy szerinte is csak az újszövetségben „lett" személynév a Petros, mert ez még a héber Kéfás formájában sem fordul elő, sem az ótestamentumban ilyen vonatkozásban, sem — tudtommal — a zsidóság életében nem volt ilyenként használatos.

Ha pedig valóban az újtestamentumban „lett" személynév, akkor „valamikor" lett azzá. És pedig bizonyára valmely jelentős alkalomkor. Amelynél a „polgári" Simon név mellé az Úr egyik legkiválóbb tanítványa a Péter nevet nyerte.

Az evangéliumi iratokban nincsen más alkalom ilyenkép feljegyezve, amelynél esedékesebb lett volna e névhez jutás, mint éppen a szóban levő esemény. Az itt megtörténtekhez kapcsolódik a Péter név adása s innentől kezdve „lett" elválaszthatatlan kísérője, majd az eredeti Simon név elhomályosítója és háttérbe szorítója is. S ha — mint Karner jelzi —, az újszövetségben a szentírók a legtöbb helyen — (bár korántsem kivétel nélkül) — ezen a néven említik is Simont, ennél mi sem természetesebb, hiszen ő már ezen eseménytől kezdve hordozta a Péter nevet is és úgy a tanítványi körben, mint a chrisztianusok tudatában, az ősgyülekezetekben és az ezek sorából kikerülő szentírók előtt is ezen a néven vált közismertté.

Ezzel a névvel az Úr egyik tanítványának egy különleges karakterisztikumát kívánta megjelölni, kiemelni és megörökíteni. Ami az előbbieken kívül még külön is kitűnik a vitatott szövegrészhez kapcsolódó többi megnyilatkozásból is. Jézus megnyilatkozása azzal kezdődik, hogy: „Boldog vagy Simon, Jónás fia!" Miből kitűnik, hogy az Úr előtt eddig a pillanatig Barjónás Simon volt Péter neve. S amint a szöveg folytatólag szól:

„kagó de legó hoti szű ei petros", ebből az tűnik ki, éppen a „kagó" külön kihangsúlyozása révén, hogy a Péter név elsőízben való juttatásáról van itt szó. Amiből következik, hogy ez alkalommal vált személynévvé a Petros s innentől kezdve lett Simon neve ez, amely néven írta be ezután magát a keresztyénség történetébe.

Hogy éppen a petros fogalmát szólaltatja meg itt az Úr, ennek viszont valamelyes alapjának kellett lennie. Valami olyasfélének, amely az Úr számára is csak a kő, a petros névvel volt kifejezhető. Ennek az egyéni tulajdonságnak a kifejezésére hagyta el az Úr ajkát a petros szó.

Ez a valami, ez a lelki többlet, mit benne így jelölt meg az Úr, csak az az Istentől vele közölt hit, lelki meglátás lehetett, amely Jézusban az Istentől megígért Messiást, a Krisztust látta meg. Ez hatotta át lényét és tette mássá, mint ami eddig Simonként volt. S mint ilyen vált alkalmassá arra, hogy az Úr így folytathassa kijelentését: epi tauté té petra oikodomésó mou tén ekklésian.

Ez a petra azonban már nem Simon volt, nem a személy. Hiszen ez esetben ez lenne a folytatás: „én reád építem", vagy „az ilyen Simonra", avagy „reád Simon Péter" — építem az anyaszentegyházat." Nem Péter személyére akar az Úr építeni, ami még élesebben tűnik ki abból is, hogy még a Péterre alkalmazott petros szót sem használja a kijelentés tovább, hanem a petrá-val folytatódik, mondván: „epi tauté té petra oikodomésó".

Miből az válik világossá, hogy Péter személye, mint lelki kő, az építéshez nélkülözhetetlenül szükséges szikla, az egyházépítéshez felhasználható lelki sziklák elsője tűnik fel e kijelentéskor az Úr előtt, amelyre építeni fog. Mint az isteni, Krisztus-látó kijelentés birtokába jutott ezen lelkitöbblettel rendelkező tanítvány, ezen lelkitöbblet révén vált petrossá, mely lelkiplusz mint petra az, mire az Úr építeni fog.

Mindez egész világosan tűnik elő az Ige hátterének a mélységeiből. Kitűnik az is, hogy ezen a helyen „még" nem személynév a petros, hanem tulajdonságjelző, mint a Boanerges, vagy a Sas, oroszlán stb. a többi tanítványok esetében.

Ez még élesebben világlik elő, ha latba vetjük azt az ugyancsak mindenki előtt közismert tényt, amely azonban néha — mint az adott vita keretében is — elkerüli a figyelmet, hogy a kódexek nem használták a nagybetűket s ha így kisbetűvel írottan látjuk magunk előtt a szöveget, az első petrosnál a férfire vonatkoztatott hímnemű petros alakkal s folytatva az építéshez szükséges petraval, szinte vitán felül valónak látszik a tény, hogy eddig az időpontig Simon még nem volt Péter, csak Barjónás Simon s „Péter"-nek csak az Úr kijelentése révén neveztetett, lelki habitusának a petrával jelölt meggazdagodása következtében.

Ha már most fordítani kell a szöveget, úgy konzekvensen vagy úgy fordítunk, hogy ezen összetett mondatnak úgy az első, mint a második részében Pétert adunk a fordításban, amely azonban úgy formailag, mint tartalmilag helytelen, vagy úgy fordí-

tunk, hogy mindkét mondatrészben — az elsőben is! — a megfelelő magyar kifejezést használjuk. Ez esetben az egész pontos fordítás: „Te kő vagy és én erre a sziklára fogom építeni egyházamat". Ez azonban annyira idegenül és szokatlanul hangzik, különösen az adott szövegnél, hogy e helyett az egyébként jelentős értelemzavarás nélküli és egyébként jóhangzású forma ajánltatik: „Te Kőszikla vagy és én eme (v. ezen a) kősziklán fogom felépíteni egyházamat".

Viszont ezen egy összetett mondat, egyik részében Pétert adni a fordításban, a másik részében pedig kősziklát ugyanannak a fogalomnak a jelölésére, amikor ezek eredetileg egyképen kisbetűvel írottak voltak, olyan következetlenség, amelynek további alkalmazása és fenntartása semmiképen sem indokolt.

Ellenben annál nagyobb mértékben indokolt a helyes fordítás, hogy egyrészt a ténylegesen kijelentett üdvigazság helyes megértése valósíttassék meg, másrészt pedig az ehhez a helyhez kapcsolódó s különösen a római keresztyénség részéről hozzáfűzött igényjogok értéke kellő megvilágításba kerülhessen. Annál is inkább, mert ezeknek a romanizmus keretében fundamentális jelentőségök van.

Az bizonyos, hogy ezidőszerint meglehetős idegenül hangzik ez a megszokott hagyományos fordítással szemben, nemcsak a katedrákon, de a lelkipásztorok, népünk és minden bizonnyal az evangélium szerinti keresztyénség ellenfeleinek és ellenségeinek a fülében is. S éppen nem lehetetlen, hogy vádak, gyanusítások tömegének alapjául is szolgálhat ez a fordításforma. De mindezekkel szemben a tények álláspontjára kellene helyezkednie jelenlegi bibliafordításunknak, nemcsak a tudományos felelősségérzet következtében, de a görög eredeti nyelvet nem ismerő népeink lelkiélete irányításával és az igazságra való vezetésével kapcsolatos felelősség tudatában is.

Ezek pedig arra késztetnek, hogy a vita tárgyává tett átfogalmazás megtartassék, vagy pedig egy még ennél is jobb és kielégítőbb megoldás találtassék. Esetleg az átmenet megkönnyítésére, a jelenleg vitatott, de hű fogalmazásban, annak első mondatában a Kőszikla után zárójelben adassék a Péter szó is, így: Te Kőszikla (Péter) vagy, és én erre a kősziklára..." De mindenesetre visszaadandó az oikodomésó futuruma is.

Az eddigi fordítás változatlan fenntartása semmiképen sem volna minden hagyományos csengése mellett sem indokolt, sem kielégítően megokolható. S nem hagyható továbbra is olyan következtetések alapjaként a Szentírás szövegében, amelyekre az eredeti szöveg nem jogosít fel.

A protestáns bibliafordításnak általában a szentírásbeli adottságokhoz kell elsősorban alkalmazkodnia és sem a felekezeti szempontok, sem az úgy is váltakozó divatos teológiai irányzatok akár jelenlegi, akármely más korbeli hullámveréséhez nem alkalmazkodhatik, sőt ezektől távol kell tartania magát, hogy emberileg a lehető legtisztábban szólaltathassa meg Istennek az emberi-

séghez küldött üdvüzenetét a mi zengzetes, szép magyar nyelvünkön is.

Mindezek közreadása után talán kissé túlerősnek látszik a Karner professzor által „jószándékú, de súlyos dilettantizmusnak" minősítés úgy a módosítás szükségét felvető, mint az azt elfogadó nagytekintélyű bibliafordító részére, olyan kérdésben, amelynek esedékességét maga a minősítő is kénytelen elismerni, s melynek megoldására maga is kísérletet tesz.

Csengödy Lajos.

Hajnal előtt

Kinek szavával szóljak néked?
Az Evangélium még messze,
még nincs hajnal és már nincs este.

Az órákat megállította
valaki a havatlan tájon,
a fátlan alföldi határon.

Itt hegyek nincsenek kiáltni
a völgy torkába lefelé,
fölverni a völgy szellemét.

Itt nincsenek folyók, örvények,
a víz partjára itt nem állhatsz,
itt csak köd van s a föld, a száraz.

A mélység itt el van temetve,
a folyamoknak medrei
és a hullámok ezrei.

Itt hiába várnál hajókat,
hajó itt erre sose jár,
csak egy-két magános madár.

Ők úsznak fent a szürke légben
a föld felett és ég alatt.
Az ő vitorlájuk szabad.

Gulyás Pál

Egység

Az utolsó évtized alkalmi egyháztörténészei mindig aprólékos gonddal jegyezték fel a lezajlott események során azt, hogy az európai keresztyénség melyik része szenvedett legsúlyosabban a különböző frontokon dúló harcok alatt. Volt idő, amikor joggal lehetett azt írni, hogy a protestántizmus hozott óriási áldozatokat; a római katholicizmus erős bástyáiként szerepelt államok is hosszú időkön át kivették részüket a háború borzalmából s most talán azt fogják megemlíteni a mindenre kínos pontossággal figyelő alkalmi történészek, hogy a görögkeleti keresztyénség érzi önmagán a beteljesedett háború kellemetlen következményeit. Azt is lehetne mondani, hogy az európai keresztyénség három nagy ága majdnem egyforma áldozathozatallal vette ki részét az utolsó évtized küzdelmeiből.

Ez az egyszerű megállapítás még sem lehet korképe a keresztyénség helyzetének. Sokan vagyunk olyanok, akik a keresztyénség helyzetét a következő négyes viszonylatban ismerik: száműzetés, szenvedés, szolgaság és szabadság.

Száműzetés helyzetén nemcsak azt kell érteni, hogy teljesen megromlott az egyház és állam viszonya, s nemcsak azt mutatja, hogy az egyház teljesen alárendelt szerepet játszik az állammal szemben, hanem azt is, hogy az egyház nyilvánossági joga a szó való értelme szerint száműzetett s ez a cselekedet egy eléggé feltűnő, folyamatos terrorban mutatkozik meg.

Szenvedés a szerepe a keresztyénségnek ott, ahol a menekülés borzalmait kellett átélnie s az ebből következő olyan anyagi elégtelenség állapotába jutott, amikor az állam esetleg meglevő jóakarata csak szóban álló jóakarat, s maga az egyház, illetőleg a keresztyénség a teljes elerőtlenedés állapotában merevedik meg s zsugorodik annyira össze, hogy végzett funkciói nemcsak erőteleneknek látszanak, hanem a legmegbízhatóbb személyi területen is majdnem hatástalanok.

Szolgaságban él ott a keresztyénség, ahol az Ige szolgálata irányítottnak látszik, ahol joggal beszélhetünk politikai teológiai gondolkodásról s arról, hogy a keresztyénség a maga független gondolati mozgásáról lemondott egyszersmindenkorra. Ilyen helyekre gondolva, még a legliberálisabb teológiai élet is az álmok világába tartozik.

Szabadságban él a keresztyénség ott, ahol a hívek istentiszteleti életét senki és semmi nem korlátozza s az egyházi felsőbbség a természetes fegyelem alkalmazásán kívül a hitvalláshűség s keresztyén evangéliumi magatartást, mint alapkövetelményeket figyeli s ezeken kívül ki-ki élheti keresztyénségét egyházi és egyesületi, vagy ecclesiolás vonatkozásokban.

A négy csoportra osztottság azonban nem jelenti azt, hogy pl. azok, akik szabadságban élőknek vallják magukat, ne azono-

sítanák magukat azzal a keresztyénséggel, amely kénytelen pillanatnyilag száműzetésben élni. Sőt.

Szószékeinken s egyházi előadásainkban eddig úgy beszéltünk a keleti keresztyénség szenvedéseiről, mintha újságíró foglalkozásával tártuk volna fel azt, ami ott történt és történik, mióta azonban az eszt és finn testvéreink is megismerték a keresztyén élet ilyen formáit, a magyar keresztyénség személyes kérdésének vallja azt, hogy azonosítsa magát azokkal a keresztyénekkel, akiknek álapota és helyzete a számüzetéshez hasonló.

Ebben a szemléletben mutatkozik ma meg napjainkban elsősorban az egység gondolata. Nemcsak emelkedett gondolkodású keresztyén lelkek, hanem az értelmesen gondolkodó egyszerű keresztyén lélek is, aki rádöbben arra, hogy az ő sorsában is, ha nem is sorrend szerint, de rendszertelenül bekövetkezik a négy típus két vagy három formája, mind hevesebben jelenti ki azt, hogy egységnek kell lenni a keresztyénségben.

A belső élményeken túlmenően következnek a keresztyénségen kívül tapasztalható külső élmények, amelyek a keresztyén embert jámborsága és emberiessége területén fogják meg. Keresztyén ember nem igenelheti azt a gyűlöletet, amely ma országok és politikai vezetők között a tudósítások és értesülések szerint van. Sőt a keresztyénség minden embere szívesen emlékezik vissza azokra az időkre, amikor az 1914-1918-as világháború után váratlanul és elemi erővel tört fel a világ mindegyik keresztyén államában a még parázsló gyűlölet kioltásának vágya s ezért következtek sorra egyházaink történelmében azok az ökumenikus mozgalmak és cselekedetek, melyeknek első célja mégis csak az volt, hogy az egyházak egymáshoz való közeledése tegye lehetővé a harcban állott nemzetek egymáshoz való közeledését is. Ma ez a vágy fokozottabb mértékben s olthatatlan lánggal lángolt fel európaszerte, mert minden keresztyén lélek azt érzi, hogy nem a tüzet kell szítani, hanem az égést kell oltani.

De maga a világ s annak emberei: írók, munkások, orvosok, asszonyok kikövetelik az egyháztól és a keresztyénség embereitől azt, hogy ma is adjanak hangot annak, ami elzárt legbensőjükben bizonyosan él, s ez a béke után való vágy. De a világ a béke után való természetes vágyat nemcsak úgy akarja értelmezni, hogy a fegyveres háborúk okai és tényei szüntetendők meg, hanem abban a formában is él az ösztönzés és indítvány eszközeivel, hogy mintegy rákényszeríti a mindig szívesen harcolni akaró egyháziakra az egymás iránt megmutatkozó békésebb magatartást. Ez ellen a megnyilatkozás ellen sem lehet tenni semmit sem, inkább élni kell az alkalommal, hogy a szívekben megmozdult ilyen kívánságok, ha nem is elégíthetők ki teljes mértékben, legalább megnyugtatást igyekezzenek a felelősek elérni.

Nem áltathatjuk magunkat azzal, hogy az eddigiekkel Európa minden felekezetből való egyházi embere azonosítja magát, de majdnem biztosra lehet venni azt, hogy vannak időszakok, a vajúdó lelkiismeret személyes meditációi kikényszerítik minden lé-

lekből azt, hogy ilyen formán nyilatkozzék. A különbség csupán annyi, hogy az egyik elhallgatja, amit helyesnek gondolt el, a másik elmondja, a harmadik megírja s a negyedik még a kezdet kezdetén van s azt hiszi, hogy van annyi ereje, hogy még mindig harcolhat ellene. Sokak szerint Róma még mindig ott tart, hogy az egység gondolatát elhessegeti szemei elől. A minden polgári év kezdetén (I. 18—25) tartandó s az egyesülést óhajtó imanapok alatt ez évben is sok imádságban szólalt meg az egység gondolata. A lenyomtatott s a mindenki számára betekinthető megnyilatkozások ugyan azt hirdetik, hogy Róma álláspontja nem változott s áll a fő tétel, az Una sancta, amelyhez mindenki visszatérhet. A keleti egyházat olyanként kezelik, mint amelyik a protestáns egységes mozgalmakat egyszersmindenkorra felszámolta s most csak az lehet soron, hogy a római és keleti egyház újabb tanulmányozásokkal akarják egymást megismerni s akkor már meg is lehet az egység. Rólunk protestánsokról, tekintet nélkül az európai helyzetre, már mint testvérekről beszélnek, akik kereső és tévelygő testvérek vagyunk még mindig, de talán útban vagyunk az Una sancta felé. Ennek a reménynek kísérleti léggömbjei azok a váratlan hírek, hogy tömegben akarnak áttérni protestánsok, vagy legalább is azoknak kimagasló harcos férfiai, de a léggömbök előbb elpukkannak s marad a vágy, amely nem tudja elnyomni az eredeti óhajtást, hogy hátha meg lehet csinálni az egységet. Természetesen vannak olyan hangok is, amelyek illúziónak nevezik a protestánsok örök megegyezési lehetőségeit és kívánságait s szomorú volna, ha nem volnának olyan lelkek is, akik a protestánsok rendkívül őszinte közeledési vágyát olyanként kezelik, mint ami a megsemmisülés, lethargia és a protestáns gondolat halálából született meg. Bizonyos azonban az, hogy ezek a kifelé hangoztatott taszító megnyilatkozások nem takarják az igazi helyzetet. Dr. F. Thyssen holland római katholikus lelkész három érdekes pontozata bizonyosan nem egyéni s elszigetelt vélemény:

1. Álljon ellene az abszolútisztikus gondolatnak és kormányformának úgy a protestáns, mint a római katholikus egyház.

2. A protestánsok lelki és területi veszteségeiket ne tekintsék olyanoknak, melyekért csak a katholicizmus okolható.

3. A római katholikusok adják fel azt a merev álláspontot, mintha ők mindent jobban tudnának, hiszen ez nincs is így s ennek a történelem majdnem minden esetben ellene mond.

Ilyen tételeknek bizonyára nemcsak a protestáns szem és fül örül, hanem a római katholikus is. Nem hallgathatjuk el azt az élményünket, hogy a lelkipásztorkodás szolgálatában szenvedő magyar római katholikus lelkésztestvéreink közül nem egy mondta nekem, hogy rettenetes a gyóntatószékben a reverzális nyereségszámát látni, de egyben azt is, hogy ezzel mennyi boldogtalanság él a magyar családok tagjai között. S le lehetne e sorok között írni egy budapesti jogtudományi egyetemi tanár nevét, aki évenként látogatója a Manrézának s egyházközségi elnök is egy személyben, hogy egész Magyarországon be kellene vezetni azt a

házassági gyakorlatot, mely megvolt Erdélyben a visszacsatolásig s amelyet azóta nagyon helytelenül s nagyon érthetetlenül megváltoztattak. A békesség vágya nem a szerint van meg az európai katholicizmusban, hogy tiszta katholikus állam tagja-e a nyilatkozó férfiú, hanem a szerint, hogy miképen tanult, tapasztalt s él evangélium formája szerinti életet a nyilatkozó. Látszólag kedvesebb nyilatkozatot azon államok római katholikus lelkészei tesznek, ahol mint kisebbség élnek, főként szellemi tekintetben, de a jelek, akárhogy vesszük is, megvannak, amelyeket nehéz lesz végleg sírba tenni.

Az emigrációban élő görögkeleti egyház szenved legtöbbet az egység kérdése miatt. Nem téveszti szem elől a római egyház Una sancta álláspontját, s hallgatólagosan szívéhez közel engedi a protestáns ökumenicitás fogalmát. Páris, Bécs és Berlin emigráns görögkeleti lelkészei éppen úgy, mint a balkán, vagy a kelet még élő görögkeleti lelkészei annyira szenvednek a szabadság után való vágytól űzve, hogy egyházi hovatartozandóságuk tekintetében, ha választás elé kerülnek, bizonyosan nem azt választják, amely rájuk nézve egyházilag és személyileg szolgaságot s föltétlen engedelmességet jelent, hanem a csatlakozás lehetőségeit mérlegelve nem fognak lemondani a döntés jogáról s arról a boldogabb állapotról sem, hogy sorsuk s az élő Istenhez való viszonyuk tekintetében másképen gondolkodjanak, mint az Ő befelé élő, kontemplatív formára hajló lelkiségüknek is eddig legjobban megfelelt.

Nagyot romlott a háború óta a római és az anglikán egyház között megszületett közeledés. Voltak olyan időszakok s olyan mindenre kész lelkek az anglikán egyház tagjai között, akik szívesen vállalták a romanizálás vádját a parlament s a publicisztika nyilvánossága előtt, de a háború okozta ellenségeskedés kiváltotta az anglikán egyház hivatalos tagjaiból a Róma elleni keserűbb magatartást és hangot, s időbe kerül még az esetleges korai béke után is, míg ezek a szenvedélyek annyira lecsitulnak, hogy újra lehessen beszélni az anglikánizmus és katholicizmus közeledéséről.

Az európai protestáns egyházak között majdnem ideálisnak mondható a helyzet. Vannak harci hangok a demokráciára esküvő s annak uralma alatt élő egyházak és totális rendszerekben élő protestáns egyházak között, de az itt mutatkozó villongásokról mindenki biztosan tudja azt, hogy még annyira sem veszélyes, mint amilyen zajtalan hangon folynak az eszmélkedések. Országonként pedig mind gyakrabban fordul elő a két egyház lelkészei között a szószék-csere, egymás egyházi összejövetelein az egymás mellé való ülés s annak a szolgálata, hogy egymásban a testvért mindig erősebben érezzék meg és vallják. Ez a barátkozó folyamat elég erős. Angliában és Newyorkban rengeteg protestáns emigráns él s ezek nemcsak azért élnek az új egyháziasságban, mert rászorulnak az egyházak védelmére és támogatására is, hanem azért is, mert lelki otthont találnak ezeken a helyeken s olyan ökume-

nikus valóságok születnek meg az együttélés hatásaként, melyek ma nekik a legnagyobb vígasztalást nyujtják. De ahogy az egyház szeretetét ezek az emigránsok megélvezhetik, magukban a kisebb protestáns egyházakban mind inkább erősödik az a vágy, hogy ilyeneken s ehhez hasonló szegény szenvedőkön az egyháziasság segíteni tudjon s a karitatív szándék céljainak megvalósítása érdekében eddig nem tapasztalt egyháziasodó szellem hatalmasodik el olyan protestáns államokban, ahol eddig a tendencia éppen a minél több kisebb egyházra való tagozódás volt. Most nemcsak egyházi szövetséget keresnek, hanem kis egyházak, vagy denominációk szívesen mondanak le külön életükről s csoportosulnak anyaegyházaikhoz, példát mutatván ezzel arra, hogy nem lehetetlen a szétválasztást okozó ellentéteket megszüntetni s a keresztyénség életéből kiküszöbölni.

A kép, amely az eddigiek alapján előttünk áll, mintha a multat ismételné meg. Merev római katholicizmus s összeforrni akaró protestántizmus, anglikánizmus és görögkeleti egyház. Vannak azonban jelenségek, amelyekről eddig nem volt szó, s amelyek sokkal elhatározóbban fogják a kérdést siettetni, mint az általában hihető volt.

Ezek az okok: a nyelv, a Biblia és az úrvacsora kérdése.

Nem tudja a ma élők közül senki sem azt, hogy a mostani háború miképen fog végződni, de azt a ma élők közül senki sem veszi tagadásba, hogy a fellángolt nacionálizmust, ha politikai vonatkozásban le is lehet fékezni, nyelv tekintetében aligha. A nemzeti nyelv problémája nemcsak irodalmi kérdésekben, hanem az egyházi nyelv használatának megbeszéléseiben is olyan forradalmi s ma még nem sejtett újításokat fog hozni, amelyek az egységes latin nyelvű mise állandóságát problematikussá teszik. Nem akarunk merész kombinációkat fűzni ehhez a nem is nagyon fiktiv gondolathoz, de állítani merjük, hogy ezen a területen nemcsak valami, hanem sok minden fog történni.

Besson svájci római katholikus püspök egyik felekezetközi előadásában azt merte mondani, hogy a Biblia az egyház egységének jele és útja. Közülünk senki sem akar a túlzottnál nagyobb jelentőséget adni e mondásnak, valamikor bizonyosan úgy beállítandó mondásnak, mint ami római katholikus szempontból elszólásnak tekinthető, de érezzük azt, hogy ez lesz a laikusok véleménye. A legideálisabb közösségben élő keresztyén ember is arra kényszeríttetik napjainkban, hogy különleges bajaiban egészen magáraszabott módon is élje gyakorlati keresztyén kegyességét s amikor a vezetésre kényszerített ember önmaga szüksége szerint erre rendezkedik be, olyasmit él át, amit kis jóindulattal reformációi élménynek lehet majd nevezni sok embernél s ilyen területen is vannak várható következmények.

A protestáns theologia az úrvacsora kérdésében tisztázandó kérdéseket körülbelül lezárta egyidőre. Nem lett merevebb, de nem lett engesztelhetetlenebb sem az evangelikus és református álláspont kodifikálása, s tanítása. A római egyház teológusai mind

erőteljesebben foglalkoznak ezzel a kérdéssel ahogy Lortz római katholikus egyháztörténész a reformációval foglalkozó művében talált megértést s értékelést mutató kifejezéseket, az úrvacsorai tan mai dogmatikusai sem tudnak nem őszinték lenni s kénytelenek legalábbis azt elismerni, hogy a mindkét protestáns egyház úrvacsorai tana inkább evangéliumszerű, mint a római egyház tanítása. Dogmatikusok elméleti cikkezései eljutnak a laikus nyilvánossághoz is, hiszen ma nemcsak ír mindenki, hanem olvas is mindent mindenki s nem rejthető el az, ami mint igazság robbantó hatású tud lenni. Ez a három terület vagy problémakör mondanivalóit ki fogja nyilvánítani, szűkebb, vagy tágabb nyilvánosság előtt s azt a hatást, amit a kisebb vagy nagyobb nyilvánosság előtt el fognak végezni, ma nem sejthetjük, s csak véljük, hogy az egység szolgálatában fognak állni.

Még három magyar vonatkozású jelenségről kell megemlékeznünk. Lapunk főszerkesztője állást foglalt a protestántizmus szava ellen s azt ajánlja, hogy beszéljünk református és evangelikus egyházról és mozgalmakról. Ezt szívesen lehet követni s mert tisztulást jelent sok rejtett kérdésben, különösen mi evangelikusok örülünk neki, mert eddig a protestántizmus takarója alá vont helyes tanításaink és értékeint jobban napvilágra fognak jönni. Bizonyos azonban az, hogy az indítvány egy pillanatig sem akart senkiben kétséget táplálni aziránt, hogy ez a gyakorlat mintha az egység lehetősége ellen volna.

Amikor ez a cikk napvilágot látott, ugyanakkor a bpesti egyetemi Luther Szövetség egyik vitaestjének előadáscíme volt: A magyarországi protestáns unió kérdése és lehetősége. Alig száz evangelikus diák hallgatta a református és evangelikus részről felkért előadók szintetizáló célokat szolgáló előadásait, de az egység reménye boldogan éltette ott is és azóta is ezt az ifjúságot.

Virágvasárnap előtti szombaton pedig a Deák-téri evangelikus leánygimnázium dísztermében ülésezett a Magyarországi Ökumenikus Ifjúsági Bizottság rendezésében jobbára református diákság részvételével s e gyűlés hangulata s közönsége sem idegenkedett az egység gondolatától.

Világgyűlések ezt a nagy kérdést nem fogják eldönteni. Hazánkat kivéve, más országokban a keresztyénség kérdéseiben az előkelőség a teljes passzivitás magatartására kényszerült s így azt lehet mondani, hogy a mai uralkodó irányok, vagy az ezután felszínre jutó csoportok vezérférfiai nem exponálják magukat e kérdésben. Az egyházak tagjait sem lehet megszavaztatni a tekintetben, hogy kívánatos volna-e a keresztyén egység s vezettessék-e az be államonként, vagy esetleg világrészenként, de az látható, hogy a cikk elején felsorolt okok miatt főként az ifjúság vette fel e gondolatot s fiúi alázattal vette ki a kérdést az öregek kezéből. Hátha nagyobb eredményekre képes ebben is az ifjúság, mint az öregek?

Gaudy László

Sylvester János

Isten Igéje magyarul való megszólalásának hosszú útjából a megérkezés jubileumát tavaly ülte meg a magyar protestantizmus, mikor megemlékezett a háromszázötven esztendős vizsolyi Bibliáról. Idén az út egy közbeeső, de nagyon jelentős állomásának évfordulójához érkeztünk el: *négyszáz esztendeje,* Buda török kézre kerülésének évében *jelent meg Sylvester János Újszövetség-fordítása.* A gyarló emberi szemlélet mintha egy pillanatra ebben a külsőségben is az Ige örökkévalóságát látná: szinte minden esztendőben évfordulóját ülheti a magyar protestantizmus a magyarrá vált írott Ige egy-egy nevezetes fordítása vagy emlékezetes kiadása megjelenésének.

Sylvester János munkája, a Sárvár-Újszigeten 1541-ben megjelent mű, a *teljes* Újszövetség fordítása és mint ilyen a *legelső.* A középkori breviárium-részlet-fordítások, Komjáthy Benedek páli levél-tolmácsolása és Pesti Gábor Evangélium-magyarítása után Sylvester teljesítménye a magyarul megszóló Ige feltartóztathatatlan haladásának bizonysága. *Új Testamentum Magyar nyelven mellyet az Görög és Diák nyelvből újonnan fordítánk az Magyar népnek Keresztyén hütben való épülésire* — áll vörös betűkkel a metszetekkel gazdagon díszített címlapon. Annak neve azonban, aki a fordítást a magyar népnek keresztyén hitben való épülésére elvégezte, csak a szentírásszöveget bevezető latinnyelvű ajánlólevél végén szerepel, így: *Joannes Sylvester.*

Sylvester munkáját I. Ferdinánd királynak és fiainak ajánlja. Ebben, mint mondja, *Erasmus*t követi, aki Újszövetségmagyarázatát szintén uralkodónak ajánlotta. Ez természetes és helyes is, hiszen az uralkodóknak kötelességük, hogy a keresztyén vallásnak mind védői, mind hirdetői legyenek; ezért neveztetnek népük pásztorainak. „Fogadjátok el tehát — írja Sylvester — az új törvény e szent művét, amelyben *Krisztus, az emberi nemzetség megváltója már nem héberül, sem görögül, s nem is latinul, de magyarul szól...*" Tekintélyükkel, kéri tovább Sylvester, hassanak oda, hogy ez a munka a nép kezébe is eljusson; *az ő magyar népe pedig ölelje magához e könyvet és tanuljon belőle kegyességet.* Az volt ugyanis célja fordításával, mondja ajánlásának egy másik helyén, hogy a sok nyomorral és különösen a törökkel küzdő magyar nemzetnek ily vészterhes időkben vígasztalást és lelki támaszt nyujtson. Ez a könyv ugyanis szól királyoknak és alattvalóknak, püspököknek, egyházaknak és papoknak, uraknak és szolgáknak, gyermekeknek, ifjaknak és öregeknek, erőseknek és gyengéknek, gazdagoknak és szegényeknek, férjeknek és asszonyoknak, szülőknek és fiaknak, özvegyeknek és szűzeknek, *egyszóval mindenkinek, aki számára Úr a Krisztus.* Mert a kegyelemnek és kiengesztelődésnek beszéde, az igazságnak szava vagyon benne, lelki kenyér és élő vizeknek forrása: *az örök életnek Igéje...*

Ez *epistola nuncupatoriával* kapcsolatban az első kérdés, ami felötlik, az, hogy miért intézte Sylvester Ferdinándhoz és fiaihoz, vagy inkább, hogy miért *nem* Nádasdy Tamáshoz. Nádasdy Tamás, a nyugati vármegyék hatalmas ura, ez az evangéliumi protestáns meggyőződésű, kitűnő műveltségű és kiváló jellemű főúr volt ugyanis Sylvester pártfogója, aki az Újszövetség-fordítás megjelenését is lehetővé tette. A kérdésre a bibliafordító és pártfogója levelezéséből kapjuk meg a választ: Sylvester valóban urának szándékozta dedikálni sok esztendős fáradozásának gyümölcsét (Pál leveleit például még 1536 végén fordította), Nádasdy azonban másképpen kívánta. Nyilván már ekkor munkálta az utat, melyen pártfogoltja rövid néhány esztendő mulva a bécsi egyetem egyik katedrájára került. 1540 decemberében arról értesíti Sylvester Nádasdyt, hogy az Újszövetség nemsokára kikerül a sajtó alól, egyben kéri őt, határozza meg és adja tudtára, hogy kinek kívánja dedikáltatni a munkát. Egy-két hónappal ezután kelt levélből meg az világlik ki, hogy a Ferdinándéknak írott ajánlás is bővelkedett a Nádasdyt dicsőítő és magasztaló kifejezésektől: Nádasdy ezek javarészét is kihúzatta. Így is bizonysága maradt azonban az ajánlólevél annak, hogy Sylvester ösztönzője, buzdítója és segítője az „ő ura", Nádasdy volt.

Ami magát a szentírásszöveget illeti, Sylvester, híven a reformátori elvekhez, az eredeti nyelvből fordított. De a görög szöveg mellett figyelemmel volt a Vulgatáéra is, a fordítás munkájában pedig *állandó támasza volt Erasmus Újszövetség-magyarázata.* Ez idő szerint még pontosan megállapítandó, hogy Sylvester magyar szövege mennyire kapcsolódik a Vulgata latinjához és mennyire az eredeti görög forráshoz, ez utóbbit illetőleg pedig milyen mértékben követi az erasmusi szöveget másokkal szemben.

Maga a fordítás — és ez számunkra az igazán fontos — *magyar.* Ezzel azt kívánjuk mondani, hogy stílusa közel áll hozzánk, érthető, folyamatos, jó magyarság. Kissé bőbeszédű, de nem feleslegesen körülíró: megtalálja, mintegy *ráakad* a helyes szavakra és jó kifejezésekre. Mondatait nem kis meghatódottsággal olvassuk ma, mert érezzük, hogy elődei úttörése után Sylvester munkája komoly és nagy erőpróbája a magyar prózának s mert érezzük, hogy az újszigeti fordítás kiállotta a próbát!

A latinnyelvű *epistola nuncupatoria* és a szentírásszöveg közt magyarnyelvű ajánlás van — mégpedig versben. Jólismert sorok ezek:

Próféták által szólt rígen néked az Isten,
Az kit ígírt, ímé vígre megadta Fiát.

A verses ajánlás, — címzettje a magyar nép —, körülbelül azokat a gondolatokat tartalmazza, mint amelyeket a megelőző latinnyelvű; megvan benne Sylvester fordítása okának és céljának központi gondolata:

Itt ez írásban szól mostan es néked ez által,
Hütre hiu mind, hogy senki se mentse magát.

Az ki zsidóul, és görögül, és vígre diákul
Szól vala rígen, szól néked az itt magyarul.
Minden nípnek az ű nyelvín, hogy minden az Isten
Törvényin íljen, minden imádja nevit.

Jólismertek ezek a sorok és csodálatosak. Csodálatosak, mert olyan símán, zökkenőmentesen gördülnek, pedig a rímtelen időmértékes verselés *első* sikerült magyar termékei. Olyan sikerültek, hogy hosszú időbe telik, míg hasonlóak teremnek magyar költő tolla alatt.

A szentírásszöveg után ismét verspárokat iktat be Sylvester: az Evangéliumok (Márkot, nem tudni, mi okból, kivéve) és a Cselekedetek könyvének summáját, részenként egy-egy verspárban. Néhol talán nehézkeseknek mondhatók ezek a sorok: látszik rajtuk, hogy néhány szóba milyen sokat *kellett* beleszorítani. Milyen tömör és mindent kifejező azonban például a János evangéliumának 6. részét összefoglaló verspár:

Az hüt az Istennek szentsíges ajándoka, nékünk
Lelki kenyér, nevel ez és örök életet ad.

A summának végére azt írta Sylvester, hogy azért nem kerültek a maguk helyére (vagyis minden verspár a megfelelő rész élére), mert „kísőn vivők eszünkbe a mű nyelvünknek mindenben nagy nemes voltát" — vagyis a fordítás, sőt a kinyomás ideje alatt még nem gondolta, hogy a magyar nyelv alkalmatos lenne a klasszikus mérték szerint való verselésre. Vagy talán inkább nem *hitte*. Talán már régebben próbálgatta, kísérletezett, mint a vegyész, míg végre úgy kapcsolódtak a szavak, hogy *megtörtént a felfedezés*. Felfedezésére külön felhívja Nádasdy figyelmét, azt írva neki, hogy eddig gúnyolódhattak az idegen nemzetek, boszszanthatták a magyarokat, hogy még a muszkáknak is megvan a maguk evangéliuma, csak éppen a magyaroknak nincs, de most aztán majd a többi keresztyén nemzeteken az irígykedés sora nyelvünk kitűnősége miatt, mert hiszen ki ne csodálkoznék, hogy magyarul utánozni lehet a latin és görög verselési módot. Ugyanebből az írásból tudjuk meg azt is, hogy Sylvester nemcsak megírta ezeket a verseket, hanem az általa vezetett iskolában betanította a fiúknak és leányoknak és *énekeltette* velük. Kazinczy lelkesen írja ezekkel a versekkel kapcsolatban, hogy Sylvester volt az, aki „fülünket azon mennyei zengzethez szoktatta, mellyet a szép egű Hellász boldog fijai az Istenek magzatjaiktól tanultanak."

Sylvester a magyar nyelv büszke szerelmese volt. Természetes, hogy szerette a ritmust és az éneket. Nem jegyezte volna fel különben azt, amit a szövegfordítás végére tett magyarázatok során olvashatunk. Az idegen és képes kifejezéseket szedi sorba és magyarázza meg Sylvester *az ollyan Igíkrül való tanuság mellyek nem tulajdon jegyzísben vítetnek* címmel. Itt írja azt, hogy *az illyen beszíddel teli az szent írás, mellyhez hozzá kell szokni annak, az ki azt olvassa. Könnyű kediglen hozzá szokni az*

mü népünknek, mert nem idegen ennek az ilyen beszíd neme. Íl ilyen beszídvel naponkid való szóllásában. Íl ínekben, kiváltképen az virág-ínekekben, mellyekben csudálhatja minden níp az magyar nípnek elméjének éles voltát az lelísben, melly nem egyéb, hanem magyar poësis.

Sylvesternek ez a néhány mondata viszont nem egyéb, mint a virágénekek öntudatos dícsérete. Dícséri azokat a virágénekeket, melyeket még szinte egy évszázad mulva is ellenségesen említenek és üldöznek mind a római, mind az evangéliumi egyházak. Jelentős, hogy Sylvester meg tudja tenni azt a *szétválasztást*, amit sokáig nem képesek utódai: értékelni a virágénekek költőiségét úgy, hogy *ebbe* az értékelésbe nem szól bele a valláserkölcsi szempontból gyakorolt bírálat.

Pedig nem lehet kétség a felől, hogy Sylvester mélyen vallásos és erkölcsi meggyőződése szilárd. Egész Újszövetség-fordításának ténye, a népnek történt ajánlása, a magyarul megszólaló Krisztus kiemelése mind az Evangélium szellemét tükrözi. Tegyünk ehhez még megjegyzés nélkül három idézetet. Egyik a Római levélhez írott előbeszédből való, a másik kettő a könyv végén lévő magyarázatok közül a „keresztyén" és a „püspök" szavak értelmének fejtegetése: „hogy minden nípek... csak a Krisztusban való hütnek általa nyerik meg az Úr Isten előtt való megigazulást. Az az, az Úr Istennek irgalmasságából üdvözüllenek, nem az ű írdemekbül..." „Keresztyén: ez szónak az mü nyelvünkön nem az keresztrül, sem az keresztelísrül lűn eredete, hanem az Krisztusrul. Megtetszik ez az görög szóból: Christianos, mellyel az diákok es ílnek. Az keresztelís nem tíszen keresztyénné, hanem az keresztyén hüt az jó íletvel egyetembe... *Az kik mostan keresztyéneknek hívattatnak, tisztábban és igazban hívattatnának Krisztus nípínek.*" „Püspök: ...magyarul őrizőt, őrállót, hozzálátót jegyez. Az püspökök tiszte ez, hogy az Isten nípíhez hozzálássanak, őrizzék űköt, íltessík isteni tanuságval és neveknek eleget tegyenek, ha nem tíszik, hiába viselik ez nevet."

Sylvester Újszövetsége nemcsak a tekintetben volt az első, hogy a teljes Újszövetséget tartalmazta és hogy a magyar időmértékes verselés első sikerült termékei benne foglaltak helyet, hanem abban a tekintetben is, hogy ez volt az első, a latin ajánlást kivéve, *teljes egészében magyarnyelvű magyarországi nyomdában nyomott könyv.* Abból a nyomdából került ki, amelyet Nádasdy nyilván az újszigeti iskolával kapcsolatosan állított fel, alighanem 1537-ben. Nádasdy és Sylvester levelezése alapján nagyjából tisztán áll előttünk az a sok nehézség, amely hátráltatta a nyomda zavartalan működését és az a sok aggodalom, kétség, de ugyanakkor mégis erős bizodalom, amely Sylvester lelkét eltöltötte. Mikor értesül Sylvester arról, hogy ura nyomdavezetőt szerződtetett, azt írja neki, hogy mindaddig bizalmatlan, míg ott helyben nem látja azt az embert. Legjobb az volna, ha Nádasdy magával hozná a nyomdászt, s ha az megérkezik, akkor majd ő (t. i. Sylvester) megtanulja a betűmetszés mesterségét. Erre érez

is magában tehetséget, habár hátráltatja majd tanulmányaiban. Az áldozatos, evangéliumi lelkületű tudós arca ragyog ki ezekből a sorokból: azt olvassuk ki belőlük, hogy Sylvester inkább megkettőzi erejét és még a mesterséget is megtanulja, mert tudja, hogy sajátmagában igazán bízhatik, *a szentírás kinyomatásának pedig nem szabad az idegen nyomdavezető kitartásától függenie.* Sylvester aggodalma nem volt alaptalan: a szóbanforgó nyomdászmester, Strutius, haszontalan embernek bizonyult. Egyszerűen mondva: sikkasztott, az általa kimetszett betűk egyrészét titokban értékesítvén; és ráadásul nem is dolgozott, előbb Bécsből még különböző kellékek beszerzését tartja szükségesnek. Sylvesternek azonban az a gyanúja, hogy Strutius ezen a beszerzésen is külön keresni akar, ezért maga is utánakérdezett a bécsi áraknak.

Nagynehezen indul meg mégis a munka és 1539-re elkészül a nyomda első terméke, Sylvester *Grammatica hungarolatina*ja. Ha megnézzük ezt a nyomtatványt, nem csodálkozhatunk azon, ha Strutius nem tudott mire menni az Újszövetséget illetőleg. Az újszigeti nyomda kudarcának külföldre is eljutott a híre és már 1538-ban elérkezik Sylvesterhez a krakkói Vietor Jeromos ajánlata, hogy szívesen vállalja az Újszövetség kinyomását. Nem is lett volna talán soha Magyarországon nyomtatott könyv Sylvester fordításából — ami pedig nagy szégyen lett volna — ha Nádasdy meg nem elégeli a Strutiusszal való huzavonát és meg nem hívja a nyomda vezetőjének a Krakkóban tanult *Abádi Benedeket.* Ez értett a mesterséghez, kissé fölényesen is kezelte Sylvestert (aki panaszkodik is ezért), de a munkát elvégzi. A betűkészletet, ha nem megfelelő is, de meghagyja és csak megigazítja és kiegészíti. Új betűk készítése vagy beszerzése ismét nagy időt vett volna igénybe.

Mindezt Abádi az Újszövetség végére nyomott utószóban maga is elmondja, kiemelve, hogy a munkát más kezdette el, akit az úr sokáig és sok pénzen tartott ott s csak mikor nyilvánvaló lett, hogy nem megy semmire, hívatott ő oda. Mert Nádasdynak, mint Abádi írja „mindenben nagy szorgalmatossága vagyon, valami ez ország megmaradására vagyon, azonképpen erre kiváltképpen való gondja vagyon, hogy *az kössíg az isteni tudományban gyarapodást vegyen.*"

A magyarországi nyomtatványoknál csak kivételesen előforduló tört sarkú, gót betűkkel nyomott könyvet száznál több metszet díszíti. A kész munkát Sylvester elsősorban Nádasdynak és a Nádasdy-rokonság tagjainak küldötte meg. Ezekhez a példányokhoz a címzettek *hexastichonnal* ellátott címerét is mellékelte Sylvester. Erre mutat egy levele, melyben jelenti Nádasdynak, hogy megvannak Majlád István és Zalai János címerei; ezeket hexastichonokkal kívánja díszíteni. A levél szövegéből egyesek arra következtetnek, hogy Sylvester maga is festett címereket; az látszik azonban valószínűnek, hogy Sylvester maga csak tervező, címerleíró volt, a kivitelező pedig, aki a címereket kimet-

szette és festette, Strutius volt, aki éppen ezidőtájt távozott el Ingolstadtba.

A Sylvester-féle Újszövetség közel negyedszázad mulva második kiadásban is megjelent. 1574-ben Bécsben nyomja ki Stainhoffer Gáspár. A címlap azt jelzi ugyan, hogy „most másodszor megigazíttatott", de ez az igazítás nem az első kiadás sajtóhibáinak javítása, hanem inkább újabbak elkövetése volt. Stainhoffer ajánlásában átveszi Sylvester gondolatait, de az a megjegyzése, hogy ezzel a munkával nyomdászi képességeit a magyar nemzet irodalmában is meg akarja mutatni, inkább arra enged következtetni, hogy Stainhoffer vállalkozásának tulajdonképpeni célja az *üzlet* volt.

E második kiadás ajánlásának címzettje Miksa császár és fiai: Rudolf és Ernő főhercegek voltak. Közülük Ernő főherceg ugyanaz a személy — ímé, milyen volt a magyar Biblia sorsa —, akinek rendelkezései miatt Rákóczy Zsigmond ujjat húz még a bécsi udvarral is, mikor Ernő főherceg magyarországi helytartó parancsára el akarják kobozni a vizsolyi nyomdát és Sylvester méltó utódját és a magyar Biblia beteljesítőjét, Károlyi Gáspárt még hivatalában is zaklatják.

A Stainhoffer-féle kiadás megőrzi az első kiadás *í-ző* nyelvjárását, amely akkorra egyébként már eltűnik. Valószínű, hogy itt kell keresnünk anak okát, hogy miért nem volt Sylvester munkájának különösebb hatása és miért írhatta Heltai Gáspár a maga fordításának ajánlólevelében, hogy „Sylvester János a jámbor, jó és hasznos munkát tött... de mi fogyatkozás lött légyen abba, azt az istenfélő keresztyének meg tudják ítélni..."

Az Újszövetség körülbelül a közepére esik annak az időszaknak, amelyben adataink vannak Sylvesterről. Mindazt, amit tudunk róla, még ma is igen használhatóan és világosan bírálta meg és csoportosította *Révész Imre* 1859-ben megjelent Sylvesterről szóló könyvében. Azóta hosszabb-rövidebb tanulmányokban új adatok, új meggondolások és új következtetések kapcsolódtak Sylvesternek Révész által megrajzolt képéhez, de a modern Sylvester-életrajz még ma is csak a jövő kötelessége. Pedig Sylvesterre és a köréje fonódó problémákra is illenek valamennyire Révésznek a Sylvester-könyv végszavában leírt éles és vádoló szavai: *„A mely népnek, társadalomnak vagy felekezetnek pedig történetei vannak, de történetírása és történelme nincs, az nem méltó az életre."*

Az Újszövetség megjelenése előtti időkről szólva, legelsőnek arra kell rámutatnunk, hogy azt sem tudjuk, mi volt tulajdonképpen Sylvester neve. A krakkói egyetem magyar burszájának anyakönyvében mint *a szinyérváraljai Sylvester Ambrus fia János* szerepel. Ez a *Sylvester* név azonban akkori humanista szokás szerint csak latinosított alakja volt annak a magyar névnek, ami eredetileg *Erdei, Erdősi, Erdődi lehetett.* Hogy melyik, meg nem állapítható. Tekintve, hogy egyéb adatok vagyonos voltára

mutatnak, valószínűsíthető az a feltevés, hogy Sylvester a nevezetes *Erdődi* családból való volt.

Krakkóban nincs sokáig, de ott tartózkodása alatt egy félévig a magyar bursza széniora. 1527-ben magyar értelmezéseket (paradigmákat és mondatokat) írt *Hegendorf* latin grammatikájához és *Heyden Sebald* latin gyakorlókönyvéhez: *ezek a legrégibb ismert magyarnyelvű nyomtatványok.* Valószínű, hogy nem sokkal azután, *már 1529-ben* Wittenbergben iratkozik be az egyetemre. Később rövid ideig talán a nevezetes Perényi János pártfogása alatt él, míg végre 1534-ben kerül Nádasdy Tamás oltalma alá, többek között *Melanchton* írásbeli ajánlatára is.

Közben Sylvester meg is nősült: *Grammatica hungarolatina*jának ajánlását kisfiához intézi. Ebből az ajánlásból tűnik ki, hogy nem időtöltésből írja nyelvtanát, hanem mert szerencsétlen sorsa következtében gyermekek elemi iskolai tanításával kell foglalkoznia. Vagyona ugyanis, amely fiának ősi és atyai jussa lett volna, egyrészt gonosz polgároknak, másrészt pedig olyanoknak kezében van, akik papoknak tekintik magukat.

A *Grammatica,* amely Strutius mester nem túlságosan sikerült műveként 1539-ben jelent meg Újszigeten, tulajdonképpen a Donatus-Priscianus-féle latin nyelvtanok változata. Hiába írta gyermekeknek ezt a munkát Sylvester, a sorokból a tudós beszél, s a könyvet gyermekek aligha használhatták, legfeljebb ha ő maga vezérkönyvül, mikor oktatott. Munkája közvetlenül Melanchtonéhoz kapcsolódik, akit *Praeceptor noster* névvel illet. Melanchton hatása nyilván az, hogy Sylvester nyelvtana, ha formájában nem is annyira, de *céljában összeegyeztetése humanizmusnak és reformációnak.* Tele van ugyan elméleti fejtegetésekkel, azzal a tudattal, hogy a három „szent" nyelv, a görög, latin és héber minden más nyelv felett áll, de e mellett bizonyságot tesz arról is, hogy a nyelvtannak hivatása a betűknek megismertetése és az olvasásra való megtanítás abból a célból, hogy *meg lehessen érteni a Szentírás szövegét.* Sylvester nyelvtanától tehát egyenes út vezet Újszövetségéhez és az itt megnyilvánuló elv az, amely a nemzeti nyelvet teológiailag is igazolja.

Sylvester *Grammaticá*ja pedig annál nagyobb jelentőségű, mert a *magyar nyelvet igazolja.* Munkája tulajdonképpen a magyar nyelv belső felfedezését jelenti, sőt ugyanakkor annál is többet: annak mindjárt egyenjogúsítását, nemességének kihirdetését. Sylvester besorolja a magyar nyelv elemeit a klasszikus kategóriákba és e munkája során bizonyosodik meg arról, hogy a magyar nyelv méltó a grammatizálásra, joga van helyet foglalni a három szent nyelv mellett. Szinte gyermekes büszkeség tölti el, amikor megállapítja, hogy a görög mellett nemcsak a németnek, de a magyarnak is van névelője vagy, hogy a magyarban műveltető és gyakorító igemód van, ami pedig csak a sok igemóddal rendelkező héberben található meg.

Az első összefüggő magyar mondat, amit leír nyelvtanában, ez: *Ides az hazának szerelme.* Sokszor megbizonyítja ezt a

mondatát a *Grammatica* során: hosszasan és szeretettel írja le dúsan termő, arannyal, ezüsttel, sóval bővelkedő szülőföldjét és büszkén mondja, hogy *Magyarország fővárosa, Buda, a leggyönyörűbb fekvésű város egész Európában.*

A hazaszeretetnek ugyanez a hangja szól az 1554-ben megjelent és a török elleni háborúra buzdító latin versezetéből is: a hazát őseink vérük ontásával szerezték, nekünk sem szabad cserbenhagynunk; a hazáért híven harcolni szent kötelesség; a jó harcos számára Pál apostol is az örök jutalmat ígéri. Mert a harc célja szent: kivívni a békét, amely hitet és törvényt, művészetet és tudományt véd.

Mikor ezt írja Sylvester, már Bécsben az egyetem héber tanára. Nyilván Nádasdy segítette ide és bizonyára egyengette idekerülésének útját az is, hogy Újszövetségét a királynak dedikálta. 1552-ig tudunk Sylvesterről. Ez évben az egyetemi tanárok fizetési jegyzékén neve még rajta áll. A következő, 1554-ből valón már nincs. Bécsi tanársága alatt három katedrán is tanított egymásután: a héber és görög nyelvin s végül a történelmin.

Bécsbe való távozása után is fentartotta Nádasdyval való kapcsolatait, tanári állásában is végzett neki bizonyos szolgálatokat. Jutalmul Sopron megyében házat-telket is kapott tőle. Ezzel kapcsolatban Sylvester királyi megerősítésért is folyamodott s ennek következtében a helyzet valami végzetes félreértés folytán úgy alakult, hogy Sylvester nemcsak elvesztette ura segítségét, hanem éppen Nádasdy parancsára verték ki házából és szórták ki ingóságait. Ennek a szerencsétlen birtokügynek hatása alatt írja Sylvester 1551-ben megjelent *Querela fidei* című nevezetes és sok vitára okot adó verses munkáját.

1552 és 1554 között tűnik el szemünk elől Sylvester. Meghalt-e, vagy a jezsuiták bécsi térfoglalása elől elment a városból — nem tudjuk. Azt sem, hogy Nádasdy később megengesztelődött-e irányában. Régebben egy debreceni tanítóban, majd egy lőcsei subpredicatorban vélték felfedezni Sylvestert: egyik feltevés sem bizonyult valószerűnek. Van olyan nézet, amely a csehek nagy zsoltárköltőjével, az 1562-ben felbukkanó és 1572-ben meghalt *Johannes Sylvanus*szal azonosítja Sylvestert — ennek bizonyosságát sem lehet kétségkívül megállapítani.

Sylvester Jánossal, ezzel a sokoldalú szellemmel és értékes lélekkel kapcsolatban a legelső és legtermészetesebb kérdésünk: *mennyire volt a reformáció eszméinek letéteményese.* A feleletkeresésnél két szálat kell kitapogatnunk.

Egyik Erasmus felé vezet. Egész humanista tudományossága Erasmus hatását mutatja. Nyelvtanának mondanivalóját is tőle veszi, az ő görög Újszövetségét használja fordításához, sőt, mint már Révész Imre megállapította, a szentírási könyvek verses summázásában is Erasmus nyomán jár, nem is beszélve az Újszövetség ajánlásáról, ahol meg is jelöli, hogy Erasmus példáját követi. Másrészről viszont számtalan bizonyságát találjuk annak, hogy Erasmus szelleméből sok hiányzik Sylvesternél. A hazátlan,

anyanyelvének a latint valló, szkeptikus, passzivitásában megközelíthetetlen, fölényes életfilozófiájú erasmusi szellemet már nem találjuk meg Sylvesterben. Sylvesternek hazája van, amelyet szíve mélyéből, szinte gyermeki ragaszkodással szeret, büszke öntudattal védi, dícséri és műveli a magyar nyelvet, magyar népe számára pedig a reformátori elvek szerint fordítja a Szentírást. Wittenberg rányomja bélyegét szellemi arculatára: az üdvösség útját egyedül a Krisztusban való hitben látja.

Szorgos kutatásnak kell még kibányászni Sylvester munkáiból, főleg Újszövetség-fordításának ajánlásából és a verses summákból a kétségtelen erasmusi elemeket, de annak eredményei után sem fog változni a kép: *humanizmus és reformáció összeolvadása Sylvester.* Szellemi atyja a humanizmus, lelki édesanyja a reformáció. Nála még mintha egyensúlyban volna a kettő, nem úgy, mint a nem sokkal utána munkálkodó Bornemisza Péternél, akiben a humanista szellemű és evangéliumi meggyőződésű tudós helyett a humanista műveltségű, de az Igét minden időben bizonyságtevően hirdető reformátor él már.

A másik szál nyomán *a római egyházzal* szemben kell a reformáció emberét megkeresnünk Sylvesterben. Nem kétséges, hogy a Wittenberget járt, Dévait barátjának tartó Sylvester protestáns volt, de ebben az esetben feleletet kell adnunk arra a kérdésre, miért nem mutatkozik sem műveiben, sem bécsi tanársága folyamán támadó szellemű reformátornak, miért fordul ajánlásaival a római egyházhoz tartozó Ferdinánd királyhoz? Úgy gondoljuk, hibás volna a feleletet bizonyos opportunizmusban keresnünk: katedrára akar jutni, állását meg akarja tartani és birtokmegerősítést akar elnyerni. Talán inkább ott találhatjuk meg, hogy az egyházszakadást, mint annyian mások, nem gondolta, nem *hitte* véglegesnek. Nem kell ezen különösebben csodálkoznunk, hiszen még innen vagyunk a tridenti zsinaton s Róma és az ágostai hitvallás között meredő fal ledöntése nem volt éppen a teljes lehetetlenséggel egyenlő. Talán ebben lelhetjük Sylvester óvatos protestánsságának magyarázatát. Ebben pedig megegyeznék hatalmas pártfogójával, Nádasdy Tamással, aki a régi egyházi élet bizonyos formaságaihoz haláláig ragaszkodott és a vallási kérdést élére soha nem állította, de aki lelke mélyéig evangéliumi hitű volt s akinek Melanchton ezeket írta: *„Bebizonyítottad, hogy nem kételkedel hazád sorsának javulásán. Mert aki az ország szétdaraboltságát és rabságát örökkétartónak hiszi, az nem gondol iskolaépítésre.“*

Sylvester Újszövetségének négyszázados fordulóján úgy emlékezzünk meg az újszigeti iskola *építőjéről* és *tanítójáról,* hogy ne feledjük el az elvet: *annak, hogy egy nemzedék nem szűnik meg bízni hazája sorsának javulásában, bizonyítéka ez: iskolát épít.* Iskolát, ahol tanulás folyik az Ige szellemében: a béke építése.

Harsányi András.

Magyar nacionalizmus

Joó Tibor könyve.*

Az olvasó nehéz szívvel veszi kezébe Joó Tibor könyvét, első gondolata nem a tudós szerzőé, hanem azé, ki talán legelső olvasója volt e műnek. Ma már leírhatjuk, mert nemes zárkózottsága nem tilthatja meg annak publikálását, hogy országló gondjai s halálos kétségei között gróf Teleki Pálnak erre a könyvre is volt gondja, pihenést nem ismerő napirendjében arra is jutott ideje, hogy fürge ujjaival végigpergesse a hosszú korrektúra-íveket, bőkezűségétől e könyv szerzőjének is telt tanács, útbaigazítás: nehány villódzó értelmű Teleki-mondat. Az olvasónak valami szorongatja a torkát, mikor e könyv fölé hajol s káprázó szeme nem a maga árnyékát láttatja vele, hanem azét, ki már maga is árnyék, káprázat, elszálló füst az áldozati oltár felett...

I. Joó Tibor művének genézisével is érdemes foglalkozni. A magyar nacionalizmus kérdései fenomenologiai problémaként jelentkeztek gondolatvilágában; egy történetfilozófiai fogalmat, a nemzet fogalmát akarta meghatározni. Első e tárgyú taulmányai pusztán a filozófus próbálkozásai, gondolatmenetük minduntalan érintkezik a szerzőnek egy másik problémájával: van-é magyar filozófia, van-é sajátosan magyar eredésű univerzális világmagyarázat? Ezek a tanulmányok inkább rátermettségét s jártasságát bizonyították a filozófikus gondolkodásra s a történetfilozófia problematikájában s gondolkodása eredetisége mellett mestereire is rávallottak. (Jó tanítvány volt és jó mesterek tanítványa. A szellemtörténet bűvöletének korában, mely egybeesett e jobbsorsra érdemes irány elsekélyesedésével, Troeltsch józansága mellett tartott ki. És eleven, akkor még fegyelmezetlen szelleme megóvta a Böhm—Bartók-iskola dogmatikus követésétől: csak való értékeikre s minden idealizmusuk ellenére is biztonságos realizmusukra esküdött, arra amit nem tudok más néven nevezni, mint filozófiájuk protestáns jellegének, a nélkül, hogy elzárkózott volna Pauler Ákos filozófiai és Szekfű Gyula történetbölcseleti indításától. Rakoncátlan s komolykodó ifjúságában szintetikus jelenség volt: izgékonysága vezette a mértéktartó középútra.)

Filozófiai szempontjai azóta sem változtak a magyar nacionalizmus problémájával szemben. A világ változott meg s benne és vele változik életünk: ami tegnap filozófiai fogalom és történelmi produktum volt, az ma exisztenciális probléma s maga az eleven történelem. A változás lassan ment végbe, lassan, mint ahogy a harmincéves háború is bizonyos ritmust adott a pusztulásnak. 1937-ben még a magyar filozófiai műnyelv kicsit feszes méltóságával írta meg traktátusát *„A magyar nemzeti szellem"*-

* Joó Tibor: Magyar nacionalizmus. (Budapest, 1941. Athenaeum kiadás.)

ről a Magyarságtudományban: a változásra csak az utalt, hogy problematikája egyre több létkérdéssel gyarapodott. Az 1939-ben megjelent „*Magyar nemzeteszme*" egyetlen fogalomra szűkített problematikája s szigorú módszeressége ellenére is teljes párhuzam volt már eszmény és valóság között, — történetfilozófiai tartalma pedagogikus formát öltött s etikus hatást keltett. Valamikor azt kifogásoltuk tanulmányaiban, hogy túlmerev elméleti skémákkal dolgozik, a Magyar nemzeteszmében már azt kellett méltatnunk, hogy mennyire hű tud maradni filozófiai problémájához a történelem gyakorlati következményeinek nyomása alatt is.

Igaztalanok volnánk a dícséretben s elismerésben iránta, ha azzal dícsérnők, hogy a világválság volt munkatársa. Bizonyos, hogy a sorsváltó esztendők önmagukban is elegendők nevelőnek. De Joó Tibor vértezve ment elébük, mert ahogy távolodott egymástól az eszményi nemzetfogalom s nemzeti létünk gyakorlata, ő annál lázasabban kereste köztük az eltéphetetlen szálakat. Nem vonult vissza a bölcselet fellegvárába, nem engedte át magát s eszményeit a válság hangulatának. A biztos életösztön gesztusával yúlt a mult felé. Folyóiratunk 1938-as évfolyamában megjelent tanulmánya, „*A reformáció történeti jelentősége*" már elárulta, hogy problémáit nem fogja feloldani a szellemtörténet mindent megértő általánosításaiban. Felismerte, hogy ahol a praxis és a teória egymás fejére lázad, ott nem válságfilozófiára, hanem olyan gyakorlati gesztusra van szükség, mely nem válik hűtlenné sem az eszményekhez, sem a történeti valósághoz. Ez a gyakorlati gesztus, a történetfilozófia étoszának megfelelően, a történetpolitika. Hogy megtalálta, azt 1940-ben publikált jubileumi tanulmánya, a „*Mátyás és birodalma*" bizonyítja. A fogalmak eszményi tisztasága s az exisztenciális problémák gyilkos valósága csak addig polarizálhatók, amíg közibük nem iktatjuk a kötelesség eszményét, ezt a kétarcú ideát, mely minél tisztábban jelentkezik, annál inkább kétarcú: tettnek eszménye, eszménynek megvalósulása.

Ennyit el kellett mondani a *Magyar nacionalizmus* genéziséről. Nemcsak betelt sors van, hanem van betöltött hivatás is. Ennek tudatában kell mérlegre tennünk Joó Tibor könyvét.

II. Művének első nagy fejezetében (Az újkori nyugati nacionalizmus, 14—59. l.) felfejti azokat a végzetes szálakat, melyekből az általa imperialista nacionalizmusnak nevezett kor nemzetfogalma szövődött. Ebben a szellemes összefoglalásban nem ennek az iránynak kritikája a legfontosabb (tanulságosnak bizonyára igen tanulságos és hasznos ma a *népnemzet* és a *nemzetállam* kritikája, különösen hazánkban, hol a szólamoknak csodálatos varázsa van), hanem az, ahogyan kibogozza e fogalom megszületését. A szálakat egészen a középkori államiságig vezeti visszza, élénken elkülönítve felfogását attól a felületes magyarázattól, mely az újkori nyugateurópai nacionalizmus kialakítását majdnem teljesen a romantika nyakába szereti varrni, alig engedve át belőle valamit a francia felvilágosodásnak. Ezenkívül,

hogy t. i. az imperialista nacionalizmust a nyugateurópai népek nemzeti fejlődésének teljességéből magyarázza, külön kiemelésre méltó, hogy — minden kritikája ellenére is — elismeri ennek a fejlődésnek történeti szükségszerűségét, kikerülhetetlenségét. Ezáltal kritikája sokkal nagyobb hoderejű s eleve elvágja útját minden olyan okoskodásnak, mely a liberalizmus eszméivel telített imperialista nacionalizmust egy antiliberális eszmevilág másik végletéből, egyszeri erőszakos megfordításával a szekér rudjának akarja kiküszöbölni, imperializmussal szemben imperializmussal élve. „Az államrendezés alapja sem erőszak, sem elmélet nem lehet — írja. — A történeti fejlődést és helyzetet el kell fogadni alapul..." Felfogása tehát nemcsak azt árulja el, hogy szigorúan történeti alapon áll, hiszen a pozitivista történetfilozófia is ezt hirdette, hanem azt is, hogy történetpolitikai felfogásában sem engedi érvényesülni a merőben ideologiai szemléletet, mint azt a pozitivista történetfilozófia végkifejlésében a történelmi materializmus hívei tették.

Ez a felfogás egyben nagy elkötelezettség. Le kell mondania ennek következtében arról a tetszetős módszerről, hogy a történetileg kialakult nacionalizmussal szembe egy filozófiai, dialektikus úton kifejtett nemzetfogalmat állítson: kritikája ugyanis csak úgy lehet meggyőző, ha az imperialista nyugateurópai nacionalizmus organikus úton kialakult eszmevilágával az általa helyesnek tartott nemzetfogalmat s nacionalizmust történeti megvalósulásában szegezi szembe. Az imperialista nacionalizmus ugyanis ma is élő valóság, létével csak egy másik valóság, vagy történeti tényekkel bizonyítható lehetőség mérkőzhet. Amiről lemond, az a biztos siker, hiszen a történetileg kialakult fogalmak nem mérkőzhetnek a tervszerűen konstruált logikai definiciókkal, de ha végbeviszi, amit vállalt, az több a sikernél: eredmény. Ezt a nehezebbik utat kísérli meg műve második részében (A magyar nacionalizmus, 60—178 l.), melyben a nyugati nacionalizmussal szembeállítja a magyar nacionalizmust, államalakító, társadalomformáló, birodalomalkotó, hivatást betöltő s hivatását védő változataiban, egészen a XVIII. századig.

Történeti összefoglalása, mely a sajátosan magyar nacionalizmust keresi, a magyar történettudomány megbízható, alapvető eredményeinek alapján készült. Ez az „alapján" természetesen nem jelenti azt, hogy történeti vázlata kompediumszerű, de azt sem, hogy honi szokás szerint „átértékeli" az anyagot, hanem szempontjaihoz igazítva valóban *értelmezi* a történettudomány eredményeit. (Ennek az eljárásnak legszebb példája J. N. Figgis *Political Thought in the XVI. Century* című remek tanulmánya, mely a különben egyenetlen Cambridge Modern History harmadik kötetében jelent meg. Ezt a tanulmányt Joó Tibor műve nem eredményeik azonossága, vagy hasonlósága miatt juttatta eszembe, hanem módszerük rokonsága okán; a történeti tények felhasználásának az a módszere ez, mely nem skematizál.)

Ezt követi művének legdrámaibb fejezete: Az idegen na-

cionalizmus Magyarországon (179—240 l.). Drámainak neveztük abban az értelemben, melyben Pauler Gyula magától a történetírástól is megkövetelte a drámaiságot („akkor lesz valamely történeti mű azzá, amivé lennie kell: drámává, mely önmagát magyarázva folyik le szemeink előtt..." — írta egy Gibbon-fordítással kapcsolatban). A kor is drámai, a magyar történelem legragyogóbb korszaka, a reformkor. A modern magyar arculatán nincs egyetlen vonás sem, mely nem köszönhet valamit ennek a kornak: Joó Tibor azt mutatja ki, hogy sorsunk is e korban pecsételődött meg. A nagyszerűnek indult lendület sok régi árkon átlendítette a magyarságot, de kimozdította élete ősi kereteiből. A hagyományos magyar nemzeteszme nem azonosította az etnikumot a nemzettel, a túlságosan mohón követett nyugati nacionalizmus, nagy nemzetállamok ragyogó, de számunkra elfogadhatatlan eszménye, ezt tette: megszülte a nemzetiségi kérdést. Joó Tibor valóban drámai képének nem a nemzetiségi bomlás ád tragikus színezetet, világosan látja, hogy nem az országbomlás a legnagyobb veszedelem, nem a nemzetiségek hűtlesége volt a legnagyobb csapás, hanem hűtlenségünk s méltatlanná válásunk multunkhoz. Semmiféle nemzetiségi politika sem menthette volna meg országunkat a bomlástól, nemzetünket a széthullástól: mert maga a nemzetiségi politika fogalma már idegen volt az ősi magyar nacionalizmustól. Ezért volt hiába a Kölcseyk, Széchenyik, Eötvösök tisztánlátása: a nemzet az idegen áramlat sodrásában elvesztette lába alól a talajt s mire a döntő óra elérkezett, a nemzet sorsáról felszabadult idegen erők döntöttek, az apolitikussá vált magyarság tehetetlen beleegyezésével.

Történeti visszapillantása most már teljes távlatot nyit nacionalizmusunk problematikájára: láthatjuk az újkori nacionalizmust önmagában, a magyar nacionalizmust organikus fejlődésében s a kettőt végzetes egymásrahatásában. Ezen a ponton ismét a történetfilozófus szólal meg (Nemzet és nacionalizmus, 241—290 l.) és most teszi elvi mérlegre a nacioalizmus fogalmát. Reduktív eljárása lefejti a nemzetfogalomról s a nacionalizmusról mindazt az idegen anyagot, melyet az imperialista nacionalizmussal való azonosítása hordott rá köztudtunkban. A nacionalizmus így teljesen szellemi magatartássá, valóban eszménnyé finomul, konzerváló és alkotó magatartássá, a nemzet hivatásának betöltését s ezáltal a nemzet létének fenntartását tűzvén ki célul. Nemzeti hivatáson — nemes humanizmussal — az emberiség egyetemének szolgálatát érti, az „egyetemes emberiség és az általános emberi szellem sajátos, éppen a nemzetre kirótt szolgálatát".

A szolgálat a keresztyén erkölcs fogalomvilágának ékköve: kétarcú szó, benne a *kötelesség kiváltsággá nemesedik.* Ezt a kiváltságot tárja felénk kötelességeink formájában az utolsó fejezet, „A magyar nemzet szelleme és hivatása".

III. Az olvasó láthatja, hogy nem ismertetni akartuk Joó Tibor könyvét. A hozzáfűzött jegyzetek nem a mű anyagába akartak bevezetni, hanem a mű konstrukciójába. Kritikai meg-

jegyzéseinket is egy más alkalomra tartottuk fenn (a liberalizmusról vallott felfogásával nem értünk teljesen egyet, a magyar állam kialakulásának kérdésében aligha mondta ki Deér József eszmeébresztő tanulmányaiban az utolsó szót, hiányoltuk a XIX. század második felének s a XX. század első évtizedeinek tüzetesebb tárgyalását, az úgynevezett „birodalmi" gondolat nem egészen világos előttünk stb.): a mérlegre nem a mű tartalma került, hanem az a magatartás, mely e műben megnyilvánul. Úgy éreztük, *ma* ez a fontos s e folyóirat szelleme amugyis ezt teszi érzésünk szerint kötelezővé. Maga a mű is erre kötelez, bevallottan didaktikus célzatával.

Ma azok a művek, melyek nem egy tudós körhöz, hanem társadalmi horizontokhoz szólnak, kétféle módszerrel élnek. Tényközlő mivoltukban *demonstrációra* törekszenek, önkényesen válogatnak s csoportosítanak, formájukban *agitálnak*, parancsukat a tévedhetetlenség látszatába burkolva. Ez hatástalanságuk, illetve káros hatásuk oka, mert a demonstráció megtéveszt vagy kétségre indít, az agitáció megaláz, vagy lázít. A keresztyén tudós étosza kizárja mindkettőt, nem ismeri a demonstratív, sem az agitatív közlési formát. Akárkihez szól, legszentebb hite szerint mondja az igazságot s személyes meggyőződésének erejével győz meg, azaz *predikál*. Ez a predikatív szellem teszi jelentőssé számunkra Joó Tibor legújabb művét. Ma nem könnyű megvalósítani ezt, a tudomány zsargonja s az álpróféták kinyilatkoztatásainak elrettentő példája egyaránt féket vetnek a tudós szavára, inkább vállalja az érthetetlenség és személytelenség látszatát, mint a személyes bizonyságtételt. Joó Tibor nem rettent vissza ettől; néha botladozó nyelvvel, szaporítva a szót próbált kitérni, de végül mindig vállalta a szolgálatot. (Stilisztikailag ki lehet mutatni, hogy így van. A nemzethez tartozás definíciója pl. nagy kerülővel mondja ki, de kimondja végül: „Ne habozzunk végre kimondani: *a nemzethez tartozás kiválasztottság és kegyelem.*" 284. l. Ugyancsak érdekes, hogyan telik meg szókincse műve végéig egyre több szavával a keresztyén dialektikának.) Vállalta a szolgálatot. Művéről szólva ennél többet nem mondhatunk.

Bóka László

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

DIBELIUS OTTÓ: JÉZUS EGYKOR ÉS MOST. (Fordította Szabó Lajos. Keresztyén Igazság kiadása. 1940.)

Az embernek sokszor az a benyomása, hogy az egyház történetében egy hosszú korszak végéhez értünk és valami új kezdődik. A németországi egyházi küzdelem szinte gyujtópontja mindannak, ami mindenütt esedékes és ami mindenhová el fog érkezni. Az ismeretlen korszak indulása nem történik kedvezőtlen jelek között. Századok óta nem szólalt meg olyan világosan az evangélium, mint napjainkban. A nagy tömegek meginogtak, sőt el is fordultak, de a kisebbség annál öntudatosabban vallja meg a keresztyén hitet és szolgálja a Megváltó Urat. Egy ilyen kedvező jel Dibelius Ottó könyve is. Amikor kiadta híressé vált jelszavát: az egyház évszázada bizonyára másként képzelte el a viszonyok kialakulását. Azonban ha más tartalommal is, de annál égetőbb és szükségesebb lett mondanivalója. Nem lett az egyház közéleti és szellemi tényező. A közeljövőben sincsen sok kilátás erre, de annál fontosabb, hogy megindult az igazi, élő egyház összegyüjtése. Erre a feladatra vállalkozik ez a kicsiny, de súlyos üzenetű könyvecske is. Célkitűzése: Jézus Krisztus valóságát az Újszövetség korában és az egyház története folyamán megrajzolni. Olyan tárgyilagossággal nyúl e magasztos feladathoz, mint ahogyan egy újságíró, ha mesterségének magaslatán áll, igyekszik nyomon követni és ábrázolni egy történeti mozgalomnak kialakulását, sajátos veretét és szellemét. Jelentős ez a szándék kavargó korunk embere számára. Micsoda torzítások és tévedések röpködnek a keresztyénség dolgaiban a harsogó propaganda szárnyain! Milyen hasznos szolgálat a tényekre figyelni és a valóság meglátására megnyitni a szemeket! De jelentős szolgálatot végezhet ez az írás a keresztyénség körén belül állók számára is. Megelevenítheti a megszokástól megfakult Krisztus-képünket, a belénk nevelt és ránk ragadt hamis vonások és értékelések átfestése mögül reánk ragyoghat az Úrnak az alakja és műve, ahogy volt és ahogyan számunkra és minden idők számára igazság, üdvösség és élet. Krisztus hatalmát híven tükrözteti azután az egyház történetének eseményeiben és egyéniségeiben. Szerencsés gondolat volt a finn és a magyar keresztyénség beillesztése. Ügyesen és találóan jelenteti meg ez a néhány szó mindazt, ami különösen nekünk, magyaroknak, drága. A fordítás azonban nem emelkedik a szokásos szint fölé, holott ez a könyv és célkitűzése megérdemelte volna, hogy valami rendkívülit hozzon magyar nyelve is. Annál örvendetesebb, hogy a magyar kiadás címlapja felülmúlja az eredetiét. Révész István a tőle megszokott művészi gonddal és érzékkel állít elénk egy páratlan ókori Krisztusképet. Maga ez a kép sokatmondó kifejezője annak az élménynek, amelyben a könyv figyelmes olvasása részesíti az elmélyedő és figyelmes olvasót.

Urbán Ernő

IHRIG KÁROLY: AGRÁRGAZDASÁGTAN. (Soproni nyomás. Gergely r. t. könyvkereskedés kiadása.)

E könyvet egyaránt használhatja a tudós, a hallgató, az ismereteket kereső és az elmélyülni akaró. A könyv tehát tudományos és gyakorlati egyszerre, azért van nagy értéke. A mű „egyrészt be akarja vezetni a közgazdaság és gazdaság-politika lényegébe mindazokat, akiknek előképzettségük, vagy egyéb tanulmányaik nem nyujtottak elég alapos társadalomtudományi szemléletet ahhoz, hogy a közgazdasági elméletek mélyére, a gazdaságpolitikai részletek útvesztőibe hatoljanak, másrészt célja feltárni a me-

zőgazdaság kérdéseinek közgazdasági összefüggéseit, különös tekintettel a gazdaságpolitika legújabb fejlődésére."

A könyv két főfejezetre oszlik. Az első főrész *a közgazdaság*, a másik főrész a *mezőgazdaságpolitika*. A *közgazdaság* fejezet a közgazdaság szerkezetéről emlékezik meg, amely az alapfogalmak mellett a termelésről, az árakról, a pénz és hitelről, a társadalmi hozadék megoszlásáról, a közgazdaság önműködő szerkezetéről, a konjunktúráról beszél. A második részében a *nemzetgazdaság* alapelveit fejtegeti a gazdaságpolitika, az általános termelési politika és a jövedelem elosztása keretében.

Másik főrész a *mezőgazdaságpolitika*, melynek első része a termelési politika kérdéseit öleli fel. Beszél a mezőgazdaság üzemi szerkezetéről, a termelés alakulásáról. Ez a rész tulajdonképen a magyar szakirodalomban eddig elhanyagolt kérdéseket igyekszik tisztázni. Itt az agrárpolitikai fejezetben a birtokpolitika, az agrár népesség, a hitel, a mezőgazdaság és az árúpiac, továbbá a mezőgazdasági irányítás, tervszerűség kérdései találnak kifejtésre. A könyv végén értékes tárgymutató könnyíti meg az eligazodást.

Ihrig Károly könyve kétségkívül nélkülözhetetlen a szakirodalomban és újabb bizonyítéka az ő komoly tudományos irodalmi munkásságának, amelyet sokoldalú elfoglaltsága mellett hatalmas tájékozódás, a külföldi nyelvek és a szakirodalom ismerete birtokában a magyar tudomány számára közzétett.

Különösen ajánlhatjuk az ifjúságnak és azoknak, akik ezekkel az ismeretekkel most akarnak megismerkedni.

Gesztelyi Nagy László

PALOTAY GERTRUD: OSZMÁN-TÖRÖK ELEMEK A MAGYAM HÍMZÉSBEN. (Bibliotheca Humanitatis Historica VI. Budapest, 1940.)

A könyv címe kevesebet mond annál, mint amennyit a szerző kötetében összefoglal. Akár tudatosan, akár talán csak ösztönösen, úgy érzem, erre a kérdésre keresett feleletet: hímzőművészetünk anyagából mit mondhatunk igazán magyarnak? Sokszor és sok vonatkozásban hangzik el a „mi a magyar" kérdése. Csak az, aki szakmája területén már elgondolkozott ilyesfélén, tudja igazán, hogy milyen nehéz a feladat. Olyan egyszerű, rövid és állító mondatban nem is lehet összefoglalni a választ, ahogy ezt a nagyközönség megkívánná. De egyébként is nehéz a felelet. A kérdés ugyanis a szellemiség világába emelkedett, de ha a válasznak nincsen elegendő pozitív tárgyi támasza vagy ha a tárgyi adalékokat nem tudja a szerző olykép csoportosítani, hogy azok önmagukban beszéljenek a szellemről, úgy könnyen kettős hibát vétheti. Az egyik: a konkrétumok nélkül való eredmények csak bizonytalanok, határozatlanok és csak annyira az általánosságban mozognak, hogy végeredményben, amit ilyenek a magyarról mondanak, más népekről is állíthatnák. (Különösen az olyan általános, népi jellemre vonatkozó megállapításokra gondolok, mint pl. józan, vendégszerető, lovagias, bölcselkedő, stb.). Aki pedig ellenkezőleg, a tárgyi leírások pozitívista határai között maradnak meg, az rendszerezhet, csoportosíthat tárgyi igazságokat, de magát a nagy kérdést elkerüli. *Palotay* a magyar hímzés magyarsága után kutatva, igen helyesen, szűkebb határok közé szorította a megvizsgálandó anyagot. Avval ugyanis, hogy csak az oszmán-török hatást keresi és csak az ilyen típusú hímzésekkel foglalkozik, már is óriási anyagot zár ki. Elmaradnak így a különböző technikákkal készült elvont, mértani díszítményű hímzések; elmaradnak továbbá a keresztöltésesek, amelyek vagy mértani mintájúak, vagy a naturalista ornamentikát bizonyos fokig geometrizálják. Az ilyenfajta hímzésekről tudnivaló, hogy a legnemzetközibbek, különösképen Európában minden népnél megvannak. Minthogy kizárólag

az oszmán-török vonatkozásokra szorítkozik, éppen ilyen magától értetődően marad el a gótikus, renaissance, barokk, egyszóval a nyugateurópai stílushatások alatt készült szintén jelentékeny számú magyar hímzésanyag. Ami megmarad, az, amit a legigazabban magyarnak érzünk s amit röviden *stilizáló-komponáló naturalizmusnak* mondhatnék. A szerző első lényeges eredményekép, azt mutatja ki, hogy ez a szellem a legrősebben a törökös magyar hímzésekben él és hogy az így kialakult, mélyen magyar hímzésstíust az oszmán-törökség ihlette meg. Végigvezet bennünket az átalakulás egész folyamatán. Kezdve onnan, hogy eredeti török munkák keringenek hazánkban, folytatva avval az állapottal, amikor magyarok készítenek még erősen törökös ízlésű hímzéseket, s befejezve avval a végeredménnyel, amikor a török hatás már teljesen magyarrá hasonult át. Szellemesen összeállított 184 képmellékletén végigkísérhetjük a magyarráválás teljes folyamatát.

Az oszmán-törökség kultúrája talán a más kultúráknál is szövevényesebb és különböző eredőkből összetett. A szerző főleg a perzsa kapcsolatokra mutat rá. Kétségtelen azonban, hogy az oszmán-török hímzések is egy olyan kultúra levegőjét hordozták magukkal, amely a XVI. század magyarjának nem lehetett idegen, hiszen máskülönben érthetetlen volna ennek oly gyors és általános elterjedése. E tételt a szerző különben avval is bizonyítja, hogy megmutatja az oszmán-török hatást más nemzetiségek hímzésein is. Egyrészt jellemző, hogy azok egészen másként formálták azt át, mint ahogy a magyar nép tette, másrészt míg náluk csak szórványos jelenség maradt, minálunk egységesen élő és még ma is fellelhető, határozott és magyar stílussá vált.

Palotay a XVI. századdal kezdi vizsgálódásait. Eredményei gondolkodtatók és könyvét olvasva, ábráit nézve, önkénytelenül is a távolabbi mult felé fordulunk. A XVI. századnál régebbi népi vagy népies hímzésünk nem maradt meg. Vannak, akik ebből azt következtették, hogy az ilyesfajta magyar hímzés nem is régebbi e kornál. Bizonyságul olyan eseteket sorakoztatnak fel, mint amilyen a matyóké, akik még 100 évvel ezelőtt dísznélküli fehér ruhafélét viseltek, vagy Kalocsa vidékére hivatkoznak, amely táj népművészete szinte a szemünk előtt született meg. A *Palotay* közölte hímzések — kevés kivételtől eltekintve — szinte mind kis faluk templomaiban őriződtek meg napjainkra. Számuk egyrészt oly nagy, hogy nem gondolhatunk egy-egy főúri donátor nagyműveltségű házában készült, ezt a műveltséget tükröző darabokra, másrészt meg az ország minden vidékén megvannak, jobbágy s nemes falvakban egyaránt. Végül a belehímzett nevek is a mellett tanúskodnak, hogy e hímzések a kis falvak elzárt és magyar kultúrájának levegőjében születtek meg. Ha már most a XVI. század végén ilyen készen kialakult, az egész országra kiterjedő díszítőstílussal kell számolnunk, lehetetlen azt feltételeznünk, hogy ez előtt nem volt semmi. Kétségtelen, hogy hasonló szellemű — tehát stilizáló-komponáló naturalizmus — élt már azelőtt is és ilyennek kellett lenniök ama kor hímzéseinek is, amelyekről ma már semmi bizonyosat nem tudunk. Csak sejthetjük, hogy ilyennek kellett lennie, mint ugyanezen lelkiség kifejezője, amelyről a XVI. századtól kezdve oly ékesen és oly mélyen begyökerezett díszítőkultúráról már az adatok beszélnek. Ez a kultúra a magyar kultúra.

A kötet 184 ábrája közül 93 mutat olyan hímzést, mely protestáns templomok számára készült. Ezek közül 73 református, 2 evangélikus és 2 unitárius templom tulajdona még ma is. 18 darabról ezenfelül kétségtelen, hogy eredetileg protestáns templom számára készült. Bár még sok a felkutatlan templom, amelyben még igen sok érték lappanghat, azért nem valószínű, hogy a százalékos arányszám lényegesen megváltozzék. A kötetben ugyanis mindössze

15 olyan török vagy törökös hímzést látunk, amely katolikus templomban van vagy volt. Evvel szemben a 93 protestáns egyházi eredetű hímzés világosan beszél a többi és ebbe a számba bele nem foglalt népi hímzéssel arról, hogy ez a hímzőstílus, amelyet a legmagyarabbnak mondhatunk, egyszersmind a magyar reformátusság egyházi stílusa is. „A katolikus egyház textilis felszerelésének alakját, anyagát, színét, stb. hagyományos megkötöttségek szabták meg és kapcsolták egyszersmind a Nyugathoz. Evvel szemben a református templomok úrasztali terítői, kehely- és kenyérborító kendői semmiben sem kellett, hogy alak, méret, díszítmény vagy bármi más jelleg révén különbözzenek koruk világi használatára szánt enemű munkáitól... a református egyházak terítői hű képét adják koruk világi textilis művészetének. Minthogy pedig ebből — történelmünk viharai következtében — igen kevés maradt fenn magánosok kezén... a tárgykörből való ismereteink alapját legelsősorban az egyházak tulajdonában e sok viszontagságok ellenére is tekintélyes mennyiségben ránk maradt munkák képezik", — mondja a szerző a 27. lapon.

Sokszor, sok területen bizonyosodott be, hogy mit adott a reformátusság a magyarságnak és hogy szellemben menynyire egy a magyarság és reformátusság. E hímzések most egy új területen bizonyítják be ugyanezt az igazságot. Az igazi magyar díszítőművészet talán legszebb és legtágabb területét éppen a református egyháztól kapta. Azok a régi úrasztali terítők (kehelyborítók, stb.) amelyek oly sajnálatosan vesznek el s pusztulnak, tulajdonképen nemcsak egyházunknak, hanem az egyetemes magyarságnak kincsei. Nem e cikk keretébe való annak megállapítása, hogyan kellene ezeket gondozni, őrizni és megmenteni. További tudományos feldolgozásuk azonban nemcsak a reformátusság, de az egyetemes magyarság érdeke. A kutatásnak nem szabad tehát megállani *Palotay* köteténél, hiszen csak még több mű deríthet teljes fényt arra a sok részletkérdésre, amely még megoldásra vár. Addig is becsüljük jobban és becsüljük többre azt, ami a miénk!

Lajtha László

MURAKÖZY GYULA: TITOK. (Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest.)

Muraközy Gyula elbeszéléseinek főhőse az emberi lélek. „A Titok: ez a Lélek. Nincsen is más Titok és más Valóság a világon." — Olvassuk a könyv előszavában és valóban e novelláskötetnek minden sorából az emberi lélek titokzatos világa villan elénk, a megfoghatatlan érzések és megmagyarázhatatlan gondolatok rejtelmessége és csodálatossága fénylik mindegyik történetében.

Az író a lélek különös sorsát és valószínűtlen útjait keresi mindenütt. A fantasztikus, képzelt események furcsa alakjaiban, vagy az amerikai utazása során megismert szomorú magyar életek mögött is elsősorban a lélek kérdései izgatják. Novellái változatosak, sokszínűek, meglepő és megnyugtató történeteiben az ezerarcú Lélek titokzatos megvillanásait érezzük. Muraközy Gyula érző, elfogulatlan szívvel kutatja az emberi lelket és ha más-más formában, különös, sokszor valószínűtlen megnyilvánulásokban is, de mindenhol megtaláljuk. Ott rejtőzik ez a nagyvárosok sivár bérházaiban *(Ki jár itt!)*, ott a tanyavilág komor ege alatt *(Ez a tanya)*, fölbukkan a dunai hajósnép ködös éjszakáiban *(A gyerek apja)*, de megjelenik váratlanul a táblabíró fényes lakásán *(Bírák)* és közbelép hirtelen a híres festő előkelő villájában is *(A hajasbaba)*.

Melegség, az emberek iránti nagy szeretet szövi át Muraközy minden elbeszélését, hőseinek sorsa bizonyos értelemben mindig jórafordul, mert az író hisz a jóságban, a legnagyobb erőben, az emberekben és a lélekben. Mély magyarsága árad amerikai élményeiből, Mr. Szághinak a „szent hengergetőzők" nagyar prédikátorának és Mr. Pálinkásnak a ha-

zájában csalódott magyar bányásznak arca mögött felkomorlik a szektákba menekülő, kallódó, reményét vesztett amerikai magyar lelkek sötét világa. *(A Szentlélek kóbor lovagjai, Halló, Mister Nagy!, A bányából jöttek).*

Muraközy Gyula, a nagy magyar lelkészírók, a Szász Károlyok, a Baksay Sándorok utódja. Novellaskötete nem egyszerű elbeszélésgyüjtemény, hanem az emberi lélek harcainak, mélységes, mindig csodálatos értékeinek nemes foglalata.

Bikácsi László

JÉKELY ZOLTÁN: ZUGLIGET. (Regény két kötetben. Franklin Társulat.)

A *Zugliget* Jékelynek a harmadik regénye. Első regényében, a *Kicskeresőkben,* egy kalandos vállalkozás romantikus eseményei mögött a kamasz lélek nekilendülését, hősies nagyotakarását, megható fájdalmát festette gazdag színekkel, a másodikban *(Medárdus)* az Erdélyből elszakadt ifjú honvágya, szerelme és az elmúlástól való félelme köré font érdekes történetet. Új regénye a *Medárdushoz* kapcsolódik, csakhogy itt nem egy ifjúnak, hanem egy egész családnak, az uralomváltozás után elkerült Gáltőy-családnak Erdély utáni vágyódása alkotja a regény keretét.

A *Zugliget* cselekményét bajos lenne összefoglalni, aminthogy lehetetlen egy lírai költemény tartalmát elmondani. Pedig nem eseménytelen Jékely regénye, sőt talán romantikus túlzsúfoltságáról beszélhetnénk, mégis ha elolvastuk, alig tudunk valamire visszaemlékezni. A történet szétfolyik előttünk, az eseményeket nem tudjuk összekapcsolni, emberek járnak-kelnek a regényben, érdekes dolgokat mondanak, váratlan helyzetekbe kerülnek, csak azt nem tudjuk, mi miért történik. Jellemábrázolást hiába keresünk itt, a főhősök éppúgy típusok, mint a mellékalakok. Jékelynek valójában nem is fontos sem az alakok életszerűsége, sem az események valószínűsége, ezek csak eszközök az ő szemében. Lényeges nála csak a hangulat, ennek az érdekében történik minden. Az írónak elsősorban hangulata és érzelme van, ez pedig egy regény megírásához — mondjuk meg őszintén — még nem elég. A *Zugliget* tulajdonkép nem is regény, hanem prózában írt versek egymást követő sora, melyeket nem is a történések logikus láncolata, hanem az író romantikus életérzése, színes képzeletű szomorúsága fűz egybe.

A kritika nehéz helyzetben van Jékely új munkájánál. Három regény után a bíráló szeretné az író munkásságának fejlődésképét megrajzolni, hajlandó volna eddigi munkáiban három kornak — a kamaszkornak, az ifjúkornak és a fiatal felnőttkornak — lélekrajzát látni, a hősök lelki fejlődésén keresztül regényírói művészetének ívelését megmutatni, be kell azonban látnia, hogy erről Jékelynél alig lehet szó. A *Kincskeresők,* a *Medárdus,* a *Zugliget* főhőseit nehéz lenne megkülönböztetni, egyformák, egyszínűek ezek, csak az életkoruk változik, de nem a lelkük. Kamaszok ezek akár tizenöt, akár huszonegy vagy huszonnyolc éves korukban ábrázolja őket az író, a kamaszlélek szertelensége árad örömükből és fájdalmukból, szerelmükből és csalódásukból. És ahogy e regények hőseinek lelkivilága nem változott, éppúgy nem beszélhetünk az író fejlődéséről sem. Ami értékes művészetében — színes, pompás magyar nyelve, gazdag hangulatteremtő ereje — azt már első regényében is megtaláltuk, hibáitól pedig — a szerkezet pongyolaságától, a jellemábrázolás fogyatékosságaitól — harmadik munkájában sem tudott szabadulni.

Az író tehát nem hozott újat és így a kritika sem mondhat mást, mint eddig: Jékely tehetséges költő, ami prózájában érték, az nem a biztoskezű regényírót, hanem a gazdagképzeletű, hangulatteremtő költőt dícséri.

Bikácsi László

Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. — Fel. v. Schlitt H.

SYLVESTER

PROTESTÁNS SZEMLE

6

TARTALOM:

Csinády Gerő: **A Délvidék protestánsai** ● Karner Károly: **Új bibliafordítás és revizió** ● Koncz Sándor: **Prófétai teológia** ● Sárkány Oszkár: **Bűnügyi regény és irodalmi disznótor** ● Dezséry László: **Mit kezdjünk a munkássággal?** ● **Könyvek és írók**

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: **MAKKAI SÁNDOR** FELELŐS SZERKESZTŐ: **KERECSÉNYI DEZSŐ**
FŐMUNKATÁRSAK: **PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN**

1941. JÚNIUS **BUDAPEST** **L. ÉVFOLYAM**

Az ország egyetlen református politikai napilapja

a „TISZÁNTÚL“

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Debrecen, Ferenc József-út 49.

Főszerkesztő: *Uray Sándor.* — Felelős szerkesztő: *Kovács József.*

Előfizetési árak: egy hóra 2.40 P; egy negyedévre 7.20 P, stb.

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

TROMBITÁS DEZSŐ: Makay Miklós: A megújhodás útján — — — — 221
BÓKA LÁSZLÓ: Cs. Szabó László: A kígyó — — — — — — — 222
B-I L.: Bodó Jenő: Három fogolytábor — — — — — — — — 223
KERÉKGYÁRTÓ ELEMÉR: Bábszínház — — — — — — — — 223

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest. VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyüjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őriz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).
Felelős kiadó: Szabolcska László.
A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.
A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.
A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.
Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.
Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

A Délvidék protestánsai

A meglepetések esztendeit éljük. A szembenálló titáni erők küzdelme bővelkedik hirtelen fordulatokban. Egyik napról a másikra trónok dőlnek össze, államok szűnnek meg s újak alakulnak.

A Délvidék visszatértét, ha gyorsabban is következett be, mint emberi okoskodás szerint várhattuk, mégsem minősíthetjük csodának, még csak meglepetésnek sem. Nemzeti szerencsétlenségünk első percétől kezdve változatlanul hittünk a történelmi igazságszolgáltatásban s hirdettük azt a tételt, hogy az államok elhatárolását földrajzi tényezők jelölik ki. Ősi országrészeink fokozatos hazatérésében ezeknek a tényezőknek érvényesülését kell látnunk. A Délvidék visszatért, mint ahogy visszatért Északerdély, Kárpátalja és a felvidéki sáv, mert a Kárpátok által övezett Dunamedence öröktől fogva oszthatatlan földrajzi és gazdasági egységet alkot. Minden törekvés, amely ezt az egységet megbontja, csak ideig-óráig tartó emberi mesterkedés, de érvényét veszti abban a pillanatban, mihelyt a kitalált és mesterségesen szított szétválasztó erők meggyöngülnek. Az egymástól elválasztott országrészeknek engedelmeskedniök kell a földrajzi energia megváltoztathatatlan vonzási törvényének.

Ez a folyamat ment végbe a délszláv állam bukása után is. A széthulló ország részei a központi összetartó erő gyöngülésével más, természetesebb vonzási körbe kerültek s ennélfogva a déli részek visszatérésének magától értetődően be kellett következnie. Ennek felismerése és hangoztatása azonban nem zárja ki azt, hogy büszkeséggel ne tekintsünk honvédségünk bámulatos teljesítményére s azt sem, hogy hálás szívvel ne boruljunk le az isteni kegyelem újabb ténye előtt s visszatért testvéreinket ne öleljük éppen olyan szeretettel magunkhoz, mint pár hónappal ezelőtt északerdélyi véreinket.

1. Baranyai háromszög. Egykor a Sárközzel és az Ormánysággal összefüggő színtiszta magyar vidék volt. Erről tanúskodnak ma is a terület középső részén, egymás szomszédságában települt magyar falvak, e mellett a magyar hely- és dülőnevek s mindenek felett az itt élő magyarságnak az ormánysági val azonos nyelvjárása és ősi szokásai. A XVI. században azonban a török útjába került a Drávának és a Dunának ez a nagyrészt mocsaras, ártéri területe. Ennek következtében fokozatosan

elnéptelenedett s lakossága részben kicserélődött. Katolikus sokácok és svábok telepedtek le s ezek falvai az őslakosságot szigetként elválasztják Baranya magyar tömbjétől.

Az őslakó magyarság a XVI. században Sztárai Mihály, majd Szegedi Kis István reformátori munkássága következtében reformátussá lett. Sztárai Mihály a Dráva mentén 120 egyházközséget szervezett s ezekből megalakította a baranyai püspökséget. Ez a püspökség 1544—1712-ig állott fenn, akkor beolvadt a dunamelléki egyházkerületbe. A baranyai püspökök kivétel nélkül a baranyai háromszög községeinek papjai voltak. Így Sztárai Mihály, Szegedi Kis István, Laskai Lőrinc és Halasi Bálint Laskón, Laskai János, Petri György, Veresmarti János és Gyimóti István Veresmarton, Veresmarti Illés Hercegszőllősön, K. Veresmarti István Kopácson lelkészkedtek s innen kormányozták püspökségüket. Ez arra mutat, hogy a baranyai püspökség súlypontja erre a területre esett.

Ma ezen az 1300 km²-nyi területen 43 község települt, 55.400 lakossal. Tíz anyaegyházban s 13 szórványon összesen 6342 református él itt, hat községben (Csúza, Kopács, Kő, Laskó, Sepse, Várdaróc) abszolút többséget alkotva. Sajnos, a református magyarság egyre apad, aminek mértékéről meggyőz az alábbi kimutatás, mely az 1886-ban és az 1915-ben kiadott Egyetemes Névtár adatai alapján készült, tehát 30 év változásáról ad képet.

Az egyházközség neve	1866-ban			1915-ben			A reformátusok apadása 30 év alatt
	lakosság száma	református	reformátusok %-a	lakosság száma	református	reformátusok %-a	
1. Béllye	1057	562	53	390	191	43	371, 10%
2. Csuza	1105	877	79	1262	785	62	92, 17 „
3. Hercegszőllős	2140	610	28	2805	543	19	67, 9 „
4. Karancs	1462	692	47	1665	530	31	162, 16 „
5. Kopács	1273	1209	94	1187	866	72	343, 22 „
6. Kő	408	359	87	369	261	62	98, 25 „
7. Laskó	1397	1180	84	1864	1023	54	157, 30 „
8. Sepse	996	658	66	1047	538	51	120, 15 „
9. Várdaróc	885	815	92	1079	720	66	95, 26 „
10. Vörösmart	2106	900	42	2246	621	27	279, 15 „
Összesen:	12829	7862		13914	6078		1784

A táblázat szerint egyetlen község sincs a tíz között, melyben a harminc év alatt a református magyarság akár számszerűleg, akár % szerint növekedett volna. Az apadás mértéke 9—30% között ingadozik. Ezt a szomorú tényt pusztán a lakosság kicserélődése nem tudja megmagyarázni. Valószínűleg része van benne az egykének is, erre az is következtetni enged, hogy három községben nemcsak a reformátusok, hanem az összlakosság száma is apadt s a többiben sem éri el a szaporodás az országos mértéket. A jugoszláv uralom alatti változásról megfelelő adatok nem állanak rendelkezésünkre, de igen valószínűnek látszik, hogy a régi pusztulási folyamat tovább tartott, sőt fokozódott. A most hazatért ősi (1540—1698 között alakult) egyházközségek helyzete és további sorsa nem lehet közömbös számunkra sem egyházi, sem nemzeti szempontból.

2. Bácska. A Bácska visszatért 8150 km² területén 110 helység épült és 718 ezer lakos él. Magyarok, szlávok és svábok meglehetősen keverednek itt egymással. Bizonyos területi elkülönítés mégis lehetséges, amennyiben a magyarság zöme északon az egykori trianoni határ mentén egészen a Ferenc csatornáig helyezkedik el, a déli rész közepén laknak a svábok s két szélén a szlávok. Utóbbiak nem tisztán szerbek. Mintegy 80 ezeren bunyevácnak vallják magukat s nem kevés a sokácok száma sem. A bunyevácok és sokácok Hercegovinából és Dalmáciából török üldözések elől idemenekült szláv népek. A magyarsághoz jobban simultak, mint a tulajdonképpeni szerbek s ezektől nemcsak katolikus vallásuk különbözteti meg őket, hanem anthropológiailag, etnográfiailag, sőt a magyar hatást inkább visszatükröző nyelvükben is eltérnek.

A Bácska nem magyar lakossága korántsem tekinthető őslakónak. Egy részük a török elől menekült ide, másrészüket a török világ után bécsi irányítással telepítették. A sváb telepesek igen különböző vidékről származtak. Volt olyan bácskai község, melynek német lakossága 98 németországi faluból került össze. A XVIII. században tót és alföldi magyar telepeseket is irányítottak a Bácska gazdag földjére.

A visszatért Bácska 13 református anyaegyháza kivétel nélkül a XVIII. század végén vagy a XIX. század elején létesült s szoros összefüggésben van a telepítési politikával. A bácskossuthfalvai (Ómoravica) egyházat például 1786-ban karcagi telepesek, a pacsérit ugyanezen évben kisújszállásiak alapították. Sok telepes ment a bácsmegyei kincstári pusztákra Kunmadarasról és

Kunhegyesről is. A kunsági telepesek ősi hitüket és szokásaikat az új környezetben máig megtartották s a bácskai reformátusságnak értékes magját képezik. 1936-ban ünnepelték egyházközségeik fennállásának 150 éves fordulóját s lélekben együtt örültek velük kunsági anyaegyházaik is.

A Bácskába került különböző nemzetiségű telepesek utcákkal sakktáblaszerűen osztott jellegzetes községeikben jó módban s a nagyszerb izgatások érvényesüléséig békességben éltek. A lakosság zöme katolikus és görögkeleti. Az evangélikusok nagy többsége német nemzetiségű, de 40 ezer körül van a tót nemzetiségű evangélikusok száma is. Magyar evangélikus elenyészően csekély. A reformátusok száma 29 ezer, nagyrészt magyarok, de német és cseh gyülekezetek is vannak. A 13 református anyaegyházközség között mindössze négyben (Bácsfeketehegy, Bácskossuthfalva, Újsové, Újszivacz) alkot a református lakosság abszolút többséget. Legnépesebb gyülekezet Bácskossuthfalva, 4600-as lélekszámmal.

Hazatértükkel a magyar protestántizmus nyeresége mégis nagynak mondható. Mert a nyereség értékét nem a számszerűség, hanem a minőség adja meg. A Délvidék protestánsai pedig a legmostohább viszonyok között nemcsak kiállították a hithűség, az áldozatos és építő szellem próbáját, hanem a szórványok gondozásában, az egyházfegyelem megkövetelésében és kiépítésében, belmissziói intézményeik megszervezésében, egységes református valláskönyv és a legjobbnak elismert énekeskönyv kiadásában s általában az egyházi élet és munka lendületében mintaszerűt alkottak. Ezzel nemcsak a magyar protestáns egyházak elismerését érdemelték ki, hanem a magyar egyházközségekből sugárzó nemzetmegtartó erő révén az egész nemzet háláját is.

Csinády Gerő

Uj bibliafordítás és revizió

A korszerű magyar bibliafordítás ügye évek óta foglalkoztatja a magyar protestáns egyházak hivatalos tényezőit és közvéleményét. Teljes joggal. A bibliafordítás az egyház életének, munkájának, de az egyszerű hívek kegyességének is döntő jelentőségű munkaeszköze. Ezért nem szabad semmiféle fáradságot és munkát, de még költséget sem sajnálni a feladat tökéletes megoldására. Ezért kell a végleges döntés előtt mindig újból megfontolni a szükséges lépéseket. Ehhez szeretnék néhány szemponttal hozzájárulni.*

* Ennek a cikknek az anyaga nagyrészt már megvolt, amikor Raffay Sándor és Csengődy Lajos cikkei e folyóirat májusi számában megjelentek. Részben ezért, részben pedig mivel a cikkek alapjául szolgáló megjegyzéseim hivatalos bizottsági tárgyalás céljára készült jelentésből származnak, nem kívánok az említett cikkekkel polémiát kezdeni. Örülök azonban annak, hogy Raffay Sándor megjegyzéseim egy részét megfontolás tárgyává tette. Az a meggyőződésem, hogy a jelentésemben hangoztatott szempontoknak még jobban kellene érvényesülniök, mint ahogyan az az említett cikkben történik. A modern filológiai segédeszközök használatát pl. nem lehet avval elintézni, hogy azok egyszer el fognak avulni. Hiszen pl. repülőgépek szerkesztésénél sem veszik alapul a húsz év előtti modelleket azért, mivel a korszerű modellek is el fognak egyszer avulni. Pedig könnyen lehet, hogy a legmodernebb repülőgépszerkezetek hamarabb fognak elavulni, mint elavultak annakidején a húsz év előtti szerkezetek. De ezen túlmenően hangsúlyozni kell, hogy az újszövetségi filológia legújabb változásait nem lehet a nemzedékenként elavuló és időnként divatos kézikönyvek szempontjai alá venni. Évszázadokon keresztül valamilyen formában különálló helyet foglalt el az Újszövetség nyelve a görög nyelv általános keretei közt. Jórészt ezért beszéltek az Újszövetséggel kapcsolatban is önálló „philologia sacra"-ról. Ennek a helyzetnek az oka abban volt, hogy a ránk maradt irodalmi görög emlékekből csak nagyon fogyatékosan ismertük az apostolok korában valóban beszélt görög köznyelvet. Csak az utolsó évtizedek filológiai munkája tárta fel — az új leletek nyomán — ezt a görög köznyelvet s mutatta meg, hogy az Újszövetség nyelve szerves része ennek a köznyelvnek. Ennek a felismerésnek az érvényesítése új szempontokat és módszereket követel. — A teológiai értelmezés súlyos kérdéseit ezek a korszerű filológiai szempontok szerint dolgozó munkák sem oldják meg egy csapásra vagy véglegesen. Ez természetes. Ennek ellenére jelentékeny segítséget nyujthatnak éppen a fordításnál. Ezt a segítséget nem szabad a bennük kifejezésre jutó problematikára való utalással félretolni.

Csengődy Lajos érvelésére röviden csak annyit jegyzek meg, hogy az általa felhozott szempontok általában nem alkalmasak a fordítás kérdéseinek az eldöntésére. Simon a „Kéfas" (ill. görögül „Petros") nevet *kapta* Jézustól. Nem tudjuk azonban, *mikor* kapta. Lehet, hogy ez a Máté 16, 18-ban említett alkalom volt, bár a vers szövege inkább megállapítást, mint névadást tartalmaz. Ján. 1, 42. arra mutat, hogy Jézus más alkalommal is adhatta Simonnak a „Péter" nevét. De mégha Máté 16, 18. azt a pillanatot rögzítené is meg, amikor Jézus Simonnak a „Péter"

1. A két protestáns egyház a bibliafordítás új revíziójának elindulásakor egyértelműen arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem új fordítás készítéséről, hanem az évszázadok óta használt és begyökerezett Károlyi-Biblia korszerűsítéséről, revíziójáról van szó. Nem is helyezkedhetett más álláspontra. A Károlyi-Biblia olyan nagyértékű és — mondjuk meg nyiltan — olyan ma is pótolhatatlan és felülmúlhatatlan kincse a magyar protestantizmusnak, hogy súlyos hiba volna annak félretolása, múzeumi ritkasággá való lefokozása. A feladat helyes megoldását azonban rendkívül megnehezítette két körülmény. Egyfelől az 1908-as revízió hibáit ugyan mindenki érezte, de mégis tulajdonképen ez a szöveg szolgált a további munkálat alapjául. Másfelől, senki sem tisztázta a munka megindulása előtt annak alapszempontjait, illetve annak viszonyát a régi Károlyi-Bibliához. Ez okozta, hogy a revízió készítőit részben más szempontok vezették, mint azokat, akik az új szöveghez kritikai észrevételeket tettek. Meg kell állapítani, hogy a revízió készítői a Károlyi-Biblia revízióját akarták készíteni. De mivel az 1908-as szövegét vettek alapul (ez máris túlságosan elhajlott a Károlyi-Bibliától), azért az új szöveg — legalább is az Újszövetség jelentős részeiben — új fordítás benyomását kelti. Az új fordítás szempontjait alkalmazták a különféle kritikusok is többször, úgyhogy megjegyzéseik részben még jobban eltávolították a revízió munkásait a Károlyi-szövegtől, mint eredetileg tervezték.

Az elmondottak azonban kötelességünkké teszik, hogy mielőtt az új szöveget használatba vesszük, megvizsgáljuk, vajjon valóban indokolt-e a régi Károlyi-Bibliának ilyen új fordításszámba menő szöveggel való helyettesítése.

2. Mielőtt ennek a kérdésnek a vizsgálatába bocsátkoznék, hangsúlyoznom kell, hogy az új szöveg kidolgozására fordított munka eredményének nem szabad kárba vesznie. Szeretném egyházaink vezetőségét nyomatékosan kérni, fontolják meg annak a a lehetőségeit, hogy egy valóban korszerű és új fordítás is közkézen forogjon egyházunkban a Károlyi-Biblia mellett. A Károlyi-Bibliát kell megtartani — és kötelezővé tenni — az isten-

nevet adta, akkor is *nevet* adott neki. A szövegben tehát olyan *névről* van szó, melyhez szójáték kapcsolódik. A név lefordítása minden szokásos fordítási szabállyal ellenkeznék. Ha a nevet meghagyjuk, elvész azonban a szójáték. Azért vettem fel, — nem pedig, mivel az *értelmezésben* vannak nehézségek, — hogy *esetleg* (de ezt nem tartom sem okvetlenül szükségesnek, sem pedig feltétlenül kívánatosnak) tegyük oda a szokásos szövegbe zárójelben a szó értelmét.

tiszteletben, valamint a vallástanításnál, nevezetesen amikor bibliai igéknek az emlékezetbe való bevéséséről van szó. Mai egyházi életünknek azonban különösen a bibliakörök munkájánál, az evangélizációknál, ébredési mozgalmak magán- és közösségi bibliaolvasásánál és más hasonló alkalmainál szüksége van a korszerű, az *új* igényeket kielégítő bibliafordításra. Ennél a bibliafordításnál kellene gondolni olyan rövid bevezetésekre és magyarázó megjegyzésekre, mint amilyenekkel nálunk pl. Masznyik Endre és Raffay Sándor fordításaiban s egyes külföldi fordításokban is (pl. az Albrecht és Michaelis fordításaiban, valamint más szempontok alatt a Menge-Bibliában) találkozunk. Ilyen bevezető és értelmező megjegyzésekre éppen az egyszerű bibliaolvasók helyes irányítása, sok bibliaköri vezető megsegítése érdekében égetően szükség van. Leghelyesebben az új fordítás kapcsán elégíthetjük ki ezt a szükségletet.

Ha komolyan hozzálátunk ennek a kérdésnek a megoldásához, akkor azt az anyagi nehézségek sem akaszthatják meg. Az ilyen különleges célokat szolgáló bibliakiadás lényegesen akkor sem volna olcsóbb, ha a Károlyi-szöveget használnánk fel benne. Ezért sincs akadálya annak, hogy ehhez az új munkálathoz az arra kétségkívül alkalmasabb új szöveget vegyük alapul.

Számolnunk kell azzal, hogy a magyar protestantizmus a saját erejéből lesz kénytelen gondoskodni a maga bibliájáról. Tulajdonképen már eddig is meg kellett volna tennie. Ezért a két protestáns egyházban sürgősen meg kell indítani egy közös „bibliakiadási alap" (vagy ha úgy tetszik, a „magyar bibliatársaság") előkészítési munkáit. Ezt éppen Raffay Sándor is nagy nyomatékkal hangsúlyozta nemrégiben. Ha a két protestáns egyházban olyan módszerrel és olyan buzgósággal fogunk hozzá a munkához, mint ahogyan annak idején a Luther-szobor ügyében végeztük a gyüjtést, joggal remélhetjük, hogy az eredmény nem fog elmaradni. A Biblia a két protestáns egyház híveinek a szívéhez legalább is annyira hozzánőtt, mint Luther neve s a két egyház belső megújhodása csak segítségünkre lesz a gyüjtés eredményének a fokozásánál. Ha a Luther-szoborra annak idején az evangélikusok meg tudtak ajánlani közel százezer pengőt, alig lehet kételkedni, hogy céltudatos és átfogó gyüjtőmunkával ennek az összegnek két, sőt háromszorosát lehet biztosítani a magyar biblia javára. Ezzel pedig a magyar bibliakiadások ügyét nyugodtan el lehet indítani, sőt meg lehet oldani a Károlyi-Biblia kiadásán kívül egy új fordítás kiadásának a kérdését is. Az utóbbinál természetesen

számolunk azzal, hogy — mivel szükebb körök céljaira készült kiadásról van szó, — azt nem lehet olyan olcsó áron közrebocsátani, mint ahogyan a népies kiadásokat kell adni. De el lehetne érni nálunk is olyan árakat, mint ahogyan pl. a katolikusok adják a Szent István Társulat kiadásában megjelent új fordítást. Meg lehetne tenni nálunk is, hogy ez a fordítás több kötetre elosztva jelenjék meg s így annak beszerzése megkönnyíttessék.*

3. Ha a Károlyi-fordítás revíziójáról van szó, akkor mindenek előtt meg kell állapítani, hogy az 1908-i revízió előtt használatban volt ú. n. „régi Károlyi" valóban a Károlyi Gáspár által készített s először 1590-ben Vizsolyban megjelent bibliafordítás. Szenczi Molnár Albert, valamint az utána következő ú. n. „revíziók („nagyváradi biblia") főként nyomdahibákat javítottak ki s hellyel-közzel egyes elavult szavakat cserélték ki. Így pl. a 18. század végén a régi magyar „alít" igét (annyi, mint „vél", „gondol") kicserélték — helytelenül — a rokonhangzású, de eltérő jelentésű „állít" igével. Egyébként azonban a két szöveg összehasonlítása arról győzött meg, hogy a magyar protestáns egyházak a legújabb időkig valóban megszakítás nélkül a Károlyi Gáspár fordításában készült szöveget használták. Ezt a szöveget a Brit és Külföldi Bibliatársulat még 1930-ban is kiadta. Igaz, hogy közben a rendes használatban az 1908-i szöveg terjedt el. De így is azt mondhatjuk, hogy a Károlyi-Bibliának 350 év óta megszakítatlan tradíciója van a magyar protestantizmusban. Ez igen nagy nyomatékkal figyelmeztet bennünket arra, hogy e valóban ősi kincsünket őrizzük meg és tegyük a közhasználat számára továbbra is használhatóvá.

4. De vajjon nem annyira elavult és ósdi-e Károlyi Gáspár nyelve, hogy ezen a körülményen végeredményben fennakad a revíziójának az ügye? Vagy nem lesz-e még az óvatos revízió is szükségképen új fordítássá? Sokan így vélekednek. A kérdést nem lehet elméleti úton eldönteni, hanem csak a gyakorlati próba segítségével. Ezért az alábbiakban kísérletet teszünk néhány példán olyan revízióval, mely kimondottan Károlyi Gáspár szövegéből indul ki. Hangsúlyozzuk, hogy *kísérlet*ről van szó, nem eredményről. De talán az ilyen nyers és kidolgozatlan kísérletek és példák

* Az evangelikus egyháznak a magyar bibliafordítás ügyével kapcsolatban gondoskodnia kell szlovák híveire való tekintettel szlovák bibliafordítás közreadásáról is. Ezt azonban nem lehet belefoglalni a „magyar bibliatársaság" ügyébe, mivel a szlovák bibliafordítás kiadásánál a jó eredmény elérése végett megegyezést kellene keresni a szlovákiai evangélikus egyházzal.

is meggyőzhetnek arról, hogy valóban megoldható kérdéssel van dolgunk.

Ennél a revíziónál a következő szempontokat kell alkalmazni:

a) Károlyi Gáspár szövegén csak az elkerülhetetlen és feltétlenül szükséges változtatásokat szabad eszközölni. Ki kell azonban cserélni a ma már elavult szavakat és a nyilvánvalóan idegenszerű (latinos) mondatszerkesztést. Az utóbbinál azonban vigyázni kell, hogy a mondatszerkesztés magyaros legyen s ne vegyen fel modern idegenszerűséget (germanizmusok). Az elavult szavak kicserélésénél is vigyázni kell, hogy az új szavakat lehetőleg régi magyar szókincsből vegyük.

b) Amennyire csak lehet, ragaszkodni kell Károlyi Gáspár értelmezéséhez. Ki kell azonban igazítani azokat a helyeket, ahol Károlyi Gáspár kétségtelenül hibásan fordított. Igen sok olyan hely van, ahol a mai írásmagyarázók nagy többsége másként ítél, mint ítélt annak idején Károlyi Gáspár, ill. azok az írásmagyarázók, akiket követett. Ilyen esetben általában meg kell hagyni Károlyi Gáspár szövegét addig a határig, amíg az nem téves. Ez magában foglalja azt is, hogy a revízió során általában azt a görög szöveget kell tekintetbe venni, melyet Károlyi Gáspár is használt. Ettől a szövegtől csak ott szabad eltérni, ahol az helytelen s ez esetleg hamis értelmezésre is okot adhat. Igy kihagyandó (esetleg azonban jegyzetben megemlíthető) I. Ján. 5, 7—8-ból az ú. n. comma Joanneum. Viszont ahol a modern szöveg értelem szerint nem tér el lényegesen a Károlyi Gáspár által használt szövegtől, akkor — még ha ez az eltérés viszonylag feltűnő is (mint pl. a Miatyánk szövege, Luk. 11, 2—4, vagy az ú. n. doxologia Máté 6, 13, vagy Máté 17, 21; 23, 14 stb. szövege, de versek felcserélése is, mint pl. Fil. 1, 16—17) — meg kell hagyni a megszokott szöveget. A kritikailag megállapított szövegét kell azonban alapul venni az új fordításnál.

c) Igen nagy óvatossággal kell kezelni a Károlyi-fordítás régies nyelvi alakjait (kül. az igealakokat). Ezeknél talán nem is mereven felállított szabály szerint, hanem inkább minden egyes esetet külön megfontoló bölcs óvatossággal kell eljárni. Az alább közölt példák közül az elsőben minden régies (ige)alakot megváltoztattam. De éppen ez a példa mutathatja, hogy az ilyesféle revízió máris elveszi a Károlyi-szöveg sajátos patináját. Ezért a második és harmadik példában óvatosabban jártam el. Úgy gondolom, ilyen óvatos eljárásnál is lehet a mai olvasó számára jól érthető

szöveget biztosítani. Ennél a pontnál azonban fokozott mértékben kell hangsúlyoznom, az alábbi példákra vonatkozólag, hogy *kísérlet*ről van szó. Bizonyára lesznek, akik a feladatot nálamnál jobban oldják meg.

De lássuk most már a példákat. Ezeknél a hely kímélése végett a szöveget értelmi szakaszonként osztom be, de a versszámokat közbeiktatom. Talán nem kell külön említeni, hogy a szöveg a vizsolyi bibliában versekre van tördelve. A vizsolyi biblia helyesírását igyekeztem megőrizni, de csak addig, ameddig nyomdatechnikailag nem támaszt súlyosabb követeléseket.

Máté evangéliuma 20, 1—19.

A vizsolyi biblia szövege.

1. Mert hasonlatos az mennyeknec országa az gazdaghoz, ki ió reggel ki mégyen, miueseket fogadni az ő szőleiébe. 2. Es meg szerződuén ő velec egy napra tiz pénzbe, el küldé őket az ő szőleiébe. 3. Es ki ménuén három órakor, láta más rendbélieketis az piatzon áluán hiualkodni. 4. Monda azoknakis: Mennyetek el tijs az szőlőbe, és az mi igaz néktekis meg adom. 5. Azoc pedig el ménénec. Es esmét, hat és kilentz órakor ki ménuén szinte azonképpen tselekedéc. 6. Tizen egy órakor pedig ki ménuén, találа más rendbélieket áluán hiualkodni, és monda nékiec: Miért állotoc itt nap estig hiualkoduán? 7. Mondánac néki, mert senki nem fogadott meg minket, és monda nékiec: mennyetec el tijs az szőlőbe, és az mi igaz meg fizeté. 8. Mikoron pedig immár estue vólna, monda az Gazda az ő Vintzelérénec, hidd elő az miueseket és fizes meg nékic, el kezduén az vtolsokon mind az elsőkig. 9. Es mikor elő iöttec vólna az kic tizen egy órakor mentec vala az munkára, azokis feienként tiz pénzt vőnec. 10. El iöuén pedig az elsőc, alíttyác vala hogy ők többet vennénec, de azokis feienként tiz pénzt vőnec. 11. Es mikor fel vöttec volna az pénzt, zugodnac vala az gazda ellen. 12. Ezt monduán: Ezt vtolsóc tsac egy óráig munkálodtanac, és azokat mi hozzánc hasonlatosocká tötted, ki az nap-

Átdolgozott szöveg.

1. Mert hasonlatos a menyeknek országa a gazdához, ki mindjárt reggel kiment, munkásokat fogadni szőlejébe. 2. És megszerződvén velök napi tíz pénzben, elküldte őket szőlejébe. 3. És kimenvén három órakor, látott másokat is a piacon tétlenül állni. 4. Azoknak is mondta: Menjetek el ti is a szőlőbe, és ami igazságos, megadom nektek is. 5. Azok pedig elmentek. És ismét kimenve hat és kilenc órakor, ugyanígy cselekedett. 6. Tizenegy órakor pedig kimenvén, talált másokat tétlenül álldogálva és mondta nekik: Miért állotok itt napestig tétlenül? 7. Azt mondták neki, mert senki sem fogadott meg minket. És mondta nekik: Menjetek el ti is a szőlőbe és ami igazságos, megkapjátok. 8. Mikor pedig immár este lett, azt mondta a gazda a vincellérének: Hívd elő a munkásokat és fizess meg nekik, elkezdve az utolsókon az elsőkig. 9. És mikor jöttek, akik tizenegy órakor mentek a munkára, azok is fejenként tíz pénzt kaptak. 10. Jövén pedig az elsők, azt vélték, hogy ők többet kapnak. De azok is fejenként tíz pénzt kaptak. 11. És mikor felvették a pénzt, zúgolódtak a gazda ellen, ezt mondván: Ez utolsók csak egy órát dolgoztak és hasonlatosakká tetted azokat hozzánk, kik a napnak terhét és hőségét szenvedtük. 13. Ő pedig felelvén mondta egyiknek: Barátom, nem cselek-

nac terhét és heuségét szenuedtüc. 13. Ö pedig feleluén monda eggyiknec, barátom, semi bosszut nem tészec raytad, vagy nem tiz pénzbe szerződtélé meg én velem. 14. Vedd fel az mi tiéd és meny el, én pedig az vtolsónacis amit akaroc adni mint te néked. 15. Vagy nem szabadé nékem az én marhámból azt miuelném az mit akaroc? auagy az te szemed azérté gonosz hogy én ió vagyoc? 16. Ezenképpen az vtolsóc elsőc lesznec, és az elsőc vtolsóc. Mert sokan vadnac az hiuatalosoc, de keuesen az választottac.

17. Es fel menuén Iesus Ierusálembe, melléie vöue tizenket tanituányokat tsac magoknac az vton, és monda: 18. Imé fel mégyünc Ierusálembe és az embernec fia el arultatic az Papi feiedelmeknec, és az irás tudóknac, és halálra kárhoztattyák őtet. 19. Es adgyác őtet az pogányoc kezébe hogy meg tsufollyác, de harmad nap fel támad.

szem gonoszul veled. Vagy nem tíz pénzbe szerződtél-e meg velem? Vedd, ami a tiéd, és menj el. Én pedig az utolsónak is annyit akarok adni, mint teneked. 15. Vagy nem szabad nekem azzal, ami az enyém, azt mívelnem, amit akarok? Avagy a te szemed azért gonosz, mert én jó vagyok? 16. Ekép lesznek az utolsók elsők, és az elsők utolsók. Mert sokan vannak a hivatalosak, de kevesen a választottak.

17. És felmenvén Jézus Jeruzsálembe, csak a tizenkét tanítványt vette maga mellé és azt mondta nekik: 18. Íme felmegyünk Jeruzsálembe és az Embernek Fiát elárulják a papi fejedelmeknek és az írástudóknak; és halálra ítélik őt. 19. És pogányok kezébe adják őt, hogy megcsúfolják, megostorozzák és megfeszítsék. De harmadnap feltámad.

Lukács ev. 18, 9—17.

A vizsolyi biblia szövege.

9. Monda pedig némellyeknekis, kic el hittéc vala magokban, hogy ők igazac vólnánac, és egyebeket semminec alítanac vala illyen példa beszédet. 10. Ket emberec mennec vala fel az Templumba hogy imádkoznánac, az eggyic Phariseus, az másic Publicanus. 11. Az Phariseus áluán, illyen módon imádkozic vala magában: Isten hálákat adoc néked, hogy nem vagyoc ollyan mint egyéb emberec, ragadozóc, hamissac, paráznác, vagy minémü imez publicanusis. 12. Böytölöc kétszer egy heten, igazán meg adom dézmáiát minden marhámnac. 13. Az Publicanus pedig táuol áluán, nem akaria vala szemeitis az égre fel emelni, hanem veri vala az ő mellyét, ezt monduán: Isten légy irgalmas nékem bünös embernec. 14. Mondom néktec, alá jöue ez az ő házához meg igazitatuán, inkábhogy nem amaz. Mert valaki fel magaztallya magát, meg aláztatic, és az ki meg alázza magát, fel magaztaltatic.

Átdolgozott szöveg.

9. Monda pedg némelyeknek, kik elhitték magok felől, hogy ők igazak, és a többieket megvetették, ilyen példabeszédet: 10. Két ember ment fel a templomba, hogy imádkozzék, az egyik farizeus, a másik vámszedő. 11. A farizeus megállván, ilyen módon imádkozott magában: Isten! hálát adok néked, hogy nem vagyok olyan, mint egyéb emberek, rablók, gonoszak, paráznák, vagy minémű ím e vámszedő is. 12. Bőjtölök kétszer egy héten, igazán megadom a dézsmát minden vagyonomból. 13. A vámszedő pedig távolállván, nem akarta még szemeit sem felemelni az égre, hanem verte mellét, ezt mondván: Isten! légy irgalmas nékem bűnös embernek. 14. Mondom néktek, hogy alájöve ez az ő házához megigazulván inkább, hogynem amaz. Mert aki felmagasztalja magát, megaláztatik, és aki megalázza magát, felmagasztaltatik.

15. Hoztak pedig ő hozzá kis gyerme-

15. Hoznac vala pedig ő hozzáis kis gyermekeketis, hogy azokat illetné, mikor pedig azt láttác vólna az tanítuányoc, megdorgálác azokat. 16. Iesus pedig mikor az gyermekeket hozzáia hitta vólna, monda: Engedgyétec hogy az gyermekec iöijenec én hozzám, és őket meg ne tiltsátoc, mert illyeneké az Istennec országa. 17. Bizony mondom néktec, valaki vgy nem vészi az Istennec országát mint az kis gyermec, semmiképpen nem mégyen bé abba.

keket is, hogy érintse azokat. Mikor pedig ezt látták a tanítványok, megdorgálák azokat. 16. Mikor pedig Jézus magához hívá a gyermekeket, mondá: Engedjétek, hogy a kis gyermekek énhozzám jöjjenek és el ne tiltsátok őket, mert ilyeneké az Isten országa. 17. Bizony mondom néktek: aki úgy nem fogadja Isten országát, mint gyermek, semmiképen be nem megyen abba.

Fil. 4, 1—9.

A vizsolyi biblia szövege.

1. Annakokaért szerelmes atyámfiai és kéuánatosoc, én örömem és én koronám, ecképpen állyatoc az Wrban szerelmesim.

2. Az Euodiát kérem, az Syntychestis kérem, hogy ugyan azon eggyet értsenec az Wrban. 3. Tégedetis kérlec igaz társom hogy légj segitségül ezeknec, vgj mint kic az Euangelium dolgában én velem eggyütt munkálodtanac, az Celemennel és az több segitő társaimmal egybe, kiknec neuec vadnac az életnec könuében.

4. Örüllyetec az Wrban mindenkoron. Esmét mondom örüllyetec. 5. Az ti elméteknec mértekletessége niluán légyen minden embereknél. Az Wr közel vagyon. 5. Semmiről ne legyetec szorgalmatosoc, hanem minden könyörgéstekben és imádságtokban hála adással az ti kéréstec meg ielennyenec Isten előtt.

7. Es az Istennec békesége melly minden értelemnec felötte vagyon, erősségül lészen az ti szieueiteknec és az ti elmeiteknec az Christus Iesusban.

8. Touábba, attyámfiai, az mellyec igazac, az mellyec tiztességesec, az mellyec igaz cselekedetec az mellyec tiztác, az mellyec szerelmetesec, az mellyec ió hirüec, és ha mi ióság és ha valami ditséret, azokról gondolkodgyatoc. 9. Melyeket tanúltatokis, vettetekis, hallottátokis, láttatokis, énbennem, azokat czelekedgyétec, és az békeségnec Istene lészen veletec.

Átdolgozott szöveg.

1. Annakokáért szeretett atyámfiai, kik után kívánkozom, én örömem és koronám: ekképen álljatok meg az Úrban, szeretetteim!

2. Evódiát kérem, Szintikhét is kérem, hogy egyetértsenek az Úrban. Sőt kérlek tégedet, igaz társam, légy segítségül ezeknek, kik az evangélium dolgában együttmunkálkodtak velem, meg Kelemennel és több segítő társammal, kiknek nevük ott van az életnek könyvében.

4. Örüljetek az Úrban mindenkoron! Ismét mondom, örüljetek! Szelídségtek legyen nyilván minden embernél! Az Úr közel vagyon! Semmi felől ne aggodalmaskodjatok, hanem könyörgéstekben és imádságtokban mindenkor hálaadással vigyétek kéréseiteket Isten elé.

7. És az Istennek békessége, mely minden értelemnek fölötte vagyon, őrizze meg a ti szíveteket és a ti elméteket a Krisztus Jézusban.

8. Továbbá atyámfiai, arra igyekezzetek, ami igaz, ami tisztességes, ami igazságos, ami tiszta, ami szeretetre méltó, ami jóhírű, derekas és dícséretes. 9. Amit tanultatok, átvettetek és hallottatok tőlem, amit láttatok rajtam, azt cselekedjétek és a békességnek Istene veletek lészen.

Karner Károly

Prófétai teológia

1. *Felemás igában.*

A filozófiának mindig volt és mindig lesz is olyan törekvése, hogy az összes szellemtudományokat saját főhatósága alatt összefoglalja. Ez a törekvés hozzátartozik a filozófia tudományos és rendszerező ösztönéhez. A filozófiának természetes igénye, hogy a létezés és ismeret minden mozzanatát felmérje, a realitásokat és a transzcendens vagy metafizikai lehetőségeket rendszerezze s minden probléma körébe eső kérdést az emberi szellem értékelő igazsága alá csoportosítson.

Hogy a filozófia ezeket megtehesse, azt nekünk nemcsak, hogy megakadályoznunk nem lehet, de nem is szabad. A filozófia létjogosultsága, értelme, haszna, célja éppen abban van, hogy a lényeg-kérdésekre vonatkozó összes ismereteket keresi, kutatja, feltárja — ha tudja, — rendszerezi s eredményeit az értelmes gondolkozás eszközeivel magyarázza és megérteti.

A filozófia a maga egyetemes és átfogó törekvésében természetesen a teológiát is igyekszik a maga bűvkörébe bevonni. A szellem történetének folyamán böven akadnak olyan korszakok, amikor a teológiának a filozófiába való bevonása a kettő teljes eggyéolvadását jelenti. Nem egyszer előfordul, hogy a szellem legmagasabb megnyilvánulása egyenlő az Istennel s hogy az isteni-ismeret egyben a Legmagasabb Szellem ismeretét is magába foglalja.

Azt is meg kell állapítanunk, hogy sokszor maga a teológia is örömmel fogadja a filozófia abszolút uralmát. A filozófiai világkép kereksége tetszetős s mindig a szellem egészségének, tisztaságának és friss voltának a bizonyítéka. A teológia szívesen koldul a maga „szárazságához" egy kis fenségest, vonzót, megragadót s főleg „érthetőt". A filozófia egyeduralkodói pompájában el tudja hitetni a teológiával az ember szellemi gazdagodásának, esztétikai színességének, erkölcsi tökéletesedésének s tudománybeli gyarapodásának a dogmáit. Amialatt azonban a teológia ezeket a filozófiai dogmákat elhiszi, azalatt saját ősi principiumait veszti el.

A teológia filozófiától kölcsönzött világképe derűs és optimista. A szellem teljességére vágyó ember természeti ösztönénél fogva sokkal szívesebben magáévá teszi ezt a derűs filozófia-teológiai világképet, ahol önmagában legalább annyira hihet, mint Istenben, mint a komor, eredendő bűnről, szellemi és testi nyomorúságunkról s éppen ezért egyedül csak a Megváltó-Istenben remélt kegyelemről „hitt" valóságot.

Mihelyt azonban a teológia Istent s a Vele elválaszthatatlan kapcsolatban lévő bibliai Kijelentést valóságnak fogja fel, kénytelen lemondani a filozófiai világnézet színességéről, szépségéről, nyugalmáról és megnyugtatásáról. A teológia nem élhet felemás igában. Még akkor sem élhet, ha — mivel teológiai vonatkozásban szeretne alázatosan tudományt művelni — emberi gyarlóságánál

fogva az „isteni dolgok" megfogalmazásához kénytelen a filozófiában elfogadott „értelmes" fogalmakat, a filozófia által teremtett logikai elemeket, rendszerező készséget s általában az egész szellemi arzenált használni.

A Kijelentés világának elismerésével a teológia természetesen visszautasítja azt az álláspontot, mintha tudományos mivoltát s tudományosságának tárgyszerűségét a filozófia biztosítaná. A teológia tudományosságának alapja nem a filozófia, hanem az egyház. Teológia nem ott van, ahol filozófia van. Jóllehet minden teológus részére nemcsak kívánatos, de szükséges is a minél teljesebb filozófiai tájékozottság. Teológia ott van, ahol egyház van. Az egyház tárgyi léte a teológia tudományosságának feltétele és célja.

2. *Teológiai szinopszis.*

A teológia az egyház és a benne szóhoz jutó kijelentés ténye miatt tudományos tekintélyének csorbulása nélkül nyugodtan lerázhatja magáról a filozófia és a világnézetek felemás igáját. Sőt tudományos tekintélyét és tudományos önállóságát éppen az biztosítja, ha saját eredeti alapjain gazdálkodik tudományával és probléma-kezelésével. A teológus a maga személyében sokat nyer azzal, ha széles filozófiai látóköre van. A teológia azonban azzal nyer legtöbbet, ha öntudatos alázattal visszatér eredetéhez, azaz önmagához.

A világháború utáni teológiát általában jellemzi az, hogy nem szégyel visszatérni ősi alapjaihoz. Ha a két világháború között megnyilvánuló óriási teológiai termést szemügyre vesszük, azt kell mondanunk, hogy még azoknál a teológiai irányoknál is, amelyek nem szakítanak filozófiai vagy világnézeti alapjaikkal, hanem tovább őrzik a mult század liberális-kultúrprotestáns hagyományt, előtérbe lép az egyház kérdése. Azoknál a teológiai irányoknál pedig, amelyek bátorságukkal s Isten előtti felelősségükkel elmetszették a teológiai szellem mult századbeli, történeti kontinuitását, egyenesen az egyház kérdése kerül a teológiai gondolkozás fókuszába.

Az első világháború utáni teológus nemzedék valósággal kilép a történeti fejlődésből s abban lesz forradalmi és úgy előzi meg korát, hogy nem előrelép, hanem visszafelé a történetben. A református teológia Barthban, Brunnerben, de Quervainben, nálunk Makkai Sándorban, Révész Imrében, Vasady Bélában, Tavaszy Sándorban visszatér reformátori, kálvini, augusztinuszi. páli alapjaihoz. Az evangélikus teológia Althausban, Heimben, Köberlében, Bultmannban, Gogartenben, Weberben, Piperben, sőt részben még a Wobbermin-féle irányzatban is Luthert próbálja újra rendszerezni. A római katolikus teológia, amelyik a mult században a protestáns filozófiai-liberális teológia hatása alatt állott, Krebs, Maritain, Przywara, Pribilla, Adam, Guardini s részben Unamuno teológiájában a tomizmust hangsúlyozza, tehát általánosságban Aquinói Tamás katolikus skolasztikáját követi.

A görögkeleti ortodox teológia nagy orosz képviselőiben: Bulgakov, Berdjajev, Sesztov teológiájában az ortodox középkori misztikus és liturgikus elemeket igyekszik feltámasztani.

Az említett irányok és nevek sokban különböznek egymástól. De egyben megegyeznek. Valamennyien komolyan veszik Isten realitását. S Isten realitása miatt az egyház realitását. A teológiai szinopszist éppen a teológiai irányokban érvényesülő *egyház* azonossága adja. Az első világháború utáni teológia nem világnézet, vallásos filozófia vagy esztétika igyekszik lenni, hanem kifejezetten egyházi teológia. Az egyházi teológia gyakorlati vonatkozásban felekezeti teológiát jelent.

A felekezeti, konfesszionális teológiának semmi köze sincs a felekezetieskedéshez, sem polemikus, sem apologetikus értelemben. A felekezetieskedés politikum, külső hatalom kérdése. A felekezeti teológia pedig a konfesszionális igazság kérdése, tehát a belső, éltető erő problémája. Mindenik a maga keresztyén „megélésének" legdinamikusabb elemeit hangsúlyozza. Ebben a felekezeti teológiában az az érzésünk, hogy az egyes eltérő konfessziók éppen az egyház azonos problémája révén sokkal közelebb állanak egymáshoz, mint a világnézeti vagy filozófiai „teológiákban". Ennek egészen bizonyosan az az oka, hogy az egyház Istentől rendelt történeti lényege és hivatása mélyebben keresztyéni, mint az egyházra rászállott történelmi korok és álláspontok kavargó pora, értékelése és magyarázása.

3. *Bizonyságtétel és misszió.*

Az egyház tényénél fogva a teológia tudományos feladata az, hogy bizonyságot tegyen az egyház Uráról. A teológiának és a bárhol, bármilyen körülmények között való igehirdetésnek témája és feladata teljesen azonos. Nem igaz az, hogy az igehirdetés „gyakorlati", a teológia pedig „elméleti" magatartás. Az egyházban nincs gyakorlati és elméleti magatartás. Egy magatartás van: a bizonyságtétel.

A bizonyságtétel elméleti és gyakorlati oldalát sem lehet megkülönböztetni. Aki „elméletileg" nem látja az egyház Urának kijelentett igazságait tisztán, az „gyakorlatilag" hazudik, mert nem azt mondjt, amit mondania kellene. A bizonyságtétel lényege éppen az, hogy nem azt mondom, amit én akarok, ami nekem tetszik vagy megtetszett, hanem azt, amit Isten akar mondani rajtam keresztül. A bizonyságtevő tudja, hogy mi az Isten igazsága s mivel tudja, nem mást mond, hanem *éppen azt* mondja.

Honnan tudja? Onnan, hogy hiszi. A bizonyságtevő nem azt tudja, amit neki bebizonyítanak, tudás, intelligencia, képzettség révén megmagyaráznak, logikai kényszerűség, következtetés, ellenérvek segítségével vele elfogadtatnak, hanem azt „tudja", amit hisz. A hitben Isten önmagáról tesz bizonyságot. A hitben Isten ajándékba adja azt, amit nekünk Róla tudnunk kell. Mivel pedig a bizonyságtévő nem tudás, hanem ajándékképpen kapja hitét s ezzel együtt és egyidőben mondanivalóját, neki sem az a feladata,

hogy agyvelők megértése számára bizonyítson. Bizonyítás helyett egyszerűen arról kell beszélnie, amit hitében kapott. A bizonyságtevő nem önmaga képességeiből rendez kiállítást, hanem alázatosan megvallja hitét. A bizonyságtevő éppen ezért nem rétor, hanem „szürke" próféta.

A bizonyságtételnél fogva a teológia lényege a misszió. Tehát ismét ugyanaz, ami az egyháznak is lényege. A teológus is meg az „egyháztag" is hamar és mindig elfelejti Isten igazságát. A misszióban éppen az jut szóhoz, hogy az egyház bennünket folyton *emlékeztet*. Emlékeztet a sákramentumokra és saját bűneinkre. Az egyházban, ha gyakorlati elnevezés miatt van is teológus, pásztor és „tag", lényegében véve csak egy van: hívő. A hívő pedig az, aki örökké emlékezik. Megemlékezik Krisztusról és élete nyomorúságáról. A misszió lényege az, hogy erről mindenki megemlékezzék. Éppen ezért állandóan harcolni kell az emberi természet ellen s engedni, hogy a bizonyságtételben Isten készítse el a lelkek misszióját.

A misszió nem emberi hódítás és lélekhalászat. A misszió ez: Istennek igénye van rám. A misszió első sorban nem az egyházon kívüliekhez, hanem az egyházon belül lévőkhöz szól. Első sorban ezeknek kell tudniuk azt, hogy nyomorult férgek s egyedül a kegyelem tarthatja meg őket. A misszió így nem is az egyházon kívüli, mint inkább az egyházon belüli tévedésekkel száll harcba első sorban. Mivel az egyház a saját tagjait tekinti missziói területnek s ott kell bizonyságot tennie önmagáról, ezért szenvedő az egyház.

Az egyház azért szenvedő egyház, mert örökösen misszionálandó tagjai az emberi egyetemes nyomorúság állapotában vannak. Az egyházat szenvedővé lényegében nem a külső üldözés teszi, hanem a benne élők bűnös elesettsége.

4. *Predestináció és eszhatológia.*

Isten realitása, az egyház valósága, a bizonyságtétel igénye és a misszió követelménye miatt a teológiára rendkívüli feladatok hárulnak. Ezeket az óriási megbízásokat önmagától nem vállalhatja. Egyedül „a predestináció és eszhatológia kettős fényében állva, az „idők között" hirdeti az Igét, botránkozásul és bolondságul azoknak, akik elvesznek, de megtartásul azoknak, akik a választottak közösségében, a Krisztus testében és szentek egyességében várják az ígéretek teljesedését".

Makkai Sándor e klasszikus fogalmazása világosan rámutat arra, hogy az egyház a maga bizonyságtételét csak azért vállalhatja, mert el van rá rendelve s csak akkor, ha elrendelésének tudatában van s csak addig, amíg az elrendelés fényeskedik előtte. Az egyház azért tehet bizonyságot Istenről, mert Isten erre hívta és választotta el az egyházat.

Az egyház megbízásának alapja a predestináció. Másik alapja pedig az eszhatológia fénye. A predestináció nagy terhének, óriási felelősségének és mérhetetlen távlatainak csak azért tud az

egyház bűnösségében és emberi gyarlóságában is megfelelni, mert Isten végleges uralma lebeg előtte. Az egyház cipeli a bűnös ember terhét, mert egyszer felmenti Isten e teher hordozása alól. Az eszhatológia lényege az, hogy Isten az idők végén beleavatkozik a történet folyásába s újra való személyes megjelenésével végét veti a látható egyház nyomorúságainak és a láthatatlan egyház dicsőségébe ragadja el az övéit.

A teológiának nem kérdése, hogy összehangolja magát a korszellemmel, vagy a filozófia fejlődésfokain megnyilvánuló emberi szellemiséggel újra meg újra hűtelen házasságra lépjen. De kérdése, talán egyetlen kérdése az, hogy eleveelrendelt sodrában hogyan tud megfelelni annak a várakozásnak, amit Isten újra való megjelenése szab elé. S vajjon a református egyház megítélése nem abban van-é, hogy missziójában elfelejt bizonyságot tenni a predestináció és eszhatológia „kettős fényéről"? „Egy teológia, amelyik merne mindenre vállalkozni, azaz eszhatológiává lenni, nemcsak új teológia, de új keresztyénség is lenne", mondja Barth.

A teológiának s vele együtt az egyháznak vállalnia kell a maga missziójában azt, hogy a predestináció sorsvonala és az eszhatológia váradalma között tegyen bizonyságot az egyház s vele együtt a teológia Uráról.

Predestináció, eszhatológia, bizonyságtevés és misszió: ez a prófétai teológia. *Koncz Sándor*

Bűnügyi regény és irodalmi disznótor

Húsz-huszonöt siheder terpeszkedik a vidéki mozi nézőterén. Ludas Matyi idejében, nem lévén még mozi, a hasonló korú suhancok, hasonló dologtalan időben a falu szélén hasaltak karikába. Lábukon csizma, fejükön süveg, kezükben könyv. Ez a húszegynéhány siheder olvas. Hangosan olvas, egyik a másiknak, szebb részleteket mutatnak be, megbeszélik olvasmányaikat. A légkör irodalmi. Bekecsek, csizmák, süvegek s a hozzájuk tartozó szagérzetek nélkül azt hihetnők, hogy fiatal literátorok esztétikai élményeikről csemcsegnek. A suhancok azonban nem klasszikusokat olvasnak, nem irodalmi csemegéket: színesfedelű füzetből olvasnak érzelmes ponyvát és detektívregényt. A mozi falragaszai egy francia kémfilmet hirdetnek. Mindez valahol a magyar Alföld kellős közepén, egy kisebbfajta városban. Gondolatébresztő kép — különösen egy vidéki kultúráról írandó cikk elején.

A sihederek tehát bűnügyi regényt olvasnak. Ha most feltennők a kérdést, hogy miért, különböző feleleteket kaphatnánk. Azért, mert olcsó, mert izgalmas, vagy érzelmes, mert serdülőkoruk fantáziáját foglalkoztatja. Lehet alkalmas feleletet találni.

A tény azonban tény marad: bűnügyi regényt olvasnak s ezen kívül nem is olvasnak mást. Ezért el lehetne marasztalni — mondjuk a középosztály magasabb műveltségének, a tiszta irodalmiságnak, vagy akár a gyermeknevelésnek piedesztáljáról a sihedereket és velük együtt az osztályt, ahonnan kiszakadtak, a parasztságot és el lehetne marasztalni a kiadókat, akik nem olcsó klasszikusokat, hanem olcsó ponyvát adnak ki. Könnyű lenne bűnbakot keresni s a legénykék ponyvaolvasása kapcsán vagy parasztságunk szellemi elmaradottságáról, vagy a kiadók lelkiismeretlenségéről értekezni. Nem akarjuk azonban megvédeni sem a parasztságot, sem a kiadókat, nem elégedhetünk meg ezekkel a könnyű megoldásokkal. Nem az a baj, hogy ezek a fiatalemberek ponyvát olvasnak, hanem az a baj, hogy egyáltalában megtanították őket olvasni. Az írni-olvasnitudás nemzeti hiúsági kérdés lett. Az analfabéták csekély száma a kultúrfölény egyik legbiztosabb mértékegysége. Ez a közkeletű felfogás a kultúra útját csak az írás-olvasás kapuján keresztül tudja elképzelni s a rendszer legfőbb gondja megtanítani polgárait írni és olvasni, — hogy azután ponyvát és demagóg sajtótermékeket olvashasson. Valóban szép útja a kultúrának! Mintha a betű már önmagában is nemesítő, felemelő lenne. Megtanították a betű tiszteletére, de nem védték meg a betű becsületét. Az olvasnitudás kiragadja a népet egy ősi kultúrkörből, hogy a mesék helyett a Kastély borzalmait nyujtsa, a balladák helyett döcögő tudósítást egy fővárosi rablógyilkosságról, a népdalok helyett slágert gépzene kísérettel. Az iparosodásnál is nagyobb züllesztője a népi kultúrának az írni és olvasni-tudás. S helyébe nem adott semmit. A középkorban olvasni tudni egyenlő volt a latin tudással. A latin nyelvtudás pedig egyúttal a kultúra ismeretét jelentette. Csemegéül megkapta az olvasó a legendákat. A protestantizmus a betű mellé odatette a Bibliát — s mesének Toldit, Árgirust, Bankó leányát, csak korunk nem tud az ábécé után falragaszoknál és ponyvánál egyebet adni. Van ugyan irodalmunk — sietek megelőzni a fejcsóválásokat — odáig azonban sokszor a nyolcéves gimnázium s a négyötéves egyetem sem vezeti el az embert. A klasszikusainkat úgy adták ki, hogy az felért egy mumifikálással: díszesen, költségesen, kezelhetetlenül és rosszul. A modern népi irodalom, — egy Móricz, egy Illyés, egy Darvas munkái — pedig csak városi rajongóknak készül. Az írni-olvasni megtanult parasztsiheder légüres térbe kerül, az élőszó világából az irodalom világába. Ezzel a vándorbottal, az ábécével, azután ott is hagyja tanítója, mondván, boldogulj most már a magad lábán. S a siheder megtalálja P. Howardot, a Kastély titkát és társaikat. Vörösmarty felkiáltása ma időszerűbb, mint száz évvel ezelőtt: „Ment-e a könyvek által a világ elébb?" Kétséges, hogy megy-e elébb, hiszen minden új író és olvasó suttyó legényke egy új fogyasztója a Dohánynagyáruda színes füzettömegének. Azt mondják, a nép könyvekre szomjazik. Természetes. Kivették a mesék, balladák, dalok világából a betűk világába, most keresi a táplálékát. Nem a könyvesboltok fínom és

drága portékáját, hanem a ponyvának is a legolcsóbbját, a tízés húszfilléres regényeket veszi. Ösztönszerűleg rátalál a legízléstelenebbre, arra, amit elesettségéhez a legméltóbbnak tart. Nem ő választja a könyvet, a könyv választja az olvasóját. Csak meg kell figyelni, hogy választ könyvek között járatlan ember olvasmányt könyvtárakban, könyvesboltokban, dohánytőzsdékben. S még sem vagyok a ponyva ellensége, nem akarom kitépni a sihederek kezéből. Csak merüljön el ez az irodalom minél mélyebb népi rétegekbe, csak így várhatjuk, hogy majd Cervantesük és Arany Jánosuk támad. Valami más az, ami nyugtalanít: hogy nem lehet ebben a ponyvatengerben elmerülni. Olvasmánynak felszínes, emberformálónak mégis mérgező. Nincs belőle emelkedés.

Ám a puszta olvasnitudás még nem magyarázza meg teljesen, hogy miért töltik sihedereink idejüket a ponyvával, mikor a városban számos kultúrintézmény működik szomjas lelkek kiszolgálására. Hagyjuk most a mozit és nézzünk szét ebben a városban, melyet cikkünk számára kísérleti terepül választottunk. Itt újság is jelenik meg, gimnázium is van, nagyszámú intelligencia él, a kaszinó, az iparoskör, három felekezet és a nőegylet rendez telente teákat, bálokat, vallásos esteket, előadásokat, van könyvtár s két-három hétig színtársulat is működik. Az olvasni megtanult legényke számára megannyi példája a magasabb kultúrának, megannyi lépcsőfok, megannyi fogantyú annak, aki feljebb akar kapaszkodni. De ha már várnak képzeltük el a kultúrát, azt is mondhatjuk, hogy megannyi ágyútorok, megannyi lefelé irányított szurony. Mert mit lát a kísérleti városunkban a csizmássüveges gazdaifjú? Azt látja, tapasztalja, hallja, hogy a kultúrélet társadalmi esemény. A műsoros esten „megjelennek", az olasz hagversenyre hazafiasságra hivatkozva hívják meg a közönséget, a tudományos előadás előtt a törvényszék elnöke kioktatja a rendezőt és az előadót, hogy őt milyen hely illeti meg, a nőegylet estélyén az elnöknő kénytelen átengedni helyét a — rendőrkapitánynak. Mindenki hivatalból van jelen, hivatalból és hazafiasságból unatkozza végig a hangversenyt, az ismeretterjesztő előadást, a műsoros estet. Az egész — nagyon messziről nézve — olyan, mint az uralkodó réteg kis játéka, harca jobb helyekért, elismerésért, az asszonyoknak meg divatbemutató. A csekélyebbértékűség-kórnak van egy különös tünete: a beteg állandóan azt sóvárogja, hogy a város az első sorokban lássa (mert több első sor van), hogy lássák pontos helyét a városi rangsorban, hogy a többi embereket a háta mögött tudja. Ennek a tünetnek gyógyítására kiválóan alkalmasak a kultúresemények: színház, hazafias ünnepély, hangverseny, tudományos előadás — mindegy, hogy mi. Csak így lehet vidéki városban tömött padsorok előtt irodalomról, művészetről, tudományról beszélni. De még így is bizonyos engedményeket kell tenni a közönségnek. Mert nincs meg ebben a társaságban az áhítat, hogy meghallgasson egy tanulmányt Tompa Mihályról, egy előadást az atomelméletről, egy felolvasást a magyar őstörténetről. Magáért az előadásért még a csábító előlülés

kedvéért sem megy el senki (utóvégre nem lehet öt-hatnál több első sort beállítani!). Az őshazáról szóló előadás mellett vagy egy helybeli úrnő énekel úgynevezett magyar nótákat cigányzene kísérettel, vagy idősebb úriemberekből alakult banda játszik édeskésebb bécsi valcereket s végül a leggyakoribb vonzóerő: sörözés és tánc. Sörözés előadás közben, a tánc — utána. Nagyon szeretem a sört is meg a táncot is, de miért kell meghallgatnom közben vagy előtte az előadást az ugorokról meg a kuturgurokról, mikor engem az nem érdekel s csak zavar abban a beszélgetésben, amit a szomszédommal folytatok. De nem érdekel az atomelmélet sem, Tompa szerelme sem. De senkit sem érdekel a teremben. Hiszen a Tompa-előadás meg fog jelenni a helyi lapban, az őstörténeti előadást megtalálhatom a szakkönyvekben, az atomelméletet pedig a fizikatanár szívesen elmondja a vasárnapi kiránduláson — ha érdekel. Minek ezért ennyi embert összegyüjteni, mikor valamennyiünket csak a sör és a tánc érdekel? Miért kell az iparoskör disznótoros vacsoráján meghallgatnom egy előadást Petőfiről s a nőegylet teáján egy másikat — Mátyás királyról? Talán az előadók szereplési vágya és magas társadalmi állása kényszeríti rá a közönségre ezeket az előadásokat? Ebben az esetben ez nagy ízléstelenség. Mert ízléstelenség a dolgainkról beszélni olyanoknak, akiket ez nem érdekel. Viszont ízléstelenség olyan előadásokra járni unatkozni, melyek nem érdekelnek. A vidéki kultúrélet tele van ilyen ízléstelenségekkel. Miért van minderre szükség, az irodalmi disznótorokra és hazafias hangversenyekre? Azért, mert ezek az urak érettségis koruk óta mind művelt emberek és a műveltség kötelez. Nem tudnának tiszta szívvel mulatni, ha egy-egy üres órát nem áldoznának a kultúrának. A sihederek őszintébbek voltak. Ők megmaradnak a francia bűnügyi film és P. Howard, a rémregényíró mellett. Ők nem unatkoznak végig klasszikus zeneszámokat, mert kultúremberek, hanem egészségesen kifütyülik, ami unalmas. Jól teszik. Sokkal természetesebben élnek, mint mellettük a kultúrember, aki szintén legszívesebben P. Howardot olvassa (szebb kötésben), csak a cigányzenét szereti s a helybéli történelemtanár népművelési előadása helyett szívesebben menne el a moziba. A siheder elmegy, röhögni és izgulni fog, ő ellenben? Kénytelen néha komolyabb irodalmat, Harsányit, Csathót, sőt Kodolányit olvasni. Amit a vidéki „kultúrember" a filmen, a cigányon és a keménykötésű ponyván kívül áldoz a műveltségért, az a siheder szemében csak társadalmi kötelezettség. A siheder nem fog elmenni a tudományos előadásra, már csak azért sem, mert ott táncrakészült, kacér asszonyokkal és rangjukra féltékeny urakkal találkozik. Nem is tudom, hogy beengednék-e egyáltalában. Vannak persze népművelési előadások, melyek egyenesen neki szólnak, a sihedernek, a gazdának, aki „kapáját letevé", sőt a jó háziasszonynak. Itt elemi iskolás emlékeit frissítgetik a gimnázium tanárai, tehát nagyrészt felesleges dolgokat hall. Nem is érdekli őt a tudomány, hogy Szent István hány püspökséget alapított, s Mátyás milyen rendeleteket hozott.

Ezek az adatok engem sem érdekelnek. A sihedert minden tudás csak önmagán keresztül érdekli. Hozzáereszkedő szempontokra van szüksége — ehhez azonban nem csak megértés, hanem bizonyos merészség kell: egy ilyen előadás mindig bizonyos határokon táncol s „rendes" ember nem szívesen lép át ezeken a határokon. A „népművelő" csodálkozik, hogy előadását olyan kevesen látogatják és elkedvetlenedik.

Eddig kíméltük az előadót: az írónőt, aki másfélórán keresztül felolvas, az előadót, aki nem tud beszélni, a szavalót, aki belesül a versbe, az énekest, aki hamisan énekel. De a produkció gyenge színvonala nem menti a hallgatókat. Művész, közönség és kritikus a legtöbbször megérdemlik egymást. Ime egy kis eset, mely azután messzebbre is fog vezetni. Egy vidéki városban egy hagverseny keretében az Operaház egy ismertnevű tagjának fellépését hirdették. Az előadáson a konferanszié sietett a tapsviharban bejelenteni, hogy most X. Y. — a nevet a zajban senki sem hallotta — a Magyar királyi Operaház tagja — ezt egyre hangosabban és hallhatóbban — fog a János vitézből nehány dalt előadni. A művész fellépett, „előadott", a közönség tapsolt, rajongott, lelkesedett az Operaház tagjáért, másnap a helyi sajtó szirupos stílusában ömlengett, földig borult a nagyság előtt, aki megtisztelte a várost megjelenésével és hangszálaival. Harmadnap nyilatkozott a művész, az igazi. Őt senki szereplésre fel nem kérte, tehát nem lehetett Z. városban, következésképen ott nem is énekelhetett. A rendezőség hirdette az operaénekest és felléptetett egy kardalost, aki valaha talán valóban az Operaház tagja volt. De mit tesz a fővárosi név! A vidéki kultúrélet felszínességét semmi sem mutatja jobban, mint a sznobizmusa. Ha már kultúrelőadás, akkor fővárosi művészeket akar hallani. A különbséget egy művész és egy kontár között már nem ismeri fel. Mindez nagyfokú csekélyebbértékűségérzés, felületes idegenimádat és hagyománytalanság jele. Aki azután a vidéki társadalom kultúrigényeiből meg is akar élni — mint a vidéki színészek is — az kénytelen leszállítani a színvonalat.

Ismét felvetjük a kérdést, mi ennek a provincializmusnak az oka? Budapest felszívó hatása? Ismét könnyű bűnbak lenne. Hanem inkább a középosztály, az intelligencia kultúrafogalmának kezdetlegessége. A vidéki intelligencia nem tud kultúréletet élni, mert csak a külsőségeit tanulta el, mint a siheder az olvasásnak. S itt van az *alfabétizmus* mellett a második tévedés: a gimnáziumadta műveltség túlbecsülése. A gimnázium és a szaktudás éppen elég arra, hogy lemossa az emberről a tudatlanság alázatát. Ma már unalmas közhely, hogy egyesek a műveltséget lezárt és megtanulható tudáshalmaznak tekintik, melynek megszerzését a bizonyítványok igazolják. Tévedés. A gimnázium célja csak az lenne, hogy alkalmassá tegyen kultúréletre — ezt az alkalmasságot azonban nem szerezheti meg a bizonyítvány, melyet sokszor anyai könnyek és egyéb mellékkörülmények csikarnak ki. Nem, a gimnáziumi bizonyítvány igazolja ugyan, hogy a fiatalember

átment bizonyos szellemi tornán, szellemi kezelésen s ezt elfogadható módon kibírta. Műveltté a gimnázium senkit sem tesz, csak képessé a művelődésre. Ami nagy különbség. De a legtöbb érettségizett ezt a képességét valami befejezettnek tekinti s a következő negyven-ötven évben ennek a nyolc évnek az emlékeiből él s nem érzi szükségét a továbbépítésnek. A gimnáziumot s a gimnázium nyujtotta tudást is túlbecsültük és túlbecsüli általában a társadalom. Ma sokat beszélnek a gimnázium túlterheléséről: szeretnék tágítani a kaput, könnyebbé tenni a bizonyítvány megszerzését. Való igaz, tulterhelik a gimnáziumot a diplomára igyekvők. De megint nem őket kell elmarasztalni, hanem a szegény XIX. századot, mely a gimnáziumok és maturusok számával is kultúrát és kultúrfölényt akart teremteni.

Ma sok a művelt ember és még sincs műveltség. A paraszt is, a tisztviselő is műveltnek érzi magát, különösen lefelé. Mivel társadalmi különbségekről beszélni már nem illik, — a XIX. század ezeket is megszüntette, — most már kulturális ranglétrát tettek a helyébe. Legalább a felvilágosodottabbak. De ha letépjük a vezető osztály homlokáról a kultúra dicsfényét? Akkor megint csak lesznek társadalmi ellentétek, vagyis valaki nem azért lesz goromba a paraszthoz, mert ő érettségizett, az meg csak hat elemit végzett, hanem egyszerűen azért, mert paraszt. A paraszt szempontjából egyre megy. Elfelejtik műveltségükre és egyetemükre büszke urak, hogy az igazi műveltség nem gőgös, nem ismer rangsort, sem urat, sem parasztot.

Hajdan volt egy népi kultúra s volt egy magas kultúra. Egyik sem volt bizonyos tájakhoz vagy városokhoz kötve. Aki elővette Horatiust, s aki lejegyzett magának egy népdalt, kultúrát ápolt. Ma van nehány millió emberünk, aki ír és olvas s még nehány százezer, aki kultúrembernek tartja magát. S vannak, igaz, kevesebben, akik szeretik a zenét, a verset, a könyvet, szívesen elnéznének képet és szobrot is, ha gyakrabban kerülne a kisvárosba ilyesmi s szívesen járnának színházba is, ha ott egyebet is láthatnának, mint operettet és divatos vígjátékot. Tulajdonképen róluk kellett volna írnom ebben a cikkben, melyben oly sokszor voltam kénytelen a kultúra szót leírni. Az igazi vidéki kultúra persze nem dobogókon és a vacsorázótermekben jelentkezik: az áhítatos, művelődni vágyó ember négy fala között, baráti társaságban. Ez a kultúra nem akar a városi tömegekre hatni: művelői lassan megundorodnak a dobogósditól, házi foglalatosság lett, nehány embernek esti beszélgető társa akar lenni. Ősei is vannak ennek a vidéki kultúrember-típusnak: az egyházashetyei ügyvéd és a nyéki gazdatiszt.

Sárkány Oszkár

Mit kezdjünk a munkássággal?

Az egyház mindig azzal a feszélyezettséggel beszél a munkás-kérdésről, mely azoké szokott lenni, akik valahol igen sokat ügyetlenkedtek, vagy mulasztottak. Lehetetlen be nem látni, hogy nem értünk a munkássághoz. A theologiánkat már a középosztályban fogalmazzák, egyházi munkánk pedig még nem találta meg az eszközeit és módszereit a munkásság lelkipásztorolásához. A parasztsággal az egyház már évezredek óta foglalkozik, hasonlóképen az értelmiséggel is. A munkásság a legfiatalabb társadalmi osztály, úgyszólván a szemünk előtt alakult ki pár évtized alatt, s — ezt az egyház bizonyos mentegetéséül lehet felhozni, — azonnal olyan világnézeti alapon alakult ki, — amely eleve elzárkózott a keresztyénség elől. Az egyház most kezd észbe kapni, hogy mit is veszít a munkássággal, amikor már a nemzet egészének mind nagyobb rétegei sorozódnak be a munkásság sorába, s különösen városi gyülekezeteink óriási százalékban ennek az osztálynak tagjaiból kell megalakuljanak. Ma már azonban a munkásságnak vagy ellenünk alakított frontja, vagy legalább is tartózkodása van, az egyház pedig a mulasztások feszélyezettségével udvarol a munkásságnak.

Mik az okai, hogy a munkássághoz nem tudtunk, vagy nem tudunk igazán hozzáférni? A munkás más ember, mint a többi? Ő nem értheti meg az evangéliumot? Neki nem lehet gyülekezetévé az egyháza? A munkás is bűnös ember, aki harcolva él a kísértéseivel, kívánja az Isten békéjét, s féli a halált. Nem a munkás ember a különös, de *a munkássors, a munkástársadalom, a munkásműveltség.* Azért az egyház munkásproblémáját sem lehet máshonnan kiindulva feldolgozni, mint a társadalmi kérdésből, a munkásság szociális helyzetéből kiindulva.

I. A munkásságé *alapjaiban vándor-sors.* A paraszt a földjéhez van kötve, az értelmiség is sokkal kötöttebb. A munkás a munkaalkalomhoz van kötve. Ahol a munka, ott a munkás. Máról holnapra gyártelepek, sőt alkalmi metropolisok alakulhatnak egy-egy feltárásra kerülő bánya, vagy más természeti kincs köré. Így a munkás lakhelye szerint is, de egész sorsának benső törvényszerűségei szerint is ki van téve annak a szeszélynek, amit a termelés, a tőke természete, akarata jelent. A tőke vállalkozásainak, alkotó kedvének (ha csak igen meg nem szorítják szociális törvények,) kényétől függ mindenestül a munkás, hiszen a munkás kénytelen ennek a tőkének eladni a munkáját, mindig azzal a bizonyossággal, hogy sokkal több hasznot hajt a munkájával, mint megközelítőleg meg tud érte keresni. Így a munkás tulajdonképen állandóan ott árulja magát a munkapiacon, s ez a piac semmivel sem kevésbbé szeszélyes, mint bármely áru piaca. Így a munkásnak vándor sorsában ki is alakul a vándorerkölcse is. A máról holnapra berendezett élet nyomot hagy a lelkében. E miatt lesz óvatosabb a barátkozásban, kevesebb hitű a maga

erejében, könnyebben kísérthető, hamarabb lázítható, tartósabban gyűlölő, makacsabb az elveihez, s a kevesebb veszteni való állandó harcias vállalkozója, mert ő nem az Istennel azonosítható elemi hatalmakkal küzd, melyek valósága legföljebb fatalizmusba, vagy komor hitbe kényszeríti a megvertjeit, hanem emberek ellen harcol. Ő minden életnehézségét személyesen látja maga előtt a tőke, a munkaadó személyiségében. Ezért érti meg a munkás mindig csak a maga fajtáját. A munkásnak csak a munkás a testvére, s egyetlen társadalmi osztály, melyet igazán osztály alapon lehet szervezni. A munkásságnak ez az egymásba kapcsolódó két jellemvonása, a vándorerkölcs és az osztálytudat az első akadályok az egyház munkája előtt. A munkás nem érzi úgy a helyi gyülekezet vonzását, mint a falusi ember. Az abban nevelkedett fel. A tájnak, melyen született, a talajnak, melybe élete gyökerét eresztette, — megtartó erős szálaival érzi magát lekötve az egyházba, s a templom egyben a falu középpontját jelenti számára. A munkásság a jövevények szemével néz a városi templomra, s nem talál, de nem is keres gyülekezetet az egyházában. Érzi, hogy sorsa vándor sors, s nem vesz magának fáradságot, hogy beleeressze a gyökereit a gyülekezetbe is. Mint a városban magában, úgy a városi gyülekezetben is az urak, a polgárság gyülekezését és életformáját látja, amelyhez semmi köze sincs. Az ő nyelvét ott nem beszélik, s az ő kérdései ott nem kerülnek szőnyegre. A munkásság az egyházat is osztályszemüvegen keresztül nézi.

Ez annál különösebb, mert a munkás életforma a városban való feszengése és vándorlási kényszere ellenére is *városhoz kötött életforma.* A városok az iparosodás helyei, s a vándorló munkás a városba érkezett idegen. Ha valaki megfigyelné a budapesti munkásság összetételét, rájönne arra, hogy a falusi népből milyen törvényszerűen végigjárt vándorúton kerültek ide mind az ipar munkavállalói. A szűk határú faluból kiszorul a földtelenek szabad csapata, vagy elindulnak az élet erősei szerencsét próbálni, s felverik a sátraikat a nagyváros határában, a peremvárosokban, a jobban érvényesülők aztán a belsőbb városrészeket szállják meg. Egy állandó városbaözönlés felvonulási vonalain végig lehetne mutatni a városi munkásság csapatait aszerint, amint frissebben, vagy régebben érkeztek. Itt a városban aztán megkezdődik a talajkeresés, a gyökéreresztés. Azok, akik csak most érkeztek, idegenül tapogatóznak a nagyvárosban, akik már itt születtek, még haza járnak a nagymamához látogatóba falura, a régebbiek már talán szégyenlik paraszti őseiket, a Józsefváros és a Ferencváros pedig már határozott arcú, megtelepedett városi jellegű embertömeget mutat. Akármelyik rétegről legyen is azonban szó, mind egyformán nélkülözik városban azt, ami otthon magától értetődő volt; — a közösség megtartó erejét. A falu zárt közösségének kötött hagyományai kialakult, sajátos erkölcse, a templom köré épült élete egész szervezetével egyetlen utalás arra, hogy itt kialakult egy, akármilyen gyarló, de keresztyén erkölcsi-

ségű élet-, hagyomány- és szokás-rendszer. Itt mindenkinek alkalmazkodnia kell a közösség életmódjához. A városi munkásság ebből a közösségből szakadt ki, mint a messzire került gyermek a szülői házból, s hasonlóan ehhez, élvezi a korlátlan szabadságot. A város tele van a most érkezett számára csupa kísértéssel. A városban való elmerülés, elkülönült, titkos élet minden városi rejtelme és bujócskája felkínáltatik a munkásságnak. A falu egyetlen üvegkalitka, melyben mindenki mindenkit ismer és figyel, ellenőriz, fegyelmez. A városban *magánember* lesz az ember, s ember legyen, akit ez meg nem szédít. De ha még ez nem is lenne, a város akkor sem tudná pótolni a falusi közösséget. A falu életformájára a keresztyénség hosszú hívő évszázadain rányomhatták keresztyén őseink a maguk bélyegét. *A városnak még nincs mínálunk keresztyén multja. A mi ipari városaink mind az istentelenség hajnalán alakultak, az egyháztól való elfordulás első lázában, s még nincs gyülekezeti hagyományuk.* Városi gyülekezeteink nem tudnak fegyelmező, Istenre intő, tömör közösségek lenni. A városi ember nem érzi maga körül a gyülekezetet. (Különösen a szórvány evangélikusság!) Azért a munkásság önkéntelenül is talajtalan lelkileg. Magánember, akit senki és semmilyen a falusi életszervezethez hasonló hagyomány, szokás és életrendszer nem figyelmeztet igazán az egyházra. Faluban az emberek beleszületnek a gyülekezetbe, itt külön-külön bele kell őket csalogatni. És meg kell vallanunk, hogy a városi lelkipásztorkodásnak a módszerei még nem is alakultak ki a kezünkben, úgyhogy még nem is értünk eléggé ahhoz, hogy is lehetne a város szabad és elrejtőzött lakóját begyüjteni a templomokba?

Az ember azt hinné, hogy a fent jellemzett elrejtőzködő magánember egyéni vonásokat vesz fel. Pedig nem így van. *A város tömegembert nevel.* A városban, holott csupa egymásnak ismeretlen ember egymás mellett való nyüzsgölődéséből alakul az élet, mégis határozott bélyeget kap az ember. Az egyformán küszködők tömegszenvedélyei, tömegélvezetei, tömegszempontjai, tömegmegmozdulásai ragadják el az egyest. A falusi élet közösségi élet. A városi élet tömegélet. A közösségi életben érték és felelős az egyén. A tömegéletben nem számít, s felelőtlen az egyén. A keresztyénség pedig közösségi élet és nem tömegmozgalom. A közösségben kivirulnak az áldásai, kibontakoznak az erői. A tömegben elsikkadnak a mélységei, s a tömeg áttapos az igazságain. A közösséget eszmények hevítik. A tömeg csak élni akar, úgy, ahogy lehet. Azért a városi tömeg ember, amivé csaknem minden munkásember válik, nehéz talaja a keresztyénségnek s nehezen lesz belőle egyház.

Nem kevésbbé súlyos kérdés egyházi szempontból a munkásság politikai jellemvonása. A munkásság minden osztálynál többet politizál. A paraszt politizálása kvaterkázó okoskodás, az értelmiségieké szellemi játék ahhoz képest, ahogy a munkásság politizál. *A munkáspolitizálás rögtön szervezkedés is, érdekvédelem, küzdelem az életért, harc a többi társadalmi osztályok ellen,*

véresen komoly elvi és gyakorlati állásfoglalás. A paraszt természettől és ősidőktől fogva politizál, a munkásságot *tanították* a politikára. Még hozzá egységes, egyértelmű és egycélú, az osztály érdekeinek kiharcolását célzó politikára. Ebbe a komoly politizálásba persze a többi osztályok, különösen pedig a tőke, a munkaadók önkéntelen szolidaritása kergette bele a munkásságot. Akárhol álljon ma a munkásság politikailag, — mindenképen a világnézeti marxizmuson nevelkedett fel egyetértő osztállyá. A szocializmus tanai kényszerű igazságok, melyek előtt hovatovább meg kell hajolnia a világnak. A marxizmus azonban világnézet, melyben a keresztyén társadalmi felfogás, általában a keresztyénség, sőt általában a hit és az Isten ellen indult meg a támadás. Ezen a helyzeten semmit sem változtat az sem, hogy ma a munkásság nagyrésze már nem szakszervezetek és zsidó marxizmus eszköze. A munkásság életszemlélete azért mégis ebben a levegőben alakult ki, s ezért nagyon nehéz hozzá az Isten, a hit, a keresztyén mondanivalóval közeledni.

Ezek alapján láthatjuk, hogy a munkásságnak a munkaalkalomhoz kötött bizonytalan életformája, városi életének talajtalansága, a benne kialakult tömeglélek s politikai nevelése egyaránt nehézségeket támasztanak ahhoz, hogy elfogulatlanul, s magától keresse az egyházat.

II. Másik oldalról az egyházat egy csomó lelkiismeretfurdalás bántja.

Ezek közül is elsőnek azt szeretném említeni, hogy *az egyház nem tudta megállítani a családi élet szétzüllését, amely főleg a városi lakosságban indult meg, s ezért elsősorban a munkásság érzi a hatását.* A munkások életformája ugyanis, mely a szülőket kétfelé való dolgozásra, a gyermeket az utcai csavargásba kényszerítette, a nyomor, s a folytonos gondok, az ital átka, a külvárosi hangnem és levegő megfertőzték a családi életet és feldúlták békéjét. Ebben a belső romlásban persze elsősorban azok a belső, lelki értékek kerültek vásárra, melyek a családi élet alappilléreit jelentették, így a keresztyén hit is. Pedig az egyháznak alapvetően fontos életérdeke, hogy a családok benső lelki egyensúlya, lelki egysége meg legyen. Hiszen az egyház semmire nem építheti úgy lelki munkáját, mint a családokban őrzött hit hagyományára, s arra a családias levegőre, melyben az egymáshoz való lelki hozzáférés lehetséges. Egyházunk akkor volt erős és ott volt erős, ma is így van ez, ahol a családok hűen ápolták az egymásért való lelki felelősség hagyományát és szentségét. Az egyház pedig sem fizikailag, (hogy könnyített volna az életkényszer szerű családi szétszóródás veszedelmén), sem lelkileg (hogy egybetartotta volna a családokat mostoha külső körülményeik ellenére legalább hitben) nem tudott segítségére sietni a családoknak. Ennek eredményét aztán elsősorban a munkásosztályban aratjuk, hiszen ott legnyilvánvalóbb a családi élet benső elgépiesedése, megkeményedése és megüresedése. Lelkileg meghasonlott

családokhoz pedig igen nehéz akár a vallástanításnak, akár a szószéki szolgálatnak hozzáférnie.

Másik lelkiismeretfurdalása pedig ott alapozódott meg az egyháznak, ahol nem tudott a munkásságnak nyomorúságos sorsával eléggé egyetérteni s az ellen megfelelően kiállani. Az egyház bizony nagyon sokszor kiszolgálta a felsőbb osztályok érdekeit, ha nem is határozott helyesléssel és cinkossággal, de hallgatásával és megalkuvásával. A munkásság érezte is ezt, s a munkásnyomor mellé mindig tetemrehívta az egyházakat. Az, hogy erőtlen keresztyénszocialista pártokat alakítottunk, nem megoldás. Az egyház a szeretet és igazság elvét nem tudta életbe követelni a világtól. Egész modern gazdálkodásunk, termelésünk, állami és társadalmi életünk úgy alakult ki, hogy az mindenkinek hamarabb kedvezett, mint a munkásságnak.

A harmadik lelkiismeretfurdalás azért van, mert még ma sem vagyunk felkészülve igazán éppen ennek az osztálynak a lelkipásztorolásához sem világnézetileg, sem egyházi munkamódszerben. Az értelmiségi ifjúság pl. állandó gondozásban részesül tanulmányai során és a főként neki írt egyházi sajtóval, a parasztság sokkal közvetlenebbül együtt él a papjával, a munkásság azonban az egyház legkevésbbé gondozott gyermekserege.

III. Pedig, a munkásságnak is szüksége van Krisztusra. Szüksége van bűnbocsánatra, szeretetközösségre, reménységre, tiszta igehirdetésben eléje adott lelki vezetésre, tiszta erkölcsre nevelő bizonyságtevésre, s ő is várja az örök élet üdvösségét. Az is biztos, hogy Krisztusnak éppen olyan kedves, mint akármelyik osztály. Mit tegyünk hát, hogy az egyház és a munkásság mégis találkozhassanak?

Mit tegyen ezért az egyház?

Küzdenie kell azért, hogy a munkássors se legyen az esetlegességnek kitett, bizonytalan, vándorsors. A munkásélet biztosításáért, s megbízhatóságáért folytatott minden politikai küzdelem mellett ott kell lennie.

Komolyan kell tusakodnia azért, hogy a városi életet is átvilágítsa az evangéliummal, s a városi misszióhoz való eszközöket megtalálja. A városnak is meg kell kapnia a keresztyén közösségi élet életformáját, s azért a városi gyülekezeteket is valósággal gyülekezetté kell olvasztania. Kell, hogy a városi gyülekezetek is hagyományőrző, biztos életformát, keresztyén hagyományt, szokás és életrendszert jelentsenek a hívek számára.

Lelkiismeretes személyes munkával, a lelkekkel való külön foglalkozással meg kell találnia az erőket a városi tömeglélek hatásainak ellensúlyozására, s ki kell szabadítania az öntudatos keresztyén személyiségeket a tömegből. Újra személyiséggé és egyessé kell nevelnie a városi tömegembert, s benne elsősorban a munkásságot kell felszabadítania a szabad személyes lelki életre.

Tudományos felkészültséggel és minden eszközzel le kell győznie a világnézeti marxizmust és minden istentelen, vagy Isten nélküli életrendszert propagáló szellemi irányzatot. A keresztyén

világnézetnek kell elfoglalnia a politizáló életszemlélet helyét.

A családi élet szentségéért, komolyságáért, egységéért, háborítatlan biztonságáért kell küzdenie, s azt teljes jogába visszaállítania.

Határozottan kell prédikálnia és a szeretetközösség megszervezésével példát kell adnia a szociális kérdés dolgában. Mi nem lehetünk a munka kizsákmányolásának oldalán, s kell, hogy megtaláljuk egy emberi életnek magyarországi lehetőségeit is.

Kell tudnunk személyes lelkipásztori munkát folytatni.

És mit tegyen a munkásság?

Higyjen magában, vagyis abban, hogy a becsületes munkának joga és becsülete van a jövő világában, melyet a keresztyénségre építünk.

A városi életben is keresse meg a keresztyén gyülekezet biztos talaját, lelki támasztékot nyujtó közösségét.

Ne értse félre az egyház személyesen hozzáforduló munkáját. Nem a magánéletébe illetéktelenül betolakodó a jó lelkipásztor, de Istentől rendelt őrzője a nyájnak. Forduljon bizalommal a lelkipásztorához, keresse fel, bízzon meg benne, kérjen tőle lelkiekben tanácsot, higyjen a lelki orvoslás sikerében és áldásában. Ne merüljön el az anyagi élet sivár törvényszerűségei közé.

Gondolja át örök élete felelősségével, hogy milyen gondolatokra építi az életét. Józanul mérje fel, mire vezet a világnézeti osztálygyűlölet, s a politikáját ne engedje istentelenségre építeni. De ne engedje nemzetietlen gondolatoknak sem át magát. Lásson Istenáldást vallásában, nemzetében, hivatásában.

Küzdjön a saját családi élete megtisztításáért, s magát fegyelmezze a bűnökkel szemben.

Sohase mondjon le az igazságos társadalmi élet lehetőségéről és eszményéről, de ne engedje magát ebben a hitében kihasználni. Ne kergessen ábrándokat, ne építsen politikai légvárakat, ne áldozza fel napi szenzációkért a családi tűzhelyét. Higyjen abban, hogy a megtisztult keresztyénség az ő legerősebb támasza, legfőbb szüksége, s a komoly keresztyén élet a legnagyobb Istenáldás.

Dezséry László

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

MAKAY MIKLÓS: A MEGÚJHODÁS ÚTJÁN. (Tanulmányok, írások. Budapest, 1941.) Makay könyvéről az az első, formális benyomása az embernek, hogy a sokatígérő címhez képest feltűnően csekély a terjedelme. De amint olvasni kezdjük írásait, megbékélve és sűrűn bólogatunk, hogy a végére érve, kicsit szégyeljük magunkat. Ha tömör jellemzését akarnánk adni a könyvecskének, akkor azt mondanánk: egy világotjárt, erős szociális érzékkel megáldott vallásoktató lelkész tájékozódása a válságba hullott világban. És ha a három jellemző valamelyikét ki akarnánk emelni, akkor az feltétlenül a „vallásoktató" volna. Makay mindig hivatása magasából hallatja szavát, beszéljen akár a betheli epileptikus-telepről, az alvó lelkiismeret okairól vagy „a köhögés titká"-ról. Tanulmányainak, cikktöredékeinek éppen az efféle mondatok a jellemzői: „Jézus nem alkotott új társadalmi rendet, de megdöntötte a régit azzal, hogy megtérésre hívta az embereket". Vagy: „Végső szava a Keresztnek van". És: „A megújhodásról szóló minden beszéd, vagy törvényhozás akkor a legeredményesebb és csakis akkor van erkölcsi alapja, ha az, aki beszél róla, vagy másoktól is megköveteli, maga is megújhodott". Egy lelkiember belső heve csap meg bennünket a sorokból, aki a kereszt alól szemléli a problémákat, és aki minden válság megoldásának újra és újra csak egy útját tudja megjelölni: Térjetek meg! Lelkének nagy fájdalma, hogy olyan világos, olyan magátólértetődő a megújhodás útja, de persze, a világ éppen a legegyszerűbb dolgokat nem akarja meglátni, magára mértékadónak elismerni. Nem az a bajunk, hirdeti Makay, hogy rosszak a rendszereink, hanem az, hogy bűnnel megvertek a rendszereket hordozó, azokat kitöltő emberek, s ami sokkal tragikusabb, nem is akarnak változtatni életük formáján. Légy jobb ember, add életedet át annak a kezébe, Aki *tud* is rajtad segíteni, és — itt lesz az új világ!

Makay keresztyénségének második jellemző vonása: emelkedett szocializmusa. Olvassuk el figyelmesen „A vallásoktató naplójából" — fejléc alá gyüjtött marginálékat; szinte tapintjuk, érzékeljük a nyomort, a kivetettséget. Ha csak *leírná* és szenvtelen, tárgyilagos hangon *megállapítaná* a nyomort, a proli-gyermeksors ríkató mélységeit, a tüneti feltérképezés aligha hatna meg bennünket. Makay szocializmusának nagy titka, hogy nem leír, hanem *együttérez*. Szívdobogás és imádság van e mögött a szocializmus mögött, és nem ökölrázás és nem olcsó, hatásos elmélet. Makay sokat foglalkozik a munkásságnak az egyházzal való szembehelyezkedésével, illetve eltávolodásával is. Éppen *ezen* a ponton nem védi az egyházat. „Ha eddig még nem mondtuk ki világosan, most kimondjuk, hogy az Egyházat, hogy szociális kötelezettségeinek is eleget tehessen, reformálni kell" — *írja Elkésett-e a keresztyénség?* — c. tanulmányában. És abban is igazat kell adnunk Makaynak, hogy „ha a munkástömegek kellően értékelve az Egyházat, belépnek annak falai közé, erősítik annak kimondottan szociális munkásságát, azt a munkát, amelyet az egyház éppen a munkásokért kezd, ezzel együtt erősítik a reformok vágyát és így siettetik is azt".

Makay egyéniségének harmadik jellemzője a világlátottság. Bethelről éppolyan könnyedséggel ír, mint Doumerguenál tett látogatásáról vagy a hét országon át vezető oxfordi utazásáról. Mondanivalóinak távlata van. Idegen ízek, színek teszik változatossá írásait, de az nem válik kellemetlenné és globetrotter-jellegűvé.

Makay könyvének címe: *A megújhodás*

útján, szimbólumnak is szép. A megújhódás *felé* csak akkor tarthat az egyén, illetve a közösség, ha már a megújhodás *útján* van! *Trombitás Dezső.*

CS. SZABÓ LÁSZLÓ: A KÍGYÓ. (Budapest, 1941. Franklin.)

Szépírónak és tudósnak indult Cs. Szabó László. Nevét először egy litografált diákújságban láttam, másodjára egy nemzetgazdásztól hallottam. A diáklap novellájára ma is emlékszem, de nem tudom feledni a tudós közgazda szavait sem, ki az ifjú Kautzhoz hasonlította, öregurasan röstelve e „nagyzoló" hasonlatot. Szépírónak és tudósnak indult, de később — ez a később Európa legválságosabb esztendeit jelenti, a harmincas évek elejét — dezertált. A szépirodalmat, mint valami szemérmetlen hivalkodást, elkerülte, — túl is adott rajta „Apai örökség" című kötetében. A tudomány ezidőtől gyötrelemmé vált számára, az elfojtott alkotóösztön ott tört ki rajta, ahol a legjobban szégyelte: feledhetetlenül szép miniatüröket írt novellák helyett a Közgazdasági Szemlébe, sub titulo könyvismertetés. Becsületes ember lévén, végképp felhagyott ezzel is. „Levonta a konzekvenciákat", ahogy a Casinoban mondanák, szépirodalom helyett naplókat és utikönyveket írt, tudomány helyett essayket és szisszeneteket. Szigorú naplókat, kérlelhetetlen, fagyos essayket alkotott (a fiatalabbak meg is bokrosodtak tőlük), de e művek egy-egy ellágyult fordulata megmutatta, hogy szigora önmagának szól, fagyos mondatai egy forró képzeletvilágot castigálnak, kérlelhetetlensége önkínzás.

Az aszkézisnek van egy rettenetes veszedelme: gőgössé teszi azt, aki nyikkanás nélkül állja a korbácsütést, embertelenné keményíti viselőjét a szőrhara. Cs. Szabó fegyelmezett és programmszerű önkínzásában épp e veszedelemig jutott s kik szerettük, féltünk, hogy nem jut el az alázatig, mely pedig egyedül adhat tartalmat a formának, mely a kegyes gyakorlatot áldássá teheti. Kishitűen féltünk. Azokat a motívumokat, melyek behajtott ajtaja megett megnyitották szívét, nem ismerhetjük s nem is firtathatjuk, de ismerhetjük a külső indítékot, a ránkszakadt rettenetes próbáját Istennek, a háborút. A próba csak a gonoszt keményíti meg, a jók alázatossá lágyulnak a sujtó Kéz büntető szeretete alatt. Feladta Cs. Szabó is gőgös tartózkodását, a naplóba burkolt hallgatást, az essaybe temetett hitvallást. Mennyi elzárkózás volt személytelen naplóiban, mennyi elutasítás essayiben! Kiki anyanyelvén tud csak őszinte lenni. Az író anyanyelve pedig a szép szó, mint ahogy a festőé a szín, az építészé a statikus és szilárd szerkezet. Cs. Szabó, legújabb kötete tanúságaként, hozzáfogott újra tálentomainak forgatásához. Alázatos sorsvállalását különlegesen rokonszenvessé teszi, őszinteségéről meggyőző tanúbizonyságot tesz az a leplezetlen vonakodás, ahogy hozzáfogott. Mintha még általtatná magát, hogy csak apja szamarait indul megkeresni, pedig a királyság felé van már útban...

Még csinálja a kommóciót, óvatos, hangulatkeltő, ihletelemző mottókkal vezeti be novelláit s közben is gyakran fojtja idézetbe szavát. Mesélőkedvét, mely mégiscsak lelke a szépprózának, alig meri szabadjára engedni; négy novellája közül csupán egy az (Az angol postakocsi), melyben játszatja fantáziáját s a mese szeszélyes fordulatának enged. Pedig nincs oka óvatosságra, tökéletesen ura e műfajnak, tudja a legnagyobbat is: mesterien idézi elő azt a feszültséget, mely a regény és dráma gyermekének, a novellának lelke. Pontos tájképeit úgy adja át, hogy rájuk üti személyiségének pecsétjét, enged a műfaj szubjektivitásának. „Régi városkák kapaszkodtak a sziklába, várfal helyett szőlő- és narancsliget kerítette őket. Legtöbb helyen csak egy csipkés torony maradt meg a várból, komor ciprusok közt ágaskodott". Aztán hozzáteszi: „Vén betyár a

csendőrei közt". Ahogy a szemléleti képet belső képpé formálja egy-egy ilyen tömör hasonlattal, melyet nem köt a „mint" poéta-hídja az előző képhez, hanem mondattanilag is elkülönülve robban utána, ez stilisztikájának művészi biztonsága.

A címadó hosszabb novella, a Kígyó, már túlmutat a műfajon. Semmi köze az úgynevezett „kisregény"-hez: a nagy epikus áramlású ciklusokkal tart rokonságot. Ebben a formában úgy hat, mint egy zenedráma, melyet regényből írtak át, gondosan ügyelve arra, hogy a szélesen áradó vallomásból a szólamok maradjanak csak benne. Az olvasónak nem lehet panasza e miatt: izgalmasabb olvasmányt képzelni sem lehet ennél, tisztább kompozíciót rég nem csodáltunk. S lírája még megejtőbb így: a sziklakompozíció alól hallik moraja, érzik remegése. Mérimée csodálatos La Vénus d'Ille-je ötlik az olvasó eszébe: abban remegett ennyi kimondatlan sóvárgás a kristályos mondatok, a kegyetlen kompozíció mélyén.

A recenzensnek fel kell ráznia magát, erőszakkal kell, hogy elszakadjon a műtől s tisztjére gondolva el kell mondani ceterum censeo-ját: ne álljon meg a szerző a novellaformánál. Bebizonyította, hogy e műforma művészi problémát már nem adhat neki, időzése nekünk sok gyönyörűséget szerezhet, de félő, hogy számára csak új buen retiro, búvóhely. Novellái regényre kötelezik s várakozásunk azt sejti, hogy ő az a prózaírónk, kit sem a stílromantika csábításai, sem magyar anekdotázó-fabulázó sors-siratás nem fogja megejteni. Önmagán kell csak erőt vennie, hogy a műfaji problémát megoldja. *Bóka László*

BODÓ JENŐ: HÁROM FOGOLYTÁBOR. (Kaposvár, 1940.)

A három híres, vagy még inkább hírhedt oroszországi hadifogolytábor — Katav, Ufa, Krasznojarszk — élete elevenedik meg filmszerűen Bodó Jenő könyvében. Munkájával nem akart „szenzációs" hadifogolyregényt, sem nagyhangú történelemírást összemesterkedni, műve egy volt magyar hadifogoly szerény visszaemlékezéseinek igényével lép elénk s mi mégis, vagy talán épp ezért szívesen és érdeklődéssel olvastuk e csinos, gondos kiállítású könyvet. Oly sok nagysikerű hadifogoly-regény után, e könyv szerzője még mindig tudott új színeket megvillantani a cári birodalom nagy poklából, feljegyzéseinek, egyszerű emberi szavainak mélyén ezrek, százezrek életének kicsiny örömeit és hatalmas szenvedéseit érezzük. A nagy fogolyvárosok körül zúgó, hömpölygő történelem — a háború borzalmas csatái, a forradalom lobogó tüze — láthatatlan, de mélyreható rezdüléseken keresztül jutott a táborba, hatását, erejét csak a nyitottszemű, érző ember láthatta. Bodó Jenő könyve éppen ezeknek a hatásoknak, sokszor különös erőknek, a hadifoglyok lelkében dúló történelemnek gazdag és érdekes gyüjteménye. *B-i L.*

BÁBSZÍNHÁZ. Magyarországon nem olyan új dolog a bábjáték, mint sokan gondolják. Már a XIII. században találkozunk az olasz-francia marionette nyomaival hazánkban. Ennek a bábjátszó kultúrának emlékét a kiliti bábjátékok őrizték meg. A bábszínház eleinte egyházi jellegű volt s a misztérium folytatásának tekinthető. Belőle fejlődött ki a Betlehem, melynek hordozható templomát megmerevedett bábjáték-, illetve misztérium-színpadnak tekinthetjük. A XVII. században cseh-morva közvetítéssel német játékstílus jött divatba, s ismertté tette nálunk is a Faust témát. Ekkoriban alakult ki Vitéz László figurája, melyben a vándorkomédiások által a köznép önmagát dicsőíti s személyesíti meg. Belőle alakul ki Ludas Matyi, majd harmadik híres figuránk mellékük sorakozik, a nevét sajátos nemzeti eredelünkből nyerő Paprika Jancsi. Közben az iskolákba és főúri kastélyokba is bevonul

a bábszínház, vannak állandó nyilvános játékházak is, de a mult században visszafejlődik az egész, s újabban egyetlen képviselője a városligeti, melyet a cseh eredetű Kiencz-család játszóhagyománya tartott életben. Művészi törekvésű, modern bábjáték meghonosítására Kökösi Orbók Loránd, majd Bevilaqua Béla tettek kísérletet a háború előtt. Több más próbálkozás mellett legutoljára Németh Antal és Blattner Géza rendeztek stílusos gyermekelőadásokat 1923-ban.

A Rév Miklós igazgatása alatt most megnyilt bábszínház ilyen előzményekre tekinthet vissza. Egyik műsorszáma Arany János Toldija, ezt néztük meg. A városligeti Vitéz Lászlóhoz hasonlóan alulról mozgatott figurái vannak, ellentétben a külföldi fővárosok zsinórrendszerű színházaival. A stilizált bábok remek képzőművészeti alkotások. Legkifejezőbbek Toldi Lőrincné, Bence és Lajos király magyar urai. Toldi arca kissé gyerekes. A báboknak szeme, szája mozog, amit néha nagyszerűen használnak is, de e mozgások általában rontják a figurák lárvaszerű stilizáltságát, primitívségét, s az egész játék naívságát. Különösen a szemmozgatás kölcsönzi lelkes élőlény benyomását a faarcnak, s ad tartalmat az általunk akarattalan mesealakoknak elképzelt báboknak. Ezáltal elvész a meseszerű hangulat és a stilizált meselénynek szánt alak sikerületlen emberutánzatként hat. A bábok mozgatásának módja már sokkal inkább fedi a megkívánt hangulatot. Vannak ugyan még túlzott mozgások, felesleges fejbiccentések, de általában jól érvényesül a törekvés, hogy a szöveg lelki rajzait a mozgás is alátámassza. Ebből a szempontból kitűnőnek mondható a bábok egymásközti „közlekedése", szóval a jelenetezés.

A jelenetezés sikere azonban főként a szöveg ügyes dramatizálásának tulajdonítható. Igen helyes, hogy szinte teljes egészében megmaradt a Toldi, melynek elbeszélő részeit a Regős szerepében megjelenő Arany maga mondja el. Az is jó, hogy alig toldották meg az eredeti szöveget. A tehetséges színészegyüttes szavalása igazán dícséretreméltó. És ez a fontos: a szép szavalás, amely Arany csodálatos nyelvének minden finomságát kidomborítja, s elbűvöli a hallgatóságot, mely a betű-Toldi után most fedezheti csak fel az igazi ruhájába: hangokba öltöztetett költői mű fülünket gyönyörködtető szépségeit. A bábjáték-Toldi arra is figyelmezet, hogy milyen drámai a mű felépítése és lélektani jellemzési módja. A színészek hangjának összeválogatása is jó, s beszédmodoruk az alakok karakterének szintén megfelelő.

A díszletek a bábokhoz hasonló művészettel készültek. A színpadképek, különösen a legmodernebb világítási effektusok alkalmazása következtében, erősen emlékeztetnek a Nemzeti Színház látványos színpadaira. Itt viszont nem hozható fel, hogy a szcenikai eszközöket túlzottan alkalmazzák, hiszen a bábszínjátszás lényege a „látványosság", mely a figyelmet minden oldalról leköti. A másfélórás előadás hangulatának jól megfelel a mélabús, balladás kísérő zene.

Kerékgyártó Elemér

Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. — Fel. v. Schlitt H.

SYLVESTER

PROTESTÁNS SZEMLE

7

TARTALOM:

Gaudy László: **Hat tér — hat ideológia** ● Péter Zoltán: **Spranger az evilági vallásosságról** ● Harsányi András: **A Középdunai Protestantizmus Könyvtára** ● **Könyvek és írók** (Molnár Antal: Árokháty Béla Psalteriuma — Könyvismertetések)

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: **MAKKAI SÁNDOR** FELELŐS SZERKESZTŐ: **KERECSÉNYI DEZSŐ**
FŐMUNKATÁRSAK: **PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN**

1941. JÚLIUS **BUDAPEST** **L. ÉVFOLYAM**

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

MOLNAR ANTAL: Arokháty Béla Psalteriuma — — — — — — 249
BÓKA LÁSZLÓ: Babits Mihály: Írók két háború közt — — — — 252
BIKACSI LÁSZLÓ: Kovács Endre: Az alázat évei — — — — — 254
SZABÓ RICHÁRD: Passuth László: Nápolyi Johanna — — — — 255
GÖNCZY GÁBOR: Magyar irodalmi almanach — — — — — — 256

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyüjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őriz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).
Felelős kiadó: Szabolcska László.
A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.
A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.
A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.
Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.
Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

Hat tér — hat ideológia

A huszadik század ötödik évtizedének kezdetén akad talán még olyan szabad keresztyén lélek, aki visszagondol az előbbi évtizedek kezdő éveire s megemlékezik azokról a ma szinte álomnak látszó eszmélkedésekről, hogy Európa filozófusai és esztétái mi minden jót vártak ettől a századtól. Huszadik század a század eleji ember lelkéből olyan gondolatokat váltott ki, amelyeket ma papirosra sem lehet írni.

A huszadik század eleji keresztyénség is egészen más volt, mint napjaink keresztyénsége. Majdnem két évtizedig tartott az a meggyőződés, hogy a huszadik század eleji keresztyénség egészen a multé, de ha a keresztyénség mai helyzetén meditál önálló teológus, sokszor szeretné benne találni magát a század eleji keresztyénség gondolat- és cselekvési szabadság világában, amelyben jobban tudott élni keresztyén-módon. A keresztyénséget joggal éri az a vád, hogy egyházi és hitbeli okokból a leghosszabb ideig tartó háború éltetője volt, de ma még inkább el lehet mondani azt, hogy a huszadik század harmadik és negyedik évtizedének vezető gondolata terjesztette ki a háború rémét majdnem minden világrészre. Nem világnézetek harcolnak csupán immár, hanem világrészek harcolnak egymás ellen a világrészek különböző pontjain.

Hálátlan feladat volna próféciát írni a lehetőségekről. Mint keresztyén emberek viszont felelősséget érzünk mindenért, ami közvetve, vagy közvetlenül mellettünk és érettünk, vagy ellenünkre történik s ezért kötelességének érzi napjaink gondolkodó embere azt, hogy a világrészek gigantikus harcait világnézeti szempontból megmérje s az eredményekre való tekintettel időnként elmondja vélekedését.

Véleményünk szerint a hat uralkodó földrajzi terület, mindegyik egy-egy világnézettől irányítva és befolyásolva a következő: *japán, orosz, arab, olasz, német* és *angol. Japán* feltörő hatalma valóban a századunk elején kezdődött. Emlékezünk az orosz-japán háború kimenetelére s tudjuk azt, hogy az e háborúban való magatartása milyen kiváló értékelést szerzett a japáni nép számára. Azóta mesélnek művelt mamák növekedő gyermekeiknek meséket a sárga veszedelemről.

Amióta a külmisszió áldásos munkáját a legszélsőbb keletre is kiterjesztette s Japán így főként a misszionáriusok közbejöttével megtanulhatta a német, angol és francia nyelveket, a nyelvtudást hálásan meg is köszönhették a különböző missziói alakulatoknak s ennek segítségével megismerhették az európai és amerikai kultúrát. Mint fiatal és győzelmek miatt gyorsan fejlődő nemzet tíz év alatt többet tanult, mint álmos s öregedő nemzetek száz év alatt, önállóságra és hatalomra vágyó törekvéseiben olyan lépésekkel halad előre, hogy nincs ellenlábasa, amelyik ezt az ira-

mot bírná. Megtanulta az európai és amerikai kultúrát, elég hosszú időt engedett ezen területek egyháziasságának arra, hogy Japánt misszionálják, de miután ezek az egyházi alakulatok nem érték el azt a célt, amelyet talán Japán is szívesen látott volna, ma a japán közvélemény inkább keresztyénellenes magatartásáról ad hírt, mint arról, hogy továbbra is szíves vendéglátója volna a keresztyénséget terjesztő munkának. Japán lelki életét szimbolikusan jellemzi az a tény, hogy külügyminisztere keresztyén, aki ezért a berlini tárgyalás után joggal részesülhetett pápai fogadtatásban is, de rendkívül jól érezte magát Moszkvában is, ahol olyan meleg fogadtatásban részesült s ahol olyan jól érezte magát, hogy erről az élményéről a diplomáciai szokásoktól eltérően nagyon is bőbeszédű riportokat lehetett, vagy kellett írnia.

Japánból közben havonként utaznak haza az eddig ott munkálkodott misszionáriusok. Igaz ugyan, hogy törvény betűje védi még a keresztyénséget ott, sőt a napokban vettük a hírt arról, hogy keresztyén közösségek állami rendelkezéseknek engedelmeskedve egy egyházat kényszerültek alkotni, melynek vezetője Abe methodista püspök lett, de az állam nagyon is programmszerű intézkedéseiből arra lehet következtetni, hogy az államnak a keresztyénséggel szemben való magatartása lényegesen megváltozott. Nem akarjuk azt állítani, hogy rendeletekkel akarja megszüntetni a keresztyénség létjogát a jelenleg uralmon lévő s háborút folytató Japán, de a látszat mégis e mellett szól. Különösen veszélyessé válik a helyzet akkor a keresztyénség szempontjából, ha Japán a most folyó háború végén olyan területeket csatolhat birodalmához, ahol eddig vagy a missziói munka, vagy pedig az állam hivatalos keresztyén jellege akadály nélkül megóvható volt. Azt a jelszót: Ázsia az ázsiaiaké, ma mintha úgy ejtené ki a japáni ember: az ázsiai lélek csak ázsiai vallásosságban élhet.

Eltekintve a lelki veszteségektől, amelyekkel számolni kell, számba kell vennünk azt is, hogy az európai és angol nyelvű amerikai keresztyénség különösen a század eleje óta rengeteg pénzt épített bele a japán érdekeltségű területekbe iskolák és szeretetintézmények formájában, amelyek ma a japáni államosítás esetén egyszerűen elvétetnének attól a keresztyénségtől, amelyet az imádságokban könyörgött ki hívő európai és amerikai emberektől s azok közül talán sokan vannak olyanok, akik nem is rajongtak azokért a kolonizáló tervekért, amelyekkel akkor is és azóta is meggyanúsíttattak.

Azt állítják, hogy Japán nem tud kolonizálni. Ez a tétel, amely vád vagy diagnózis, azt szeretné kifejezni, hogy Japánnak jövő nagy tervei megvalósításában szüksége lesz olyan tényezőkre és emberekre, akiknek már tapasztalatuk van ezen a téren s így talán Japán legjobban a misszió embereit használhatná fel céljainak megvalósítására. Ezt mi akarjuk sugalmazni nekik; Japán azonban úgy érzi, hogy olyan jövőt akar kiformálni magának, amelyben kizárólag a japán gondolkodás s japán lelkiség lesz az uralkodó.

Oroszország is egészen más ma, mint a század elején volt. A mai orosz napilapokban nem olvashat senki sem ott időző külföldiektől színes cikkeket arról, hogy az idegenekre milyen lenyűgöző hatást gyakorolt a húsvéti görögkeleti istentisztelet fenséges liturgiája. Ilyen ma már nincs s ezért sem lehet ilyesmiről írni. Oroszország sajátmagáról azt a hitet akarja kelteni, hogy állapota a keresztyénségen túlment állapotnak nevezhető. Hivatalosan megszüntették a keresztyénségnek látható emlékeit s ma még csak ikonok vannak s földalatti keresztyén összejövetelek, amelyeket hívő öregek vezetnek és tartanak fenn.

A párizsi, berlini, bécsi, zürichi, belgrádi vagy athéni emigrációban élő oroszok pedig amint nem tudtak elszakadni a szent Oroszországtól, ugyanúgy nem szakadtak el a szent orosz görög keleti egyháztól sem. Mi sem lett volna az orosz emigránsok részére természetesebb, mint németté, vagy franciává vedleni, vagy evangelikussá, vagy római katholikusnak áttérni. Az orosz azonban nemcsak orosznak maradt meg, hanem görög keletinek is. Sőt nemcsak nacionalizmusában megingathatatlan, hanem vallásosságában is. Úgy látjuk, hogy különösen ezen a területen érez szent hivatást az orosz emigráció s készít elő olyan teológiát a jövő Oroszország számára, amely tényleg életképesnek ígérkezik.

A „szent" Oroszország expanzív politikát sikertelenül folytatott a század elején, mai hitetlen állapotában pedig politikai álmaiból egyet s mást megvalósított. Terjeszkedni is kíván. Olyan földrajzi irányok felé is fordul ez az expanzív politika, ahol a terület és az ideológia még a keresztyénség előtti lelkiségben él. Ha a jelenlegi orosz ideológia hatását ezen a területen is érvényesíteni kívánja, akkor olyan remélt területeket veszít el a keresztyénség, amelyre álmaiban számított s amelyekről úgy látszik, bizonytalan ideig le kell mondania. A régmult időben egy meghódított területnek elsősorban a nyelvhez való ragaszkodását törték meg s vallásában hagyták élni a nemzetet. Ma az orosz politika ennek az ellenkezőjét végzi. Minden nemzet élhet nyelvében a mindig nagyobbodó Oroszországban, de el kell szakadnia attól a hitétől és egyháziasságától, amelyhez ma talán erősebben szeretne ragaszkodni.

Európa déli csücskeiben, Afrika legfelső szélein és Ázsia keletén s déli vonalain élnek az *arabok*, törökök, mohamedánok, akik a lelki egység kötelékei után sóvárognak napjainkban. Atatürk sohasem gondolta volna azt, hogy amilyen gyorsan megszüntette a kalifátus intézményét s ezzel látszólag a mohamedán világ vallási jellegét is, hogy halála után egy évtized sem telik el, s jó fajtestvérei éppen a kalifátust kívánják vissza legelsősorban. A fentebb említett területeken a mohamedánok száma egészen bizonyosan meghaladja a 200 milliós tömeget s ha ez a szám mélyen alatta marad a kialakulandó nagy hatalmak számának, azok a földrajzi területeikre bezárt értékek, amelyek fölött a jövőben rendelkezhetnek, legalább is egyenlő hatalommá emelik a többivel ezt a népcsoportot is. Ami pedig ennek a több államban élő fajnak egység-

hez való ragaszkodását és vágyát jellemzi, azt sem lehet lebecsülni.

Talán időrendben legkésőbb jelentkeztek a nagy nyilvánosság előtt, de szándékaik komolyságát igen határozott célkitűzések jellemzik. Területeiken határozott nacionalista gondolat van feljövőben. Egyiptomban nem igen olvasnak más nyelven írott újságot s a bírósági tárgyalásokat is nemzeti nyelven szabad lefolytatni. Ezeken a területeken a gazdag amerikai és a szegényebb európai missziók igen kiváló középiskolákat tartottak fenn, amelyeket a mohamedán világ bezárásra akar ítélni egyszerűen azért, hogy gyermekeik ne ismerjék meg se az amerikai, se az európai kultúrát, pedig eddig még a nyelvi ismeretek megszerzését is kívánatosnak tartották, most már arról sem akarnak hallani. Ilyen öncsonkító szándék után az ő szemükben is természetes folytatás az, hogy Mohamed próféta szelleme és tanítása szorítsa ki az eddig mutatkozó keresztyén tanítást és szellemet s a szeretet-intézmények vezetését és új szellemre való átalakítását elvégzik azok, akik ezután jutnak szóhoz.

A Nilus, a sivatag, a homok, az olaj és a gyapot vidékei, a szegénység és gazdagság vegyes vagyonú népei s a mindinkább öntudatosodó mohamedán ember határozottan ellenemond az európai, vagy amerikai területről jövő missziói gondolatnak, sőt inkább csak azokat a lehetőségeket látják maguk előtt, hogy a mohamedánizmusban is vannak missziói erők, hiszen joggal hivalkodhatnak azzal, hogy Európának nem is kis jelentőségű férfiai és asszonyai közül olyanokat hódított meg a Korán szelleme, akik ismerhették az Írás szavait is. S ebben az állításban van igazság. Nem lehet tudni azt, hogy az arab világ kik ellen s önállóan, vagy idegen hatalmak segítségével akar-e önállósulni, de az látható, hogy a várható nagy vállalkozásában a keresztyénség nélkül akar hatalomra kerülni s annak megszüntetésével uralkodni.

Az *olasz* gondolat területileg legközvetlenebb szomszédságban van azzal a vidékkel s azokkal a népekkel, amelyek a kultúra melegágyai és első szóvivői voltak. Ez a kivételes helyzet mindenha elkötelező erővel bírt e nép multjában és jelenében s tevékenységeit eddig mindenha meghatározta az az olasz, ill. római hit, hogy Jeruzsálem misszióját Rómának kell betöltenie. A római birodalom gondolata időnként egészen egyházi, máskor pedig imperiálista jelleget ölt. De megszüntethetetlenül megváltoztathatatlan.

Mint nép nem tudja magát arra a földrajzi területre korlátozottnak, amelyen mindig uralkodott s azok a közeli és távoli szomszédságban élő népek, melyek a közös törzsről való származás emlékét szívesen érzik, végighallgatják azokat az eszmélkedéseket, amelyek egy méreteiben igen hatalmas római világbirodalom lehetőségeiről álmodoznak. Expanzív szemlélet ez, amelyre pedagógiailag is készült ez a nép s eredményei talán a jövőben imponálóbbak is lesznek. Az a katholicizmus, amely ezen a területen s ezen államiság határain belül él, mint lelki központ kívánja hatalmát érvényesíttetni. Az állam vezetői is tisztában vannak a katholicizmus e jelentőségével, de ezen a területen éppen

nemzetnevelési szempontok és világhatalmi törekvések érdekében újabban más és más eszményeknek is jelentőséget kezdenek tulajdonítani. Magyarul azt mondhatnánk, hogy a katholicizmus sorsa esetleg ott válik egyszer legbizonytalanabbá, ahonnan eddig uralkodott. A Vatikán jelentős értékű szerződések birtokában van ugyan, de az olasz politika harcos és őszinte tagjai időnként félreérthetetlenül kifejezésre juttatják azt a vélekedésüket, hogy számukra az a katholicizmus kívánatos, amely engedelmeskedik a politikai céloknak. Ezért kerül nehéz helyzetbe a kétségtelenül legnagyobb tehetséggel megáldott s jelenleg uralkodó római pápa, akit a tengelyhatalmak időnként olyannak ítélnek, mint aki gondolkodásában a demokratikus államok rendszerével rokonszenvez, viszont a demokratikus államok vezető emberei azzal vádolják, hogy nem nyilatkoztatja ki álláspontját határozottan s ezért az ezen államokban eddig megmutatkozott rekatholizációs mozgalmak megszünetésén kívül a Rómával való egyéb lelki érintkezések leépítését is szorgalmazni kívánják. Tehát a legkeresztyénibb nép és állam a religio kérdésében s a vele szemben való magatartásában nem képvisel olyan álláspontot, amelyek a mostani jelek szerint a jövőre nagyon biztatók volnának. Kívülről mindenesetre ilyennek látjuk a helyzetet. Tehát a leghivatalosabb keresztyénség fellegvárának falai sem betonból készültek s nem bírnák el azt az ostromot, amit a mai világnézetek vasat is széttörő ágyúi rájuk zúdíthatnának. Nem mi gondoljuk ezt, hanem amint a jeleket figyeljük s emberek hangosan gondolkodnak ezekről a kérdésekről, mind szembeszökőbben adnak kifejezést annak a szemléletnek, amellyel ma minden keresztyéneket legalábbis arra kényszerítenek, hogy másképen, azaz sötéten látóbban is próbáljanak gondolkodni.

Ügyes hírszolgálati eredmény volt annak a hírnek felröppentése, hogy a római pápa néhány német tisztet és közlegényt fogadott szobájában. Azok, akik a hírt megfogalmazták tudatában voltak annak, hogy jóleső eseményről tesznek említést. Ugyancsak ilyen célokat kívánt szolgálni az a hír is, amely arról számolt be, hogy hány római katholikus német lelkész szerzett katonai kitűntetést. De ilyen biztató jelenségek után evangelikusoknak és római katholikusoknak egyaránt őszintén kell feltenniök azt a kérdést, hogy ereje teljében él-e a német keresztyénség? A megválaszolás tényére ma a helyzet nem ismeretében senki idegen nem válaszolhat.

A *német* nép mai nagy sikereihez hasonló átütő sikert a történelem folyamán csak akkor szerzett már egyszer, amikor Luther Márton tettén keresztül magára vonta a világ bámuló és hálás csodálatát; a béke fegyvereinek ama jelentős sikere megítélésünk szerint sokkal nagyobb volt, mint a mostani eredmény, de ezt annak a hangsúlyozásával állítjuk, hogy semmiképen sem akarjuk csökkenteni a mai németség eggyéforrott tömegének eddigi óriási eredményeit.

Németországban sincs bizonyára több hitetlen, különösen a háború harcai óta, mint más nagyobb államban, de vannak meg-

győződéses vallói annak a nézetnek, hogy a keresztyén alázatban és misztikus hangulatban élő németség nem lett volna képes az eddigi erőfeszítésekre. A nemzet ma szükséges egysége pedig semmiféle vallási elmélyüléssel nem volt biztosítható olyan nagy mértékben, mint a jelenlegi diadalmasan kiteljesedő nemzeti szocializmussal. Ennek a megítélésére sem lehet hivatott a kívülélő s arra sincs jogunk, hogy a magunk hitben rokon gondolkozásformánk szerint vizsgáljuk meg e nép vallásos életének, vagy egyháziasságának látható jeleiből azt, hogy miként áll, és él ott a keresztyénség.

Meghamisítanók a való élet történelmét, ha hitetlen jelzővel mernénk illetni azt, ami ott történik. Hazánkban eddig minden itt járt németről csak azt állapíthattuk meg, hogy hívő keresztyének. Idegenben úgy látszik mások is hasonló megállapításokat tehettek. Bizonyára otthon is csak olyanok, mint idegenben, s nagyon vakmerő s elfogult lélek volna az, aki azt merné hirdetni, hogy a keresztyénség megszüntetésére éppen ez a nép vállalkoznék.

Nem németek a németekkel szemben azt a hírverési anyagot többször felhasználták eddig is, hogy a keresztyénség hatalmi helyzete megingott Németországban s hivatkoznak olyan politikusokra és írókra, akik e vélekedésüknek szóban és írásban erőteljes kifejezést is adtak. Ezt nem is lehet tagadásba venni. De tudomásunk szerint szóban és írásban még soha és sehol annyit nem támadták a keresztyénséget, mint Franciaországban s ha ma vizsgáljuk ennek az államnak lelki alkatát, lehetetlen észre nem vennünk azt, hogy ott mennyire megváltozott minden, s a nép legnagyobb élményei után a legigazibb alapélmény jutott uralomra.

A német keresztyénség szerény magatartásának éppen az ellentéte az *angol* területen élő keresztyénség hangoskodása. Az amerikai elnökválasztás előtt a napilapok megírták azt, hogy Roosevelt és Wilkie hogyan járult az Úr asztalához, a keresztyén közösségek milyen áldozatos munkát végeznek a háború pusztításainak enyhítése és a nyomorban élő népek megsegítésére gyüjtött adományok összeszerzésében. Azon a területen, ahol a protestáns keresztyénség jogai sohasem voltak olyan erősen beágyazva az állami gépezetbe, mint pl. az európai egyéb államok életében, s ott ahol a szabad egyház szabad államban elv a lehető leghatározottabban érvényesült, azt állítják, hogy a keresztyénségnek sohasem volt nagyobb szava, mint napjainkban.

Viszont az sem tagadható le, hogy amerikai milliós tömegek hitetlenségéről és keresztyénellenes magatartásáról éppen egyházi lapok adtak mindig jelentéseket. Ma viszont az angol-szász fajnak a keresztyénséggel való olyan erős frigyét halljuk állandóan, melyben szeretnénk hinni s öröm volna ezt tudni, ha ez tényleg így is van.

A XIII. században ugyanannyi angol élt a földön, mint amennyi magyar ugyanakkor. Ma a magyarság száma erősen közel van a középhatalmak népességszámához, az angol nyelv és a fajta az egész világon a legelterjedtebb s most, amikor hatalmá-

nak eresztékeit kikezdeni látszik az újabb világnézeten felépült új államok harca, az angol nép Európában is és Amerikában is a kereszty énséggel köti össze államiságának exisztenciáját.

Miután jósok nem akarunk lenni s próféciánk csak a hit és kereszty énség helyzete miatt szólalt meg alig hallható mondásokban, mindent összegezve azt állíthatjuk, hogy ennek a hat nagy hatalomnak összeütközése jó, hogyha a kereszty énség különösebb hangsúlyozása nélkül történik. Azok a küzdelmek, melyek ma szemeink előtt folynak, méreteikben és módozataikban olyanok, amelyekhez jobb, ha a kereszty énségnek sok köze nincs. Élnek, harcolnak s majd vagy így, vagy úgy uralkodni fognak ezek a nagy hatalmak. Azt azután világosan látjuk, hogy a kereszty énség szent ügye, igazságainak hirdetése, megőrzése közép és kis államok népeire bízatott a mostani idők közepette. A kis nemzetek jelentéktelensége ennek a küldetéstudatnak nagyszerűségében egészen felmagasztosulhat. A hat nagy terület képviselői életükkel, harcaikkal naponkint befolyásolnak minket, kis vagy középállamok embereit. Sokan közülünk nem tudják elvonni magukat egyik vagy másik nagy állam politikai elgondolásainak igézetétől, de nem lehet hazánkban magyarnak és kereszty énnek születvén, arabként politizálni s japán hittel élni.

Meg kell tudni nyugodni abban, hogy most sok minden, vagy majdnem minden Isten tudtával, de nem az ő helyeslő igenlésével történik a földön. Legnagyobb kincsét pedig most is, mint nagyon régen, a jelentéktelen kicsinyekre bízta, annak idején halász emberekre és gyermekekre, ma pedig kicsiny népek Istenben élő kereszty én tagjaira.

Ezt a hivatástudatot öntudatlanul megérezték az északi kis államok, hazánk s Európában vagy a világ egyéb részein élő kisebb nemzetek, amelyek a maguk önállóságában s azért vagy csak annak élve egyéb szimpátiák hangoztatása nélkül arra törekesznek velünk együtt, hogy annak idején a győzteseknek éppen úgy, mint az elbukottaknak, felkínálhassuk nemcsak az evangélium vigaszát, hanem azt a szeretetből fakadó más segítséget is, amivel még akkor is kell rendelkeznünk.

Lehet politikai elv a világ nyersanyag kincsének emberibb felosztási terve, lehet az is indokolt törekvés, hogy a népek számára igazságosabb megélhetési lehetőségek adassanak, ezeket a szempontokat a népektől és fajoktól független kereszty énség is igenli. Ha azonban a hat terület nagy nemzetei a mostani egészségtelen helyzet meglétéért a legkisebb mértékben is megvádolják a kereszty énséget, hogy a bűnös nemzetekkel együtt a kereszty énség emberei is bűnösek, a mulasztások és félreértések miatt becsúszott hibákért a felelősséget vállalni kell.

Szomorú csupán az, hogy a hat hatalom némelyike a kereszty énséggel szemben eddig olyan büntetéseket alkalmazott, amelyre annak tagjai közül senki nem szolgált rá. Félő, hogy vereség, vagy fölényes győzelem esetén, az uralmon levő ideológiák ebben az irányban is tökéletesebbek lesznek s akkor a világ kereszty énei

megismerik a martíriumot közvetlenül vagy közvetve. De ahogy a keresztyének vezekelnek most, vagy később, ezt a sorsot a történelem folyamán eddig soha sem kerülték el sem a győzők, sem a legyőzöttek. Közép és kis nemzeteknek ezt kell hangosan és határozottan hirdetniük mindenkinek.

Emberben, anyagban való veszteségek pótolhatók. Különösen nagy államok és nagy népek heverik ki hamar veszteségeiket. S élni mégis csak akkor fog a világ, ha okosan bánik a keresztyénséggel. Mert népek, fajok, országok, nyelvek mind megszüntethetők, más vethet s más arathat, de a világon még sem uralkodhat hat ideologia, hanem csak egy. *Gaudy László*

Spranger az evilági vallásosságról

1940. okt. 20-án Berlinben, a Neue Kirche-ben tartott előadásának ismertetése.

A filozófus modern fogalma kizárja a pozitív vallásosságból való kiindulást. A középkorban a filozófia a keresztyén hit igazságainak igazolására szolgáló tudomány volt. Az újkor azonban függetlenítette a bölcselkedést a keresztyénségtől. Fölébe emelte minden vallásosságnak, előítélettől, elfogultságtól mentes világmagyarázattá akarta tenni. A modern filozófus meg van róla győződve, hogy összeegyeztethetetlen a filozofálással a keresztyénség pozitív érvényesítése. Ezért akár hívő, akár hitetlen vagy közömbös álláspontón van a keresztyénséggel szemben hitéletében, filozófiáját ettől teljesen függetlenül alkotja meg.

Nem csekély hatása van ebben egyebek közt az ókori bölcseletnek. A klasszikus görögség filozófiai remekművei nem keresztyén lélekből sarjadtak, s mégis a szellem tiszta magaslataira vezettek fel. Az indus bölcselkedés, az arab filozófia, a kínai életbölcseség is mind azt mutatják, hogy nem csupán a keresztyénség képes magasrendű világmagyarázatot megalapozni. A keresztyén egyház hivatalos képviselőinek türelmetlensége — felekezeti különbség nélkül — az újkori tudományos kutatás eredményei iránt, az ortodoxia merev magatartása a modern világkép cáfolhatatlan igazságaival szemben elidegenítőleg hatottak a filozófusokra. A középkori világfelfogás keresztyén rendje megbukott, az ennek alapjául szolgáló világképtől merőben eltérő valóságnak mutatta a világot a természet szabad vizsgálata, összeomlott ég-föld-pokol egymás felett rétegezett hierarchiája, s a tudomány gőgösen fordult el az egyház minden tanításától. A külső világ független képének megalkotásával párhuzamosan az egyháztól és a keresztyénségtől függetlenül akarta megépíteni az ember belső világát is.

Kant már csak a tudományos világrendnek az erkölcsi világtól való teljes szétválasztásával remélte megmenthetőnek mint erkölcsiségünk feltétlen követelményét, de ésszel bebizonyíthatatlan életténvezőt, azt a magasabb szellemi világot, amelyben a keresztyén hitigazságok és hittapasztalatok az erkölcsi törvénnyel együtt a szív irányítói és támasztékai. Az utána jövő német idealizmus bölcselete saját emberi erejére, eszére támaszkodva, egész sor metafizikai világmagyarázatot alkot meg a keresztyén hit pótlására vagy bölcseleti, de mindenképen elfogulatlan kiteljesítésére. Hegel ez irány legnagyobb képviselője, aki az egyetemes világszellem — a keresztyén hit személyes istenének helyettese — önkifejlésének mutatja be a világtörténés folyamatát. A spekulatív bölcselkedés ellenhatásaként létrejött pozitívizmus még erősebben félretaszította a keresztyénség elveit és életnézetét, mint avatag elfogultságokat, s csak a tényeknek akart szerepet adni a világmagyarázatban. Minden felsőbb hozzájárulást, értékelést, érzelmi alapon álló állásfoglalást a józanság jelszavával elutasít. Minden metafizikát mint a látható világ felett álló természetfeletti világ kutatását, s vele a keresztyén hit jámbor világát is emberi agyrémnek minősítette, amelyre a modern emberiségnek már nincs szüksége, mert a tények világát állítja a képzelődések országának helyére. Még az új életre ébredő spekulatív bölcselkedés is az exaktság analógiáját akarja megvalósítani a fenomenológiai módszer segítségével a bölcseletben, s gondosan vigyáz minden logikai lépésénél az emberi lélekből alig kiirtható előfeltevések tudatosítására és kikapcsolására.

A bölcselkedés természetesen csak előkészítette az átlagos emberi életnek a keresztyén hitbuzgóság értékeitől való megüresítését. A reneszánszban meginduló nagy felszabadulási folyamat egymásután szorította vissza az egyház vezetőszerepét tudományban, művészetben, politikai életben s magától értetődőleg a gazdasági és társadalmi kérdések elintézésében is. A felvilágosodás azt a büszke hitet támasztotta az emberiségben, hogy pusztán saját szellemi erejére támaszkodva képes berendezni a maga világát függetlenül minden felette álló erő befolyásától. Az emberi élet minden ágában végbement az élet nagy szekularizációja, s ennek betetőzéseként sajátosan elkövetkezett a vallásosság elvilágiasodása is. Ha ezekhez a végeredményben nem rosszindulatú törekvésekhez hozzávesszük a keresztyénség és a vallás ellenségeinek egyre fokozottabb bátorsággal és nagyobb erővel folytatott hadjáratát, a materializmus, kommunizmus és vitalizmus előretörését és népszerűségre jutását, akkor érthetővé válik számunkra, hogy a filozófusokon kívül a nagy tömegek lelkében is teljesen elhomályosult, kiirtódott a keresztyén hitbuzgóság, s helyet adott egy sajátságos pótlékvallásnak, világias vallásosságnak, evilági kegyességnek.

A külső világra vonatkozó ismeretek körében a keresztyénségtől mentes tudományosság többé-kevésbbé meg is állta helyét, nagy eredményeket mutatott fel, és nem érzi szükségét a vallás

útmutatásainak. Mikor azonban a világképet ki kellett egészíteni az emberi lélek és a szellem belső világával, elkerülhetetlenné vált a vallásos életnyilvánulások vizsgálata, tekintetbe vétele. Itt is szorgalmasan kerülték a keresztyén elfogultságot. Általános vallásosságról beszéltek, annak sajátosságait kutatták, ebből indultak ki még a keresztyén hajlamú bölcselők is. (Pl. Schleiermacher.) Most kezd visszatérni az emberi bölcselkedés oda, hogy felfedezze keresztyén meghatározottságát, nemcsak a magáét, hanem a vizsgált egész emberi életét. Kezdi felfedezni, hogy az a világi vallásosság, amelyet tudományos eszközökkel, objektív módszerrel igyekszik kihámozni az emberiség vallásos megnyilvánulásaiból, igen közel áll a keresztyénséghez végső alapjaiban, ha első tekintetre külsőségeiben messze is van tőle, ha tanításait el is veti magától. Az is többé-kevésbbé kiderül, hogy a keresztyénség a legmagasabb rendű vallási forma mind a mai napig. A legújabb filozófia e fejlődési irányának kitűnő példája Spranger nagyszerű előadása az evilági kegyességről.

Mélyreható fejtegetéseket olvashatunk e témáról a bölcselő legnagyobb jelentőségű művében: a Lebensformen-ben. Itt immanens misztika néven jellemzi a kegyesség ama formáját, mely e világ minden értékében az isteni lét csíráját látja és becsüli. Most nagyközönség számára tartott előadás keretében fejti ki Spranger nézetét korunk szellemi képének e sajátos jelenségéről: az e világba vetett hit vallásosságáról, a mai ember kegyességéről. Fejtegetéseiben feltárja e világias vallásosság megnyilvánulási formáit, sajátos természetét, s végül értékét is igyekszik elfogulatlanul, szigorú tudományos módszerességgel, mégis közérthető módon megállapítani.

*

Bevezetőül Spranger a középkor felfogását idézi fel az ember helyzetéről. Menny, föld és pokol között állandó feszültség töltötte be a középkor emberének lelkét. Emelkedés vagy süllyedés, üdvösség vagy kárhozat, menny vagy pokol között lebegett világa állandó veszélyben. Az újkor előbb a pokol fogalmából csinált gyermekriasztó dajkamesét, majd a felvilágosodásban a mennyországot is felszámolta. Győzött az immanens életérzés, amely e világra korlátozza az emberi létet mindenestől fogva. Ennek költői kifejezése Faust. Halála percében is bátran tesz bizonyságot földhöz kötöttségéről:

„Ismert s elég a földkerek nekem.
Nem láthatunk mi túl e téreken;
Szemet a túlra csak bolond irányoz,
Hasonlót költve ott fenn önmagához!
Itt állna helyt, itt lássa jól körét,
E föld se néma, érti a derék". (Kozma A. fordítása.)

A következmény a természetfelettiből táplálkozó vallásos érzés csendes kihalása lett. A nép széles rétegeinek lelkivilága mintegy száz év óta ellaposodott, elvesztette a túlvilágra irányuló kitekintést. Lelki elsivárodás járt ennek nyomában. De nem kikerülhetetlen következés ez. Vannak jelek, melyek azt mutatják, hogy a vallásos

fogékonyság megmaradhat az e világhoz való kötöttség mellett is. A protestantizmus legújabb fejlődése mind több olyan példát mutat, amelyekben kevés van a túlvilágra tekintésből és a természet fölé emelkedés vágyából. Beszélhetünk a vallásos élet új stílusáról, amelyet a világhoz kötött kegyességnek, evilági jámborságnak nevezhetünk. (Weltfrömmigkeit.)

Már Goethe is használta ezt a szót, habár kissé eltérő értelemben, mert a családias vagy titokban élt vallásossággal állította szembe vele, mint a tágabb kitekintésű, egyetemes emberszeretetben nyilatkozó kegyességi formát. A német misztika fejlődésében is meglátszik ez az elfordulás a túlvilágtól. A régiek világon túli istenkeresésétől eltérőleg a későbbi misztikusok a mi világunkban is találnak áhítatot keltő momentumokat, sőt a végső fokon csak a belső lelki életben keresik misztikus kielégülésüket.

Korunkban nem ismeretlen az evilági kegyesség e hangulata. A mai ember tudja, hogy az élet maga is szent, nemcsak a túlvilági dolgok. A mai ember áhítattal áll meg a bölcső előtt, a lét jelentős fordulatainál, a természet fenséges látványai előtt, sőt kegyeletes érzést táplál multjának kedves mozzanataira emlékeztető holt tárgyak iránt is. Ennek a sajátos világias kegyességnek három típusa különböztethető meg: egyik a hangulatban, másik a cselekvő életben, harmadik a világot átfogó tudásban jelenik meg.

Már Schleiermacher ebből indul ki híres beszédeiben, melyeket a vallásról tartott annak „művelt magvetőihez", tehát kora felvilágosult vallástalanjaihoz. Hogy közelebb hozza őket a keresztyénséghez, ott akarta megragadni lelküket, ahol még fogékonyságot vélt találni a vallás iránt: általános vallásos hajlamuknál. Ezért úgy határozza meg a vallást, mint a világmindenség szemléletét és a hozzá fűződő érzést. A világ bármely csekély jelensége képes ennek felkeltésére, de csak ha a végtelen távlatába, mintegy magasabb világításba helyezzük. Vagyis a vallás nem egyéb, mint a végtelen iránti érzék és fogékonyság. Ilyen értelemben az unio mystica nem valami túlvilági jelenségre vonatkozik, hanem e világ dolgaira, amennyiben ilyen végtelenség érzését képesek felébreszteni bennünk. Nincs két világ, balga, aki elválasztja a földi világot a túlvilágtól, csak egyetlen világ van. Vannak az életnek olyan áldott pillanatai, amikor megnyílik látásunknak a dolgok lényege, s mintegy az égbolt kárpitjának hasítékán át az emelkedettség e perceiben a végtelen ragyog elénk a világ dolgaiban. A vallásos lángelme számára mindenféle kis dolog képes ilyen élményt előidézni, s az igazán vallásos ember minden érzéséhez és cselekvéséhez tud vallásos szemléletet társítani. Szokás Schleiermacher e tanítását panteizmusnak bélyegezni, holott helyesebb, ha nem arról beszélünk, hogy itt az Isten egy a világgal (göttliche All-Einheit), hanem inkább arról, hogy az emberi lélek minden irányú vallásos fogékonyságot mutat. (Pan-Religiosität.)

Ez a hangulati kegyesség alaktalan érzés, körvonalai elmosódottak és határozatlanok, tárgya meghatározhatatlan. A lélek romantikus lelkesülés tengerén evez, ami nagyon hasonlít a szép élvezetének lelkesültségéhez. Ettől az esztétikai színezetű vallásos érzelmességtől nagyon messzi út vezet a keresztyénséghez, mint a vallás legmagasabb formájához. Lehet ennek előkészítő foka, de lehet, hogy csak Schleiermacher feltevése volt korának műveltjeiről. Goethe is ezek közé tartozott, s nem szerette Schleiermacher vallásról tartott beszédeinek koncepcióját. De sajátosan ő is evilági kegyességet hirdet a Vilmos mester vándorévei nevelési részében. Ez csendül ki a Faustból is. A XIX. század német lírikusai és néhány elbeszélője is hangot adnak ennek a kegyességnek, legmélyebben Rainer Maria Rilke, akinek számára nincsen túlvilág, minden az Isten és a végtelen közelségétől terhes.

Schleiermacher életírója, Dilthey adta meg a találó kifejezést ennek a hangulatkegyességnek, amikor az élmény fogalmát alkotta. Az élmény a lélek kimondhatatlanul mély vonatkozásaihoz nyúl le, belőle táplálkozik a költészet és a magasan szárnyaló filozófia. Isten helyett az „isteni dolgok" ragadják meg az élményben az embert. Azonos ez azzal a ritka áldott pillantással, amelyről Schleiermacher beszél, amelyben az élet mélységei tárulnak fel előttünk: „nem valami idegen és ijesztő formában, hanem úgy, mint csendes, folyton hallatszó muzsika, amely angyalszárnyakon érkezik, majd erősebb és hangosabb lesz, egészen az orgonazúgáshoz hasonló, hogy aztán ismét fokozatosan szelíd suttogássá halkuljon, amelyben Isten sóhajtása hallatszik, s csendesen elenyésszen."

E hangulatkegyesség mellett az evilági vallásosságnak másik típusa a tettek emberének vallása. De nem minden cselekvő életé. Sok tevékeny élet nélkülözi a kegyes érzések megszentelő vonását, a robotoló szegényé éppúgy, mint a gyüjtő gazdagé. De vannak hősei a munkának, a kötelességteljesítésnek, a hasznos tevékenységnek, akiknek munkája istentisztelet egy ismeretlen isten előtt. Hiányzik belőlük a munka akár csak belső jutalmazásának hite is, mégis a kötelesség valami csodálatos páthosza lelkesíti őket, mint pl. Nagy Frigyest. Semmi fogékonysága nem volt a túlvilág iránt, mégis életét csodálatos kötelességtudat lelkesítette át. A világban való serény munkásság Luther életformálásának is egyik értékes hagyománya. Van valami győzelmes merészség ebben az önmagáért való kötelességteljesítésben, még Kant is jónak látta ezt alátámasztani a gyakorlati ész bírálatában az erkölcsi világrend követelésével. Nemcsak nagy emberek életében találjuk meg ezt a kegyességet, a mai emberek névtelen tömegei is viselik életük terhét, végzik kötelességüket igazi hit, mélyebb meggyőződés nélkül, jutalom reménye nélkül, sőt még a folttalan becsület biztosítéka nélkül is. A XVIII. század vége óta terjed ez az életforma, amikor a vallás helyére a moralizmus lépett. Pestalozzi nemes egyénisége is ennek képviselője. Őt is kevéssé érdekelték lázas közhasznú munkájában a túlvilági dolgok. Fichte is a tett evilági kegyességének himnuszát zengte népe ébresztésére. Filozófiájának ez a lényege: azért vagyunk e világon, hogy szabad tettekben mutassuk meg derékségünket, és ezáltal szabaduljunk az anyagi világ megkötöttségétől. Csak az erkölcsi cselekvés igazol bennünket Isten előtt, akiben vagyunk, és aki tulajdonképen mi magunk vagyunk: egyedül a tett által idvezülünk. Isten csak addig van felettünk, míg bennünk nincs. „Gondold azt, hogy semmi sem vagy magadtól, hanem minden Isten által, hogy nemesedj és megerősödj ebben a gondolatodban; de cselekedj úgy, mintha nem volna Isten, aki segítsen rajtad, hanem egyedül kellene mindent cselekedned, mint ahogy valóban nem is akar rajtad másként segíteni, amint már segített, mikor magadnak adott téged". Fichte későbbi gondolataiban meghasonlás látszik e tiszta belsővilági álláspont és a túlvilági szemlélet maradványai között. Fokozatokat állít fel a vallásos szemléletben, ezt a szeretetet fokozataival érzékelteti, s így hidalja át, így kapcsolja össze a földi világot a túlvilágtól elválasztó űrt. Csakhogy a régi felfogás egyetlen mennyországa helyére itt több menny boltozódik egymás fölé, s a vallásos embernek ezeken kell magát felküzdenie a legmagasabb fokra: az Istenre alapozódó tudás állapotára. Mindamellett Fichte hangoztatja, hogy ez a fokozatosság ebben az egyetlen világban megy végbe. Ebben az eggyélételben látja a protestantizmus igazi lényegét. Szerinte a keresztyénség protestáns értelmezésében az újkor életelve, ezért nem tudatos az emberekben. Itt jelentkezik Fichtenél a modern ember öntudatlan keresztyénségének számunkra olyan közelfekvő gondolata. Anélkül, hogy tudnánk, — állapítja meg elsőnek Fichte, — a keresztyénség előfeltevései alapján élünk és létezünk.

Van egy harmadik típus is: a tudós evilági kegyessége. Kétségtelen, hogy a modern ember szenvedélyes igazságkeresésében is rejlenek vallásos motívumok. Az igazság kultuszát mély gondolkodók valóságos istentiszteletként űzik. Nem a szaktudományok bármily odaadó kutatása tartozik az evilági kegyesség ilyen fajta megnyilvánulásai közé, ez inkább a tettekben megnyilvánuló világi kegyesség körébe vág. Csak a spekulatív gondolkodóknál találjuk a tudás evilági vallásos formáját, bölcselőknél, akik merészen érdeklődnek a világ egésze iránt, és újra gondolják a teremtés nagy művét. Hegel e típus legfőbb képviselője, aki beleélte magát az istenség teremtő mélységeibe gondolkodásában. Számára a vallás gondolatainknak Istenhez emelése, aki nem e világon kívül áll, hanem mindenestől áthatja a világot, és az őt megismerő emberi lélekben tulajdonképen önmagára ismer. Ez az emberi lélek belső inspirációjában jelentkező kinyilatkoztatás. Régi gondolat, de nagy súlyt nyer itt azáltal, hogy a modern ember evilághoz fordulásával együttjár mindenféle csodahit elvetése. Csak az örök törvényes rend méltó Istenhez, és csak az ember rendelkezik az igaz és hamis kinyilatkoztatás megkülönböztetésének kritériumaival. Az ember lényének magva a metafizikai tudat, a lelkiismeret.

Az evilági kegyesség e három típusa jó ismerőse a ma emberének. Ha nem is fedezi fel magában egyiket sem, de feltétlenül megérti. Az előadás további folyamán ez életforma jelentését keresi Spranger. Nem indulhat ki értékelésénél a keresztyénségből, mert ha a benne adott kinyilatkoztatás alapjára helyezkedünk, mindenféle más kegyesség megsemmisül, s akkor nincs lehetőség az összevetésre. Nem lehet tudományos kritikával sem elintézni, mint valami fizikai vagy filozófiai elméletet. Az egyetlen célravezető eljárás, hogy beleéljük magunkat egész élménytartalmába, s így vonjuk le a tanulságokat.

Csodálatos szelíd fényben jelenik meg az evilági kegyesség előtt az egész lét. Sehol sincs fájdalmas szakadék a világon. Nyugodt bizakodással mozog benne az ember. Hogy honnan ez az optimizmus, az majd a végén fog kiderülni. A három típus közül a hangulatkegyességre érvényes az a régi mondás, hogy minden isteni és minden emberi a világon. Nincs pokol, közel a mennyország. Csendes boldogsággal olvashatjuk ki mindenből a végtelen vonásait. A tevékeny élet kegyességében viszont hiányzik minden félelem az emberi cselekedet gyarlósága miatt. Még ha a siker elmarad is, kárpótol a jószándék és a nagyratörő igyekezet belső elégtétele. Végül a világot átfogó tudás kegyessége nem fél, hogy észvesztő titkokra bukkan kutatásában. Azzal vígasztalja magát, hogy ami nekünk elrejtve marad, megnyilatkozik utódainknak, különben is a gyakorlati élet számára elegendő a megszerezhető ismeret.

Az evilági kegyesség az egész mindenséget mint egyrétegű, áttekinthető összefüggést látja, amely teljesen érthető önmagából. A világ e szemlélete teljesen ártatlan, harmónikus és optimista. Mondhatnánk laposnak is, mert hiányzik belőle a mélység dimenziója. Mindent egy síkra vetít. Mindenben egyformán feltalálni véli az isteni valóság jegyeit. Az iránt kérdezősködni, hogy miben tűnik ez fel erősebben, és miben kevésbbé, már maga is kegyeletlenség előtte.

A világ ily harmónikus felfogása azonban csalódáshoz vezet. Három ponton csődöt mond ez a bizakodó világmagyarázat: a halál, az élet nagy reménytelensége és az idegenség érzése kérdésében.

A halál biológiai szükségesség. Megérthetjük, nyugodtan beszélhetünk róla, bátran mehetünk elébe, vagy még örülhetünk is jöttének, de egyet nem lehet elmagyarázni: elveszi a meghaló ember életének értelmét. Mondhatják erre, hogy megmarad ez az utódoknak, de ők is meghalnak, a leghíresebbek emléke is elenyészik. A névtelenek milliói erre sem számíthatnak. Megelégedjenek azzal, hogy láncszemek

a nemzedékek folyamában? Ki van merítve ezzel életük értelme? Korántsem. A legkisebb is igényli magának, és meg van győződve róla, hogy belsejében, érzületében olyan érték rejlik, ami több minden külső eredménynél. Ezt a világ számadása nem teszi semmivé. Ez a legmagasabbrendű titok marad. Kant filozófiája e körül forgott. Mi emberek abban a hallgatólagos feltevésben élünk, hogy létünk és cselekedeteink tulajdonképeni értéke szempontjából közömbös a halál ténye. Nem halálfélelemről van itt szó, hanem arról, hogy figyeljünk azokra a ki nem mondott, tudatossá nem tett előfeltevésekre, amelyek alapján létezünk és cselekszünk. Ezek pedig olyan természetűek, mintha a halál nem tudná megsemmisíteni életünk értelmét és értékét. Korunk sajnálatos felületességeihez tartozik, hogy nem törődünk a lét emez előfeltételeivel. Pedig rajtuk törik meg az élet úgynevezett biztonsága.

Ez a megoldás útja a lélek nagy kétségbeesésének, széttépettségének kérdésében is. A modern ember nem akar tudni bűnről és bűnbánatról, de van érzéke az élet tragikus vétségei iránt. Persze azt hiszi, hogy legyőzi élete tragikumát. Hogy honnan ez a bizalma, azt majd a végén látjuk meg. Kierkegaard mesteri módon rajzolja a lélek elveszett voltának rettenetes kínját, de ebben van bizonyos erőszakoltság. Elég, ha feltesszük magunknak a kérdést: a világ ismerni vélt szerkezeténél fogva várható-e más, minthogy boldogtalanok leszünk benne? Az élet nem ad zavartalan örömet. A tartós gyönyörűségben ott lappang az unalom ásítása. Nincs abszolút boldogság a földön. Faust is erre a bölcseségre jön rá. A pesszimista filozófusok, a sztoikusok és epikureisták tanítása ahhoz a közös végeredményhez vezet, hogy az emberi lét nem juttathat boldogsághoz, mert láthatólag sem a világ, sem az ember, sem a kettő egymáshoz való viszonya nem olyan alkatú, hogy a végső vágyakozások valaha is beteljesülhessenek. A boldogság vágya inkább arra való, hogy minden nyugalmi állapotunkból kizavarjon, tovább hajszoljon. Ez „a világész cselvetése". Hegel szerint, aki azt mondja, hogy a világtörténet nem a boldogság földje. Egyszerűbben azt is mondhatta volna, hogy a világ nem a boldogság földje.

Egészen érthetetlen, hogy az ember mégis abban a második feltevésben él, hogy lelke széttépettsége meggyógyul, zavarodottsága jóra fordul, láncai megoldódnak, és hősies erőfeszítései jobb sorsra juttatják. Életünk második bizonyítatlan és bebizonyíthatatlan előfeltevése, hogy létünkben végül is a pozitívum, az értékesség győz a negatívum felett. A buddhista ezt úgy érti, hogy a kettő megsemmisíti egymást, mint két egyenlő nagyságú ellenkező előjelű mennyiség az algebrában. A nyugati ember azonban hitének minden szálával ragaszkodik ahhoz, hogy az eredmény pozitív előjelű lesz. Ezt a hiedelmet az evilági kegyesség semmiképen nem tudja igazolni.

A harmadik elháríthatatlan szenvedés forrása ebben a világban a hazátlanság nyomorúsága a legmeghittebb viszonyok közepette is. A misztikusok a világtól való szorongó irtózásnak (Weltangst: világfélelem) nevezték. Schleiermacher „szent bánatnak" mondja. Az az érzés ez, hogy idegenek vagyunk ebben a világban. Ettől félve menekül a modern ember a magánosságtól és csendességtől. Fél léte ijesztő ürességétől. De mégsem akarja elismerni. Az evilági kegyesség alapján nincs is értelme, mert hol érezhetnénk otthonosabban magunkat, mint ebben a világban? Már t. i. ha ennek dolgait bizonyos felsőbb megvilágításban látjuk. De honnan vegyük ezt a megdicsőítő fényt? Az egyszerű ember is érzi léte nagy talányosságát, szépen fejezi ezt ki a német parasztházakon található mondás:

Három dolog kínoz engemet:
Élek, de nem tudom, meddig?

Péter Zoltán: Spranger az evilági vallásosságról

Halnom kell, s nem tudom az időt;
Elmegyek, s nem tudom a helyet;
Hogy vennék valami jó kedvet?

(Régi német haláltánc-vers, Heltai Gáspár fordítása.)

A természet sem ad választ végső tépelődéseinkre. Szeretjük is ezt a világot, meg irtózunk is tőle. Vonzódunk hozzá, hiszen nélküle nem volna tartalma életünknek, de el is taszít magától. Két világ mesgyéjén fut az emberi élet vándorútja örök kockázattal: a külső, látható világ és belső lelki világunk keskeny határán. A látható világban való elégületlenségünk befelé fordulásra indít, de belülről nem fakadna világosság a külvilág kontrasztja nélkül. A kettő között vezet a szédítő gerinc. Itt vezet életünk, ez a veszélyes határvonal létünk talapzata mindkétfelől veszélyes szakadékkal. Innen van az ember boldog boldogtalansága, tudós tudatlansága, szabadságára büszke megkötöttsége, reménykedő megváltatlansága.

De miért fussunk a boldogság után? Nagy Frigyes azzal biztat, hogy nem fontos, hogy boldogok legyünk, csak tegyük meg kötelességünket. Azonban nincs kötelesség lelkiismeret nélkül. Ez pedig értelmetlen, ha a világ csak a tér és idő korlátai között létezik, ha csak ezek a dimenziói. Ebben a világban ugyanis közömbös, hogy jót teszünk vagy rosszat. Ha van lelkiismeret, az bennünket az örökkévalóság elé állít. Ezzel a világ új dimenziót kap. Senki sem bolond a lelkiismerettel vesződni olyan világban, amelyben minden elfelejthető, hiszen a feledés még a megbocsátásnál is jobban igazol. De van valami bennünk, amiről tudjuk, hogy semmiféle felejtéssel nem törölhető el. Ez a tény kényszerítette Kantot, hogy a fizikai világon kívül másik világot tételezzen föl, amelyben a lelkiismeretnek van értelme. Nagy Frigyesnek igaza lenne, ha az élet csak hősies cselekedetekből állna, de a lelkiismeret a legbelsőbb és legtitkosabb dolgainkra is vonatkozik. Minden ember azon a keskeny gerincen vándorol, nemcsak a legnagyobbak. Az élet nagy kockázatára figyelmeztető hangot túlharsoghatjuk, de teljesen nem némíthatjuk el.

Anélkül, hogy a teológia területére lépne, teljesen a filozófiai megfontolások keretében az élet e három nagy kérdése alapján Spranger megrajzolja a derék ember ideálját. A halált illetőleg úgy cselekszik, mintha nem volna elmúlás, hanem minden végső értékelő meggyőződése legyőzné nemcsak az ellentétes értékálláspontokat, hanem magát a magasrendűt és alacsonyt egyenlővé tenni látszó halál nagy fenyegetését is. A boldogság kérdésében felküzdi magát a legalsóbb rendű boldogságillúzióktól az üdvözülés ama formájához, amely megáll a halál kapujában és az örökkévalóság hajnalpírjában is. Olyan harcos lenne, akinek diadalútja csak a világ határán áll meg, olyan győztes, aki nemcsak a világ egyik-másik részén arat győzelmet, hanem az egész világon és önmagán is tér- és időhöz kötött végességében. Végül ez a legderekabb ember otthonát a világ és a túlvilág között keresné. Az „itt és most" nem elégítené ki, de a túlvilág is csak annyira értékes számára, amennyire teljesíti legmagasabb vágyakozását. Ezt a legértékesebbet azonban csak e világ nyelvén tudná kifejezni: otthon, atya, fiú és hazatérés fogalmaival. Sokat lehet rajta gondolkodni, hogy ez a derék ember mennyire hasonlít a keresztyén emberhez, vagy talán új nevet kell-e adni neki.

Hátra van még az a kérdés, hogy az eddigiekben szilárd, biztos adottságnak vett világ voltaképen milyen is igazában. Ha a világot természeti összefüggésnek tekintjük, amelyben kérlelhetetlen törvények uralkodnak, közönyösen értelmet kereső várakozásaink iránt, akkor ez a világ valóban nem lehet otthonunk. A tér és idő rendjébe foglalt fizikai világ megsemmisíti az életnek minden mélyebb értelmét, ami-

ben hiszünk. Az ilyen világtól nem várhatunk semmi jót, mert senki sem teszi fel az életét olyasmiért, ami túl van ezen az életen. A világ folyásában csak az érdemli meg és kelti fel áhítatos érzéseinket, ami magasabb érték hordozójának bizonyul. Ez az érték vagy a világösszefüggésből sugárzik értelmünkbe, vagy lelkünk vetíti a világ dolgaira. Csakhogy ezzel a fizikai világ újabb dimenziót nyert, metafizikai mélységet. Ez az a magasabb megvilágítás, amelytől a dolgok mennyei fényt nyernek az evilági kegyesség előtt is. A fény régóta az igazság jelképe, tehát itt az igazi világról van szó. Csak ez a magasabb világ, az értékhordozó, idő felett álló tartalmaktól áthatott világ az igazi.

Kétféleképen fejezte ki ezt a nyugati ember. Egyesek túlvilágról beszélnek, mások az egyetlen világban levő fokozatosságról. Túlvilágról azok beszélnek, akiknek számára az akarat magas szárnyalása, a kötelesség ethosza, a külvilág érzéketlensége elleni felvértezettségük ereje teszi az élet rugóját. E jelben alkottak nagyot népért, hazáért, államért, dicsőt a művészetben és a gondolat birodalmában. A teljesítmény maga kegyelem, az ember csak azzal az érzülettel járul hozzá, amely megszabadít tér és idő megkötöttségétől. Ezen a gránittalapzaton áll Platon és Kant minden idők számára követőket toborozva. A lét fokozatosságáról azok beszélnek, akik már itt érzik, mintha az isteni mindenség erői ragadnák magukkal őket. Ismerik azokat a változatokat, amelyeken a földi halandónak át kell mennie, hogy a világ legmélyebb értelmét megragadja. Fichte, Goethe és Hegel e típus képviselői. Schleiermacher is ez alapon gondolta, hogy az evilági kegyességből levezeti a keresztyén vallásosságot. Mindkét típus megtermett német földön, és nem lehet eldönteni, melyik inkább német. A világ végső értelméért vívott küzdelemben a népeknek csak arra kell törekedniük, hogy a legmagasabb mértékkel mérjék magukat, ne pedig magukat tegyék meg mértékké a számukra adott sajátosságokkal.

Képes beszédben itt az élet hallgatólagos előfeltevéseiről volt szó, amelyek alapján életünk értelmet nyer. Talán hősiesebb az a hit, amely áttöri a jelenvaló világ falát, és az ismeretlenbe hatol. Megfelelőbb is annak a ténynek, hogy semmit sem tudunk kész világalkotmányról, hanem mindíg új döntésekben kell küzdenünk az élet értelméért. Ez a küzdelem a lelkiismeret egyéni változataiban folyik le. Nincs egyetemes szabálya. Azon fordul meg az egész, hogy nem a mindennapi világ rendelkezik azokkal az erőkkel, amelyek e világ szorításától megvédenek, hanem csak a világ feletti hatalmakkal való érintkezés.

Azért ne higgye ez a világi kegyesség, hogy minden további nélkül képes felderíteni a nyers világfolyás értelmét. Ha ezt teszi, ezzel már egy újabb dimenzióba téved. Nem oly könnyű az élet említett három nagy bökkenőjét elintézni, mint ahogy ezt az evilági kegyesség szeretné feltüntetni. Mert nagy különbség van külső megjelenésünk módja, egyéniségünk kifejezési formája és azok közt az előfeltevések között, amelyek való létünk alapjait teszik. Kant mutatta meg, hogy az erkölcsi világ követelései nem illeszthetők bele a fizikai világrendbe. Nagy Frigyes evilági kegyességének is Kant mutatta meg igazi alapjait: a kötelességteljesítés világot legyőző mély ethoszát. Nevezhető még ez is evilági kegyességnek, de már akkor olyasmibe vetett hit társul hozzá, ami több, mint a földi világ. Szembetűnő az elvilágiasodott kegyesség belső rokonsága a keresztyénséggel. Erre sem lehet azt mondani, hogy a gyengeség vallása (Nietzsche). Sőt ellenkezőleg: minthogy erőt ad a harcra, hogy életünket is kockára tegyük erkölcsi javakért, amelyek nem tartoznak ehhez a világhoz, azért valóban a győzelem vallása. Így értették és magyarázták a német idealizmus gondolkodói. Szokás ma hamisítványnak bélyegezni tanításukat, de gondoljunk

Fichte szavaira, aki arra hív fel, hogy úgy cselekedjünk, mintha nem volna Isten, aki segítsen rajtunk.

Ha felvetjük a végső kérdést: honnan vesszük a bátorságot az élet tragikumának legyőzésére, akkor kitűnik, hogy a nyugati kultúra olyan mélyen át van hatva a keresztyén világmagyarázattal, hogy benne magától értetődőek olyan előfeltevések, amik nélküle nem volnának lehetségesek. Ez az öntudatlan keresztyénség rejlik az evilági kegyesség mélyén. Az ilyen vallásosság ugyanis feltételezi, hogy a kibékülés az ismeretlen isten és e világ között már bekövetkezett. Feltételezi, hogy a léleknek nem kell aggódnia váltságáért, mert a szeretet nagy tette már megváltotta az örök időben. Feltételezi, hogy az ismeretlen isten ismeretessé lett, mert lényegében kinyilatkoztatta magát. Sokféle fokozata lehet a kinyilatkoztatásnak, de a legigazibb az, melyben az élet rejtélye nem a megismerő, hanem a hívő embernek tárul fel, amelyben minden szenvedés értelmet nyer, úgyhogy a kereszt borzalmas jele a világ legyőzésének lesz legmagasabb szimbóluma.

Ez a válasz csak történeti értékű. Nem döntheti el az igazság kérdését. A végső választ a kérdezőnek lelke mély tartalmai adják meg. De csak akkor, ha megtanul és merészel járni a két világ gerincén. Az evilági kegyesség csak nagyon is kezdő lépés ebben az irányban. Élő ember egy sem járta végig ezt az utat, mert a határról senki sem tért vissza.

*

Spranger e találó diagnózisát a modern kor emberének lelki világáról, élete fenntartó elvéről teljes részletezéssel ismertettem a fentiekben az egész előadásban foglalt rendkívüli értékek minél hívebb tolmácsolása végett, minthogy alig remélhető, hogy közelesen szószerinti fordításban juthasson a magyar közönség elé.

E lélekrajzban Spranger korának emberét lelki világa nagy kérdéseivel, fenyegető veszélyeivel és öncsaló vigasztalásával, a megértő beleélés művészi ihletével jeleníti meg, s ha magunkat ki is vesszük a vallásosság ilyen értelmű megnyilatkozásából, de kortársaink nagy tömegeire feltétlenül ráismerünk e rajzban. Igen, ez a mai kor gyermeke, ilyen hitét vesztett pótlékvallása, ahogy a filozófus látja és mesteri vonásokkal elénk tárja.

Amit pedig az evilági kegyesség teljesítőképességének határairól mond, amivel értékét megállapítja, ott is belső evidenciával kényszerít a helyeslésre; igen, ez az igazság: az evilági kegyesség nem ad létünknek végleges alapokat, mert képtelen életünk nagy kérdéseinek megnyugtató magyarázatára. Az elvilágiasodott vallásosság elégtelen világmagyarázat. Belőle nem élhet meg az emberi lélek, mert szándékosan vágta el magát azoktól a felső erőktől, amelyek nélkül a világ értelmetlen, pedig a lélek magasabbra vágyik, és e törekvésében semmiféle igazolást, bátorítást, értelmet nem találhat a vallásos élet e mai elfajulásában.

A kérdés gyökere pedig éppen ott van, hogy ez a világ nem értéktelen jelenségcsomó az érző ember számára, az emberi lélek nem érzéketlen fotográfuslemez, hanem a létezők birodalma azt a magasabb fényt, ami a rideg, önmagában érzéketlen valóságot otthonossá teheti az ember számára, az értékektől nyeri. Az értéket pedig maga a könyörtelen természeti világfolyás nem rejti magá-

ban, nem észleli magán, azt csak az érző és küzdő emberi lélek vetíti bele. Nem úgy, mint alanyi szeszélye ingatag döntését, hanem mint egy másik világ: az értékvilág csodálatos törvényeinek hódolatteljes elismerését.

Spranger fejtegetése rávilágít arra is, hogy a hitélet a legbelső összefüggésben van az értékeléssel, és közeli az a feltevés, hogy a vallásosság lényege nem egyéb, mint a legmagasabbrendű értékteljesség előtti hódolat. Amit az ember drágának tart, az a szentség vonását nyeri előtte. S ha a régi ember engedelmes és alázatos szívvel fogadta el a magasabb értékvilág számára adott kinyilatkoztatását, a modern ember elveszítve hitét ebben az „elavult" kinyilatkoztatásban, újra keresi a felfelé vezető szálakat, az összeköttetést életének értelmet adó emez égi világgal, mert nem nyerhet üdvözülést, nem élhet meg a szentség élménye nélkül. A vallásosság nélkülözhetetlen táplálója az emberi léleknek. Prometheus újra a földről indul el meghódítani az égi tüzet, mikor pedig már alászállott ez a tűz, hogy örökre világítson a léleknek.

Korunk tépett lelkivilágában megragadó erővel hat Spranger értekezésében a meggyőző bizonyságtevés arról, hogy a felfelé törő emberi lélek, amikor élete értelmét adó alapjait, szellemi előfeltevéseit keresi, a keresztyénség mennyei kincseire bukkan. Ebben a pótlékvallásosságban is az ide vezető szálak az értékesek, bármily kevés is az értéke egyébként. Ennek az evilági kegyességnek abban van a jelentősége, hogy hiányosságainak átélése az embert egy magasabb világ keresésére serkenti. Mint korunk Schleiermachere, Spranger is a keresztyénséghez vezeti az evilági vallásosság igájában élő embert, ha hűségesen követi gondolatait. Kérdezhetnénk, miért kell hát a módszeres eljárásban mentesítenie magát a keresztyén álláspont nyilt, előzetes megvallásától. Van-e igazi jelentősége annak a tartózkodásnak, amelylyel az egész előadás folyamán független igyekszik maradni a keresztyénség igazságaitól, előfeltevéseitől?

Éppen abban van az értéke minden ilyen, a keresztyén tanításoktól magát függetlenítő vizsgálódásnak, hogy eredményeinek tudományos értékéből nem lehet levonni semmit az elfogultság vádjával. Ha a bölcselő teljesen megszabadítja gondolkodását a keresztyén világnézet adottságaitól, a keresztyén kijelentés kötöttségétől, és mégis a keresztyénség igazolásához jut és juttat el, talán meggyőzőbb erővel tudja igazolni a kételkedésre hajló tömegek és a műveltek előtt a keresztyénség időfeletti értékvalóságát, mint a belőle kiinduló, ezért már eleve gyanúval fogadott teológusok. Nem szabad azért elfordulni a teológiának sem a világi bölcselet ilynemű, a keresztyén teológia változhatatlan alapjaitól függetlenül vizsgálódó szellemi erőfeszítéseitől, és főleg nem szabad anatémát kiáltani rájuk. Nagy segítséget jelentenek ezek az élet megszentelésének munkájában.

A tudomány joga és kötelessége, hogy az objektív igazság kutatásában a lehetőségig tisztázza előfeltevéseit, értelmi és világ-

nézeti meghatározottságát, tudatosítsa azokat az előzményeket, amelyekkel eredményeit eléri, mert csak így képes világosan megállapítani, hogy mennyi azokban a tárgyilagos igazság, s mennyi az emberi lélek vagy az adott ismeretrendszer vagy a szellem alkatából folyó hozzátevés. Különösen fontos ez a külső világ objektív képének kutatásánál, a természettudományi vizsgálódásokban. De az értékelés szempontjától nem mentesíthető szellemtudományoknak is törekedni kell a tárgyilagosságra, mert ennek feladásával a tudomány önlétét ássa alá. Sőt az értékelés személyi vonatkozásai miatt itt még óvatosabban kell eljárnia a kutatónak, és általában az embernek gyakorlati életalakításában is, az értékvilág megismerésében is tőle telhetőleg függetlenítenie kell magát az alanyi elfogultságtól. Hogy mivé válnék egész élete, ha kiszolgáltatná magát szenvedélyeinek, elfogultságainak és vágyainak, azt olyan korok szörnyűségei mutatják, mint a mai is, amelyekben felszabadultak az emberi elfogultságok, és korlát nélküli gyilkos dühvel törnek a szembenálló elfogultságok megsemmisítésére.

A tudományos elfogulatlanságra való törekvés azonban nem jelenti az összes előfeltevések elutasítását. Az élet végső kérdéseit is felölelő világmagyarázatnál nem lehet mellőzni az erkölcsi állásfoglalást és a hitbeli meghatározottságot. Nincs filozófia a mélyén rejlő hitbeli meggyőződés nélkül. Minden bölcseleti világmagyarázatnak megvannak akár tudatos, akár tudatlan, de kikerülhetetlen előfeltevései. Csak valamilyen világnézeti álláspontról kiindulva lehet filozofálni, a világ egységes magyarázatát keresni és egyáltalán az élet gyakorlati kérdéseiben is a pillanatnyi szükség szorításán túlmenő mélyebb belátáshoz jutni. A mindennapi életben sem nélkülözheti az ember az élete végső értékeinek valóságába vetett hitet. Ez pedig visszautal hitének meghatározottságára. Mindenkinek olyan a világnézete, amilyen a hite.

Korunk keresztyéntelen világnézeteiben csak nyomokban lehet felfedezni, kielemezni a keresztyénségből származó elemeket. Spranger előadása legfőképpen arról akar meggyőzni bennünket, hogy éppen ezek a keresztyénségre utaló előfeltevések adják meg az értékét az evilági kegyesség életformájának, s ugyanakkor túl is mutatnak rajta. Külső és belső, anyagi és szellemi világ magyarázatában, akár a tudomány igényével, akár a közember életszükségletével mérjük minőségét, csak előnyt, felsőbb színvonalat, magasabb kitekintést és mélyebben gyökerezést jelent, ha a keresztyénség örök értékű tanításából indulunk ki, ha nem ismeretlen istenség vonásait kutatjuk a világ, az élet ezernyi adatában, hanem a nekünk már magát kijelentett egy igaz Istent igyekszünk megismerni, az Ő szentségében lelkünk előtt megnyilatkozó legfőbb értékesség gyémántcsillogását látjuk az élet tarka képeiben, ha keressük Isten országát, az egyedüli, önmagát kinyilatkoztatott Istenét, aki a legfőbb érték, és akitől életünk egyedül nyerhet értelmet, megváltást és biztos alapokat. *Péter Zoltán*

A Középdunai Protestantizmus Könyvtára

Amennyire köztudomású, hogy a német reformációnak milyen nagy hatása volt a történeti Magyarország népeire, magyarokra, németekre, tótokra, annyira ismeretlenek ennek a hatásnak egyes mozzanatai: a német és magyar protestantizmus közötti kapcsolatok tudományos feltárása és előadása terén mind a magyar, mind a német egyháztörténeti irodalom aránylag csekély eredményeket tud felmutatni. Pedig ezeknek az egyházi kapcsolatoknak részletes eredménye és az eredmények előadása nélkül nemcsak a *magyar*, hanem az *egyetemes reformációtörténet* sem lehet teljes.

Az e téren tapasztalt hiányok pótlására létesült a *hallei Luther egyetem magyar protestáns egyházismereti kutatóállomása.* A magyar protestantizmus munkásainak Wittenbergben, majd Halléban való tanulása a reformáció óta állandó. Ismeretes, hogy 1555. a kinn tanuló magyar diákok élet- és munkaközösséget alapítanak: *a magyar coetust.* A coetus 1613. megszűnt ugyan, de nem szakadt vége a magyar diákok Wittenbergbe való járásának. Egy századdal később *Kassai Michaelis György,* akit hite miatt kiüldöztek hazájából, de Wittenbergben a bölcsészeti kar tanára lett, legalább kétezer kötetes könytárát (amely ma is magja a hallei *Ungarische Nationalbibliothek*nak) az ott tanuló magyar diákoknak hagyományozta, azonfelül pedig alapítványt is tett részükre. Ez az ú. n. *Cassaische Stiftung* a mult század végén már 80.000 márkát tett ki és állandóan lehetővé tette magyar teológusoknak a Luther-egyetemen való tanulását. A pénz elértéktelenedése azonban véget vetett a Kassai-alapnak is. Néhány évvel ezelőtt vetődött fel ismét a kérdés, hogy új hivatalos kapcsolat létesíttessék a Luther-egyetem és a magyarországi protestáns teológusok között. *Dr. Bucsay Mihály memoranduma nyomán* a halle-wittenbergi egyetem és a magyarországi református és evangélikus egyházak hivatalosai segítségével 1938. május 14-én ünnepélyesen megnyílt a *Forschungsstelle für Kirchenkunde Südosteuropas, besonders Ungarns bei der Theologischen Fakultät der Martin Luther Universität Halle-Wittenberg.*

A *Kutatóállomás* személyi kiadásait a Luther-egyetem, dologi kiadásait a két magyarországi protestáns teológiai fakultás viseli; vezetője egy másfél esztendőnként váltakozva kijelölt református, illetve ágostai evangélikus teológus. A *Kutatóállomás* feladatait a következőkben állapították meg: 1. A németországi és magyarországi teológiai tudományos munkálkodás közötti közvetítés, 2. a délkeleteurópai, elsősorban magyarországi evangéliumi egyházak multjának és jelenének tudományos kutatása, 3. az egyetemi Teológiai Szeminárium megbízásából és annak keretén belül

a délkeleteurópai egyházakkal kapcsolatos előadások tartása, 4. a Hallében tanuló magyar teológusok gondozása.

A *Kutatóállomás* feladatának első és második pontját illető eredmények közé tartoznak elsősorban azok a kapcsolatok, amelyeket első vezetője, *Bucsay Mihály* német folyóiratokkal *(Deutsche Theologie, Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa)* épített ki. Több dolgozata jelent meg ezekben a folyóiratokban, amelyek *mint a Kutatóállomás munkái készültek.* A magyar református lelkészképzésről írott dolgozatán[1] és a *Kutatóállomás*ról készült beszámolóján[2] kívül különösen két tanulmánya jelentős, melyek mindegyike részletesebb és önálló ismertetésre tarthat számot. Egyik a hitvallás kialakulásának a népi jelleghez és a népi műveltséghez való viszonyát kutatja a magyar reformációtörténetben,[3] másik pedig a helvét irányú magyar reformáció úrvacsoratanát vizsgálja.[4] Ez utóbbival kapcsolatban a *Deutsche Theologie* szerkesztője azt jegyzi meg, hogy a tanulmány olyan kérdést tárgyal, amely *a német teológiai irodalomban teljesen feldolgozatlan,* pedig, tekintve, hogy ma a reformáció egyházait az úrvacsoratanban elfoglalt egymástól eltérő álláspontjuk igen élesen különbözteti meg, a XVI. század hasonló problémái különös érdeklődésre tarthatnak számot, mert a mai helyzet megítélésében igen fontosak.

Ezeken a bár tervszerűen készült, de megjelenésükben különböző folyóiratok hasábjain elszórt tanulmányokon kívül a *Kutatóállomás* önálló irodalmi vállalkozást is indított, olyat, amelyet bátran nevezhetünk a *Kutatóállomás* munkássága koronájának. *Bucsay Mihály* szerkesztésében két, egymással párhuzamos könyvsorozat indult meg. A magyar- (illetve tót-) nyelvű (A) sorozat címe: *A Középdunai Protestantizmus Könyvtára;* a németnyelvű (B) sorozaté: *Bibliothek des Protestantismus im Mittleren Donauraum.*

Abban a rövid beszámolóban, amit *Bucsay* a *Leipziger Vierteljahrsschrift* mult évi 1/2. füzetében adott, e két sorozat kiadvány-tervezetét is ismertette. Akkor legelső kiadványoknak a következő kérdések feldolgozásait vették tervbe: egy németnyelvű bibliográfia a magyar evangéliumi teológiai irodalomról, a hallei magyar könyvtár régi magyarjainak ismertetése, a wittenbergi magyar coetus története, a pátensküzdelem és külföldi visszhangja, a debreceni hitvallás tanítása az úrvacsoráról és még egy fordí-

[1] Die Pfarrerausbildung in Ungarn. Leipzig, 1936. Különl.

[2] Die Forschungsstelle für Kirchenkunde Südosteuropas, besonderers Ungarns der Universität Halle. (Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa. 1940. Heft 1/2.) Különl. is.

[3] Der, Einfluss der völkischen Eigenart und des völkischen Kulturstandes auf die Konfessionsbildung in der Reformationsgeschichte Ungarns. (U. o.) Különl. is.

[4] Die Lehre vom Heiligen Abendmahl in der ungarischen Reformation Helvetischer Richtung. (Deutsche Theologie, 1939. Heft 10/12.) Különl. is.

tás: *Révész Imre Magyar Református Egyháztörténet*ének németnyelvű kiadása.

Mondani sem kell, hogy egy ilyen vállalkozás életrevalóságát nemcsak a jól kidolgozott terv, hanem a terv végrehajtásának mértéke mutatja meg. Nem egy olyan könyvsorozatot ismerünk tudományos irodalmunkban, amelynek terve szépet és jelentőset ígért, de azután külső körülmények, anyagi erőtlenség vagy a szerkesztő ellankadása következtében nagyrészt csupán ígéret maradt. Annál örvendetesebb jelenség, hogy a *Kutatóállomás* említett vállakozásából, amely egy esztendeje még csak terv volt, ma már két teljes kötet jelent meg, egy nagyobbszabású munkának pedig első két füzete.

A németnyelvű sorozat első kötete bibliográfiai áttekintést kíván nyujtani a külföldi protestantizmusnak a magyar evangéliumi egyházak teológiai irodalmáról.[5] Ennek a munkának szerkesztésénél ugyanaz volt a vezető szempont, mint a *Kutatóállomás* felállításánál. A magyarországi protestantizmus (kivéve a szász evangélikusokat) éppen nyelvi okokból bezárt könyv maradt a külföldi testvéregyházak előtt; ezért ez a bibliográfia nem csupán címjegyzéket ad, hanem rövid összefoglaló előadásban egy-egy tudományszak művelésének magyarországi állapotát, az egyes munkák felsorolásánál pedig az illető kutató által elért tudományos eredmények lényegét is. Az a hang, amellyel a német szakkritika ennek a könyvészetnek eddig megjelent füzeteit fogadta, örvendetesen mutatja, hogy a munka elérte célját: a magyarországi protestáns teológiai tudományosság eredményeinek a külfölddel való megismertetését.

A második németnyelvű kötet *a wittenbergi magyar coetus* történetét adja elő.[6] Tudjuk, hogy milyen döntő befolyása volt Wittenbergnek a magyar reformációra s hogy kinn tanuló nagy reformátoraink egész sora milyen nagyjelentőségű indításokkal tért haza Luther és Melanchton egyeteméről. A XVI. század közepétől néhány évtizede a wittenbergi *magyar coetus*, másnéven bursa fogta egybe az egyetem magyar teológus-studenseit. Ennek az intézetnek első alapos feldolgozását nyujtja *Szabó Géza*. Mint első feldolgozásnak különös erénye ennek a dolgozatnak az, hogy a lehetőségig megmarad annál az elvnél, hogy *elsősorban a coetusra vonatkozó közvetlen levéltári adatok beszéljenek*. A közvetlen forrásokat eredeti nyelven szólaltatja meg *Szabó Géza* és ezekből ismerteti meg az olvasóval a coetus alapításának körülményeit, a coetuson belül felvetődött hitvallási problémákat, a coetus tag-

[5] Das Evangelisch-Theologische Schrifttum in Ungarn. Heft 1. Die Neuen Kirchengesetzbücher, von Prof. Dr. V. *Bruckner* und von Prof. Dr. J. S. *Kováts;* Heft 2. Die Wissenschaft vom Alten Testament, van Prof. Dr. L. *Pap.* (Bibliothek des Protestantismus im Mittleren Donauraum, Band. I.)

[6] *Szabó* Géza: Geschichte des Ungarischen Coetus an der Universität Wittenberg. 1555—1613. (Bibliothek des Protestantismus im Mittleren Donauraum, Band II.)

jainak a város polgárságával és a többi studensekkel való kapcsolatát, a coetus belső életét, szervezetét, tudományos tevékenységét, anyagi kérdéseit és a coetusnak a helvét irányú hitvallási magatartás miatt az egyetemmel történt összeütközése következtében való megszűnését. *Szabó Géza* dolgozatával, éppen forrásközlésének gazdagsága miatt, értékes alapot adott a további kutatásoknak és feldolgozásoknak.

A magyarnyelvű sorozat első megjelent kötete *Bucsay Mihály* munkája és a hallei magyar könyvtár történetével és jelenlegi anyagával foglalkozik.[7] A történeti rész rövid áttekintése is meggyőz arról, hogy a Luther-egyetemen tanuló magyar evangéliumi diákság évszázadokon át milyen áldozatkészséggel gyarapította művelődésének legnagyobb és legfontosabb segédeszközét: *könyvtárát.* A magyar protestantizmus büszkén jegyezheti fel, hogy a könyvtárat hatalmas könyvhagyományozásával naggyáfejlesztő *Kassai Michaelis Györgynek* a könyvtárral kapcsolatos végrendeleti intézkedéseiben tulajdonképpen *az első németföldi magyar kultúrintézet megalapítását ismerhetjük fel. Bucsay Mihály* részletesen elmondja a könyvtár sorsát egészen a jelen időkig, s kitér a könyvtár anyagának eddigi könyvészeti feldolgozásaira is. *Bucsay* bibliográfiáját hármas céllal készítette el: a kettéosztott könyvtár (egyik része a Hallei Egyetemi Könyvtárban, másik része a Berlini Magyar Intézetben van) régi magyarjainak leltárát, a hallei magyar könyvtár régi magyarjainak nyomtatott katalógusát és *eddig még ismeretlen régi magyarok leírását* kívánja adni. Ha csak futólag lapozzuk is végig a címjegyzéket, látjuk, micsoda történeti és irodalomtörténeti értéket őriz ez a könyvtár. 183 olyan unikuma van, amelyet már ismer a bibliográfiai irodalom Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárából és a Szabót kiegészítő jegyzetekből, de van *123 olyan mű, amely néhány kivételével eddig egészen ismeretlen volt még.* Kevés ugyan közöttük a XVI. századból való, de a kevésből kettő különösen kiemelkedő jelentőségű: a Mantskovit Bálint által Detrekőn 1580. nyomott *Acta Concordiae* és a Galgócon 1585. készített *Confessio fidei et doctrinae.* A két könyv a morvaországi reformációval kapcsolatos fontos mozzanatokra világít rá: egyik *Kyrmezer Pál*nak a cseh testvérekkel való levelezését, vitatételeket és hitvallásokat (köztük a morva őrgrófságbeli református gyülekezeteknek 1567-ben az olmützi püspök elé terjesztett hitvallását), a másik pedig *Kyrmezer* hitvallásos iratait tartalmazza.

A *Bucsay* címjegyzékében lévő és eddig ismeretlen munkák között még a *magyar exulánsok* irodalmi működéséről és életsorsáról felvilágosító becses darabok is vannak, *a tót nyelvű és vonatkozású iratok serege pedig hatalmasan növeli a tót irodalomtörténet forrásanyagát.* Unikumok szempontjából a hallei könyv-

[7] Régi magyar könyvek a hallei magyar könyvtárban. Jegyzéküket összeállította és bevezette *Dr. Bucsay Mihály.* (A Középeurópai Protestantizmus Könyvtára, I.)

tár a maga háromszáz darabjával előkelő helyet foglal el a magyar könyvtárak között, tekintve, hogy az összes magyar protestáns könyvtárak unikumainak száma nem több négyszáznál. A címjegyzék *egyleveleseink* számát is örvendetesen gyarapítja, az egész munka pedig messzehangzó figyelmeztetés arranézve, hogy micsoda hatalmas feldolgozandó anyag van a Hallei Magyar Könyvtárban.

Az ismertetett munkák témái világosan megmutatják, hogy mi a két könyvsorozat tulajdonképpeni célja: *a magyar protestáns tudományosság eredményeinek a külfölddel való megismertetése, a hallei egyetemen munkálkodó studensek disszertációinak publikálása, azután pedig olyan problémák felvetése és megoldása, amelyek nem csupán egy magyarországi protestáns egyházat érintenek.* A *Bucsay*-féle bibliográfia tömegesen közöl tótnyelvű és vonatkozású munkákat. Már ebből is levonhatjuk azt az igazságot, aminek a sorozat következő számai élő bizonyság kell, hogy legyenek: *a történelmi Magyarország területén élő magyar-, német- és tótnyelvű protestáns egyházak tudományos együttmunkálkodásának szükségességét.* Ezeknek az egyházaknak a tudományos életben való egymásrautaltságuk nem vitatható s teljesítményük akkor lesz igazán értékes, ha azt egymással testvéri munkaközösségben fogják elvégezni. Ez a munkaközösség pedig legtermészetesebbb segítségét és működési helyét kaphatja a *Középdunai Protestantizmus Könyvtárában* és a *Bibliothek des Protestantismus im Mittleren Donauraum*ban, abban a két könyvsorozatban, amelynek nevében szereplő szokatlan földrajzi fogalmat, a „középdunai" kifejezést Trianon alkotta meg. *A középdunai protestantizmus ugyanis nem jelent mást, mint a történelmi Magyarországon élő evangéliumi egyházakat.* Mert ezen a területen kívül másutt nem lehet Délkeleteurópában protestantizmusról beszélni.

A magyar evangéliumi egyházaknak azzal a felelősséggel kell megindítania és fejlesztenie ezt a munkaközösséget, amely tudja, hogy a Dunamedence népeinek lelki szolidarítása fennmaradásuknak feltétele és európai hivatásuk betöltésének biztosítéka. Ami pedig a két könyvsorozatot illeti, ha a kiadványok megőrzik a megindulás színvonalát, akkor, mint az egyik munka német bírálója, *H. Dibelius* írta, „nemsokára irígyelhetik más országok és más tudományok Magyarországot és a protestáns teológiát a hallei Kutatóállomásért".

Harsányi András

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

Árokháty Béla Psalteriuma.

Szerző áldozatos életművének betetőzése a tetszetős kiállítású munka.* Tudós és zeneszerző együttes ajándéka mindenki számára, akinek szívügye a református gyülekezeti ének. A tudós dolga volt, hogy a 16. századbeli dallamkincset mai kótaértékekkel és megfelelő ütembeosztással olymódon állítsa elénk, ahogyan az a genfi hagyománynak leginkább megfelel. A zeneszerzőé, hogy a nemes dallamokat ízléses, választékos és mégis közérthető fordulatokkal összhangosítsa. Árokháty mintaszerűen oldotta meg a maga elé tűzött, éppoly nehéz, mint szép feladatot. Ez a feladat nem tisztára művészi célzatú és épp azért, mert gyökeresen tárja fel a hagyományt, nem közvetlenül gyakorlati. Az új Psalterium célja, mint szerzője életmunkájáé: *nevelő*. Át meg át akarja itatni a református gyülekezeti éneket azzal a fenséggel, ihletettséggel, ellátni azzal a zenei vértezettel, mely a genfi őrök számára annyi viszontagság között volt vígasztalás, lelki fegyver és védelem. Hogy pedig ez a cél majdan elérhető legyen, mindenekelőtt be akarja mutatni az eredeti dallamkincset, lefektetni az egykori vagyont, hogy megújulhasson kamatozása. Nem arról van szó, hogy kikapcsoljuk az évszázados fejlődést, mely annyi — és nemcsak üdvös — változást hozott a zsoltárdallamokba és újból ott kezdjünk hozzá a gyülekezeti énekhez, ahol valaha megindult! De parancsoló szükség, hogy amikor megújításra szorul a gyülekezeti ének — és ezt ma már mindenki elismeri — biztos tájékozás végett az eredeti dallamokhoz forduljunk. A dallamok jellegét pedig, mivel ódonak, közelebb kell hozni a mai fülekhez-lelkekhez: ezt a célt szolgálja az összhangosítás. Minthogy ismét és ismét szóba került, nem volna-e tanácsos *kiselejtezni* a gyülekezeti énekkincset és abból csak a jól beváltat megőrizni: Árokháty sokunkkal együtt aggódva gondol a többé már aligha pótolható veszteségre, mely ilymódon érhetné egyházunkat és mindenkép meg akarja menteni a mondhatatlanul nagy zenei, egyben áhítati értéket. Remélhető, ha egykori szépségében elénk áll a páratlan dalkincs, még mindig meglesz az ereje, hogy nemzedékről nemzedékre tovaplántálja önmagát a lelkekben. Ez a legeredetibb értelemben *református* gondolat határozza meg Árokháty élete művét.

Célzatából következik, hogy a Psalterium nem a zsoltárfordításokhoz, hanem *az eredeti francia versekhez* igazodik. Annyira, hogy még az oly sajátosságot is átveszi, aminő egyazon dallamnak kétféle metrizálása a francia vershangsúly szerint. Így a 36. és 68. zsoltár esetében, ahol a szövegek metrikai különbsége a kö-

* *Árokháty* Béla: „Psalterium", a genfi zsoltárok dallamkincse, orgonára. Budapest, 1941. Bethlen-nyomda.

zös melosz (hangmenet) ritmikai jellegét megmásítja. Annál tanulságosabb az ilyen változat, mert arra tanít, hogy számos régi dallam kárvallás nélkül elbírja a kétféle hangsúlyelosztást. (Érdekes megfigyelni: habár Énekeskönyveink közös nótát jeleznek a két zsoltár számára, Szenczi *Molnár* fordításán mégis átüt a kétféle ritmizálás különbsége, az anakrúzisos és a thetikus ritmusé!) Árokháty az ütemek, ütemvonalak, ütemelőzők elhelyezésében mindenütt a francia vers és dallam eredeti testvér-termését tartja szem előtt. A ma már szokatlanabb szinkópás ritmusok némi, enyhe leegyszerűsítését mindig úgy végzi, hogy megkönnyítse — éspedig a dallamszépség veszélyeztetése nélkül — a szokott cantus planus és az eredeti ritmus kiegyeztetését. Mily ízléses módosítás például a 61. zsoltár befejezésénél az első szinkópa elsímítása: az ütemkezdő rövid érték felcserélése a következő hosszabbal! Árokháty ritmus-helyreállító munkája nem más, mint a régi, ütemvonal nélküli zsoltárkiadások tudományosan pontos és művészien helyes metrikai értelmezése. A multszázadi ütemvonalas kiadás és a legújabb ütemvonalas kiadás — mint tudvalévő — a cantus planusszá szélesedett és elmerevedett zsoltárdallamok egyenlő ritmusértékeit két különböző módon kényszeríti páros ütembe ott is, ahol ez az eljárás nem fér meg a dallam természetével. Akár mindjárt az 1. zsoltár kezdő sorából is kitetszik: a régebbi ütemvonalas kiadásnak az volt a vezető elve, hogy a sorvégi kitartott hang súlyos ütemrészre (ütemkezdetre) essék: ezáltal kap fordított hangsúlyt a sor első hét (7) hangja, egytől-egyig; az újabbnak vezető elve a magyarosság volt, kiküszöbölte tehát a csonkaütemes kezdetet és így jut aztán fordított hangsúlyhoz a sor befejező négy hangja. Árokháty bemutatja az eredeti, természetes ritmust, repatriálván az élénkebb értékű (nála nyolcad-) hangokat is, miáltal minden ritmushiba önkéntelen kiküszöbölődik. Eljárása: *radikális purifikálás*, ami itt persze egyúttal a teljes dallamszépség helyreállítását is jelenti.

Összhangosításában két szempontot kapcsol egybe a Psalterium. Az eredeti, gyakran *egyházi hangnemet* óhajtja vérünkké tenni és az istentiszteletnek megfelelő komoly egyszerűséget művészi ízléssel érvényesíteni. Ahogyan Árokháty a genfi dallamokat értelmezi, kommentálja — minden harmonizálás: értelmezés —, az méltó a lelkészhez és méltó a zenészhez. Visszaidézi az ősök énekét, de úgy, hogy mégis a magunk mai zenei nyelvére fordítja át az egykorit. Hiszen legegyszerűbb lett volna és sokkal kisebb munka *Goudimel* vokális letétremekeit ismét csokorba fűzni! De ma már a 16. század legjobb népszerű muzsikája is egyhangúnak hat, mert ezerszeresen kijárt idegutakat fut be. Ezért csak nagyon határoltan fogadható el, amit Árokháty a Psalterium bevezetésében állít, hogy t. i. letétei a 16—17. század irányát követik. Igaz, ő is csupán hármashangzatokkal dolgozik, de ahogyan ezt teszi, az nem a régi módszer, hanem újfajta, modern *archaizálás*. Az a fajta régies ízű egyházi módszer jellemzi a Psalterium letét-stílusát, amely fűszerezés, frissítés, érdekessé tevés céljából

a gregorián vagy népi *egyszólamúság* eredeti diatonikus hangmeneteit átvetíti a többszólamúságra. Ez a módszer *Liszt* késői, római művei nyomán, majd még inkább a párizsi *Schola Cantorum*ból, később *Respighi* iskolájából terjedt el és vált ma már szinte általánossá az újabb egyházi kompozícióban. Itt-ott még apró túlzásokra is elragadtatja magát mesterünk a modern iskola követésében. Így, amikor a 80. zsoltár befejező zárlatát úgy fogalmazza, hogy abban a normális moll és a doricus 6. hangfoka nyomon követik egymást; hasonló fordulat bukkan fel a 114. zsoltár végén is. (Hogy a dúrhangnemű 134. zsoltárba mixolyd mellékíz keveredik, az valóban 16. századbeli sajátság, lásd pl. Goudimel 138. zsoltárában, Der Hugenottenpsalter, kasseli fac-simile kiadás 1935.) Árokháty kedveli a doricusra hangolt mollzárlatot úgy, hogy a szubdomináns hármashangzat *dúr-alakú* legyen a domináns előtt; csaknem mindegyik hypodor összhangosítását így végzi be (hozzá még a doricus 34. zsoltárt is). Ilyet persze a 16—17. század mesterei nem tesznek! Ezek, ha beiktatják is zárlatukba a szubdomináns hangzatot, ilyenkor *mollterccel* látják el azt, vagyis doricus hangnemben is tiszta, autentikus mollzárlattal alakítják a befejezést. Árokháty úgy doricusban, mint mixolydicusban kedveli az oly lezárást, melyben a VII. fok dúrhármashangzata előzi meg a befejező tonikai hármast. Ez sem 16—17. századbeli eljárás; Goudimel és kortársai, valamint a barokk mesterek csaknem kivétel nélkül autentikus (V—I) zárlatot alkalmaznak úgy a doricus, mint a mixolydicus hangnemben. Ilyenre Árokháty csak akkor fanyalodik, ha a vezérhang (mely persze V. fokot, domináns hármashangzatot követel) magában az adott zsoltárdallamban jelentkezik; így az említett hypodor dallamok esetében és a hypomixolyd 30. és 117. zsoltárban. Követi viszont a régieket annyiban, hogy a bevált harmonizációs formulákat minden hasonló esetben lehetőleg *változatlanul megőrzi*. Ezzel bizonyos nyugalmas, törvényes, egységes szellemet biztosít eljárásának. Míg például Goudimel és kortársai phryg dallamok befejezésekor a basszus-szólamban következetesen aeol zárlatot használnak, addig Árokhátynál minden egyes phryg dallam befejezése a későbbi, 17. századbeli központi módozatot (VII—I dúrterccel) követi. Ez a szinte merev formulásság minden szigorú egyházi stílusra jellemző; ott ugyanis az erkölcsi magatartás szimbóluma. (Világi téren viszont modorosságnak hat az ilyen modor.)

Mivel eddigi orgonakönyvi gyakorlatunkban még meglehetősen elmaradtunk az egyházi hangnemek kezelése terén, bizonyára jótékony acélfürdőként fog hatni a Psalterium alapos és kemény diszciplínája. Archaizmusának még kilengéseit is ilyen megfontolással és jó szívvel fogadjuk! Hogy mennyire eldúrosították, elmollosították egyházi hangnemeinket a 18—19. századbeli letevők, egy pillantás is megmutatja, melyet orgonakönyveinkbe vetünk. Még a kitűnő *Kirchner* Elek is normális mollá puhítja a fenséges doricus hangnemet a 90. (illetve 78.) zsoltár letétében (lásd Kapi Gy. evangélikus Korálkönyvét). Ám egyházi

hangnemek nélkül éppoly kevéssé lehetséges egyházzenei reform, mint ősi erkölcsök nélkül egyházi megújulás.

Lássuk végül azt a néhány tévedést is, mely az új könyvbe minden valószínűség szerint sajtóhibaként becsúszott! A 119. zsoltár doricus hangneműnek van jelezve, pedig hypoion; a 126. hypomixolydnak, holott mixolyd; a 129. phryg-jelzést kapott, ámbár hypodor menetű. Viszont kár, hogy Árokháty közönséges mollnak tekinti az aeol hangnemet és ezért külön jelzés nélkül hagyja, akár a dúrt. Pedig hát nagyon megfontolandó, hogy moll és aeol között nincsen-e legalább akkora különbség, mint akár moll és doricus között! Ha végigmegyünk Árokhátynál például az 55. zsoltáron, egészen más mesgyékre kerülünk, mint amelyek mollban járhatóak volnának. — Ritmus-hiba mindössze kettő találkozik: a 106. zsoltárban a dallam 6. és 7. hangja negyednek van jelezve nyolcadok helyett, ami megbontja a következetesen anapaestusos dallami zárlatozás jellegzetes egységét; a 123. zsoltár 4. verssorában pedig eltolt hangsúlyokkal lép fel ugyanaz a dallamzárlat, mely a darab befejezésénél is szerepel. — Lényeges hanghibát csak egyetlenegyet fedeztünk fel az egész műben, a 36. zsoltár 2. kótasorában, abban a dallamrészletben, mely a beethoveni „Seid umschlungen Millionen" dallam egyik őse, a zsoltár 8. ütemében: itt a dallam *fisz*-e helyett „*a*" kell (a tenorban viszont „*a*" helyett *fisz*); — annak ellenére, hogy régi, hagyományos sajtóhiba nyomán *fisz* lett általános (lásd az evangélikusoknál, sőt Bachnál is, — továbbá a német énekeskönyvek hivatalos dallamkiadásában: *Melodienbuch* zum Deutschen Evangelischen Gesangbuch, Berlin, 1930.). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Árokháty ezt a helyes alakját is közli a dallamnak a LXVIII. zsoltár címén. — A többi megemlített sajtóhiba egyszerű Errata-jegyzékkel könnyen helyreüthető s akkor makulátlanul fog ragyogni az új Psalterium tisztító fénye.

Molnár Antal.

BABITS MIHÁLY: ÍRÓK KÉT HÁBORÚ KÖZT. (Budapest, 1941. Nyugat.)

„E könyv tárgya az, ami Ady után új jött. Ma már megállapítható, hogy az Ady utáni irodalom nem Adyból indult ki; inkább még reakció volt Ady ellen. Ady önmagában való beteljesülés, és nem kezdet. Az Ady-utánzók, mint erőtlen másodhajtások, hamar lefonnyadtak és eltűntek. Akik igazán túlélték Adyt, vagy utána jöttek és továbbvitték az irodalmat, más utakon jártak. Ady nagy történeti érdeme a fölszabadítás, a fölbátorítás. „Babits új könyvét ezek az elvi megállapítások fogják keretbe. Ebből a szemszögből nézve valóban egységgé foghatók össze a nevek, melyekről ír s elszórtan megjelent cikkei, kritikái is méltán tömörülnek könyvvé. Ezt az egységet a könyv fájdalmas hiányai (Füst Milán, József Attila, Márai Sándor, Cs. Szabó László) sem tudják megbontani, a korkép a hiányok ellenére is kibontakozik. Nemcsak a valóságos koregység okán, hanem elsősorban Babits írói erkölcsének gyümölcseként. Az olvasó megilletődve merül el e könyvben, mert megrendítő élmény látni, hogy a könyv írója hányszor kerekedik a cikkírás ünnepi vagy gyászos alkalma fölébe, tiszteletet parancsol igényessége, mely a legapróbb alkalmi megnyilatkozá-

sokat is az elmélyülés, az igazságkeresés nagy alkalmává emeli. Oly szellemi készültséggel lát egy kurta recensio írásához, hogy cikke mindig túlmutat az ismertetett művön, nyilatkozata mindig elvi jelentőségű. Ezért szélesednek összegyüjtött cikkei korképpé: egyenként is perspektívában nézi az irodalmi élet jelenségeit.

Azzal az elvi kerettel, melybe cikkeit most belefogta, nehéz lenne vitatkozni. A mai magyar irodalom szinkronikus képe valóban nem mutat Ady-hatásokat, de még olyan indítást sem, mely Adyra lenne visszavezethető. Azok a kortársak, akik nemcsak testileg élték túl Adyt, azok a fiatalok, akik halála után léptek fel, azzal élték túl, amivel különböztek tőle, illetve az tette fellépésüket figyelemreméltóvá, hogy nem az ő nyomát követték. Azt természetesen nem tudhatjuk, hogy a magyar irodalom diachroniájának eljövendő szakaszaiban nem támad-é majd egy nemzedék, mely visszaüt Adyra? Mi azt hisszük, igen, Babits nem tagadja ennek lehetőségét, de abból, hogy fel sem veti, úgy látszik, nem hisz benne. De ez végtére is elvileg el nem dönthető, gyakorlati kérdés s nem változtat felfogása igazságán, korszemléletének valóságán. (Az persze félő, hogy Ady fogadatlan prókátorai most is megcsörgetik kardjukat s új sérelmet kovácsolnak Babits állásfoglalásából. Pedig a mai magyar irodalom Ady-mentessége épp oly természetes jelenség, mint Ady Arany elleni ungorkodása, vagy mint Petőfi lázadása Vörösmarty ellen. Ennek nem mond ellent Ady kortársainak — Kosztolányinak s magának Babitsnak — nagy hatása, mert ők valahogyan még a legfiatalabbak szemében sem elődök s igazi nagyságuk jóval azután bontakozott ki, miután Ady műve legmagasabb ormaira felhágott.)

A kor, melyről a könyv szól, gazdag, de mostoha kor. Ha Babits biztos ítéleteit összevetjük a mai irodalmi közszellem értékrendjével, megdöbbentő aránytalanságokra bukkanunk. „Hol vannak a tanárok, a filológusok, történettudósok? Ha van könyv, melynek őket foglalkoztatni kellene: ez olyan" — írta huszonegy esztendeje Laczkó Géza Zrinyi regényéről. A kérdés nyilt kérdés maradt azóta is — s ez nem annak a jele, hogy Babits tévedett, hanem „szomorú szegénységi bizonyítvány". Laczkó Zrinyi-regénye óta csak az ő színvonala alatt írtak történeti regényt, még arra sem történt kísérlet, hogy az ő színvonalát elérjék, nemhogy magasabb célra törtek volna. (Természetesen nem gondolunk itt Móricz Zsigmond Erdélyére, e remekmű azonban nem kezdemény, hanem egy másik út végcélja.) — Király György szomorú árnyát idézi fel, de szemünk megragad egy mondatán: „Így váltak tudósaink óvatos és kiábrándult részletmunkásokká és képrombolókká." Szívfagyasztó mondat s nehezült szívvel olvassuk tovább a cikket: „... az ész eredendő morálja... a hideg kritika másfelől lelkes bátorság... A politika nem idegen többé a tudománytól..., szegények lettünk és álomkincsekhez kapkodunk..." Csak a minap olvastuk egy vaskos könyvben Király Magyar Ösköltészetéről e sommás elintézést: „A kutatások túlhaladtak rajta." Bizonyára így is van, de vajjon túlhaladtak-é a kutatók is Király György példáján? Vajjon a képrombolás veszedelmesebb az álmodozásnál? — De nemcsak a méltatlanul mellőzöttek s idő előtt elhaltak kelnek életre Babits könyvében. Nemcsak azok, kikről ma már hallgat a hír, hanem azok is új életre kelnek, kik ideig-óráig, a kordivat szeszélyéből élni látszanak.

Kosztolányiról, Karinthyról, Tóth Árpádról a legkomolyabb szavakat — most látjuk — ő mondotta ki, Osvát, Gellért Oszkár, Nagy Zoltán irodalmi rangja pedig szinte csak az ő cikkeiben öröklődik az utókorra. Babits sohasem folytatott rendszeres kritikai tevékenységet. (Ha az utókor mulasztáson akarja érni, ezt fogja számonkérni. Nemcsak tőle,

hanem kora legjobbjaitól, Horváth Jánostól, Szekfü Gyulától, Gombocz Zoltántól is.) De ennek ellenére mindig fölérzett a regisztrálni való irodalmi eseményekre (Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Sárközi György, Erdélyi József, Tamási Áron: az új magyar irodalom majd minden fontos nevét tőle hallottuk legelőször) s nemcsak akkor szólt, amikor az elismerés babérját nyujthatta át valakinek. Erdélyi a legnagyobb elismerést, de az egyetlen komoly figyelmeztetést is tőle kapta. Mert Babits nemcsak az alkalmak szülte közhelyeket kerülte el, de igazságszeretete tartózkodásán, eredendő gyengédségén is úrrá tud lenni. Vitacikkei (a nemzedék-vita Halász Gáborral, az erdélyi irodalom kérdéséről, a Németh László-vita) nyugalmukkal, elfogulatlanságukkal, jóakaratukkal példát mutatnak; sebeti csak azon ejthettek, aki meg akart sértődni...

Napjaink felületességét ítéljük el azzal, hogy felemlítjük: mennyi gonddal állította össze kötetét. A kritikus Babitsnak legnagyobb dícsérete, ha számbavesszük, hogy mit hagyott ki régi cikkei közül, mint e kötetbe illőt, hogyan mondott le a teljességről a tökéletesség kedvéért. Könyvének majdnem egy ötöde a „Jegyzetekbe" szorult, itt a könyvbe fel nem vett cikkekből egészíti ki könyvét. Az olvasó sokallja ezt az önkritikát és sajnálja, hogy a jegyzetek helyett nem kapott egy második kötetet is.

Bóka László.

KOVACS ENDRE: AZ ALÁZAT ÉVEI. (Regény. Érsekújvár és Vidéke kiadása. Érsekújvár, 1940.)

Kovács Endrére, a fiatal érsekújvári íróra a Felvidék egy részének visszacsatolása után figyeltünk fel. Két évvel ezelőtt jelent meg *„Felszabadultak"* c. novelláskötete s az anyaország olvasóközönsége és kritikusai egyaránt örömmel üdvözölhették benne a tartalmas, rokonszenves írót. E vékony novelláskötet természetesen nem nyujthatott teljes képet írói arculatáról, rövid elbeszélésein és egy regényrészletén keresztül inkább csak tehetségének körvonalait és nem erejének teljességét láthattuk. A novellákon átütő drámaiság, a komoly, felelősségteljes hang és az újszerű, egyéni stílus azonban hamar figyelmeztettek arra, hogy itt elmélyült, gondolkodtató íróval állunk szemben, ígéretes tehetséggel, akitől még nagy és értékes munkákat várhatunk. Nem csalódtunk Kovács Endrében. Új munkája és egyben első regénye, *Az alázat évei*, kiforrott írói alkotás, bátran állíthatjuk fiatal prózaíróink legjobb munkái mellé. Nem úgynevezett „nagy" regény ez, százegynéhány lap az egész, cselekménye sem rendkívüli, váratlan fordulatai ellenére is gyakori szerelmi történet, mégis ennek a könyvnek ereje van, megfogja az olvasó lelkét, a regény hősei nem állnak távol tőlünk, az események nem közönyösek számunkra, az író beleélésre, együttérzésre és állásfoglalásra kényszerít bennünket. A regény kerete egy fiatal nő naplója, a cselekmény váza két férfi és egy nő szerelmi bonyodalmai, de micsoda nagyszerű és értékes tartalommal tölti ki az író ezeket a megszokott és egyszerű formákat. Egy tragikus szerelmi történetet olvasunk itt, a szentimentalizmus, érzelgősség minden mázа nélkül, a párbeszédeken és hangulatokon, a képeken és gondolatokon keresztül sorsok és jellemek bontakoznak ki, a történésekben és küzdelmekben húsból-vérből való emberek tragédiáját érezzük.

Az alázat éveinek főértéke a kitűnően felépített jellemeken nyugszik. A három főhős alakja a jellemábrázolás ritka példája. (Mellékalakjai közül azonban sajnos, egyik-másik nagyon is papirosízű.) Különösen szerencsésnek mondható, hogy a történetet a csalódott nő mondja el, mert így — az „én-regények" természetszerű egyoldalúságának és korlátozottságának kárpótlásakép — az írónak alkalma nyílott a női lélek és gondolkodás mesteri bemutatására, az asszonyi

cselekvések rejtett rugóinak feltárására. De Kovács Endre nemcsak embereket tud ábrázolni, meg tudja ragadni a tájak, a városok hangulatát, lelkét, az események mögött meglátja a társadalmak és korok mozgató erőit is. Mily élesen áll előttünk a magyar kisebbségi fiatalság forrongása, Prága nemzetközi mozgalmassága, Pozsony őserejű nyugalma! Hősei így nem levegőben lógó, gyökértelen alakok, élő személyeknek érezzük őket, sorsukba döntően beleszól a kor, de tetteikkel, gondolataikkal ők is formálják koruk történelmét.

Meggyőződésünk, hogy a kritikus nemcsak az olvasóhoz, hanem a kiadókhoz is szól. Kovács Endre könyve vidéki újság kiadásában jelent meg, vidéki nyomdában bocsátották útra, valószínűleg kevés példányszámban és még kevesebb hírveréssel. S ha ennek az irodalmilag értékes és érdekes regénynek nem lesz közönség-sikere úgy ezt a kritika csak ezekkel a körülményekkel magyarázza. Hisszük, hogy lesznek, akik értenek ebből és Kovács Endre további munkái megtalálják az utat a nagy fővárosi könyvkiadók felé.

Bikácsi László

PASSUTH LÁSZLÓ: NÁPOLYI JOHANNA. (Athenaeum kiadása.)

Előkelő embereknek, főleg uralkodóknak vagy uralkodók sarjainak meggyilkolása mindig érdekelte, izgatta a közvéleményt. A magyar történelem nem bővölködik orgyilkosságokban és így mindenképpen érthető, ha az egyetlen „nagy" melléknévvel díszített király öccsének korai, rejtélyes erőszakos halála és az értelmi szerzőséggel vagy legalábbis beleegyezéssel gyanúsított feleségnek, Anjou Johannának alakja erősen foglalkoztatta íróink képzeletét.

Valószínűleg Passuth László is a sajátos magyar érdeklődés szemszögéből kiindulva jutott el regénye tárgyához. Nem elégedett meg azonban a gyilkosság titkának kibogozásával, hanem széles alapokon fölépített plasztikus történeti háttérbe helyezve komoly lélektani kérdést vetett fel: Johanna lelkének megvilágítását. Ez a lelki analízis végigkíséri Johanna életét már megfogantatása pillanatától kezdve borzalmas haláláig.

Természetes, hogy nagy, sőt döntő szerep jut Johanna életében Endrének, az Endrével való viszony alakulásának. Az országos politika, a rokoni uralkodók akarata korai házasságba kényszeríti ezt a két gyermeket. Endre már a nápolyi udvarban serdül érett ifjúvá. Az író lélekelemző munkája ezeknek a serdülő éveknek a megelevenítésénél a legfínomabb és leggondosabb. Endre meggyilkoltatása s az ezt követő események döntő fontosságúak Johanna életében, hiszen menekülnie kell, védekeznie kell a pápa előtt s a régi, gondtalan életét nem találhatja meg többé. E körül a mag körül sűrűsödik tehát az egész cselekvény és mégis az író éppen ennek a pontnak a végleges felderítésével marad adós. A nápolyi királynő nem mindennapi egyéniségével való beható foglalkozása közben pedig a mindent-megbocsátás a mindent-megértésnek szinte akaratlanul kísérője lesz s az olvasó is hajlandó mármár ártatlanul üldözöttet látni Johannában, csak a hevesvérű asszony szerelmi életének egyik-másik titka zökkenti azután vissza előbbi gyanújába.

Alapos tanulmány, komoly történeti elmélyedés jellemzi ezt a munkát. Nem hallgathatjuk el azonban, hogy az író elbeszélő készsége nem áll ezzel arányban. Azt a fogást, hogy két szereplőt beszéltet s beszélgetésükből tudunk meg más, fontosabb szereplőkkel kapcsolatos eseményeket gyakran használja, annyira, hogy — észrevesszük. Még különösebb, hogy elbeszélés és dialógus teljesen kettéválik nála. Legjobb, amikor egy-egy folyamatot megjelenítés nélkül mondhat el, tehát, ha a korfestő történetíró hangján szólal meg.

A regény fogyatkozásai mellett is érdekes, sőt értékes. Hisszük, hogy ha a

mondanivaló bőségéhez az írás művészetének teljesebb készsége is járul, Passuth László még figyelemreméltóbb értékekkel ajándékozhatja meg a magyar irodalmat. *Szabó Richárd.*

MAGYAR IRODALMI ALMANACH AZ 1941. ÉVRE.

A fiatal magyar írói nemzedék néhány legkiválóbbja gyüjtötte össze rövidebb írásait e kötetbe. Nemzedék-jellegük inkább kortársi, semmint eleve elhatározott, vagy programmszerű. Különböző beállítottságú írók művei ezek, de mégis valamilyen halvány rokonságban vannak egymással. A kor teszi ezt, melyet egyáltalán nem is vesznek tudomásul. Finoman menekülnek; könyvek és álmok világába, ahol maguk rendezkedhetnek be, saját törvényeik szerint, mint Defoe Robinsonja, vagy Giraudoux Susanneja. Ez az időtlenség, helyesebben vélt időtlenség a legfőbb erény, vagy bűn, de mindenesetre kortársi-jegy, mely egybefűzi őket s olyan elmélyedést eredményez, mint még egyetlen generációban sem.

A lírikusok nagyrésze már jólismert név. *Jankovich Ferenc* melegszívű, színes képekben tükrözteti a vidékről városba szakadt férfi örök visszavágyódását az otthon felé. *Jékely Zoltán* újabb versei nemcsak formai változást jelentenek, hanem tartalmi lehiggadást is; a nosztalgia szenvedélye veszít erejéből s inkább fájdalmasabbá, elmosódóbbá és örökebbé válik. E generáció valóban intellektuális, sőt metafizikai költője, *Rónay György*, aki új világot teremt magának a gondolatok és nemes indulatok anyagából. *Takáts Gyula* a somogyi és kaposi táj finoman érzelmes és horátiusi inspirációjú poétája. *Toldalaghy Pál* szerény, de igényes költészete pedig a francia enteriőr-líra legszebb hagyományaira emlékeztet.

A prózai együttes is érdekes. *Lovass Gyula* „Stigmá"-ja leleplezése egy ember és egy mélyreható találkozás titkának. *Molnár Kata* „Vasbérc"-e mesterien érzékelteti a városi ember halálos idegenségét a természetessel szemben. *Ottlik Géza* novellája pszichológiailag pontos és hiteles.

Külön kell kiemelnünk *Örley István*, *Soós László*, *Sőtér István* és *Thurzó Gábor* írásait. Az Almanachok általában kevésszer tudják célkitűzéseiket maradéktalanul megvalósítani s a néhány kiemelkedő íráson kívül, rengeteg gyenge munka is bele szokott kerülni. Ezt a gyüjteményt írók csinálták s nincs is a kötetnek egyetlenegy olyan darabja sem, mely önmagában véve is, ne lenne igényes és írói munka.

Örley István novellája az egyik legnagyobb emberi titok értelmezéséhez fog s a realitások vaskos világa mögött megmutatja azt a hajszálvékony hálózatot, mely több az ok és okozati összefüggésnél, mert végzetszerű és lebírhatatlan. *Soós László* „Ötödiké"-je művészi ábrázolása egy gyermekkori emléknek. Elővarázsol a multból egy homályban maradt, ki nem sírt fájdalmat, mely úgy kíséri végig életén az embert, hogy sohasem szabadulhat tőle. *Sőtér István* írása az író pályáján is jelentős utat jelző kő. Sőtér a szavak és érzelmek játékmestere, de játékossága korántsem könnyű fajsúlyú, vagy éppen mulattatni akaró. Játékaiban döbben rá a lét nagy titkaira s minden látszólagos elkalandozása tulajdonképpen kísérlet a kifejezhetetlen kifejezésére, amit annyiszor érez az ember, de pontosan megfogalmazni aligha tud. Egészen ellentétes típusú író *Thurzó Gábor*. Homme de lettre s polgár. Világos, nagyablakos polgári szobákban élnek hősei, multat lehellő bútorok pátriciusi levegőjében. A nagy francia családregényírók — Martin Du Gardok, Schlumbergerek — tanítványa. Stílusa megmunkált, komoly és célratörő. Itt közölt novellája nemes ízű, elmélyedt, komoly alkotás.

Szép, okos, elgondolkoztató könyv ez az Almanach. Reményteljes és vigasztaló cselekedet abban a korban, mikor sokat aggódunk a szellem elsatnyulása miatt.

Gönczy Gábor

Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. — Fel. v. Schlitt H.

SYLVESTER

PROTESTÁNS SZEMLE

8

TARTALOM:

Sólyom Jenő: **A vizsolyi biblia jubileumi irodalmához** ● Bakó József **Hazafelé** (vers) ● Vajda Endre: **A spirituális költő** (Reményik Sándor költészete) ● Kerékgyártó Elemér: **Az új énekeskönyv elé** ● Kovács Endre: **Regionalizmust?** ● **Könyvek és írók**

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: **MAKKAI SÁNDOR** FELELŐS SZERKESZTŐ: **KERECSÉNYI DEZSŐ**
FŐMUNKATÁRSAK: **PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN**

1941. AUGUSZTUS **BUDAPEST** **L. ÉVFOLYAM**

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

IFJ. SZABÓ ALADÁR: A reformáció és ellenreformáció evangéliumi keresztyén egyházi írói. (Incze Gábor kiadványai.) — — — — — — 281
LOSONCZI ZOLTÁN: Bárczi Géza: Magyar szófejtő szótár — — — 283
ISTVÁNYI GÉZA: A románok története — — — — — — — — 284
TÓTH SÁNDOR: Tóth Ervin tanulmányai a grafikai művésztekről — — 285
GÖNCZY GÁBOR: Márai Sándor: Kassai őrjárat — — — — — — 287
GÖNCZY GÁBOR: Kosztolányi Dezső: Lángelmék — — — — — 288

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyüjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őriz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).
Felelős kiadó: Szabolcska László.
A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.
A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.
A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.
Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.
Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

A vizsolyi Biblia jubileumi irodalmához

A vizsolyi Bibliának olyan nagy az értéke a magyar keresztyénségben és műveltségben, hogy a jubileumi méltatáson felül megilleti az is: készítsünk számadást a jubileumnak legalább az irodalmáról. A számadás akkor volna hű, hogyha mérlegre vetnők az országos és gyülekezeti megemlékezéseket; sőt csak akkor volna igaz, ha megmérnők az ünnepségek hatását a „közönségre". Vajjon ismertebb, tudottabb, önérzetesebben birtokolt érték-e ma Károlyi Gáspár Bibliája a magyar reformátusok és evangélikusok számára, mint egy évvel ezelőtt volt? De meg kell itt elégednünk a kérdezéssel. Elég figyelnünk *egy* irányban, amerre fogható eredményt remélhetünk.

A jubileumi irodalom számbavételénél is korlátozódunk az igényesre. A helyileg és időileg korlátolt fontosságú cikkeket legfeljebb abból a szempontból volna érdemes vizsgálni, hogy menynyiben értékesítik a tudomány újabb látását és eredményeit, vajjon nem rekedtek-e meg túlhaladott állításoknál.

Igényes tanulmányok hordozójaként elsősorban a Református Theologusok Munkaközösségének Károlyi-emlékkönyve üti meg a mértéket.

S. Szabó József összegezi a Károlyi Gáspár életére vonatkozó újabb ismereteket. Ha valaki ma tévedés, pontosabban: megtévesztettség nélkül akarja megismerni a tállyai-gönci bibliafordító életét, csak ehhez a tanulmányhoz fordulhat. Harsányi András korábban is foglalkozott már Károlyi Gáspár Két Könyv című iratával; itt rendszerezi alapos vizsgálatának eredményeit, felhasználva egy gépírásos, tehát alig hozzáférhető egyetemi szemináriumi dolgozatot. Az azóta — a magyar nyelvtudomány nagy veszteségére — meghalt Csűry Bálint „Károlyi Gáspár bibliafordítása és a magyar népnyelv" című tanulmánya főképen számbaveszi a megoldásra váró nyelvtörténeti problémákat, de Egri, szatmármegyei falu népnyelvének idevágó vizsgálatával a példaadáson kívül előbbre is viszi a tudományt. Musnai László Komáromi Csipkés György bibliafordításának újraértékelésével világítja meg a vizsolyi Biblia kiválóságát. A kolozsvári Az Út 1927-ben már közölte megállapítását, hogy Komáromi Csipkés György fordítása a vizsolyi Bibliától független, önálló fordításnak semmiesetre sem nevezhető. Most az Emlékkönyvben közzétett tanulmány tette lehetővé ennek a felismerésnek szélesebb körű tudomásulvételét. Juhász Géza „Károlyi és költészetünk", Illyés Endre „A Károlyi-biblia és a néplélek" című dolgozata inkább csak közvetve tisztítja és bővíti a vizsolyi Bibliára vonatkozó ismeretünket; amikor a Szentírás hatását figyeljük a magyarságban, következésképen Károlyi Gáspár művére is fény derül.

Az 1940-i Emlékkönyv *jubileumi* tanulmányai közt három kiváltképen jelentős érték. Erdős Károly „Károlyi Gáspár bibliafordításának törzskönyve" címmel áttekinthető jegyzékbe foglalta az ismert kiadások legfontosabb bibliográfiai adatait. Nélkülözhetetlen lesz a további kutatásban. De megvan a rögtöni haszna is: nyugodtabb lelkiismerettel és az igazsághoz nagyobb hűséggel beszélhetünk ezentúl a Károlyi-Biblia kiadásainak tisztes számáról. És végre előttünk van két tanulmány a vizsolyi Biblia exegetikai értékéről. Ótestámentomi részéről Kállay Kálmán, az újtestámentomiról Pongrácz József értekezett. A mult század közepe, Ballagi Mór fölényeskedő írásai óta tudtommal nem történt kísérlet sem ilyen beható vizsgálódásra. Mitsem számít, hogy most is inkább csak a vizsgálat elindításáról van szó, mint arról, hogy már be volna rekeszthető, — hiszen egy sikerült „rajta" félsiker a futamban. Mindketten igenlő eredményre jutnak. Kállay szerint „a vizsolyi Biblia exegetikai értéke a fordításban, az ú. n. summáiban és széljegyzeteiben minden kétségen felül megállapítható"; Pongrácz szerint pedig „Károlyi fordítása igen lelkiismeretes munka eredménye". Az előbbi Tremellius latin fordításának és magyarázatának használatát mutatja ki, az utóbbi szerint az Újtestámentom fordításánál döntő fontossága volt Beza latin fordításának, görög szövegének és latin lapszéli jegyzeteinek.

A folyóiratokban megjelent dolgozatok közül a Magyar Nyelv két és a Protestáns Szemle három cikke járult hozzá a jubileumi irodalom értékének emeléséhez. Részben új kutatás révén gazdagították tudásunkat, — Erdős Károly a Magyar Nyelvben megvizsgálta az *alít* igét az Újtestámentom Károlyi- és Káldi-féle fordításában, — részben modern szemléletű, szintétikus méltatások, tehát alkalmasok arra, hogy az ünnepi évet követő, előreláthatóan meddő évtizedek számára a vizsolyi Biblia jelentőségét rögzítsék.

Maga Károlyi Gáspár szólalt meg a vizsolyi Biblia újra kiadott Előljáró Beszédében, de ez a *forrás*kiadvány gyöngyként illeszkedik bele a tanulmányokba.

Azonban a jubileumi irodalom mérlegelésénél félmunkát végeznénk, ha számba nem vennők a hiányokat. Hiányokról szólunk, nem hibákról és nem mulasztásokról.

Amint ezt már többen is megállapították, erősen hiányát érezzük Károlyi Gáspár modern látású, a tudomány mai mértékét megütő életrajzának. Ennek a szükségét kifejezhetjük, noha világosan látszik, hogy egy ilyen életrajz megírása nem lesz sem hálás, sem mutatós munka. Nem lesz az, mert írójának előreláthatóan sok eredménytelen kutatásról kell számot adnia, sok félreérthető kritikai észrevételt kell tennie: közölnie kell a negativumokat is, hogy a sikertelen és az értékelő vizsgálat elhallgatása ne keltse felületesség vagy kényelemszeretet látszatát, és hogy ne hagyjon senkit bizonytalanságban a felől, mi feltevés és mi megállapítás az előadásában.

Csak példaképen említem, hogy szükség volna Károlyi Gás-

pár wittenbergi tanulásának alapos vizsgálatára. Szabó Géza nemrég megjelent tanulmánya máris fényt vetett diákoskodásának egyik területére. De tudtommal nem történt még olyan irányú kutatás, hogy beiratkozása idején kik voltak ott a tanárok, mit adtak akkor elő, mit tanulhatott tőlük. Hogy ilyen irányú vizsgálatra miért van nagy szükség, arra jó példa Dévai Mátyás első wittenbergi tartózkodása. 1529 végén iratkozott be, 1531 tavaszán újra itthon volt. Ennek alapján feltevésként másfél évre számított kinn időzését úgy szokták emlegetni, hogy az alatt bőven volt ideje tanulni Luthertől és Melanchthontól, sőt meg is barátkozott velük. De rögtön módosul a nézetünk, ha számba vesszük, hogy 1530-ban sem Luther, sem Melanchthon hosszú ideig nem tartott előadást. Az ágostai vallástétel éve az!

Szintén csak például említem az életrajzírás szüksége kapcsán, hogy tudtommal még senki sem vette beható irodalomtörténeti és theologiai vizsgálat alá a vizsolyi Biblia ajánlását és előszavát. Még leginkább azok felé a mondatok felé fordult a figyelem, különösen a tavalyi jubileum alkalmával, amelyekben a tudományos segédeszközökről szól Károlyi Gáspár. A Bibliáról írt tanítása nincs még beleillesztve a theologia történetébe, sem egyetemes, sem hazai vonalon.

Jelentéktelennek látszik, de érdekes, hogy amikor ezt írja: „...szabad mindennek az Isten házába ajándékot vinni. Egyebek vigyenek aranyat, ezüstöt, drágaköveket, én azt viszem, amit vihetek, tudniillik Magyar nyelven az egész Bibliát...", akkor tulajdonképen Hieronymus szavának ad visszhangot. Ezt a régi szót maga Károlyi idézi néhány lappal előbb. „Az Isten templomában minden ember azt viszi, amit vihet, némelyek aranyat, ezüstöt, drágaköveket, bíbort, bársonyt, mi pedig jól cselekesszük, ha viszünk csak bőröket és kecskeszőrt". Jelentéktelen ez, ha Károlyinak e nyilatkozatát nem akarjuk felhasználni jellemének megrajzolásához. Nem ünneprontás-e szólni erről? Csak addig látszhatik annak, amíg meg nem figyeljük a visszhangzó szavak szövegbeli összefüggését itt és amott, és amíg nem eszmélünk rá örömmel, milyen pompás szivárványhíd köti így össze az első — egész munkát végzett — latin és magyar bibliafordítót. A magyar nép számára Vizsolyban teljesedett be a Szentírás közhasználhatóságának ígérete. Hieronymus Bibliája *vulgata*, Károlyié *a magyar* Biblia lett.

Még mellékesebb, de ugyancsak érdekes vizsgálnivaló, hogyan cseng össze Károlyi Gáspár és vetélytársa, Káldi György szerénykedése. Károlyi kéri olvasóit: „Ha valól (így!) a fordításban tévelyegtem és a célt nem találtam, azt ne tulajdonítsák *vakmerőségemnek, hanem az én gyarlóságomnak*". Káldi így mentegetődzik: „...ha mi fogyatkozás esett pedig, nem *vakmerőségből, hanem együgyüségből* történt". Alighanem korabeli írói modor ez mindkettejüknél. De ha az, akkor értéktelen egy kritikai életrajz számára.

Nem panaszkodhatunk, a munkatársak felderítésén sokat

munkálkodtak. De az eddigi feltevések ürességének megállapítása után valószínűleg le kell mondanunk arról, hogy Károlyi Gáspár személye mellé odaállítsunk más *személyeket*; még Pelei János iskolamester társul vételét is abba kell hagynunk, nem ugyan azért, mert fiatalember volt a fordítás készültekor, hanem, mert Szenczi Molnár Albert csak annyit mond róla: Károlyi Gáspár tanácskozott vele az esperességébe tartozó „tanító atyafiak", vagyis lelkészek egybegyüjtése felől. Pedig éppen ő következetesen *Károlyiról és társairól* beszél. Előreláthatólag sokkal eredményesebb lesz magából a bibliai szövegből kielemezni, hány és milyen képességű munkatársat tételezhetünk fel. Csontos Józsefnek az 1890-i jubileumra írt, sajnos folytatás és követő nélkül maradt tanulmányába kellene itt belekapcsolódni.

Ugyancsak ebből a dolgozatból kiindulva, kellene végre összehasonlítani a vizsolyi szöveget és az előző magyar fordításokat. Az ösztönzés erre egyre hangosabb; szinte felesleges érvelni a halaszthatatlansága mellett. Talán mégsem érdektelen emlékeztetni Csontos József ötven évvel ezelőtti megfigyelésére: „Ha valaki a Királyok I—II. könyve mellett I—II. Chronicát elolvassa, lehetetlen, hogy amannak könnyedsége, erőteljessége mellett szemébe ne tűnjék az utóbbinak laposság, magyartalan nehézkessége". Vajjon ez nem függ-e össze azzal, hogy a Krónikák fordítása nem jelent meg a kolozsvári bibliafordítók sorozatában? — Egyre feszítőbb az az érzés, hogy különösen az Újtestámentom szövegében van egyezés a Heltai- és a Károlyi-féle között. Itt új megfontolást tett szükségessé a jubileumi irodalomnak az az értékes részlete, amely szoros kapcsolatot lát Beza latin Újtestámentoma és a Károlyié között. Hogyan fér össze a két hatás? Csakis úgy, hogy feltételezzük, már a kolozsvári újtestámentomfordító használta Bezát. Időileg ez könnyen lehetséges, mert Beza latin Újtestámentoma 1556-ban jelent meg először, a kolozsvári Újtestámentom pedig 1562-ben került ki a sajtó alól (nyomtatták 1561-ben). Egyszerű belátni, hogy egy ilyen vizsgálatnak a filológiai érdeken felül mekkora a fontossága magyar theologiatörténeti szempontból is.

Világos persze, hogy az összehasonlításnak nem szabad megrekednie a kolozsvári bibliai részleteknél, bár nem nagyon valószínű, hogy a gönci (vagy talán kassavölgyi) munkaközösség minden előző magyar fordítást kézbevéve dolgozott. Ebben a vonatkozásban idézni szokták Károlyi nyilatkozatát: „Akik ezelőtt valami részt fordítottak a Bibliában, azokat is nem utáltuk meg, hanem megtekintettük". Csakhogy itt nem a magyar fordításokról beszél, hanem a latin fordítókat emlegeti előzőleg.

Következő nagy adóssága a magyar egyháztörténetírásnak: a Károlyi-féle Biblia használatának, mégpedig templomi, irodalmi és házi használatának története nincs megírva, sőt illő adatgyüjtés sincsen hozzá. Említésre méltó például, hogy Alvinczi Péter, a Gönchöz közeli Kassa papja még akkor sem a Károlyi-féle szöveget idézi, amikor nem idézi előzőleg latinul is a Bibliát. Ez a munka olyan hatalmas, hogy már ezért is kívánatos lenne barát-

ságosan elosztani a református és az evangélikus kutatók között. De tárgyi szempontból szintén eleve indokolt ez a feladatmegosztás, mert máris tudjuk, hogy az evangélikusok, legalább is egy részük közel két évszázadig tartózkodóak, sőt elutasító magatartásuak voltak a „kálvinisták Bibliájával" szemben. Szükségesnek látszik megvizsgálni, hogy a vizsolyi szövegben a későbbi kiadásokban tett változtatásoknak nincsen-e két vonalú története. Vajjon a töredékben maradt bártfai, a lőcsei és a lipcsei kiadások nem helyezhetők-e külön vonalra? Ha igen, akkor ennek a vonalnak a felderítése nyilván az evangélikus kutatókörbe esik. És vajjon nem csupán a dunántúli pietisták bibliafordítási kudarca után és a felvilágosodás hatására egyesült-e ez a két vonal?

A magyar Biblia szövegtörténetéhez szorosan kapcsolódik a Károlyi-féle bibliai nyelv és a köznyelv viszonyának a története. Persze a legsürgősebb lenne megnézni, hogy a vizsolyi Biblia nyelve valóban *köznyelv* volt-e a maga korában, mint ahogy ezt általában képzelik, sőt mondogatják, vagy esetleg *könyvnyelv*, amely talán éppen akadályozta, hogy az egyszerű nép kihallhassa mögüle Isten szent szavát. Szinte lemérhetetlen kár, hogy nem tudunk teljes értékű feleletet adni erre a kérdésre a Károlyi-féle fordítás most készülő revíziója idején. Van-e jogunk ragaszkodni a Károlyi-Biblia patinájához, a valákhoz, sokféle multhoz és jövőhöz, ha nem vagyunk bizonyosak a felől, hogy valaha is beszélt-e úgy a magyar nép? Hátha kiderül majd, hogy a Károlyi-féle nyelv csak a 18. század végére, a 19. században jutott uralomra az ágendákban, kátékban, theologiai és építő könyvekben, amikor már rég nem volt a könyvek nyelve sem? Vajjon így nem a római katolicizmus külön egyházi nyelvéhez hasonló esettel állnánk szemben? Ágendákban, kátékban, Bibliában egy külön *magyar „protestáns" egyházi nyelvet* használnánk, amelynek a fenntartását majdnem olyan érveléssel kellene igazolni, mint amilyennel magyarázzák a római katolikus egyházban a latin nyelvét. Természetes, hogy ez az eszmélkedés nem érinti az új fordítás *vagy* revízió kérdését; a vizsolyi Biblia szövegének revíziója nagyon jól összefér a közérthetőség igényének a kielégítésével. A közérthetőség halkabb vagy hangosabb igénylése nincs kapcsolatban a megvalósítás lehetőségével, hanem a ma élő nemzedékek korától függ. A mai törzs- és a jövő nemzedék joggal igényli, hogy az *ő* számára legyen érthető.

A felvázolt feladatok elvégzése után lehetne csak szó tulajdonképpen arról, hogy Károlyi Gáspár *személyét* is újraértékeljük. De bizonyára jó nyomon vagyunk már körülbelül egy évtized óta, amióta — Németh László szavával élve — a Károlyi Gáspár nevet „egy kollektív erőfeszítés nevének" értelmezzük. Az egész reformáció akarta a magyar Bibliát. Ez az akarás összpontosult benne. És voltaképpen mégsem a saját korának dolgozott, hanem későbbi századoknak. Műve igazán csak a 18. század második felétől kezdve terjedt el, egy olyan korszakban, amely szellemileg — theologiailag aligha volt képes ilyen alkotásra. Hogyha régi vágásúak

mégis igényelnék *egyéniségének* a művészi rajzát, nyilván úgy fogja az őt ábrázolni, mint egy részint helyileg és időileg elhatárolt, részint évszázadokat és az egész magyar szellemi életet átfogó *munkaközösség vezető tagját.*

Bizonyos, hogy hálátlanságnak és az igény túlméretezésének vehetik: miért becsülöm ekkorára a jubileumi irodalom adósságát. Ezért megismétlem, nincs ebben vád senki ellen. A mi korunk nem alkalmas ilyen tudományos feladatok elvégzésére. A theologiának ma létérdekű tennivalói vannak más irányban. Erre maga az Emlékkönyv figyelmeztet: több mint fele a kijelentés és az igehirdetés alapvető kérdéseivel viaskodik. Valóban oktalanság lenne az egyház jövőjét vitálisan szolgáló tudománytól a mult vizsgálatával csak közvetve szolgáló ismeretbővítés kedvéért elvonni a jó erőket. Hogy újra korlátlanul s a szokott olcsó áron legyen kapható a magyar Biblia, ez ugyancsak fontosabb és sürgősebb, mint a Károlyi-féle szöveg nyelvészeti elemzése és történeti méltatása. Nyelvészeinknek ma az a kötelességük, hogy mindenekelőtt a bibliafordítás revízióján dolgozzanak.

Mire jó hát akkor ez a számbavétel? Arra, hogy ne vádolhassák se most, se később a jubiláló nemzedéket öneléggültséggel. Az adóslevél elismerése hozzátartozik a magyar szellemi élet becsületességéhez.

Sólyom Jenő

Hazafelé...

Ezután már nem akarok többet,
csak éveimmel, e szürke bottal,
ha végigkocogok alázattal,
engedjetek,
mint a világtalant.

Tegnap még azt hittem balgán,
hogy mindent tudok, tisztán látok;
ma már úgy érzem, csak látomások
voltak és a
képzelgés vermei.

Önhittségemből is kiszakadt már
a fűző, hiába kötözgetem,
bakancsok helyett már meztelen
lábbal lépek
és bölcseket hallgatok.

Hová megyek? Talán egy ház felé,
ahol még szánalom pénze csörren
s mikor kijövök, nem hull a könnyem:
elég ha majd
otthon mossa meg lábamat.

Bakó József

A spirituális költő

*Reményik Sándor költészete.**

Ha az irodalomban a spirituális jelző jogosult, úgy elsősorban a lirikussal szemben az. Bármilyen bonyolult is egy költői életmű szövete, alapanyaga az emberi lélek, akár mint tükör, akár mint szűrő vagy feldolgozó. Legtöbb esetben az oeuvreben mégis az egyéniség egy jellemző vonása uralkodik és a szerint mondjuk róla, hogy közvetlen, naív, intellektuális, impresszionista, forradalmár, artisztikus, doctus, realista, misztikus stb., szabadon válogatva a felületes vagy pontos, ötletszerű vagy az irodalom-szemlélet lényegéből fakadó műszavak gazdag változatai között.

Reményik Sándorban mindenek előtt és fölött a költő *spiritualitása* domborodott ki. Költészetének előterében a lélek áll, és az alkotja hozzá a hátteret is. Nem hozott semmi forradalmian újat, nem mintázta egyénisége után a világot, nem kötelezte el magát véglegesen a tündéri vagy sivár valóságnak, nem élte ki önmagát a nyelv, kifejezés és kép öncélú varázsában. Költői ösztöne a lélek és lelkiség szolgálatába szegődött. Legfőbb törekvése az volt, hogy kivessen magából mindent, ami csak-én, és ne engedjen magához közel semmit, ami csak-anyag. Egyéni szenvedély és érzéki tapasztalat helyett tudatának terét az eszményi valóság, a gondolat felé fordítja az anyagtalan, elvont szépség sugallatát követve.

A rendkívül sokszínű és -hangú magyar lírából ezzel a hangsúlyozott egyoldalúságával válik ki; lemondott — nem előre megfontolt szándékkal, de alkata törvényénél fogva — a tarkaságról és polifóniáról. Jelentősebb költőink között alig van olyan , aki hasonló termékenység és fogékonyság mellett annyira megőrizte volna elrendelt és választott hangját. Éppúgy nem beszélhetünk nála fejlődéstörténetről, mint Juhász Gyulánál, aki szintén teljes fegyverzettel jelent meg első kötetében, amit utolsó verseiben is híven megőrzött. Reményik tisztában van saját költői alkatával:

> Most már tudom, hogy törvény alatt állunk:
> Elvettetnek a különféle magvak,
> Öröktől készült titkos ősmagok,
> Egyikből tölgy lesz, másikból fenyő,
> A harmadikból mindig rezgő nyárfa,
> Jegenyévé szökken a negyedik.

Ő, versének képhasználatában, szomorúfűznek született, melynek

* Reményik: Összes versei (Révai).

Törvénye az, hogy ágait lehajtsa
A tó tükrére csüggedt-komoran,
Akkor is, mikor napfény hull reá,
Akkor is, mikor zöldje ütközik, —
S tavaszba fordul a vénhedt világ.

Így szövi át minden érzését a bánat és ezáltal lesz hangja elégikusan árnyalt. A vízbe bámuló fűz mögött azonban ott van az ég mélysége, az eszmények kék topográfiájú világa felé nyilt szféra, amely állandóan lelki távlatot ad verseinek. Egyéni fájdalma így ad észrevétlenül helyet a világfájdalomnak: az *én* helyét nagyon sokszor elfoglalja a *mi*.

Rokon-lelket keresve összehasonlításul, Rilkére kell utalni, különösen a pályakezdő és végző Rilkére, a *Stundenbach* és *Duineser Elegien* költőjére. Az egymás mellé állítás nem erőszakolt. Nemcsak a belső egyezések, hanem a tanítvány-mester viszony révén is. A fiatal Reményik fordította a német költőt és Áprily Lajos már utal arra, hogy ő lehetett az a „forrásbontó erő", mely Reményiknek sok szempontból megadta az indítást. De észreveszi a nyelv sok áruló vonását is .Részletesen elemezhetné az ember azt, hogy a túlnyomóan kötött strófaszerkezettel dolgozó magyar költői hagyományok világában Rilke szabadabb nyelvkezelése, a gondolat testére szabott könnyű és alkalmazkodó költői ruha, mely egyformán megengedi az apró lépéseket és nagy ugrásokat, milyen felszabadítóan hatott a *Szegény kisgyermek panaszait, Kártyát, Őszi koncertet* író Kosztolányira, vagy Reményik egész művére. Hatásokat kutató filológiai fejtegetés helyett azonban sokkal termékenyebb utalni arra a szelektív erejű ösztönre, mely csak azt fogadja el mesternek, akit legbelsőbb lénye is eleve kiválasztott. A fülben tovább muzsikáló zenénél érdekesebbek az egymástól független megfelelések, melyekben tanítvány és mester (ezután már két költő) találkoznak.

Ilyen korreszpondenciának kívánkozik egymás mellé az 1921-ben keletkezett *Duineser Elegien* nyolcadik darabjának vége és az 1920-ban kötetben megjelent *Mi mindig búcsúzunk* befejezése.

Und wir: Zuschauer, immer, überall
dem allen zugewandt und nie hinaus!
Uns überfällts. Wir ordnens. Es zerfällt.
Wir ordnens wieder und zerfallen selbst.
Wer hat uns also umgedreht, dass wir
was wir auch tun in jener Haltung sind,
von einem, welcher fortgeht? Wie er auf
dem letzten Hügel, der ihm ganz sein Tal
noch einmal zeigt, sich wendet, anhält, weilt, —
so leben wir und nehmen immer Abschied.

Mert nincs napkelte kettő, ugyanaz,
Mert minden csönd más, — minden könny, — vigasz,

Elfut a perc, az örök Idő várja,
Lelkünk, mint fehér kendő, leng utána,
Sokszor könnyünk se hull, szívünk se fáj.
Hidegen hagy az elhagyott táj, —
Hogy eltemettük: róla nem tudunk.
És mégis mondom nektek,
Valamitől mi mindig búcsúzunk.

Nemcsak az azonosan összecsendülő két utolsó sorról van szó, de a dikció spontán ömléséről és a hanghordozásról is kimondhatjuk a rokonságot. Pedig ezt a Rilkét Reményik akkor még nem ismerte, ezt a mindennek kitárt és mindentől elforduló énekest, aki a költői magatartásnak egy olyan faját valósította meg, mely magyar társa előtt is ideálként lebeghetett. Ezek a megfelelések egészen másra mutatnak: egy a kor felett lebegő általános nagy érzésre, mely egyformára hangolta a költők húrjait. — Hogy az érzelem- és gondolathullámok nemcsak a ködös és félig ellenőrizhetetlen távolban metszették egymást, de a szűkebb magyar glóbuszon is igen gyakran a költőlélek azonos beállítottságáról van szó, ahhoz példának ilyen konkordanciát idézhetünk pl. Tóth Árpád egyik verséből. A megjelenési évszámok itt is kétségtelenné teszik az egymástól való függetlenséget. Reményik *Sinek, az utolsó kocsi ablakából* és Tóth *Lélektől lélekig* c. verseiről van szó. Az előbbi két sínről beszél, mely egymás mellett fut és soha nem találkozik, legfeljebb a végtelenben, pedig rokon fémből vannak öntve; ilyenek az emberi érzések is. Az utóbbiban a végtelen csillagtávolságról van szó, mely azonban nem nagyobb, mint a földön egymás mellett élő lelkek közötti űr.

Bár rokon fémből öntetett a társa (Reményik)
Bús földünkkel s bús testemmel rokon
Elemekről ád hírt az égi fény (Tóth)

Körülöttünk a vad pusztaság terül,
Csillogva futnak a vad messzeségek (Reményik)
Jött a jeges táj, fekete és kopár
Terek sötétjén lankadatlanul (Tóth)

Barátság, testvériség, szerelem:
Minden érzés e súlyos terhet hordja (Reményik)
Óh, jaj, barátság, és jaj, szerelem!
Óh, jaj, az út lélektől lélekig! (Tóth)

Egyedülség a szívnek valósága (Reményik)
Óh, csillag, mit sírsz? Messzebb te se vagy,
Mint egymástól itt a földi szívek? (Tóth)

A sorok hasonlósága után a vers egészét megközelítve meglep a költői eljárás rokonsága. Adva van mindkettőnél egy szem-

léleti tárgy, mely azonban elveszti öncélúságát a külső valóságban és a költő reflexióit tolmácsoló képpé változik. Nem szimbolizmusról van szó, hanem éppen a fordítottjáról. A szimbolikus költő nem így vegyíti egymással a szubjektív és objektív elemeket. Ott a belső látomás az elsődleges: annak nyomában támad a képzajlás, mely vagy allegorikusan áttekinthető fogalmazásban ülepszik le, vagy megőrzi a képek zsúfolt és sejttető költészetét. Itt a valóság elindul az ideák világa felé, hogy a szemlélet számára ne jelentsen többet, mint a gondolat anyagtalan tükrözését.

Költői alkotások ilyen módszerű vizsgálata a komoly filológia számára nem szállít adatokat, de némileg közelebb visz egy költő és egy korszak uralkodó költői eszményeinek és vívmányainak megértéséhez és ábrázolásához. Fontos azért is, mert szálakat ad az olvasó kezébe, hogy a költőt elődei mellé beiktassa a sorba és költőtársai között elhelyezze.

Reményik különben is azok közé tartozott, aki nemcsak olvasta, de magába is szívta az irodalmat. Egy költő csengő mondata egyenrangú volt számára a világ nagy szótárával. Egy-egy felbukkanó sor azonban nem a költőt árulja el, akinek rejtegetni valója van, hanem a versek szerelmesét. Mikor versei rendjéről, melyet Adyhoz hasonlóan ő is gyermekeinek és egyben hadseregének érez (l. Ady: *Kiszakadt bús nóta*), így beszél: „Nyolcszáz bizony: ütemre lép, dalolva lép —", akkor nyilvánvalóan a *Walesi bárdok* sorai villantak meg benne. Egyszer Juhász Gyula két idézőjelbe tett sorával intonál, melynek ritmusát és gondolatát tovább folytatja és a saját frazeologiájával fejezi ki. Vajda Jánost ősének nevezi és rokonának a kifejezésben:

A szót, mely másnak oly csengőn, símán jő,
Mi törjük, mint a búzát a malomkő.
Mi érezzük, hogy ez így mindvégig tart,
Míg „hüvelyéből kiröppen a kard"!.

Mikor a tragikus-sorsú főúri család fiatal sarjának, ki gépkocsijával egy eperfának nekimenve összezúzódott, szerencsétlenségéről verset ír, beleszövi az Arany János-i „Feketén bólongat az eperfa lombja" sort. — A világháború híre a tihanyi molón érte. Eltűnődik azon, hogy ő megmaradt a világégésben:

Hálát adjak? Vagy szégyeljem magam?
Hogy itt maradtam, s éppen én, s miért?
Talán, hogy a szózatot visszazengjem:
Jaj, annyi szív hiába onta vért!

A *Bibliát* is sokszor visszhangozza: „Szememet a hegyekre emelem" — mondja a zsoltáríróval, vagy Pál apostollal:

Értem, ez az Isten békessége,
Mely minden értelemnél magasabb.

A költő mondja el a saját költői filológiáját, mikor az „eredetet" kutatva a vers „patakját" követi a forrás felé. A zuhogó és kanyargó vizek nagy összevisszaságát, elemezhetetlen egymásba ágazását köszönti a végtelenségig követhető hajszálerekben:

S ha ősöm millió hatás,
Harmat-verés, sugár-csapás,
Jég-szakadás, hó-olvadás,
Zsoltáros forrásbuggyanás:
Legyen e vers most ükeimre
Telt hangú, zengő áldomás.
Kik hangom zengővé tevétek,
Hozsánna: millió hatás!

De így van a többi művészetekkel is. Festőnő kortársának képeit felszívja magába. Stílusa úgy beleépült lelkébe, mint „Strassburg Dómjába a gótika". Aki azt a stílust onnan ki akarná irtani, le kellene előbb rombolnia a templomot. Így csobog vérében a családi hagyomány. Felismeri, hogy nemcsak édesanyja álmodozásra hajlamos lelkét örökölte, de apja tudományát is, aki építész volt:

„Az építészet megfagyott zene."
Apámban a muzsika megfagyott.
Nem lirizált. Arányok érdekelték,
S nyugodt vonalak, egyszerűk, nagyok.
. . . . . .
Való igaz: én is csak építettem,
Egy-egy sor vas-traverzét róttam át
A vers-épületen, — én megvetettem
A fölösleges ornamentikát.
. . . . . .
Való igaz, mindig volt tetője
Költeményemnek — s néha tornya is,
S nem játékból, de azért építettem,
Hogy lelkek lakhassanak abban is.

A rodini gondolat a *közösségi érzésbe* torkollik. A vers, mely menedéket ad a lelkeknek veszély idején, felmagasztosítja a költő hivatását. „Kenyér helyett" adja a verset az embereknek, az „örömszerzés programmjával". Árvaságában mellette vannak a költőtársak és életének értelmet ad a kimondott szó. A költőtársak éneke, visszakapcsolódva a hatások sorához, nemcsak rokonság, de vágyteljes elérhetetlenség is. Fájdalmas kultusszal ünnepli a nagyokat, akiktől egy világ választja el. Petőfi nagy ifjúsága, győzelmes szerelme, nagy leszámolása a szabadság ellenségeivel, az ő életének ellentéte. Egy másik versben is hozzáfordul, mint akinek megadatott a gondolat országa, a szó hatalma és a halhatatlanság dicsősége. Saját költői önérzete viszont olyan szerény,

hogy egy-egy új versével, mondja, csak egy porszemmel növeli meg a világbirodalom Himalájáját. Arany Jánoshoz, mint a dal halhatatlan mesteréhez emelkedik fel alázatos versben, és testvéri érzéssel köszönti benne a „Fájvirágot".

Ősök, mesterek és rokonok közt így áll a magyar irodalom utolsó negyedszázadának költői közt. Földrajzilag az elszakadt erdélyi országrészen élt, ahová azonban eljutott a mult magyarjainak kultusza, a világirodalom és a Nyugat-generáció kötetei. Idézett versében Vajda Jánost nevezi elődjének (akárcsak Ady), és nem szakadt el tőle olyan messzire, mint a *Halottak élén* költője. Vajda jambikus szabad verseit Rilke rímeivel tette csegővé, kevésbbé különc képhasználattal szelíddé. Meditált, mint Kosztolányi, Tóth, Juhász; Babits pedig betegágyáról versben köszöntötte. Így telt meg költőmagánya hangokkal, emberisége pedig tartalmakkal.

Egyik madár a másiknak szavára
Igazán akkor kezd figyelni csak,
Ha maga néma lett.

Költőtársaihoz való viszonyáról írja ezt „harag nélkül". De a némaság is viszonylagos. Összegyüjtött verseinek kötete mutatja, milyen kihagyás nélkül építette állandóan költészetét. Igaz, hogy költő számára, aki csak versben, versnek és vers által él és dolgozik, mint Reményik, nyolcszáz költemény is kevés. Huszonöt évben sok ezer nap van és az ihlet gyorsan rebbenő madár. A versek vasárnapját a meddőség hétköznapjai kötik össze, amikor a költő tétlenségre van kárhoztatva. Ezeknek a napoknak kétségei sötét árnyékot vetnek rá, hogy annál jobban meg tudja becsülni az inspirációt.

S be nagy dolog kimondani a szót,
A kellőt, illőt, épp-odavalót,
Pótolhatatlant és páratlan-egyet,
Melyet az Isten csak nekem teremtett,
Melynek gyökere földi szenvedés
És földi szenny és földi szerelem,
De koronája csillagokig ér,
És benne zúg a világegyetem.
. . . . . .
Mint örök-égő csóvát vetni be
A hegytetőről a múló időbe.

Kisebbségi helyzete megtanította, hogy becsülje a szó hatalmát, mely az elnyomatás éveiben az egyetlen tette volt a magyarságnak, mellyel saját lényét reprezentálhatta:

Mikor a lét pillérei inogtak
És mint a viasz, minden elhajolt,
Egyetlen ércnél szilárdabb valóság,
Egyetlen tett: a költő álma volt.

A költő álma: az erdélyi „impérium lélekben és igazságban", a spirituális életszemlélet e költői áttétele. Reményiknek, aki a költő anyaggal való küzdelméről külön kötetet írt (Műhelyből, 1924.) és akinek egész oeuvreje gazdag lelőhelye az *ars poeticavá* épülő versek sorának, az Arany János-i alázattal szívéhez szorított lant volt élmény-ébresztője és élmény-levezetője. Széles körökben úgy ismerik, mint vallásos költőt. Joggal. A lélek ege elképzelhetetlen Isten nélkül és a sok könyv a *Könyvek Könyve* nélkül. De a *Bibliából* is János evangélista ragadja meg legjobban, aki a tetté vált szóval, az Ige testté lételével kezdi az öröm-üzenetet. Az ő fiai is eszmék és igék. Költészet és vallásosság itt kapcsolódik össze. A költő talán Isten laikus papja, aki a szépség felől közelíti meg az igazságot. Költőkátéjában így írja: „A szépség Egy-Isten nevében". A lélekben szunnyadó Istenarcot pedig úgy keresi, mint a hajdani tudós, az új reneszánsz ,az Isten lelkekben való kitöltetésének ösztöne jegyében. Mikor pedig önmagát vallatja hitéről, csontig lehatolva a kétségekig, így beszél:

— Istent, mondd, érezted-e mint Atyát?
Soha. Ködös volt, ködös valami.
Legtöbbször a Szépségben láttam,
Nem tudok Róla többet vallani.

Az emberi tudás rész-szerintsége olyan megdöbbentően fejeződik ki benne, mint Adyban, aki után szóról szóra utána mondja a „hiszek hitetlenült". Lelkének vívódása annál súlyosabb, mert nem az élet lángkardú harcosáról van szó, hanem az alázatos, ezért kiszolgáltatott, meditálóról. A világ neki is „háborús völgy", mint Adynak. Az élet fájához kötve, írja egyik verse címében; itt egy ebhez hasonlítja magát, mely nem tud szűk köréből kiszabadulni.

Néha álmomban arra loholok,
Szimatolva a szabadság nyomán,
Megrészegülve égi szeretet
És égi szépség titkos illatán.
Az életből egy-egy nyom kivezet,
Egy darabig száguldok a nyomon,
Aztán elvesztem, búsan visszatérek,
S álmomban is tudom, hogy álmodom.
. . . . . .
Egyszer vagy elszakítom láncomat,
Vagy kitépem gyökerestől a fát.

A lélek tusakodásai és vívódásai éppenúgy megadattak neki, mint a nagy vallásos lelkeknek. Mélyen érzi csonkaságát és tudja, hogy nemcsak az elkövetett vétek bűn, hanem a szív és szeretet renyhesége is, és míg vádolja a világot, mely a szívekből kiöli a szeretetet, vádolja önmagát is, hogy nem mindig hallgat a legfőbb parancsra. A test gyengesége rászívódik a lélekre, és a Ril-

kéhez hasonlít az a roppant magányosság és tehetetlenség, melylyel az életben áll, kiszolgáltatva a kísértéseknek, és csak a szó nem mindig engedelmes fegyverével védekezve. Mert tudja, hogy a kimondhatatlant nem lehet kimondani és a legtudósabb alchimista is hiába küzd a legnagyobb titkokkal. Nem mer úgy szeretni, hogy magához kösse a szeretett lény életét. A végzet azzal bünteti, hogy végkép elveszi tőle. Nem tudja, mit csináljon a síró gyermekkel és egyik versében egy csapzott „sors-váró" madárról beszél, melyet meg akar simogatni, de a madár elmenekül a megértetni nem bírt jóság elől. És félti a lelkét a hétkönapoktól, hogy elfakulnak benne az ünnepek csodái.

De ugyanakkor mégis bepillanthatott az ideák világába, megnyílt számára a Kegyelem forrása is, melyről egyik legismertebb versét írta. Életének színei, a derengő és homályos képek, a búcsúzáskor szemlélt városok, a zúgó erdők, melyeknek vegetációja versenyt zengett a hangoló viharral, a virágok és embertestvérek — jelentéssel teltek meg, kivilágosodtak és egyek lettek vele a szentek egyességének ígéretében. „A világ játékai elmúlnak — idézi, — de lelkem istenének beszéde megmarad."

Emberi győzelem ez. Heroizmus kellett hozzá, testvérheroizmus a sarki utazóéval, akinek jégbefagyott naplója az „egyedül maradt ember félelmes nagyságát" hirdeti a „tömeg-arccal" lázas világban. Mint ahogy heroizmus volt a kisebbségi poszton kitörve lírája halk köréből „Végvári verseket" írni. De lehetetlen lett volna az isteni kegyelem nélkül, mely úgy derült fel reá, mint a hajnali fény, mely kékké változtatja a homályban szürkélő enciánt.

Ó, Encián!
Így álltál felmagasló
Kék csokorban életem asztalán
Kristály üvegben — és nem láttalak,
Mert derengés volt életem csupán,
S nem láttam, csak alkonyi árnyakat.
Most megkékültél, édes Enciánom,
Én édes és egyetlen Életem —
S látlak, bár alkonyodik mindenütt
A zivataros és véres világon!

Úgy hangzik, mint egy szerelmes vers. Az érzés Dantéra emlékeztet, akiben egy forrásból buzgott az égi és földi szerelem. Verseit a túlvilági Beatricéhez írta, aki jelképévé lett az örök szeretetnek, mely „mozgat napot és minden csillagot".

Vajda Endre

Az új énekeskönyv elé

Az új énekeskönyv szükségessége régóta felmerült a köztudatban. A Baltazár-féle énekeskönyvet már megjelenése után éles bírálatok fogadták, sőt az utóbbi években új énekeskönyvekkel is megpróbálkoztak, melyek új szempontok felvetődését mutatják. Újításnál mindíg az elv, a szempont a fontos, a módszertani kérdések is ezen alapulnak, ezért nem lesz hiábavaló, ha levonjuk a rendelkezésre álló történeti anyag ezirányú tanulságait.

Az énekeskönyvek megújításának történeti áttekintése azt mutatja, hogy az újítók egyrészt átdolgozták a régi anyagot, másrészt új anyaggal gazdagították az örökséget. Bennünket az átdolgozás érdekel közelebbről, melynél általában három szempont érvényesült. Az első volt a *nyelvi*, melynek értelmében igyekeztek kiküszöbölni a régi zsoltár- és dícséret-anyagból az érthetetlenségig elavult szavakat; újakkal helyettesítették az időközben jelentésváltozáson átment szavakat és kifejezéseket; hasonlóképpen kiküszöbölték a jelentés szempontjából érzelmileg áthangolódottakat, pl., amelyek triviálisan köznapivá, nevetségessé vagy túl erőssé váltak. A koronként változó helyesírási szabályoknak megfelelő átírások egészen természetesek, s érthető volt a tájnyelvi sajátságok alkalmazása is. A szerkesztő és kiadó közérthetőségre törekedett, az egész közösség számára írt, tehát a nép számára is, amely úgyis saját kiejtésére formálta át az énekeket. A multban könnyebb dolga volt az átírónak, mint most lesz, mert legtöbbször csak a közhasználat által szentesített változásokat kellett rögzítenie, s mert a távolabb eső századokban történeti-, irodalmi-, köz- és népnyelv közt alig volt különbség.

A szöveganyag felfrissítése után a *zenei* anyag megújítására került sor, bár ez nem minden esetben következett be. Az átdolgozott énekeskönyv néha feljegyez eddig csak nótautalásból ismert dallamot, de a megújítás többnyire csak abban nyilvánul, hogy régi dallamokat és régi szövegeket új kombináció szerint párosítanak össze. Ez elvben csak egyenlő szótagszámú soroknál lehetséges, de a magyar verselés némely sajátsága (az ütem s nem a szótag a fontos, aprózás) azt is megengedi, hogy hasonló felépítésű strófák keveredjenek. A fluktuáló szótagszám, mely egyazon ének különböző strófáiban is gyakori jelenség, módosíthatja a dallamot. A módosulás folyamata azonban alig követhető, mert kevés lejegyzett dallam maradt ránk. A dallam ritmusa is megváltozhatott a szöveg alkalmi igényeinek megfelelően, vagy a világi dalok előadásmódjának hatására, cantus planussá is kiegyenlítődhetett, s az így kialakult gyakorlatot — egyébirányú módosításokkal együtt — több énekeskönyv lejegyezte.

Az újítás harmadik szempontja tartalmi volt: az eszmék átértékelése. A protestáns egyházak, korszakonként változó eszmeáramlatok (ortodox skolasztika, dogmatizmus, „eretnekségek", pietizmus, felvilágosodás, racionalizmus) hatása alatt módosították

dogmáikat. E módosulásokat fel kellett tüntetnie énekeskönyveiknek is, melyek hivatva voltak az egyház hivatalos felfogását a gyülekezetek életébe átvinni, a gyakorlatban alkalmazni. Ennek megfelelően vagy átírták a régi énekanyagot, vagy kihagyták a meg nem felelő részét. Így gyakran nagy változást szenvedtek a szövegek, illetve óriási anyag maradt ki az énekeskönyvekből. Leginkább a dícséretek sínylették meg a dolgot, a zsoltárok — hála Szenczi Molnár Albert általánosan elfogadott fordításának — jobban átvészelték az újításokat.

E nyelvi, zenei és eszmei átdolgozás után új anyaggal bővítették újítóink az énekeskönyveket. Új anyagnak kell tekintenünk az „átköltést" is, melynek következtében az átdolgozott szöveg néha egészen más lesz, mint az eredeti. A dícséretanyag felfrissítésének története nagyjában ismeretes. Itt is csak a munkaelvre mutatok rá: fontos a korszak megfelelő nyelvi, zenei és eszmei szempontjainak érvényesítése, de a hagyomány szellemének megfelelően. A hagyomány hatóereje gyakran még a mondatok felépítésén, a szórakáson is érezhető (pl. a zsoltárdallamokra írt szöveg esetében).

Az átdolgozásnál is, a bővítésnél is két elv küzdelme határozza meg az újításokat: a gyakorlatiság és történetiség elve. Hol egyik erősebb, hol másik, mégis kimondhatjuk, hogy általában a gyakorlati elv győzedelmeskedett. A hagyományaihoz hű egyház alkalmazkodni kényszerült a mindenkori változásokhoz, s módosult eszméit szerkönyvei, énekeskönyvei által alkalmazhatta a gyülekezetek életére. De a gyakorlatiság főként a protestáns vallások demokratikus, közérthetőségre törekvő alaptermészetéből következik, ellentétben a katolikussággal, mely merevebben ragaszkodik a formai hagyományhoz, akár az érthetőség rovására is.

Az elmúlt három évszázad alatt többé-kevésbbé sikerült énekeskönyvek kerültek forgalomba, a szerint, hogy a fentebbi újítási módozatok egyikét vagy másikát milyen sikerrel alkalmazták. A Baltazár-féle énekeskönyv megjelenése előtti újításokról általában megállapítható, hogy a zsoltárokat csaknem mindig teljes egészükben adták tovább, szövegükön alig változtattak, s csillaggal jelölték meg a nem használható verseket; a dícséretanyagot erősebben felfrissítették, de úgy, hogy inkább elhagytak, semmint átírtak régi anyagot. Ez a konzervatív átdolgozás és az újnak a régi anyagtól való éles elválasztása jellemző az elmúlt századok újításaira. A Baltazár-féle énekeskönyv az első, mely ettől a gyakorlattól eltér, s átírásaival ellaposítja, kihagyásaival megcsonkítja a zsoltárokat, dallamjelölésében kiegyenlített kottaértékeket használ, dícséretanyagát pedig átdolgozva, az 1906-ban összeállított debreceni énekeskönyvből veszi át, s kisrészben ki is egészíti. Az 1906-iki reform utáni süllyedés mélypontja — közmegállapítás szerint — ez a könyv, melyen az újabb kísérletek segíteni akarnak. E kísérletek közül a felvidéki és a jugoszláviai tér el leginkább az eddigi újítási módszerektől, s szolgálhat leg-

inkább például — mint legutolsó két kísérlet — a tervezett új énekeskönyv előkészítőinek. Az előkészítés legfontosabb mozzanata az elvek, módszerek s gyakorlati alkalmazásuk várható sikerének megállapítása, ezért tanulságos lett az alábbi vizsgálódás.

Pálóczi Czinke István zsoltárköltése az első komoly kísérlet arra, hogy a Szenczi Molnár Albert-féle „megvénhedt" verseket közelebb hozza „a mai magyar irodalmi nyelvhez, fejlettebb ízléshez, magyarosabb ritmushoz s a szegény zsoltártanuló gyermekek értelmi színvonalához, pallérozottabb nyelvérzékéhez". A zsoltárkönyv teljesen gyakorlati szellemű, ügyel arra, „hogy az átdolgozás nyelvezete a *nép* (tehát a *többség*) egyszerűbb, természetesebb, keresetlenebb szóhasználat túl ne szárnyalja". Ezenkívül házi olvasmányul és „szavalati darabokul" is szolgálnak ezek a zsoltárok. Van néhány igen jól sikerült darab köztük, mint pl. az I. zsoltár 3. versszaka, a LXVI., a LXXXIV. zs. Baksay után készült átdolgozása, stb., de általában nem szebbek, mint a régi zsoltárok. Feloldja a régit és megfosztja szertartásos súlyosságától. A bevezetés tanulsága szerint ez törekvése is, s ezért olyan Hozsánna-jellegű az egész zsoltárkönyv; de nem hiszem, hogy ez előnyére válna a zsoltároknak. Az emelkedettség így gyakran elvész s henye szavak betoldásával prózává laposodik a vers, pl.: 42. zsoltár 2. versszaka.

Éjjel nappal hulló könnyem
Énnekem a kenyerem,
Ha azt hallom mindenünnen:
Hol van az én Istenem?
Szívem most is úgy dobog,
Ha házadra gondolok,
Hol ünneplők seregében
Olyan boldog voltam régen.

50. zs. Mert amikor még hegyek nem is voltak.

A modernizálás következménye, hogy ilyen kifejezés is becsúszik a 12. zsoltárba: „Nem lehet most senki szaván elmenni". De régies dolgok is maradtak meg feleslegesen benne, pl. határinkon, gyepű, Alleluja, „hogy engem benyeljenek" stb., melyek épp olyan furcsán hangzóak maradnak a nép számára, mint eddig voltak. A bevezetés utal rá, hogy a „mai irodalmi nyelven, de a régi patinával" készült az átköltés. Úgy látszik, a patina kedvéért maradt meg a „híves ér" a 42. zsoltárban, a „kies víz" a 23-ikban, a régies vonzatok és szórakozások pl. „bizodalmam benned vetem", „közölések", melyek ma már idegenek a népnek. Az ilyen patina hamisan hat. Álrégiessége igen szembetűnő pl. az asszonáncok használatánál:

„Mint elmúlása tegnapnak, mának,
S mint egy éjjeli rövid őrjárat."

A verselés, különösen a ritmus megoldása különben sem megnyugtató. Ha felmondandó" versnek tekintjük, akkor hiba, hogy nincsenek meg a sormetszetek („Egyre úgy á | hítozik"), nem taglalhatók a sorok ütemekre az aranyjánosi vers törvénye szerint.

Ha „énekversnek" vesszük őket, ismét nem elfogadhatók, mert éppoly kevéssé felelnek meg a dallam követelményeinek, mint a Szenczi Molnáréi.

P. 23. zsoltár (dőlt szedés jelöli a dallam hangsúlyait):

Az úr az én pász*tor*om és ál*dás*om,
Nincs is nekem sem*mi* fogyat*koz*ásom,
Gyönyörű szép me*zők*ön át te*rel*get,
Megenyhítget csendes kies víz mellett,
Megnyugtat*ja* lel*ke*met szent ne*vé*vel
S az igazság ös*vé*nyein vezérel.

A felvidékiek énekeskönyvéről tehát, — amely különben, mint költői megnyilatkozása egy gazdag léleknek, igen értékes munka, — a tervezett új énekeskönyv szempontjából a következő tanulságokat vonhatjuk le. A gyakorlati szempont ilyen nagymérvű alkalmazásának következménye az lenne, hogy sem az esztétika, sem a használhatóság szempontjából nem kapunk jobb énekeskönyvet, mint a régiek voltak, mert az újítás kilúgozza, a patinához való ragaszkodás s a versformák kényszerítő ereje pedig álrégiessé teszi őket. Ily módon megalkotott mű előreláthatólag a jövőben is épp oly nagyméretű kényszerű változásnak lesz kitéve, amilyet — mellőzvén a történeti szempontot, — maga is alkalmazott.

Teljes erővel érvényesül a történeti elv a jugoszláviai énekeskönyvben, mely a zsoltárokat teljes szövegükben, Szenczi Molnár Albert 1608-iki kiadású fordítása alapján közli, szinte fonetikai pontossággal, „de a mai magyar helyesírás szabályai szerint leírva". Sajnos, a helyesírás ellen sokat vét a szuboticai szedő, de a zsoltárok átírója sem mindíg követi a legújabb akadémiai szabályokat (kemencze, orczájokat; délszínben, mindéltiglen; tíz ezren, firól fira, stb.). Nemcsak a helyesírási, de a fonetikai, helyesebben nyelvi átírással is baj van. Az átíró egyrészt nem veszi tekintetbe a nyelvfejlődést (ez helynek, mely boldog, gyümölcsöket = gyümölcsüket, minden én tetemem, megnyugotja, nézell, folyamnak, futamtassa, fejérb, viszontag, az ő szemek, csuda, hévségben), másrészt következetlenül jár el a frissítésben: váltogatva használja a régi és új alakot (őnéki = őneki vagy őnéki, környül = körül vagy környűl, fel = fel vagy föl (ebben legkövetkezetlenebb), látja-é és tudja-e, be, bé = be vagy bé), vagy néhol csak modern alakot használ (haragjától: „haragjoktól" helyett, szívük: szívek helyett, üdvözítés: idvezítés helyett). A szövegjavítási szándékból szövegrontás lesz ilyen rendszertelen átírás által, vagy félreértés alapján történő frissítés esetében („A mennyből alánézell, E földre letekintell" gyakorító igéit félreértve „alánézel" és „letekintél" tegező alakokká javítja a 102. zsoltárban), vagy ha a rím kedvéért népieskedik (tisztöld, fényös, a 104. zsoltárban). De valójában nincs is jogunk átírásról és felfrissítésről beszélni, mert „Dr. Karácsony Sándor a Szenczi Molnár Albert leghitelesebb 1608-iki kiadását a mai magyar (akadémiai) helyesírással lemásolta". Tehát csak helyesírás szempontjából korszerűsített másolásról van szó.

Kerékgyártó Elemér: Az új énekeskönyv elé

Az új zsoltárkönyv a régiekhez annyira ragaszkodik, hogy az elavult, ismeretlen szót, fordulatot is meghagyja (gyászban jártam lehorgadva, elvajult, meghíjolt, galibák, vűd, lők). A jelentésváltozásokra sincs tekintettel (ő nyelve nem szól semmi mulatságot, marhájok, rútolja). A szóhoz kapcsolódó érzelmi velejáró megváltozására sem ügyel: nem igyekszik a triviális kifejezéseket kicserélni (általgyakták, Ád néki szép cselédeket Háznép tenyészésre!), a nevetségeseket helyettesíteni (Lássátok az Úrnak jóvoltát és kóstoljátok: kit nyelvem megdícsér szép cifrával; zabálódást keresnek), a túlerős hangot tompítani (Jutalmok dög legyen! De én csak tehozzád üvöltök). A történeti szempont annyira elnyomja a gyakorlatit, hogy a zsoltárok leközlője nem gondolt arra, hogy az ilyenféle sorokat, mint „kiáltnak veh! veh! véht;" nem fogják a gyülekezetek szívesen énekelni. Zsidóul sem szívesen tanulnak meg a hívők a 119. zsoltár zsidó származása kedvéért (amelyet mindenki betű szerint így fog olvasni: aleph, caph, resch) s ha egyszer valaki ráakad is, másodszor már nem olvassa el a 83. zsoltárt a rengeteg zsidó név miatt, az 58. zsoltárban foglalt ízléstelen tizenhatodik századi átkot, vagy a 46. zsoltár királyi nászdalát.

A dallamokat az énekeskönyv ritmizálva közli. A bevezetés szerint a zsoltárdallamok kottái „hasonló történeti hűséggel, de Kálvin 1562-ben megjelent genfi Psaltériumával egybevetve, a ma használatos g-kulcsban vannak leírva". A dallamritmus fölelevenítése a látszólagos történeti hűség ellenére egészen történetietlen, mert nincs tekintettel az évszázados magyar gyakorlatra, amely cantus planussá oldotta, majd a szöveg következményeihez igazodó egyéni ritmizálásokon át, a népi melizmás recitáló előadásformához közelítette a dallamokat. E fejlődés oka ismeretes: Szenczi Molnár Albert szövegei nem voltak megfelelően egybehangolva a francia jambus-dallamokkal, s nagyon valószínű, hogy azokkal sohasem is éltek együtt. E dallamokat sohasem énekelték a magyarban genfi ritmizálás szerint, s feltehető, hogy a magyar szöveg is egy már oldottabb ritmikájú dallamhoz készült.

A publikálók a szövegek és dallamok ilyen közreadásával azért is vétettek a történeti elv ellen, mert nem voltak tekintettel a háromszázéves fejlődésre, s a messze multba nyúlva vissza, ottani talajukból kitépve helyezték át őket a 20. századba, ahol természetesen életképtelenek lesznek. A szövegek s a hozzájuk rosszul kapcsolt dallamok a közlés által elvesztették eredeti költőiségüket, felemásokká, álrégiesekké lettek, s be fog bizonyulni róluk, hogy nem az élet, hanem a múzeum számára készültek. A falvidéki zsoltárokhoz — hasonlóan már most magukban hordozzák az újabb reform szükségességét.

Látjuk, hogy mindkét reform közeli újítások szükségességével fenyeget. A gyakori újítás csak káros lehet, mert egy emberöltőn belül esetleg többször is újat kell megtanulni, ami zavart okoz. Egyben az is világossá válik, hogy bármennyire történeti legyen is az újítás, könnyen megszakadhat a folytonosság: elveszhet a hagyomány. Pázmány büszkén hivatkozik az 1500 éves kato-

likus hagyományra: nekünk még csak négyszázéves hagyományunk van, s arra sem vigyázunk eléggé. A protestáns énekhagyományanyag alapja a Szenczi Molnár Albert-féle zsoltárfordítás, amely egységesen elfogadott volt eleitől fogva és megszakítatlan történeti fejlődés (hagyomány!) következményeként egy olyan bázist szolgáltat a koronként változó dícséretanyaggal szemben, melyre építeni mindíg lehet és kell. Ezért foglalkoztam elsősorban a zsoltárokkal, s nem kerítettem sort a jugoszláviai énekeskönyv nagyszerűen összeállított, gazdag és szép dícséretanyagára.

Az új énekeskönyv törzsanyagát kell, hogy a zsoltárok szolgáltassák. Természetesen nem az első, vagy második kiadás szószerinti közreadásában, hanem az időközben létrejött változtatások tekintetbe vételével, mégis úgy, hogy a lehető legkevesebbet változtassunk rajta. A történelmi jelentőségű első, vagy második kiadás pedig megérdemli, hogy facsimile kiadásban közkinccsé tegyük. A zsoltáranyag ilyen, konzervatív átdolgozását többféle módon biztosíthatjuk (ugyanígy a dícséretanyagét is). A fentebbieket megfontolva főként úgy tehetjük ezt meg, ha erősen a multszázadi énekeskönyvekre támaszkodunk, s azokat revideáljuk. Különösen alapíthatunk a négy szuperintendencia 1806-os énekeskönyvére, mely ellen érthetetlenül sok kifogás hangzott el, noha sem nyelvében nem avult el, sem eszmei szempontból nem kárhoztatható; a teljességet pedig a korszerűtlen zsoltárversek megcsillagozásával oldja meg, ami a jövőben is követendő például szolgálhat. A multszázadi énekeskönyv revideálásánál azonban ellenőriznünk kell magunkat széleskörű gyülekezeti kutatómunka által (különös tekintettel a falusi gyülekeztekre), mely meg fogja mutatni, hogy a közérthetőség szempontjából milyen méretű újításra van szükség. Ellensúlyként szerepeljen a másik oldalon az a meggondolás, hogy nem kell, nem is lehet teljesen a közízléshez alkalmazkodnunk, mert a költői képek, szórend, fordulatok, bibliai kifejezések egy része sohasem lesz mindenki számára élvezhető és érthető. A liturgikus merevség, amelyre szintén szükség van, s amelyet nem lehet kinek-kinek műveltsége s egyéb igényei szerint feloldani, úgyis feloldódik az egyéni leleményben (v. ö. népetimológiák pl. Haragodnak nagy voltában = harangoznak Nagytornyában, stb.). A népi zsoltárkutatás azonban elengedhetetlenül szükséges, márcsak azért is, mert egyszer már részleteiben is fel kell derítenünk azt a magyarrá formálódást, amely a népdalok ritmusának és előadásmódjának hatása alatt a zsoltárdallamokban bekövetkezett. Ekkor be fog bizonyosodni, hogy nincs egészen igaza a felvidéki énekeskönyvnek, midőn az idegen dallamok miatt panaszkodik, mondván: „Mi eddig dícséreteinket is (Szenczi Molnár Albert óta) idegen dallamokra, a zsoltárok francia dallamára énekeltük".

Ha már elkerülhetetlenül szükséges a protestáns énekeskönyv egységes megreformálása, e tanulságokat figyelembe véve járjunk el az újításban. A gyakorlati és történeti szempont fentebb vázolt egybekapcsolására van szükség, hogy az elvégzendő munka eredményes legyen. *Kerékgyártó Elemér*

Regionalizmust ?

Ha valaki az elé a feladat elé állítaná irodalomtörténészeinket, hogy a mai magyar szépprózа különféle törekvéseit valamilyen skatulyázó rendszer alapján közös elnevezéssel kereszteljék meg, a kritikusok javarésze bizonyára ijedten hárítaná el a feladatot. Ám még nehezebb feladat volna megkeresni a művek belső kapcsolatát, a kor eseményeire ütött dobként visszhangzó rokoni lelket, egyszóval azokat a szellemi összefüggéseket, melyekkel olyan szívesen foglalkozik a szellemtörténeti irányú irodalomtörténet.

E nehézség okára készen kínálkozik a szociológiai magyarázat: kritikus korban élünk, létünk és nemlétünk kérdése forog kockán. A hajdan szilárdnak hitt erkölcsi normák megrendülése ingataggá tette az ember egész etikai értékrendjét. Mert abban ma már minden felelősségteljes gondolkodó megegyezik, hogy a háború több, mint gazdasági erők összeütközése, több mint nemzetek puszta vetélkedése, több, mint fegyverek harca. A válság erkölcsi, figyelmeztet a gondolkodók egész sora Ortegától Huizingáig. S ha jön újjászületés a háborúból, akkor a gazdasági jellegű rendezésen túl be kell következnie a nagyarányú erkölcsi újjárendezésnek is.

Könnyű volna az irodalmi élet minden megoldásra váró problémáját erre az időre kitólni, hiszen bizonyos, hogy az új rend szuggesztiója íróink komolyabb részét úgyis figyelmeztető erővel vonja az igazi feladatok felé. S ha most prózaírásunk néhány tennivalójára hívjuk fel a figyelmet nem azért tesszük, mintha ennek a még nem ismert értékrendnek a birtokában akarnánk ítélkezni a kortárs felett. Ez az álfölényes hang már csak azért sem illik a szellem képviselőjéhez, mivel irodalmunk közszelleme személyi vonatkozásban amúgyis eléggé megromlott az utóbbi idők vitái nyomán. Nem a magas kritikai tónus ad tehát alapot felszólalásunknak, hanem inkább az a körülmény, hogy mint vidéken működő emberek, valamivel élesebben látjuk a viszonyt íróink munkássága és a reális mai magyar valóság közt, mint a sok fővárosi szellemi munkás.

Nem lehet íróember számára izgatóbb probléma, mint éppen a konkrét társadalmi valóság. Ismeretesek azok az irodalomszociológiai jellegű viták, melyek e kérdés körül lefolytak. A funkciós művészet hívei és egy ma már csak inkább emlékekben élő larpurlarizmus harcára gondolunk. Bármi legyen is a vélemény, kétségtelen, hogy minden kor írója így vagy úgy kifejezője a társadalmi valóságnak. Írói vérmérséklet, ízlés, ösztön, költői imagináció és rendteremtő intelligencia okozza, hogy az író a maga módján el is rendezi a konkrét élményvilágot, kiemelve belőle a fontosat s elejtve a lényegtelent. Az író meghódítja a témát, a valóságos élet mozaikdarabjai közt felismeri azokat a kapcsolatokat, melyek ott a platóni értelemben vett látás számára valóban megvannak, kifejti az anyag mély lélektani és szocioló-

giai jelentését s a szavak csodálatos szuggesztiójával az olvasót is részesévé teszi ennek az íróilag értelmezett, megszűrt, magasabb világnak. Ilyen értelemben az író feladata örökké ugyanaz és mégis mindíg új, izgató. A változó kor új és új mondanivalókat tartogat. A társadalmi fejlődés hol ezt, hol azt a társadalmi réteget emeli az érdeklődés előterébe s a történeti élményanyag az írói egyéniség prizmáján átverődő színskálája az írói hatást is biztosítja.

Az írónak meg kell hódítania a tárgyi világot. Magyar viszonylatban is feltehető a kérdés: vajjon a kor írói s azok közt is a fiatalabbak, akiktől még várhat valamit a nemzet, milyen messzire jutottak el a társadalmi valóság meghódítása terén s elmondhatjuk-e azt, hogy íróink felismerve igazi hivatásukat, igyekeznek a mai valóság hiteles művészi tolmácsolói és értelmezői lenni? Ez a kérdés ma számunkra az az alapvető szempont, melyből kiindulva vizsgálunk valamennyi kezünkbe kerülő új könyvet, regényt és elbeszélést. Közben az európai irodalom példái lebegnek szemünk előtt. A most folyó háború sok mindent távoltart, de jól emlékszünk pl. arra a széles irodalmi hullámra, amely a világháború utáni francia irodalmat áthatotta s ha egyelőre a szélső nonkonformizmus vonalán is, de mégiscsak egész könyvtárra való regényben mutatta meg, merre kell haladnia a realisztikus írásmód fejlődésének. A háború előtti nagy formabontó és teremtő kísérletek (Proust, Gide) után a hangsúly egyre inkább magának a műnek tematikai részére tolódott át s a francia írók számára mindennél fontosabb lett az új társadalmi helyzetnek hiteles, érzékletes, kritikai szemmel láttatott ábrázolása. Ne untassuk címekkel az olvasót, de gondoljunk csak Aragon, Malraux, Gouilloux, Céline, Schlumberger, Dabit neveire, akik a francia társadalomnak néha sivár, de részleteiben végtelen pontosságú, meggyőző analíziseit teremtették meg. Nyilván erős Dosztojevszki hatás alatt a naturalizmusnak egy olyan új változata lépett fel, amely a meghódított és íróilag deromantizált társadalmi osztályoknak (a tanonc, a cseléd, vagy a szálloda határozatlan gyökerű lakói Eugène Dabit Hôtel du Nordjában) őszinte, szociális, emberi tartalommal telített irodalmi megszólaltatását tette lehetővé. Láttunk hasonló jelenséget a németeknél, ahol Hans Fallada munkái mutattak erős kitérést a régebbi ízlésirányból. Mi, akik a cseh irodalom közelében töltöttünk el húsz évet, beszélhetnénk a cseh realizmus regénypróbálkozásairól, Majerová Sirenájáról, amely egy egész nagy vidék agrárjellegből iparivá való átalakulását rajzolja meg a gyárimunkásság életviszonyainak, az első sztrájkoknak a megmutatásával.

Hol tart ezidőszerint a magyar regényirodalom? Mit tudott megmenteni a változások sodrából, mennyiben segíti elő a magyar sorskérdések megértetését az olvasók tömegeiben? Van-e folytatása annak a felfedező munkának, mely a század első évtizedeiben a legelhanyagoltabb terület, az akkori magyar falvak világa felé vonta a Móricz Zsigmondok érdeklődését s amelynek idővel szükség-

szerűen el kellett vezetnie a többi társadalmi réteg: az ipari munkásság, a tisztviselőtársadalom, a lumpenproletáriátus életének feltárásához? Nem merül-e ki minden enemű szándék műfajtalan zsurnalisztikai vitákban, vagy szociográfiai leírásokban? Tud-e az irodalom is profitálni valamit a kor tarka, sokirányú mozgalmasságaiból, a szociológiai látás igényes, de a realitásban élő ihletéből s általában abból az egész alakuló, vajúdó magyar világból, melynek az írók a legbiztosabb ismerői?

Kevés azoknak a száma, akik a mai könyváradatban szépprózánk fejlődésének közeli ismerőseiként meg tudnak felelni e kérdésekre. Minden új könyvet mohó kíváncsisággal veszünk a kezünkbe. Kíváncsiságunk azonban nemcsak az írónak, hanem rajta túl, a műnek is szól. A mű a szellem tárgyiasulása, a mű az, ami értékes vagy értéktelen s ezért, ha hűek akarunk maradni az örök irodalom normáihoz, sohasem szabad megtévesztetni magunkat a zaj által, mely egy-egy kiadói érdekeltség által kibocsátott s nagynak reklámozott könyv körül felharsan. Az író személyisége csak mint a műben megnyilatkozó érték érdekel bennünket. Ugyanígy nem tud kielégíteni az újabb írók egyikének-másikának formális jelentőségű egyéni kísérletezése sem, mely arra törekszik, hogy az író sajátságosan egyéni, a közösség problémáitól óriási messzeségben levő s talán csak egy-egy beteg lélek örvényeiben gyökerező komplexusának fínom érzékeltetését nyujtsa. Nem mintha ez egymagában nem lehetne írói érték. Sajnos azonban, éppen fiatalabb íróinknál mintha már-már proklamatórikus jelleggel lépne fel az író bevallott igénye arra, hogy az alkotó a céhbeliség szűkebb korlátai közé vonuljon vissza, ahová minden valószínűség szerint az olvasó érdeklődése nem képes követni őt. Kritikusaink számos alkalommal megállapították, hogy az új szépírók kitűnő kezelői a tollnak; az előző évtizedek nagy felfedezői után ők az értelmes, okos, fürge gyaramtosítók. Nos, a kritikának igaza van: az új magyar írók valóban mesterei a tollnak és tudnak is élni ragyogó írói képességeikkel. Márai Sándor, akire vonatkoztatva nem lehet elégszer elmondani a régi francia szállóigét, hogy a stílus az ember, többé-kevésbbé mindegyiknek titkos eszményképe lett. Rájöttek, nyilván Márai példáján, hogy az élet irracionális elemeinek megsejtetésére néha sokkal többet ér egy kitűnő jelző, mint egy sereg epikum s az író néha úgy száll szembe a dúrva korral, hogy stílusból, a lélek büszke fegyelméből formál magának magatartást, akárcsak régebben a Zaratustra szerzője, vagy egy Stefan George. Márai azonban csak egy van és semmiképpen sem kívánatos, hogy a fiatal írók az analógia vágyától hajtva, puszta sablónná gyúrják át azt, ami ott a modorosság veszélyes zátonyai közepette még lényeg, még szubsztancia volt. Egy-egy új regény már ma is úgy hat, mintha különleges lombikban készült volna. Gondosan ki van belőle küszöbölve mindaz, ami a stílus csalétekein túl a valóságos élettel, magával a mai magyar társadalommal tart kapcsolatot. Bizonyára egyik döntő oka ennek, hogy a mai műfaji zavarban nem mindíg a született regényírók

írják a regényeket és hogy az írók jórésze a legkisebb érintkezésben sincs a magyar vidék, a magyar falu vagy kisváros s általában a felfedezésre váró néposztályok megíratlan életével. Ezért van az, hogy aki nem az írói képzelet merész szaltójaira vágyik, hanem arra kíváncsi, hogy milyen a mai magyar vidék, kénytelen visszamenni Móricz Zsigmond és kortársai javarészt háború előtt megírt társadalomrajzaihoz. Ezen a tényen az sem változtat, hogy újabb irodalmi kommerc-termésünk egyik központja a falu és hogy publicisztikánk már régebben felfedezte a magyar jövő központi problémáit. Mi most epikusokról beszélünk. Itt volna még a napjainkban népi cégérrel jelentkező írók csoportja. Kész művekről azonban ma itt sem beszélhetünk, csak szórványos kísérletekről. (Szabó Pál falu-regényei.)

E cikk nem akar irányt szabni, inkább csak tájékoztat. Látunk egy spirituális, antiracionális irányú fejlődést a fiatalabb írók körében (a katolikusok, Kolozsváry G. Emil, Jékely Zoltán, Thurzó, Sőtér, stb.), mely a tökéletes technikai megmunkálás és a stílus helyenkint ragyogó ötvözete nyomán mintha egyenesen arra törekedne, hogy távol tartsa magát a közösségi problémáktól. Hősei alvajárók, társadalmonkívüli egyének, a gyermekkor visszaálmodói, néha valóságos homunkuluszok. Ugyanakkor újságírás, esszé, vers, kritika, kultúrfilozófia, népismeret, nyelvészet és még egy sereg diszciplina a legkorszerűbb valóság szolgálatában keresi a népi és magyar problémák járható útját. Nincs itt valamilyen disszharmónia? Nem volna éppen az irodalmi termelés érdekében való, hogyha szépprózánk a mainál fokozottabban törekednék a közösség életviszonyainak feltárására? Jól tudjuk, hogy egész szellemi életünket Budapest irányítja. Számosan rámutattak már ennek a túlzott centralizációnak a hátrányaira. Ám mintha regényirásunk is ennek a központosított és csak a budapesti közönség érdeklődésére épített könyvkiadópolitikának a hatását nyögné. Azért van olyan reklámzaj egy-egy ujonnan felfedezett „népi" író körül, mert kiadóink maguk is érzik, hogy a magyar társadalmi rétegek rajzával adósak írók és kiadók egyaránt? Az egyoldalúság természetesen nemcsak a falu népével szemben érezhető. Schöpflin Aladár nem is olyan régen figyelmeztetett arra, hogy a magyar hivatalnokosztály még írójára vár.

Most, hogy Gionot és Ramuzt kezdik fordítgatni magyarra, kínálkozó a gondolat, hogy egy erőteljesen kibontakozó regionális irodalmi kultúra szüntethetné meg a mai egyoldalúságot. Giono is, Ramuz is regionális írók, Provence és Svájc a világuk. De azt a világot aztán ismerik! A magyar író világa Budapest. Ez a hiba. A magyar könyvkiadónak elő kellene segíteniök a regionalizmus — persze nem rossz értelemben a színvonal rovására értendő vidéki irodalom — kifejlődését. Nagy lépést tennénk ezzel előre szépprózánk korszerűsítése és hitelessége irányában.

Kovács Endre

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

A REFORMÁCIÓ ÉS ELLENREFORMÁCIÓ KORÁNAK EVANGÉLIUMI KERESZTYÉN (REFORMÁTUS ÉS EVANGÉLIKUS) EGYHÁZI ÍRÓI. (Szerkeszti és kiadja: *Incze Gábor.*

Magyarország kormányzója *Incze Gábornak,* a budapesti ref. vallásoktatók igazgatójának, a közelmúltban a magyar lovagrend keresztjét adományozta elsősorban a bécsi magyar reformátusok lelkigondozása terén végzett eredményes munkásságáért. Mi e sorokkal másirányú értékes szolgálatára irányítjuk a figyelmet: 1935 óta 15 könyv, illetve füzet jelent meg a fenti cím alatt dr. Incze Gábor szerkesztésében és kiadásában. Azok a tanulmányok is értékesek, melyek ezekben a kiadott művekről, illetve ezek íróiról a kiadott művek élén, vagy után megjelentek, így főkép *Révész Imréé* Méliusz igehirdető munkásságáról, *Apríly Lajosé* Szenci Molnár Albertről, mint zsoltárfordítóról és *Bán Imréé* a gályarabságot szervedett s később katholizált Otrokocsi Fóris Ferencről. De a legnagyobb értéket mégis maguk a kiadott művek jelentik, melyek az évszázados hallgatás után ismét megszólalnak, és olyan üzeneteket hirdetnek, melyek mindig időszerűek, illetve ma különösképen időszerűek számunkra, magyar evongéliumi keresztyének számára.

Névleg és munkásságuk tekintetében is többé-kevésbbé ismert írók, egyházi vezérférfiak: *Alvinczi Péter, Bornemissza Péter, Geleji Katona István, Medgyesy Pál, Méliusz Juhász Péter, Milotai Nyilas István, Szenci Molnár Albert, Zvonarics Mihály* művei, illetve a belőlük közölt szemelvények mellett az általában ismeretlen *Deretskei Ambrus, Gyulai Pál, Kállai Albert, Lippóci Miklós, Nagyszőllősi Mihály, Polgári Gáspár, Tarpai Szilágyi András, Tholnai Mihály* írásait és a szomorú sorsú *Otrokocsi Fóris Ferenc* néhány imádságát is megtaláljuk e kiadványokban. Ezeken kívül közöl két ismeretlen írótól való dolgozatot is: egyet 1559-ből *„Az Úrnak vacsorájáról való közönséges keresztyén vallás"* címmel és egy *Agendát* 1650-ből. Végül a 15-ik könyvecske *„Ne féltsétek ti a Krisztus igazságát"* címmel 92 író műveiből egy, vagy több mondatot, szakaszt tesz közzé, mintegy aranymondásgyüjteményt.

Sokan szeretnek őseinkre hivatkozni a maguk álláspontja igazolására, de kevesen vannak, akik valóban ismerik az ősök elveit, eszményeit. Ezért gyakran a rájukvaló hivatkozásuk sem helytálló. Incze Gábor kiadványaival most már *lehetővé teszi minden magyar embernek, hogy magából a forrásból ismerje meg a XVI. és XVII. század evangéliumi keresztyén íróinak a lelkivilágát:* ebben van a kiadványok legfőbb jelentősége.

Ha áttanulmányozzuk ezeket a kiadványokat, megállapíthatjuk, hogy méltán hivatkozunk evangéliumi hitű őseink *haza- és fajszeretetére.* Nemcsak a lelki romlás fáj Nagyszőllősi Mihály lelkipásztornak, hanem azt is elpanaszolja Istennek imádságában, hogy *„a mi közöttünk lakozó idegenek igen felnevekedének mi ellenünk".* S amikor Tholnai Mihály arra buzdítja a kuruc hadakat prédikációjában, hogy vessék ki a sok idegen isteneket, „mely a sok eláradott gonoszság", arra is rámutata, hogy erre kötelezi a vitézeket *„magyaros magyari"* nevük: *„Mely igen örültök az Igaz magyaros magyari Titulusnak. Feleljetek is hát meg e szép fényes Névnek".* Másfelől reámutat arra, hogy az országunkban hatalmaskodó két idegen nemzetség egyike sem fáradozik a magyar hajdani szabadsága visszaállításán, mert *„az idegen orvosok felette igen mostohák, higyjétek!"*

Ugyancsak megállapíthatjuk, hogy *a*

lelkiismereti szabadság eszménye is felragyog már ekkor egyik evangéliumi hitű írónak lelki szemei előtt. Tarpai Szilágyi András nemcsak a római egyház tanításairól mutatja ki, hogy azok „kifeselhetetlen tévelygések labyrintusába ejtik be" az embert, hanem azt is hangsúlyozza, hogy, *„ahol a lelkiismeretről, a vallásról, az idvességről, az örökéletről, vagy örök kárhozatról vagyon kérdés, ott nem kell más bíró az Istenen kívül...* (ezért) *senkinek lelkiismereti másoknak ítéletéhez ne köttessék"*.

De főkép azt teszik nyilvánvalóvá ezek a kiadványok, hogy őseink a dolog lényegét, illetőleg *az üdvösség, a keresztyén élet kérdéseiben úgy gondolkoztak, mint azok, akik a XIX. század második felében megindult missziói mozgalmak úttörői és munkásai evangéliumi egyházaikban. Ébredésre* van szükség, hirdetik ezek, mert ha fel nem ébredünk, elveszünk , Isten *„mind az Ő lelki és mind az Ő testi országát elveszi tőlünk, ha jó idején a bűnnek álmából fel nem serkenünk"*, írja Deretskei. *„Isten haragja száll arra, aki az evangélium hatalmas prédikálására fel nem ébred a harag alatt"*, olvassuk Debreczeni Ember Pál művében. — *Újjászületés, megértés* nélkül nincs keresztyén élet, *a zörgető Jézust be kell bocsátanunk*, hirdetik ezek. *„Senki addig a bűnnek ellen nem állhat, amíg ujonnan nem születik"*, írja Méliusz. *„Igazság és valóságos megértés által"* marasztalhatjuk meg az Urat, „hogy mindenkor közöttünk és velünk legyen", olvassuk Lippóci prédikációjában. *„Térj meg csak Istenhez. Ő bizony kegyelmébe fogad, mint a tékozló fiát az ő atyja és megtéréséből tetszik meg mind az angyaloknak s mind az emberek előtt, hogy te is választás alá tartozol"*. Így buzdít Medgyesi Praxis Pietatisában. Nagyszőllősi szerint a lelkipásztor két féle embernek sáfárolja ki az Igét: „1. *Némelyek megtérítendők*. 2. *Némelyek pedig megtértek"*. Műve bevezetésében pedig így sóhajt fel: „Adja Isten, avagy csak már magunk kárán tanuljunk és *a mi ajtónkon zörgető Krisztust bébocsáthassuk"*. — *Üdvbizonyosságra* lehet és kell jutni Isten választottainak, bizonyítják ezek. *„Valljuk* — írja Alvinczi, — *hogy a mindenható Isten ingyen kegyelméből az idvezülendő embereket... az örök életre elválasztotta... És a híveknek ilyen állapotja felől kinek-kinek magán-magán oly bizonyosnak kell lenni minden akadály nélkül, mintha már egészen bent volna az örökélet boldogságában."* — *A világias szórakozások, a tánc ellen* küzdenek ezek. A tánc ellen ír prédikációt Gyulai, melyben öbbek közt azt állapítja meg, hogy *„a táncolás olyan rút és utálatos bujálkodás Isten előtt, hogy azt el nem szenvedheti, büntetlenül nem hagyhatja"*. — *Az egymás lelkéért való felelősséget, a zsidók, pogányok megtérésének kötelességét* hangoztatják ezek. „Mi is ne elégedjünk meg azzal, hogy csak magunk hallgassuk Isten igéjét, hanem *másokat is, s kiváltképen pedig házunk népét, annak hallgatására intsük és kényszerítsük"*, mondja Zvonarics prédikációjában. Polgári pedig így ostorozza a káromkodót: *„Zsidónak, pogánynak megtérítésére kellene óhajtoznod* s ezzel irtóztatod el a keresztyén vallástól: Kicsoda adná lelkét annak társaságába, aki a maga Istenét így káromolja?"

Incze Gábor tehát hasznos és áldásos munkát végzett 15 kiadványának sajtó alá rendezésével. Egy dolognak hiányát láttuk meg mégis e kiadványokban: nehezebben érthető kifejezések ,hivatkozások magyarázatát szerettük volna nem egyszer megtalálni a lap alján közölt jegyzetekben. Reméljük, hogy a jövőben még több régi irodalmi értéket tesz hozzáférhetővé s azok kiadásában ez a hiány is megszűnik. — Aki elolvassa a már megjelenteket, nemcsak ismereteit gyarapítja ezek által, hanem *hitében is megerősödik* s a mai nehéz időkben is jobban megtanul ugyanazzal a lelki megnyugvással és Isten iránti hálával

imádkozni, mint amivel a gályarabságot szenvedett Otrokocsi Fóris Ferenc könyörgött 1678-ban: „*Jóllehet ugyan gyakorta keserves sujtolások alá rekesztettél bennünket a végre, hogy az engedelmességre a te kezeidhez szoktatnál, mindazonáltal, Uram, minden Te ostoridat minékünk az elszenvedésre megédesítetted és elébbeni keserűségeink fellegei után néha-néha örvendetesebb napokra s órákra virrasztottál*".

ifj. Szabó Aladár

BARCZI GÉZA: MAGYAR SZÓFEJTŐ SZÓTÁR. (Budapest, 1941. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.)

A magyar nyelv ügye iránt egyre fogékonyabbá váló közönségünket főkép a nyelvtudomány két nagy területe érdekli: a nyelvhelyesség kérdése s talán még ennél is jobban a szófejtés. Ennek eleven tanúbizonysága, hogy e körbe tartozó kérdésekkel egyre gyakrabban foglalkozik a sajtó, sőt a szépirodalom is. Így örömmel üdvözölhető, hogy Pintér Jenő Magyar Nyelvvédő Könyvét, amely művelt közönségünknek nyelvhelyességi kérdésekben nyujt felvilágosítást, most egy Magyar Szófejtő Szótár is követi, Bárczi Géza kiválóan szerkesztett s minden tekintetben megbízható könyve. A könyv céljáról, forrásairól, továbbá a magyar szókincs főkérdéseiről a bevezetés tájékoztat. Külön fejezetek ismertetik azután azt a sok rövidítést, amelyek lehetővé teszik, hogy a 348 oldalas szótár jóval többet nyujt, mint amennyit máskülönben ilyen terjedelem megengedne.

Bárczi Géza nehéz és nagy munkával járó feladatát igen alaposan, egyszersmind azonban a lehető legcélszerűbben oldotta meg. Felhasználva a magyar szófejtés eddigi nagy irodalmát, gondos mérlegeléssel válogatja ki az egyes magyar szavak legmegfelelőbb magyarázatait, utal továbbá a szó legrégibb ismert alakjára, közli — ahol szükségesnek látszik — jelentésének fejlődését, továbbá a fontosabb származékokat és összetételeket is. Az egyes szakaszok végén azután igen célszerű rövidítéssel adja az illető címszóra vonatkozó irodalmat.

Ilymódon munkája kettős feladatot is teljesít. Nagy haszonnal forgathatja a szakember, de egyszersmind eredeti célkitűzésének megfelelően igen tanulságos olvasmány minden más érdeklődő számára is. Hiszen feltárul itt az olvasó előtt a magyar szókészlet egész életrajza. Látjuk, milyen jelentős részét alkotják szókincsünknek az eredeti finnugor szavak, továbbá, hogy mily érdekesen nyilvánul meg a magyar nép szóalkotó ereje a hangutánzó és hangfestő szavakban, a szóképzésben, a szóösszetételben s a nyelvújításban. Nyomon kísérhetjük azt is, milyen nyelvek szókincse volt a magyar nyelvre hatással hosszú fejlődése folyamán, s hogy a jövevényszavak egyes csoportjai főkép milyen művelődési körre terjednek ki. Török és szláv eredetű szavaknál sokszor nem állapítható meg pontosan az átadó nyelv, mivel több török és szláv nyelv is hatott a magyarra. Ilyenkor a szótár csupán példaképpen közli az átvett szóalakhoz legközelebb eső változatokat, amint az eredeti szavak esetében is elsősorban a vogul és osztják szóalakot.

Egyéb érdekes főkép művelődés- és jelentéstörténeti következtetések is vonhatók a szótár anyagából. Így pl. a névadás ősi esetére vet fényt az a körülmény, hogy állatnevek, mint *medve*, *mókus*, *sólyom*, stb. legrégibb nyelvemlékeinkben mint személynevek fordulnak elő. Az efféle sok más nyelvben is előforduló jelentésváltozások pedig, mint amilyen pl. az, hogy a *maga* névmás eredetibb jelentése *teste* volt, a *mellett* jelentése pedig a *mell* szóéval függ össze, valósággal az emberi lélek mélységébe vezetnek. Különös érdeklődésre tarthatnak számot azok a vándorszavak is, amelyek a nyelvek egész során áthaladva jutottak hozzánk. Ilyenkor a szótár megnevezi a végső forrást is.

Bizonyos meghatottsággal figyelhetjük

meg azután a szótárnak főkép irodalmi utalásaiból azt is, hogy milyen hangyaszorgalommal hordták össze az egymást felváltó nyelvésznemzedékek a magyar szófejtés eddigi eredményeit. E munkában egyébként maga a szerző is tevékeny részt vett, mint francia eredetű szavak kutatója. A szótár bevezetése azután külön is méltatja Gombocz Zoltán és Melich János külföldi viszonylatban is mindenképpen nagyszabású Magyar Etymologiai Szótárát, amelynek első füzete *(A—Aszó)* 1914-ben jelent meg, 1938-ban kiadott 13. füzete pedig az *f* kezdőbetűs szavak középső csoportját magyarázza. Ha pedig meggondoljuk, hogy a szófejtés első nyomai már legrégibb történetíróinknál, a nyelvújítás első kísérletei pedig már XV. századi huszita eredetű bibliafordításunkban jelennek meg, arra a meggyőződésre juthatunk, hogy népünk műveltebb rétegeiben már igen régen megvolt, ha eleinte nem is egész világosan, nyelvünk, szókincsünk nemzeti fontosságának tudata. Ezt erősíteni és ápolni hivatott Bárczi Géza könyve is.

Losonczi Zoltán.

A ROMÁNOK TÖRTÉNETE KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ERDÉLYI ROMÁNOKRA. Szerkesztette: *Gáldi László* és *Makkai László*. Budapest, é. n. (1941.). 8°. 428 l. A magyar Történelmi Társulat kiadása.

A trianoni békeszerződés után döbbent rá történetírásunk, mily fontos számunkra a bennünket környező népek történetének kutatása és ugyanekkor szomorúan kellett megállapítanunk, hogy historikusaink között nincs senki sem, aki ezeknek a jelentős kérdéseknek komoly kutatója lenne, vagy akár lehetne is. Különösen román viszonylatban volt föltűnő, hogy Hunfalvy Pál, Jancsó Benedek, Réthy László óta évtizedekig nem akadt magyar történész, aki beható kutatások alapján írhatott volna e problémákról. S íme, húsz évvel e jogos panaszok elhangzása után előttünk fekszik ez a vaskos kötet, hét fiatal magyar történész munkája. Közülük a két szerkesztőn kívül Elekes Lajos, Tóth András, Polónyi Nóra a budapesti, Juhász István és Tóth Zoltán az erdélyi magyar tudományosság legfiatalabb nemzedékéből valók. Mindegyikük nemcsak az idevonatkozó irodalom tökéletes ismerője, hanem tekintélyes részben saját kutatásainak, problémalátásának eredményeit foglalja itt össze. Két évtized alatt a magyar történetírás pótolta a hiányokat és annyira jutott, hogy európai színvonalához minden tekintetben méltó szintézissel állhatott elő.

Ez az új szintézis sok szempontból új megvilágításban adja elő a fejlődése során mindig Nyugat- és Kelet-Európa között hányódó román nép történetét, sok régi megállapítást megdönthetetlen adatokkal támaszt alá, nyugodt, elfogultságtól mentes, történeti adatokon alapuló előadásban a románság igazi képét a román történetírásnak még ma is igen sok tekintetben romantikus beállításával szemben. Nyelvészeti, régészeti, etnográfiai adatok, történeti források logikus fölsorolásával cáfolja a román történészektől oly elkeseredett szívóssággal védett kontinuitás elméletét. Részletesen vázolja a balkáni őshazából lassan kiszivárgó román pásztornép havasalföldi, moldvai, majd erdélyi bevándorlásának egyes mozzanatait. Élesen mutat rá, hogy a Duna balpartján megjelenő románság addigelé szlávos kisközösségekben élő, helyhez nem kötött, ide-oda-hullámzó társadalma a középkori magyar birodalom keretei között mint kezd letelepedettebb, szervezettebb államalakulást is hordozni tudó társadalommá átalakulni, megvilágítja, hogy a román társadalom és állam hogyan érkezett el a Nyugat kapujába a magyar politikai és kulturális hatások következtében. Ám éppen a kapuban, ebben az átmeneti állapotban éri a románságot a végzetes török csapás. Az újabb alakulású, európaibb színeződésü társadalom vissza-

zuhan a bizánci kultúrkörbe, a megszilárduló havasalföldi és moldvai vajdaság elveszti önálló állami életének lehetőségeit, szervezetük megmerevedik. A török korszak sivárságában is a magyarság a nyugati kultúrhatások legfőbb közvetítője a románság felé. Az erdélyi románság jut a magyar kultúrmunka hatása alatt érintkezésbe a nagy nyugati művelődési áramlatokkal, a 17. században a reformációval, a 18-ban pedig a katholikus restauráció hullámaival. A felvilágosodás korszakától kezdve gyengül a magyarság a Kárpátokon túl élő románságra. A török alól többé-kevésbbé felszabaduló vajdaságokbeli románság közvetlenebb kapcsolatba került a Nyugat. tal. A 19. század nagy nemzeti mozgalmai már is itt is jelentkeznek. Az új nyugati gondolatok azonban készületlenül érik a szétesö, hatalmas társadalmi ellentétekben tépődő, középosztály nélküli, bizánci tespedésben veszteglő románságot. E mellett az Osztrák-Magyar Monarchia, Oroszország és a Török birodalom között politikai helyzete sem tud megszilárdulni. A románság legszervezettebb, legműveltebb része továbbra is a magyar állam keretei között előrehaladó erdélyi románság maradt. Az ő munkájának eredménye az egész románságot összefogó dákóroman gondolat öntudatosítása, politikai tényezővé emelése. A dákóroman gondolat beteljesülése, a nagy-román kísérlet azonban megbukott éppen a román társadalom és állam szervezetlensége, a különböző államok keretei között fölnevelkedett románok összefoghatatlansága és nem utolsó sorban a bekebelezett, náluk sokkal magasabb kultúrájú, államalkotó nemzeti kisebbségek ellenállása miatt.

A munka szerzői közül Gáldi László a románság kialakulását, a 18. századi fanarióta-korszak történetet és a magyarországi románság szellemi újjászületését írta meg, Makkai László a románság romániai és magyarországi bevándorlását, a magyarországi románság középkori történetét, a 19. századi nemzeti fölújulás és Nagy-Románia bukását adja elő, Elekes Lajos a középkori román államok megalakulását és ezeknek az államalakulásoknak a török támadás következtében való lehanyatlását rajzolja, Juhász István, Tóth András és Tóth Zoltán fejezete az erdélyi románság 16—19. századi kulturális és szociális fejlődését tárgyalja, végül pedig Polónyi Nóra a független román királyság, a nagy-román gondolat politikai kiteljesedésének korszakát ismerteti.

Istványi Géza

TÓTH ERVIN TANULMANYAI A GRAFIKAI MŰVÉSZETEKRÓL. — (1. Die heutige Lage der europäischen Holzschneidekunst. — 2. A régi magyar fametszőművészet története. — 3. A mai olasz fametszőművészet. — 4. grafikai művészetek kis könyve.)

A grafikai művészetekre hazánkban jelentékeny hivatás vár. Egyrészt mert a rajzos kifejezésmód tagadhatatlanul megfelel nemzeti művészettörekvéseinknek — amit népi művészetünk rajzos (írásos) elemei, külföldön is elismert grafikusaink, nagyszámú és sajnos gyakran külföldön élő rajzolónk bizonyítanak, — másrészt, mert eleddig kellő szervezettség, közönség- és kiadónevelés hijján, valamint művészeink élettől idegen zárkózottsága miatt, a grafikai művészetek csak igen kis körben találnak komoly méltánylásra.

Nem lehet tehát eléggé helyeselnünk Tóth Ervin törekvését, amivel ennek a nálunk oly mostohán kezelt, bár, mint fentebb jeleztük, kitűnően képviselt művészetnek több nyelven is szószólójává szegődött. Sajnos, az első dolog, amit kiterjedt és ügyesen propagált munkássága termékeinek kézbevételekor, bizonyos fokú csalódás. Szűken mért tanulmányok, többnyire inkább talán folyóiratok különlenyomatai ezek, kiállításukban és olykor tartalmukban az újságírói sietés nyomait viselik magukon,

holott mi a beharangozás alapján a kérdések beható ismertetését várjuk. Ha mégis számot vetünk velük ezeken a hasábokon, azt az ügy: a magyar grafikai műveltség érdekében tesszük, abban a reményben, hogy a szerző és kiadói a jövőben magasabb igények kielégítését tartják szemük előtt, amire feltétlenül megvan a képességük.

Az első munka hét oldalon az európai fametszőművészet mai állásáról akar képet adni német nyelven. Megállapításai nem lépik túl az egészen vázlatos általánosítások határait s nagyjából fedik a tényeket. Komoly hiba azonban, hogy a találomra odavetett hét névtelen kép semmi összefüggésben sincs a szöveggel, s még a névszerint kiemelt két művészszel (Masereel és Skoczylas) sem. Aki tehát nincs tisztában azzal az anyaggal, amit a szerző feldolgozott, azt ezek a minőségileg is közepes alkotások még jobban zavarba hozhatják.

A régi magyar fametszőművészetről szóló 11 oldalas tanulmány viszont teljesen nélkülözi a képeket. Pedig ezúttal a tudományos felkészültség minden jele mutat komoly búvárkodásra, úgy hogy pár jól megválasztott illusztrációval hazánk rövid fametsző multját összefoglaló szakmunkaként hézagot pótolna. A szerző így, ha nem is az avatatlanok, de a beavatottak számára értékes áttekintést nyujt a tárgya terén különböző szakemberek által végzett kutatás mai állásáról.

Az új olasz fametszőművészetet a következő munka 4 oldal szövege és 8 ábrája ismerteti. Amilyen ügyesen nyilatkozik meg a szerző tájékozottsága a szövegben, olyan gondatlan a képek megválogatásában, holott éppen a grafika nyujtja a legpompásabb lehetőségét az illusztrációnak, ilyen szűk keretek közt különösen fontos, mi szerepel. Teljesen érthetetlen, hogy aki ilyen tájékozott a grafika elméletében, ennyire gondatlanul kezelje saját műveinek grafikai részét.

A szerző külső formájában kétségtelenül legnagyobb igényű műve: „A grafikai művészetek kis könyve". 50 oldalán közel 40 képpel, iniciálékkal, műnyomó papíron, szellemesen könnyed formában beszél a grafikai ábrázolás kialakulásáról, az eljárások kezdeteiről, fejlődéséről, stílusváltozatairól, technikájáról, végül a gyüjtésről és furcsaságairól. Szövegéhez legfeljebb annyi megjegyeznivalónk van, hogy a gyüjtés furcsaságain túl (ami különben akármilyen gyüjtésre vonatkozhatnék) nem ártott volna az esztétikai momentumot erősebben hangsúlyozni, s ezzel mintegy az olvasót utánzásra csábítani. Ezúttal sem sikerült azonban a képanyag összeválogatása. Semmiképen sem értünk egyet a szerzővel és kiadójával, az Exodussal abban ,hogy a képek több mint negyedrészét aktgrafika teszi ki, azok közt is kimondottan erotikus beállítású lapokkal. Jól tudjuk, hogy a képzőművészetek közül a grafika rándul ki legkönnyebben erre a területre, de hogy ez ilyen jelentékeny részét tenné ki termésének, az már bizonyos gyüjtői beállítottságra mutat. Buday, Szoboszlai Mata, vagy Divéky semmi esetre sem) ebben a legjelentékenyebbek (Molnár C. Pálról nem is szólok), s egészen erőszakolt erről az oldalról való bemutatásuk, amit a szöveg sem indokol, szó sem lévén abban ilyesmiről. Vagy úgy gondolta a szerző, hogy ezzel hamarabb teremt közönséget munkájának? A grafikai érdeklődés már nem szorul ilyen fogásokra nálunk sem. Pérelynek pompás könyve a „Magyar rajzolóművészek"-ről (Egyetemi Nyomda), vagy az Officina kis grafikai könyve (Rosner Károly) még antikvárus úton sem kaphatók, ami a közönség ezirányú éhségét bizonyítja. Legkínosabban az Exodus neve érintett ebben a dologban. Egész eddigi kiadói termése azt éreztette, mintha jelszava „virginibus puerisque canto" lenne. Ezt a könyvet nem lehet akárki kezébe adni. Pedig ha valaki ma teljes felelősséggel magyar ügyet kíván szolgálni, már pedig

grafikai műveltségünk kérdése is ilyen, annak elsősorban a magyar ifjúsággal kell számolnia, mint legreményteljesebb olvasóközönséggel.

Tóth Ervin és az Exodus ezt a nagy lehetőséget szalasztották el, mikor a tárgyilagos szép szöveget néhány érzékcsiklandó képpel szorították háttérbe. Reméljük, hamarosan jóvátesszik ballépésüket, mert mindketten többre hivatottak ennél. *Tóth Sándor*

MÁRAI SÁNDOR: KASSAI ŐRJÁRAT. (Révai-kiadás.)

Egy életforma tragikus összeomlásának betetőzése után négy héttel, a „Napnyugati őrjárat" írója új őrjáratra indul. Hazamegy Kassára. Repülőgépen utazik, északi széllel, mint klasszikussá vált hőse, Garren Péter, hogy a régi házak s a gyermekkor vissza-visszahívó emlékei között számotadjon önmagának: mi történt a világgal? az emberrel? a szellemmel? s mindavval, amiért egyáltalán érdemes volt élni?

Ezt a vizsgálatot konokan és kérlelhetetlenül intézi el. Ismeri szerepét, tudja, hogy e szerepet a Gondviselés osztotta rá és nem valami földi hatalom. Ezt a szerepet nem lehet megtanulni könyvből és mesterektől: hinni és vallani kell. S Márai Sándor „sans merci" vall.

Új kor előestéjén állunk. Kisiklottunk valahol s most újra kell kezdeni, vagy igen messzire visszamenni az időben. Meg kell találnunk értelmét s módját mindannak, ami ma még homályos és elszomorító. A polgári életforma szemünk láttára omlott össze. A polgár elvesztette lényegének igazi értelmét és fegyverét: az ellenállás hősiességét és a hitet. Papucsba bújt, házikabátot öltött és akár az oktalan gazdag, félértesültsége fellegvárába húzódva üresen és hiábavalóan élt.

Ki a bűnös? ki tehet róla? — veti fel a kérdést Márai. Mindenki, aki csak élt, nem kizárólag a bűvészinasok. Mindenki bűnös, mert mindenki hazudott. Utolsó percig elkendőztük a lényeget s hamis frázisokkal próbálkoztunk ott, ahol csak becsületes hittel és igazsággal lehetett volna segíteni. A szavak jelentésüket vesztették. Sokan hirdettek jóindulatú, ködös frázisokat, akik valójában nem hittek bennük. Valóságos árfolyama lett a stereotíp szavaknak. Nemcsak történelmi időkről beszéltek, hanem történelmi magnéziumfényről, sőt történelmi étlapokról is. Valami egészen furcsa, fél-felületes-fél-okoskodó, nyegle zsurnalizmus hódította meg a világot. S a polgár hitt, de nem hittel, hanem kényelemből, az undok és nyálkás ál-biztonság vágyából, mert azt hitte, hogy e szó-couponok mögött valami szilárd hatalom fedezete áll. A polgárság értéke ma devalválódott. Igényességétől megfosztva, minden utcagyerek sárral dobálhatja.

És hol volt az író, a Szellem Embere e korban? mit szólt? oda merészelt-e feküdni a felületes zagyvaság szekerei elé? Mért nem mentek tovább a gyanakvásnál? A szellemből üzlet lett. Hangszórók kürtölték világgá a szellem selejtesét, minden tiszta szellemi erőfeszítés hitelét vesztette. Kávéházban tanyázó, alkalmi ügynök, a kifizetett feketekávé után, jogot formált ahhoz, hogy döntő véleménye legyen mindenről; akár a válság formáiról, akár Debussyről. S a leglesújtóbb az, hogy mindezt joggal tehette, mert a fórum hangosai sem voltak tájékozottabbak. Soha annyi könyv nem került piacra, mint éppen ezekben az években és soha silányabb dömping nem árasztotta el az emberiséget, mint akkor. A kiadó hétrét görnyedt a közönség előtt, melyet kis üzleteskedéseivel már régen megrontott, a közönség pedig habzsolta, amit a kiadói üzletesség eléje rakott. Így jött létre a ponyva. Komoly irodalomként bestsellereket adtak, amik a nem hozzáértőt könnyen megtévesztik.

Az olvasó árulásánál sokkal súlyosabb azonban az írástudó árulása, a Julien Benda-i probléma. Az író, mint társas-

lény, sokszor áldozata a társadalmi ferdeségeknek. Ez lehet enyhítő körülmény, de az árulás elkövettetett. Talán kényelemből, talán más okból, de feltétlenül elmulasztotta a kellő pillanatot, mikor még győzhetett volna a varázsige. — „A Világítótorony heroizmusa kellet volna" — ahogy Babits Mihály írja egyik tanulmányában. De ez a heroizmus elmaradt s most a számadás és számvetés szomorú ideje következik. Vissza kell térni a Szellemhez, melyet hűtlenül elhagytunk. „Vizsgáljátok meg magatokat, hogy a hitben vagytok-é?" — ahogy Pál apostol mondja. Ez nem tanács az író számára, hanem súlyos, önmarcangoló kötelesség. *Gönczy Gábor*

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: LÁNGELMÉK. (Hátrahagyott műveinek IV. kötete. Sajtó alá rendezte *Illyés Gyula*. Nyugat-kiadás.)

„Vajmi bajos olyas valakiről beszélni, akiről nagyon kevés a mondanivalónk. De talán még bajosabb olyas valakiről beszélni, akiről sok a mondanivalónk. A szegénység zavaránál kínosabb a gazdagság zavara" — írja Tolsztojról Kosztolányi Dezső.

A *„Lángelmék"* hírlapi s folyóiratcikkek gyüjteménye. Szabatosan valahogyan így kellene kifejeznem magam: cikkek az örökkévalóság számára. Műfajilag véve egytől-egyig személyes eszszék. Számára az írás és az író, a szó legnemesebb értelmében vett, személyes ügy. Nem érezzük mögötte a kiagyalt gondolatok verejtékszagát. Néhány vonást húz ecsetjével a vászonra s íme, előttünk áll Tolsztoj, Puskin, Shaw, vagy éppen Maupassant, a „szomorú bika", ahogyan kortársai nevezték. Vele megyünk, követjük Rilke műhelytitkainak felfedésében s vele együtt látogatjuk meg Gorkijt. A vivőr csevegni-tudásával s a vajákos szent lelkesültségével alkotja képét, mely kész. Sem elvenni belőle, sem hozzátenni, a mű sérelme nélkül, nem lehet.

Kosztolányi csodálatosan egyesíti magában a nehezen összeegyeztethetőt: művész s polgár egyszersmind. — A stiláris és lelki elegancia utólérhetetlen és utánozhatatlan lelki sajátossága. Úgy elegáns, ahogyan a görög atléta-szobrok s nem úgy, mint egy szabósegéd divatmutató viasz-bábui. Tudta, hogy van egyfajta írói jómodor, mellyel elsősorban nem másoknak, hanem önmagunknak tartozunk. Legarisztokratikusabb írónk. Benne élt a tülekedésben, a mindennapok szennyes harcaiban s mégsem piszkolódott be soha fehér ruhája. E fehér ruha a római szenátorok tógájára emlékeztet. Alkotása felmérhetetlen jelentőségű. Mint költő elérte a legmagasabb csúcsot: kifejezte a kifejezhetetlent, vagy annak látszót. *„Édes Anná"*-jával korszakot nyitott a magyar regény történetében, éppúgy, mint *Babits* grandiózus *„Halálfiai"*-val. Mint esszéista, új világot fedezett fel számunkra: a személyes, szinte meghitten bizalmas esszé műfaját.

Lehet, nem volt kezdeményező és úttörő, de több volt annál: megtartó és megőrző. „Mennyi erő és hűség, mennyi csendesebb és szívósabb hősiesség kellett a hódítás megőrzéséhez" — írja lélekbemarkoló, mély és igaz előszavában *Illyés Gyula*. S ez a hősiesség, ez a szemérmes, de halálosan komoly európaiság egyike Kosztolányi hatalmas és elévülhetetlen érdemeinek.

A szellem megszállottja volt, a Mikes Kelemenek fajtájából való. Tiszta, szenvedélyes fanatizmusa utat mutat. Csupán az érdekelte, ami az Élet s Halál között van és ezt mentette át művészetté. „Kifejezni az életet, az imádandót, a veszendőt" — írja világképéről nagy kortársa és barátja, *Babits Mihály*.

A jövő irodalomszemlélet számára már régóta készen van az igazi Kosztolányi-arc. Minden újabb kötet csak elmélyíti, markánsabbá teszi ezt az arcot, de másítani nem tud rajta s mikor valamely vészes órán egy-egy könyvéhez menekülünk, újra azt a friss, nagyszerű izgalmat érezzük, mint először, mikor olvasni kezdtük. S ez az izgalom a zseni örök s félreérthetetlen elégtétele.

Gönczy Gábor

Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. — Fel. v. Schlitt H.

SYLVESTER

PROTESTÁNS SZEMLE

9

TARTALOM:

Makkai Sándor: **Ravasz László** ● Reményi József: **Magyar szó Amerikában** (vers) ● Joó Tibor: **Ravasz László a filozófus** ● Boda István: **A magyar személyiség megismerésének módszere** ● Gulyás Pál: **„Professzor Csokonay"** ● K. D.: **Babits Mihály** ● Bóka László: **Babits Mihály halálára** (vers) ● **Könyvek és írók**

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: **MAKKAI SÁNDOR** FELELŐS SZERKESZTŐ: **KERECSÉNYI DEZSŐ**
FŐMUNKATÁRSAK: **PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN**

1941. SZEPTEMBER **BUDAPEST** **L. ÉVFOLYAM**

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

TÖRÖK PÁL: Incolatus Erdélyben — — — — — — — — — 313
MAKAY MIKLÓS: Fónyad Dezső: Emlékezzél meg az ősidőkről — — 316
KERÉKGYÁRTÓ ELEMÉR: Banó István: Baranyai népmesék — — 316
GÖNCZY GÁBOR: Márai Sándor: Mágia — — — — — — — — 317
CSABAI ISTVÁN: Ferdinandy Mihály: Mi magyarok — — — — — 318
MAKAY MIKLÓS: Borbély László: A tenger hőse — — — — — 320
BIKÁCSI LÁSZLÓ: Ács Tivadar: Kossuth papja — — — — — — 320

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyüjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őriz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).
Felelős kiadó: Szabolcska László.
A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.
A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.
A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8
Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.
Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

Ravasz László

Húsz esztendővel ezelőtt választotta a dunamelléki református egyházkerület püspökévé Ravasz Lászlót. Húsz esztendeje, hogy „kijött" Erdélyből, (ahogy ott mondják), szolgálni Isten Igéjével ebben a munkakörében, nemcsak egyházkerületének, hanem az egész magyar reformátusságnak és az egész magyar nemzetnek.

Egy református püspök két évtizedes munkája általában rendszerint is van olyan felelősségteljes és közérdekű, hogy tisztelettel kell róla megemlékezni. De Ravasz László esetében különös okaink is vannak arra, hogy Isten iránti hálaadással nézzünk vissza püspöki szolgálatának eddig megtett útjára, ezen az évfordulón.

Az idő is, az ember is késztetnek erre. Az idő, amelyik a maga emberére talált benne s az ember, aki korában felismerte a maga küldetésének idejét. Ebben a találkozásban van a titka annak, amit emberi módon nagyságnak nevezünk.

Ez a két évtized a magyar nemzet és a magyar református egyház történetének egyik örökre emlékezetes szakasza marad. Akik összes változataiban és fordulóiban egész lelkünkkel és exisztenciánkkal átéltük, úgy érezzük, századok sűrített viharzónáján vergődtünk keresztül s most is, hogy egy lélekzetvételre letesszük hányt-vetett csolnakunk evezőjét, tudjuk, hogy nincs még vége, hogy messze még a part.

Erre az időszakra nem lehet jellemzőbbet mondani, mint azt, hogy a „kisebbség" jegyében viharzott le. Terheit, veszedelmeit, szenvedéseit, próbáit azok hordozták igazán, akik eltiport, megtiltott vagy láthatatlan és népszerűtlen igazságokért viaskodtak a „többséggel" szemben, akár politikai, akár szellemi, akár mind a két értelemben. Így állott a megcsonkított magyar ország és nemzet egy ellenséges világ halálos szorításában, így sorvadozott a leszakított magyarság az idegen uralmak rabtartó láncai közt, így hordozta a magyar református egyház a kisebbségi sorsot mindenütt, ahol él, ha más és más többség árnyékában is. Magyarnak lenni mindenütt és mindenképpen azt jelentette: kisebbségnek lenni. Hát még református magyarnak?

Ravasz László, az erdélyi magyar református, háromszorosan élte át a kisebbségi kategória testet-lelket emésztő gyötrelmeit. Így lett ebben a zord időben „kisebbségi" nemzetének és egyházának küldetéses bizonyságtevője, prófétája.

Az ő küldetése éppen az volt, hogy a mindenfelől és mindenféle értelemben ránkmeredő „nem lehet" börtönéből az egyetlen szabadulási utat, a „felfelét" megmutassa, kiábrázolja és járhatóvá tegye számunkra. A kisebbségi idő tüzes kemencéje az ő esetében a prófétai személyiség kiolvasztó és ötvöző kohójává vált. Így talált egymásra az idő és az ember, Isten örök akaratából.

Ha most fel kellene sorolnunk azt a „sokat", amit két évtizedes püspöksége alatt végzett, hosszú hasábokat tölthetnénk

meg egyházkormányzói, igehirdetői, közéleti, kulturális, társadalmi szolgálatainak csupán az adatszerű kimutatásával is, pedig ezek mögött mennyi mindent végzett el, amiről a nyilvánosság nem is tudhat, amiről csak dolgozószobájának zárt falai, megsegített, megvígasztalt lelkek ezrei s imádságainak titkos kamrája tanúskodhatnának.

De ezen a helyen és ez alkalommal nincs szükség ilyen részletezésre. Sokfelé ágazó, bár egyértelmű munkásságának részletes, lezárt értékelése a jövő feladata, annál is inkább, mert Istennek hála, ez a munka folyamatban van s imádságunk tárgya, hogy még sokáig folyamatban legyen.

De nincs szükség a „sok" feltárásra azért sem, mert nyilvánvalóan előttünk áll az az „egy", amiből Ravasz László minden szolgálata és alkotása sarjadott. Akármit tett is, egy nagy dolgot cselekedett: Isten Igéjének mértéke alá állította, a saját bizonyságtevő személyiségén át, nemzetének és egyházának egész életét, azok minden mozzanatát és jelenségét s megmondta, hogy mit akar Isten ezzel a nemzettel és egyházzal s mit kell cselekednünk, hogy ezt az isteni akaratot, mint életünk parancsát, teljesítsük.

Szolgálatának dicsősége abban van, hogy nem a maga bölcseségét mondta és erőszakolta, hanem egész hűséggel az ő egyedüli Urának, a Krisztusnak alázatos tolmácsa volt és maradt mind a mai napig.

A szó és tett egybehangzó igehirdetése azonban benne olyan emberi szerszámot kapott, akit Isten kegyelme kivételesen gazdag ajándékokkal ékesített fel a végre, hogy az Igét hathatóssá tegye a magyar lélek számára.

Általa egészen sajátos megrendüléssel és álmélkodással tudtuk meg, hogy nemzeti és egyházi „kisebbségünk" ebben a világban milyen félelmes és nagyságos hivatás letéteményese, hogy kicsiségünkben és nyomorúságunkban milyen végtelen lehetőségek, ígéretek és alkalmatosságok rejlenek az Isten szerint való nagy emberi és nemzeti életre, a hit és szeretet új világot teremtő kiáradására. És általa különös világossággal ébredtünk rá arra, hogy Isten szemével nézve a mi „kisebbségünk" bizony szörnyű „többséggé" lehet a Sátán hatalmában, ha emberi és magyar természetünkben fészkelő kísértések légióinak engedünk.

Ravasz László prófétai életműve kihatott a református egyház intézményes életére is, melyben a Lélek tüzét gerjesztette s missziói lendülettel törekedett azt megtölteni.

De kihatott a magyar közélet, a nemzetnevelés, a tudományos és irodalmi irányítás munkatereire is s ezeket az evangélium ember-mértékének legmagasabb és egyben legközvetlenebb erkölcsi tisztaságával, szabadságával és méltóságával hatotta át.

Életében és munkájában azért nincs ellenmondás, azért van teljes összhang, mert ez a prófétai életmű éppen annyira evangéliumi, mint amennyire minden ízében magyar. A „kisebbségi" próféta a „most" és „itt" kategóriáiban látott hozzá küldetésének betöltéséhez. Ennek a „kisebbségi" magyar nemzetnek multját,

műveltségét, lelkét, egész világát bontotta alkotószálaira és szőtte új egységbe az Ige fényében, az ő tevékenysége egészében nem más, mint a magyarságnak átértékelése az Ige mérlegén, feleletadás arra a kérdésre, hogy mi a magyar a Kijelentés feltétele alatt? De annak a képnek értelme, melyen a szemünk láttára festette meg Krisztus magyar népének arcát, azért igazán mély és jelentőségteljes, mert a református keresztyén őrálló és bizonyságtevő hitének ihlető és magyarázó légkörében elevenedik meg. A „kisebbségi" nemzetnek enélkül csak „sorsa" volna, a „kisebbségi" egyház hitvallója azonban ezt a sorsot kegyelmi küldetéssé szenteli.

Ravasz László kétévtizedes püspöksége, hátterében az ő erdélyi pályafutásával, súlyos és komor ég alatt indult s megpróbáltatásokkal teljes, válságos úton haladt előre. De útközben, lassanként nagyot változott körülötte a világ. A magyar föld ősi egysége kezdett visszaépülni összetört tömbjeiből s a magyar nemzeti öntudat zavaros álmaiból küszködve kezdett az ébrenlét, az önismeret világosságára eszmélni. A magyar református egyházban pedig megindult s bontakozóban van a hívő és hitvalló szeretet missziói lelkének gyümölcsözése, a megújúló gyülekezeti élet.

A húszéves évfordulón, mielőtt a lelki vezér továbbmenne, hogy seregét új küzdelemre vezesse, azért állítjuk meg őt egy pillanatra s azért állunk meg körülötte magunk is, hogy Istent dicsőítve érette, megmondjuk neki: ezek a nagy és reményteljes változások nem ellene és nem nélküle, hanem sok és döntő mozzanataikban általa történtek.

Makkai Sándor

Magyar szó Amerikában

Nincs megbánás, bár a magyar nembánom
a tengerzúgást is feledteti.
Minden álom csüng az égi hajszálon,
ki ezt érti, magát megértheti.

Van megbánás, mert a magyar közönyök
eltorzították a megváltó szót.
A pulyák tudják, hogy mik az örömök,
de kik értik a verset, az izzót?

Van megbánás és nincs, mint van szép és rút,
van vérbe hullt hír s mélybe ásott hű kút,
s édesen alszik, ki álomtalan.

Van nyereség s van veszteség e földön,
én bűnhődöm, míg helyemet betöltöm,
hasznos-e szavam vagy haszontalan?

(Cleveland. Ohio.) *Reményi József*

Ravasz László a filozófus

Ravasz László prédikációinak újabb három hatalmas kötete fekszik előttünk. Mert hiába áll a címlapon alcímként „beszédek, írások", akár akadémiai székfoglaló a beszéd, akár egy iskola évzáró ünnepélyén hangzott el, s akár egy tudományos műben, akár egy kis egyházi hetilapban jelent meg az írás, vagy rádión hangzott el: mind prédikáció ez: az Ige hirdetése. Soha másért Ravasz László ki nem nyitja a száját és le nem ül íróasztalához. Ez az első benyomásunk, amint a közel kétezer nyomtatott lap rengetegében haladunk.

„Jaj nekem, ha nem prédikálok!" — kiált fel egy remek lelkész-szentelési beszédében. Az evangélium hirdetését érzi legfőbb hivatásának, küldetése, élete tartalmának, a hivatást és az érte vállalt felelősséget, azaz a szolgálatot pedig a legfőbb kötelességnek. Erkölcstanának ez, az emberi személynek Isten szolgálatára rendelése, ez az alapvető normája, a maga számára pedig Isten kijelentésének hirdetése a szolgálat.

S valóban, az a szellemi forma, amely a sokszáznyi lapon kifejezi magát, a prédikátor szellemi formája. Nemcsak szónok egyszerűen, aki éppen a keresztyén igazságokról beszél. Mert természetesen a magyar szónoklat egyik legnagyobb mestere ő és annyira szónok, hogy ez a nemes, előkelő, a legtisztább klasszikus hagyományokból táplálkozó és azokhoz kapcsolódó rétorizmus zeng közvetlenül a nyomdának és olvasásra szánt írásaiból is. Az sem csodálatos, hogy a püspök a hit igazságairól szónokol. De ő *prédikátor*, aki *hirdeti* az evangéliumot és csakis az evangéliumot hirdeti. Prédikátor, mert minden legcsekélyebb megszólalásában az e hirdetés magasztosságától és felelősségétől áthevült lelket érezzük hangjának az átélés újra és újra fellépő megrendülésétől ünnepi zengzetében.

Amint azonban egyre mélyebben hatolunk a lapok rengetegében, ismét meggyőződünk arról, hogy ez a prédikátor tudós. S ezt ne csak úgy értsük, hogy sokat tud, nagy ismeretkörrel, széles műveltséggel rendelkezik. Magában a szellemi magatartásában benne van a tudós, az ismeretek, az igazság kutatója. Egyik akadémiai elnöki megnyitó beszédében vallomást tesz a tudományról, s ez a vallomás a vérbeli tudós vallomása. Nemcsak a megismerésre, az igazságra való törekvés rendkívül fontos szerepét ismeri el és hirdeti az emberi élet funkciói közt, hanem hirdeti e funkció teljes szabadságának, elfogulatlanságának, tiszta tárgyiasságának szükségességét is. A tudomány, vallja, csak akkor teljesíti hivatását, — s hogy a hivatás teljesítése szerinte isteni parancs, azt tudjuk már, — ha egyedül az igazságra, a tudományos lelkiismeretre tekint és semmi ezen kívül álló tényező szolgálatába nem áll. A tudomány tehát nem *ancilla* a prédikátor és püspök szerint?

Nem. Helyzete sokkal előkelőbb a szellem világában, noha mégsem ő ül e világ trónusán. E trónuson a *hit* ül. Ám e hit nem ellentétes a megismeréssel, még pedig a tárgyi igazság megismerésével, nem tagadása és nem ellensége annak, hanem éppen ellenkezően: egy magasabb, teljesebb, tökéletesebb fokozata. Nem olyan óvatos, kicsinyes, mint az, hanem bátor, vállalkozó és kockáztató. Olyan merész, hogy az embert túllendíti tulajdon határain, úgyhogy ezzel a lendülettel olyat is megismer, ami enélkül zárva volna előtte. A hit nemcsak azt fogadja el bizonyítéknak, amit csak a legdurvább szerveink tapasztalhatnak meg.

És a hitnek is megvan a tudománya: a theológia. Ravasz László határozottan vitatja a theológia helyét a tudományok közt és vitatja a tudományos módszerek jogát a theológiában. Csak: a theológia vizsgálati anyaga nem pusztán az, amit legdurvább érzékeink szolgáltatnak, hanem az is, sőt éppen az, amit a hit merészsége ismer meg. Ez a tudós prédikátor tehát theológus.

És most megint: nem azért, mert a theológia problémáival foglalkozik, sem azért, mert a problémáknak és irodalmuknak oly szakavatott ismerője és munkása. Végre ez nem lenne csudálatos a püspöknél és egykori theológiai tanárnál. Hanem azért, mert mélységesen meg van győződve, hogy ez a tudomány a legfőbb tudomány, hogy a hit igazságainak a megismerése a legfontosabb cél a megismerésre törekvő ember számára, s mert minden képességgel fel van ruházva, ami csak szükséges, hogy az ember e cél elérésében minél messzebb haladhasson. Igy aztán prédikálásának tartalma, anyaga és célja is a hit igazságainak felfedése. Theológus prédikátor.

Ám e szabad és szárnyaló szellem számára nem lehet a theológia sem puszta kommentálása a szent szövegeknek, sem a földi és emberi világtól elszakadó dogmarendszerek építgetése. Ez a theológus a mindenség egészének és az Egész végső alapjainak megismerésére törekszik, egy olyan világkép megalkotására, mely valóban egyetemes. Ez pedig minden időben a filozófia célja és feladata volt. Ez a prédikátor, láttuk, theológus, de köteteinek olvasása ellenállhatatlanul kelti a felismerést, hogy olyan theológus, aki filozófus.

Minden fejtegetése mögül — bármi legyen is a tárgya — áthatóan sugárzik az átfogó filozófiai szemlélet és átfogó filozófiai tudás. Már maga az, hogy „fejtegetéseiről" kell beszélnünk, a filozófusra vall, mert a „fejtegetés", a dialektika, a filozófia módszere, s ezt öntudatosan és nyiltan vallja a magáénak.

Ez a theológus a filozófia királyi útján jut el igazságaihoz.

Tudjuk, hogy a képzelhető legjobb iskolában részesült egykor Kolozsvárott. Alakja mögött ma is ott látjuk a mester nagy árnyát, a Böhm Károlyét, bár a tanítvány természetesen nem egyszerű epigon. De rendszere — mert hiszen egy egész filozófiai rendszert lehetne összeállítani e theológus munkásságából, ismeretelmélettel, metafizikával, etikával, esztétikával, lélek- és szellemtannal — az új-idealizmus iskolájában foglalhat helyet és

gyökerei Böhm alapelveiből hajtanak ki, bizonyítva e nagy filozófus megtermékenyítő erejét.

S ha már e rendszerről beszélünk, mindenekelőtt azt említsük meg, mily fontos helyet foglal el benne az esztétika. Legkidolgozottabb részlete is a rendszernek. Nyilván személyes oka van ennek. Ravasz László egyik legnagyobb élménye a képzelő erő szabadsága, mely a valóság korlátai fölé szárnyal és egy új, egy más, egy szabad, de bizonyos értelemben nem kevésbbé valóságos valóságot teremt mintegy Isten művét folytatva. A lelkesedés és gyakoriság, amellyel Ravasz a „látszat és játék" fontosságáról beszél az emberi életben és világképben, árulóan hirdeti, mennyire át van hatva ennek az emberi képességnek, isteni adománynak a nagyszerűségétől.

De filozófiájának legmélyebb középponti problémája mégis az ember és Isten viszonya, ami egyet jelent az ember és mindenség viszonyának, tehát a filozófiának középponti problémájával. Filozófiája végső formájában antropológia, — természetesen nem a természettudományi diszciplinára kell itt gondolni, — amely történetfilozófiába torkol. Mint ahogy minden antropológiának ide kell torkolni, viszont minden történetfilozófiának innen kell kiindulni.

„Az embert emberré — tanítja — az teszi, hogy szembefordul a természettel és bejelenti, hogy ő más". Ez a más az isteni benne és ebből fakad a világtól való függetlensége és az Istenhez kötöttsége. S miközben ezt éli az ember, teremti meg a kultúra, vagyis az emberi élet világát. E folyamat pedig a történet.

Ez a történet pedig a *váltság* története. A történetfilozófia arra törekszik, hogy az emberi történet végső és egyetemes jelentését felismerje. Ravasz László történetfilozófiája az emberi nem történetének középpontjában a Krisztusnak, mint megváltónak megjelenését látja és annak a megmutatására törekszik, hogyan adott ez a tény új jelentést az egész addigvaló fejlődésnek és kultúrának, s hogyan határozza meg az egész azután következő multat, valamint a jelent és a jövőt is. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy mindez nem régimódi theológiai dogmaként jelenik meg írásaiban, hanem mélyreható és a tények tárgyilagos értelmezését nyujtó fejtegetések meggyőző folyamán. S hogy ennek a történetfilozófiának a keretében a döntő történeti tényezők nem a materiális tényezők és nem a puszta emberi akarat, hanem a szellem értékei, ideális céljai lesznek, az nem szorul erősebb hangsúlyozásra. Az emberi nagyságnak sem a haszon és siker a mértéke, hanem a szellem ereje.

Ez a történetfilozófia — melynek részletes taglalásáról sajnos le kell itt mondanunk — az egész filozófia rendszerrel együtt a nagy akadémiai székfoglaló előadásban kerül legalaposabb és legbővebb kifejtésre „Pál Athénben" címen. S miután Ravasz Lászlónak a filozófia a theológia útja, ebből a grandiózus tanulmányból ismerhető meg legjobban egész gondolatvilága is.

De megismerhető személyiségének, filozófusi alkatának egy

fontos jellemvonása is. Ebben a tudós körben felolvasott tanulmányban is ott izzik az igazságra ismerés élményének közvetlen megrendülése, lírája. Ravasz László sohasem az elvont kérdéseket és tételeket adja, mintegy eltávolítva őket magától, hanem ott van mellettük ő is, az igazság szenvedélyes, sóvár kutatója és megismerője, s mondataiban az igazságot, a közölt logikai ítéleteket annak az intellektuális gyönyörűségnek a mámora párázza körül, mely a legnagyobb áldások egyike az ember számára. Ezt osztja meg hallgatójával Ravasz László, s így még akkor is, ha nem új felfedezést állít elénk, újjá fényezi a friss ráismerés élménye.

Ez a líra és közvetlenség azonban sohasem teszi bonyolulttá a fejtegetéseket, mint némely filozófus esetében. Sőt némely olvasót esetleg éppen az a hihetetlen egyszerűség hozza zavarba, amellyel e nagy problémák és megoldások megjelennek. De rá kell jönnie, hogy igen, ilyen egyszerű minden. Belátja, hogy vezetőjének van igaza. Az ő elméje átlátott — az Ige világosságánál — minden teremtett bonyodalmasságon és meglátta minden végtelen, bár csodálatos egyszerűségét. És akkor belátja az olvasó, hogy csakis ilyen lehet a bölcseség.

Ez a bölcseség mindig új és új oldalakat és szálakat mutat meg a mindenség szövetén, bár arra is rámutat, hogy mindössze néhány egyetemes alapforma és gyökér a lényeg. S a három kötet bámulatba ejt variációinak gazdagságával ugyanazokra a témákra. Alakító erejét csodálhatjuk arcképeiben is. Ezek a portrék elemzések és mégis rendkívüli elevenségük és plaszticitásuk, mert mindig azt ragadja meg a személyiségben, ami középponti, ami a gyökér, az alapforma és abból fejleszti ki szemünk láttára a személyiség egész alkatát. Erre csak valódi filozófus képes.

De ez a prédikátor, aki filozófus-theológus, benne él az örökkévalóságnak abban a szakaszában, amelynek jelen a neve. S éppen arra érzi magát küldetettnek, hogy a jelennek prédikálja az Igének a filozófia útján megismert theológiáját. Ez a sok-sok beszéd és írás mind valami alkalomra született. Azért született, hogy az evangéliumot a jelen embereinek hirdesse. Ravasz László egész munkássága állásfoglalás, hitvallás, prédikátori, theológusi, filozófusi magatartás azzal a világgal szemben, amit „korunk" néven nevezgetünk. Hozzá tartozik ehhez az is, hogy ez a hitvalló magyar ember és magyar embereknek prédikál. Művéből megtanulhatjuk, mit ír elő az Ige, mit ír elő a keresztyén filozófia és theológia a mai magyar ember számára. Végeredményében mindig ezt prédikálja. Helyünk ennek a bővebb ismertetésére sincs. Csak annyit jegyzünk meg, hogy a theológus történetfilozófiája a nemzetben is szellemi és hivatásbeli közösséget lát és nemzete elé is csak azt a célt állíthatja, amit az Ige, a Szellem, a Logos, Aki kezdetben vala, parancsol, bármit is kíván a „kor".

Joó Tibor

A magyar személyiség megismerésének módszerei

1. A *Protestáns Szemle* 3. számában „*A magyar alkalmazkodás problematikája*“ címen megjelent kis tanulmányban — az *alkalmazkodás* szó fogalmi elemzéséből indulva ki — kerestem azokat a kérdéseket, vagy legalább is azok némelyét, amelyek a magyarság helyes vagy helytelen élet-alkalmazkodásának szempontjából talán a legjelentősebbek.* Emlékeztetőül feleleventtem e kérdéseket — célszerűen összevonva és néhány alapkérdésre redukálva, egyben itt-ott *kiegészítve* is őket: Vajjon *képes-e* a magyarság a kellő *plaszticitással* és lelki rugalmassággal alkalmazkodni a haladó élettől megkövetelt új meg új feladatokhoz? Ha (— végső törekvéseinél, hajlamainál „képességeinél“, tehát bizonyos *alap*értékeinél fogva —) *képes* volna is reá, vajjon meg tudja-e *tenni* is, hogy megfelelően alkalmazkodjék: vajjon a megértő józan szükségesség-*belátást*, az egyre emelkedő *többre* jutásnak komoly *vágyát* és *érzelmi* hevületét, az elhatározó kemény *akaratot* és a végrehajtó következetes és határozott *cselekvést* nem *bénítják*-e meg benne, nem kötik-e gúzsba *külső* akadályoknak erős ránkhatásai, történeti sorscsapások belénkgyökerezett átörökített súlyos nyomai, — sőt *saját* személyiségünknek bizonyos jellegzetes jegyei is? Vajjon, a helyes magasabbrendű alkalmazkodás érdekében, elég könnyen ki tudjuk-e vetni magunkból azt, aminek helyébe nagyobb, komolyabb, az emelkedésre és a gyakorlati érvényesülésre fontosabb „értéket“ kellene, célszerű átformálással, magunkba fogadnunk? Képesek vagyunk-e a kellő *önlegyőzésre* és a szükséges régi-önmagunk fölé kerülésre, önmagunk „örök reformációjára“? Vajjon nem tapasztanak-e bennünket túlságosan is a *mult*hoz a gyakran hangoztatott *kényelemszeretet* (— amelyet sokan szeretnek ősi, „ázsiai“ örökségnek mondani: hogy aztán eleve is lemondjunk megváltoztathatóságának hiába-illúziójáról —), vagy a csak *rövid* ideig ható aktív lelkesültségű periódusokat hosszan fölváltó *lomha* életszakaszok, a talán általában túlzó — bár nem egyszer igen hasznos — *konzervatívizmus* (amelyet különösen a magyarság „turanid“ típusára szokás jellegzetesnek vallani), a *patópáloskodás*, az „úgyis hiába“-, „minden mindegy“-, „nem érdemes“-beállítódás, amelyet, tegyük hozzá rögtön, sehogy nem tudok *ősi-eredetien* primitívnek, de inkább csak másodlagos, történeti kifejlődöttségűnek ítélni (— ami pedig *csak másodlagos*, harmadlagos, stb. fejlődmény, alaptételként valljuk: *megfelelő* pszichés ellenhatásokkal nagymértékben „lebont-

* L. *A magyar alkalmazkodás problémája* c. tanulmányomat is. (Elnöki megnyitó a M. Psychol. Társ. 1941. évi közgyűlésén; megj.: *M. Psych. Szemle*, 1941. 1—2., és *Új Élet Felé*, 10. sz.)

ható" —)? És vajjon az „*individualista*" magyarnak *virtusos büszkesége*, önerő-érzése, elkülönülési hajlandóságai, a fennmaradásnak és az életsikernek inkább ösztönös, passzív *elvárása*, semmint örök éber résenlevéssel és kemény tevékenységgel való kitartó munkálása szintén nem előnytelen jegyek-e a helyes és eredményes alkalmazkodás szempontjából? És végül: a mondottakon túl még további jegyeknek egész sora a maga részéről is vajjon miképpen befolyásolja a magyar alkalmazkodás sajátos és bonyolult problematikáját? Gondolnunk kell elsősorban bizonyos *temperamentum*-jegyekre, a *hangulati* és *kedélyi* élet különös, szeszélyes sajátosságaira, a — sokszor halálosan komoly — magyar *érzelmi* világ némely sajátos jegyére, bizonyos *morális* vonatkozású (és objektíve egészen ritka értékű) szükséglet-csírákra, továbbá a bennünket *más* személyekhez, vagy az életsikerhez, a saját érték *gyakorlati* érvényesítéséhez, vagy az élet vezető eszményeihez és az *objektív személyfeletti* (pl. jogi, morális, stb.) *elvekhez* kapcsolódó élet-beállítódásoknak némely különös sajátosságára, amelyeket a ma már lehetséges *objektívebb-exaktabb* értékű személyiségvizsgálatok kellő világossággal és határozottsággal leleplezni képesek.

2. *Sors-problémákról* van itt szó: a magyarság alapvető és égető sors-kérdéseiről. Nem foghatunk lelkiismeretes vizsgálatukhoz anélkül, hogy ne a lehető *leg*megbízhatóbb tájékozódásra törekednénk. Magyarságismereti igényeinket éppen ezért *magasabbra* kell fokoznunk, mint amilyen szinten azok mindmáig általában mozogtak, sőt, — bizonyos tudományszakoknak: így a lélektannak, öröklés-biológiának, stb. viszonylag késői kifejlődése miatt — mozog*hat*tak. Az emberi szellemi fejlődés rendjén a tudomány-*előttes* ismereteket egyre inkább vágyunk megbízhatóbb és *exaktabb*, bármikor ellenőrizhető és *igazolható*, továbbá módszeres, rendszeres és minél *teljesebb* és *elmélyültebb tudományos* ismeretekre váltani fel. Ha azonban nagyon őszinték tudunk lenni, el kell ismernünk: a magyar lélek jellegzetességeire vonatkozó (nagyszámú és gyakran igen mélyre ható és fínom) elemzések, legalább is bizonyos szempontból, mindmáig általában csak egy többé-kevésbbé tudomány-*előttes* érték szinten mozogtak.

3. Valamely nép lelkiségének megismerése: a dolog természeténél fogva *lélektani probléma*. Nem közvetlenül és elsősorban *irodalmi*, vagy *művészeti* (festészeti, vagy zenei, stb.), vagy akár *szociológiai* kérdés, de még csak nem is sajátképpen *történelmi*, vagy *ethnográfiai* kérdés. Ha a magyarság lelki jellegzetességeit a magyar történelem, irodalom, művészet, nyelv, társadalmi és néprajzi adatok *is* kifejezésre juttatják, azért van, mert valamely népnek vagy nemzetnek irodalmában is, szokásaiban is, a nemzeti művészet alkotásaiban is, a (politikai, szellemi, sőt gazdasági) történelmi fejlődésben is megnyilatkozik e nép- és nemzetnek kultúra-alakító és a külső hatásokra (pl. természeti körülményekre, vagy történeti eseményekre) *a maga természetének megfelelően* reagáló *lelkisége* is. Mindez adatokon keresztül *annyiban* ismer-

hető meg a lélek, amennyiben egy nemzet sorsát, történelmét, irodalmát, művészetét, társadalmi és néprajzi jellegzetességeit meghatározza éppen *lelkisége is* — sok-sok egyéb külső tényező mellett: és mennyire nehéz egy szellemi vagy cselekvési összeredményből az *egyes* eredeztető tényezők pontos szerepét exaktan elkülöníthetni! Innen érthető, hogy az irodalmi, történelmi, nyelvi stb. adatokra vonatkozó vizsgálatokban a kutatók által „magyar"-ként felmutatott tartalmi lényegnek igazsága vagy hamissága mindmáig sokkal inkább az *értelmező* léleknek — a saját maga valódi vagy csak ál-magyarságán keresztül átérzett — beleélő és megértő *intuíciójá*n: az átérzés megbízhatóságán, továbbá a nem mindig eléggé éles *pszichológiai érzéknek* (és a legtöbbször fogyatékos lélektani *iskolázottságnak*) fokán múlik, semmint a megfigyelések és vizsgálatok konkrét alapjául szolgáló történelmi, irodalmi stb. *adatok* tényleges objektivitásán. És innen érthető az is, ha a legigazabb és legmélyebb magyarság-értelmezéseket gyakran nem is *tudósok*tól kapjuk: kapjuk őket általában olyan kiváló szellemi (értelmi és *morális*) értékű magyar egyénektől, akik rendkívüli mértékben képesek — a maguk igazi és értékes magyarságán keresztül — átérző és beleélő megértéssel bányászni föl a magyar lélek mélységeit és ragadni meg annak leglényegesebb vagy legfínomabb sajátosságait.

4. Az alkotó, kultúra-formáló, történelmet és sorsot befolyásoló emberlelket azonban *közvetlenebbül* is kutathatjuk. A *népi* vagy nemzeti lélekhez is ma már hozzáférhetünk közvetlenebbül is, mint csupán szellemi alkotó vagy alakító munkájának objektíválódott eredményein: nyelvén, irodalmi, művészi alkotásain, népi szokásain vagy az általa is befolyásolt történelmi eseményeken és tényeken keresztül. Ha egy népi vagy nemzeti lélek megismerése, „a dolog természeténél fogva", *lélektani* probléma, e problémának legjobb *megoldása* is éppen ezért — és ismét a „dolog természeténél fogva" — elsősorban a lélektan módszereivel kell hogy keresztülvihető legyen. De vajjon *ténylegesen* is keresztülvihető-e? Vajjon eléggé fejlett-e már a lélektani kutatás arra, hogy ennek az annyira nehéz és bonyolult, bár annyira szép, csábító és nagyszerű feladatnak megfelelhessen? Cikkeink nem írattak volna meg, ha nem szereztük volna meg azt az — újabb meg újabb vizsgálati eredményeink által — egyre jobban megszilárdult bizonyosságot, hogy a lélektan ma már nemcsak az *egyéni*, hanem a *faji, népi, nemzeti* lélek jellegzetes sajátosságainak is sokkal megbízhatóbb és *exaktabb*, ellenőrizhetőbb és *igazolhatóbb*, ezentúl sokkal *teljesebb* és egyben *mélyebb* megismerésére képes eljutni, mint ahogy azt az imént (a föntiekben) említett elemzés- és értelmezésalapok (vagy csak éppen a közönséges *tapasztalás* „jószemű" megfigyelése elé kínálkozó adatok) általában megengedhetik.

4. Ezen a helyen nem foglalkoztathat bennünket az emberi személyiségvizsgálat *általános lélektani módszereinek* tüzetesebb tárgyalása. Bevezető tájékoztatásul elég, ha megemlítjük, hogy e módszereket célszerűen osztályozhatjuk a következő csoportok-

ban: *a)* a (rendszeres) *megfigyelés* módszerei, ideértve az önmegfigyelés módszerét is, *b)* a — multra irányuló — *történelmi* nyomozás, fejlődés-vizsgálat, *c)* az objektív *teljesítmény*-vizsgálatok, *d)* a *szubjektív vallomások* (önvallomások) különböző módszerei, végül *e)* — az *a*, valamint a *c—d* csoportokban különféleképen használható — *kísérleti* (műszeres, vagy nem-műszeres „pszichotechnikai") módszerek.[1] E módszerek mindegyike sajátos értékkel, de egyben sajátságos hiányokkal is bír, célszerű *kombinálásukkal* kitűnő eredményekhez juthatunk. Az ilyen kombinatív vizsgálat azonban meglehetősen hosszadalmas. Ha *gyorsan* kívánunk megbízható eredményekre eljutni, akkor sem kell azonban kétségbeesnünk. Én magam — mindenikfajta vizsgálatra kiterjedő — kísérleteim után (amelyek folyamán régebben főként a *megfigyelés* módszerének lényeges följavítására törekedtem)[2] és a szerzett bőséges tapasztalat alapján — végül arra a belátásra jutottam el, hogy a jellegzetes egyéni és típusos személyiségjegyek minél *teljesebb* és a személyiség *legmélyebb* rétegeibe beható feltárására a legcélszerűbben nem a megfigyelés, de nem is az objektív teljesítményvizsgálatoknak valamely tökéletesített módszere, hanem egy megfelelően összeállított és följavított *kérdőíves*, tehát önvallomásos módszer felel meg.[3] Előbb *több*, 6 kérdőív együttes hasz-

[1] Más, nem teljes, de részletezőbben megtárgyalt csoportosítást adtam *A személyiség szerkezete és kísérleti vizsgálata* c. tanulmányomban (Magy. Psychologiai Szemle, 1937. és Uj Élet Felé, 3. sz.). — A magyarság-megismerés *összes* — a biológiai öröklés- és fajtaproblémák nyomozására is tekintő — alkalmas módszereivel a legrészletesebben a *Magyar Psychol. Társaság* nemrég alakult *magyarságlélektani szakosztályában* újabban (1940. dec. 9-én) tartott előadásban (*„A magyarságkutatás módszerei és eredményei"*), valamint egy nagyváradi tanáregyesületi közgyűlés alkalmával tartott előadásban (1940. dec. 14.) foglalkoztam. — A *lélektani* szempontú és módszerű vizsgálódásoknak a magyarságra vonatkozó *egyéb* szaktudományi nyomozásokban való, és kényszerűen mellőzhetetlen (ám általában csak fogyatékosan keresztülvitt) értékesítéséről, természetesen, itt nem szólhatunk. Ez a kérdés egyébként magyar egyetemi és főiskolai *filozófiai* (különösképen *tudományelméleti*) képzésünknek, valamint, részben, *pedagógiai* képzésünknek némely súlyos fogyatkozására is reáterelheti a figyelmet.

[2] Elsősorban a megfigyelés elé kínálkozó lelki jelenségek és cselekvések *mélyebb* benső *motívumainak* pontosabb kielemzésére és a megfigyelési adatok módszeres és irányított gazdagítására, kiteljesítésére törekedtem. (L. *A Keresk. Szakisk. Tanárok Orsz. Egyesületének Elaborátuma az iskolai jellemnevelő munka eredményesebbé tétele tárgyában* c. (1934), valamint *Tervezet az érettségi vizsgálathoz kapcsolódó válogató értelmességvizsgálat és a középiskolai növendékekről vezetendő személyi megfigyelő napló tárgyában* c. munkálataimat. Az utóbbi közölve a *Magy. Psych Szemle* 1935. évfolyamában is). — Legújabban használt megfigyelő lapomat is ilyen szellemben állítottam össze.

[3] Természetes, hogy az egyik vagy másik pszichológus által előnyben részesített módszer a saját maga *egyéni* érdeklődésirányai, sajátos képességei, értelmezéseinek mélyebbről való megalapozásával és igazolhatásával szemben támasztott igényei, stb. által is meghatároztatik. Van, aki a kézírásból, van aki egyébfajta

nálatával kísérleteztünk, majd a legutóbbi években egy megfelelően kialakított *egyetlen* kérdőív alkalmazására tértünk át: ez is általában elegendőnek bizonyult (főleg az amúgyis rendszerint már rendelkezésre álló egyéb: megfigyelési, képességvizsgálati, környezeti, családi, iskolai, stb. adatok mellett). Azért kellett éppen *ennél* az (általános) személyiségvizsgálati módszernél állapodnom meg, mert egyfelől kétségtelen, hogy az egyéni lélek *legmélyebb* bensőjébe maga a vizsgálandó egyén lehet a legjobb vezetőnk (még akkor is, ha nem jól ismerné önmagát, sőt ha talán még félre is akarna vezetni minket: a kérdéseknek általa át nem látható összefüggéshálózatában egyszerűen *nem lehetséges* a színlelésnek, vagy akár csak az önámításnak *leplezetlenül* maradása, sőt a vizsgálati eredmények az *összes* megbírált egyének *nyomasztóan nagy* többségében éppen a legmélyebb *benső önáltatás* súlyos következményű, benső konfliktusokba sodró hibáját leplezik elénk — közvetve tehát ő maguk elé is —, hogy egyúttal *biztos* kiindulási alapot és magában a kísérleti személyben föllelhető — de fölerősítendő — biztos *támasztékokat* is találjunk a lelki *felszabadításra,* az őszintévé, egyenessé tisztulásra és a visszanyerhető *fölemelkedni* képességre). Másfelől éppen azért állapodhattunk meg ennél a módszernél, mert sikerült részben *leküzdenünk,* részben éppen a legmélyebb értelmező (és az erre épülő tanácsadó, nevelő) munka számára szinte minden egyébnél értékesebben *hasznosítanunk* az önvallomásos módszernek legfontosabb általános *hiba*forrásait: a *kívülre,* mások felé szóló őszinteség-hiányt, a többékevésbbé szándékos önszépítéseket, sőt a szándékos félrevezetéslehetőségeket és a *benső* (maga a kérdéses egyén által *nem* vagy csak igen kevéssé tudatosított), de gyakran már benső konfliktusok forrásaivá vált *önámításokat,* önáltatásokat, vagy az egyén által csupán összhangba hozni nem tudott benső *egyenetlenségeket.* A kérdéseket érdekes, őszinte vallomásra késztető ártatlan formába öltöztettük, sorrendjüket — a *testi egészségre* vonatkozó kérdésekkel kezdve — úgy állítottuk össze, mintha egy, a vizsgált egyén céljaira hasznos orvosi kikérdezésről volna szó és í. t. Már a legelső kísérletekben a legjobban éppen a feleletek őszinteségének nem várt nagy foka és a szándékos félrevezetésnek teljes hiánya lepett meg. A nagyobb biztonság érdekében mégis — új meg új, módosított szempontokból fogalmazott *ellenőrző* és kiegészítő kérdéseinkkel — az elvileg továbbra is lehetségesnek maradt félrevezetési szándék élesebb lelepleződését még jobban biztosítottuk. A szépítgető, vagy félrevezető, vagy csak önáltató hajlandó-

kész teljesítményből lát vagy csak „érez" meg többet, van, akit a munkavégzés módja igazít jobban útba, van, aki csak a matematikailag mérhető exaktságot értékeli, van, akinek számára a szóbeli, vagy méginkább a *leírt* szubjektív megnyilatkozás mond a legtöbbet (egyébként is: „scripta manent"): szerencsére mindenfajta emberi egyéni vagy típusos megnyilatkozás *ugyanazt* az egyéni illetve típusos lelket juttatja kifejezésre; csak az *út* különböző, amelyben *ugyanahhoz* a forráshoz eljuthatunk.

ságok így maguk is értékes *diagnosztikai* (egyben, természetesen, prognosztikus) adatokká váltak és a kérdőívekre adott (szóbeli vagy írásbeli, egyéni, vagy tömegkísérletben [4] nyert) feleletek sorozata elsősorban azt leplezi elénk: melyek az egyéni lélek végső lelki *szükségletbeli, vágy-* és *érdeklődésbeli, temperamentumbeli, lelki dinamikai* és *hangulati, jellembeli* stb. alapjegyei, eredeti (primitív, elsődleges alapú) vagy másodlagos stb. kifejlődésű érzemli és értékelő *beállítódásai,* természetes vagy másodlagos *hajlamai,* végső *törekvés*-alapjai és jelenlegi igazi törekvés-*céljai* és í. t. E módszer ilyen alkalmazásával, amikor tehát éppen azon a téren (— a *legmélyebb* lelki eredeztető tényezők és rétegek területén —) vagyunk képesek a legtovább jutni el, amely téren a többi módszerek segítsége általában a legkevésbbé nyujthatja a biztos és teljes eredményt, a hangsúly nem is arra esik, hogy tényleg mit miért *tett,* vagy tesz a kísérleti személy, mint inkább arra, hogy mit miért szeretett volna, vagy *szeretne,* — a maga legmélyebb lelki szükségleteinél, morális, szociális, stb. igényeinél, hajlamainál, érdeklődésirányainál, törekvéscéljainál, érzelmi és értékelő beállítódásánál, stb. fogva. (Természetesen, a hajlam stb. is az aktuálisan irányító lelki tényezőkön és tényeken át mutatkozik meg — durvább tévedésekről tehát az *aktuálisan irányító* tényezők értékelése terén sem lehet szó.) Talán felesleges is különösebb nyomatékkal hangoztatnunk: nemcsak elméleti, de éppen *gyakorlati* szempontokból is a *legmélyebb* lelki alapok fölfedése a legfontosabb. Mert ha emberi lélekhez valóban közel akarunk férni, hogy benne bármilyen *alakító,* fejlesztő, talán egyenesen lélekmentő és emelő munkát végezzünk, illetve *saját maga* által elvégeztessük, igazán *mély* és *állandóan* ható eredményt csak akkor érhetünk el, ha a kérdéses egyént *legmélyebb* beállítódásaiban, vágyaiban, törekvéseiben vagyunk képesek átalakítani, ha lelkében addig a mélységig tudunk hozzáférni, ahonnan *legmélyebb* benső egyenetlenségei, zavarai, gátoltságai, esetleges konfliktusai is fölfakadtak, és ahol egyedül válhatunk képesekké legyőzni azokat. Hiszen nem is szabad, hogy az emberi lélekhez való hozzányúlás gyermekes játékká vagy könnyelmű társasjátékká süllyedjen, nem szabad, hogy a puszta kíváncsiskodás-kielégítésnek, vagy csak szellemeskedő elkápráztatásoknak eszköze legyen, vagy akár a lélekelemző pszichológus fölényét dokumentáló győzelmi, illetve megalázási műveletté, vagy esetleg éppen a talált emberi jegyekkel lehetséges visszaélések forrásává váljék. Az emberi lélekhez való hozzányulás *alázatos* és *komoly* munka, a legszebb szolgálat, amelyet embernek tehetünk: a legnemesebb *értékfelmutatás* és érték*felszabadítás,* és pedig a legnemesebb gyakorlati érték-

[4] Magam az *írásbeli* válaszokat becsülöm többre; a *tömegvizsgálat*ban nyert válaszoknak pedig nem ritkán éppen őszinteségi értéke nagyobb, mint az egyéni vizsgálatban adott írásos feleleteké: a kísérleti személy gyakran könnyebben *írja* le azt, amit élő szóban nem tud elmondani, különösen, ha látja, hogy a *többiek* is írnak és vallanak.

hasznosítás céljára, — az ember emelésére, az ember és értékei végső kútfejének, Teremtőjének dicsőségére.

5. Ha *egy-egy* emberi személy fölszabadítása és fölemelése ilyen érték és ilyen föladat, micsoda kultúrális értéket jelent egy egész nagy embercsoportnak, egy egész emberfajtának, egy egész *népnek*, egy egész *nemzetnek* — megfelelően *mély* és *teljes* megismerésükre támaszkodó — értékfelszabadító és emelő átalakítása: helyes, *neki* megfelelő *nevelése* és a neki legmegfelelőbb és őt *legmagasabbra* lendíteni képes *életalkalmazkodásra* való alkalmasabbá tevése. Mert hiszen sem az *egyén*, sem egy embercsoport, vagy ember*közösség csak önmagától* szinte soha nem képes a benne rejlő értékek és fejlődéslehetőségek legteljesebb és legmagasabbrendű harmónikus kibontakozására, amint egyetlem „emberi" tevékenységkör sem képes *csak önmagára hagyva*, csupán a saját maga „öntörvényei" által szabályozottan a legjobb általános és harmónikus emberi fejlődést biztosítani. És ha *önmagától nem* képes?... A vallásos hit azt fogja mondhatni: íme, a *Kegyelem* birodalmának kapui tárulnak itt elénk. Ám *semmi* igazán vallásos beállítódás nem tanítja, hogy az isteni kegyelem hite *fölment* a megfelelő *emberi erőfeszítés* kötelezettsége alól. Hogy csak „önmagából" semmi sem folyhat le a *legjobban*, közönséges és biztos (de életgyakorlatainkban, sőt elméleteinkben mégis nem ritkán figyelmen kívül hagyott, sőt — balgán — megtagadott) tapasztalati tétel, ameyet a lélektan igen könnyen értelmezni is tud. Nem folyhat le a legjobban már csak azért sem, mert az „élő" — és mindaz, ami „életes" — sohasem *teljesen* harmónikus és örök változatlanságú mechanikai egység, amelyik zavartalanul sima és egyirányú működést fejthetne ki: többé-kevésbbé „tele van" benső *egyenetlenségekkel* — amelyek még magának az életes mozgásnak is, mint mindig új meg új (a természetes-egészséges fejlődés esetén: *magasabbrendű*) *egyensúlyi állapotok felé* törekvő mozgásnak is egyenesen előfeltételei, amelyek tehát magának az életnek *fogalmából* folynak, úgyhogy a *teljes* egyensúly, vagyis az egyenetlenségek teljes hiánya magának az életmozgásnak megszűnésével, a halállal egyenlő. De tele van gyakran *súlyosabb* ellentétekkel és konfliktusokkal is és könnyen el-eluralkodik benne egy *tehetetlenségi* és *kényelmi* elv is. Sokszor bénítják *legjobb* szándékait is egyéb benső erőtényezők, és mindig csak korlátozott a külső akadályokkal való szembeszállásra fordított ereje is. Az emberi élet minden területe *ugyanazt a lényeget* fejezi ki, és ugyanazt a szükségességet írja, feladatként, elénk. A magárahagyott *gyermek* nem fogja *csak önmagától* a benne szunnyadó értékeket — szűkebb közössége és az egyetemes emberiség érdekében is — a legjobban kibontakoztatni tudni. *Ezen* a téren alapjában ősrégi a helyes fölismerés — hiszen bármi kötelező és rendszeres „nevelés"-nek ez adja meg az „értelmét", (bár a megfontolatlanul túlzott „liberálizmus" hangjai még ma is föl-fölcsendülnek, főleg kevésbbé mélyre látó, kisebb lelkiismeretességű és a talán inkább az ifjúságnak, semmint az *Igazság* Istenének tetszeni kívánó peda-

gógusokban vagy csak jámbor agitátorokban). De még *ezen* a téren sem vált mindmáig általánossá az a belátás, hogy nemcsak a gyermek, hanem a *felnőtt* is kell, hogy általában a nagyobb *nemzeti közösségi* egység egyetemes érdekét szolgáló *egységes* szellemű és rendszeres, jól szervezett és kötelező nevelői hatásoknak vessék alá. Hiszen: a felnőtt is „nevelhető“ [5] és a felnőttet is a nemzeti-állami közösség *egységes* érdekeinek szellemében kell nevelni, nevelését nem engedve egyszerűen át az e nevelés jelentőségét — a maguk partikuláris érdekeiből — jól átértő különböző, főképpen a *legszélsőségesebb*, gyakran egységbomlasztó forradalmi pártoknak. A nevelést az okos és tevékeny, magasabbra törekvő embernek mindenképen *irányítania* és *szabályoznia* kell. — Ám még a teljesen magára hagyott *gazdasági* élet sem képes — *csak* a saját „öntörvényeinél“, az ú. n. „természetes gazdasági kiegyenlítődés“ által — a harmónikus és legjobb általános emberi gazdasági fejlődés biztosítására. Ezen a téren már kevésbbé általános a helyes alapbelátás, mint a nevelés terén: hiszen a *szabadkereskedelmi* elvnek *elfogult* túlzói — íme itt is a túlzó „liberalizmus“-nak ugyanaz a végsőbb mélységekig el nem hatoló megfontolatlansága érvényesül — valójában *mindmáig* nem képesek a mélyebb, *egyetemesebb* törvény és életparancs belátására. Pedig, mint bármi egyéb „emberi“ tevékenységnek, a gazdasági életnek is értelmes és magasrendű („önkényes“, ám éppen a *jobb természetes fejlődés* biztosítását szolgáló)[6] egységbe megszervezése és irányítása, nem csupán *átmeneti*, pl. háborús szükséglet, hanem a lényege szerint értelmes, aktivitásra és emelkedésre vágyó embernek lényegéből folyó *állandó* — és gyakorlatilag célszerű — *kötelessége*. — Az általános *embernemesítés* (így az „elmehigiéné“,[7] a fajta-nemesítés, nép-, nemzetnemesítés) kérdéseiben még kevésbbé általános, ma még, a helyes ítélés, és ezen a téren általában éppen az *emberre leglényegesebb*, a kultúra-teremtő és kultúra-alakító, embert emelő *lelki* vonatkozásokban vált a legkevésbbé komolyan átérzett problémává, a közösségek és vezetőik részéről, a bármi szükséges és lehető tudományos megalapozás problémája. A *technika* fejlődésének munkálása mögött milyen szégyenletesen elhanyagoljuk ma is, emberi korlátoltságunknak mindmáig szomorú, bár felesleges új meg új bizonyítására, a technikát is teremtő *emberlélek* fejlődésének munkálását! Pedig „az a nemzet állja meg legjobban a maga harcát a békében — sokszor még a fegyveres háborúkban is —, amelyik a polgáraiban rejlő lelki értékeket a legjobban tudja fejleszteni és, minden értékének a maga helyén való felhasználásával, *értékesíteni, de legeslegelőbb* helyesen *felismerni*“,[8] hogy azo-

[5] V. ö. a szerzőtől: *Embernevelés és lélektan* (Magy. Psych. Szemle, 1934).

[6] V. ö. a szerzőtől: *Érték és gazdasági érték* (Uj Élet Felé, 8. sz. 1940.).

[7] L. *Nyirő* Gyula szép tanulmányát: Szociális elmehigiéne, 1939.

[8] Idézet *A Magy. Psychol. Társ. Elaborátuma a lélektani ismeretek terjesztése és nagyobbfokú nemzeti-kulturális értékesítése tárgyában* (1932.) c., *Benedek* Lászlóval és *Mitrovics* Gyulával együtt szerkesztett munkálatból.

kat — tegyük hozzá egyéb fejtegetéseink szellemében — lehetséges *legmagasabbrendűekké* bontakoztassa és érlelje ki.

*

A fent említett személyiség-vizsgálati módszer — már legelső kipróbálásaitól kezdve [9] — alkalmasnak bizonyult nemcsak *egyéni* személyiségjegyeknek, de *fajta*-típusok és *népi-nemzeti* típusok legmélyebben jellegzetes lelki jegyeinek is biztosabb, éles és határozott elkülönítésére és világos összehasonlító felmutatására. Következő cikkünk a magyarságnak — mint *népi-nemzeti* (de bizonyos *„magyar"* alapfajták jegyeitől *középponti és alapvető* jelentőséggel színeződő) *egység*nek — elsősorban a föntjelzett személyiségvizsgálatok eredményeire fölépített *típusrajzát* fogja fölvázolni, a bennünket ezúttal elsősorban érdeklő *alkalmazkodás*-problémák tekintetében legjelentősebbeknek tetsző vonásaiban. A nyert kép alapján határozott feleletet fogunk adhatni a magyar alkalmazkodás problematikájának mult cikkünkben fölvetett és a jelen tanulmány elején összefoglalt főbb kérdéseire.

Boda István

[9] Így már az 1939. aug. hó végén *Zürichben* rendezett nemzetközi pszichotechnikai megbeszélésen tartott egyik előadásomnak tárgya: *„Psychologische Persönlichkeitsprüfung im Dienste der experimentellen erzieherischen Rassenforschung"*. Benne különösen a magyarországi *zsidó* diákok személyiségképét vázoltam, egyéb (főleg *magyar*) fajtájú diákok személyiségével hasonlítva össze. (E kérdés későbbi hazai előadásokban és közleményekben is foglalkoztatott). — A *kassai* olasz *Institutio di Cultura* előadássorozatában az elmúlt és a jelen akadémiai évben tartott 1—1 előadásomban az *olasz* és a *magyar* lelkiség összehasonlítását kíséreltem meg. — Végül a *Magyar Filozófiai Társaság*ban f. évi jan. hó 21-én *„Magyar ideológia és magyar életvezetés"* címen tartott előadásom az *olasz, német* és *magyar* értékelő életbeállítódást és életvezetést vetette egybe.

„Professzor Csokonay"

A debreceni Ady Társaság 1940. nov. 13-i Csokonai-emlékünnepélyén, a Kollégium dísztermében tartott előadás.

Midőn Komáromban, 1798. március Idusán, elbúcsúzott szeretett Lillájától, a szerelem végtelen extázisát, — a Lillákat és Liliket, a felkiáltások végtelen ah-jait — ezzel a komor latin katedraszóval zárja le: „Professzor".

„— Isten hozzád! — csókollak — mégegyszer — a legutólszor csókollak — ah elveszett kedves Lillám — Isten hozzád!

Professzor Csokonay".

Legyen ez az első Csokonai-képünk; ezzel lépünk most az egybegyűlt m. t. gyülekezet elé, a szerelemtől búcsúzóval, a tihanyi Echó felé elindulóval. Szomorú szcéna és mégis gyönyörűséges, mint amilyen az Iriszé, amikor a „dörgő felhők illatos harmatán kibontja játszi-kedves tüzét..."

A második kép talán már derültebb, bár bajos elképzelni Csokonait, a magyar szellem Iriszét, komor felhők nélkül. Csokonai csurgói színházában vagyunk: *„Cultura vagy Pufók"* a Csokonai-darab címe. A magyar élet vonul itt fel: dzsentristül-cselédestül-cigányostul-zsidóstul. Itt jól megférnek „sznobok és parasztok". — A derék Petronella, a hősnő, ez az eszményi magyar hajadon — talán Lilla maga — zongorán játszik. Ott ül éppen a szobájában a nyegle külföldieskedő dendi, Szászlaki úr, a németes gavallér. S miközben a szép Petronella veri az elefántcsont-billentyűt, a hősnő háta mögött, a „Cultura" firhangja alatt, ott rejtőzik a szerző, — ahogy ő maga mondja a színpadi utatsításban: *„Professzor Csokonay úr"*.

Mi jogon használta már másodízben is ezt a tekintélyes titulust a kicsapott kollégyiomi deák? Nem követett-é el ismét tiltott határátlépést, mint már annyiszor életében?

Nyugtassuk meg a csontokat a föld alatt és azokat is, akik még élnek: Csokonai Vitéz Mihály most az egyszer nem követett el tiltott határátlépést. A saját határán át lépett a saját birodalmába.

*

De most egy másik kép lebben föl az irodalomtörténet vásznán. A csontok birodalmából jön, hogy cáfolja a mi megnyugtatásunkat. Legyünk a holtak iránt irgalmasok. Engedjük fel őket néhány pillanatra közibénk, a közös napvilágra.

Egy örökké komoly, sápadt, szerzetesi magányú fiatalember hajol íróasztala fölött a papírra. Készül a nagy Csokonai-vád:

— Minden poéták közt, kiket Rec. ismer, Bürger az, kihez Csokonai leginkább hasonlít... Mindketten hajlandók voltak a Bürger által úgynevezett popularitásra. Valóban sokat, amit

Schiller a maga nevezetes recensiójában Bürgerről mond, szóról szóra lehetne a magyar poétáról is mondani... Nincs veszedelmesb az írókra nézve, mint sokat írni, s ez a sokat írás, a mellett, hogy a munkákat gondatlan készületűekké teszi, a tanulástól is elvonja az írókat... Tanulni...

Íme, a debreceni Géniusz ellen a kritika nagy országos vádja ezelőtt 123 évvel! Íme, Csokonai „professzorsága" a porban! Igaza volt az országnak? Szembe nézett-é ezzel a váddal annak idején Fazekas Mihályék Árkádiája, mikor már Csokonai lantja rég a föld alatt pihent? Nem valószínű. Mélyebb volt alattuk a talaj, mint Kazinczyéknak, de kevesebb volt a távlatuk. Hiányzott közülük már Irisz, a nagy színeket-bontó... Nézzünk hát szembe a váddal 123 év mulva mi magunk, Csokonai hamvai felett.

Kölcseyt Csokonai megítélésénél Schiller nevezetes Bürger-recensiója irányította. Ezt ő maga bevallja tanulmánya elején. Csakhogy más volt az arány Schiller és Bürger, mint Kölcsey és Csokonai közt. Ez a félrebillent arány bosszúlta meg magát a Kölcsey-kritikában.

Mi a Schiller bírálatának korszerű távlata? Magyarországon mivel bűvöl meg jelenleg ez a Csokonai-gyilkos, Kölcsey-felbujtó recenzió? Azzal, hogy — felmenti Csokonait Kölcsey vádja alól s visszahelyezi eredeti rangjára, a költészet trónusára, ahová a Múzsák ültették. Ismét *professzorrá* teszi. A magyar költészet alkotó professzorává, akinek ilyen tanítványai voltak: Arany, Petőfi, Ady...

123 évvel ezelőtt Schillerből Kölcsey — az Idea-tanítvány — valami „pöbelhaft"-tól borzongó árnyékot olvasott ki. Saját magát olvasta ki belőle. Ezzel az ideges iskola-tartózkodással lépett a *telivér* magyar Géniusz elé, aki paraszt Apolló-lantjával belegázolt az élet sűrű anyagába s diadalmasan emelkedett fel belőle az — Aetherig. *Totális költészetet teremtett:* az anyagnak és szellemnek azt a boldog, muzsikáló egyensúlyát, amelyet abban az időben Európának egy más pontján, Jena-Weimarban, Schiller és Dioskúr-társa, Gotehe, hasztalan követelt az új német generációtól: „Maradjon közelebb az érzéki világhoz..." „Azt mondhatnám, itt akadna elég érzés ,de nincs hozzá tárgy, — ott puszta üres tárgy van, érzés nélkül..." (E. Kurt Fischer: Hölderlin. Im Propylaen-Verl. — Berlin. S. 149., 165.)

E néhány sor is sejteti, hogy Schiller egészen másképen borzongott a profanum vulgustól, mint a nemes, nagy eszményeket követő, de vérszegény Kölcsey Ferenc. Schiller egyébként is inkább negációival jön elő az úttörő magyar kritikában, mint borzongó árnyék. Pedig ő úgy ideálista, hogy bár elutasítja az olcsó népiséget, de ugyanakkkor erőteljesen, a vonalat végsőkig rántva, megrajzolja — ahogy ideálistákhoz illek — a *„népköltő"* halhatatlan alakját.

Az ilyen költőnek — Schiller szavaival — a népszerűség nem munkakönnyítés s közepes tehetségek takarója, hanem inkább nagy akadály s olyan nehéz feladat, hogy ennek alapos megoldása a lángész legnagyobb diadala. Mekkora vállalkozás az, hogy a

műértő kényes ízlésének is eleget tegyünk s mégse váljunk élvezhetetlenekké a nagy tömegek számára... Egy sugárnyival se csorbítsuk a művészet méltóságát s hajoljunk le a nép gyermeki értelméhez...

Korának legkitűnőbbjeivel egyetértve, a nép szívét leglágyabb és legformálhatóbb oldalán közelítené meg, az egyetemes szépérzék révén segítségére menne az érzéki ösztönöknek... Az ilyen költő az élet legmagasztosabb bölcseletét is feloldaná a természet egyszerű érzéseiben, átadná a képzelő erőnek a legfáradságosabb kutatások eredményeit s könnyen kibetűzhető képes beszédben, a gyermeki elmével megsejtetné a gondolkozó titkait. Mint a világos megismerésnek előre futott hírnöke, a legmerészebb ész-igazságokat dobná a nép közé, kellemes és gyanút nem keltő burokban, mielőtt még a filozófus és a törvényhozó arra merészkednének, hogy teljes fényükben mutassák be...

— Ebben az értelemben a népköltő szerepe, feltételezett tehetségét és hatáskörét mérlegelve, igen magasrangú. Csak nagy tehetségnek adatott az meg, hogy a mélyértelem eredményeivel *játszszék*...

*

M. t. Közönség! Azon vesszük észre magunkat, hogy miközben Csokonai nyomán megidéztük Kölcseyt, Schiller is előjött a síri világból. Ha nem tudnánk erősebben ellenállni a Mágia varázslatának, úgy járnánk, mint az Alvilágban bolygó Odysseus: karddal kellene visszaverni az előhömpölygő árnyakat... Megnyugtatom Önöket, itt most ily veszély nem fenyeget. Ezek a halottak nem tolonganak.

Fűzzük röviden reflexiónkat a schilleri gondolathoz, amelyet 123 évvel ezelőtt Kölcsey felidézett, de még ma sem néztünk vele egészen szembe. Rójjuk le a magyar irodalomtörténet régi adósságát ezen a Csokonai-jubileumon, a költő születésének 167. évfordulóján.

A nagy összefüggéshez nagy elszigetelődés kell. Az individuum mindig sziget. De különbséget kell már végre tenni „egyéni" és „egyéni" között. Sokan ezt a különbségtevést nem hajtják végre s egy kollektivitás-fikció ürügyén elseprik egyszerre mindkettőt. Pedig a nagy egyéniség — erre tanít a schilleri szellemmel való összetalálkozásunk — nem lehet rikító hollywoodi, vagy akár budapesti sztár-szeszélyek felhalmozása. A nagy egyéniség, a nagy „népköltő", a közösség iránti felelősséget halmozza fel laboratóriumában: önnön szívében és agyában.

A nagy individuum tehát éppen most korszerű, a nagy kollektivitások korszakában és jelszavai közt. Mert ő a legkollektívabb: reng a közösség összefüggéseire. A sok kollektív felelőtlenség helyett önként viseli — hivatali megbízás nélkül is — a felelősséget. Míg végre ő lesz a hivatal és ő lesz a vezér.

Íme, így adja vissza a Csokonai-schilleri szellemmel való újratalálkozás Magyarországon a nagy egyéni alkotásokban való hitet s tisztázza a népiség oly sokat vitatott fogalmát. A „kompli-

kált" egyéni szellemnek a közösségben mindig jogosultsága, sőt feladata lesz, hiszen a közösség is — komplikált: az alá- és mellérendelő elveknek szinte áttekinthetetlen rendszere: Egyetemesség.

Az ilyet csak egy másik egyetemesség tudja megközelíteni, egy olyan Én, akiben — mint egy eszményi térben — a közösség sűrítve van. A Géniusz. Géniusz nélkül a közösség tántorgó vak Polyphemos: egyetemesség helyett embermilliók céltalan, tengődő halmaza. Mindig kell neki egy tiszta Én, akiben ép úgy kell játszania a mélységgel, mint a magassággal.

A művészetben sok ú. n. komplikált Én van, akik a „magasra" hivatkozva megvetik a „népszerűséget" Csokonaistul. Ezek valójában nem önnön lelkük gazdagságát, hanem lényüknek meddő voltát leplezik. Ilyenkor nem az a baj, hogy „magas" a konstrukció, s ezért nem érti meg a tömeg. Az a baj, hogy nem géniuszi értelemben magas és összetett. Nem úgy bonyolult, mint egy — gép. Nem az a baj, hogy a nép fölött áll; a Géniusznak mindig a nép fölött kell állnia. Az a baj, hogy a néptől elfajzott. Légüres tér van közte és a nép között. A géniuszi egyetemességnek többnek kell lennie, mint a népnek: a nép fölé kell emelkednie, de a népből kell kinőnie. A fundamentumot nem szabad megtagadnia.

Édesanyánkon túlemelkedhetünk *agyban*, — ez a dolgok rendje —, de szívben soha. Itt van elrejtve a népiség schilleri és Csokonai- és Petőfi-titka, amely testvére az Egyetemességnek.

Egyetemes az, ami tiszta szívből eszmei. *Népi:* a nép tiszta álmához lehajló egyetemesség. Ezt érzi meg a *tiszta* népi közösség (nem a csőcselék), bár Géniusza mint merész röptű híd ível át fölötte. Megérzi, hiszen *a közös cél* irányában ível, hogy őt, a népet, a folyamot, átvigye, fölemelje oda, ahonnan jött: a magasságba. Minden a magasságból származik.

*

Íme, Professzor Csokonay, a „népköltő" és az Egyetemesség őre. Ez a professzori árnyék arra int, hogy az Egyetemességet nem elég absztrakte, papíron előléptetni; az Egyetemességnek önmagától és önmaga teremtő lázából kell előlépnie, a nagy szívek sugallatára.

Az Egyetemesség mindig győzelem, a nagy lélek diadala a sémán, a vak matérián. „Klasszikus" fény csak a halálos birok eldőlte után támad; torna nélkül nem jön meg a fény. Ez a professzori árnyék ezt kiáltja felénk másfél század fagyos űrén át:

— A séma tele van bizonyítékokkal, okmányok seregével igazolja magát; a Géniusz a Napnál is világosabb, s mégis, amikor igazolnia kell magát, elpirul és dadog... A séma folyton gyanakszik, folyton bujkál; egy energiája van: magához sematizálni a világot. A séma hajlongó szolgákat nevel; a Géniusz szabad, nagylelkű nemzedéket. A Géniusz kalapján égi Hermes-szárnyak lobognak: röpítik a mély tenger fölött az Istenek üzenetét; a séma kalapja bús Geszler-kalap: élő-halottak szalutálnak előtte.

Ezt kiáltja felénk Professzor Csokonay. Mily szerencse, hogy Debrecen Egyetemessége fölött ilyen éber strázsa őrködik!

Ezt az árnyékot mindenkor be kell engedni, még a föld alól is fel kell hívni a debreceni Universitásra: az Egyetemet csak a géniuszi Egyetemesség indokolja. De hiszen hajdan ott lakott az egyetemen az Alkimia és a Mágia: a nagy doktorok halottakat idéztek. Ma is övék a tanok Hermes-lánca. Ma is ott rejtőzik Hermés Trismegistos, csak a kor álarca változott. Mítikus erő nélkül céltalan az Egyetemesség. Professzor Csokonay Debrecene, — ahogy az ő művében Debrecen megfogalmazást nyert — a magyarságot mítikus erővel éli. Ezért tudott olyan mélyen hatni Professzor Csokonay Vitéz Mihály a ponyvától még nem fertőzött tiszta magyarság egyszerű, humán rétegére a mult század folyamán. Ezért lehetett ő népköltő, megközelítve — Kölcsey Schillerje ellenében — a Schilleri fogalmat.

Ez a népköltő-professzor utolsó élete utolsó hónapjaiban is hörgő tüdővel vigyáz Debrecenre, a keresztyén respublicára. Ha ez a strázsa int, felrobognak a síri éjszakából Debrecen Egyetemességének garanciái. Egyet int: jön Méliusz ólomárnya mint örök tiltakozás; kettőt int: jön Petőfi, Bem, Kossuth és a szabadság győztes légiói. Hármat int: jön Goethe, Hölderlin, Schiller, akiket alig ismert s akik mégis édes testvérei...

Ez a hő, az a szellem megveti a hiábavaló, képzeltbetegi, Molière-csúfolta kultúrbohóc-formákat, naponta fellázad a szellem mechanizmusa és bürokratizmusa ellen. Nincs benne semmi exkluzív: tanítványait szorosan magához öleli, egyszerre jó cimbora és világpolgár, egyszerre tartja számon a csikóbőrös kulacs kis kotyogó fiait-lányait és a munkás Mindenhatóságot, amelynek a halál csak szolgája.

*

Csokonai géniuszi győzelme után Debrecen nem haladhat immár visszafelé. A debreceni szó, a szellem porondja, nem süllyedhet a Cél anekdótikus deák-mozzanatává, — Debrecen Géniusza ezen már másfélszáz éve általlépett. Ott kell folytatni, ahol Professzor Csokonay abbahagyta: kiépíteni tisztultabb „isteni teljességgé" az Egyetemességet.

Legmesszebb távlatból tekintve, az ő fogyatkozása főképen az volt, hogy sokszor nem tudta lerázni alkotásáról, géniuszi győzelme után, az anyag rátapadt salakját. Azonban még fogyatkozásának is megvan a maga alkotó-meghittsége (lesz-e még valaha a Géniusznak ily meghitt műhelye Debrecen?): a mély földből kiemelkedő lángész, íme maga után húzza a fák gyökereit... Úgy jön elénk, mint egy nagy kertész: most lebbent elő a virágágyak égi birodalmából, alkotó magányából s barátságosan nyujtja felénk két kezét. Homlokán tulipántok tüze csillog, ruhájáról párolog az éltető trágya s kezéről gőzölög az anyaföld.

Most a távlatok egy másik képet villantanak. November, 1804. A fákról zúz pereg. Egy lázas, üveges szemű csontváz támo-

lyog a fák alatt, a város vége felé, a sárban. Már inkább az árnyékok viszik, mint ő az árnyékokat. Csokonay Mihály ez, a levitézlett poéta-professzor. Messze már Komárom, Lilla és Tihany. A Lélek Halhatatlanságának vége. Nincs más hátra, mint egy utolsó Imre-napi áldomás.

„Salétrom Inspector Kiss Imre úrhoz" érkezve egy pillanatra meghökken. Bámulja a nagy telt salétromos kádakat, amelyekben a Háború készül. A halál műhelye ez, s őneki már rángatja kezét a Halál.

Músáknak barátja! hát Mársot segíted?
S gyilkoló bombáit lángszárnyra repíted?
Irtózva lépek e halál műhelyébe:
De erősb ösztön hajt barátom ölébe.
Bár itt ember ölő savakra találok,
Bár itt kádra vagynak szűrve a halálok;
Bár itt azt a cukrot öntitek kristályba,
Mely keserves ízt hágy a népbe s királyba,
Bár, Barátom! az itt kipáralgott lének
Cseppjei számtalan könnyekké lennének:
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

Debrecen Géniusza, Professzor Csokonay, nem bírja tovább a magasságot. A „bár"-ok után lankadtan bukik vissza az Egyetemesség az alkalom salétromos kádjába. Bukás közben még egy nagy bacchusi lobbanást kap, aztán — a Géniusznak vége. S mint ahogy az Imre-napi pohár, egyszer csak az élet íze is kifordul a szájából.

Most valahol egy csillagon figyeli, ha Debrecen, az ő megnőtt Debrecenje, kiolvasztja-é az alkalom kádjából, amit ő még bennehagyott, az — Örököt. Mert bár az ő húsa már rég egy a földdel, csontjának szalagjai régóta szétszakadának; a salétromos kádak megvannak épségben. Egész Európa egy salétromos kád ismét s körötte, — éppúgy, mint akkor, anno 1804, az ő utolsó debreceni sétájakor —, ismét Imre-napot ül az emberiség.

Gulyás Pál

Babits Mihály

Ma még inkább csak a könnyek tudnak róla igazán beszélni, nem a formált szavak. A magyar irodalom az elnémult nagy költőt és írót, nemzeti életünk egy soha meg nem ismételhető magyar szellemi magatartás eltüntét siratja. Ami vesztesége irodalmunknak és nemzeti életünknek, fájó vesztesége az a művelt magyar protestantizmusnak is. De mi nemcsak siratunk. A gyászban a példaadó életre emeljük szemünket, hiszen írói életmű, emberi és magyar magatartás is e példaadó erővel lesz eggyé a földi halhatatlansággal.

Ez a példaadás az első pillantásra távolinak tetszik. Babits Mihály magát katholikusnak vallotta. Nem a mi feladatunk, hogy lemérjük, mennyit nyomott megvallott és megírt katholicizmusa a hitbuzgalom és az egyháziasság mérlegén. Azt azonban tudjuk, hogy ez a katholicizmus, amint életében alkotásként és ítéletként láthatóvá vált, sohasem volt kirekesztő vagy megszegényítő. A felekezeti és mindenfajta partikularizmus virágkorában — melytől valaha közös ősrétegek külön-külön való feltárását vártuk, de amellyel csak az elválasztó árkok lettek mélyebbekké — hősi erővel vallotta az isteni egyetemesség örök jogait. A példaadó szellem így került igen közel hozzánk.

Hősi erőt mondtunk az elébb. A heroizmust táplálni tudja időleges cél, a mindennap követelménye, de a legigazibb hévvel mégis csak az időtlenség. Babits nem mondott ki soha népszerű szavakat, költészetének nincsenek és nem is lesznek jeligékké darabolódó részei, melyeket untalan zászlóra tűzésekkel tesz magáévá a sokaság. Meg nem elégedett, különc, elvágyódó költőként tünt fel annak idején, s midőn már kézzelfoghatóbb és mindennapibbnak vélt emberi s magyar izgalmak, nyugtalanságok költője lett, szava akkor sem idomult azok szájaízéhez, akik a nyugtalanságokra oly magukbiztosan és könnyedén tudják megtalálni a mindenkinek tetsző feleleteket. Életünk, mely három évtized óta, a hit, a gondolat és a tett ügyeiben egyaránt, ostromlott várként önmaga szabályozására, anyagi és szellemi készleteinek megszervezésére kényszerült, már jóideje azon az úton van, hogy csak az önelégültség állandó sugalmazásával tudja önmagában való bizalmát megtartani. Babits azt példázta, hogy önelégült csak két fajta ember lehet: az egyik a percet és ennek eredményeit végérvényesnek hívő nagy fanatikus, a másik a percnyi szemléletű törpe lélek. Tudjuk: e világ kényszere óriási, az „itt és most" hatalma elfogyhatatlan, de a mi erőink is megsokszorozódhatnak, ha olyan emberre nézhetünk, akinek volt bátorsága az ostromlott vár falain túlra is tekinteni.

Nagyon messzire tekintett, de mindig felfelé: az Abszolutumra. Író kortársai közül — a legnagyobbakat sem véve ki — senki sem tudta ebben követni. Magyarságában és emberségében a kényes önvizsgálat ébersége, alkotásaiban az igazság és a szép-

ség megragadásának vágya, egyéni életében a tisztaság mutatta tekintetének irányát. A legmagasabb minőség tudatában élt és dolgozott. Írói önmagát, az egész magyar irodalmat a világirodalom, magyarságunkat pedig a keresztyén humanitás szigorú mértéke alá állította. Látnia kellett, mint homályosulnak el az értékjelző fények, de ez csak növelte hitét azok örök valódiságában. Nem termett harcra, s mégis egymagában megvítta harcait támadókkal, gyalázókkal és értetlenekkel. Megvítta kegyetlen éveken át, a lélek hatalmával, még a testi halál ellenében is.

Megkínzott, megfáradt testét magához ölelte a magyar föld, halhatatlan lelkét az örökkévalóság. A földi élet most már a művekben folytatódik. A magyar protestantizmus a költő frissen hantolt sírja fölött ad hálát az ajándékozó Istennek az életért és ennek gazdag örökségéért. Megtagadná önmaga lényegét, ha e hagyatékkal, az egyetemesség, a világon való túltekintés és a keresztyén emberség erőivel már élni nem tudna. *K. D.*

Babits Mihály halálára

Ha valaki tova száll,
arca szemünkből kihull,
Istenhez utat talál,
hangja végképp elcsitul,
minden kérdés csak kísértés,
ő már ott van, odatúl,
gondolatban, gondolatlan,
szóban szótlan szava jár
nem kötözi testi zár.

Némasága: intelem,
jóra késztő gyötrelem,
köztünk élt a tiszta példa,
meghalt, de a hite nem.
Uram Jézus, légy velem!

Bóka László

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

Incolatus Erdélyben 1400 előtt

Mély homály üli meg a rég letünt századokat. A sötétben álmodozók tapogatóznak, ősök nyomait keresve. Merészen folyik a nyomozás, hiszen a történelmi adatokba ütődés senkinek sem vérzi meg az orrát. Mióta laknak románok a Kárpátok láncain belül?

A kérdésnél egyszerűbbnek csak a felelet látszik.

Kétezer évvel ezelőtt latinizálódó nép települt Erdélybe. Ma — legalább 700 éve, — szemmel láthatóan ugyanott él. Nem természetes a föltevés, hogy az egész idő alatt egyfolytában, állandóan ottan él? Hogy is lehet elképzelni, hogy ezer évre nyomtalanul eltűnt volna egy egész országrész népe a tájról, melyet 200 éven át megszokott?

És mégis. Az elképzelés analóg esetekre hivatkozhatik. Pannóniában nem 200, hanem 400 éven át éltek rómaiak, nyomuk mégis csak kövekben maradt. Tuniszban és végig Északafrikában 600 éven át éltek, nem Szíriából és a birodalomnak más, latinságtól kevéssé érintett részéből vándorolt népei, hanem a legtisztább itáliai fajúak. Északafrika elvesztése után tízezer számra hurcolták oda rabszolgáknak a latinnyelvűeket. Ott gyökeresebb volt a latinság, mint Erdélyben, mégis kipusztult gyökerestől. Ezer évnél tovább csak romok: hidak, utak, vízvezetékek és paloták romjai őrizték a rómaiság emlékét, mint Erdélyben, és mint Erdélyben, ma újból milliószámra élnek ott latin eredetű lakosok, akikről statisztikai pontossággal mutatható ki, hogy valamennyien 1830 után kerültek oda.

Északafrika latinságának újkeletü elszaporodására emlékeztető képet nyerünk Erdély románjainak beszivárgásáról Akadémiánk legújabb kiadványából. Ennek a kiadványnak hiányát régen érezzük. Az erdélyi szászok már évtizedekkel ezelőtt összegyüjtötték és több kötetben közölték a magyar középkor elejéből származó rájuk vonatkozó okleveleket. Megjelent a Székely Oklevéltár nyolc kötete is. A magyarok felől még most is csak családi levéltárak tájékoztatnak, a románokra vonatkozó anyag is szétszórtan, vagy a romániaiakra vonatkozókkal és tévesen értelmezettekkel keverten került ki sajtó alól.

Az anyag összeállításánál talán nem is annyira a gyüjtés, mint a megrostálás volt nehéz. A legtöbb most közölt oklevél* rég ismeretes, de rég ismeretes sok olyan oklevél is, amelyre ráfogják, hogy román vonatkozású. Nagyon lehetséges, hogy még ebbe a gyüjteménybe is betévedt ilyen irat, hiszen nem könnyű annak

* *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia etc. Bpest, 1941. LXI., 636 l.* Szerkesztői: Lukinich Imre, Gáldi László, Fekete Nagy Antal és Makkai László.

megállapítása, hogy mi vonatkozik románokra és mi nem. A Balkánon és sokáig Magyarországon is a valach, oláh szó nem jelent mindíg románfajú embert, hanem egyszerűen pásztort: „valachi seu pastores" olhához, *vagy* pásztorok, mondja több oklevél. Számtalan oklevélből hiányzik az „oláh" jelző akkor is, ha valóban románokról van szó. Ilyenkor más körülményekből, rendszerint a személy- és helynevekből lehet megállapítani a fölsoroltak nemzetiségét. A szóelemezés azonban zsombékos talaj. Ott nagyon ki kell tapogatni azt a zöld foltot, amelyre iszapbamerülés veszélye nélkül szabad lépni. A Prot. Szemle olvasóinak mondjan ezt? Hiszen ők jól tudják, hogy századokon át bizonyítgatták a magyar és zsidó nyelv rokonságát azon az alapon, hogy hasonló hangzású szavak találhatók a kettőben.

Amint a Biblia sokezernyi héber szavából magyarra emlékeztetőt többszázat válogatott ki Benkő József, úgy válogattak román tudósok középkori okleveleink magyar szavaiból. A tatárfutás koráig többezer magyar szellem- és helynév vagy más magyar szó fordul elő, ezek közül sikerült néhány tucatnyit kihorgászni. De milyeneket? Ott van Pannonhalma tövében „Quiarnuul" község név, amelyről tudjuk, hogy nem egy, hanem két község neve:: Kajár és Nyúl, a románságtól távol áll mindkettő. Ott van az 1055-i tihanyi alapító levélben gyakran ismétlődő „rea" szó: *Feheru varu rea meneh hodu utu rea,* — mai olvasásban: *Fehérvárra menő hadi útra.* A románság mellett tanúskodásra idézett „*rea*" a *ra-re* rag ősi alakja, amely ma is él „*reá*" szavunkban. Román „*apa*" szót sejtettek „*apatthava* = *apáttava* nevében. Ezeket a románság ittlétére bizonyságul használni helytelen volna. Fölsorolják ezeket is a kiadók és megmondják mindeniknél, hogy miért nem fogadhatják el bizonyítóerejűeknek.

A megbízható adatokból kiderül, hogy románok éltek 1223-tól kezdve Fogaras vármegye egy szögletében, 1247-től Hátszeg és az Olt vidékén, azután egyre nagyobb területen.

Az évszámokat megtámasztják a történelem adatai. A XIII. századig nagy számban éltek románok a Balkánon, különösen Bulgáriában, ahol 1185 körül az „oláhok és bolgárok" föllázadtak Bizánc ellen. A kegyetlen megtorlás elől menekülő románok jelentkeznek 1200 körül Erdély havasain. 1241—2-ben szörnyű emberirtást visznek végbe nálunk a mongolok, a megritkult népesség pótlására özönlik délről a románság. A havasokat szállják meg, ott legeltetik nyájaikat, vándorolva. Krassóban még 1363-ban is elmarad az „oláh kenézek" megidézése, mert „tanyájuk, vagy szállásuk bizonytalan". Csak a XIV. század végétől adják fejüket állandó települést követelő baromfitartásra, szőlőművelésre. Folyó-, hegy- és községneveket magyaroktól, szászoktól vesznek át. Ha könnyű a kiejtése, megtartják, — ha nehéz, eltorzítják vagy a maguk nyelvére fordítják. A legelső román községnév, Kaprevár, 1337-ből való.

Maga az „*oláh*" szó okleveles előfordulása arra vall, hogy magyarok szomszédságába ugyancsak későre kerültek románok.

A négy legrégebbi rájuk vonatkozó oklevélben *Blaci* a nevük, annak megfelelően, hogy Erdély szászainak határában nevezték meg őket, ott, ahol ma is *Bloch* (nőnemben *Blechan*) a nevük. A magyar kiejtési forma *(olak, olach, olah)* csak 1247 után jelenik meg. A *Volach* alak ritkább, ez Bereg-Szatmár vidéki német telepek közelében mutatható ki, a még ritkább *Valach* olasz hatás alatt, pápai oklevélben jelentkezik.

A havasi lakók lassanként megismerkednek és megbarátkoznak a sík területtel is, de a XIV. század végéig csak az erdők szélén találhatók falvaik, — egyetlen kivétel a Mezőség közepére ült Oláhfráta, mely az *oláh* jelzőt sok más községhez hasonlóan a régi, egyszerűen *Fráta* nevü községtől való megkülönböztetés kedvéért kapta.

Amint a síksághoz közelednek, úgy csiszolódik társadalmi szervezetük a magyarországihoz. Kenézek vezették őket erre a földre, s a kenézek megismerve a magyar nemesség jogállását, bírói és adószedői rangjukhoz az igazi nemességet igyekeznek megszerezni. Ennek elnyerése után jobbágysorba taszítják embereiket. Mint nemesek, vármegyékbe szervezkednek. A vármegyék ispánjaiul királyaink főurakat szoktak kinevezni, gyakran az ország más részéből valókat, mint a dunántúli Lackfiakat Erdélyben. — Mármarosban a XIV. század végén az ottan birtokos, román származású Balk és Drag ülnek a főispáni székben. Ők alispánul természetesen román embert neveznek ki (a XV. század elejéig a főispán nevezte ki az alispánt), szolgabírákul a vármegye nemessége természetesen román embereket választ. Drag leszármazottai, a Drágffy család tagjai és több más romániaeredetü úr magyar vármegyék élére kerül, sőt országos méltóságra emelkedik, — a mármarosi román szegénység pedig a magyar jobbágy sorsában osztozik.

Hasonló fejlődés indul meg a többi románlakta területen. Hunyadban Hátszegen tartanak 1360-ban olyan megyei gyűlést, amilyenek a magyar korona többi vármegyéiben a tatárfutás után jöttek össze. A mongol dúlás után a lakosság megritkulása és a társadalmi szervezet bomlása miatt urat, szolgát, férfit, nőt összeesődítettek „közgyűlésekre", hogy az összes megmaradt emberek emberek emlékezetét és akaratát egyesítsék rend teremtése végett, — így hívták egybe Hunyad egész népét 1360-ban olyan közgyűlésre, amely a kerületnek vármegyévé alakulását készítette elő.

Tudjuk, hogy ezt a szervezkedést megállította a török világ. Épülő és rég kialakult vármegyék falai dőltek le, pusztává lett vidékek nyíltak meg a jövevények előtt. A pusztítás mérvéről azzal tájékoztat az új kiadvány, hogy számos térképen mutatja be az 1400 körül magyarok és románok által lakott falvakat. Láthatjuk e térképről, hogy akkor Erdély nagy része, különösen a Mezőség, színmagyar volt. Románság 1400 körül Krassó, Hunyad, Fogaras és Mármaros területén kívül csak a havasokban volt található. Falvaik, folyóik és hegyeik magyar, német vagy szláv eredete hirdeti ma is, hogy ők a később érkezettek.

Az adatok így beszélnek. Az álmodozók eddig is bele-beleütköztek e sziklákba, azért tovább keresték ködben-homályban a réseket, melyeken áttörve lekerülhettek az adatok szikláival jelzett útról. Aki a nehezen kivehető, de bíztos utat keresi, az most könnyen fölismerhető útmutatót vehet segítségül.

Török Pál

FÓNYAD DEZSŐ: EMLÉKEZZÉL MEG AZ ŐSIDŐKRŐL . . . A MONORI REFORMÁTUS ANYASZENTEGYHÁZ TÖRTÉNETE. Budapest, 7941. Szerző saját kiadása.

Az a megállapítás, hogy a történelem a jelent és a jövendőt formáló hatalom, százszorosan igaz a magyar evangéliumi keresztyénség számára. Amikor egyházi életünkben is a jobb jövendőnek útjait keressük, nincs szükségünk arra, hogy idegenbe menjünk és azt figyeljük, hogy mások mit csinálnak, elég a multba tekinteni, arra hivatkozni, hogy mit és hogyan csináltak őseink. Ezért végez felbecsülhetetlen szolgálatot az a lelkipásztor, aki felkutatja egyháza multját, egyfelől megmutatja azt a küzdelmet és áldozatkészséget, amelyen át ezt az örökséget, ezt a sokszor nem sokra becsült, drága örökséget reánk hagyták, másfelől pedig rámutat azokra a bajokra, amelyek a fogyáshoz, reformátusoknak és evangélikusoknak a csaknem mindenütt jellemző fogyásához vezettek. Az egyes gyülekezetek életébe, húsába és vérébe vágó ilyen természetű hivatkozás a szó szoros értelmében vett igehirdetés. Hiszen az Ige munkáját mutatja ki annak az egy gyülekezetnek az életében. Ezt végzi el Fónyad Dezső ebben a könyvében. Valóban „nem a könyvtárak süket csendjében tart beszédeket a betük sírásóinak: molynak és penésznek, hanem élő embereknek mond érthető igéket." Ez Fónyad Dezső könyve. És nemcsak a monoriak számára élvezetes és építő olvasmány, hanem mindenkinek, akit Isten országa terjedése, ezer és ezer változata, emberi színektől meggazdagított pompája érdekel.

Makay Miklós

BANÓ ISTVÁN: BARANYAI NÉPMESÉK. (Franklin-kiadás.)

A Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézete és a Franklin Társulat kiadásában jelent meg ez a népmesegyüjtemény, mely az Ortutay Gyula „Fedics Mihály mesél" c. könyvével megindult. Új Magyar Népköltési Gyüjtemény második kötete. A nagynevű folklorista maga írt előszót a könyvhöz. A két kiadó neve mutatja, hogy a könyv kettős célt szolgál: egyrészt a fiatal magyar néprajztudományt hivatott előbbrevinni, másrészt a művelt nagyközönség okulására és szórakoztatására szolgál. Mindkét célnak jól megfelel. Szélesebbkörű érdeklődésre az értékes gyüjtemény második fele, különösen az anekdóták számítanak. De maga a tanulmány is olyan, hogy a tiszta tudományos szempont föltétlen érvényesülése mellett a nagyközönség számára is élvezhető.

A tanulmány és a mesegyüjtemény hangulati egységet alkot, kiegészíti egymást: a tanulmány keretül szolgál a gyüjteménynek; ugyanis a mesemondást, mint funkciót, a mesemondás hangulatát nagyszerűen érzékelteti. Banó erőteljes rajzai élő egyéniségekként varázsolják elénk a mesélőket. Látszik, hogy Banó jól ismeri az emberanyagot, amellyel dolgozik, s szívén viseli sorsát. Családiasan, mint saját köréből való egyenrangúakat szólítja meg mesélőit, így is emlegeti őket, s fonetikusan írva, bátran használja szavaikat, fordulataikat, melyek egyúttal az övéi is. Látszik, hogy igazán jól érzi magát mesélői közt, megértő és élvező közönsége a mesemondásnak, saját összegyüjtött meseanyagának; megértőbb, mint sok „kívülálló" gyüjtő.

Talán Banó „bennszülött" volta az oka annak, hogy néha olyan dolgot hagy magyaráraztlanul, mely kívülálló számára esetleg nem világos; vagy olyan „fínomságokat" vesz észre, amiket az idegen nem érzékelhet. Ilyenek pl. találó megállapításai, a népi trufa végének kikerekedéséről, a mesélők egyéni stílusfordulatainak felismerése stb. Az érzelmi elemek ilyen közbejátszásai nem teszik a tanulmányt intiutív jellegűvé, bár a bátor, hitelünket kikövetelő, önálló hang és a régi tudós gondolkodásmód és frazeológia-vértezet levetése erre mutat. Banó gondolatmenete s rendszerezése nem merev: szándékosan hajlékony. Bár a hajlékonyságra törekvéssel együtt jár az idegenkedés a rendszerezéstől, és a végén várnánk is valami tipizálást, a gondolatmenet és kifejtés rendszeressége ellen semmi kifogást nem emelhetünk.

A tanulmányhoz hasonló tiszta tudós munkát nyujt a könyv hátulján lévő „Jegyzetek", mely sokkal személytelenebb fogalmazású. Értékes és becsületes munka ez: Banó sohasem akar többet mondani, mint amit mondhat. Ha érez is hiányokat, nem követi az újabban tudományos területen is divatossá lett „valtázó módszert": sohasem „símítja el" a dolgokat, nem általánosít. Hiányokról különben nem is beszélhetünk: inkább azt érezzük, hogy hatalmas és eredeti anyag van az elmondottak mögött. Banó a tanulmányban s a Jegyzetekben egyaránt sok újat hoz: új mesélő- és mesetípusokat állapít meg, s ahol szükséges, új szakkifejezéseket alkot.

Az a kedves hangulat, mely a tanulmányt minden újdonsága, súlya és tartalmi gazdagsága mellett elönti, Banó stílusának köszönhető. Egyéni, népi fordulatokban gazdag, az élőbeszédhez közeledő ez a stílus; bőven ömlő mondatai írójuk erőteljes epikai vénájáról tanúskodnak.

Kerékgyártó Elemér

MÁRAI SÁNDOR: MAGIA. (Novellák. Révei-kiadás.)

Az igazi író minden műfajkísérlete: kirándulás, de nem hétvégi, polgári méretek, hanem az örökkévalóság törvénye szerint. A kiránduló író minden kísérletében mégjobban önmagára eszmél, új tájak és távlatok felé fordul, mert elhivatása értelmében nem elégedhetik meg egyetlen — ha tökéletes — tétel megfogalmazásával.

A „*Féltékenyek*" hatalmas kolosszusa óta Márai világa egyre szűkül és mélyebb lesz. Ez az elszűkülés minden nagy író befelé-fordulásának szinte megdönthetetlen erejű ismertetőjele. *Bóka László* igen találóan nevezi a „*Szindbád hazamegy*"-et a „*Féltékenyek*" pótkötetének. Valóban Márai mondanivalója (az egyetlen lehetséges és korszerű mondanivaló!) jóformán első könyvei óta változatlan. a magatartás nemes és indokolt gőgjének átmentése mindenfajta erőszakkal szemben. Ami az „*Egy polgár vallomásai*"-ban még személyes ügy volt, igaz, kissé mindnyájunk életébe vágó személyes ügy, a „*Féltékenyek*"-ben univerzális értelmet nyert s a *Szindbád*-regényben már magyaráz, de nem pontokat és fejezeteket, hanem egy emberibb ember és egy magasabb élet felé mutat. Az elképzelt és eszménnyé nőtt *Garren Péter* és *Szindbád-Krudy* alakja a két mű elolvasása után összemosódik bennünk és úgy érezzük, hogy mindkettő halálosan egyértelmű: *mit kell tennünk, hogy megőrizhessük magunkat?*

A „*Kaland*" Márai nagy és — valljuk be — eredménnyé nőtt kalandja a színpadon, de az igazi író, a félig-költő-félig-vajákos nem maradhat tétlen egy lezárt adventúre sorompói mögött; messzibbre kell mennie. Egyre beljebb és egyre mélyebbre: az örök és láthatatlan műfaj, vagyis a magasabbrendű ember zsinórmértéke szerint. S a következő határkő természetesen a novella, ez a veszedelmes, zárt, erő- és anyag-pazarlást nem tűrő műfaj, melynek életét íratlan

és megfogalmazhatatlan korlátok határozzák meg; szigorúbban, mint a klaszszikus drámáét a hármas-egység. A novella szerkezete szokásjogi alapon fejlődött s bár az idő sok fontosnak, sőt elengedhetetlennek látszó elemet kirostált belőle, az alapvető igazság nem változott s ezt a rendet, ezt a könyörtelen vas-szabályt csak a beavatottak, a mesterség tudósai ismerik; az élmény és mű misztikus anyagú összeszövődésének anyagát.

Márai novelláinak mélyén ugyanazt a titokzatos hívást érezzük ,amely Garren Pétert, egy levél formájában, rendelte haza Karnakból, mikor a mű veszélyben volt. Az az író, aki félve kerülte el a fórumon üvöltöző csoportokat, voltaképpen a leghősiesebb író. Mindig kellő pillanatban lép elő, hogy megmentsen valamit. S van-é különb hivatás számára? Aligha.

A könyv egyes darabjai szigorúan követik Márai írói és emberi alkatának műfaji törvényét. *Igény és védekezés* — e két szóban benne van az egész Márai-oeuvre lényege. Az igény a dolgok fölébe emelkedést, a védekezés pedig egyfajta „garreni" hősiességet jelent. Alkatánál fogva kényszerül mindig új keresésre s nemes alázata nem tűri, hogy elvesse a nagy tanításokat. A magyar irodalom három óriási novella-típust ismer a közelmultban s a jelenben is. *Babits, Karinthy, Kosztolányi* egymástól elütő, tökéletes novelláit. Márai Kosztolányi novelláihoz áll legközelebb. Nála is a téma másodrendű fontosságú; inkább ürügy, melyen keresztül az író vallomást tesz a világról. A „*Mágia*" írója jól tudja azt a tételt, amit *Babits* klasszikusan fogalmaz meg egyik esszéjében: „*minden jó mű legmélyén líra*" és nem követ el erőszakot írói természetén.

„*Találka*" a címe egyik legjellemzőbb novellájának. Egy elhalasztott rendevúról van benne szó. A randevú napjára már a hős régen katona és nem tud szabadságra jutni, a megbeszélt időpontra. Szökve indul útnak, de egy fáradt golyó leteríti. Az asszony, Anna (érdekes megfigyelni, mennyire gyakori Márainál ez a komoly, asszonyos, illedelmes név) elindul a megbeszélt időben a hídhoz, a kocsis katonaruhás árnyat lát a hídon, de Anna nem lát semmit és így szól: „*Akkor menjünk vissza a városba. Találomra mondta ezt s e pillanatban már nem tudta pontosan, hová menjen? Öt óra mult. És egyszerre félni kezdett.*"

Az ökonómia szinte félelmetes ismerete, meghökkentő arányérzék és a stílus aszkétikus pontossága mutatják Márai írói nagyságát. S e műfajban is betekintést nyujt az új Márai-mű boszorkánykonyhájába, melyben minden bizonnyal új Iljics Iványok születnek meg. Biztosan, nyugodt, síma előkelőséggel mozog a szokatlan műfaj parkettjén és minden újabb írása egy-egy megdöbbentő tanúság-tétele a kiválasztott írónak és embernek. *Gönczy Gábor*

FERDINANDY MIHÁLY: MI MAGYAROK. (Tíz tanulmány a magyar történelemből. Bp. Rózsavölgyi kiadása, 1941.)

A vaskos kötet címe nem akar elkülönülést vagy osztályozást kifejezni. Hangsúlyozza ellenben azt, hogy a szerző belülről tekinti a magyar történelmet, átéli a mult eseményeit s így útja, mely az idők kútjában levezet a homályos és mítikus ősforrásokig, nemcsak tanulság, de zarándoklás is. Ferdinandy belülről s egyszersmint felülről is igyekszik szemlélni az ezerév sorsát, nem ismerve pártot vagy felekezetet, csak egy és oszthatatlan magyarságot, mely ott lázadozott és gyötört kuruc és labanc, katolikus és protestáns lelkében egyaránt. A magasból nézve e nép birodalmain környezetmeghatározó, majd megtépett és megbúsult életét, legfőbb szempontul a legidőtlenebb értékelést, a magyarság Isten előtt vállalt magatartásának vizsgálatát választotta. Az első fejezetben, amikor Álmosnak, a papfejedelemnek, „az Ár-

pádház ősének hatalmas, félig ködbe burkolt, félig az emlékezés imbolygó fényeitől megvilágított alakját" felidézi, soraiban már ez a főtéma szólal meg. A modern mitoszkutatás poklokra szálló tárnáiban Jung-féle ősképek régi titkokat újjászülő kultúrpszichologiájával kísérli meg az Álmos-monda elemeit megmagyarázni. Álmos, az álmok embere, a szakrális jelentőségű sámáni uralkodó, aki az Égi Szellem Atyát megtestesítő sasnak az állatősben jelképezett anyamatériára, az emse Emesére való leszállásából fogant meg, hogy népe számára a végzet emberévé, az égi küldötté váljék. Vele kezdődik a nemzetet vezérlő szent királyok sorsa, benne gyökerezik az uralkodóház szentsége, mint ahogy erről még a Névtelen is tudott. A régi mítikus hit azonban az új hazában hamarosan megüresedett. A Bizáncban már megkeresztelkedett Bulcsú horka barátja, Árpádházi Tormás 948 tavaszán Konstantinos Porphyrogennetos császárnak elmesélvén családja eredetét, hallgat ükapjáról, tehát nem hisz benne, mitosza számára nem egyéb énekmondók csácsogásánál. Az ősi hit eltünt, de a kereszt számára sem értek még meg a lelkek; a Szent István előtti magyar lélek veszedelmes ringása ez ó és új között. Szent István nagy országformálása meghozta a váltságot. Ennek jele, hogy az Álmos-monda egyes részei leváltak Álmosról és Istvánnak, ennek a másik szent aggastyánnak alakjához csatlakoztak. A magyarságnak ez az állásfoglalása a keresztyénség mellett százados előkészítés gyümölcseként ért meg, mert Krisztus tanítása a VIII. sz.-ban azon az egész területen, ahol a magyarság őseit kell keresni, annyira el volt terjedve, hogy hét püspökséget ismerünk erről a vidékről. Az ősi pogány képzetek azonban az Árpádházi királyok sorában egyszer még átszíneznek egy fejedelmi alakot. Lászlónak, a „csillagok közt fényességes csillag"-nak személyében a minden népek képzeletét megbabonázó nap-mitosz ragyog fel újra, és a szent királlyal lovagi vértezetben, a nyugatra leáldozó Csaba tér vissza, „eloszlatván az undok sötétséget". Az első fejezetek, mellyel Ferdinandy az Árpádok, majd mondai, majd történelmi színekkel ábrázolt alakjait festi meg rendkívüli megelevenítő erővel, kétségtelen könyve legérdekesebb részét képezik. A tudomány mennyiben fogadhatja el ezt a ködből, sejtelmekből, mondarészletekből előhívott látomást, azt a jövendő vallás- és őstörténeti kutatás hivatása eldönteni.

A másik nagy forduló, melyhez Ferdinandy ugyanilyen izgalmas érdeklődéssel közeledik: a reformáció korszaka. Pártok fölé emelkedése itt a legtiszteletreméltóbb, az olvasó alig tudja eldönteni, hogy vajon a szerző katolikus-e vagy protestáns. Szemlélődéseiből az Igazságot és az Istent kereső magyarság képe bontakozik ki. De ábrázolásában a nyugtalan istenszomj nemzeti szempontból való visszáját is megérezzük. Pázmány előtt úgy látszott, hogy az egykori egység protestáns színezetben áll helyre, mert a bihari ellenreformátor munkája előtt majdnem az egész magyarság a reformáció felé áramlott. A nagy prímás fordulatot, de csak fél fordulatot hozott, és épp ez volt a tragikus, mert a katolikus nyugat és a protestáns kelet végkép ketté vált. Pázmány miatt nem végezhetett a reformáció teljes munkát, de a katolikus jegyű egységet ő sem tudta helyreállítani, ettől kezdve kétfelé tekintő magyar arc van, a Bocskaié és a Pázmányé. A legmaradandóbb szakadás magyar és magyar között tehát nem a mohácsi vész után, hanem Pázmány felléptekor állott be. A nagy szellemi és nemzeti válságok mellett kisebb részletkérdésekre is ügyel a szerző, így érdekesen rajzolja meg II. Rákóczi György udvarának, Bisterfeld és Comenius körének a szerencsétlen fejedelem politikáját is irányító protestáns chiliasmusát.

Ferdinandy tíz elmélkedésbe, tíz szemléletes képbe összefoglalt magyar törté-

nete gondolatmenetének mindig plasztikus kiábrázolását csak néha erőtleníti el — érzésünk szerint — a túl sokszor és túlzott nyomatékkal hangsúlyozott kozmikus összefüggésekre való utalás. De az összképet magával sodró lendület hatja át, tele van ötletekkel, eleven meglátásokkal és bár néha új szempontokat iktat be a magyar történelem vizsgálatába, mégis mindenkihez szólóan világos. Könyvének szerepe sokak számára az lesz, aminek a szerző szánta; az értékek örök rendje felé megmutatja a magunk módjára megtalált utat. *Csabai István*

BORBÉLY LÁSZLÓ: A TENGER HŐSE. A NOVARA TÖRTÉNETE. *Cserépfalvi-kiadás.* Budapest, 1940.

A Protestáns Szemle hasábjain már többízben megemlékeztünk Borbély László ifjúsági regényeiről. Ha csupán ennyit tudnánk: Borbély László jó ifjúsági regényíró, már akkor is kötelességünk lenne ez a megemlékezés. Ezen felül azonban Borbély László egészen mihozzánk tartozik. Most újabb érv szólal meg a mellett, hogy megemlékezzünk legújabb ifjúsági regényéről. Ez a könyv igazi magyar református szellemben írt ifjúsági regény. Ilyennel pedig — sajnos— nem sokkal dicsekedhetünk.

Egy alföldi magyar gyermek: Ambrus Laci lelkében feléled a vágy a tenger után. Kereskedelmi tengerész lesz a „Jókai" nevű magyar hajón. Utazásainak leírása — mint az egész könyv — szórakoztatva tanítja az ifjúságot. Később haditengerész lesz a Novara gőzösön. Itt tűnik fel Horthy Miklós sorhajókapitány legendás alakja. Mindkét rész élvezetes és lenyűgöző olvasmány keretében vezeti be az ifjúságot a tenger és a tengerészet megszeretésének titkaiba. Ébreszti a tengerrel szembeni magyar felelősséget. A gályarabokról folytatott beszélgetés, az úrvacsorázó jelenet és még sok más jelenet, határozott hitvallás.

Saját vallásának mélységes szeretete, a másokénak tisztelő megbecsülése, megrendíthetetlen haza- és fajszeretet más nemzetiségüek tiszteletbentartásával, Ambrus Laci személyében az igazi nemes, lovagiasan gondolkozó magyar ifjút állítja eszményképül az olvasó elé.

A magyar ifjúság bizonyára önmaga teszi ezt a nagyszerű könyvet kötelező olvasmánnyá és a nemkötelező olvasmányoknak kijáró megbecsüléssel öleli szívéhez. *Makay Miklós.*

ÁCS TIVADAR: KOSSUTH PAPJA: ÁCS GEDEON. (Budapest, 1940.)

E könyv elolvasása után két dolgot nem értünk. Az egyik: miért kellett a címlapon Ács Gedeont, mint Kossuth papját feltüntetni? Valójában az emigrált baranyai református lelkésznek nem sok köze volt Kossuth Lajoshoz, közelebbről nem is igen ismerhették egymást, hisz visszaemlékezéseiben éppen csak néhányszor említi Kossuth nevét Ács Gedeon, akkor is lényegtelen üggyel kapcsolatban vagy általánosságban. Útjuk is eltért egymástól, Ács Kiutahia után Amerikában telepedett le, 1861-ben pedig kegyelmet kapott és hazajött. A másik kissé érthetetlen dolog: miért áll a címlapon az, hogy „Írta: Ács Tivadar", holott a kétszázhúsz lapos könyvnek legalább kétszáz lapján Ács Gedeon emlékirataiból olvashatunk szemelvényeket szószerinti idézetben és csak a fennmaradó néhány lap tartalmazza Ács Tivadar megjegyzéseit. Talán helyesebb lett volna így írni: Részletek Ács Gedeon emlékirataiból. Sajtó alá rendezte, vagy közzétette Ács Tivadar. — A közölt emlékiratrészletek egyébként igen érdekesek. Egy darab korkép ez a szabadságharc utáni emigrációból, még hozzá ízes, szép magyar nyelven, éles szemmel és keserű humorral megírva. Ács Tivadar hasznos munkát végzett, hogy felhívta a figyelmet erre a lappangó szellemi hagyatékra és így talán hamarosan kiadója is akad Ács Gedeon kb. kétszáz nyomtatott ívre terjedő kéziratos naplójának.

Bikácsi László.

Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. — Fel. v. Schlitt H.

SYLVESTER

PROTESTÁNS SZEMLE

10

TARTALOM:

Vasady Béla: **A magyar önismeret prófétája** (Széchenyi István születésének másfélszázados fordulójára) ● Gesztelyi Nagy László: **Gróf Széchenyi István és a reverzáliskérdés** ● Hegyaljai Kiss Géza: **Kálvin szíve** (vers) ● Újszászy Kálmán: **Ember és nevelés** ● Gaudy László: **Protestáns pedagógiai problémák** ● **Könyvek és írók**

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

FŐSZERKESZTŐ: **MAKKAI SÁNDOR** FELELŐS SZERKESZTŐ: **KERECSÉNYI DEZSŐ**

FŐMUNKATÁRSAK: **PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN**

1941. OKTÓBER **BUDAPEST** **L. ÉVFOLYAM**

III. Országos Protestáns Napok
Budapesten 1941. okt. 24.—nov. 7.

EVANGÉLIZÁCIÓ. — KONFERENCIÁK. — PROTESTÁNS IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI EST. — EGYHÁZZENEI ÜNNEPÉLY. — REFORMÁCIÓEMLÉKÜNNEP. — ISTENTISZTELETEK.

Felutazóknak 50 %-os vasuti kedvezmény

Kedvezményes elszállásolás

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

TŐKE LÁSZLÓ: Delio Cantimori: Eretici italiani — — 351
INCZE GÁBOR: Bod Péter önéletírása — — — — — 352

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyüjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őriz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).
Felelős kiadó: Szabolcska László.
A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.
A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.
A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.
Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.
Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG 1941. OKTÓBER HÓ 28-ÁN D. U. 6 ÓRAKOR BUDAPESTEN, A REF. THEOLOGIA DISZTERMÉBEN IX., RÁDAY-UTCA 28.)

IRODALMI DÉLUTÁNT

rendez a következő műsorral:

1. Elnöki megnyitót mond **Dr. Kapi Béla** püspök, m. kir. titkos tanácsos, a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság ü. v. elnöke.
2. Verseiből és műfordításaiból felolvas **Szabó Lőrinc.**
3. Novelláját felolvassa **báró Kemény János.**
4. „Új magyar ifjúság" címmel előadást tart **Zilahy Lajos.**
5. Protestáns költők verseiből szaval **Szeleczky Zita.**

Erre az irodalmi délutánra a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság tagjait és az érdeklődőket tisztelettel meghívja

A Z E L N Ö K S É G.

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG EGYHÁZZENEI ÉS HYMNOLOGIAI SZAKOSZTÁLYA az 1941. évi Protestáns Napok keretében 1941. október hó 28-án, kedden délelőtt 9 órakor az Országos Zeneművészeti Főiskolán

nyilvános egyházzenei felolvasó gyűlést

tart a következő tárgyrenddel:

1. **Árokháty Béla:** Történetiség és korszerűség.
2. **Vikár Sándor:** Az iskolai énektanítás, mint az egyházi zenei nevelés eszköze.
3. **Gárdonyi Zoltán:** Protestáns énekkari irodalmunk.
4. **Kósa György:** Bach J. S. zongoraművei.
5. **Peskó Zoltán:** A korálelőjátékok a liturgiában.

A 3. és 4. számú előadásokat az előadók példák bemutatásával (zongorán és orgonán) világítják meg.

A felolvasó gyűlésre a MPIT tagjait és az egyházi zene iránt érdeklődőket tisztelettel hívjuk meg.

Budapest, 1941. szeptember 23.

A Z E L N Ö K S É G.

A magyar önismeret prófétája

Gróf Széchenyi István születésének másfélszázados fordulójára.

Ma valósággal divattá kezd válni a magyar önismeret kérdése. Pedig a divattá válás még a divat kérdésével való foglalkozásra is fölöttébb veszedelmessé lehet. És még veszedelmesebbé válik ugyanez a magyar önismeret kérdésével való sablónszerű foglalkozás esetében. Épp ezért fölöttébb áldásosnak tekintjük azt, hogy ebben az évben van gróf Széchenyi István születésének másfélszázados fordulója s ez mintegy alkalmat ad nekünk a magyar önismerettel való foglalkozásra annak a prófétának a megvilágításában, akit saját kora nem értett ugyan meg, de akit ma mindenkinél jobban és mélyebben értékelhetünk. Mert amit Széchenyi tanít a magyar önismeretről, az annyira *időfeletti*, hogy — a nélkül, hogy divattá válnék — fölöttébb *időszerűnek* bizonyul. És vajjon, mi más volna az *időfelettiség*, mint éppen a *mindenkori időszerűség?!*

Nem mi vagyunk az elsők, akik *prófétának* valljuk Széchenyit. De bizonyára nem is az utolsók. Mert őt legtalálóbban csakugyan azáltal jellemezhetjük, ha prófétának nevezzük. Éspedig kifejezetten *a magyar önismeret* prófétájának. Prófétai tiszt az *előre mondás*. Az eddigi adottságok, események tanulságainak kérlelhetetlen levonása s ennek alapján a kötelességek és tennivalók parancsoló előírása. A próféta nem tanácskozik testtel és vérrel, hanem meglát, s nyomban parancsol és cselekszik. Cselekedete parancs és parancsa cselekedet. Ez volt a Széchenyi István legmagasabb értelemben vett küldetése is.

A *magyar önismeret* prófétája ő. Meglátta azt, hogy kétféle hazafiság van. Az egyik az *érdekhazafiság*, a másik pedig a *prófétai hazafiság*. Érdekhazafi a „száj-hazafi", prófétai hazafi a „tényhazafi". Érdekhazafi az, aki nagy gondot fordít ugyan arra, hogy „reformátori tisztében mind nemzeti, mind alkotmányos tekintetben vajmi pompás sikerrel" tudjon „procedálni", cselekedeteinek alaprugója azonban mégis csak a saját maga jól felfogott, egyéni érdeke, önző szeretete, „mert hiszen" — amint Széchenyi nem minden irónia nélkül, találóan megjegyzi — „mégis szeret valamit, s pedig legőszintébben s mindenek fölött, t. i. a hazát, vagy tulajdonkép — mert ugyan mi a puszta haza a benne lakó egyedek nélkül — a hazával mindig egybekevert saját drágalátos magát!" Ezzel szemben a prófétai hazafit három vonás jellemzi: a teljes önzetlenség s ebből folyóan a lelki függetlenség, a tisztán látás és végül — a bátor szókimondás, az építő korbácsolás és ami ezzel együttjár: mindennemű kockázatnak, ha kell, még a hazaárulás vádjának is a vállalása és alázatos elhordozása. Széchenyi Istvánt csak az értette meg igazán, aki felismerte benne az ily értelemben vett, az egyedül igaz, a prófétai hazafit.

Teljes önzetlenség és lelki függetlenség: ez a prófétai hazafi

első jellemvonása. Önzetlenség: minden egyéni érdek feladása s a nemzet és a haza, mondjuk így: a nemzeti közösség érdekeinek a szemelőtt tartása. A *ma* emberének ezt kevésbbé kell magyarázni. Már megtanulta a nagy leckét: *minden mindennel összefügg.* Egyéni sorsa a nemzet sorsával együtt alakul és a gondviselő Isten ajándékait csakis a nemzet sorsvonalának sajátos kígyózásán át teheti magáévá. Az önzetlenséggel párosul a lelki függetlenség: Széchenyi István nagy fájdalma volt, hogy a maga korában lelkileg független embert alig talált a magyar haza földjén. „Lelki független ember, összevévén minden rendbelit, hány van?" — kérdi egy helyen Széchenyi István. „Ki mer tiszta lélekismereti bátorsággal a honi előítéletek seregével szembeszállni, s hazafiait éppen ott támadni meg, ahol mint a nyavalyának gyökérhelye, a vágás legkínzóbb?" Széchenyi István volt annyira önzetlen, és volt annyira lelkileg független, hogy a maga korában kérlelhetetlenül vállalkozott erre. Megjárta a nemzeti önismeret poklokon át vezető útját és azt akarta, hogy e „magábaszállási műtételt" nemzetének minden egyes tagja végrehajtsa minél őszintébben és minél hamarább. Mert csak ettől remélte a magyar nemzet belső megerősödését és megújhodását.

Az *önismeretre* úgy tekintett, mint „minden emberi bölcseség legmélyebb sarkalatára". Más a tudás és más a bölcseség. Egy ponton azonban azonosul e kettő egymással: a leplezetlen, minden önámítást és illúziót kizáró, igaz önismeretben. Ehhez az önismerethez korántsem lehet csak úgy, máról-holnapra eljutni. Amint Széchenyi is mondja: „Valódi önismeretet csak úgy szerezhetni, ha azt minden nap, sőt minden órában keressük". Még inkább érvényes ez a követelmény a közösségek, közelebbről egy nemzet életében. Ahhoz, hogy egy nemzet megújhodhasson, felfelé ívelhessen és belső erőkhöz juthasson, mindenek előtt arra van szüksége, hogy saját magát leplezetlenül, minden önámítástól mentesen megismerje. „Ha igaz, — vallja Széchenyi István —, hogy egyedül az önmegismerés keserű gyümölcse által nyerheti el teljes egészségét az emberi lélek; s ha igaz, hogy egyedül ennek egészséges léte emelhet valamint embert, úgy nemzetet valódi hivatásának fényfokára: akkor ...ürítsük ki valahára, még mielőtt késő volna, az önismeret felette keserű — igaz —, de nemzeti javulásunkra jótékonyan ható, sőt elkerülhetetlenül szükséges serlegét fenékig! Mert csak akkor és előbb soha nem, lesz megvetve felüdülésünk igazi alapja."

Mi mindent jelent ez a nemzeti önismerés? Mindenekelőtt *a tisztán látásra törekvést.* A prófétai hazafi nem esik áldozatául a nemzeti majomszeretetnek, vagy amint Széchenyi nevezi, a „vakszerelemnek". „A hazaszeretetet sokan úgy képzelik — mondja ugyancsak ő —, mint Ámort, bekötött szemekkel. Így hátramaradást, hibát nem láthatnak, míg a sűrű kendő homlokuk körül; ha ez egyszer leesik, minden báj is egyszerre megsemmisül". A prófétai értelemben vett nemzeti önismeret tehát mindenekelőtt a faji, helyesebben nemzeti bűnök felismerésében jelentkezik. Széchenyi

nagy általánosságban négy ilyen kollektív bűnt fedezett fel a magyar nemzetben: a *hiúságot* s az ezzel rokon gőgöt, önhittséget, önámítást és öncsalást, a *vak lelkesedést* s az ezzel kapcsolatosan jelentkező kitartásnélküliséget, a reformokat is halogatni szerető *közrestséget* és végül az *irígységet*, amely uralomvágyat, civódást és pártoskodást szül. E nemzeti bűnök levetkezése nélkül, Széchenyi helyes látása szerint, nem lehetséges magyar megújhodás.

Széchenyi azonban nemcsak tisztán látta ezeket a nemzeti bűnöket, hanem ugyanakkar azok megmondására, a bátor szókimondásra is vállalkozott. S ezen a ponton lesz *kifelé* is nyilvánvalóvá az ő hazafiságának prófétai verete. Mert nem tekinthető prófétának a mindent látó, de ugyanakkor a mindent elnéző, megbocsátó és elhallgató ember. A próféta nemcsak felismer, de cselekszik is. És a prófétai szó minden esetben testet öltött cselekedet. Ilyen volt a Széchenyi István nemzetépítő korbácsolása is. Semmitől sem irtózik annyira, mint az ember- és a nemzetistenítéstől, a hizelgés mérgének akár a legkisebb mértékben is a honfitársak keblébe való csepegtetésétől. Épp ezért előítéleteket támad meg, balvélekedéseket gyengít és oszlat el, „a tudatlanság sokszori büszke szavát nevetséges hanggá iparkodik változtatni" s mindezt a legtisztább hazaszeretetből cselekszi, mert sohasem tudja elhitetni önmagával azt, „hogy előítélet, balvélekedés s tudatlanság alapja lehessen egy nemzet előmenetelének s boldogulásának".

A prófétai szókimondást elkerülhetetlenül nyomon követi a minden igaz prófétaságtól elválaszthatatlan *kockázatoknak a vállalása.* A prófétai hazafi, az érdekhazafiak, az egymást és önmagukat tömjénezni szeretők részéről a legelképesztőbb vádaknak és támadásoknak teszi ki tudatosan magát. De vállalja e vádak alázatos elhordozását. Nem retten vissza semmitől, mert önmaga küldetését épp abban látja, hogy az érdekhazafiak nyugtalanítása és leleplezése által magának a hazának használhasson. Széchenyi István is — amint maga is említi — „sokak által, kik csak nagy dicséretek és tömjén közt lelik üdvöket, egyenesen a hazaárulás legundokabb bélyegével illettetett", de ő azért mégsem szűnt meg „tartózkodás nélkül a nemzet szemére lobbantani az igaz szót". Mert az ő szemében magyarnak lenni nem valami fajbiológiai kényszerűség, hanem mindenekfölött ethikai követelmény. Ösztönösen megérzi ugyan, hogy neki is okvetlen „a legősibb hun fajból kell származnia", és ez már abból is kitetszik, hogy a svájci Alpesek legszebbi vidékein, vagy Olaszország leggazdagabb völgyeiben soha sem tudott úgy fölbuzdulni, átmelegülni s lelkesülni, mint hazája kopár pusztáin, de ugyanakkor vallja, hogy „ami magyar, mivel magyar, még nem helyes, hanem helyes és helytelen is lehet" s „a magyar szó még nem magyar érzés, az ember, mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi". A hazáját igazán szeretőnek tehát a *különb magyarságért* folytatott küzdelem az életfeladata. Nem könnyű feladat, sok-sok kockázattal jár, de azért mégis vállalnia kell. „Jó hazafinak lenni nehéz, de nem lehetetlen".

Nem lenne azonban teljes a Széchenyiről, mint a magyar önismeret prófétájáról nyujtani próbált vázlatos képünk, ha rá nem mutatnánk arra is, hogy ő nemzetének tagjaiban nemcsak hibákat, „ősi magyar vétkeket" fedezett fel, hanem ugyanakkor meglátta azokat a lehetőségeket, azt a „feltámadási erőt" is, amely bennük szunnyad és csak arra vár, hogy kifejlesszék, munkába lendítsék. „Hibáink sokak, de erényeink többek", — tanítja. — „És noha itt-ott rothadás jeleit mutatja is az igen keveset mozduló, századi restségétől elálmosodott és legyengült hon, egészséges azért mégis, egészségesb, mint sok más, tán szorító kötelékei által pirosb és így a mélyebben nem gondolkozók előtt egészségesbnek látszó nemzet, s mindenesetre elég jól van még, derék közremunkálónak állni be az emberiség legfensőbb céljának elérésére". „Csak magunkban a hiba, de egyszersmind magunkban is a feltámadási erő!" Néha más szavakkal, de számtalanszor ugyanezen kifejezésekkel hirdeti ezt nemzetének. Ő maga is elismeri, hogy nem egyszer ismétlésekbe esik, de azért mégis újra mondja, harsonázza ezt „honosi" felé, mégha „ütik, nagyon ütik is" ezért őt azok. Ő azonban nem tehet mást, mert „használni akar" és elhatározza, hogy e tanítása addig fog hangzani ajkáról, „míg az előttük axiómaként nem tűnik fel".

És Széchenyi tanításai azóta csakugyan a magyar önismeret iskolájának axiomatikus tételeivé váltak. Az axiómává váló igazságot azonban egy nagy veszedelem fenyegetheti: a magától értetődőség s ép ezért a megszokottá válás veszedelme. Amily mértékben enged e kísértésnek, ugyanoly mértékben veszít eredeti melegéből, átütő, exisztenciákat átforrósító valójából. Ezért is van szükség arra, hogy ez axiómák ismeretében mindig vissza-visszatérjünk ahhoz a személyiséghez, akinek élete, prófétai meggyőződése és „használni akarása" ez axiómáknak elindítója és éltető melegágya volt. Visszatérjünk ahhoz a „leghívebb" és „legnagyobb magyarhoz", akinek az ajkán a magyar önismeret valamennyi axiómája — *hitvallomássá* magasztosult. Vérével és életével megpecsételt hitvallomássá.

Széchenyi István születésének másfélszázados fordulója épp ezért nem puszta emlékezési, hanem egyúttal *megtöltekezési* lehetőség is mindnyájunk számára. Hitvalló magyarokká közülünk csak azok lehetnek, akik számára Ő minden időkre a magyar önismeret prófétájává magasztosult. *Vasady Béla*

Gróf Széchenyi István és a reverzális-kérdés

I.

Mióta ez a nemzet 1918—1919-ben ezeresztendős történelmének legválságosabb és legszomorúbb korszakát átélte, az azóta eltelt 21 esztendő alatt minden jó magyarnak az volt a vágya, hogy legyen ebben az országban komoly lelki egység, ne legyenek egyéni és osztályérdekek, még csak pártérdekek sem, hanem legyen egy felelősséget, önfeláldozást, munkát, áldozatot vállaló és ezt a nemzet oltárára önként adó nemzedék, amely testvért lát minden magyarban és nem választja el egyik magyart a másiktól felekezeti, vallási különbség sem, hanem mindnyájan egyet akarunk: ennek a megcsonkított, tönkretett, leigázott, megszégyenített ezeresztendős nemzetnek újbóli felemelését.

Ha visszaemlékezünk a huszas évek társadalmi és politikai mozgalmaira, akkor meglátjuk ezeknek a törekvéseknek a nyomait. „Concurrunt ut alant!" Ez volt a Rákóczi tallérok felírása. Összejönnek, hogy élesszék a tüzet. Összejöttünk mi is, jó magyarok, bármilyen felekezethez tartozunk, hogy élesszük a hazaszeretet, a feltámadás, a felemelkedés szent tüzét ebben az országban. Összehoztuk, felekezeti különbség nélkül, a Központi Sajtóvállalatot, a Keresztyén Nemzeti Ligát s egyéb intézményeket, hogy együtt legyenek mindazok, akik az ország fájdalmát átérezzük lelkünkön és ennek a fájdalomnak a keresztje alatt jobb jövőért harcolni és dolgozni akarunk.

Köztudomású, hogy a hívő ember hazáját is jobban tudja szeretni, ezért mennél jobb református, vagy katolikus valaki, ítéletünk szerint, annál jobb magyar kell, hogy legyen. Ez azért is fontos, mert ma, amikor az ország területének megnagyobbodása folytán, az új európai rendbe beilleszkedés előestéjén, új kötelességek és feladatok állnak előttünk, nem az ellentétek szítása, hanem azok kiküszöbölése, az összetartó szeretet erős köteléke kell, hogy vezessen és fogjon össze ismét bennünket. Egyetlen erőforrás ebben az országban az összetartás, a vállt vállhoz szorítás, minden magyarok összefogása, hogy ezen a földön új élet tudjon fakadni. Ezért a jobb jövőért választotta a halált gróf Teleki Pál, aki vérével pecsételte meg az érte folyó munkát és küzdelmet.

II.

Amikor gróf Széchenyi Istvánnak a reverzális-kérdésben elfoglalt álláspontját itt tárgyalni kívánom és egy pillanat alatt átszaladok gondolatban azon a sokoldalú munkán, alkotáson, íráson, munkakezdésen, önfeláldozáson, egészen haláláig, amely Széchenyi

útját jelzi s azt kell mondanom, hogy az alatt a 25 esztendő alatt, amelyben Széchenyi nyomta rá bélyegét a reformkorszaknak az idejére, nem volt még ember, aki tettekkel, propagandával, munkával, alkotásokkal, a nemzet ébresztésére irányuló rengeteg elgondolással, egészségének, vagyonának, életének feláldozásával annyit tett volna egy nemzetért, mint amennyit Széchenyi István tett. Rengeteget írt, könyveket, röpiratokat, naplót, cikkeket; propagált, dolgozott, vitatkozott, polemizált és alkotott, embereket hozott össze, utazott külföldön és itthon s ha mindezt összevesszük s az ő tevékenységi körét összecsoportosítjuk, elmondhatjuk, hogy világviszonylatban sem igen akad hozzá hasonló. Azt kell mondanunk, hogy — Nietzsche szerint — ő valósággal Übermensch volt, aki törékeny fizikumában, isteni küldetés szikrájától megérintve, végezte azt a hatalmas munkát, azt a szörnyű tevékenységet, amely előttünk áll. Nincs a gazdasági, politikai és társadalmi életnek olyan területe, ahol az ő munkájának nyomát közvetlenül, vagy közvetve ne éreztük volna. Az a prófétai lélek pedig, amely őbenne dolgozott és hatott e negyedszázad alatt, egészen csodálatos. Ő valóban egész nemzetet hordozott szívében és e nemzetnek minden baja és fájdalma átvonaglott és átviharzott az ő lelkén és ott érezte minden utolsó jobbágynak, minden kis parasztnak a nyomorúságát és fájdalmát s azt összpontosítva érezte át lelkén. Ez hajtotta, űzte őt arra, hogy ebből a magyar fajtából kiküszöböljön minden ellentétet és egységet hozzon össze, amely egység tud csak alkotni, teremteni és tudja a nemzeti újjászületést előkészíteni.

Érdekes, hogy Széchenyi István a reverzális kérdéssel is foglalkozott, mint olyan ütközőponttal és elválasztó kővel, amely a magyarokat, a protestáns és katolikus magyarokat, szembeállította egymással. Ő hívő, buzgó, mélységesen vallásos magyar volt, de nem tudta megérteni, hogy ilyen kérdések hogyan választhatják el a protestáns és katolikus magyarokat egymástól?!

III.

Széchenyi István valóban a legnagyobb magyar volt, amint őt Kossuth Lajos 1840. november 19-én Pest vármegye székházában nevezte és valóban rajta tartotta a kezét a nemzet életének ütőerén, mert alig van olyan közéleti kérdés, amely a nemzet életét, boldogulását, fejlődését, jövendőjét érinti, hogy abban ne hallatta volna szavát, ne írt volna, ne levelezett volna, ne agitált volna és ne volnának javaslatai idevonatkozólag. Különösen sokat foglalkozott azokkal a kérdésekkel, amelyek a magyarság erejét, fejlődését, összemunkálását, erőinek kifejtését s a nemzeti célok megvalósítását szolgálják. Fájt neki minden olyan kérdés, amely a nemzet egyes társadalmi rétegei közé éket vert, lett légyen az a nemesség, vagy jobbágy, református, vagy katolikus, gazda, vagy iparos, mert ő az egyetemes nemzeti érdekeket nézte és ellene volt minden olyan törekvésnek, amely az egységet, összeműködést, a jövendő építését megzavarni akarta.

Így szinte érthető, hogy Széchenyi István a reverzális kérdéssel is foglalkozott, mint amely akkor, a reformkorszak idején, meg akarta bontani a nemzet sorait, éketverve — egyes püspökök elítélendő lépése következtében — a keresztyén vallásfelekezetek hívei közé, éppen abban a korban, amikor a protestánsok legjobbjai együttharcoltak katolikus világi férfiakkal és belátó, haladó szellemű kat. főpapokkal az új Magyarország alapjainak lerakásán, a veszélyek elhárításán, a nemzet egyetemes érdekeinek felszínrehozatalán s a nemzet összes erőinek kifejtésén.[1]

Ennek a nyomát számos helyen megtalálhatjuk Széchenyi munkáiban.

1826. február 28-án kifejtette szabadelvű egyházpolitikai nézeteit a türelmetlen papság nagy szörnyűködésére.[2] Meg is gyanusítják, hogy eszközül hagyta magát felhasználtatni a kálvinisták által. Írja március 9-én: „egyelőre a lelkiesméretek szabadságának megvédésére kelle szót emelni s orvosolni a protestánsok sérelmeit".

Az 1832—36. országgyűlésen március 9-én a vallási sérelmek kerültek tárgyalásra s kijelenti, hogy az 1791. évi 26. törvénycikkek meg vannak sértve, hogy ez jó volt-e, vagy nem, most nem vizsgálja, hanem csak arra emlékeztet, hogy három millió vár arra, hogy ez kedvezően intéztessék el. Ugyane tárgyban később ismételten felszólal. Ez a t. c. azt bizonyítja, hogy mily nemes elszánással viselkedtek elődeink s minket arra int, hogy alábbvalók ne legyünk náloknál. Nem tudja, merre fog eldőlni a többség, de reményli, hogy el fog fogadtatni az izenet, ha pedig reménnyének ellenére mégis visszautasíttatnék az, úgy ha van e földi életnek némi összeköttetése a másik élettel, ő azt kívánja, maradjon mai szavazatának akkorra is nyoma, midőn ő maga nem létezende többé. Ezért ez esetben a naplókönyvbe beiktattatni kéri, hogy Széchenyi István ezen végzést minden erejével hátráltatta. (Hangos és huzamos éljen).[3]

1833. március havában vallásügyben tett többszöri felszólalásával — a püspökök kivételével — magával ragadta egész hallgatóságát. Egy ilyen alkalommal, mint vívmányt lehet feljegyezni, hogy az elnök a szavazatoknak nem ponderálása, hanem numerálása után a többség akarata szerint mondotta ki a végzést. Ez ugyanis a reverzálisok eltörlése ügyében volt március 27-én, ahol 32-en szavaztak 23 ellen.

1836. április 30-án, általában ebben az időben hét izenetváltással próbálták a követek a vallásügyi sérelmeket orvosolni.[4] Széchenyi e kérdésben mindig a legelőrehaladottabb álláspontón volt. Nem is vonták meg tőle barátságukat az egyházi rend oly

[1] Egyes róm. kat. püspökök ugyanis megtagadták az egyház áldását attól az egybekelendő pártól, kik leendő gyermeküknek kat. vallásban nevelése ügyében nem kötöttek megállapodást. Ilyen irányú utasítást adtak kerületük papjaihoz is.

[2] Zichy Antal: Gróf Széchenyi István életrajza. I. kötet. 221. lap.

[3] Zichy Antal: Gróf Széchenyi István beszédei. 110—111. lap.

[4] Zichy Antal: Gróf Széchenyi István életrajza. I. kötet. 357. lap.

felvilágosodott tagjai, minők Albach Sanisló, a szerzetes hitszónok és Lonovich prelátus, a későbbi egri érsek voltak, míg maga a nádor és fenséges neje folyvást rokonszenvvel kísérték ezirányú törekvéseit.

Ugyane kérdésben március 27-én is felszólalt Széchenyi István. Dessewffy Aurél március 27-én beszédében az eddigi reverzálisokat meghagyatni javallja két kivétellel: 1. ha panasz tétetik irántok, őfelsége megsemmisíthesse. 2. Ha ott, ahol 7 évesnél idősb gyermek nincs, visszavonják, ez erőtlenné válik. Ezen az ülésen történt, hogy Széchenyi s a vele tartó szabadelvű pártok csatát vesztettek, Széchenyi feljegyzése szerint a reverzálisok ellen szavaztak 32-en, mellette 23-an, ú. m. 11 főpap és 12 világi. Itt Széchenyinek a nádorral bizonyos vitája volt s végül is ezt mondotta: „Személyes véleményemet a nádor sokkal bölcsebb véleményének alája vetem; de eszerint egy új szempontból kelletvén a dolgot tekintenem, kinyilatkoztatom, hogy bár fundamentális legyen is azon törvény (1791. 26.), én nem hittem, nem hiszem s nem is fogom azt hinni, hogy az előkor annyira megköthesse a mi kezeinket, hogy mi élők ne javíthassunk többé azon a bajon, melyet a koporsóbazártak nem látnak, nem éreznek s ha látnák és éreznék, bizonnyal ők is javítani sietnének".[5]

Ez a vereség Széchenyit annyira elkedvetlenítette, hogy egy évnél is tovább távoltartotta magát az országgyűlés tárgyalásaitól.

1840. március 11-én a vegyesházassági ügy a váradi és rozsnyói püspökök körlevele kapcsán ismét szőnyegre került. Ekkor mondja Széchenyi: Nem akarom, hogy a Háznak két része vallási dolgokban úgy álljon egymás ellen, mint az olló két éle. Sokan nem kalkulálják, hogy ennek mi effektusa lehet stb.

Április 11-én a vegyesházasság-ügy ismét nagy hullámokat ver. Itt már egész viharos volt a gyűlés, de a főpapok semmi sérelmet nem konstatálván, a királyhoz semmi felterjesztésnek szükségét nem látták. Ugyanígy beszélt Kopácsi hercegprímás is. Ekkor mondta Széchenyi: „E tárgyban még nem szólottam, mert mindig annak valami módoni elsimítását reménylettem. Egyes esetek könnyen keserűségre vezethetnek. Én is tudakoltam magamban, miért, mi okból történt és éppen az országgyűlés előtt, azon kellemetlen eset, mely a fennforgó felette kényes esetnek nemző oka. Valóban csodálkoztam, milyen önmegtagadásra iparkodtak mosni a nagyméltóságú clerust, annál inkább elfeketítéték magukat. Minthogy azon tettét az érintett nagyérdemű püspöknek, melyet annyira mentettek, a jelenvalók közül egy sem kezdé és egy sem utánozta. Most azonban — t. i. Széchenyi a kérdésről senkivel sem beszélt — midőn az mondatott itt ki, hogy a kérdésben levő eset sem betűszerint, de még szellemileg sem sérelmes, — most midőn a nagyméltóságú clerus, mintha valami új elvet akarna felállítani és megnyerni, a váradi tettet sanctionálja és az egész kérdést tűhegyre állítja, mikép alkalmasint minden püspök az országgyűlés

[5] Zichy Antal: Gróf Széchenyi István beszédei. 114. lap.

bevégeztével az adott példát követni szándékozik, ott hallgatni többé lehetetlen".

„50 évig gyakorolta — folytatja Széchenyi — a magyar clerus vegyes házasságokban azon áldást, melyet a váradi püspök most egyszerre megtagad. Ugyan mily ürügy alatt? Az alatt, hogy az áldás nem szükséges, annak nem adásával a házasságok éppen nem gátoltatnak. Istenért!? Nyuljunk kebleinkbe, tegyük fel ezen esetet, hogy egy atya egybekelendő gyermekétől megtagadja az áldást, azt állítja, mikép ő nem gátolja az egybekelést: valjon el fogjuk hinni, hogy az nem gátlás? És így bánik a nagyméltóságú clerus vegyesházasságainkban. Az mondatik itt, hogy a váradi eset nem okozott aggodalmat. Ez meglehet, prímás-herceg!, hogy az érintett eset nem gerjeszt aggodalmat az indifferensekben: de mi, kik mint buzgó katolikusok, vallásunk tiszta szellemében imádjuk az Istent, mi valóban aggódunk s hogyne aggódnánk. Kérdem, ha egy 50 évig törvényes szokás nem az egész clerus, de csak egyetlen egy püspök által minden ok nélkül egyszerre megváltoztatik? Mit gondoljunk mi arrul, hogy miután 50 év lefolyta közben megáldotta a kat. clerus a vegyesházasságokat, most egyszerre áldását adni többé nem akarja? Én dogmákhoz nem tudok, nem is kívánok azoknak tömkelegébe bocsátkozni: de tudom, hogy Krisztus Urunk áldásával nem fösfénykedett, mert még ellenségeit is megáldotta, sőt azokat is, kikben — mint mondják — a gonosz lélek lappangott. Ugyan miért nem követik ezt lelkipásztoraink is?"

Majd válaszol a szatmári püspöknek az 1791. évi 26. t. c.-kel kapcsolatban elhangzott felfogására s hangsúlyozza, hogy e törvény a reciprocitás elvét kívánta felállítani, most ismét az egyszer kelletlen törvény némi szavainak magyarázgatása által reményli fenntartani, sőt nagyobbítani hatalmát, minthogy a clerus soha meg nem szűnik militáns lenni. Majd válaszol a torontáli főispánnak, ki azt mondotta, hogy nem való ez a tárgy országgyűlés elé. Mit? — kiált fel Széchenyi —, az nem lenne az országgyűlés elébe való, ami a fél országot forradalomba hozta? Ha ez áll, akkor jobb: inkább nem is tartanunk országgyűlést többé.

„Ezeket előrebocsájtván, mondja Széchenyi, röviden odaszavazok, hogy a karok és rendek üzenetét egész kiterjedésben pártolom: ha ettül azonban elüttetném, Komárom vármegye örökös főispányával szavazok, kérvén a nagyméltóságú clerust, hogy áldásaikkal szűkkeblűen ne fösvénykedjenek, mert bizonyára így felette könnyen megeshetnék, hogy rájok is az Istennek áldása felette gyéren szállna." Végül is a többség a komáromi főispán nézetét fogadta el.[6]

Széchenyi mondotta egy alkalommal „az apostoli magyar király mindig meg tudta magát constitucionális nemzetével együtt óvni Romának suprematiájától. A főméltóságú clerus status in statu sohasem volt és soha nem is lehet. Amily arányban fejlede-

[6] Zichy Antal: Gróf Széchenyi István beszédei. 175. s köv. lapok.

zik hazánk alkotmányos szelleme, annál tűrhetetlenebb leszen egy külső hatalomnak ilyes befolyása nemzetünkre. Hol a törvény a nemzetet még fejedelmének önkényétől is biztosítja, miként lehessen idegen önkénynek alávetve?"[7]

Zichy Antal írja:[8] Az 1843—44. országgyűlésen, amelyen Széchenyi utolsónak vett részt, mint a főrendiház tagja, a vallás ügye, vagyis a vegyesházasságok kérdése tartotta lázas izgatottságban az országot. A katolikus papok Rómából nyert utasítás folytán megtagadták az áldást ily házasoktól, hacsak a felek térítvényt nem adtak a gyermekeknek katolikus hitben leendő neveltetésükről A megyék sérelmet láttak ebben s a plébánosok erőszakosságaira súlyos büntetést alkalmaztak, aztán felsőbbségeikre, magára a prímásra, kiket honárulási vádakkal, hivatal- és jószágvesztéssel fenyegettek meg. Szeptember 5-én a reverzálisok kérdésében hosszabb beszédet tartván, a sola salvifica gyűlöletes értelmezése ellen tiltakozik s hozzáteszi, hogy: minden ember a maga útján küzdjön magasb lénye felé és hogy olyan nagy kábultságok, minő az, hogy csak egyetlen ösvényen lehetne Istenhez eljutni, idő multával bizonnyal rektifikáltatni fognak.

1843. július 11-én ismét szóbakerült a vallásügy kérdése. Széchenyi mondja: a keresztyénség tiszta szellemében én mindenekelőtt türelmes, de nemcsak szóval, de tettleg vagyok türelmes. Ennélfogva minden felekezetűeket tisztelvén, tisztelem annál inkább az evangélika vallásúakat. Föl is szólottam e szerint mellettük mindenkor és föl fogok szólni mindaddig, míg a reciprocitásnak elve nemcsak szín, de lényeg szerint kivíva nem leszen; minden, ami innen marad, keblem vágyát kielégíteni nem fogja.

Szeptember 5-én ismét szóbakerül a reverzális kérdés, amikor Széchenyi ezt mondotta: az eddigi tárgyaltatás között különösen két igazság tűnt fel előttem: első, melyet tegnapi napon gróf Pálffy József előadott, t. i., hogy nem vagyunk többé azon időkben, hol a vallásokat rabláncokba lehet kötni, másik: melyet gróf Teleki László előhozott, hogy itt e helyen nem úgy állunk, mint egy vagy s más vallásnak felekezeti, de egyenesen törvényhozók. Nem lehet egy vallást sérteni, mely létez és létezni fog, csak annyiban, amennyiben annak külső gyakorlata össze nem ütközik a státus szociális céljaival.

Részemről azon esetben vagyok, mert én nem tartom egészen törvényeseknek a reverzálisokat, hanem azok éppen nem törvénytelenek, egyébiránt ez oly intézkedés, amely néhány év alatt magától fog megszünni. Most még csak arról van kérdés, hogy mit hoz a törvényhozás ilyen heterogén vallások között?

Másnap, szeptember 6-án újból szóbakerült ez a kérdés, amelyen Széchenyi ismét felszólalt.[9]

[7] Kovács Lajos: Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve. 1846—48. I. kötet. 181. lap.

[8] Gróf Széchenyi István életrajza. I. kötet. 544. lap.

[9] Zichy Antal: Gróf Széchenyi István beszédei. 285. s köv. lapok

IV.

Nagyon érdekes az, ami a reformkorszakban és azután egészen 1867-ig a nemzeti élet különböző területein a protestáns és katolikus vezetőkörökben tapasztalható. Deák Ferenc és Széchenyi István, mint hívő katolikusok, egyaránt ítélték el a reverzális harc megindítását és 1859-ben a protestáns pátens ügyében a leghívőbb kat. főurak foglaltak állást a protestánsok mellett, mert tudták, hogy ebben a pátensben nem a protestáns vallás fáj a beolvasztó törekvéssel operáló Habsburgoknak, hanem a protestánsok kemény magyarsága az, amelyet megtörni akartak. Széchenyi István ebből a szempontból fogta fel a reverzális kérdést, ezért ítélte azt el annakidején, mert úgy tudta, hogy a protestánsok jó magyarok és nincs szükség arra, hogy dogmatikai kérdésből ellentétet okozzunk a protestáns és katolikus magyarok között. Természetes, hogy minden katolikus ügyet, amely egyúttal a nemzeti életnek, a magyarságnak az ügye, minden protestáns mindig támogatott és támogatni is fog.

Így kell látni azt is, hogy Széchenyi István is, mint hívő katolikus ember állt ki a protestáns érdekeket sértő reverzális kérdés ellen.

Gesztelyi Nagy László

Kálvin szíve

Cor meum velut mactatum
Deo in sacrificium offero!
(Kálvin jelmondata)

Égő szívet emel fel a karja,
Égő szívét Isten felé tartja,
Égő szíve minden érzésével
Emelkedik a világ fölé fel,
Míg a lelke egy új himnuszt zenghet:
— Áldozat az én szívem Istennek!

De mily messze, míg eljut odáig,
Földi porból égi magasságig.
Noyon, Páris, Bourges, Orleans meg Genf
— Várja Strassburg, hova száműzve ment —
S égnek vele mindenütt a lelkek:
— Áldozat az én szívem Istennek!

Árvaság, gond, számüzetés, tusa
Közben egyre nagyobb lesz Krisztusa.
Bölcs fej, tudás, sugárzó ismeret
Hegy ormáról csillagokra vezet
S érzései győzve szárnyra kelnek:
— Áldozat az én szívem Istennek!

Máglya lobban s ömlik a vérpatak,
Égetik az igéért holtakat...
Kálvin kél a hívek oltalmára:
Tanítás a keresztyén vallásra.
Vele vallják, akik halni mennek:
— Áldozat az én szívem Istennek!

Tanítás a keresztyén vallásra —
Így lesz lassan milliók vallása.
Tisztul lelke, ki könyvét olvassa,
Szívek tüze lángol fel magasra.
Hite nyomán hitvallók erednek:
— Áldozat az én szívem Istennek!

Száműzöttjét Genf is visszahívja:
Égi harcát jöjjön s tovább vívja.
Rendtartása lesz Genfben új élet,
Szentlélek hoz bűnre idvességet.
Templomok és iskolák megtelnek:
— Áldozat az én szívem Istennek!

Iskolája világító tornya
Igéit öt világrészre szórja...
S néma lesz az ige harsonája,
Sírba roskad Krisztus kapitánya.
Égő szívét nyujtja fel a mennynek:
— Áldozat az én szívem Istennek!

Alkony ragyog a genfi kert fáin,
Május napján száll az égbe Kálvin.
Zsong körülte angyalok tábora,
Ömlik rá az örök fény zápora
S az Úr trónján új éneket zengnek:
— Áldozat az én szívem Istennek!

Hegyaljai Kiss Géza

Ember és nevelés

Nevelés csak ott van, ahol szellem van. Máshol nincs.

1. A nevelés tehát a szellemhez kötött. Szellem nélkül nincs. Elválaszthatatlan tőle a szellem, de ő is elválaszthatatlan a szellemtől.

Az, hogy szellem és nevelés elválaszthatatlanok, annyit jelent, hogy az emberi életben elválaszthatatlanok. Ennek oka abban van, hogy a nevelés kizárólag az emberhez kötött, az emberen történő kategória. Ha a szellem az ember felé fordul, ez mindig a nevelésen át, a nevelésben történik. Ha van nevelés, illetve ahol van nevelés, mindenütt a szellemet tételezi fel, mint szükséges előzményét. Szellem nélkül nevelés nincs, mint ahogy szellem sincs az emberre vonatkoztatva nevelés nélkül. A szellem jelentkezése mindig nevelői tevékenység következménye, nem pedig természetes folyamat az emberben, de ez a nevelői tevékenység csak ott van és annyiban van, amennyiben a szellem az ember felé fordul, az emberre irányul. Az emberre irányultsága nem történhetik másként, mint a nevelésben. A nevelés a szellem emberre irányultságának egyetlen lehetséges formája.

Szellem és nevelés ilyenforma egymáshozkötöttségéből következik továbbmenve az, hogy a nevelés nemcsak szellemhez kötött tevékenység, hanem szellemi karakterű tevékenység. A puszta egymáshoz kötöttség ugyan még különböző karaktert is leheségessé tenne. Ellenben az a tény, hogy nevelés csak ott jön létre, ahol a szellem az emberre irányul, azt is magában foglalja, hogy másutt nem is jöhet létre. Csak a szellemnek ebben az emberre irányultságában van, tehát tisztán szellemben fogant, azaz szellemi karakterű kell, hogy legyen. A nevelésben mindig a szellem tevékeny, a szellem fordul az emberhez, a szellem szólítja meg az embert. A nevelés a szellem munkája, a nevelésben a szellemnek az emberre vonatkoztatva mindig nevelő tevékenysége folyik, röviden: a nevelésben a szellem nevel.

Ha csak a szellem nevel, akkor ő az egyetlen igazi nevelői hatalom. A szellem mellett más nevelői hatalom nem lehetséges. Más, mint a szellem nem nevelhet.

Nem nevelhet a táj, vagy a környezet, illetve ha nevel, csak annyira nevel, amennyi benne a szellem, amennyi a tájban, vagy a környezetben a szellem emberre irányultságának, tehát már a szellem nevelői aktusának következménye. Ha tehát tájnak, vagy környezetnek nevelői hatásokat tulajdonítunk, ezek csak annyira lehetségesek, amennyire a táj, vagy a környezet „szellemiesültek". Másképen kifejezve táj és környzet éppúgy, mint bármely más tényező csak annyira nevelnek, amennyi bennük a kultúra, amennyire kultúráltak. Csak a kultúrtáj és a kultúrkörnyezet nevel. Nevelői hatások csak belőlük áradnak az ember felé, mégpedig mennél kultúráltabb a táj, vagy a környezet, annál nagyobb mér-

tékben. A „természet" csak annyira nevel, amennyi benne a szellem; ha ideálisták vagyunk, így is mondhatjuk: amennyi szellem az emberről reá vetítődik. Ha ez a vetítés valamiért nem sikerül, már pedig nevelés nélkül, azaz a szellemnek reám, emberre irányultsága nélkül nem sikerülhet, akkor a természet sohasem nevel. A mezők lilioma és az égi madarak serege csak akkor nevel, ha előbb elhangzik a tanítás: „Tekintsetek az ég madaraira és a mezők liliomaira..." Enélkül a szellemmel való telítődés nélkül a természet éppen a nevelésben rejlő tendenciákkal ellentétes erőket szabadít fel az embrben és ezeknek megfelelő cselekedetre, életre késztet. Ezért a természethez menekülés gyökerében nem egyéb, mint a szellem elől menekülés. Az Írás nyelvén szólva: az Isten közelségéből a fák sűrű lombjai közé rejtőzés, mint ahogy azt az első emberpár az eset után tette. A szellemmel szemben a „homo naturalis" erősítése, a transzcendenssel szemben az immanens test és lélek embernek várat építés, a magasságok metsző szelének magunkrabocsátása helyett a mélység lágy ölén elpihenés.

2. De miért köti magát a szellem a neveléshez?

Útmutatóul szolgál ennek a kérdésnek megoldásához, annak látása, hogy mikor történik szellem és nevelés között ez a kapcsolat? Kizárólag csak akkor, ha a szellem az emberre irányult. A nevelés a legbiztosabb jele annak, hogy az ember a szellem ostromának van kitéve, hogy a szellem helyet akar foglalni az emberben és úrrá akar lenni felette.

A szellem lényegéből azonban az következik, hogy a szellem csak a szellemre, azaz csak önmagára irányulhat. A szellem arccal önnönmaga felé fordult, minden tevékenysége önmagára koncentrált és így a kétségtelenül meglevő emberre irányultsága, mivel az ember lényegében nem szellem, nem lehet más, mint eszközi természetű. Csak útja, vagy módja a szellem önmagára-irányultságának. Nem cél, hanem csak feladat az egyetlen célnak elérésére, a szellemnek önmaga-megvalósítására, önfenntartására.

A szellem egyetlen tevékenysége, illetve valamennyi tevékenységének egyetlen értelme ez az önmaga fenntartása az emberben. A szellem önfenntartása nem egyéb, mint világának, életmezejének kitágítása az emberben. Csak ebben a tevékenységében, amellyel életmezejét, világát folytonosan tágítja az emberben, él igazán, azaz tartja fenn magát a szellem.

Ha az emberről, mint a szellem életmezejéről beszélünk, akkor ember alatt, mindig az egész emberi organizmust, azaz az embert mint organikus egységet értjük. Az ember, mint organikus egység azonban mai, a keresztyénség ismert terminusát használva, „esetutáni" állapotában, nélkülözi a szellemet. Az embernek nem tartozik a mai „természetéhez" a szellem. De, hogy valamikor hozzátartozott s hogy újra hozzá kell tartoznia, annak legfőbb bizonysága éppen a szellemnek az a tulajdonsága, hogy önmaga fenntartásában, azaz terjesztésében az emberre kényszerült,

ami azt jelenti, hogy az embernek mostani természetéből folyó szellemnélküli, vagyis szellemet elejtett állapotában is ebben az emberben kell életét fenntartania. A szellem önmagában hontalan. Bujdosásra kényszerült uralkodó. Az „eset"-ben lett törésnek tartalma éppen abban van, hogy szellem és otthona között megszakadt a kapcsolat. A szellem nélkül az ember természeti emberré lett. Transzcendensnek és immanensnek csodálatos egysége összetört benne és az emberi organizmus test, lélek és szellem egysége helyett testnek és léleknek egységére szűkült. Ebben a leszűkített létében is megmaradt azonban zárt egységnek, úgyannyira, hogy ha a szellem újra el akarja foglalni benne a helyét, ezt csak erőszakosan, az emberi egység mai formáját szétfeszítve, abba betörve, azt megszállva érheti el. A szellemnek ez a maga helyét az emberben újra biztosító tevékenysége történik a nevelésben. A nevelés így a szellem életének lehetségesítője s mint ilyen: ostrom, előretolt állás, fegyver a szellem kezében az ember ellen, de nem az ember kárára, hiszen benne az ember restaurálásáért, egy gazdagabb és „eredetibb" egység visszaállításáért folyik a küzdelem.

Amikor azt mondjuk, hogy a nevelés a szellem életének, (az igazi életnek, nem pedig a vegetálásnak, hiszen a szellem az ember nélkül, mint a földönfutó uralkodó ország nélkül csak vegetálna), lehetségesítője, ezzel nem állítjuk azt, hogy a nevelés magában foglalja, magában rejti, vagy hordozza a szellemet. Hogy a szellem mindig a nevelésen át irányul az emberre és máskép nem is irányulhat, nem jelenti azt, hogy a szellem az ember számára adva van a nevelésben, vagy éppen hogy a szellem a nevelésben él. Nem benne él a szellem a nevelésben, hanem csupán helyet készít vele magának az emberben, azaz nem benne, hanem a nyomában jelentkezik. Nem a nevelésben kerül kontaktusba az emberrel, hanem ha megszületik, illetve helyreáll a kapcsolat közte és az emberi organizmus között, ez mindig csak a nevelés nyomán, a nevelésre következik, mint annak eredménye, vagy gyümölcse.

A nevelésben semmi ellen sem kell annyira küzdenünk, mint az ellen a kísértés ellen, hogy a nevelést magát a szellem hordozójának tekintsük, azaz olyannak gondoljuk, mint amiben egyedül él a szellem. A nevelésben nem él a szellem, csak életakaratát bizonyítja meg benne s az emberre való igényét dokumentálja. A nevelés tehát nem ura a szellemnek, aminek a szellem ki van szolgáltatva, hanem ő a szolga és a szellem az úr. A nevelés csak „tehné", „művészet", eszköz, ám sohasem az ember, hanem mindig a szellem kezében. Önállósága nincs. Létjogosultsága sem tarthat tovább annál a pontnál, amelyben rajta keresztül, vagy vele sikerült a szellemnek a maga célját elérnie, azaz behatolhatott az emberbe. Ez így van az egyes emberre vonatkoztatva, de ennek így kell lenni akkor is, ha az emberiség egészét tekintjük. A nevelésnek csak addig van szerepe az emberiség életében, amíg a teljes emberiség a szellem uralma alá nem kerül

ismét. Tehát csak „között" karakterű az „elveszett paradicsom" és az eljövendő „új ég és új föld" között. Csak következménye egy törésnek, velejárója egy ennek nyomán támadt „Zwischenstádium"-nak s mint ilyen, ennek leglényegesebb jegyét: az átmenetiséget kell hogy hordozza magán.

3. Ha a szellem a nevelésben tör be az emberbe, akkor ebből következik, hogy a nevelés nem fejleszti a szellemet az emberben és nem is az emberből fejleszti ki azt. Nem fejleszti, mert hiszen a nevelésnek nem az a feladata, hogy bármit is kifejlődéshez segítsen. A szellem fogalmától különben is teljesen idegen a fejlődés fogalma. Ennek a ténynek el nem fogadása volt az ember alapvető tévedése s mint ilyen, ősi egysége széthullásának az oka. A törés, az „eset", vagyis az az „X", ami mindent megmagyaráz abból, ami ma az emberrel történik, szintén azon a félreértésen alapszik, hogy a testében napról-napra erősödő, a lelki életében maximális fejlődési lehetőségeket megsejtő ember a szellemet is többre akarta erőszakolni. Már pedig a növekedés az emberi egységnek csak egyik természetére, az immanensre érvényes kategória. Nőni csak a természet nő. A szellem kész, befejezett egész és éppen ebben van a karakterisztikuma a ma csak természeti emberrel szemben. Mint ilyen kész, „plérómatikus" hatalom lép fel az embernél s mint ilyen, akarja kiterjeszteni életmezejét benne. Nem azért kell tehát neki ez az életmező, hogy abban további növekedéshez jusson, hanem hogy ezáltal azt, ami benne készen, azaz teljességben megvan, az emberben elhelyezze, vagy bele „kihelyezze". A szellem mindig „pléróma", teljesség s a nevelés a szállásesinálója. A szellemnél csak igényről s ebből folyó feszítő erőről beszélhetünk s nem fejlődésről s a nevelés ennek az igénynek s nem magának a szellemnek hordozója, nyilvánulása az ember felé.

És ha nincs fejlődés a szellem életében és a nevelés nem a szellem kifejlődésre-segítője, bábája, akkor még kevésbbé beszélhetünk arról, hogy a nevelés a szellemet az emberből fejleszti ki. A nevelés sem az emberben, sem az emberből nem produkálja a szellemet. Éppen abban van a jelentősége, hogy bevigye a szellemet az emberbe, nem pedig az a feladata, hogy kihozza azt abból. Nem hozhatja ki, mert az emberi organizmusra, amint említettük, mai formájában éppen az a jellemző, hogy nincs benne a szellem még lehetőség formájában sem. Nincs tehát olyan mesterség, amely kihozhatná belőle azt. Nincs olyan mozzanata, alkotó eleme ennek az organizmusnak, ami magában foglalhatná, vagy amivel azonosítható volna. De ha volna, akkor sem ehhez az organizmushoz tartozó volna, hanem a szellem megszálló művelete nyomán, ami már messze túl van a támadó tevékenységen, azaz a nevelésen alakulna ki, helyesebben szerveztetnék meg benne. Mert a szellemnek az ember mai struktúrájában, amely struktúra végességünkben, azaz az eset alatt, az egyedül lehetséges struktúra, csak meghódítottja, nem pedig öröklött birtoka, vagy éppen szülője lehet. A szellem alatt egy tőle idegenné lett hatalom igájában

él az ember s a nevelés, mint ennek a leigázó hatalomnak eszköze úgy jelentkezik az ember előtt, mint ami vele szemben áll, amitől ha mostani struktúráját elégségesnek tartja s mindig annak tartja, védenie kell önmagát.

4. Annak oka, hogy szellem, nevelés és ember viszonyát nézve, mindig úgy beszélünk az emberről, mint organizmusról, illetve organikus egységről, abban van, hogy a szellemnek ez az emberre irányultsága mindig a teljes emberre irányultságot jelent. A szellem, ha a maga életmezeje biztosítása érdekében az ember felé fordul, mindig az egységes embert, nem pedig ennek az egységnek egy tagját támadja. A szellem tehát az emberre irányulva, sohasem csak lélekre, vagy csak testre irányul, hanem a bennük felépült egységes emberre. Igy a nevelés, mint amelyben ez az emberre irányultság történik, sohasem léleknevelés, vagy testnevelés, hanem, bár mindig csak ezen a kettőn keresztül érintheti az embert, a szó teljes értelmében vett „embernevelés", ami azt jelenti, hogy nem szolgálhat egyebet, mint a szellem helyének biztosítását a teljes emberben. Test és lélek csak kapuk az ember felé. Meghódításuk, ostromuk csak epizód az egész ember meghódítása, birtokbavétele érdekében. Testnevelés és léleknevelés csak azért van, mert az ember test és lélek és azért van c s a k test- és léleknevelés, mert az ember csak test és lélek. Szellemi nevelés a szellemnek nevelése értelmében abszurdum. Szellemi nevelésről csak egy értelemben lehet beszélni s ez: a szellemért folyó nevelés, ami viszont csak mint test- és léleknevelésként lehetséges embernevelés történik.

Ezért mind a testnevelésnek, mind a léleknevelésnek kritériuma egyedül az lehet, hogy ezért a szellemért történik-e vagy nem. Ahol nem ez a cél és ez annyit jelent, hogy ahol nem ez határozza meg a nevelési módot is, ott nemcsak hogy test- és léleknevelésről nem lehet beszélni, hanem egyáltalában nevelésről sem lehet szó. Önmagáért való testnevelés úgy abszurdum, mint az önmagáért való léleknevelés. Ahol akár a test, akár csak a lélek a cél, ott nem nevelői tevékenység folyik. De nem folyik ez ott sem, ahol az ember a nevelés célja, azaz ahol az emberért történik a nevelés. Nem, mert igazi nevelői tevékenység csak a szellem munkája lehet az emberen s ez mindig a szellemért történik. Ennek híján a nevelői tevékenység köntösébe más tevékenységek, mégpedig egészen bizonyosan a szellem törekvéseivel ellentétes törekvésű tevékenységek húzódnak meg, bennük tehát nem nevelés, hanem ennek ellentéte folyik.

5. Ha a nevelés nem fejleszti ki a szellemet az emberből, ami azt is jelenti természetesen, hogy a szellem nem emberi kategória, azaz lényege szerint a szellem idegen az embertől, akkor a nevelés nem is az ember természetéből folyik. Téves tehát az az állítás, hogy a nevelés akár mint „ősfunkció", akár mint „tehné" az emberi természet velejárója lenne. Az ember lényegéből nem következik a nevelés, azaz az ember pusztán annál a ténynél fogva, hogy ember, nem nevel. Az emberből nemcsak hogy nem sugároznak

akarva-akaratlanul nevelői tevékenységek, hanem a nevelés semmivel sincs közelebb hozzá, tehát éppoly idegen neki, mint az a szellem, amelynek csak pionér munkája. Ez nem azt jelenti, hogy formáló hatások nem áramlanak az egyik emberből a másik ember felé. Ez csak annyit jelent, hogy ezek a hatások, ha valóban belőle, a tisztán természeti emberből származnak, semmiképpen sem nevelő hatások; a szellem szempontjából tehát sohasem nevelnek, hanem ártanak.

Mivel nem az embernek lényegéből folyik a nevelés, az ember nem is kívánja soha a nevelést. Az embernek sohasem igénye a nevelés, és ha nevelés történik rajta, ez sohasem a maga igénye, hanem a szellem igénye rajta. Tisztán a szellemé. Az emberből nincsen ebben az igényben semmi. Sőt az ember mindig ellene áll a szellem eme nevelésben megmutatkozó igényének, ami azt jelenti, hogy az ember nem nevelő természetű, hanem nevelésellenes létező, akin ennélfogva a nevelés csak kényszer lehet. Nem az a természetének megfelelő tehát, ha enged a nevelésben vele szemben támasztott igénynek, hanem ha minden erejével, testi és lelki „képességeit" felsorakoztatva ellene szegül annak. Ez magyarázza azt, s nem a szellem természete, hogy a nevelés soha sincsen harc nélkül. Benne a védelem készteti a szellemet a támadásra és pedig mennél erősebb, makacsabb ez a védelem, annál erőteljesebb támadásra.

Ezek után alig kell hangsúlyoznunk azt, hogy az ember önként soha sem vállalja a nevelést. Ha csak ember volna, s ha a szellem emberi kategória volna, sohasem volna, vagy lenne szükség nevelésre. Ha tehát nevelés van, akkor ez annak a bizonysága, hogy szellem is van, s hogy a szellem más, mint az ember s hogy ennek az embertől más szellemnek igénye fennáll az emberre. Ezzel a nevelői aktusokban szűntelenül dokumentált igényével lesz a szellem az ember állandó nyugtalanítója. Mert bármily egységnek tudja is magát az ember, azaz bármennyire természetévé lett is az „eset"-ben leszűkült természete, mégis nyugtalanító egy olyan igénynek nemcsak a jelenléte, hanem az egyenest nekiszegződése, amely szerint ez a mostani uralkodó nélküli természete az igazi emberi egységnek csak egyik fele, amely teljessé csak akkor lesz, ha az, aki az emberi egység urává hivatott, a szellem újra elfoglalja benne a maga helyét. A transzcendens emez igényének megszólaltatásával lesz a nevelés a természeti ember „beteggé-tevője", természetes egyensúlyi állapotának, „egészséges ösztöni életének" megbomlasztója s ezeken át a szellem diadalának előkészítője. Ugyanekkor azonban ugyanez a nevelés lesz az is, amelyen keresztül egy másik világ távlata felragyog az ember előtt. A nevelés nemcsak a transzcendensnek az immanensre való kiirthatatlan igényéből születik meg, mint ennek az igénynek dokumentuma, hanem fel is hívja a figyelmet erre a transzcendensre. Ez az, amiért a nevelés a legmagasabbrendű „logikus" akció az ember életében, amin túl már a hit világa és benne az embernek az istenséggel való találkozása történik.

*

6. Szellem, ember, és nevelés egymáshoz való viszonya döntően meghatározza a nevelői munka természetét. A nevelés, mint a szellemnek az emberben végzett munkája feszítő természetü munka. Az emberi organizmus a maga természeti egységében páncélfallal védett vár, az „élő" víztől hatalmas gáttal elválasztott mező. Ezt a gátat átszakítani, vagy a másik hasonlatot használva, ezt a falat lerombolni, vagy felrobbantani a nevelés feladata.

A nevelés ilyen természete pedig ugyancsak döntően nyomja rá bélyegét a nevelőre is. Ha a nevelés feszítő tendenciájú tevékenység és minősége a gátszakítással, vagy robbantással szemléltethető, akkor a nevelő az, akin keresztül, vagy akiben a szellem ezt a tevékenységet végzi.

Nem „mester" tehát a nevelő a növendékhez viszonyítva. Kettőjük kapcsolata nem a tapasztaltabb és tapasztalatlanabb viszonya, még kevésbbé a felnőtt és a gyermek viszonya egymáshoz. Ez nem azt jelenti, hogy ezek, t. i. tanultság, tapasztalat, kor, stb. és ezek eredményei nem szemlélhetők a nevelő munkájában. De ezek olyan szelek csupán, amelyek csak a felszín megborzolgatására elégségesek s az elemek harcát megmutató hullámzást nem idéznek elő a tenger vizén. Azt jelenti ez, hogy a nevelésnek általunk megrajzolt természete nem zárja ki annak lehetőségét sem, hogy a növendék pláne egy bizonyos kort elérve és bizonyos vonatkozásokban tapasztaltabb legyen, mint a nevelő. Tapasztaltság, kor, tanultság, nem komoly tényezők a nevelésben, ami azt jelenti, hogy a nevelésnek sem nélkülözhetetlen kellékei. Ha kell, hogy a nevelőnek tapasztalata, tanultsága legyen, ez leginkább technikai természetű. Amit tudnia kell, az annyi, hogy ismerje az ellenfél erejét s így számításokat tudjon csinálni az ostromlott fal erősségéről és alkalmazkodni tudjon az immanens burok vastagsága megkövetelte szükségességekhez. Ennél a tudásnál azonban összehasonlíthatatlanul fontosabb az, amit nem tudnia, hanem bírnia kell, s ez a szellem harcosának, munkásának öntudata. Több ismeret, magasabbrendű érzelmi világ, szilárd akarat nem haszontalanok tehát a nevelőnél és éppen ezért nem is utasítandók el, csak éppen nem nevelői tényezők benne. A maga természeti emberének növeléséhez, értékesebbé válásához járulnak csupán hozzá és mivel a nevelésben a nevelő a maga természeti oldalával kénytelen a növendék felé fordulni, egy ideig ható tényezőkké is formálhatja azokat, de a voltaképpeni nevelői készséget nem gyarapítják benne. Mint ilyenek imponáló erők is lehetnek a növendék felé, de abban, ami a voltaképeni cél, lényegesen nem segítenek, sőt ha annyira erősek a nevelőn, hogy a szellem nem tud átsugározni rajtuk, akkor nemhogy készítenék, hanem éppen akadályozzák útját a növendék felé. Ha valakire áll, akkor a nevelőre kell állania annak, hogy bölcsesége egyenlő legyen a világszerinti bolondsággal. Az igazi nevelő a szó szoros értelmében „együgyű", azaz csak annyira nevel, amennyire egy ügyet képvisel és annak a szolgálatába állítja magát. Az ügyével s nem egyébbel nevel.

7. Mindebből a nevelői munkának néhány olyan jellegzetes

vonása következik, amelyet a nevelői személyiséget szemlélve, szükségesnek tartunk megemlíteni.

Ezek közül a legmeglepőbb az, hogy a nevelő munkája és benne a nevelő személyisége sohasem lehet szimpatikus. Ha jól megnézzük, a nevelői munka a multban sem volt ilyen, és semilyen formában sem volt ilyen. De míg általában az okozta ezt, hogy a nevelést és annak végzőjét a nevelőt úgy tekintették, mint aki „beleavatkozott" a természeti embernek amúgy is ellenállhatatlan következetességű fejlődésébe és irányítani akarta azt, most inkább azért érdemli ki az ember előtt a nevelő és munkája ezt a jelzőt, mert kiderült róla, hogy ennek a fejlődésnek, amely pedig a természeti ember előtt a maga szempontjából csak jó lehet, sőt ami a természeti ember előtt egyenesen „a jó", nem előmozdítója, dajkája, hanem elszánt ellensége, akinek egytlen célja az, hogy ennek a fejlődésnek útját keresztezve, vagy azt elhanyagolva, szétrobbantsa a puszta test és lélek embert és az immanens romjait átnyujtsa építésre másnak, a transzcendensnek, más szóval a természetit kezére játssza a szellemnek.

Az a tény azonban, hogy a nevelői munkában csak robbantás és nem építés folyik, semmivel sem csökkenti azt a nevelői öntudatot, amelynek a nevelőn, mint a szellem munkatársán ki kell alakulnia. Csak a nevelő tudja azt, hogy milyen felemelő a szellem munkatársának lenni akkor is, ha ez a munka nem abban áll, hogy ő is a szellemmel együtt épít, hanem ezt pusztán a szellemre hagyva, magának csupán az építést lehetővé tevő rombolást tartja meg. Igy ugyan munkájából hiányzik az esztétikum és a nevelő nem lesz művész. Nem alkot, csak előkészíti az anyagot az alkotásra. Munkáján tehát nem is ömölhet el a minden alkotásra jellemző szépség. Ha csak a munkája nyomán támadt detonációk ereje meg nem közelíti a fenségest! Ennek azonban már nem szülője, csak szemlélője ő. A nevelői munkával és a nevelői lélekkel kapcsolatos képzeletekből az „új nevelés"-ben, azaz a szellemért való szellemi nevelésben hiányzik a „széplélek". Helyette a munkás arcával találkozunk.

Ám a munkatárs öntudatának felemelő volta mellett tragikus vonás is színezi az új nevelő arcát és munkájának karakterét Ennek a tragikumnak sajátos tartalmat az kölcsönöz, hogy a nevelőnek mindig az okozza a legnagyobb fájdalmat, ami összes munkájának egyetlen célja kell hogy legyen, aminek megvalósulása tehát a legnagyobb örömet kell hogy jelentse számára. A nevelő számára siker, tehát öröm, amikor munkája gyümölcseképen a szellem beömlik a növendék természeti emberébe, de fájdalom is, mert ahol egyszer a szellem megjelenik, ott mindig úgy jelentkezik, mint rohanó áradat, magával ragadó lendület, elsöprő erejű iram, amely nemcsak beléje költözik a megszállott ember organizmusába, hanem magával is ragadja azt s ezzel szét is szakítja azt a viszonyt, amely nevelő és növendéke között nevelői munka folyamán kialakult.

8. A nevelő ilyenkor megrendülve szemléli növendékén a

szellem erejét, amely legviharosabban, mindig az ember életébe bevonulásánál mutatkozik s amely most már hatalmas folyamhoz hasonlóan örvényekben forgatja, sziklákhoz csapkodja vízeséseken porlasztja, azaz töri magához a volt növendéket. Ha nem igazi nevelő s ebben egészen világosan megmutatkozik mindenkinél, hogy nevelő-e vagy kontár, akkor továbbra is megkísérli rajtatartani nemcsak a szemét, hanem a kezét is a növendéken. Továbbra is nevelője akar lenni, igényt tart rá, azaz nevelő és növendék viszonyában szemléli ezután is kettejük viszonyát. Ha nem ezt teszi, akkor e mögött az a bizonyossága áll, amit viszont a szellem természetének és így a maga nevelői munkájának az ismerete indokol, hogy nincs többé szükség nevelői munkájára. Nincs és nem is lehet, mert a nevelés semmivel sem szabad hogy több legyen a szellem hódító megérkeztének előkészítésénél. Amint egyszer ezt eléri a nevelő, fölöslegessé teszi a növendékre vonatkoztatva önmagát. Benne a nevelő és növendék közötti viszonynak vége. Az, aki eddig növendék, azaz nevelés alatt álló volt, most a szó szoros értelmében, nevelhetetlenné lesz. A nevelő kezéből a szellem kezébe került s az a munka, amit a szellem végez rajta, az a folyamat, ami a szellemtől megszállott emberben végbemegy többé nem nevezhető nevelői tevékenységnek. Nevelésre csak a szellemtől idegen, vagyis idegenné lett ember szorul, ami azt jelenti, hogy a szellem csak addig nevel, amíg meg nem hódít magának. Amit e hódítás után tesz velünk, ahogy átitatja a teljes emberi organizmust s ahogy annak homlokterébe önmagát állítja, az már hasonlíthatatlanul több és más, mint a nevelés s ha kifejezést akarunk találni rá a kifejezhetetlen tevékenységre, ez csak egyetlen lehet: újjáteremtés.

Ha pedig a nevelő munkájának nyomán el kell jönnie annak az időnek, amikor a növendéknek többé nincsen szüksége nevelésre, akkor ez annyit jelent, hogy a nevelői tevékenységnek nemcsak kezdete, hanem vége is van. A nevelés sem az emberiségen, sem az egyes emberen nem örök. Nem felel meg szellem, nevelés és ember egymáshoz való viszonyának az a felfogás, hogy a nevelés az egész emberi életen át tart s ahol ez mégis így van, ott a nevelői munkának egy egész emberi életen át tartó kudarcát jelenti. Csak akikben halálig nem sikerült a szellem ostroma, azokat kell támadnia ugyancsak halálig a nevelő munkájában a szellemnek. De akikben egyszer győzedelmeskedett a nevelés, azokban ezzel a győzelemmel be is fejeztetett. Aki felett a szellem vette át az uralmat, azt a neveléssel tovább körülvenni nemcsak fölösleges, hanem a szellemben nyerendő új életforma kibontakozását gátló, tehát bosszantó, nevetséges és kicsinyes. És éppen ezért, akik arról álmodoznak, hogy a nevelést minden emberre vonatkoztatva az ember egész életére kiterjesztik, azaz akik halálig növendékként akarják tartani az embert, azok nemcsak eddigi nevelői tevékenységük csődjét ismerik be, hanem ellenségei is a szellemnek s mint ilyenek nem nevelők, hanem álnevelők. Halálig csak a természeti ember nevelhető s az ilyen nevelésben min-

dig a természeti ember prolongációja történik az élet végéig. A szellem embere a nevelés alól felszabadult ember, rajta a nevelésnek nincs többé hatalma.

9. A nevelői tevékenység vége azonban nem jelenti azt, hogy ezzel minden kapcsolat megszűnik nevelő és növendéke között. A volt növendéket ugyanaz a szellem sodorja magával, amelynek árjában a nevelő élete is úszik. Benne az a szellem lesz hatalommá, ami a nevelőben már hatalom volt, organizmusát ugyanaz a szellem itatja át, amely a nevelő organizmusát már az övé előtt átszőtte.

Nemhogy megszakadnának tehát a nevelés bevégződésével nevelő és növendék között a kapcsolatok, hanem éppen ebben a tényben születnek igazi kapcsolatok bennük. Eddig sem volt viszonyuk kapcsolatnélküli, de ez a kapcsolat tipikusan a nevelő és növendék, a mester és tanítvány kapcsolata volt, amely éppen azért, mert a nevelő más síkon élt mint a növendék, nem is lehetett igazi kapcsolat csak abban az esetben, ha a nevelő magát mintegy megüresítve „leszállt" a növendékhez és azon a síkon igyekezett vele kapcsolatot teremteni, amin a növendék erre egyedül képes volt, t. i. a természeti ember életének síkján. Tanító és tanítvány viszonya a nevelés befejezte előtt puszta természeti viszony, amely mint ilyen, a növendéket, aki addig míg növendék csak természeti ember, kielégítheti, a „mesterben", a nevelőben azonban folyton azzal a tudattal jár, hogy a kapcsolatnak ez a formája, ha kedves és kívánatos is, csak félmegoldás, vagy ennél is kevesebb. Kényszerűség gyümölcse a maga részéről. „Leegyszerűsödés" egy bonyolultabb, de magasabbrendű élet megteremtésének a lehetővé tételéért. Áldozat egy eljövendő kapcsolat reményében. Az egyik „természet"-nek a szellemnek nem letevése, csak kikapcsolása ebből a viszonyból.

Nos, ez a viszony alakul át tényleges kapcsolattá akkor, amikor a növendékhez utat talált a szellem és ezzel nevelése befejeződött. Nevelő és növendék kapcsolata, amely eddig természeti kapcsolat volt és ezért mindenestől az immanencia törvényei alá vettetett, most már mindkettőjükben meglevő másik természet, a szellem kapcsolatává lett, vagyis az immanenciával szemben a transzcendencia uralma alatt áll.

A legsajátosabb eltérés a két kapcsolat között abban van, hogy míg az előbbi függő természetű volt, emez szabad. Nem mintha a szellem emberéből hiányoznék a függés, hiszen megszállottnak lenni annyi, mint totális függésben lenni. A növendék mint természeti ember lényegében szabad volt addig, amíg csak a természet uralkodott benne, hiszen maga volt ez a természet, tisztán korporeálódott formában. Mint ilyen csak a nevelőtől függött, most csak a szellemtől függ és a nevelőtől szabad, mert hiszen míg természettől függetlennek lenni annyit jelent, mint egymástól függeni, addig a szellemtől függés az egymástól függetlenséget, egyenlőséget jelenti.

Ennek az egyenlőségnek magyarázója és egyúttal a szellem-

ben lehetségesített kapcsolat karakterisztikus jegyeinek megértője az a körülmény, hogy benne többé nem nevelő és növendék, hanem nevelő és nevelő állanak egymás mellett. A nevelés befejeztével, amelyet mindig megelőz a szellem érkezése, a növendék nevelővé lett. Ezzé kellett lennie már csak azért is, mert a szellem oldaláról tekintve nincs több emberi életforma ennél a kettőnél. Aki nem növendék, az nevelő. Aki megszűnt növendék lenni, annak nevelővé kellett lennie, akár akarta, akár nem, mint ahogy ha a szellem hatalma megfogyatkozhatnék a nevelőben, belőle sem lehetne egyéb a szellemre vonatkoztatva növendéknél. Nincs közbevettetés, egy „között" életforma nevelő és növendék között, vagy egy harmadik ezek mellett.

Nincs, mert egyfelől minden emberre irányul a szellem, aki tőle idegen, ezek tehát valamennyien növendékek, másfelől pedig a szellem megszállottjának lenni nem más, mint a szellem útját készíteni azok felé az emberek felé, akik ettől még szabadok, azaz nevelőnek lenni. Ez az a szituáció, amelyben az ember nevelői lénnyé, „homo pedagogicus"-sá válik. Nem születésünktől fogva, hanem újjászületésünktől fogva kezdve vagyunk nevelők. Nem természetünkből, hanem szellemünkből folyik a nevelés. Ez az, aminek kényszerítő ereje alól nincs menekvés. A szellem uralma alá kerülni mindig és mindenütt annyit jelent, mint növendékből nevelővé válni, azaz növendékek nevelőjévé lenni.

Nevelő és növendék viszonya tehát sikeres nevelés esetén mindig nevelő és nevelő kapcsolatává válik. Nem tanítók, azaz mesterek, hanem nevelők kapcsolatává. A tanítás éppúgy a természeti emberhez tartozó, a természeti ember számára szükséges, mint a tananyag. De még ha nem így lenne is, ha a tanítás többre is késztetne ennél, ami különben azt jelentené, hogy elfoglalná a nevelés helyét, mert a természetinél többhöz csak a nevelői tevékenységen át vezet az út, ami pedig nem egyszerű foglalatja tanításnak és más egyébnek, mondjuk a szoktatásnak, akkor is a mesterek csak hivatalukban lehetnek kapcsolatban egymással s nem hivatásukban, mint a nevelők.

Hivatásról ugyanis a természeti ember világában nem lehet szó. Hivatni, annyit jelent mint elhivatni, azaz mássá hivatni annál, ami természettől fogva vagyok. Ábrám létemre Ábrahámmá lenni. Úr városa téglaházai helyett a pusztákban vándorolni, békés polgár helyett az ígéret földjének megigézettje lenni, vagy az ismertebb esetet véve: Saulus helyett az ismeretlen Pált vállalni. Csak a szellem hív „el", azaz „ki" s az így nyert hivatás a foglalkozással szemben mindig a természeti embertől elszólítást jelent, azaz a természeti ember ellenére van, amiből következik, hogy a hivatás nevelői kategória, mert mindig a szellem uralmának vállalására s ezzel együtt a szellem uralmának terjesztésére vállalkozást, azaz nevelést jelent. Nevelő és volt növendéke kapcsolata ilyen hivatásszerű, tehát bajtársias és nem kollegiális kapcsolat. Vállt vállnak vetve, de munkájukban egyedül a bennük uralkodó

szellemtől függve, egymás dolgába bele nem avatkozhatva, öntörvényűleg dolgoznak, szenvednek és győznek.

Minden egyenlőségük mellett is van, illetve marad azonban egy többlete a nevelőnek a növendékkel szemben. A mostani bajtársban, a volt növendékben a megszállottság élménye eltéphetetlenül össze van kötve a nevelő személyiségével.

Szellemtől születni ugyanis annyi, mint egyéniség mellé személyiséget is nyerni. Személyiség azonban csak személyiségtől születik. Személyiséget csak személyiségben, személyiségen át teremt a szellem és mindig a nevelő az a személyiség, akin át a szellemnek ez az új személyiséget teremtő munkája a növendéken történik.

A személyiség pedig önmagában és hatásaiban elpusztíthatatlan jegyekkel bír, az egyéniség tűnékeny hatású jegyeivel szemben. Ezért a nevelő személyisége, amely a növendék előtt, csak a megszállottság élményében lett nyilvánvalóvá, letörülhetetlenül reányomja bélyegét a növendék szellemi arcára. Ennek így kell lennie, mert a szellem tulajdonává akkor lesz a növendék, a nagy változás akkor történik meg benne, amikor a nevelőben ismeri fel a szellemet, amikor a nevelőben veszi észre, hogy benne, annak hozzáüresített természetében „nagyobb van jelen Illyésnél". Másképen kifejezve ugyanezt: a szellem mindig egy személyiségben győz, egy személyiség arcán lobban fel a maga utolérhetetlen nagyságában, egy személyiség arcába nyomja a maga bélyegét az újonnan születettre.

Így ád a nevelő személyisége letörülhetetlen bélyeget a volt növendék, az új nevelő arcára. A nevelők egész serege hordozhatja magán egynek a bélyegét, akiről neveztetik, akinek ebben a jegyben örökre eljegyeztetett. Minden nevelőnek megvan ez a láthatatlan, de az azonos bélyegűek előtt mindig ismeretes serege. Ahány nevelői személyiség, annyi ez a sereg s hogy mégis valamennyien egyek, annak oka az az első nevelő, akiben a szellem a maga emberfelé, azaz természetfelé fordulását először végezte el, aki személyiségének jegyei tehát azóta is maradandóan öröklődnek minden nevelőben és öröklődni is fognak mindaddig, amíg a nevelés munkája el nem végeztetik az „ut omnes unum sint" parancsának betöltésében.

Újszászy Kálmán

Protestáns pedagógiai problémák

Az erdélyi párt júliusban adott azon kinyilatkoztatása, hogy a felekezeti iskolák fenntartását, sőt leghathatósabb támogatását kívánja, lehetett részben felelet egy szélső jobboldali lap néhány hónappal ezelőtt napvilágot látott elírására, de még inkább az erdélyi magyarok legbensőbb szívügyének s megmásíthatatlan meggyőződésének kinyilatkoztatása is. A többi politikai párt s általában a magyarság csak annyiban válaszolt erre a megnyilatkozásra, hogy napilapjainkban már augusztus hónap elején jelent meg egy-két pedagógiai vonatkozású cikk s egyházi lapjaink mindkét eseményre reagáltak a pedagógiát súroló eszmélkedéseikkel.

Hazai keresztyén és protestáns szempontból, magyar kisebbségi érdekek összetevődéséből, sokszor agyonhallgatott, sokszor pedig túlhangosan vitatott kérdésünk az iskola és iskoláztatás kérdése. De nemcsak a mi téreinken, hanem hazánk határain túl, minden földrajzi irányba széttekintve, felfedezhetők sokszor azonos, sokszor pedig a mi problémáinkkal ellentétes pedagógiai kérdések napirendre vétele és megvitatása.

Az egész kérdésnek magyar s általában a világ szempontjából az a lényege, hogy kié legyen, s milyen legyen a most növekedő ifjúság?

Anglia a rázúduló nagy viharban hadügyi költségeinek előteremtése között nagy gondjának tudja az iskolakérdés újabb rendezését. Ott, ahol addig a nevelés az állam irányításától többékevésbbé független kezekben volt elhelyezve, egyszerre teljes frontváltoztatás következik be s az államnak az iskola kereteiben megmutatkozó teljes irányító akarata legelsősorban abban kíván megnyilvánulni, hogy minden iskolafajban bevezetik a kötelező vallástanítást. Nem egyháziak kezdeményezték az újítást, hanem politikusok és pedagógusok, nyilván abban a reményben, hogy a vallásos iskolai nevelésnek jó és szükséges eredményei lesznek.

Franciaország a maga összetöröttségében legfőbb gondját szintén abban találja, hogy mentse a legfontosabb menthetőt: az ifjúságot. S ezt a legdrágább kincsét rá akarja bízni ismét az egyházi emberekre, de úgy érzi, hogy ezek mellé segítségül kell adnia a tapasztalt katonák és sportférfiak támogatását is. Ez a három tényező együtt alkalmasnak látszik arra, hogy a jobb és nemesebb francia ifjúság sorsát biztosítsa.

Svájc részben angol, részben francia hatások alatt áll e tekintetben és ezenfelül törekvése az ifjúságnak táborokba való gyüjtése s ilyen helyeken s ilyen alkalmakkor nagy nemzeti problémáit, illetőleg azoknak az ifjúsághoz való közelvitelét teológusokra bízza. Igaz, hogy e tekintetben Svájc összehason-

líthatatlan előnyben van más államokkal és egyházakkal szemben, mert olyan nagynevű férfiakat állíthat csatasorba, mint Barth Károly vagy Brunner Emil.

A tengelyhatalmak belső és külső területein iskolapolitikai vonatkozásokban nagy egyöntetűség mutatkozik. Ezeken a helyeken a nevelési célt az állam szabja meg s abban, hogy erős és értékes ifjúságot adjon a szülői ház és az iskola az államnak.

A háború megsemmisítő hatása alá került, vagy kerülő területeken hogy milyen mértékű pedagógiai tevékenység végezhető, az sok körülménytől függ. Nagyjában hasonló a helyzet azokon az Európán kívül levő területeken is, ahol európai, vagy amerikai missziói, vagy egyéb egyesületek tartottak fenn eddig nevelői intézményeket.

Hazánk iskolai munkája hosszú időn át részesült idegen országok pedagógiai munkásságának áldásaiban. Neves pedagógusok jöttek hozzánk idegen földről s kiváló tanítókat adott a magyar föld is a magyar iskoláknak. S mivel azt merjük hinni, hogy a magyar ember gondolkodásában protestáns s mivel a hazai talajon pompásan kivirult protestantizmus iskolai cselekedeteiben s főként annak hatásaiban jóval túlnőtt nemzeti szempontból a protestantizmus keretein, az, ami eddig történt iskoláinkban s ami ezután végeztetik majd iskoláinkban, protestáns ügy, de magyar ügy is.

Mindinkább észrevehető a magyar protestántizmus függetlenítődése szellemi tekintetben a külföldi protestántizmus szellemétől. Nincs ma hazánkban protestáns ember, aki azonosítani merné magát azzal az angol vagy amerikai keresztyénnel, aki a bolsevizmussal egy gyékényen akar ülni. De nincs hazánkban olyan keresztyén magyar ember, aki pl. helyeselné a tengelyhatalmak országaiban végbement azon folyamatot, amely megszüntette a felekezeti iskolákat és oktatást. Más tényekre is rámutathatnánk, amelyek ugyanúgy azt igazolnák, hogy a protestántizmusunk rákényszerült arra, hogy a külföldi protestántizmustól függetlenítse magát.

Iskolaügyünk annyira komplikált lett az utolsó tíz évben, hogy még a hozzáértők sem tudnák kimutatni azt, hogy a magyar pedagógia cselekedetekben milyen külföldi gondolat, kinek a közbejöttével realizálódott. Valamennyien inkább azt érezzük, hogy az önállóságára döbbent magyarság, szellemi szabadságának teljes boldogságában s egyedülvaló élhetésének örömében beledobta magát a reformok önfeledt lázas tevékenységébe. Sokan szent áhítattal cselekedtek s sokan reménylették azt, hogy a 40-es évek iskolareformjai a lehető legáldásosabb haszonnal járulnak majd hozzá az erős magyarság megteremtéséhez.

Nem érezzük magunkat arra hívatottnak, hogy a Vkm. reformjait szóvátegyük, vagy azokról kritikai megjegyzéseket tegyünk, csak azt érezzük, hogy 1941—1942. tanév a hazai iskoláztatás történetében a nehezebb évek egyike lesz.

Vegyük sorra azokat a nehézségeket, amelyek közismeretesek s amelyek a pedagógiai munkát nehezítik.

Ebben a tanévben épül ki hazánkban a nyolc osztályú elemi iskola. Tankönyvek a felsőbb osztályok számára még nem készültek. A magyar tanítóság azon része, amely szívesen vállalkozik a felsőbb osztályok vezetésére, sok ok miatt nem láthatja egész világosan, hogy a két legfelsőbb osztályban mit és hogyan kell tanítani. A hazai református és evangélikus egyházak is arra kényszeríttetnek, hogy az arra alkalmas helyeken eleget tegyenek a Vkm. ilyen kívánságának s azokban a kis falvakban, ahol osztatlan iskolákat tartanak fenn egy vagy két tanerővel, olyan megterheléssel nehezítik tanítóink munkáját, amelynek megfelelni szinte lehetetlen.

Laikus szemmel nézve a kérdést úgy érezzük, hogy a nyolc osztályú elemi valamikor feleslegessé teszi a polgári iskolákat, bár ez ellen úgy a Vkm., mint a polgári iskolai tanszemélyzet határozottan tiltakozik, de addig is, amíg ez bekövetkezik, olyan elemi iskolai tanítószemélyzet végzi a felsőbb oktatást, mint amelyik erre iskoláiban nem képeztetett ki s a szükségletnek megfelelően autodidakta módszerrel készül erre a munkára. Bizonyos az, hogy a falu jobban fogja szeretni a nyolc osztályú elemit, mint az ezek pótlásául szolgáló továbbképző, háztartási és ismétlő iskolákat, de a falu segítségére kellett volna sietni abban a formában is, hogy a tanítóságot felkészítették volna idejében erre a munkára. A Vkm. azzal mentegetheti magát, hogy a Tanítóképző Akadémia ezt a célt szolgálta volna, de mielőtt az Akadémia megszületett volna, az utolsó percben megállították a Tanítóképző Akadémiának e tanévben esedékessé váló megnyílását.

Középiskoláinkban felelős emberek arról panaszkodnak, hogy az elemiből fellépő gyermekek a nagyon melegen támogatott zsinórírás tudásával nem képesek a tanárok által diktált szöveget annyi idő alatt megírni vagy lemásolni, mint amennyi idő az ilyen feladatok elvégzésére rendelkezésre áll. Ennek az egy panasznak kifejezést szabad adni, de a többinek és annak a soknak nem, mely az elemi iskola részéről abban a vádban nyilvánul meg, hogy csak az elemiiskolában végeztetik pedagógiai munka és a középiskolában nem; a középiskolai tanszemélyzet pedig a lassú haladhatást rendszerint úgy indokolja, hogy nem kapott megfelelő anyagot az elemi iskolából. Ez a vetélkedés mindaddig, amíg a gyermek és a szülői ház kára nélkül történik, addig veszélytelen, mihelyt azonban azt is érinti, az egyház és a nemzet is kárát látja annak.

Örömmel kell megállapítanunk azt, hogy református és evangélikus tanárságunk és tanítóságunk teljes lelki közösségben kívánt élni mindig egymás mellett s ezzel a nagyszerű magatartásával eszményi példát adott a hazai többi pedagógiai közületeknek.

Középiskoláinkban a pedagógia szempontjából két nagyfontosságú nyitott kérdés van. Az egyik a tanárság önmagával

szemben elfoglalt véleménye. A másik a zsidó vallású és származású ifjúság helye iskoláinkban.

A kiválóan szerkesztett s mindig nagyszerű tartalmú Protestáns Tanügyi Szemle ad teret tanárságunknak arra, hogy pedagógiai és metodikai elgondolásainak kifejezést adhasson. Ez a folyóirat ékes bizonysága annak, hogy tanárságunk belső értékei milyen szépek és sokoldalúan nagyok, de ha középiskoláink Értesítőinek azt a rovatát olvassuk el, melyben tanárságunk maga számol be tudományos, irodalmi és társadalmi működéséről, ebben a fejezetben sok iskolánk sok tanáránál olyan megnyilatkozásokat látunk, amelyeket szeretnénk elrejteni az egykori történetírók elől. Nemcsak a nagy tárgyak tanítói, hanem a rajz, ének és tornatanárok olyan működési bizonyítványt állítanak ki magukról, melyeket udvariasan lehet szerénytelenségnek nevezni, de az evangéliumi mérlegelés szerint más nevet érdemel. Semmi esetre sem dícsérőt.

A zsidókérdés tekintetében a legteljesebb semlegesség álláspontján állok. Sohasem voltam barátja a zsidóságnak, vagy a zsidó kérdésnek, de ellensége sem voltam. Ezek ellenére is vétót kell emelnem egyházaink azon, az autonómiából levezetett gyakorlatnak, mely iskoláinkban a zsidóságnak nagyobb számban való felvételét lehetővé teszi. Az állami és községi iskolák szigorúan alkalmazkodnak a Vkm. rendelkezéseihez. Iskoláinkba viszont a megkeresztelt s meg nem keresztelt zsidó gyermekeknek olyan nagy számát veszik fel, hogy némely iskolánkban a zsidó fajú gyermekek száma jóval túlhaladja a tíz százalékot, sőt megközelíti a húsz százalékot is. Ennek a helyzetnek az lesz a következménye, hogy amilyen nagy mértékben fejlődésnek indult az a folyamat, hogy evangélikus középiskoláinkban 70—80 százalékra szaporodott az evangélikusok száma, a zsidó növendékek számának emelkedése miatt itt tíz éven belül nagy visszafejlődés fog mutatkozni, mert városi és falusi intelligenciánk majdnem joggal helyezkedik arra az álláspontra, (ahogy ennek kifejezést is ad), hogy olyan iskolába nem adja gyermekeit, ahol ilyen feltűnően emelkedik a zsidó növendékek száma.

A magyarság egyeteme meghajtotta elismerése zászlóját a magyar protestáns középiskolai tanárság előtt akkor, amikor a XVI. század magyar reformátorainak nyomdokába lépve, a tanári mai nemzedék nemcsak elhatározta, hanem végre is hajtotta ama gondolatát, hogy iskoláiban és internátusaiban szegénysorsú, s lehetőleg a paraszti osztályból való, s a támogatásra méltó ilyen gyermekekből az új középosztály pilléreit akarja megfaragni az új magyarság számára. Megható ez a gondolat. Olyan szegény középiskola is, mint az aszódi evangélikus gimnázium, ezzel a célkitűzéssel évenként két ilyen ifjút kíván megnevelni a magyarságnak.

A magyar protestantizmus szereti, sokszor dédelgeti elemi és középiskoláit, de mint a parasztságból és nemességből nevekedett közösség, idegennek érezte magához nemcsak az iparosságot,

hanem legtöbb esetben az ipari munkásságot is. Ezért nem kísérte figyelemmel a hazai tanonciskola munkáját. Ezt az iskolafajt s az itt tanuló ifjúságot a vallástanító-lelkészek fedezték fel egyházaik számára.

Amilyen nagy mértékben megindult világszerte az elvárosiasodás s ahogy a magyar falvak népe húz a nagy városok elővárosainak gyepüje felé, az itt megálló falusiak első nemzedéke képességeinek megfelelő munkát talál, de a második vagy harmadik nemzedék már a tanonciskolákon keresztül érvényesül. Ebből az ifjúságból került ki az az ifjúmunkás, akinek az öltözetétől is megrettent a városi bundába öltözött ember. Ma pedig az a helyzet, hogy ez az ifjúság a legegyháziasabb. Kétségtelenül nagy érdemei vannak e téren a vallástanító lelkészeknek, akik a soha cura pastoralisban nem részesülő ezen elővárosi családok gyermekeit megkeresték és megtalálták. Aki már látott egyszer Budapesten, a böjti időben ev. úrvacsorai istentiszteletet, amelyen csak a tanoncifjúság vett részt, s látta ennek a közösségnek áhítatát s Ige után való vágyakozását, az tudomásul veszi a fenti sorokat. Az ezen iskolafajból felnövekedő ifjúságra szüksége van a nemzetnek, akár agrár, vagy részben ipari állam maradunk, egyházaink pedig ebben a csoportban találják meg azt az egyházaink szempontjából leghűségesebb elemeket, akik hűtlenségre egyházaikkal szemben nem gondolnak.

Logikus átmenet ennek a helyzetképnek felrajzolása után a felekezeti és nem felekezeti iskolákra irányítandó vizsgálódás. A magyar protestantizmus papjai és világiai közül sokan adtak már kifejezést annak a véleményünknek, hogy iskoláink evangélikumi és hitvallási követelményeinknek nem minden időben feleltek meg száz százalékig. Ezt a vádnak számító megállapítást érthető érzékenységgel válaszolta meg minden érintett személy. Bármiképpen álljon is a kérdés, látnunk kell azt, hogy napjainkban emelkedik azoknak a száma, akik felekezeti iskoláink erős kiépítéséért harcolnak. Látnunk kell azt is, hogy különösen azok, akik ifjúságunk katonai és sport-teljesítő képességben nagyra akarják nevelni, nem nagyon örülnek annak, hogy az ifjúság papok kezében van, de mindkét vélekedés esetében az a valóság áll előttünk, az eddig elmondottakra való figyelemmel is, hogy egyházunk érdeke a vallástanítás személyi és anyagi vonatkozásait fokozottabb figyelemben részesíteni. Csak egy példát kell felhoznom állításom igazolására. A budapesti evangélikus egyházmegye területén levő iskolákban az evangélikus tanulók száma 8533. Ebből egyházi iskolába jár 983. Viszont evang. egyházunk iskolai kiadása több százezer P. Ugyanakkor a vallástanító-lelkészek fizetésére nem költ ugyanannyi tízezer P-t. Vallástanító lelkészeink a budapesti evangélikus növendékek 80 százalékát nevelik, egyházi iskoláink pedig csak 20 százalékát.

A mult század utolsó évtizedeiben többször volt panasz tárgya az, hogy a hazai keresztyén egyházak lelkészei nem úgy kezelik a felekezeti iskolákban működő tanítókat, mint pályatársakat és

testvéreket. Sőt sok gyülekezetben a két munkaágban szembenálló felek áldatlan civódása gyülekezeteket tett tönkre. Sokszor az az érzésünk, hogy a hazai keresztyén egyházak lelkészei miután a tanszemélyzet többé-kevésbbé függetlenítette magát a lelkészi kartól, ez a közösség mint egyetlen tanítószervet, a vallástanító kart látja maga mellett olyannak, mint amellyel szemben hatalmát sokszor nem a legszerencsésebb formában juttatja kifejezésre.

A vita anyaga ebben a helyzetben is igen sokszor a felügyelet kérdésében robban ki. Egyházi iskoláinkban a felügyeletet valóban az egyház képviseli, de a legújabb Vkm. intézkedések, a tankerületi főigazgatói állások szervezése, tanulmányi felügyelők kiküldetése s egyéb állami rendelkezések mind azt mutatják, hogy az egyházainknak saját hatáskörön belül megmarad az a joga, hogy iskoláiban a tanítást több szempontból felügyelhesse és felügyeltethesse, de az állami közegek véleményezése és annak a súlya sokkal jelentősebb, mint azt ma hinni szeretnők. S itt kell ismét bekapcsolnunk azt a tételt, amire állandóan gondolunk a sorok közben, hogy mennyi minden fordul meg a személyeken. Teológiai, filozófiai és pedagógiai gondolkodásunkból valósággal kiirtottuk a személyiség, az egyéniség, jellem, egyéni érték, készültség stb. fogalmait. Bizonyítványokra voltunk állandóan tekintettel s olyan hírekre, amelyek azt hozták hírül, hogy kiben milyen egyházi öntudat, hit, kegyesség, mozgalmi készség van s ezek a sejtetések elegendőknek látszottak arra, hogy bárki is iskolai vonatkozásban vezető szerephez jusson. Ugyanígy iskoláinkban a cserkészet érdekeiért s e mozgalom eredményes végzéséért nagy áldozatokra volt képes egyházunk s az idő azokat a szkeptikusokat igazolja, akik megérezték azt, hogy a cserkészet a leventemozgalommal együtt egy nemsokára létesítendő sportminisztérium hatáskörébe kerül, amely közösségben szerephez jutnak az egyházak, de valószínűleg nem olyan mértékben, mint a cserkész-szövetségben.

Mindezek a tények azt igazolják, hogy egyházunk iskolaprogrammjában több figyelmet kell szentelni azon iskolafajoknak, amilyeneket egyházunk eddig nem ismerhetett s általában arra kell törekednie, hogy amíg az ifjúságot egyházunk szervei által kezében tarthatja, úgy fogja és kötözze az egyház testéhez, hogy amikor az ifjúság egészen a nemzetnek él, lelki élete szükségei szerint vágyakozzék vissza az egyházához, hogy ott Krisztus teste és vére eledeléből teljes haszonnal táplálkozhassék.

Többé arról nem lehet szó, hogy az iskola, vagy az egyház több joggal szerezzen érvényt magának az ifjúság kérdésében, mint azt a multban tette és tehette. Világnézeti és állami programmokon túl olyannak látszik a jelen és a jövő, hogy teljes értékű ifjúságot követel magának ez a leghatalmasabb közület. A multban eddig hatalmaskodott tényezők rezignáltan látják, hogy nemcsak az idők változtak meg, hanem abbban sok egyéb minden is.

Szerencsésnek kell mondanunk a magyar protestántizmust akkor, ha felismeri az idők változásában azt, hogy mire számít-

hat iskolai munkájában. Egyházaink ne mondjanak le az általuk megkeresztelt gyermekekről s vallják azt, hogy védik, ápolják és őrzik az ifjúságot. Ilyen értelemben soha senki nem is vonhatja el tőlük. Ez megfellebbezhetetlen főcél. Akár ki meri mondani ezt a magyar protestántizmus, akár pedig agyonhallgatja. S ehhez a főcélhoz igazodik azután az a rengeteg személyi, tárgyi, módszertani, anyagi, de mind pedagógiai vonatkozású kérdés, s sokszorozódik vagy egyszerűsödik minden magyar protestáns pedagógiai probléma.

Gaudy László

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

DELIO CANTIMORI: ERETICI ITALIANI DEL CINQUECENTO. (Sansoni kiadás. Firenze, 1939.)

Kétségtelenül ez a könyv ma az olasz reformációs, vagy ahogyan a szerző is nevezi — lévén római katolikus — „eretnek" mozgalmaknak nagyon jó összefoglaló és egységes szellemtörténeti síkban tárgyaló reprezentatív munkája. Habár csak a tizenhatodik századot öleli fel, mégis nagyon bőséges utalásaival, összefüggéseiben, bepillantást enged az egész olasz „eretnek" mozgalmakba. Előtte nem egy munka tárgyalta a reformátori mozgalmak valamelyikét. Sőt mondhatnánk, nagyon hálás és kiadós témája volt a pillanatnyi sikereket elérni kívánó történészeknek. Elég csak egy jól összeállított és a reformátori mozgalmakat tárgyaló bibliografiát áttekinteni. De egységes látókörű, komoly szellemtörténeti munka, amelyik az összefüggéseket mindenképen igyekezett volna elevenen végig is vezetni, Cantimori előtt még nem volt. Épen ezért feladata nem volt könnyű. Annál inkább sem, mert az olasz „eretnek" mozgalmak sajátos arculattal bírnak. Legtöbbnek vagy semmi vagy pedig nagyon, de nagyon kevés közük van az egyetemes vallási reformátori megmozdulásokhoz. Az olasz vallási mozgalmak életét nagyon nagy mértékben determinálta az olasz középkori politikai és társadalmi élet: a széttagolt, apró városállamokból álló, akkor még az egységről nem is álmodó Itália, vagy pontosabban olasz félsziget nem engedte meg magának, hogy a reformáció egyetemes hullámverése rajta is végig zúgjon. Legtöbb kísérlet elakadt egy-egy városállam területén, de ha mégis túljutott egy-egy város falain, nem tudott mégsem egyetemes jellegű lenni. Mert a városállam ereje kifelé, az ilyen mozgalmakkal szemben, épen a lelkület, az életforma eltérő voltában volt. Így, ami sikerült az egyik városállamban, nem sikerülhetett a másikban. De viszont ez nem jelentette azt, hogy a lelkek, ezeknek a városállamoknak lelkülete egységesen ment lett volna az állandó mozgalmaktól. Egyáltalán nem. Sehol a világnak nincsen olyan része, ahol annyira és oly sokféleképen nyilvánult volna meg a római egyházon belül az állandó lelki elégedetlenségre való hullámverés, mint itt Itáliában. Szinte izgalmasan nagyszerű végigkísérni ezen mozgalmak bármelyikének is történetét: nagyszerű erőfeszítéseket találunk bennük, szinte előképeit a nagy, egyetemes és reformátori reformációnak.

Cantimori ezeket igyekszik azután összefogni egységesen és az anyag teljes ismeretéről bizonyságot tevő felkészültséggel.

Rá kell mutatnunk azonban két fogyatkozására. Egyik az, hogy a magyar vonatkozásokat kellően nem emeli ki. A másik pedig az, hogy túlságosan az igaz egyház, tehát a római egyház szemszögéből nézi a dolgokat és éppen ezért

nem tud olyan rugalmas és elfogulatlan lenni. Minden mozgalmat, mint eretneket kénytelen kezelni.

A magyar vonatkozások feldolgozása bizony nem kis feladatot igényel még. Nem csak magyar részről nincsen feldolgozva az idevonatkozó anyag, de olasz részről sincsen. Hiányoznak az önálló és pontos levéltári kutatások és általában a részletmunka nincsen még a mai napig sem elvégezve. Dacára annak, hogy sokat és sokan publikáltak ebben a kérdésben (vagy talán éppen ezért?). Mindez azonban nem von le sokat Cantimori munkájának értékéből. Képességei, széles és egyetemes látóköre, nagy tudása egyenesen predestinálják erre a munkára. És ma a Buonaiuti által elindított iskolának mindenképen a legkimagaslóbb és legértékesebb tagja.

Munkája a magyar egyháztörténettel behatóan foglalkozó magyarok számára is nagy nyereség.

Róma. *Tőke László*

FELSŐCSERNATONI BOD PÉTER ÖNÉLETÍRÁSA. (Bevezetéssel ellátta: *Dr. Jancsó Elemér*, Kolozsvár, 1940. Erdélyi Ritkaságok 4.)

Abban a korban születik ez a napló, amikor világszerte mindenütt írják a memoireokat, önéletrajzokat, vallomásokat és útinaplókat, amikor mindenkinek kéznél van állandóan kis bőrkötéses könyvecskéje, hogy emléksorokat irattasson bele azokkal, akikkel az utazási programm, vagy a véletlen összehozza a XVIII. század derekának emberét. Minden benne van tehát a naplóban, amit csak az élet rádobál a hétköznapokra: álmok, ambíciók, betegségek, fürdőzések, nagyurak jókedve és könyvet kiadó bőkezűsége, emberek gonoszsága, megszámlálhatatlan akadály, hiúság, politikai rövidlátás, vagy sötétenlátás, könyvelkobzások, büntetések

Bod Péterről a nagy köztudat alig rendelkezik egyéb ismerettel, mint avval, hogy megírta a *Magyar Athenas*-t, *avagy az Erdélyben és Magyar-Országban élt tudós embereknek, nevezetesebben a'kik valami, világ eleibe botsátott írások által esmeretesekké lettek, 's jó emlékezeteket fen-hagyták Historiájok*-at és hogy egy erdélyi előkelő úrnőnek, Bethlen Katának volt egyideig az udvari papja. Nos, ebből az önéletrajzból és az elé írott hatalmas tanulmányból sok minden hiányzó ismeretét pótolhatja a köztudat. Tízezer oldalt meghaladó, közel félszáz nyomtatott és egy sereg kéziratban maradt munka hirdeti a magyar tudományos akadémia gondolatával Bessenyeyt és Széchenyi István grófot megelőző magyarigeni papnak, a „holland ösztönzésű erdélyi protestáns tudós typusnak", Bod Péternek az emlékezetét. Szinte lehetetlen feladatra vállalkozott: egyedül, Magyarigenben, segítség nélkül végezte a gyüjtő és feldolgozó munkát, amely munkát, a mult eredményeinek számbavételét a 18. század enciklopédikus szelleme szerint a mostoha feltételeket megszégyenítő módon, becsületesen el is végzett. A magyar protestáns egyházi történetírást nagy gyüjtő munkájában továbbvitte Pápai Párizon és Ember Pálon és tudományt alkotó, műveltségszerző szándékaiban sokáig egyedül állott az egész 18. században.

Naplójában, amelyet az Erdélyi Múzeumban őrzött kéziratból fordított magyarra *Valentiny Antal* főkönyvtáros, benne lüktet Bod Péternek, az erdélyi reformátusok generalis notariusának és korának minden problémája, minden szépsége, idillikus és családi képek mellett minden nehézsége és keserűsége. Kor-, művelődés- és egyháztörténeti szempontból egyként jelentős lapok a kezünkben Bod Péter feljegyzései. A 76 lapnyi szöveg és 8 lapnyi jegyzet mellett mintha aránytalanul hosszú lenne Jancsó Elemér tanulmánya, de az elhanyagolt emlékezetű literátor súlyának, értékének felmutatása, műveinek felsorolása, ismertetése és a róla írott munkák bibliografiája indokolttá, egyenesen szükségessé teszi ennek az önéletírásnak az alapos tanulmányba való bekeretezését. *Incze Gábor*

Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. — Fel. v. Schlitt H.

HELYREIGAZÍTÁS.

A Protestáns Szemle szeptemberi számában *Gulyás Pál: „Professzor Csokonay"* c. tanulmánya így javítandó:

306. oldal, 4-ik bekezdésében: Gotehe helyett *Goethe.*

308. oldal, 1. bekezdésében: Mindig kell neki egy tiszta Én, aki*nek* ép úgy kell játszania a mélységgel etc.

308. oldal, 2-ik bekezdésében: Az a baj, hogy nem géniuszi értelemben magas és összetett. Nem úgy bonyolult, *mint a Géniusz és mint a Természet. Hanem úgy bonyolult,* mint egy — gép.

309. oldal, 3-ik bekezdés: Ez a népköltő-professzor *élete utolsó hónapjaiban* etc.

310. oldal, *a Csokonai-versben:*

S gyilkoló bombáit *lang*szárnyra repíted?

SYLVESTER

PROTESTÁNS SZEMLE

11

TARTALOM:

Révész Imre: **Halk és szelíd hang** (A reformáció emlékére) ● Makkai Sándor: **Egyházunk belső feladatai ma** ● Bóka László: **1941. október 31.** (vers) ● Dezséry László: **Társadalmi átalakulás** ● Kutas Kálmán: **A bajvívó testvérek** (vers) ● **Könyvek és írók**

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: **MAKKAI SÁNDOR** FELELŐS SZERKESZTŐ: **KERECSÉNYI DEZSŐ**
FŐMUNKATÁRSAK: **PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN**

1941. NOVEMBER **BUDAPEST** **L. ÉVFOLYAM**

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

SIDÓ ZOLTÁN: Kiss Sándor: Ifjúsági munka — — — — — — — 379
RENNER JÁNOS: Mikola Sándor: A fizikai megismerés alapjai — — 379
BIKÁCSI LÁSZLÓ: Bólyai-könyvek — — — — — — — — — — 382
B. L.: Két regény — — — — — — — — — — — — — 383
B. L.: Erdélyi elbeszélők — — — — — — — — — — — 384
TÖRÖK PÁL: Zsebatlasz — — — — — — — — — — — 384
(—): 10 év, 50 intézmény — — — — — — — — — — — 384

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyüjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őriz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).
Felelős kiadó: Szabolcska László.
A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.
A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.
A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.
Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.
Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

Halk és szelíd hang

— A reformáció emlékére. —

A wittenbergi tételek kitűzését a reformáció népe nyilván nemcsak azért szokta jubilálni, hogy egy multbeli eseményt ünnepeljen, hanem azért is, hogy meghallgassa azt az örökké időszerű isteni üzenetet, amelyet a tételek első lélekkel-olvasói hallattak ki azoknak emberi s hellyel-közzel erősen teológiai beszédéből. Ma talán nagyon sokan úgy gondolják, hogy ennek az üzenetnek a hangja, akármily maradandólag érdekes és fontos dolgokat jelezne is egyébként, elvész a világviharban, és egészen természetes is, hogy elvész. Bibliás embereknek azonban lehetetlen, hogy eszökbe ne jusson az Illés próféta hórebhegyi találkozása Istennel (I. Királyok 19: 8—13): szélvihar, földindulás, tűzvész csak *az Úr előtt* járnak, az Ő orcájának követei, szavának és ezzel akaratának útegyengetői; de amikor ezek után maga az Úr is megjelenik, Ő *„halk és szelíd hangon"* kérdezi meg a búsuló és gyötrődő prófétától: mit csinálsz itt, Illés? Valóban így van most is: Isten ezt a körülöttünk s bizonyos mértékben köztünk és bennünk is dúló világvihart azért küldötte, hogy annál inkább tudjunk figyelmezni az Ő mindig *egy* üzenetének halk és szelíd szózatára, amellyel azt kérdezi, mit csinálnak *most, ma* a gyötrődésben és a viharban, az Ő színe előtt az Ő választott emberei.

Ebből a szempontból, ha emberileg szólva „véletlen" is, de különös jelentőséggel teljes véletlen, hogy a reformáció százados évfordulói majdnem kivétel nélkül háborús légkörbe estek: 1617-ben a harmincéves háború rettentő izgalmakkal teljes előestéjére, 1717-ben és 1817-ben egy-egy olyan alélt „békekorszak" legkezdetére, amely végeláthatatlan kontinentális háborúskodásokat fejezett be s máris új háborúk csiráitól feszült; 1917-ben az első világháború baljóslatú végvonaglási időszakába. Mintha Isten mindezzel annál jobban ki akarta volna fejezni a gyökeres ellentétet a világi történések fergeteges katasztrófái és az Ő üzenetének semmi külső hatalomra és erőszakra nem szoruló csöndessége és állandósága között. Egy-egy újabb világösszeomlás csakugyan nem annak a jele és bizonysága-é, hogy az ember nem hallgat és nem akar hallgatni Isten *igazi* szavára, a kegyelem és az üdvösség örök üzenetére, s maga koholta „istenszavak" után indulva épít magának az előző romokból új világot, hogy azután önkezével rontsa le azt is?

A négyszázados nagy reformációjubileum az első világháború démoni hangzavarában még nem sok tiszta hangot hallatott, mert maga sem hallott sokat a hórebhegyi halk és szelíd hangból. Mégis már a reformáció ötödik századának legelső éveitől kezdve mind erősebb lett a figyelés arra, amire a reformáció maga is figyelt: Isten igéjére. Húsz esztendő folyamán ez a figyelmezés egyre élesbedett, egyre alázatosabbá és engedelmesebbé vált.

A reformáció egyházai mintha e két évtized alatt igyekeztek volna pótolni, égető szomjúsággal és lázas sietséggel, amit a megelőző két század alatt mulasztottak: egyetlen létértelmük és létérdekük követését, emberi okosság, érzés és érdek helyett egyedül az Isten tiszta és teljes igéjére, a Törvényre és az Evangéliumra való hallgatást. Nem egy bizonyos 1918 utáni teológiai iránynak a reformáció minden történeti területén való elterjedésére és fölénybe jutására gondolok itt csupán. Hanem gondolok méginkább arra, hogy az első világháború után és jórészt annak következtében a reformátori eredetű keresztyén emberiség világszerte kijózanult a „Kulturprotestantismus" csalfa ábrándjából s félelmes, de üdvös világossággal ráébredt: az egyháznak, mielőtt egyáltalában *adhatna* valamit a világnak — világosságot, vígasztalást, erőt, reménységet, mindezekben fölemelkedést és „szebb jövőt" — *előbb magának kell kapnia*, mindennap újra és egyre teljesebben kell kapnia valamit, egyedüli Urától és Fejétől: kapnia az Ő igéjében, ebben a halk és szelíd szózatban, megrendítő megszólíttatást és megtisztító megkegyelmeztetést.

Az ötödik századnak első negyede már eltelőfélben van. Ki tudja, mire eltelik, elnémulnak-e a fegyverek, vagy pedig még akkor fog eddig nem ismert erővel tombolni a szél, földrengés, a tűz? Egy azonban egészen bizonyos: Isten magános, bujdosó népéhez, búsuló, gyötrődő és elrejtezett választottaihoz az a halk és szelíd hang éppen úgy szólani fog akkor is, amint szól most és amint szólott Illéshez a barlangban, Lutherhez a wittenbergi toronyszobában, Kálvinhoz a párizsi diákkvártélyon.

Ez a halk és szelíd hang az Evangélium népétől a második világháború után vagy még alatta alighanem legfőképen két nagy kérdésben fog kívánni határozott feleletet és félreérthetetlen magatartást.

Az egyik *a nemzet, az állam, általában a népközösség kérdése* lesz. Isten ezt a világháborút s a nyomán alighanem a protestantizmus minden területén bekövetkező gyökeres társadalmi átalakulást óriási kérdőjelként állítja oda egyháza elé: van-e az Én igém alapján tiszta, erős, egyértelmű és elnémíthatatlan bizonyságtételed nemzetről és államról, népről és közösségről? Meg tudod és meg mered-é nekik mondani, hogy én az én dicsőségemet amint senkinek, úgy nekik sem vagyok hajlandó átengedni? Viszont tudod-e őket az Én dicsőségemre úgy, olyan odaadással és olyan eredményesen szolgálni, ahogyan nem tudhatják még azok sem, akik istenítik őket?

A keresztyén szabadság örökérvényű, mert legmélyebben biblikus lutheri megfogalmazása: *„mindenektől szabad a hit által, mindeneknek szolgája a szeretet által"* — a második világháború alatt és után a nemzet, az állam, a népközösség naprólnapra gyakorlatibbá, konkrétebbé és égetőbbé váló problémáival szemben követel a reformáció népétől egészséges és elodázhatatlan állásfoglalást.

De ennek az egységes állásfoglalásnak szüksége és lehető-

sége már egy másik nagy kérdésre való feleletet is föltételez és megkövetel. Hogyan foglalhat egységesen állást a ma legsúlyosabb világproblémákkal szemben egy olyan evangéliumi, reformátori keresztyénség, *amely önmagában nem egységes?* Sőt, még ha önmagában egységes volna is, nem kellene-e mély fájdalmat és égető felelősséget éreznie azért, hogy maga *a* keresztyénség nem egységes? Azt hiszem, *a keresztyén egység, az egyházi oekumenismus, az „evangéliumi katholicitas" problémája és problémái* — mint egyes figyelemreméltó jelek máris mutatják — eddig soha nem tapasztalt súllyal és erővel fognak a reformáció népének lelkiismeretére nehezülni a most folyó világháború végével. Milyen mértékben szólal majd meg ez a lelkiismeret, előre senki sem tudhatja. De az az egy bizonyosnak látszik, hogy Krisztus egyházából, még pedig elsősorban annak református részeiből az egész föld kerekségén „ecclesia pressa" lesz — már pedig a sajtoltatás *tömörülést* szokott eredményezni, annál nagyobbat, minél több vér serked az Antikrisztus sajtója alatt Krisztus szőlőtőjének nemes terméséből.

*

A reformáció magyar népe számára az Úrnak 1941-ik esztendejében egész sereg jelentős történeti évforduló részletezi és illusztrálja ezt a kettős problémakört — végeredményben mindegyik ugyanazt a „halk és szelíd hangot" visszhangozva.

Négyszázados évfordulóját üljük Budavára török általi elfoglalásának és az első teljes magyar Újszövetség-fordításnak. Isten pontosan abban az évben adja kezébe és szájába a Sylvester János pompás szatmármegyei magyarságával megszólaló Evangéliumot „az magyar nípnek, ki ezt olvassa", amelyik évben rákovácsolják a másfélszázadig le nem kerülő rettenetes bilincset. Vihet-e valaha is más ajándékot Istentől és Isten nevében bármely hasonlóan katasztrófális történeti helyzetben a magyar népnek és nemzetnek a reformáció akármelyik hitvallású egyháza?

Kétszázötven éve, hogy megjelent az Explanatio Leopoldina, az 1681-i és 1687-i vallásügyi törvényeknek I. Lipót király által kibocsátott „magyarázata", amely a hugenotta-üldöző francia állami valláspolitika elveit és módszereit akarta nálunk is bevezetni, s nem a Kollonichék jószándékán múlt, hogy ez a „magyarázat" teljes eredményt elérni 90 év alatt sem bírt. A reformáció magyar népének jó nyitott szemmel látnia, hogy, sajnos, még ma is az elégnél többen vannak magyar hazánkfiai közt, akik az Explanatio szellemét hordozzák magukban és korát visszasírják; de ugyanakkor jó teljes elszántsággal feltennie magában azt, amit egy híres nagy olaszországi gyüjteményben láttam egykor mély megilletődéssel egy, a középkor és a római katolicizmus megannyi képe és emléke között szerényen meghúzódó, pedig mesteri Luther-arcképre felírva: — az Ésaiásból (30: 15) vett nagy isteni intelmet és biztatást: *„In silentio et spe erit fortitudo vestra"*. Csöndességben és reménységben lesz, igen, a mi erősségünk is, ha még

mindig haza-hazajárna kísérteni az Explanatio szelleme (vagy ahhoz hasonló!).

Másfélszáz esztendeje ülésezett az 1790—91-i nagy felszabadulás egyik örvendetes következményeképen a reformátusok budai és az evangélikusok pesti zsinata. Ezeknek a zsinatoknak nemcsak az a történeti jelentőségük, hogy igyekeztek megvonni a legsúlyosabb nyomás alól felszabadult evangéliumi egyházak új életberendezésének kereteit egy új feladatokat hozó korszak számára — milyen elvi alapon és minő eredménnyel, most nem ide tartozik. Hanem szellemtörténetileg talán sokkal nagyobb jelentőségük, hogy az ülésezésükben és a törvényalkotásukban megnyilatkozó céltudatos párhuzamosság által először jutott ország-világ előtt authentikus kifejezésre a magyarországi ágostai és helvét hitvallású evangélikusok akkori legjobbjainak (egyáltalán nem *csak* világiaknak!) lelkében már évtizedek óta érlelődő vágy és szándék: *a két testvéregyház minél bensőségesebb közeledésének, végsőleg úniójának vágya és szándéka.* Egy további félszázad elteltével, éppen az idén van száz esztendeje annak, hogy az únió minél gyorsabb és teljesebb gyakorlati keresztülvitele érdekében egy elhamarkodottságában is tiszteletet érdemlő s egyoldalúságában is figyelemre méltó kezdeményezés történt a nemes Zay Károly gróf részéről, oly nevek által felkaroltan, mint Kossuth Lajos és Székács József, Fáy András és Török Pál. Kétségtelenül gondviselésszerű volt, hogy ez a kezdeményezés a maga jóhiszemű, de nagyon sebhető elgondolásaival — főkép a negyvenes évek második felében bekövetkezett dicsőséges és tragikus politikai fejlemények miatt — nem juthatott célhoz. Amikor azonban ezt megállapítjuk, nem volna szabad szemet húnynunk a kérdés másik oldala előtt sem. Száz évvel ezelőtt atyáinknak körülbelül az 1817-i porosz únió lebegett a szemük előtt megvalósítandó példaként, és az bizonyos, hogy e példa fölött az azóta eltelt ötnegyed század igen keményen kimondta az ítéletet. Ez az ítélet azonban csak az emberi gyarlóság egyetemes súlyát hordozó történeti *formának* szólott; a *lényeg,* amelyet ebben a formában akartak megvalósítani: a két evangéliumi fő hitvallás híveinek minél bensőbb és testvériesebb szolidaritása, állam és nemzeti közélet előtt minél egységesebb jelentkezése és föllépése, nem evangéliumi és nem keresztyén ellenáramlatokkal szemben minél szorosabb közös frontalkotása — oly maradandó és lerázhatatlan feladat, amelyet nem lehet egyszerűen elintézni a történetileg sikertelen únió-gondolat kritikájának már amúgy is eléggé kopott lemeze tovább pergetésével.

A „történelmi kálvinizmus"-nak és a „történelmi lutheránizmus"-nak holland és német mintára a mi (egyébként tökéletesen eltérő) viszonyaink közt is bekövetkezett az az eléggé éles szembekerülése, amelyet néhányan már a huszas évek elején aggódva előre láttunk és megmondottunk s amely a történet ritmikájának szélesebb távlatában tekintve, tulajdonképen az únió-gondolattal szemben volt egy ellenkező irányú kilengés. Mint kilengés bizonyára

jogosult is volt, de mint lassanként megrögződni kezdő állapot, szerintem nem az.

A magyarországi únió-törekvéseknek és úniós hangulatnak kétségtelenül a legnemesebb kivirágzása és legmaradandóbb értékű gyümölcse éppen a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság létrejötte és a Protestáns Szemle megindulása volt több mint félszázaddal ezelőtt. Mind a kettő hanyatlásának kezdete (amin *nem értékbeli*, hanem csak tevékenység- és népszerűségbeli hanyatlást értek) pontosan egybeesett a történelmi kálvinizmus és a történelmi lutheránizmus magyarországi szembekerülésének első félreérthetetlen jeleivel — nem egy nyilt testvérharc szomorú tüneteivel, mert az újabb századokban ilyentől eddig megőrizett bennünket az egyház Ura s bizonyára meg fog őrizni a jövőben is, hanem a történeti egyéniségnek mindkét fél részéről olyan mértékű egyoldalú kihangsúlyozásával, amely gyakorlatilag már a teljes elszigetelődés hajlamával és vágyával, az „Ihr habt einen anderen Geist" csak *abban* az 1529-i történeti pillanatban érthető és méltányolható, de tetszés szerint meg nem ismételhető magatartásával jelent egyet. 1941 reformációjubileumán kötelességünk hangot adni éppen a Protestáns Szemlében a magunk és velünk együtt nagyon sok, lélekben hű és hűségében megingathatatlan evangélikus és református magyar testvérünk ama nézetének, hogy ez nem jól van így. Az olyan „hitvallásos teológia", amelynek hirdetése és hangsúlyozása kölcsönös hidegséggel, bizalmatlansággal és eretnekítő hajlamokkal tölti el az ágostai és a helvét hitvallás híveit, hitvallásosnak még talán lehet hitvallásos, *de teológiának már kevésbbé teológia*, mert már nem az Isten teljes beszédének és akaratának hirdetése. Isten teljes beszédéhez és akaratához ugyanis az is hozzátartozik, ami oly világosan ki van jelentve az Úr Jézus főpapi imádságában: *„hogy mindnyájan egyek legyenek..."* (János 17:21a). Aki ezt az örök és egyetlen Főpappal együtt, az Ő egyszeri és tökéletes áldozatának erejébe fogózva imádkozza, annak számára a helyesen értelmezett hitvallási hűség maga sem lehet egyéb, mint *út*, nem a külsőleges és erőltetett únióra, hanem a bensőséges és magától értődő evangélikus-református testvériségre, onnan az evangéliumi katholicitasra, onnan az egyházi oekumenismus látomása felé — nem az „egy akol és egy pásztor"-nak az egyedül hiteles bibliai szövegben meg sem található emberi vágyálma felé, hanem az „egy nyáj és egy pásztor" (János 10:16) isteni ígéretének minden emberi bűnön, tévedésen és szakadáson át folyton közelgő megvalósulása felé: Krisztus királysága, Isten országa felé.

Lehet, hogy ez a halk és szelíd hang elvész a viharban, aminek a kockázatát ma vállalni kell: ha merő emberi beszéd, megérdemli ezt a sorsát, ha ellenben van benne valami Isten üzenetéből is, az úgysem fog Őhozzá üresen visszatérni, hanem megcselekszi, amit Isten akar és szerencsés lesz, ahová Isten küldötte (Ésaiás 55:11). Lehet az is, hogy ez a halk és szelíd hang más beállítottságú lelkekben maga fog támasztani egy kis vihart, amit

igazán sajnálnék, mert ez nem volt vele a szándékom. Csak azt akartam vele kifejezni, hogy a reformáció magyar örököseinek ma, 1941 komor őszén, nagyobb okuk van, mint eddig bármikor volt, nem a hitvallásképződés különböztető erőire és kétségtelen értékeire, hanem a tiszta Evangélium egyesítő hatalmára és csodájára tenni a *fő* hangsúlyt. Akkor járnak el igazán — a jó öreg Fáy András kedves szavait idézve — a reformáció *„kétlen szellemében"*, és akkor szolgálják igazán azt, aminek szolgálatában Luther is, Zwingli is, sőt még a csak látszólag internacionalista, valójában forró francia hazafiságú Kálvin is bármikor készek voltak az életüket letenni: *a nemzetet és a hazát.*

Révész Imre

Egyházunk belső feladatai ma

— Előadás az Orsz. Református Lelkészegyesület konferenciáján. —

Előadásom címében a „ma" szó jelzi, hogy egyházunk belső feladatait nem időtlen elméleti szempontból óhajtom vizsgálni, hanem azokra a gyakorlati kérdésekre keresek feleletet, melyeket a mai idők és körülmények adnak egyházunk elé. A témának még közelebbi elhatárolását is szükségesnek érzem. Belső feladata egyházunknak nagyon sok és sokféle lehet a szerint, hogy életét melyik vonatkozásában vesszük szemügyre. Én ez alkalommal a magyar társadalom válságából következő feladatokra akarok rámutatni, melyeket egyházunknak saját tagjaira nézve, tulajdon testében kell megoldania s ebben az értelemben nevezem azokat belső feladatoknak. Ezért először a magyar társadalom válságos életének jellegzetes vonásait kell felvázolnom.

I.

Hogy a magyar társadalom élete válságos, az — gondolom — nem szorul bizonyításra. Még az is, aki ezt nem tette öntudatos és módszeres vizsgálat tárgyává, mélyen érzi és tapasztalja. Az utolsó években társadalmunk e válságával nagyterjedelmű és egyes termékeiben nagyon figyelemreméltó irodalom foglalkozott. Véleményem szerint az a legelső és legfontosabb teendőnk, hogy ennek a válságnak elfogultságtól mentes és pártszempontok fölött álló szemlélettel igyekezzünk az okaira rátalálni. Így nem szabad mellőznünk először is azt a tényt, hogy társadalmunk válsága részben öröklött, vagyis még az első világháború előtti bajokból származik. A mezőgazdasági proletáriátusnak, a szociáldemokrata ipari munkásságnak társadalmunk régi szerkezetét megbontó kialakulása és tünekedései, vagy a kivándorlás, az egyke és más társadalmi válság-jelenségek kibontakozása, veszedelme még az akkori nagy Magyarország testén ütköztek ki. Ha ezeket a bajokat

az integer Hungária nem tudta leküzdeni, szomorúan természetes, hogy a trianoni csonka ország még kevésbbé birkózhatott meg velük. Sőt a trianoni nemzetgyilkolás következtében a régi válság szükségképpen új sebekkel mélyült és sokasodott, mint amilyenek a földkérdés, a munkanélküliség, az elvándorlás, a családi válság, az elnéptelenedés, az egészségtelen néptorlódás, a népbetegségek, a szellemi proletáriátus, az osztályellentétek, a gazdasági és pénzügyi megroppanás, a címkórság stb., stb. ijesztő tényei és veszedelmei. Mindehhez még a kisebbségi sorsba taszított nemzetdarabok megoldhatatlan problémái járultak. Sohasem szabad elfelejteni, hogy ezeknek a bajoknak talán a döntő része, úgy anyagi, mint szellemi vonatkozásokban, szükségképpen az ország és a nemzet megcsonkításából származott, tehát csak egyrészük írható tudatos és elítélendő társadalmi magatartás rovására s csak ezekután következhetik az, amit esetleg egyes kormányok terhére lehet számítani. Az országnak 1938. őszén megindult s azóta lépésről-lépésre folyó helyreállítása kétségtelenül sok új lehetőséget nyitott a társadalmi válság feloldására, de tagadhatatlan az is, hogy ugyanakkor sok új nehézség is támadt gazdasági, erkölcsi és szellemi téren egyaránt, ami a teljes értelmű, egzisztenciális helyreállításnak útjában áll. Ilyen körülmények között kénytelenek vagyunk megállapítani azt, hogy az a kép, melyet a magyar társadalomról 1938. ősze előtt rajzoltak, illetve azelőtti adatok alapján rajzolnak, már most sem lehet teljesen igazságos és tárgyilagos. Már maga az 1941. évi népszámlálás adatszolgáltatása is bizonyára lényegesen meg fogja változtatni, pld. a zsidókérdés megoldási kísérleteinek eredményeivel, vagy a nemzetiségi helyzetkép megváltozásának feltüntetésével. De ennél is fontosabb az, hogy a most folyó második világháború, az előjelek szerint, valamiképpen gyökeresen meg fogja változtatni a magyar társadalom összetételét, termelési—fogyasztási rendjét, erkölcsi és szellemi életformáit. A „ma" tehát semmiképpen nem alkalmas arra, hogy társadalmunk felől lezárt ítéletet mondjunk. Az, amit megkísérelhetünk s kötelesek is vagyunk megkísérelni, nem lehet más, mint a magyar társadalmi válság eddigi irányának és legjellemzőbb tüneteinek felmutatása. Társadalmi válságunk irányvonala: a sajátos ősi, népi mélykultúra felbomlása és átmenete egy felületes, csekélyértékű, külsőleges és anyagias fél-városi civilizációba és életformába. Ennek a bomlásnak és átmenetnek megfigyelése a társadalomrajzban és a szociális-politikai irodalomban az utóbbi években feltűnéstkeltő, sokszor visszatetszéssel találkozó, sőt bírói elítéléseket kiváltó megnyilatkozásokat eredményezett. Ez az irodalom jórészt maga is a válságtünetek körébe tartozik, ami azonban nem jelenti azt, hogy az elfogulatlan tárgyias szemlélet ne találna benne igen sok megszívlelésre méltó figyelmeztetést, melyet higgadtan összevethet a konzervatívabb felfogású munkák eredményeivel. Ezt próbáltam megcselekedni magam is s a nélkül, hogy tanulmányozásom menetével és részleteivel fárasztanám hallgatóimat vagy olvasóimat, csupán arra törekszem,

hogy a legjellemzőbb válságtünetek lehetőleg összefüggő és tárgyias képét adjam a következőkben.

Alapvetőnek és döntőnek tartom mindenekelőtt a faluról és a falu társadalmáról való felfogás megváltozását. Ebben a fogalomkörben két hagyományos szemléletet örököltünk. Az egyiket a városi közvélemény képviselte, mely mindig a mellett állott, hogy a falut és annak társadalmát ősi formájában és körülményei között meg kell tartani, mivel ettől függ a városok ellátásának és kiszolgálásának biztosítása. Helyesen mutatnak reá egyesek, főként Erdei Ferenc, hogy ez a felfogás a régi rendi társadalom öröksége és csökevénye. A másik hagyományos szemlélet a polgári irodalomé, amely az előbbinek nyers érdekszerűségét takarva, a falut idealisztikus és idillikus vonásokkal rajzolja s szintén odadönt, hogy a falut meg kell őrizni ősi formájában, mint a romlatlan tisztalelkűség és erkölcsi jellem örök forrását. Ennek a lényegében azonos, kétarcú faluszemléletnek hitele azonban ma már alapjában megrendült. Megrendítette maga a valóság, az élet. A falu és társadalma súlyos válságba került. Meghatározó tényezői: a várostól való távolság, a saját belső társadalmi kötöttségei és a természetközelség ma is fennállanak ugyan, de a lényeges az, hogy a falu embere lázadásban és tagadásban van velük szemben. A falu többé nem egységes, nem egytípusú, nem „népi" és nem „paraszti", nem örök és változhatatlan, nem az az egyszerű, tiszta, egészséges, idillikus és megelégedett valami, aminek régebben látták és hitték, hanem fölbomlóban lévő, elégedetlen kényszerforma, mely menekül önmagától és a város felé tör. Kérdés, hogy mi ennek az oka? Legalaposabb megfigyelői szerint az, hogy a falu embere mélyen érzi életformájának és életmódjának emberhez nem méltó voltát. Tehát emberibb életet akar. Természetesen, ezt az emberibb életet a maga kultúrfokának megfelelően tudja csak elképzelni s ezért azt a felületes és csekélyértékű városszéli, külvárosi életformában látja meg. Ezért tódul a városokba s cseréli fel eddigi sorsát a városi proletáréval, mely szemében emberibb. Ha ezt nem teheti meg, legfennebb tűri a várostól, saját hagyományaitól és a természettől való elnyomatását, mint leküzdhetetlen kényszert, de lelkében gyűlöli és lázad ellene. Enek a lázadásnak pozitív alakja a falu elhagyása, negatív alakja pedig az élettagadás, mely a születések csökkenésében és az egykében jut kifejezésre. A faluválság írói csaknem kivétel nélkül termelési és közigazgatási bajokban látják ennek okát. A nélkül, hogy ennek részbeni indokoltságát tagadnám, megállapítom, hogy az alapok sokkal mélyebben, magában az existenciális lélekmegrendülésben van.

A falusi társadalom megítélésében a „népi" és „paraszti" kategóriák helytelen alkalmazása okozza a legnagyobb zavart. A falu társadalmára nem lehet azt mondani, hogy kizárólagosan népi vagy paraszti. Ez a társadalom többféle rétegződésű s egyes rétegei is kevertek. Eltekintve most attól, hogy a „nép", „népiség" fogalomköre nagy változáson megy keresztül s többé nem alkal-

mas a falu társadalmának meghatározására, állapítsuk meg azt, hogy a parasztság sem jelent egységet, mert széles skálája van, melyen a nincstelen „szegény ember", a cseléd, a napszámos, a mezőgazdasági munkás, a törpebirtokos, a kisgazda, a középgazda, sőt a gazdag paraszt sorakoznak s mindenik más lelket és életlehetőséget jelent a típuson belül, „az embertelen nélkülözéstől — a kietlen jólétig". (Erdei Ferenc kifejezése.) A paraszt ősfogalma a rendi társadalomból ered s a szünetnélküli munkával való állandó termelés és a korláttalan gyermekszülés törvényszerűségét jelentette. Ma pedig éppen ennek a törvényszerűségnek megroppanása és megtagadása a jellemző s ez okozza a valaha egységes réteg változatos színképpé való felbomlását. A termelési rend válsága magával hozza a szellemi élet válságát is. A kettő együtt jár, bármiképpen is gondolkozzunk oki kapcsolatukról. Közismert tény, hogy az ősi paraszti mélykultúra, a népi tudomány, művészet és erkölcs öröksége bomlóban van. Ezt a művelődési kincset, amint jól tudjuk, a városi kultúra tényezői, írók, tudósok, művészek igyekeznek felkutatni, összegyüjteni, megmenteni s a városi közönség keres benne magának látványosságot, élvezetet, szórakozást. Maholnap csak múzeumok és lakások holt kincse, dísze lesz az egész. Lehetséges és kívánatos is, hogy ez a népkultúra megtermékenyítse a magas műveltséget s irodalmunkban, képzőművészetünkben, zenénkben ennek gyümölcseit látjuk és élvezzük is. De az a törekvés, hogy ez a mélykultúra magának a paraszti népnek életében támadjon fel újra s annak legyen alakító tényezője, mindinkább meddővé válik. A falu megfigyelői túlnyomó többségünkben arról tesznek bizonyságot, hogy maga a paraszti nép el akarja felejteni ezt az ősi örökségét, elfordul tőle, sőt dacosan szembefordul vele. Igen figyelemreméltó az a magyarázat, amely szerint ennek a magatartásnak oka az, hogy a paraszt a maga népi tudományában, művészetében és erkölcsében sokszázados elnyomatásának jeleit, képét, emlékét látja s ezért meggyűlöli és lehányja magáról az egészet. Mindenesetre megállapítható, hogy nem tartja elégnek, megfelelőnek és alkalmasnak az életben való érvényesüléséhez s mást kíván magának, amit hasznosabbnak és emberibbnek remél. Ezek után természetes, hogy amit nem tart magára nézve fontosnak és értékesnek, azt idegen ruhának érzi magán s a mások számára való mutogatását hazugságnak, ami megalázza őt. A Gyöngyösbokrétában való szerepléstől több helyen azzal a kijelentéssel tartózkodtak a falusi legények, hogy „nem cirkuszolunk!"

A másik válságos tény azonban az, hogy a paraszti nép, mikor a saját ősi mélykultúráját halálra ítéli, ugyanakkor nem teszi a maga vérévé és életévé azt az iskolai műveltséget sem, amely felülről és kívülről kerül hozzá. Ez többnyire csak a gyermekkor iskolai leckéje marad számára, amelyet bevágott, de nem értett meg, amelyet elfelejt és nem tud használni felnőtt korában, a saját helyzetéhez és munkájához alkalmazva. Ezen a nagy bajon manapság az iskolánkívüli népművelés sokféle módon és for-

mában igyekszik segíteni s mindegyre hallunk is a sikereiről, azonban még nincs módunkban dönteni a felől, hogy ezek a sikerek mennyire maradandók és általánosak. Inkább azt kell tartanunk, hogy a tudatlanság, közöny, ellenállás kérgének döntő áttörése még csak a jövő reménysége, éspedig azért, mert előbb a nagy szociális szükségek kielégítésének kell megtörténnie ahhoz, hogy az új műveltség új és jobb életkörülmények között valóban termékennyé válhasson. Egyelőre még az a helyzet, hogy a földtelenség, vagy az elégtelen föld nagy terhei és csekély haszna, a szakadatlan és sokszor szörnyű munka megunása, az élet örömtelen és kilátástalan igavonása a gyorsabbnak és könnyebbnek vélt megoldás felé sodorja a parasztot: a külvárosi életforma megszerzéséhez.

A nemzeti társadalom egészének és egységének szempontjából a falunak ez a válsága rendkívül aggasztó. A falusi társadalom legnagyobb és legősibb rétege, a parasztság, egy olyan társadalmi formába megy át benne, amely bizonytalansága és sekélyessége folytán az öntudatos nemzeti közösség megvalósulásának legnagyobb akadálya. Pedig a nagy feladat éppen az, hogy a parasztságnak nevezett hatalmas réteget a nemzeti társadalom öntudatos és tevékeny tényezőjévé neveljük, ami eddig még sohasem volt. Az ősi rendi társadalmi korban nem is lehetett, mert a családon és a községen túlterjedő közösséget nem ismert s a nemzeti tudatosságnak szükségét nem érezte, de abból ki is volt rekesztve. Ami pedig a régi termelési rend által biztosított apró, zárt társadalmiságát illeti, a falu jelenlegi helyzete ezt már lehetetlenné teszi, mert a falusi társadalom egy széthúzó erőkkel telített harc színtere, ahol egységről többé szó sem lehet. Az egység hiánya azonban egyúttal a falusi életforma tehetetlenségét, életképtelenségét is bizonyítja, legalábbis a jelenlegi alakjában. Jellemzője ennek az életformának az, hogy egyetlen alkotóeleme sem érzi benne otthon magát, mindenik idegen és kifelé vágyik vagy tör belőle Ha ezt az ősrétegen, a parasztságon már meg kellett állapítanunk, fokozottabban fogjuk megállapíthatni a többieken. Így elsősorban a nem paraszti származású és műveltségű falusi földbirtokoson, az „úr"-on, aki ugyan idejének nagyobb részét falun tölti, de életmódját tekintve a városi civilizáció és kultúra függvénye s otthonában sokszor nagy anyagi áldozattal, erejét felülmúló költekezéssel azt igyekszik létesíteni és fenntartani, de tipikusan gyarmati gondolkozással kizárólag csak a maga és családja számára, míg a falura nézve természetesnek tartja, hogy az primitív módon és eszközökkel éljen. Az „úr" tehát csak annyiban tartozik a faluhoz, amennyiben a birtoka odaköti s csak azért van otthon a faluban, mert ott van az ő falufeletti, idegen világot alkotó otthona. Különösen régebbi szép példák szerint segíthet a népen, érdeklődhetik bajai iránt, de nem mint közülükvaló, mint egy közösség tagja, hanem mint a felsőbb régiókból leereszkedő előkelő és kegyes idegen. A falun élő tisztviselő és értelmiségi ember a rendi világban a falu szolgája és barátja volt, ma azonban

távoli feletteseinek, egy más világnézetnek és életformának kiszolgálója, képviselője a falun s így nézi őt a falu népe is. De talán legjellegzetesebben idegen a faluban az iparos és kereskedő kispolgár, aki a paraszttal nem érez és nem vállal közösséget, lenézi s azt érzi hivatásának, hogy a várost és annak gondolkozását képviselje előtte. Tudatos és hangoztatott célja is az, hogy minél előbb városi polgár lehessen. A típusoknak és érdekeknek ez a sokfélesége és ellentétessége mutatja, hogy a hagyományos falukép ma már csak fikció. Sokan vannak, akik tarthatatlan és veszedelmes fikciónak látják s odanyilatkoznak, hogy a falut és a paraszti életformát, mint életellenes történelmi csökevényt, fel kell számolni.

A falu válságát a város bomlasztó és vonzó ereje okozza, mikor az életének terhei ellen lázadó falusi elé egy könnyebb és örömösebb élet képét, lehetőségét állítja. De ezzel a város a saját életét is válságba sodorja. A város ugyanis, a maga alacsonyabbértékű kultúrhatásaival tulajdonképpen önmaga ellen dolgozik. Mint fogyasztónak, az volna az érdeke, hogy a falu megmaradjon a maga ősi termelési rendjében s engedelmesen szolgálja ki őt. A városnak minden magasabbrendű kultúrtörekvése tudatosan erre is irányul s csak a hulladék-kultúrája lesz, akarata ellenére vagy a nélkül a falu megbontójává és bűvölőjévé. Ez a városi önzés, a nyugatias és idegenmintájú magyar városok sajátossága, annyira kimélyítette a szakadékot a magyar társadalom fogyasztó és termelő, polgári és népi rétege között, hogy együttes életük és jövőjük elérkezett a „nem lehet" határához. Ennélfogva mind a kettőnek válságba kellett kerülnie. Nemcsak a falu egységes képe és értelme bomlott meg, hanem a nyugatias városkép is, melyet a falusi proletárság, sőt a gazdaréteg beletódulása nyugtalanná, bizonytalanná változtatott, felszaporította szociális nyomorát s lenyomta kultúrájának színvonalát. Ezidőszerint még nem lehet ítéletet mondani a felől, hogy vajjon egy ősi magyar települési mintájú tanyás mezőváros kifejlesztése megoldaná-e a nyugatias, idegenjellegű város válságát s ezzel együtt az egész magyar társadalmi élet felemelkedését és kibékülését eredményezné-e, amint azt Erdei Ferenc látja és reméli. Nincs ugyanis meggyőző bizonyítékunk arra, hogy ez a gazdasági és közigazgatási reformalkotás a szellemi műveltség terén is magasabbrendű emberi magyar életet biztosítana, illetve hogy éppen csak ez biztosíthatná azt. Sőt jelenleg azt látjuk, hogy bár a nyugatias várostípus önmagában emberibb életformát biztosít, mint a falu, de idegen szelleménél fogva a nemzeti társadalom egységét nem munkálhatja, hanem inkább akadályozza, ugyanakkor a magyar mezőváros gazda-polgári társadalma, bár nemzeti hagyományú, de mégsem magasabb értelműen emberi életformát mutat, mert a paraszti élettel való szakítás visszahatásaképpen munkakerülő, úrhatnám, tékozló és félműveit.

A városi társadalom még kevésbbé egységes, mint a falusi. Az ősi polgár-réteg, a gyökeres kereskedő és iparos elem a város

legelkülönültebb és legelzártabb köre, tele előítélettel, elfogultsággal, tőkési gőggel és önzéssel. A tisztviselői és értelmiségi réteg viszont azért nem alkalmas a társadalmi egység létrehozására, mert világ- és életszemlélete nem reális s egymás körében is vetélkedő és széthúzó. A kisiparos, kiskereskedő és segédmunkás a régi hagyományokkal szakítva, nem az önálló existencia biztosítására törekszik, hogy így független és szilárd réteget alkosson, hanem a máról-holnapra való élés felelőtlenebb útjára tért. Ezáltal átmenetté vált a városi proletárság mind szaporodóbb és társadalomellenes tömegéhez. A gyári munkásság és a bányászság nálunk csak nehány város és telep életében számottevő tényező s bár a legöntudatosabb és szervezettebb, a nemzeti társadalom egysége szempontjából a legelkülönültebb és legkevésbbé használható is. Maradna még a „felső tízezer", mely mint a legindividuálisabb életszemlélet és gyakorlat hordozója, társadalomalakítás szempontjából egyenesen antiszociális. Azonban nem szabad megfeledkeznünk azokról az értékekről sem, melyeket ennek a rétegnek tagjai képviselnek. Kétségtelen, hogy a születés és a vagyon arisztokráciája s a magyar nagyúri gondolkozás a társadalmi válság szempontjából súlyos megítélés alatt állanak, de kétségtelen az is, hogy minden bajnak okát egyedül itt keresni és semmi jót meg nem látni, szintén súlyos magyar bűn s a társadalmi egységnek egyik akadálya.

A társadalmi válság irányának és tüneteinek ez a rövid érintése azt mutatja, hogy egységes magyar nemzeti társadalom, mint öntudatos testvéri közösség, ma még nincs. Inkább társadalmi mozaik vagy kaleidoszkop létezik, forrongó és ellenmondó változatokban. Bizonyos azonban az, hogy a magyar nemzet, bármiféle sorsváltozás várjon is reá, a válságból csak úgy léphet ki a szabad és élő jövendőbe, ha minden körülmények között együtt, mint egy test és lélek, egyetlen existenciális közösségbe olvadva vállalja európai osztályrészét és hivatását. Ehhez mindenesetre szükséges, de kényszerű is lesz a nagy magyar közproblémáknak: a földkérdésnek, telepítésnek, vándorlásnak, egykének, szociális családvédelemnek, népi közegészségügynek, zsidókérdésnek, termelési és fogyasztási rendnek új és helyes megoldása és rendezése, de sohase felejtsük el, hogy társadalmunk betegsége nem vezethető vissza kizárólag anyagi okokra s gyógyulása nem várható kizárólag gazdasági és közigazgatási csodáktól. A gazdasági és közigazgatási reformok talajt és keretet adnak ahhoz, ami a nemzeti társadalom lényegét, tartalmát jelenti: a magasabbrendű magyar embermivolthoz. Ezt pedig csak minden társadalmi réteg és minden ember valóságos, elszánt közreműködésével lehet létrehozni. A társadalom nélkül, vagy annak ellenére a legtökéletesebb kormányzat is hiába munkálná, parancsolná, erőszakolná. A társadalmi egységért és a jobb magyar emberért mindenki felelős, mindenki küzdeni tartozik érte s mindenki többet és döntőbbet tehet az érdekében, mint ahogy azt eddig képzeltük vagy gyakoroltuk. Kitűzött célunkhoz képest azonban nem lehet feladatunk ezen a

helyen a társadalmi szolgálat útját-módját fejtegetni, hanem rá kell térnünk annak tárgyalására, hogy ebben a társadalmi válságban miképpen ismerheti fel és oldhatja meg belső feladatait a magyar református egyház?

II.

Két, egyformán mellőzhetetlen igazságot kell egyházunknak szem előtt tartania és érvényesítenie. 1. Nem közönyös reánknézve, hogy egyházunk tagjai milyen társadalomban élnek s annak életében miféle osztályrészük van? 2. Viszont nem döntő és nem végzetes reánknézve, hogy a társadalmi viszonylatok és állapotok miféle kibontakozás vagy rendeződés felé haladnak.

Különösképpen az egyház pásztoraira nézve nem lehet közönyös az, hogy gyülekezeteik tagjai a társadalmi válságnak küszködő, szenvedő, kísértésekben forgó, megrontott vagy áldozatul esett részesei. Nem lehet és nincs is olyan nagy magyar válságprobléma, amelyik súlyosan ne érintené a magyar reformátusságot, éppen azért és annál inkább, mert ez a reformátusság nemzetünk legtörzsökösebb, legmagyarabb rétege. Gazdasági, szociális, kulturális, politikai nyomorúságainkat elsősorban a reformátusság szenvedi s a társadalom nyomasztó ellentétei is a reformátusság körében a legfájdalmasabbak. Mint az Ige egyházának szolgái, jól tudjuk, hogy a társadalmi kérdések megoldását és elrendezését nem az egyház fogja intézni. Erre nincs mandátuma az ő Urától, aki önmagától és egyházától elutasította a bíró és osztó szerepét.

Mégis nyilvánvaló előttünk, hogy minden adottság Isten uralma alatt áll s mindeniknek lehetséges egy sátáni és egy evangéliumi felhasználása. Minden adottságban benne rejlik a bűnre való kísértés és az Isten Országának építésére való lehetőség. Ilyen a magyar társadalom válságos élete és a benne élő magyar reformátusság állapota is.

Ezért tartom legelső feladatunknak azt, hogy gyülekezeteinkről alkotott képünket társadalmi szempontból revízió alá vegyük. Erre sürgős szükségünk van, mert nem tagadható, hogy gyülekezetszemléletünk határozottan elavult. Ezt tükrözi igehirdetésünk, nevelői, pásztori és missziói munkánk egyaránt. Élesebben fogalmazva, azt is mondhatnám, hogy nincs gyülekezetszemléletünk, ha ezalatt a tényleges valóságnak megfelelő ismeretet értünk. Általánosságban még mindig beérjük azzal, hogy két ködös típust állítunk magunk elé: a falusi és városi, vagy népi és értelmiségi gyülekezetet, mintha ezek önmagukban és egymáshoz való viszonyukban tiszta, egyszerű, lezárt, állandó és változhatatlan alakulatok volnának. Pedig ahogy nincs két egyforma falu vagy város és falusi vagy városi társadalom, úgy nincs két egyforma falusi vagy városi gyülekezet sem. De egyetlen gyülekezetre nézve sem rendelkezünk olyan egyszerű mértékkel, mellyel azt kimerítően meghatározhatnók, mert önmagában véve sincs egységes gyülekezet.

A falusi gyülekezetet illetőleg ragaszkodunk ahhoz a hagyományosan idillikus képhez, amelynek a falu tényleges bomló, menekülő, önmagát feladó és lázadó formája ijesztően ellene mond. Arról természetesen nem lehet szó, hogy a lelkipásztor nem veszi észre a válság tüneteit, de arról igenis, hogy nem akarja észrevenni, mert ez egész sereg következménnyel járna a munkájában. Így tehát azzal áltatja magát, hogy gyülekezetének java, vagy legalábbis a magja érintetlenül maradt a régi tiszta egyházias és kegyes életformában s legfennebb a szemétje az, amelyik megváltozott, esetleg ellenségessé lett. Így aztán igehirdetését, nevelői munkáját és minden ténykedését továbbra is ehhez a feltételezetten megelégedett, mozdulatlan és ideálizált „népi" maghoz szabja és alkalmazza. Az ő ajkán az Ige nem fog szólani az anyagi, családi, szociális bajokkal küzdő, a világnézeti, műveltségi és politikai betörésektől megzavart, kétségek közt hánykódó és messze, más életformába sóvárgó lelkekhez, jóllehet könnyen lehetséges, hogy gyülekezetének nagy többsége ilyen s még az is, aki a régi álarc alatt hallgatja, üresen és elégedetlenül marad.

Hasonló az eset a városi gyülekezetekben is, ahol a lelkipásztori munka a konzervatív polgári műveltség és erkölcs hagyományaihoz igazodik. Holott ezek a hagyományok nagymértékben megüresedtek, egyfelől a szellemi világáramlatok hatására „modernizálódtak", másfelől a proletárság felé alászállottak, a városi műveltség színvonala ijesztően elsekélyesedett, a szociális nyomor pedig meghatványozódott. A szűkkeblű, kislelkű, önző és kegyetlen polgári „tisztesség" kiszolgálója hogyan hirdethetne evangéliumot, hogyan vihetne vigasztalást és adhatna irányítást azoknak a lelkeknek, akik ezen a formán kívülesnek s egyenesen annak áldozatai?

A pásztorok előtt új és mélyreható feladatok állanak. Sokan érzik és hangoztatják is ezt, de abban a tévhitben, hogy az egyházra a szociális viszonyok külső megváltoztatásának munkája vár. Pedig reánknézve a külső viszonyok alapos megismerése azért nélkülözhetetlen, hogy ezek, mint jelek, rávezessenek minket a lelkek szükségeire. A lelkek megváltozásának komoly számbavétele a mi égető dolgunk. Tisztában kell lennünk azzal, hogy mi nem szociális pótlékokat, hanem az Ige parancsát, vigasztalását és szabadítását kell, hogy adjuk, de ehhez biztosan kell tudnunk, hogy mik azok a kétségek, sebek és bilincsek, amelyekben a lelkek vergődnek. Mindenekfelett meg kell bizonyosodnunk a felől, hogy maguk a lelkek, mégha nem tudják, sőt ha tiltakoznak is ellene, csakis az Igének ezt a szolgálatát várják tőlünk. Mert a magyar társadalmi válság — és ennek tudományos megbizonyítása a lelkipásztorokra vár — lelki válság. Társadalmunk mai leíróinak és vizsgálóinak műveiből, még másirányú indokolásuk és felfogásuk dacára is, hangosan kiált felénk az emberibb élet után vágyó magyar lélek, minden társadalmi rétegből. Közülünk senkit sem téveszthet meg az, hogy ezt az emberibb életet a lelkek tévedezve és elámítva rossz helyt, vagy értéktelen módon keresik.

Ez a tény inkább vád lehet ellenünk. Mert sohase volt még akkora valóság a test, a világ, a Sátán, mint ma és ezzel szemben aligha volt valaha valótlanabb, elméletibb, távolibb és üresebb az egyház szava a lélekről, a Megváltóról, az Isten Országáról. Ha az orvos nem ismeri a beteget és a betegséget, nem tud gyógyítani. Pedig, ha van is közöttünk, aki ismeri, véka alá rejtette a tudományát. A magyar faluval, néppel és társadalommal foglalkozó nagy irodalomban alig akad református lelkipásztor-író s a munkák között talán egy sem, amelyik a falu, a nép és a társadalom életében az egyháznak és a lelkipásztornak komoly szerepet és döntő fontosságot tulajdonítana. A legmagyarabb magyarságnak, a reformátusságnak pásztorai hagyták, hogy mások Krisztus nélkül foglalkozzanak a magyar néppel. Ha azt akarjuk, hogy egyházunk a maga belső megújulása folytán tényezője legyen a magyar jövendőnek, gyülekezeteink valóságos életének és lelkiállapotának legmélyebbreható megismerése elodázhatatlan feladatunk.

A megismerésnek ezen az alapján jelenik meg előttünk egyházunk másik nagy belső feladata: a lelkipásztori munka magyar módszereinek kidolgozása és munkába állítása.

A társadalmi széttagoltság és ellentétesség dacára is bizonyosak vagyunk a felől, hogy van egységes magyar természet és magyar szellemiség s ennélfogva a magyar lélekhez a maga útján és módján kell és lehet közeledni. Az egyházhoz való viszony szempontjából, amint azt a nem egyházi társadalomkutatók egyöntetűen megállapítják, igen jellemző az, hogy népünk, hatalmas lelki átalakulása közben is megmaradt az egyházhoz való külsőleges, társadalmi szereplés-jellegű ragaszkodásában, de ez a ragaszkodás reánézve nem lelki tényező. A vallás, mint lelki ügy, ettől az egyháziasságtól függetlenül él, részben az ősvallás töredékeiben, mint mágikus önvédelem és babona, részben mint a tűrhetetlen világtól való szabadulás rajongó vágya, a szektáskodásban.

Nem akarjuk letagadni a magyar értelmű egyháziasság sok külsőlegességét és szereplési jellegét, valamint azt sem, hogy babona és szekta, mint a magyar lélek betegségei, mélyebben rágódnak benne, mint ahová az igehirdetés képes behatolni az átlagos esetekben. De viszont állítjuk, hogy a magyar reformátusságnak társadalmi rétegeken átívelő ősi öröksége egy valóságos és tartalmi hittudat és kegyesség, melyet a reformációból nyert. Reformátusságunknak nemcsak külső ruhája és magatartása, hanem élő lelke is van. Ez a lelkiség a keresztyénségnek és a magyarságnak sajátos ötvöződéseként alapjául és éltetőjéül szolgált a református gyülekezeti életnek s szolgálhatna még ma is, ha azt a racionális és liberális protestantizmus kultúrkeresztyénsége meg nem erőtelenítette és el nem mosta volna. Ebben a sajátosan magyar keresztyénségben a letagadhatatlan alapréteg, a természeti ember felemelkedett a személyesen gondviselő, élő Istenbe vetett hit megtartó és vigasztaló légkörébe, meggyarapodott a kiválasztottság mélységes meggyőződésével, melynek birtokában győzelmesen

kerkedett föléje az őt mindenünnen fenyegető s a babonában rettegtető Gonosznak s végre megértette a nemzet sorsközösségének titkát az Isten választott népéhez való tartozás öntudatában. Ez a keresztyénség szigorúan egyházias volt, törhetetlen ragaszkodás a gyülekezeti élet külső és belső formáihoz, e formákon belül pedig ünnepélyes, méltóságos és szemérmes tisztelet a hit legszentebb igazságaival és a lélek legbensőbb, áhítatos érzelmeivel szemben. Ebből következett az, hogy a magyar református közösség a maga hitének kifejezésére és megvallására egy nyilvános embert, a lelkipásztort emelte maga fölé, hogy imádságban, prédikációban, tanításban, megjelenésben, életfolytatásban az ő titkát, a mélyen átérzett és alázatosan befogadott, de szemérmesen rejtegetett kegyességet hordozza, példázza, kimutassa. A gyülekezeti közösség tehát egyenesen életszükség ennek a kegyességnek, amelyik a személyes bűnbánat, áhítat, elszánás kitárásától s még inkább az abban való kéjelgéstől tartózkodik és irtózik. Hitéletének igazi színtere a templom és a gyülekezeti istentisztelet s minden más vallásos megnyilatkozással szemben félénk, bizalmatlan, nehezen megnyerhető. A nagy közösségen kívül mégcsak a kis közösség: a család az, amelynek körében bizonyos formák és körülmények között kegyességének kifejezést adott.

Magyar református kegyességünknek ez a gyülekezeti jellegű ősi típusa kemény, de mindig javítószándékú egyházfegyelemmel élt, amely abban a mértékben hanyatlott le és merült feledésbe, ahogy az egyháziatlan kultúrkeresztyénség szétmállasztotta a gyülekezeti életet. Azt azonban mégis állíthatjuk, hogy a magyar református nép vallásos és lelki élete, melynek megvan ez a sajátos történelmi öröksége, ma is tartalmává válhatik egy megújuló gyülekezeti életközösségnek.

A mult század nyolcvanas éveiben meginduló magyar belmisszió egyházi életünket valóban kiszáradt pusztaságként találta. A magyar református gyülekezeti kegyesség régi hagyományai szinte teljesen eltüntek már. Úgy látszott, mintha a magyar lélek a lelki keménység, érzéketlenség és közöny, sőt a hitetlenség köves talaja lenne, amelyre hiába hull az Ige magvetése. Ennek a látszatnak feleltek meg azok a felrázó idegen módszerek, melyek a makacsul ellenálló magyar lelket voltak hivatva megtörni. A magyar belmisszió pietisztikus és methodisztikus munkaformákkal és módszerekkel közeledett a magyar lélekhez, hogy a megtérés, újjászületés, nyilvános vallástétel és előírt formájú életfolytatás bizonyítékaival hódítson. Munkáját nem is a törzsökös népi gyülekezetekben, hanem a fővárosban kezdte s általában a műveltek között és nem is gyülekezeti, hanem egyesületi és egyéni keretekben. Az idők folyamán ez a belmisszió mind több és több érintkezési pontot talált az egyházzal és a gyülekezetekkel, de a végeredményt illetőleg nem lehetünk kétségben: a magyar reformátusság általánosságban elzárkózott, nem az evangélium, hanem az idegen módszerek és munkaformák elől s ellene állott annak, hogy a kegyességnek lelkétől idegen kifejezéseit rákényszerítsék. Távolról sem az volt ennek oka, hogy a magyar református lélek

érzéketlen a hit és a hitből fakadó szeretet élete iránt, hanem az, hogy ébresztői nem a régi gyülekezeti közösség és kegyesség betemetett kútjait ásták ki ebben a lélekben. Pedig ahol nem a gyülekezet maga újul meg, ott csak ecclesiola alakulhat, ahol nem maga a gyülekezet válik hitbeli lelki közösséggé, ot csak lelki klinika létesül a képzelt sebecskék mutogatására és kötözésére s ahol nem maga a gyülekezet alkot szeretetszolgálati közösséget, ott a társadalmi igazságtalanság és elnyomás elől csak a szektába menekülhet a lélek. Ezért döntő feladat a lelkipásztori munka magyar és református módszereinek öntudatos és célszerű kidolgozása.

A lelkipásztor munkáját a család védelmére és gondozására s ezen keresztül a gyülekezeti közösség kialakítására kell hogy alapítsa. A társadalmi válság összezilálhatta a falu vagy a város életét, kétségtelenül megrendítette a családi és a gyülekezeti közösség régi formáit is, de a lelkipásztornak mégis a magyar lélek családias alaptermészetére kell építenie a gyülekezet megújuló életközösségét, mert ez a titka annak, hogy gyülekezetén belül megoldhassa a kor nagy válságproblémáit, az Ige hatalma alatt. A családtagok csendes órái, a családi közösség rendszeres áhítattartása és a lelkipásztor által vezetett családi istentisztelet azok a munkaformák, melyeket a gyülekezetben ráneveléssel, előkészítéssel, pásztori irányítással állandósítani és általánosítani kell. Ez lesz az alapja egy olyan gyülekezeti evangélizációnak, mely a nagy és mély lelki megújhodást szolgálhatja s amelynek szükségét ugyan mind általánosabban érezzük és hangoztatjuk, de éppen gyülekezeti és magyar református módját nélkülözzük. Az evangélizáció ma gyakorolt formája ugyanis teljesen ellenkezik a gyülekezeti élet református keresztyén felfogásával. Ezt a munkát ma általánosságban alkalminak, kívülről jövőnek és térítőjellegűnek értelmezik. A pásztori munkatervbe illesztett és ahhoz alkalmazkodó, kívüről jövő bizonyságtételnek, ha az a gyülekezet testvéri közösségéhez szól, megvan a helye és jelentősége a pásztori és gyülekezeti misszióban, ez azonban nem pótolhatja, helyettesítheti az evangélizációnak azt a rendszeres munkáját, mely mint a kultikus istentiszteleten kívüli igehirdetés, magának a lelkipásztornak állandó tevékenysége a családlátogatás, a bibliakör, az összejövetelek és ünnepélyek munkaformáiban s amely által éppen a társadalmi válságproblémák kerülnek az adott személyes és konkrét viszonylatokban az Ige megítélése, útmutatása, vigasztalása alá. Egyházunknak itt van az döntőfontosságú belső feladata ma, amellyel az Ige hatalma voltaképpen megteremti a gyülekezetet, mint a hitben és szeretetben való lelki közösséget. Az ezerarcú és mindenféle ellentéttől szétszaggatott emberek az evangélizáció légkörében és világosságában ismernek egymásra, mint az igaz hitben megegyező sereg testvértagjai s tanulják meg azt, hogy egyéni bajaik és kérdéseik megoldását egyedül a gyülekezetre irányuló közösségi szolgálatban találhatják meg. Az evangélizációs szolgálatnak éppen ebben van a jelentősége, hogy minden mozzanatában a gyülekezet közösségébe kapcsolja és annak élő

tagjává teszi a lelkeket. Ez az evangélizáció minden munkaformájában alkalmazkodhatik a magyar lélek mélyen érző, de a kitárulásban szemérmesen tartózkodó természetéhez éspedig azáltal, hogy a tett bizonyságtételét helyezi az érzelmi kitörések és vallomások helyébe. Ez a tevőleges bizonyságtétel pedig magyar módra azáltal valósítható meg, hogy a gyülekezet egészét életkorok és nemek szerinti szövetségekbe tömörítve, külön-külön és összeműködő munkaprogramm szerint neveljük rá annak az áldott hitigazságnak élettételére, hogy lehetetlen az igaz hit által Krisztusba oltottaknak nem teremni a háládatosságnak gyümölcseit. A szolgáló és sáfárkodó gyülekezet az, melyben a magyar református gyermek, ifjú, férfi és asszony magasabb életcélt, boldogító élettartalmat, megbékülést és vígasztalást talál. Ez a gyülekezeti élet azonban nem vasárnapiiskolai, bibliaköri, vallásosestélyi, ifjúsági egyesületi összejövetelek puszta sorozatából áll, melyekből sohasem következik egyéb, mint egy újabb összejövetel, nem is az örökös konferenciázásból, mely csak újabb konferenciázást szül, hanem mindezekben és egyéb formákban a lelkeknek a szolgálatra és sáfárságra való folytonos nevelésében és gyakorlásában, a gyülekezet felszabadító, gyógyító, védelmező és megerősítő közösségében. Minél jobban sikerül Isten Lelkének segedelmével életretámasztani ezt a valóságos gyülekezetet és az ilyen gyülekezetekből álló magyar református egyházat, annál inkább fogja a magyar lélek megtalálni új és új gazdag útjait annak, hogy ne szégyelje bűnbánatát, kész legyen hitéről vallást tenni s hogy Krisztus vitézének lenni szent kiváltságnak tartsa minden helyen és foglalkozásban, ahová állíttatott.

És itt van az a pont, ahol rá kell mutatnunk arra a másik fontos igazságra, hogy végeredményében reánknézve sohasem lehet döntő, vagy végzetes az, hogy a társadalmi válság hova formálódik és miféle új rend alakul ki belőle? Minden jel arra mutat, hogy ezen a téren nagy változások előtt állunk. De minket, ha gyülekezeti életünk valóban gyülekezeti és valóban élet lesz, igazán mindig csak az fog érdekelni, ami nem változik: Krisztus és az Ő egyháza, a tegnap és ma és mindörökre ugyanaz.

A lelkipásztori munka, amint láttuk, nem nélkülözheti a tények és adottságok ismeretét, de azért nem ezen az ismereten, hanem azon a hiten nyugszik, hogy Krisztus egyháza, dacára annak, ami a világban körülötte van és történik, mint a multban, úgy a jelenben és a jövőben is a választottak gyülekezete, Krisztus teste és a szentek egyessége marad s ezen semmiféle társadalmi átalakulás soha nem változtathat.

A gyülekezet a láthatatlan egyház ítélete és reménysége alatt a hitben látható egyház győzelemre hívott közössége a földön, a magyar földön is. Azok a társadalmi bajok és problémák, melyek a világi viszonylatokban az embereket eltépik és szembeállítják egymással, a gyülekezetben sajátos megoldásra jutnak, azáltal, hogy a gyülekezet hitben legyőzi a világot és biztosítja kebelében az emberhez egyedül méltó életformát, az istenfiak közösségét, testvériségét. A gyülekezet az erő és vígasztalás örök for-

rása, mert tagjait felülemeli a társadalmi harcon s az evangélium lelke által megbékíti és eltörli a társadalmi ellentéteket. Mint pneumatikus és eschatologikus közösség, egybegyüjti és visszavezérli a lelkeket arra a világfeletti alapra, ahol az élet örök és nem idői értelme bontakozik ki. Ezért a gyülekezet az a magasabb értelmű existencia-közösség, mely létezésével tagadja a társadalmi harc szükségképpeniségét. Éppen ezért válik termőföldjévé annak az új minőségi léleknek, mely egyedül biztosíthatja a nemzeti társadalom megbékülését és egységét is. A valódi magyar testvértársadalom jövőjét nem tudhatjuk más módon elgondolni, csakis azoknak a lelki magyaroknak munkája nyomán, akik a társadalom legkülönbözőbb helyein ugyanazt az evangéliumi embermivoltot sugározzák és követelik. Hogy egyházunk is részese lehessen ennek a magyar jövendőnek, ilyen lelkek nevelésére kell belül, önkörében alkalmassá lennie. Ilyen lelkek pedig csak az élő, hívő, szolgáló gyülekezetekben növekedhetnek, Krisztus királysága alatt. Ezért valljuk és hirdetjük, hogy egyházunknak lényegében véve csak egy döntő feladata van: a gyülekezeti élet Isten Igéje szerinti megújítása.

Irodalmi utalások. A társadalomrajz és kutatás teréről a következő munkákat vettem figyelembe: *Weis* István: A magyar falu. Magyar Szemle Kincsestára 10. Bp. 1931. — *Ortutay* Gyula: Magyar népismeret. M. Sz. Kincsestár. 9. Bp. 1937. — *Györffy* István: A néphagyomány és a nemzeti művelődés. Bp. 1939. — *Erdei* Ferenc: Magyar falu. *U. ő:* Parasztok. *U. ő:* Magyar város. *U. ő:* Futóhomok. Bp. Athenaeum. — *Kovács* Imre: A néma forradalom. Bp. Cserépfalvi. 1937. — *Szeberényi* Lajos Zs.: A parasztság története. Bp. 1937. — *Kiss* Lajos: A szegény ember élete. Bp. Ath. — *Darvas* József: Egy parasztcsalád története. Bp. Ath. — *Szabó* Zoltán: Cifra nyomorúság. Bp. Cserépfalvi. — *Féja* Géza: Viharsarok. Bp. Ath. — *Hidvégi* János: Hulló magyarság. Bp. Ath. — *Kiss* Géza: Ormányság. Bp. Sylvester. 1937. — *Illyés* Gyula: Puszták népe. Bp. Nyugat. — *Rézler* Gyula: A magyar gyári munkásság. Közgazd. Könyvtár XX. IV. köt. Bp. 1940.

A magyar társadalmi közproblémák feldolgozásaiból: *Julow* Jenő: Szociális családvédelem. I. rész. Második bőv. kiad. Debrecen. — *Kovács* Imre: A kivándorlás. Bp. Cserépfalvi. 1938 — *Matolcsy* Mátyás: Új élet a magyar földön. Bp. Cserépfalvi. 1938. — *Kerék* Mihály: A magyar földkérdés. Bp. Mefhosz. 1939. *U. ő:* A telepítés félévszázada Bp. Magyar Út. 1935. — *Gergelyffy* Géza: A földkérdés Magyarországon. Szolnok. 1938. — *Kerbolt* László: A beteg falu. Orsz. Közegészs.-ügyi Int. Közl. 3. Bp. 1934.

Az egyházi élettel és feladatokkal kapcsolatban: *Ujszászy* Kálmán: A falu. Sárospatak. 1937. *U. ő:* Kultúra, nemzet, falu. Igazság és Élet Füz. 11. Debrecen 1937. *Imre* Lajos: A falunevelés irányelvei. Erdélyi Tud. Füz. 59. Kolozsvár, 1933. *U. ő:* A lelkigondozás mai kérdései. A ref. lelkipásztor kézikönyve. Kolozsvár. 1937. — *Szabó* Zoltán és *Vasady* Béla: Kálvin a népi tudatban. Igazság és Élet Füzetei. 7. Debrecen, 1936. — *Illyés* Endre: A magyar református földművelő nép lelki élete, különös tekintettel vallásos világára. Szeged, 1931. *U. ő:* Egyházfegyelem a magyar református egyházban. Debrecen, 1941. — *Makkai* Sándor: Az Egyház missziói munkája. Bp. Révai. 1938.. *U. ő:* A magyar reformátusság egyházi élete. Igazság és Élet Füz. 17. Debrecen, 1940.

Makkai Sándor

1941. október 31.

Ne csak a pontos kegyelet,
ne csak a nemes hagyomány
ülje ünnepét e napon.
A kínzó lelkiösmeret
vezessen az ősök nyomán.

Mert ahogy megtisztult a hit,
nem csorbult ki az értelem,
de tisztább fénnyel ragyogott:
hogy a lélek szent javait
ne érje többé sérelem,

hogy éjjel orozva lopók
fényétől elrettenjenek, —
mert őrt állnak a babonák,
mint zugolyban a ronda pók,
ahol hisznek az emberek.

Ha visszatér a régi nap:
nem ünnep! figyelmeztetés!
Intő jel, óvó alkalom,
ma, mikor medréből kicsap
a vér és minden hit kevés

és az elborult értelem
a vak hittel is alkuszik, —
e szörny időkben int Luther,
a babona s a förtelem
mikor egy ágyban aluszik.

Melanchton, Kálvin, jöjjetek:
az a hit, mely igazság —
Jó Pásztor, tisztítsd meg szívünk! —
reformátor értelmetek
ma mérje ki, hol a gazság,

hogy legyen ismét béke itt
s a bűnnek szolgaságait
levessük, mint ama napon.
Tisztelje Isten fékeit
az ember. Tudjam, hogy a hit

szolgája vagyok: szabadon.

Bóka László

Társadalmi átalakulás

Az „elit" kifejezésen ebben az összefüggésben a nemzetvezetésre alkalmas társadalmi réteget akarom érteni. Persze egyáltalában nem biztos, hogy a nemzet vezetése mindig és mindenütt, mondjuk éppen Magyarországon, s mondjuk éppen holnap, valóban a nemzeti elit kezében lesz. Társadalmi válságok idején éppen ez sohasem biztosított lehetőség. Általában az a tapasztalat, hogy minél megrázóbb, minél kierőszakoltabb egy társadalmi válság megoldása, annál inkább jutnak szóhoz éppen azok, akik nem a nemzeti elit képviselői.

Nemzeti eliten ezelőtt a *születési arisztokráciát* lehetett érteni, s voltak szerencsés pillanatai a magyar történelemnek a tekintetben is, hogy ez a születési arisztokrácia valóban elit tudott lenni a nemzeti műveltség hordozásában is, magyar öntudatában is, s ugyanekkor kezében tarthatta a maga vezetőszerepének biztosításához szükséges gazdasági erőtényezőket is. Az a jelenség azonban, hogy ez a születési elit lassan, de mindjobban elveszti a nemzetvezetés szerepét, elég világosan mutatja, hogy ez a réteg mindjobban elveszti a gazdasági erejét, s jobbára nemzeti műveltségünk sem őbenne él már.

Ezt a születési elitet a kapitalizmus virágkorában kétségtelenül a *gazdasági arisztokrácia,* a vagyoni elit akarta leváltani. Ez azonban nem hordozhatta a nemzetvezetéshez szükséges nemzeti műveltségünket, hiszen jobbára nem magyar és nem is itt gyökerezett réteg volt. Ami magyar művelődés és magyar történelem készülhetett ennek a gazdasági elitnek uralma idején, az csaknem fenntartás nélkül lehet mondanunk, ettől az „elittől" függetlenül, sokszor éppen ez ellen sikerült. Egy valóságos magyar nemzeti ébredés ezt nem fogja elfelejteni.

Közben állandóan jelentkezett egy harmadik réteg is az elit szerepéért, s ez *a polgári műveltek* társadalma volt, intellektuel réteg, mely magát nem kis öntudattal nevezte középosztálynak, s magát nemzeti elitnek tartotta, de sem gazdasági ereje nem volt a nemzetvezetés átvételére, sem a magyarságban nem tudott úgy bennegyökerezni, hogy a magyar élet ráépült volna.

Kétségtelen, hogy az a magyar nép, mely az első világháború idején inkább a munkásságban, ma pedig inkább a parasztságban jelentkezik, sem tömegében, sem a felküldött kiválóbbjaiban nem tartotta egyik fenti réteget sem az ő vezetésére méltó nemzetvezető elitnek, s nem tudott bizalommal lenni irányában.

A társadalmi átalakulásból, mely az egész Európán végigvonul, s melynek alakulását a háború nemcsak befolyásolja, hanem sietteti is, a magyar nemzet sem vonhatja ki magát, legfeljebb nálunk annyival több zökkenővel jár, amennyivel a mi társadalmi viszonyaink általában elmaradottabbak Nyugattól, vagy Északtól. Viszont annyival öntudatosabban folyhatik le, amennyivel előbbre vagyunk általában Keletnél. Ezt a társadalmi átala-

kulást egyáltalán nem azonosítanám egyszerűen azzal a kérdéssel, hogy mikép találják meg Európa különböző népei a maguk új állami és társadalmi életformáját. Ez a folyamat az egyetemes feudál-kapitalista-polgári életformákból való kilábolásnak tekinthető, s feltétlenül népi irányzatúnak mutatkozik. Levezetése a magyarság szempontjából egyáltalán nem kereshető olyan egyszerű módszerekben, hogy ezt, vagy azt az államformát mintának tekinthetnénk, vagy egyszerűen valamiféle „rendszerváltozás" megvalósításában megoldottnak remélhetnénk. Minden társadalmi átalakulás az önnön magában működő mozdító erők belső működésétől függ, s egészségesen csak saját belső törvényei szerint forrhatja ki magát.

Ennek a társadalmi átalakulásnak nagyon *nyilván jelentkező, de belső problematikáját illetően még kiismerhetetlen tünetei vannak.* A középosztály lateiner rétege elszegényedik és pusztán szociális okokból ritkul. Egyes pályákon (tanító, tanár, lelkész, orvos), komoly utánpótlási zavarokkal küzd. A gazdasági őrségváltással egy új kereskedő- és vállalkozóréteg születik, melynek teljesítőképessége nem derülhet még ki a háborús gazdálkodás irányítása alatt. A parasztság polgárosodási vágya és ezzel kapcsolatban a faluból való menekülés, a városodás iránya megállíthatatlan. Az ipari munkásság világnézeti csődje az új szervezkedésre alkalmatlan időben várakozó álláspontot tart egy mind hatalmasabb társadalmi erőt, amelynek osztály-öntudata azért meg van, de egyelőre semerre sem döntött.

Ezekből a tünetekből megállapítható a társadalmi átalakulás iránya is. *A parasztság és a munkásság* mind erősebben fel fog nyomulni, s *öntudatosodó tömegeiből egy új polgári réteg alakul,* mely már nem fogja vállalni sem a „patriarchális" paraszti sorsot, sem a századforduló munkásideológiáját, ugyanakkor pedig nem fog közösséget vállalni a mai nyárspolgár közösségtudat nélküli, s a hanyatló kapitalizmus morzsáin osztozkodó életelvével. *Ugyanez a kettős népi réteg mind erősebb kapcsolatot fog teremteni az alkotó értelmiséggel, melybe mind több igen jelentős képviselőt küld, s íróival, művészeivel, tudósaival nagyvonalú munkát fejt ki máris, amivel értelmiségünket ifjúsági és haladó szellemi tagjain keresztül mindinkább népi tájékozódásra kényszeríti.* Parasztság, munkásság és alkotó értelmiség rétegei közt a mai értelemben vett „középosztály-lateiner" és „polgár-társadalom" elveszti a nemzetvezetésben való részvételének eddigi lehetőségeit is. A jól születettek, gazdagok, iskolázottak elitje helyett így egy új — *népi elit alakul,* mely a nemzetvezetést a parasztok, dolgozók és alkotó értelmiségiek szélesebb rétegeire kívánja majd építeni. Ha ennek a népi irányzatú társadalmi átalakulásnak ma még sok ellenzője is lehet, az egész európai fejlődés fogja kikényszeríteni azt. Egyebekben ez a legalapvetőbb magyar reménység is. Máskép el nem képzelhető, hogy végre mégis a törzs-magyarság vegye kezébe saját sorsának irányítását. *Persze azt sem biztosíthatja a magyar nép életerején kívül senki és semmi, hogy ez a népi irányzatú társa-*

dalmi átalakulás valóban a magyari magyarságnak kedvezzen, s esetleg meg ne előzze ezt a magyar „forradalmat" valamiféle „korcszme"-kótyagosok, vagy alig asszimilált ügyesek céltudatos felvonulása a döntő helyekre.

Ha azonban ez a szociális „forradalom" mindenben a magyari magyarságra kedvezően sikerül is, vagyis, ha a mai hivatalos programm egyik részét meg is valósítjuk, hogy t. i. szociális, magyar Magyarországot is építünk, *még akkor sem biztos az, hogy ez a Magyarország valóban „keresztyén" Magyarország is lesz.* Aminthogy hasonló népi forradalmak lefolytak már másutt is, így éppen a legvonzóbb példa szerint Németországban is, a nélkül, hogy közben a keresztyénség nemhogy megerősödött volna, de csak puszta állásait megtarthatta volna, gondolunk itt elsősorban a népnevelésben való egyházi részvételre. Ha pedig Magyarországon kormányprogramm a „keresztyén" Magyarország, akkor ezt a már folyó társadalmi átalakulást is keresztyén módon kell levezetnünk. Világos ezért, hogy ezt a társadalmi átalakulást az egyházak nem nézhetik ölbetett kézzel.

A keresztyén egyházaknak tudomásul kell venniök, hogy *minden társadalmi átalakulás idején azok kerülnek ki győztesen a válságból, akik annak levezetésén és megoldásán cselekvő és irányító erőket tudtak felvonultatni,* s mindazon társadalmi erők, eszmék, szervezetek, keretek kimaradnak az új életből, melyek a forrás idején nem tudtak fellépni. Ez pedig magyarul azt jelenti, hogy a magyar keresztyén egyházak is kimaradhatnak a jövő Magyarországának felépítéséből, ha abból most nem tudják kivenni a részüket, akármilyen közösek vagyunk is abban a hitben, hogy itt az ezeréves keresztyén hagyományokat kell folytatnia a magyarságnak, s akármilyen erős pont is hivatalos programmban a „keresztyén Magyarország" terve.

Világos, hogy a feltörekvő népi erőknek nem az lesz az első dolguk, hogy a keresztyénségnek, vagy különösen az egyházaknak csinálják meg a jövendőt, hanem elsősorban szociális reménységeiket fogják valóságba követelni ebben az átalakulásban. *Az állam* pedig, akármilyen meggyőződött keresztyén férfiak is irányítják, *nem végezheti el ebben a tekintetben az egyházak feladatát.*

Az egyházak persze semmit sem segítenének azzal, ha valamilyen politikai elgondolás harcos prófétáivá fejlődnének fel. A társadalmi, állami életformát sem kínálhatjuk. „Keresztyén" államforma amúgy sincs, legfeljebb megállapíthatjuk, hgoy bizonyos államformákban az egyházak helyzete kedvezőbb, vagy pedig kevésbbé kedvező. A nemzet szempontjából sem az államforma, vagy politikai elgondolások a döntők, hanem az a kérdés, hogy a társadalmi átalakulás valóban sikerül-e? Éppen ezért nem hisszük, hogy az egyházak szerepét biztosítaná valami olyan kezdeményezés, amivel pl. a római katholicizmus kísérletezik, hogy t. i. a rendi államforma propagálójává szegődik. Azért, mert a mai hivatalos állami programm magában foglalja a keresztyén gondolatot, még nem biztos, hogy egy új rendiség fog kialakulni a folyamatban

lévő társadalmi átalakulásból csak azért, mert annak középkori formájában érezte eddig magát legjobban a katholicizmus. (Ezzel persze nem azt mondtuk, hogy valamilyen rendi gondolatnak nem látjuk semmi jövőjét.)

A keresztyén egyházaknak nem kell felelősséget vállalniok semmiféle rendszer kínálásával a társadalmi átalakulásban. Ezt nem is tehetnék, mert Isten nem garantál semmilyen államformát és fölösleges az egyházakat forrongó időkben lekötni akármerre is. Egy politikai rendszer megbukhatik a sikertelensége miatt, de az egyházat nem diszkreditálhatja egy politikai állásfoglalás. *Az egyházaknak az a feladatuk,* s ez lehet egyetlen „politikájuk", *hogy híveiket megtartsák társadalmi átalakulás forrongásában is,* s bármilyen politikai fordulat idejére is a maguk céljaira, a maguk eszközeivel.

Már most az a kérdésünk, hogy a magyar protestantizmus hogyan jelentkezik ebben a társadalmi átalakulásban, s milyen intézkedéseket tesz önmaga fenntartására?

A legizgalmasabb kérdés itt az, hogy *milyen társadalmi rétegekre épül a mai egyházi élet,* s ezek alkalmasak-e arra, hogy a keresztyénség elgondolásait és érdekeit érvényesítsék az épülő új magyar életben? Ebben a tekintetben pedig sötéten látok. *A mai magyar protestantizmus a gyengülő társadalmi erőkre épít.*

Abban jóval a római katholicizmus előtt járunk ugyan, hogy akár a születési arisztokráciával, akár a hanyatló feudál-kapitalizmussal akarnánk magunkat biztosítani, de az egyház még ma is ott érzi jól magát, ahol nem sok kilátása lesz arra, hogy nemzetvezetést rajtuk keresztül irányíthassa, vagy abba akár bele is szólhasson.

Ilyen réteg elsősorban az *a városi polgárság,* amely ugyan eddig is inkább csak a vasárnapi keresztyéneket szállította, de jó volt arra, hogy adóját megfizesse, templomainkat megtöltse, gyermekeit elküldje a hittanórákra, s felesleges lelki-problémáival ne zavarja a lelkipásztort. Ez a városi polgárság *magyar szempontból is ugyanilyen.* Ünnepi magyar, s zavart nem okoz, csak éppen nem mozgalmi elem, melyre új Magyarországot lehetne építeni. Az új magyar élet ki fogja kerülni azt, hogy ezt a réteget ébresztgesse. Elkészül nélkülök az új életünk, s ők vagy meghajlanak, vagy rosszul fogják magukat érezni a népi Magyarországban.

Másik ilyen réteg a *„patriarchális" parasztság,* mely még népviseletében jár a templomba, de amely, mihelyt ezt leveti, nem jár már többet az öreg énekeskönyvvel az üresedő templomba. A patriarchális paraszthoz szokott falusi prédikátor megrendülve figyeli a polgárosodó parasztság „urizálását", s kiátkozza az újítókat. Közben pedig kialakul egy polgárosodott parasztság, mely elszakadt a templomtól.

Világos, hogy ezeken kívül az egyház általában csak a hatalmon levőkkel törődött, a *gazdagokkal, akik még pumpálni tudják a tömegek által faképnél hagyott szegény eklézsiát, s a politikusokkal, akik még fenn tudják tartani az egyház közéleti súlyá-*

nak illúzióját. A közéletben azonban, vagyis a társadalmon belül az egyház egymásután veszti el állásait, befolyását, s az élet irányítására való legelemibb erőit is.

Nem tudtuk viszont megnyerni az alkotó értelmiséget, (igaz, hogy az átlag lateinert sem, aki mult századi tudományos ellenkezéssel sajnálkozik az egyházi „dogmákon"), melynek igen kiváló képviselőitől, egy Németh Lászlótól, vagy Kodolányi Jánostól külön köszönettel kell vennünk, ha figyelembe veszi az egyház érdekeit, s igazán nem tudni, milyen jólélek vezeti őket rá arra, hogy foglalkozzanak legalább a protestáns ifjúsággal, ha abban a kereszтyénségen kívül magyar gondokat is megéreznek.

Azt hiszem, *azzal sem áltathatjuk magunkat, hogy valamelyik egyház is megnyerte a munkásságot.* Ettől a rétegtől még ma is tétovázva oldalgunk tovább, s legfeljebb rokonszenv nyilvánításokat küldünk neki lelkipásztorkodás helyett.

Közben pedig kialakul egy új Magyarország, felvilágosodott parasztságból, munkásságból, melyet a keresztyénség-ellenes világnézeti erők neveltek fel, s alkotó értelmiségiekből, akik nem tudják majd mit kezdjenek az egyházzal a „keresztyén Magyarországban". (Aminthogy ezt ma sem tudják. Egyáltalán mit is jelent az: keresztyén Magyarország?)

Világos, hogy a „keresztyén Magyarország" gondolata csak úgy ígér sikert, ha

1. *az értelmiséget megnyerjük az élő keresztyénségnek még az iskolában, vagy az egyetemen,*
2. *a parasztságnak „patriarchális" sorból való kiemelkedése együtt fog járni az egyházi-keresztyén ébredéssel, aminek utolsó alkalma ma van,*
3. *még ma elkezdjük a legkomolyabb városmissziót a munkásság között,*
4. *az egyház általában benne tud lenni abban a munkában, amit úgy nevezünk: új magyar elit felnevelése az új magyar feladatokra.* Világos ugyanis, hogy a társadalmi átalakulás után is valamiféle elit fogja a nagy magyar tömegeket vezetni, ez pedig természetessé teszi, hogy arra felé fogja vezetni, amerre őt magát beállították.

Az egyházak legsürgősebb önbiztosítási gondja ezért az új magyar elitnevelés kérdése. Ennek két eszköze van:

1. *egyházi iskola,*
2. *népmisszió.*

Most kell igazán komolyan vennünk, hogy *még* rendelkezünk egyházi iskolákkal, s azokról lemondani semmiképen nem szabad, sőt azokat szaporítani minden erőnkkel szükséges! Az egyházi iskolák munkáját céltudatossá kell tenni! Nem elég jól tanítani, de egyenest keresztyén egyéniségeket kell nevelni, akik a mellett érettek arra is, hogy a magyar gondokat öntudatosan a lelkükre vegyék. A magyar protestáns iskola eléggé csodálkozhatik, hogy ezt újra meg kell tanulnia. Mi van a négyszázéves magyar protestáns iskola-művészet hagyományaival? Ezenkívül az egyházi iskoláz-

tatást ki kell terjeszteni abba az irányba, amelybe a magyar társadalmi átalakulás halad! Tehát népfőiskolák a parasztságnak, iparostanoncotthonok és az ifjúmunkásnevelés új intézményei szükségesek!

Most kell igazán komolyan vennünk, hogy még szabad az igehirdetés! A lelkipásztorkodás minden eszközével megnyerni a népet! Diákszövetségek, egyetemista evangélizáció, falu-ébresztés, iparosmisszió, munkásszövetségek, nőegyesületek, egyháztársadalmi munka, minden, *minden, ami csak megragadható, mind olyan irányban, amerre a magyar társadalmi átalakulás halad!* (Esetleg feloszlatni egész nőegyleteket, pl. ha azok nem a magyar társadalmi megújulás várható rétegeiből kerülnek ki, s újakat alakítani ezekben az irányokban.)

Teljes átállítás szükséges, az egyházi munka egész tájékozódásának új eligazítása! Aki a magyar *parasztot, munkást, alkotó értelmiséget* megnyeri, azé a jövő! Középosztályból, polgárságból és a „patriarchális" parasztból már nem élünk meg! *Akkor lesz keresztyén Magyarország, ha azt az elitet, amely ezt vezetni fogja, megnyerjük, még addig, míg születőben van!*

Dezséry László

A bajvívó testvérek

Fenyéren álltak fel, kezükben törrel...
Villogtatják a meztelen vasat:
egyé lehet a föld a talp alatt —
ezért vívnak most versengő erővel.

Villám cikázik... Durván összecsapnak,
küzdnek az éjben mennydörgés között,
fakó fénynél. A gyep véröntözött.
Sokasodnak a bíboros sebajkak.

És vív lerogyva is a két konok vad,
a két testvér, mikor már egybeforrnak
mint két kígyó, egymást halálra marva...

...Ó, végzetes, bőszült vitézi torna:
kettéhasadt elbúsult Európa,
te küzdesz ott halálig a viharba!

Kutas Kálmán

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

KISS SÁNDOR: IFJÚSÁGI MUNKA A MAGYAR REFORMÁTUS EGYHÁZBAN. (Budapest, 1941.)

Annak a belátása, hogy az ifjúság lelki és erkölcsi életének gondozására, különösen a kevésbbé művelt néposztályokban, nem elegendő sem a család, sem az iskola, egyre jobban terjed. Amint a tudás fejlesztésére, a műveltség emelésére a különböző iskolánkívüli népművelési intézményeket egyre inkább kiépítik a hatóságok és a társadalmi egyesületek, úgy a kenyérkereset után járó szülők gyermekeinek, valamint a szüleitől távol tanuló ifjúságnak lelki és erkölcsi életével való törődés szükségességét is mindjobban átérzik úgy az állam, mint az erre elsősorban hivatott egyházak. Az állam e téren közvetlenül keveset tehet, legfeljebb elősegíti és támogatja az egyházak köréből kiinduló ú. n. egyháztársadalmi munkát.

E munkák között első helyet foglalnak el az ú. n. Keresztyén Ifjúsági Egyesületek, melyek közül az elsőt ugyan egy laikus, *Williams* György londoni kereskedő alapította, de mikor céljának jelentőségét felismerték, világszerte egyházi férfiak is belekapcsolódtak munkájába.

Kiss Sándor könyve alaposan megismertet a magyar református egyházban folyó minden ilyen intézménnyel. A történeti részben visszamegy Kálvinnak az ifjúság neveléséről vallott felfogása, valamint a magyar református kollégiumok lélekformáló működésének ismertetéséig (a 16. századtól kezdve). Ezután különösen részletesen foglalkozik a Református Keresztyén Ifjúsági Egyesületekkel (ebben a részben 1927-től kezdve a legutóbbi évekig), a földműves ifjúság körében megindult munkával, majd az enemű diák ifjúsági intézményekkel: a Bethlen Gábor körökkel, a Magyar evangéliumi (Pro Christo) keresztyén diákszövetséggel, végül a Soli Deo Gloria egyesületekkel.

Igen értékesek a könyvnek a szerző által „elvi rész"-nek nevezett fejezetei is, melyben a református ifjúsági munka előfeltételeit, elvi alapjait, a különböző életkorú és foglalkozású ifjak jellemzését adja, amelyek különben nemcsak a református, hanem bármely keresztyén vallású ifjúságra nézve is állanak. Könyve e részében végül azt a követelést állítja fel, hogy az egyházi ifjúsági munkaprogramm nyujtsa a teljes emberré nevelést, ami valójában minden nevelés végcélja. A gyakorlati részben ismerteti e programm részleteit (lelki, értelmi, szolgálatra való és testi nevelés) és az egyházi ifjúsági munka lehető szervezeteit. Függelékül adja a szerző a magyar Keresztyén Ifjúsági Egyesületek munkatörténetét (e helyütt 1892-ben történt alapításától kezdve 1932-ig), különösen részletesen foglalkozik Megyercsy Béla és Töltéssy Zoltán ifj. egyleti titkárok működésével, kik a háború alatt, illetve után ezt az intézményt átszervezték és ezzel virágzását lehetővé tették.

Ma ez a könyv az, amelyhez a református ifjúsági egyleti munkákat a legalaposabb és mindvégig helytálló információért fordulhatunk; adatgyüjtésével és megírásával a szerző nagyon hasznosat alkotott; eredményeire nagy szükség lesz az ifjúság körében teljes erővel még csak ezután meginduló egyházi és egyháztársadalmi munkában.

Sidó Zoltán

MIKOLA SÁNDOR: A FIZIKAI MEGISMERÉS ALAPJAI. (Budapest, 1941. Kiadta a Kir. M. Természettudományi Társulat.)

A könyv tudós szerzője évtizedek óta foglalkozik a fizika ismeretelméletével. 1911-ben „A physikai alapfogalmak ki-

alakulása" címen megjelent munkájában nemcsak a fizika fejlődését és akkori állását tárgyalja kitűnő áttekintésben, hanem ismeretelméleti fejtegetésekbe is bocsátkozik. 1933-ban megjelent „A fizika gondolatvilága" című művében is hasonló kérdésekkel foglalkozik. A történeti fejlődés figyelembevételével az olvasót a fizika egész birodalmán végigvezeti és külön fejezetekben foglalkozik a fizikai megismeréssel. Ez év tavaszán megjelent jelen munkájában a fizika ismeretelméleti alapjait rendszeresen tárgyalja.

A korszerű fizika tudományos eredményei és fejlődési lehetőségei iránt nemcsak szakemberek, hanem a művelt közönség körében is általános érdeklődés mutatkozik. Mindennapi életünk a műszaki vívmányok révén a fizika fejlődésével szorosan összefügg s egyes a fizika legújabb elméleteivel kapcsolatos kérdések is közérdeklődés tárgyai. Ezért minden művelt embert érdekelheti az, hogy honnan erednek a fizikai alapfogalmak és mi a korszerű fizikai elméletek jelentősége.

A mű szerzője mint kutató fizikus tapasztalásból tudja, milyen a fizikai ismeretszerzés munkája. Az ismeretelmélet irodalmát is hosszú időn át behatóan tanulmányozta és mindezek alapján egészen egyéni felfogása alakult ki a fizika tudományának alapvető kérdéseiről.

A mű bevezető fejezetei általános ismeretelméleti kérdésekkel foglalkoznak, az érzeteket, a képzetalkotás, a gondolkodás folyamatait, formáit és a konvenciókat tárgyalják. Különösen feltűnik az az eredeti felfogás, hogy a fizikai fogalmak kialakulásában az emberi tevékenységnek van legfontosabb szerepe. Ha a fizikai jelenségeken végigpillantunk, aránylag kevés a természetben magától végbemenő jelenség, a legtöbb tüneményt emberi műveletekkel hozzuk létre. Az emberi tevékenység szerepének jelentősége az egész munkának egyik alapgondolata, minden fogalom, probléma tárgyalását végigkíséri. Érdekes annak a sokféle műveletnek felsorolása, amelyet emberi kézzel el tudunk végezni. Az emberi alkotások a Föld arculatát teljesen megváltoztatták.

A további fejezetek végigvezetik az olvasót a mozgás, a tér és idő, az erő, a tétlenség, a tömeg alapfogalmain. Különös figyelmet fordít a szerző az abszolút és a relatív mozgás kérdésére. Ősi emberi tapasztalatokra hivatkozva azt a felfogást vallja, hogy az emberi tevékenységgel létrehozott saját mozgás ismertető jegyeit nem lehet tagadni, tehát pl. a kocsi mozgását és az úttest nyugvását nem lehet felcserélni. Érdekesek a tér- és időképzet kialakulására, valamint a tér és az idő mérésére vonatkozó fejtegetések. Kiemeli azokat a nehézségeket, amelyekbe a térmérés egyrészt a makrokozmosz, másrészt a mikrokozmosz világában beleütközik. Mind a tér-, mind az időmérték megválasztása konvenció. Nincs sem olyan térmérték, sem olyan időmérték, amelyet maga a természet kényszerítene ránk. Részletesen, tárgyilagos értékelő megjegyzésekkel kísérve ismerteti a tér és az idő fogalmát mind a részleges, mind az általános relativitás elmélete szerint. A relativitás elméletének tér- és időfogalmát a mindenség új felfogására mesterségesen alkotott matematikai-metafizikai szerkezetnek tekinti.

Behatóan tárgyalja a Newton-féle és a relativisztikus dinamikát. Helyes megvilágításba helyezi az erőnek és a tömegnek sokszor még szakemberek körében is félreértett fogalmait, valamint a Newton-féle dinamikai alaptörvényeket. Ezek az alapelvek a tapasztalattól független okszági elemeket tartalmaznak. A relativisztikus mechanika ismertetésében rámutat arra a nagy matematikai formalizmusra, amely ezt az elméletet jellemzi s a fizikai jelentést erősen elhomályosítja. Felfogása szerint az energia és a tömeg azonossága nem a fizikailag megállapítható tényeknek kifejezése, hanem hosszú gondolati folyamatokból kialakult hipotézis.

Különböző korszakok fizikai elméletein

végigpillantva a folytonosság és a szakadásosság fogalompárjának érvényesülését vizsgálja. Az emberi értelem mindkét fogalmat beleszerkesztette a természeti megismerésbe.

A mikrokozmosz világának két terjedelmes fejezetet szentel a szerző. Az atommechanika fejezetében az atomisztikus felfogás fejlődését és főeredményeit tárgyalja az ókoron kezdve egészen a korszerű atommintáig, az atommag felépítéséig. A kvantummechanika fejezetében ennek a legújabb tudományágnak alapelveivel, a fényenergia adagolt kibocsátásával és elnyelésével, a kvantumszerű anyagszerkezettel, az anyaghullámokkal s általában a kvantummechanika feladataival és módszereivel ismerteti meg az olvasót. Az elméleti fizika e legnehezebb problémáit értékelő áttekintésben találjuk meg. Az alapelveket a művelt közönség is megértheti, a szakember viszont érdeklődéssel követheti nyomon annak a fejlődésnek egyes fázisait, amelyen a kvantummechanika gyors egymásutánban átment.

A fizika ismeretelméletében az okszerűség és a törvényszerűség kérdésének fontos szerepe van s ezért ezzel a szerző különösen behatóan foglalkozik. Ismerteti az okság fogalmának fejlődését s ahhoz a megállapításhoz jut, hogy az okság fogalmának gyökere az emberi műveletek szabályszerűségének tudatossá válásában van. A fizikai kutatásban sokat szerepelnek az okfogalmak. Ezek teszik lehetővé a tapasztalati jelenségek mintájának, mint gondolati szerkezetnek megalkotását. Az emberi értelem az okfogalmak segítségével szuverén hatalommal irányítja a természet megismerését és ilyen módon értékes eredményeket ért el. Az oksági kapcsolat a fizikában az egymás után következő állapotoknak szorosan egymásba kapcsolódó sorozata, de az oksági törvénynek nincs mindig egységes értelme. Az okság a függvényszerű felfogásban azt a hitünket fejezi ki, hogy a jelenségek között sokszor tapasztalt összefüggések szabályszerűek, ugyanúgy megismétlődnek és következtetésekre alkalmasak. A régi klasszikus fizika és a statisztikai módszerekkel dolgozó új kvantummechanika eltérő alapelveit többen a determinizmus és indeterminizmus kérdésével hozták kapcsolatba. A szerző igen mélyrehatóan jellemzi a kétféle fizikai elmélet eltéréseit és mindkettőt bizonyos szempontból determináltnak, más szempontból indeterminálatnak találja. A fizika tehát nem tud feleletet adni arra a kérdésre, vajjon a természet determinált-e, vagy indeterminált.

Az energia és az entrópia fogalmaival kapcsolatban kritikai vizsgálat tárgyává teszi e fogalmakkal kapcsolatos metafizikai megfontolásokat a természeti történések irányára, a világ kezdő- és végállapotára vonatkozólag.

A mű utolsó fejezete összefoglalja az értelem és a fizikai megismerés kapcsolatát, érdekesen világítja meg a matematika és a fizika viszonyát, kifejezést ad annak a nézetnek, hogy ez a viszony jelenleg nem szerencsés, mert még a fizikai matematika is a tapasztalattól túlságosan függetlenül fejlődik. A fizikai megismerés alapja végeredményben az alkotó, feltaláló képesség.

Az egész munkát egységes felfogás, minden fontos részletre kiterjedő figyelem és a nagy anyagnak magas szempontból történő összefoglalása jellemzi. Bár a szerző az ismeretelméleti irodalomra bőven kitér, minduntalan kiütközik saját egyéni felfogása. Az olvasó a tudós szerzőnek tudományos működéséből kialakult fizikai világképét teljes egészében megismeri és ez a mű olvasását különösen érdekfeszítővé, vonzóvá teszi. Lehetséges, hogy egyik-másik szakember egyes részletkérdésekben nincs a szerzővel egy véleményen, pl. a lelkes relativista talán nehezményezi a relativitáselmélet egyes megállapításainak kritikáját, de ez semmit sem von le a mű értékéből. A mű stílusa eleven, könnyed, világos és magyaros.

A munka méltán számíthat mind a szakemberek, mind a természettudományok korszerű kérdéseivel foglalkozó művelt közönség érdeklődésére. Vonzó alakban olyan általános, összefoglaló képet nyujt a fizika fejlődéséről és mai állásáról, hogy az érdeklődők minden fontos kérdésben kellő tájékozódást találnak benne. Aránylag szegény természettudományi irodalmunkban e műnek hézagpótló jelentősége van.

Renner János.

BOLYAI-KÖNYVEK. — (TAKÁTS GYULA: CSALÁDFA HELYETT. SZABÉDI LÁSZLÓ: VEÉR ANNA ALSZIK. SZATHMÁRI SÁNDOR: GULLIVER UTAZÁSA KAZOHINIÁBAN. Bolyai Akadémia kiadásai. Bp. 1941.)

A Bolyai Akadémia eddigi kiadványai megérdemelt figyelmet keltettek. E kisalakú, szerény, de ízléses külsőben megjelenő könyvek mindegyike — versek, elbeszélések vagy tanulmányok — új színnel, felelősségteljes hanggal és komoly mondanivalóval jelentkezett az igényesebb magyar olvasóközönség előtt. A három új kötet sem szokványos irodalmi termék, hanem fokozott megbecsülésre számottartó írói munkák, egy rokonszenves, tehetséges fiatal költő válogatott verseinek gyüjteménye, egy újhangú elbeszélő különös hangszerelésű novellái és egy eddig ismeretlen magyar író furcsa, meghökkentő ízű regényes társadalomkritikája.

Takáts Gyula, miként mai fiatal költőnemzedékünk legtöbb tagja, az elszálló emlékek költője. Verseinek jórésze elmult érzések és fájó vagy kellemes hangulatok finom visszatükrözése. Lelke azonban derűsebb, mint a többi ifjú költőé a mult visszanéző arcában nemcsak a szomorú elmúlás árnyait mélyíti, hanem a vigasztaló, megnyugtató vonásokat is megcsillogtatja. Megkapóan finomak tájleírásai, a Balaton, a „kéklő Bakonyság" és különösen a „széptájú Somogy" rejtett szépségeinek bontogatásában, a Dunántúl földjének és levegőjének igazi művészi tolmácsolója. Tökéletesen ura a formának, verselése változatos, sokszínű, néha a vidám játékosság muzsikája csendül (*Himfi vers, Márciusi erdőn*), máskor a komolynyugalmú klasszicitás hangjai búgnak fel a higgadt, kiegyensúlyozott sorok mögött. (*Magányosan, Írói titok.*) Takáts Gyula versei szelídhangú, derűs költőre vallanak. — „Egyetlen gondom, hogy bölcsen megvagyok" — írja és vágya sem más, mint békés szemlélődés, idillikus élet. Passzív és menekülő világfelfogásába könnyű volna a kritika élével szúrni, mégsem tesszük, mert reméljük, hogy e fiatal költő hangja megerősödik, a szépfényű idilleken túl a nehéz magyar élet villanásait is meglátja és verseinek ereje majd férfias bátorsággá forrósodik. Néhány költeménye már ezt zengi és ezek a kötet legszebb, legmegragadóbb sorai. (*Néma délután, Kaszások, Villámfénynél.*)

Szabédi László elbeszélései — egy kisregény és hét novella — úgy hatnak, mint egy sajátságos írói kísérletezés ki nem forrott eredményei. Problémái érdekesek, feldolgozásainak menete és üteme izgató, az olvasó mégis bizonyos kielégítetlenséggel teszi le kötetét. Az író a lélek ritka útjait, pontosabban szólva az idegélet rejtett titkait, váratlan robbanásait akarja feltárni, de ezt oly módszeres tudatossággal követi, hogy történeteit sokszor lélektani feladványnak érezzük, a meglepetésnek szánt megoldást pedig legtöbbször már előre sejtjük. Részleteiben mindegyik novellája biztoskezű, hibátlan írói munka, egészében mégis törésekkel és zökkenőkkel telített diszharmonikus írások. Legsikerültebb elbeszélései (*Kalliopé, A keserves, Kamill, vagy a javuló jóság*) Szabédi komoly tehetségét mutatják, írói törekvései figyelmet érdemelnek, jövendő művészi fejlődésének érdeke tehát, hogy írásainak zavaró mesterkéltségét levetkőzze és ne áldozzon fel újszerűnek gondolt, erőltetett, felszínes modorosságért elmélyült írói

magatartást és higgadterejű művészi értéket.

Szathmári Sándor regényénél érdekesebb, különösebb könyvet már régen olvastunk. Merész, súlyoszengésű hangját örömmel üdvözöljük, írói bátorsága, éleslátása, széles látóköre, mélyenjáró gondolkodása és egyszerű, tiszta művészete értékes nyeresége irodalmunknak. Regényének hőse, Swift Gulliverjének modern mása, orvos egy angol hadihajón. A hajót ellenséges torpedólövés éri, Gulliver kalandos menekülés után egy ismeretlen szigetre, Kazohiniába kerül és itteni élete a hinek, majd a behinek közt adja a regény fantasztikus meséjét. Újjáalakuló korszakunk mesgyéjén alig lehet valami izgalmasabb, és hasznosabb, mint kultúránk, civilizációnk alapjainak, gondolkodásunk és szellemiségünk lényegének kíméletlen bírálatát hallani. Kazohiniában pedig kétoldalról is — a hinek rideg, pusztán élettani célszerűségeken alapuló gépies világából és a behinek színes, változatos, értelmetlenül rendszeres zűrzavarából — zuhannak ránk a kritika romboló bombái. Az író szemlélete sötétenlátó, mulattató jelenetei és kacagtató humora mögött keserű vádak tornyosodnak. Könyvének egynémely részletét többször is el kell olvasnunk, gondolkodnunk kell rajta és a kiélezett, találó gúny, az igaz és komor vádak nyomása alatt csak még jobban megerősödik meggyőződésünk kultúránk fejlődésének lehetőségéről s egy emberibb társadalom kialakításának szükségességéről.

Bikácsi László

KÉT REGÉNY. (RUSZKABÁNYAI ELEMÉR: KETTEN A VIHARBAN. MEFHOSZ könyvkiadó. Bp. THURY ZSUZSA: RIGÓ-UTCA 20—22. Révai, Bp. 1941.)

Ruszkabányai regénye elrettentő példája az irodalmi kisiklásnak. A szerző nagyot markol, hatalmas méretű társadalmi regényt akar adni, háttérnek a háború utáni Magyarország küzdelmes két évtizedét választja, munkája azonban keveset, szinte semmit sem fog. Művének nagy méretét csak a széteső kalandos események hosszú sorozata mutatja, a történelmi háttérrel pedig még rosszabbul jár, nem egyéb az legújabb korunk közhelyeinek felszínes fölrajzolásánál, semmitmondó újságszólamok, nagybetűs címek, hatásosnak szánt állandó idézgetésénél. A regény minden során látszik, hogy szerzője nagyigényű munkát akart keze alól kiadni, írói eszközei azonban nem állnak arányban törekvéseivel. Forrongó korszakunk történelmének levegőjét úgy igyekszik érzékeltetni, hogy híres személyek, államférfiak nevét emlegeti, időnként meg is jelenteti őket a színen, gyakran meg átlátszó és naív, erőltetett szimbólumokkal próbálja a nagy történelmi pillanatok lelkét megértetni. Emberábrázolása a dilettantizmus határán mozog. Főhőse, bár hihetetlenül romantikus dolgok történnek vele, valójában éppoly szimpla és érdektelen személy, mint a többi szereplő. Talán még stílusáról mondhatnánk a legtöbb jót. Símán, gördülékenyen ír, egy-egy hasonlatából és költői képéből az írói tehetség is kicsillan. Tíz regény és egy novelláskötet után azonban vajmi kevés eredmény ez egy író fejlődésének vonalán.

Thury Zsuzsa új könyve jó olvasmány. Főhibája, hogy kissé vontatottan, nehézkesen indul, a sok szereplő, a szerteszaladó események csak lassan kapcsolódnak egybe. A regény második fele azonban már eleven lüktető mai élet, érdekes, váratlan fordulatokkal. Hősei, egy budai „garszon-ház" lakói, hétköznapi, megszokott emberek, mégis mindegyik mögül különös jellemek és furcsa életek bukkannak elő. A történet szereplői otthon-nélküli, családtól elszakadt férfiak és nők, akiknek örömeiben és bánataiban sikereiben és tragédiáiban ott bujkál állandóan az otthontalanság keserű íze.

Thury Zsuzsa ügyesen és fordulatosan ír. Tud jellemezni, bár néhol csak a külsőt látja, sokszor meg túl aprólékos.

Asszonyalakjai sikerültek a legjobban, élő személyeknek érezzük őket, egyikemásika pedig íróilag is hibátlanul megmintázott jellem. Férfialakjai már elmosódottabbak, kevésbbé élesek. Nagy kár még, hogy inkább csak a középosztálybeliek jellemzéséhez ért, az egyszerűbb emberek, különösen a varrónő és bátyjának alakja, romantikusan, giccsszerűen hat. Mindezen hibák leküzdése azonban csak fejlődés kérdése és úgy látjuk, Thury Zsuzsa fejlődésképes író. Van mondanivalója, tud jellemeket formálni, a szerkezet felépítésében sem igen vét, és így talán joggal várhatjuk, hogy következő munkáinak értéke még magasabbra emelkedik.

B. L.

ERDÉLYI ELBESZÉLŐK. (Révai, 1941.)

Tizenhét erdélyi író tizenkilenc novelláját foglalja magában ez a novellaskötet. Nemcsak a ma is Erdélyben élő Kemény János, Kós Károly, Nyirő, Tamási stb. nevét találjuk itt, hanem az Erdélyből elkerült írók, Gulácsy Irén, Hunyady Sándor, Makkai Sándorét is. Az idősebb nemzedék (Bánffy Miklós, Kovács László, Molter Károly és a felejthetetlen Kuncz Aladár) kitűnő elbeszélései mellett a fiatal erdélyi írónemzedék nagyszerű képviselői — Asztalos István, Gagyi László, Szenczei László, Wass Albert és a korán elhalt Sipos Domokos — is szerepelnek egy-egy szép írásukkal. A kiadó láthatólag teljességre törekedett, a gazdagvirágzású erdélyi irodalom színdús képét akarta bemutatni, joggal kifogásolhatjuk tehát, hogy néhány kimagasló, jellegzetes erdélyi író — például Tabéry Géza, Karácsony Benő, Balázs Ferenc és a nagytehetségű, fiatal Nagy István — kimaradt a kötetből, Egyébként dícséret illeti a kiadót e szép gyüjteményért. Erdély dicsőséges multja és a trianoni huszonkét esztendő nyomorúsága és szenvedése, reménysége és ereje árad ezekből a válogatott írásokból Különösen megrázó Kacsó Sándor gyönyörű novellája (*Hárman a ködben*). A kisebbségi élet kegyetlen nyomását, a hétköznapok világának fojtogató árnyait kevés író fejezte ki ily művészi erővel.

A szépkiállítású könyvet, mely elsősorban az ifjúsághoz szól, az írók rövid életrajza egészíti ki.

B. L.

ZSEBATLASZ 1940. (Kiadja a m. kir. Honvéd Térképészeti Intézet.)

Kicsiség az egész, de szimptómatikus: függetlenségünk egyik értékes eredményének, a Honvéd Térképészeti Intézet megalapításának köszönhetjük. Köszönnünk kell, mert igen ügyesen és nemvárt részletességgel tájékoztat a mindenkit érdeklő háború és világpolitika földrajzi kérdéseiben. E kis füzetnek megérdemelt módon bombasikere van. Reméljük, hogy ez és a néhány éve kiadott gazdag tartalmú Kisatlasz sikere az Intézetet kiadványainak szaporítására bátorítja.

Török Pál.

10 ÉV — 50 INTÉZMÉNY

címen most jelent meg a Szeretetszövetség Képes Albuma a második bővített kiadásban. A füzet 140 jólsikerült képben mutatja be a ma működő intézetek életét, a nagyobb adományozók és hagyományozók arcképeit, melyekhez rövid ismertetőt fűz. Lehetetlen mély megilletődés nélkül nézni ezeket a képeket, melyekben az örökké munkás isteni gondviselés, könyörülő szeretet s folyton tapasztalható teremtés gondolata valósul meg s indít hálára az áldások Ura iránt. Ára a csinos füzetnek portóval 70 fillér, mely bélyegekben, vagy bianco befizetési lapon (38.144) beküldhető Budapest, XIV., Stefánia-út 29/a címre. A füzetet ajánljuk olvasóink figyelmébe.

Sylvester Rt., Budapest. — Felelős vezető: Schlitt Henrik.

SYLVESTER

PROTESTÁNS SZEMLE

12

TARTALOM:

Makkai Sándor: **Reményik Sándor** ● Traeger Ernő: **A házsongárdi temetőben** (vers) ● Trombitás Dezső: **Egyház és hitvallás** ● Aldobolyi Nagy Miklós: **Egy református szigettáj** ● Debreczeny Lilla: **Másvilági fantázia** (vers) ● Nagy Géza: **A kisebbségi kérdés református szempontból** ● Harsányi András: **Az idősebb Révész Imre** ● Juhász Géza: **Budai Ézsaiás** ● **Könyvek és írók**

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

FŐSZERKESZTŐ: **MAKKAI SÁNDOR** FELELŐS SZERKESZTŐ: **KERECSÉNYI DEZSŐ**

FŐMUNKATÁRSAK: **PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN**

1941. DECEMBER **BUDAPEST** **L. ÉVFOLYAM**

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

NARANCSIK IMRE: Trombitás Dezső: Hitből hitbe — — — — — — 429
TÓKE LÁSZLÓ: F. C. Church: I reformatori italiani — — — — — — 430
K. D.: Gulyás Pál: Bibliotheca J. Sambuci — — — — — — — — — — 431
CSABAI ISTVÁN: Szalay Karola: A tánc a képzőművészetben — — — — 431

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyüjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őriz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).
Felelős kiadó: Szabolcska László.
A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.
A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.
A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.
Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.
Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

Reményik Sándor

Együtt kezdtük meg a gimnáziumot a kolozsvári református kollégiumban. Nemcsak osztálytársak, hanem igazi barátok is lettünk. Egyike volt ez azoknak a ritka barátságoknak, melyek a gyermekkorban születnek meg és az élet végéig tartanak, változatlan hűséggel és mélységgel. Így kerültem be megismerkedésünk kezdetén Reményik Sándorék családi házába is. Az apa hatalmas termetű, boltozatos koponyájú, keménynézésű, parancsoló férfi volt. Építész, aki nagy középületeket alkotott s egyéniségének tömörségét, nagyvonalúságát vitte bele alkotásaiba is. Az anya gyöngéd, törékeny teremtés, szelíd jóságának halk szavaival, édes simogatásával nevelte gyermekeit. A nagynéni mozgékony, a szabadságharc emlékeivel telített, lelkes honleány. Csodálatos történeteket tudott Petőfiről. Sándor kishúga a fiús játékokat kedvelte s fürge gyík módjára szaladgált körülöttünk. Maga Sándor nyúlánk, szőke, fehérarcú gyermek, lélektől ragyogó szemekkel. Édesanyjára hasonlított s tőle örökölte a költői tehetséget is. Később meglátszott, hogy az „apa mesterségéből" is elsajátított valamit, amint őmaga megírta „Az építész fia" című pompás versében. Költészetének mélyén ott van a nagy arányokban tervező és szerkesztő, a szellem vasbetonjával és acéljával dolgozó építész is. Azonban akkor még a gyermekben aludt a költő s vele együtt minden öntépő gyötrődés. Vidám, sőt harcias fiú volt. Hójai kertjükben indián-könyveink harcait éltük át, katona-bábok ütközeteit irányítottuk a gyermekszoba nagy asztalán, a Szentlélek-utcában pedig valóságos ökölharcokat vívtunk az inasokkal. Talán csak az a rendkívüli képzelőerő árulta el a költőt, mellyel ezekbe a játékokba egész lényével, a legkomolyabb odaadással olvadt bele.

Azután évekig távol éltünk egymástól s barátságunkat csak az egyetemen újítottuk fel. Benne ekkor már kialakult a világszemlélet döntő formája s megszilárdult a jellem sajátossága is. Első verskötete, a „Fagyöngyök" az élet végső kérdésein töprengő, mély gondolkozót mutat meg. Ezekben a verseiben több a gondolati tartalom, mint a művészi formáló erő, de már nagy bíztatást adnak az eljövendő meditátor-költőről, aki irodalmunkban „a gondolatok muzsikáját" fogja maradandó kincs gyanánt képviselni. Lehet, hogy ez a költészet mindvégig csak önmagának s nehány rokonléleknek suttogó, rejtőzködő vallomás marad, ha az idők viharja bele nem kap a húrjaiba, hogy „hajókötelekké, acélsodronyokká meredjenek a kényszerűség nagy pillanatára."

Erdély elszakításakor Reményik lelke mélyén felébredt s egyszerre, váratlanul, talán önmagának is meglepetésül, megszólalt Végvári.

Hazafiasnak, irredentának nevezték el Végvári verseit. Nagyon sokan ezért dícsérték és lelkesedtek értük. Némelyek pedig éppen ezért igyekeztek irodalmi szempontból leértékelni őket, mint politikai, időhözkötött s majd elfakuló megnyilatkozásokat. Talán csábító s mindenesetre könnyű lett volna a tömegérzéseket kifejező, napi értékű verseket írni s ezzel szerezni múló hírnevet. Végvárinak ez lehetetlen volt. Sikoltásai, vádjai, látomásai, próféciái a szíve gyökeréből szakadtak fel s a leghalálosabban személyes ügyéről tanúskodnak. Nem versbeszedett népszerű frázisok ezek a versek, hanem igazi magyar költő vérrel írt szerelmi vallomásai Erdélyről és Erdélyhez, a földhöz és a lélekhez, melyekhez ő eltéphetetlenül, örökre hozzáforrott. Végvárit semmiféle politika nem érdekelte. Sohasem érezte hivatásának, hogy egy tarthatatlan helyzet külső megoldásának mikéntjét keresse és hirdesse. Önmagára nézve egyetlen küldetést ismert fel és szolgált. Ez a küldetés a legmélyebben és legizzóbban magyar, azonban csak egy körre határolt: az erdélyi magyarság lelki vígasztalása, szellemi kincseinek védelme s az erre szolgáló erők belső ébrentartása. De ezt a küldetést is mint költő teljesítette: „az érctükörbe zárt világdarabban", a művészi látomás világában. A Végvári-versek legszebbjei ezért nem hervadnak el a változó idővel, ezért maradnak az erdélyi magyar sors örökre szép és megrendítő kifejezői.

Sokan egészen elkülönítik Reményik költészetének ezt a részét a többitől, sőt azzal ellentétesnek látják. Pedig a Végvári-versek ugyanannak a hárfának egyik húrján zendülnek fel, amely a másik három húrján a természet, a lélek és az Isten titkairól énekel. „Szeretnék úgy belédsímulni Természet, mint egy falevél": ez a természet erdélyi hegyek, erdők, rétek, csillagok különös világrendje. A lélek, melyet „műhelyében" feltépett, kibontott, gyötrődve és győzedelmeskedve megértett és mások felé kitárt: önlelkén keresztül az erdélyi magyar lélek különös fájdalmakkal, önvádakkal, kincsekkel és szárnyalásokkal teljes mély kútja. Isten, akivel annyit harcolt, akit olyan keserűen keresett s akiben olyan édesen békült el: az Ünőkő fellegekből kivillanó ormán és a szemérmesen rejtőzködő erdélyi szív dobbanásaiban jelenik meg. Ez a mindenestől erdélyiség az, ami Reményik költészetének négy húrját összehangolja s tartalomban és formában egységes egésszé teszi. Történelem és Ige lebegnek e költői világkép felett, hogy minden mulandóból és emberiből az Örök Erdély zengjen ki.

Tartalmilag Reményik mindvégig a gondolatok költője maradt. A pacsirtát csodálva, bevallja, hogy „a mámorába szinte belehaló" ualolásra nem született. Mély és lángoló érzései a gondolatok kristályaivá keményedve jelennek meg előttünk. Ez igaz, de az is igaa hogy ezek a gondolat-kristályok — gyémántok. Szikráznak, tündöklnek, éleiken a szellem hatalma sugárzik s állják az idő ütéseit. Nem váltják ki a lírai közvetlenség erejével érzéseinket, de ébresztik, irányítják, tisztítják és állandósítják azokat.

Formai művészetét őmaga „a szív komor kolompjának", „a gondolatok zenétlen muzsikájának" nevezte. De ez inkább csak

külsőlegesen igaz. Belső formája, szerkezete, szemléletének sajátosságai kiválóak és tiszta művésziek, méltók „Az építész fiához", aki azt akarta, hogy verseinek „teteje" legyen és „néha tornya is." A nyelv és a verselés küzködő, itt-ott botladozó, olykor merev. De lehetetlen ezeket a verseket úgy olvasni és mondani, hogy mégis ki ne lüktessen belőlük egy ritmus: az önmagával tépődő szív furcsán meg-megszakadó és nekiinduló vergődése s fel ne magasodjék a nyelvnek, stílusnak egy szépsége: a virágok és lombok fölé emelkedő, meztelen csúcsoké.

Költészetének mélyen emberi nagyságát biztosítja tökéletes őszintesége, minden tettetés nélküli önkitárása. Az ember, akit így megismerünk, minden tiszteletünkre és szeretetünkre érdemes. Tiszta, az élet ormain járó, minden közönségességtől irtózó, egyenes, hűséges, férfias jellem. Önmagával szemben a kegyetlenségig szigorú, másokkal szemben megértő, megbocsátó. Szeretetre szomjas és háládatos. S ilyen volt az élete is. Nagy költő és nagy ember élete.

Az erdélyi irodalom kialakulásának harcaiban és az erdélyi magyar életben az erkölcsi bátorságnak és elszántságnak mintaképet állított önmagában. Azokért az igazságokért, melyeket vallott s azokért az emberekért, akik ezekben az igazságokban bajtársai voltak, habozás nélkül, keményen és tántoríthatatlanul kiállott s tolla nem egyszer félelmes és veszedelmes dárdának bizonyult. Csak őmaga tudta, hogy ez mibe kerül neki s mennyire fáj saját szívének a seb, melyet máson volt kénytelen ütni. Néhány barátja tudja s megilletődve szemlélte, hogy Reményik Sándornak volt egy olyan belső harca is, amit azért vívott meg, hogy magáévá tudja tenni mások igazságait, amik idegenek és távoliak voltak neki. Mint igazi költő, formát keresett az ilyen igazságoknak, melyben megbarátkozhatik velük. S ha megtalálta, felnyílt lelkében a megértés forrása, sokszor a személyes azonosulásé is. Megható volt az Ady költészetével való kibékülése, abban a költő és az ember kiteljesedő megértése s végre a magyar sors nagy siratójának szívébe zárása. Mint a Pásztortűz szerkesztője és szellemi vezére, az irodalmi irányok és művek megítélésében is egyre nyiltabb, szabadabb, emelkedettebb álláspontra jutott. Csak két követelményből nem engedett: az írói alkotás hűséges magyarságából és erkölcsi tisztaságából. Viszont nem volt nála szigorúbb bíró abban, hogy ezeket az alapértékeket csak a valóban művészi formában ismerte el írói alkotásnak.

Mindig nagy erőfeszítésébe került, hogy gyönge idegzetét és fájó szemeit rákényszerítse a fegyelmezett, fáradhatatlan szellemi tevékenységre. Hősi harcot vívott beteg testével a lélek diadaláért. Sokszor szenvedett átmeneti vereséget, sokszor vergődött a sötétség láncaiban. Riadtan menekült önmaga elől arra a néhány szigetre, melyet szerettei és barátai alkottak számára. Voltak aztán fájdalommentes, békés, napsütötte pihenői, mikor ő is remélte, hogy meggyógyul. De útja, amint egyre elszorulóbb szívvel kellett

látnunk, kérlelhetetlenül a magányosság, a sötét mélység, a vég felé lejtett... „Aztán, magától, megnyílt az ég"...

Élete és költészete küldetés volt s ezt a küldetést a földön adott keretben betöltötte. De most széttörte ezt a gyarló keretet s a magyar géniusz titokzatos életében hat, ihlet, vígasztal, tanít és bátorít tovább, amig csak lesz magyar lélek, amely visszhangot ad az ég és föld, a kötelesség és a kegyelem hívó szavára.

Makkai Sándor

A házsongárdi temetőben

Reményik Sándor halálára.

A szenvedések tövis-szegte útját
Száz és száz sebből vérezve többé ne járd,
S ki annyi szívnek vígaszt tudtál adni,
Most teneked is vígaszt nyújt a Házsongárd.

Hervadó táj és elhervadt szív fölött
Az őszi szél bús nótát dudorászva járt,
Az útra könnyek és levelek hulltak,
Gyászvirágokkal virágzott a Házsongárd.

Nagy némaság lőn. De egy ország sírta
Beszédes ajkad, amelyre a csönd tett zárt,
A kín feltépett sebet, szívet, rögöt,
S keblére ölelt testvéred, a Házsongárd.

Igéid reményt adtak, most éltet,
Fénybe öltözve rád már a dicsőség várt,
Egy dalnokkal lett szegényebb a nemzet,
Százszor, ezerszer gazdagabb a Házsongárd.

Traeger Ernő.

Egyház és hitvallás

Mutatvány a szerző most megjelent könyvéből.

1. Két évszázad hallgatása, hogy azt ne mondjuk, közönye után az idők jelét kell látnunk abban az érdeklődésben, ami a hitvallásokkal — közelebbről a Heidelbergi Kátéval — szemben megnyilvánul. A huszas évektől napjainkig több magyarnyelvű kátémagyarázat látott napvilágot, mint a XVIII. és XIX. században együttvéve. Ha magyarázatát keressük ennek a kétségtelenül örvendetes jelenségnek, akkor a hitvallások reaktiválásának okát egy meghökkentő paradoxonban kell megjelölnünk: a hitvallások mindig akkor kelnek életre, amikor Isten előtt szemléljük magunkat, *amikor az egyház válságban van.*

Nagyon a világban, vagy nagyon önmagában kell ma élnie annak, aki nem látja az egyháznak a válságban való vergődését, ítélet alatt járását.

Ma az egyház válságáról — nagy általánosságban — két szempontból beszélhetünk. Válságos az egyház helyzete a világban. Az „élettér"-porondokon egyfelől a külön római isteni rend, másfelől a totális faji rend vívja harcát a világfeletti uralomért. „E két küzdő fél között a világot megszentelni hivatott lelki közösség rendje, az evangéliumi egyház, a mi Istentől rendelt életformánk jutott válságba, lett súlytalanná, szorult ki a világformáló tényezők közül".[1] De beszélhetünk az egyház belső — tehát súlyosabbik — válságáról is. A belső krízis onnan ered, hogy az egyház fölhigítja, átértékeli a Krisztustól kapott szent örökséget: *Lesztek nékem tanúim* (Ap. Csel. 1: 8.), és — Kierkegaarddal szólva — a nyárspolgáriasságot kanonizálja. Nem meri vállalni a kiállás kockázatát. Ott, ahol a hit bizonyságtevését kellene föllobogtatni, megelégszik vallásos szertartásokkal. Morálja tipikusan a polgáré: falmentiben haladni, kitérni, ha erősebb jő szembe, megállani, ha állj-t kiáltanak. Fölveszi a világ mimikrijét; azonosul vele, beolvad, leveti sajátos színeit, hogy biztonságosabban megbúhasson. „Kerestem az Egyházat — írja valahol Brunner — és a világban találtam; kerestem a világot és az Egyházban találtam".

De minél mélyebben süllyed az egyház a világba, minél inkább csak *neki* szolgál, csak az ő szavát tartja illetékesnek és döntőnek, annál erőteljesebben hallatják szavukat azok, akiket az anyaszentegyház egyetlen és örök Ura a *mellette* való vallástételre kiszólít.

2. Általában két hitvallás-típusról szoktunk beszélni: egyik, amely a Bibliának egyszeri apostoli összefoglalását kívánja megrögzíteni s a másik, mely a bibliai tartalmat tudatosan illeszti bele kora viszonylataiba.

[1] Makkai Sándor: Az egyház válsága és a theologiai tudomány. Igazság és Élet. 1937, 4., 140. l.

A Credo vagy másképen Apostoli Hitvallás, ha nem is származik hitelesen és közvetlenül az apostoloktól, mint ahogyan azt a XV. századig hitték, eredete azonban kétséget kizáróan az apostoli korba vezethető vissza. Létrejöttét ugyanazok az okok kényszerítették ki, mint az Újtestámentumét. Amikor Jézus földi életének vonásai és emlékei a mesék és legendák ködébe kezdtek burkolózni, és amikor Isten örömüzenetét emberi vélekedésekkel és önkényes belemagyarázásokkal kezdték felhigítani, szükségessé vált „tetemre hívni" a Kereszt tanúit, rövid summáját adni az Evangélium sarkigazságainak. Hogy mennyire sikerült az Evangélium egy és mégis sokrétű mondanivalójának maradéktalan kategorizálása, azt mi sem igazolja jobban, mint az a tény, hogy *még* a protestáns ortodoxia is megütközött azon, — hogy csak a legfrappánsabbat említsük, — hogy az Apostoli Hitvallásból kimaradt Pál teológiájának központi gondolata, a kegyelemből hit által való megigazulás.

A Credo melletti hitvallásokat mindig kor-problémák tették szükségessé, illetve hívták életre. Az ágostai, heidelbergi, helvét, skót vagy akár a legújabb belga hitvallás már nem puszta Szentírás-rezümé. Ezek a korunkban fellépő egyházellenes, illetve heretikus irányzatokkal szemben foglalnak állást, de mindig az Ige útmutatása alapján. A biblikus tartalomnak a mindenkori idők aktuális fogalmaira való átvitele adja meg ugyanis a hitvallásoknak azt a bizonyos magasabb szempontot, ami nélkül eredménytelen és hamis volna kardforgatása. A mondottak után kézenfekvő, hogy „az egyháznak minden időben új hitvallást kellett alkotnia az apostoli időkből fennmaradottak mellé, hogy az időszerű kérdéseket a Biblia szempontjából taglalhassa".[2] Amiből viszont logikusan következik, hogy a Credo melletti hitvallások csak addig kötelező erejűek, amíg az abban felvetett és tárgyalt problémák is időszerűek.

A magyar református keresztyén anyaszentegyháznak két, változatlanul időszerű problémákat tartalmazó, tehát változatlanul kötelező érvényű hitvallása a Hiszekegy mellett a Heidelbergi Káté és a Második Helvét Hitvallás.

3. A hitvallás mindig közösségi produktum. Mindig az egyház az alanya,[3] pontosabban az ecclesia trimphans, amely az ecclesia militans látható formáin belül, sokszor egyenesen annak tiltakozása ellenére válik hatóvá, lelki forradalommá.

Ezt a szót kimondani, hogy „hiszek", csak az egyházon belül lehet, és persze, fordítva is igaz: egyház csak ott van, ahol ezt a szót *kimondják és meghallják*. A maga-magának megtartott, megnem-osztott hit nem keresztyén jelenség. Lelkileg légüres térben élni, köldököt nézni, befalazottan tűnődni a lét és nemlét kér-

[2] L. Oscar Culmann-nak a most tárgyaltakhoz jól felhasználható tanulmányát az In Axtremis 1941. februári számában: Heilige Schrift und Glaubensbekenntnis. 18. l.

[3] Barth Károly: Hiszek. Fordította: Vasady Béla. Debrecen, 1936. 7. l.

désein, — mindez szépen megfér egy olyan vallási rendszerben, amelynek a világtól elvonatkoztatott, önmaga isteni erőiben feloldódó élet az eszménye. A keresztyén életeszmény azonban valami egészen más. „Mind a görögöknek, mind a barbároknak, mind a bölcseknek, mind a tudatlanoknak *köteles* vagyok" — írja Pál apostol a rómabeliekhez (1:15). Ott, ahol Isten döntő *vagy-vagy*-ára kibuggyant az ember *igen*-je és megtörtént a valóságos és személyes Isten felismerése, sőt elismerése, nem maradhat néma a száj (Róm. 10: 9—10). Isten igazsága *hitből-hitbe* jelentetik ki (Róm. (1—17)! Hallgathatunk-e, amikor Isten szólt, és *hozzánk szólt;* nemde inkább fel kell mennünk a házak tetejére is és onnan elkiáltanunk a fiúfogadtatás boldogságát?! „Hittem, azért szóltam" mondja a zsoltáríró (116: 10) s vele mondja Pál is (II. Kor. 4: 13).

A hit nem szobanövény. A megtapasztalt kegyelem — aminek a hit csak bizonysága és nem eszközlője — kivisz bennünket a világba, új látásra nyitja meg szemünket. Mert az Istentől meghatározott élet mindig dinamikus, mozgósított. Isten nem személytelen Isten. Ő mindig valóságos, konkrét feladatok elé állítja kiválasztottait. A hitben — tehát az alázatos engedelmességben — azt tudjuk meg, hogy Jézus váltsághalála nemcsak az Istenhez, hanem az emberekhez való viszonyunkat is gyökeresen átrendezte. Ugyanaz a kegyelem, amelyik kiemel bennünket az ősnyomorúságból, a bűnből, közelvisz embertársainkhoz is.

Ahogyan a hit a keresztyén élet legkonkrétebb valósága, ugyanúgy a hitvallás is mindig *konkrét, történeti döntése, harci ténye az egyháznak,* amely a saját kebelében esetről-esetre felmerülő meggyőződésekben és tanokban kihallja a hitetlenség, a tévelygés és a babona hangját, és kötelességének érzi, hogy hitének pozitív állásfoglalásával velük szemben tiltakozzák.[4] Az egyház ezt a feladatát a maga erejéből nem tudja és nem is tudhatja elvégezni. Ha csak magára támaszkodik a tévtanok elleni harcban, a küzdelem kimenetele a legkevésbbé sem kétséges. A maga erejéből az egyház csak egyre képes: elbukni. Krisztus nélkül nem egyház az egyház, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a Róla való hitvallással és bizonyságtétellel velejár az önmegtagadás, a keresztthordozás, életünknek maradéktalan odaszánása. Krisztus végrendelete semmi kétséget nem hágy e felől: „És lesztek *nékem tanúim* úgy Jeruzsálemben, mint az egész Júdeában és Samáriában és a földnek mind végső határáig" (Ap. Csel. 1: 8). Tanítvány csak az lehet, aki csak Krisztusról, és Őróla is, *mint* megfeszítettről és feltámadottról tesz bizonyságot s akinek bizonyságára a saját élete az ámen. „Nemcsak szemtanúja annak, ami van, hanem bizonyságtévő a mellett, ami örök."[5] A szemtanú csak tétlen megfigyelője az eseményeknek, krónikás, aki megállapítja, tudomásul veszi vagy elszenvedi a jelenségeket. A tanú mérhetetlenül több ennél.

[4] Barth Károly: Hiszek. 8. l.

[5] Németh László: A minőség forradalma. Bp., 1940. I. 8. l.

A tanú *vállalja* az események sodrát, otthagyja a part beton-biztonságát és belegázol az örvényeket karikázó, sokszor halottakat tovacsúsztató habokba. A szemtanú legföllebb rábólint vagy tagadólag rázza a fejét a dolgokra, a tanú eggyé válik velük, szinte beléjük olvad. Krisztus megtöretett testének és kiontott vérének lelki javait csak az veszi és veheti, aki tanúja, kiábrázolója ennek az isteni tettnek.

A hitvallás az igaz egyház hittevékenysége, a szent magé, az Úr után vágyakozóké, akikkel már most építi Krisztus a „mennyei város"-t. Ennyiben tehát minden hitvallás eschatologia is.

Az egyházban mindig voltak és lesznek olyanok, akik a tanú helyett a felelősséget kikapcsoló szemtanú sorsot választották és fogják választani, és amikor az ilyenek kerülnek túlsúlyba, akkor beszélünk az egyház válságáról. De mindig voltak és lesznek olyanok is, akik ugyanakkor szent igazsággal, messzevilágító hittel tanúskodnak az Egyszülött Fiú mellett, Akinek az Istennél való tanúbizonysága tette lehetővé és hívta elő az ő bizonyságtételüket.

4. A hitvallás, mint általában minden hitismeret, nem tőlünk való; egyáltalán nem magától értetődő emberi lehetőség. A kegyelem ajándéka, amit az egyház Ura tetszése szerint osztogat. A hitvallásos bizonyságtevésben az a központi gondolat jut kifejezésre, hogy minden, az igazság után való kérdezés akkor ér célhoz, ha maga az Igazság — Isten — felel, tárja fel magát számunkra. A hitvallás-írók gondolkozása tehát Kijelentéshez kötött gondolkozás volt, aminthogy nem is lehetett más. Munkájuk kiterjedését világosan körülhatárolta munkájuk „tárgya". Nem azért hittek, mert előzőleg eszükkel ellenőrizték, mérlegelték a hit tartalmát, hanem *mert* hittek, *azért* törekedtek a mélyebb megismerésre. Gondolkozásuk azért volt időszerű, mert benne nem az ész, hanem az igazság igazolta magát. *A hitvallásokban hívő emberek Isten színe előtt gondolkoztak hitük tartalmáról, azon, ahogyan és amire maga Isten tanította őket Lelke által.*

A hitvallás életrehívója és igazolója: a Szentlélek. Csak az tud tanúja, bizonysága lenni a világ közönye vagy vádja ellenében a Megváltó-Istennek, aki megváltatott, újjászületett a Lélek ereje által. Isten „szent emberei" mindig a Lélektől indíttatva szólottak (II. Péter 1: 21). Ami azt is jelenti, hogy annak, akit a Lélek megérintett, *színt kell vallania*, ki kell lépnie a személytelenségből és hallgatásból. Engedelmes felelete esetén vállalnia kell a tanú-sorsot, a prófétaság szent kényszerét, egészen a mártiromságig. Hitét szembe kell feszítenie a világgal összekeveredett, tehát hamis egyházzal, és az igazság szablyáját kell villogtatnia a bajtársak oldalán, Isten dicsőségére. Nemcsak ez vagy az ellen a téveszme ellen kell hadakoznia, hanem a mindenkori ember mindenkori önimádása, önurasága ellen.

5. A hitvallás lapszéli jegyzet, marginálé az egyetlen és örök Könyvben. Nem az adja meg érvényét, hogy milyen régi vagy milyen nagytekintélyű tudósok írták, hanemhogy mennyiben „tárgyszerű". A tárgya pedig a Szentháromság-Isten, Aki meg-

mutatta, leleplezte magát a Kereszten. S a tárgya egyúttal és elsősorban alanya is. Az ember csak azért tud beszélni Róla, mert Ő a történelemben egyszer beszélt már magáról, és mert a feltámadott Krisztus azóta folyton-folyvást megnyilatkoztatja az elméket az írások megértésére (Luk. 24: 45).

A hitvallás nem építő irat; a Biblia terjedelme, sokrétűsége és gazdagsága miatt van. Az egyháznak mindig szem előtt kell tartania, hogy tagjai nem bírnak egyforma tájékozottsággal a Biblia világában. A hitvallás útjelző-tábla, szemafór-szerepet tölt be. Nem „katonai térkép". Csak a fő útvonalakat, a nevezetesebb állomásokat mutatja. Aki ezeken a vonalakon járja be az Írás világát, az már nem fog eltévedni később sem, ha kevésbbé ismerős tájakra fordul az út.

A hitvallás csak addig hitvallás, amíg alázatosan elismeri, hogy minden bizonyságtétel előképe, lehetségesítője Krisztus vallástétele önmagáról, úgy, amint az előttünk áll a Bibliában. A hitvallás emberi szavainak nem szabad sem többet, sem kevesebbet mondania, mint ami egyszer már — ugyancsak emberi szavakkal — elmondatott az első és egyedül hiteles hitvallásban, a Szentírásban. A hitvallás a biblicitással áll vagy bukik, pontosabban a biblicitást hatóvá, villámlássá tevő Kijelentéssel. A hitvallásnak az Isten színe előtt tehát fel kell adnia minden ontológiai vagy antropológiai alapvetést. Tudnia kell, hogy az embernek *önmagában* semmi képessége sincs a Kijelentés meg- és elismerésére, éshogy a Kijelentés nem szorul az ember módszeres bizonyítására, mert magamagát igazolja és indokolja. Az ember csak bizonyságot tehet Róla, csak eszközül odaszánhatja magát néki.

Az ember akkor a legerősebb, amikor az Isten előtt a legjobban megüresíti magát. A hitvallás is akkor tölti be a legteljesebben küldetését, ha minél maradéktalanabbul vállalja a Keresztelő János-i inkognitót, ha magáról, sűrített dogmatikájáról *eltereli* a figyelmet s arra mutat, aki eljövendő. *Szánalomraméltó és hazúg az a hitvallás, amelyik eszközi szerepét föladva, önmagában célt lát!*

6. Mi következik ebből? Az — amit már többször is hangsúlyoztunk, — hogy a hitvallás nem bír isteni érvénnyel és tekintéllyel, nem egyenlő a Szentírás könyveivel; az, hogy a hitvallásnak állandóan protestálnia kell nemcsak kifelé a világgal szemben, nemcsak befelé, a hamis egyházzal szemben, hanem önmagával szemben is.

A hitvallás artikulusainak megváltoztatása, átigazítása nem megy máról-holnapra. Általánosságban elfogadott nézet, hogy a hitvallások revíziójának szükségessége a következő esetekben lép fel parancsolólag: 1. Ha valamelyik tétele a Szentírásnak ellene mond. 2. Ha a hitvallások megszövegezésekor még ismeretlen tévtanok ütik fel a fejüket az egyházban. 3. Ha kevesebbet mond, mint kellene s így kiegészítésre, pótlásra szorul.

A módosítást azonban sosem egyesek magánvéleménye, hanem az egyháztagok közmegegyezése hozhatja létre a Kijelentés

feltétele alatt, az Igazság lelkének kitöltetéséért való buzgóságos könyörgések közben.

Összefoglalva mármost eddigi fejtegetésünket, kimondhatjuk, hogy „az egyházi hitvallás Istennek Jézus Krisztus által a Szent Lélek erejében kijelentett s hitelesen egyedül a Szentírásból hangzó Igéjéből nyert hitismeret, amelyet Krisztus egyetemes egyházának egy bizonyos része közmegegyezéssel megállapít s jobb okulásig, a Szentírás tekintélye alatt, az egyetemes egyházra mérvadónak nyilvánít" (Dr. Nagy Barna).

7. A mi református keresztyén anyaszentegyházunk kétségtelenül *hitvallásos* egyház, hiszen *vannak* hitvallásai. De maga az a tény, hogy az utóbbi időkben az egyház válságáról beszélhetünk, szomorú igazolója annak, hogy hiányzottak a hitvallásokat *kiegészítő*, a Krisztus-Jézust engedelmességben és szolgálatban felöltöző *emberi életek*.

Annyi bizonyos, hogyha az egyház ki akar lábolni a válságból, akkor *hitvallóvá* kell válnia. Ne *akarjon* mindenáron az lenni, de ha Isten ezt méri rá sorsnak, akkor vállalja alázatosan és hittel. „Mint hitvalló egyháznak is csak a fölött kell szüntelen őrködnie, hogy minden körülményben megmaradjon — „egyháznak".[6]

A csak-hitvallásos egyházban a hangsúly a vallásosságon van, annak *külső* megnyilvánulásain, a kultikus szertartások komolyanvételén és gyakorlásán. A hitvalló egyházban ezzel szemben vallásosnak lenni annyi, mint az apostolok és hitvallók vallástételével megegyező *életet* felmutatni, Isten dicsőségére. A csak-hitvallásos egyházban a hitvallás: címer, szimbólum, köztiszteletben tartandó armális, amivel elbüszkélkedhetik a száj, zászló, amit pirosbetűs ünnepeken kitűzünk templomaink és iskoláink ormára. A hitvalló egyházban a hitvallás arról beszél, hogy a hitet, a Krisztusban való bizonyosságot nem lehet az ősöktől örökölni, azt ma is ingyen és kegyelemből adja Isten a magát keresztre adó Fia közbenjárása érdeméért Szent Lelke által, a zörgetőknek.

A hitvallásokat időnként fel kell fedeznie a maga számára az egyháznak. Ma — Istennek hála! — ilyen időket élünk; a hitvallások komolyanvétele ugyanis mindig *reformációról* is beszél. Mert a hitvallásban „az lesz nyilvánvalóvá, hogy viszonyban állunk Krisztussal, hogy az igazság megragadta a szívünket".[7]

Trombitás Dezső

[6] Barth Károly (és Révész Imre): Az egyház jelene és jövője. Debrecen, 1936. 16—17. l.

[7] Dr. H. Bouwman: Az egyház és a hivallások (fordította Dr. Sebestyén Jenő). Bp., 1923. 3. l.

Egy református szigettáj

Hajnalban a Börzsöny kéklő hegyei közül kél ki a Nap, délben erős fénnyel osztja világos és sötét mezőkre a Duna másik partján a Gerecse északi lankáit, majd alkonyatkor lila-vörös színekben tükrözteti a messze nyugati égboltot és tűnik el lassan a távoli Csallóköz síma mezőin. Mindezt a Zsitvaszög embere látja így. Az ő tája a neszmélyi vagy dunaalmási hegyek felől vizektől csillogó, falvakkal megszaggatott egyenetlen sík; északnak lassan emelkedő lapály, mely haragoszöld, erdős halmok, páráskék hegyek hátterében vész el. Önálló táj? Messziről aligha látszik annak. Egybeolvad keleten a garammenti dombokkal, nyugaton a kisalföldi rónával és csupán a rögről-rögre járó térképező, az embereket és lelkeket megismerő tájkutató érzi a táj nagy különállását, szigetszerűségét.

Mondhatnánk úgy is: magárahagyottságát. Valamikor és valamiért mellékvágányra terelődött itt az élet, elköltözött innen sok tarka szín, a táj erezetében a vér járása meglassúsodott. Az ember csupán nemzedékek távlatában érezte meg ezt, de megérezte és bezártságában korábbi élénk sürgölődése tétova keringéssé vált, célnélküli járássá zárt falak között, néha ijesztő menekülésssé otthonából, másszor lomha egyhelyben gubbasztássá falujában, és mindkét magatartásában emlékezik. Emlékezik dús és forgalmas korokra, mikor virágzó élet zsongott a Duna vontatóútjain, a révekből megrakott ladikok, bárkák indultak el, az ősi egyházak tövéből országhíres események röppentek szárnyra, folyt a bor és pezsgett a vitézi élet, híres szüretek estek a madari szőllőhegyekben és a dunamocsi *mocsolyák*ban, — most mindebből semmi nincs és a megvékonyodott életerek partján sötét árnyékként kísért, búsít a mult.

*

Keszi pálca, madari szőllő,
radványi erdő, mocsi kocsi,
— búcsi csacsi...

éneklik a körbefutó apróságok a búcsi réten, millió fehér liba közt. szőke varkocsukat veri a friss dunai szél. Mégis, élő ez a táj! A gyerekszáj rátalál a jellegzetesre és rímbe fonja a mai rímtelen életet is. Kék szemükből egy évezred magyarsága fénylik, elnyújtott szavú egymást-riogatásuk mintha a lebédiai mezők emléke volna. És nevük? Idegesen kaptam fel a fejemet, mikor az első gyerek megmondta, hogy Patkány Pistának hívják, — ámde a következő Tücsök, majd Czirok, Édes — még hozzá: Izidor, Illés, Mózes — Barsi, Tátos, Mokos, csupa olyan szó és név, melynek íze van és úgy gyökerezik ebben a földben, mint a szétszórt lápok zöldjében barnuló szeptemberi nádbuzogány, vagy a futóhomokbuckák árvalányhaja. Semmi álpátosz, semmi hamis romantika: ez a táj nem küld gyöngyösbokrétásokat a pesti rivaldára és

vasárnap délelőttönkint nem öltözik népviseletbe. De magyar! Ha akarna, akkor se tudna más lenni, — és kálvinista, a szónak makacs, ótestámentomi ízével és olyan értelmezésével, mely jelleget ad az itteni embernek. Furcsa, ódon, hervatag és vonzó színekbe burkolja és elkülöníti a környező vidékek népétől. Micsoda frenetikus kacajra kényszerít a néhány év előtt még idétlenül sziklaszilárd valóság: ez a táj „*Felvidék*" volt és az állam neve, amelybe tartozott: Cseh-Szlovákia. Magyarabb, síkabb vidéket el sem lehet képzelni, mint a Zsitvaszöget, egymagában is, hát még a délről kéklő kismagyarországi hegyek, és a túlparti járások nemzetiségektől nyüzsgő falvainak perspektivájában. De ma is mosolytalanul tűrik az itteniek a „*felvidéki*" megkülönböztetést és az ő nyelvük is rájár még az *anyaországra;* volt alkalmam meglátni ennek mélyebb okait is.

Vizek, vizek és megint csak vizek teszik földrajzilag tájjá ezt a tájat. Délről a félkilométer szélességű Duna hömpölyög, több is már tájhatárnál. Kultúrák és birodalmak őrző vonala a római korban, később zsitvamenti kóbor besenyőket, rabló Giskra-hadakat visszariasztó akadály; hadak útja a jobbpart keskeny sávja, hol Albert, az első magyarországi Habsburg-uralkodó leli halálát, török elől menekülő dunántúliak futnak Győr, Esztergom felé. A dúlásokat vadonába behúzódva nézte a Zsitvaszög tájlakója, de borforráskor darutollas, keménykötésű vitézeket küldött az érsekújvári, komáromi végvárakba és mocsárba csalta a vasas idegent, ha úttalan útjaira merészkedett. A tájhatár, az energiákat szóró acélcsúcs: Zsitvató. Itt a legkeskenyebb a Duna, a legegyszerűbb az átkelés. Itt van ma is a legfontosabb rév és ahol egykor Bocskay lángesze létrehozta a zsitvatoroki békét, ott ma nehézkes csónak szállítja át a szeptemberi reggel párájában útrakelő, Pápára feladott iskolás diákot. A torkolat körül elterülő ártéri erdő lógógyökerű fűzei, rezgőlevelű nyárfái közt szivattyútelep gépe zubogtatja a vizet; a Zsitva is, miként maga a táj, megcsittulva, zabolázottan él. Hajdani pusztító árvizeit megszüntetendő, főágát Martosnál a Nyitrába terelték s itt, a dunaradványi határban csupa fattyúága maradt. Csöndes állóvíz, megszűkülő és kiszélesedő morotva, partjait hosszan kíséri, a szemhatár széléig, a rétek zöldje és a füzesek gömbölyű bokorzata. A vidék minden vadvize ide gyül és az 1938—41-es nedves periódus ismét vízsávvá tette, mocsaras tájhatárrá, ami a multban volt és ami élesen elválasztotta a Zsitvaszöget a nyugati síktól. Patpuszta, Izsa, Komárom — tagolatlan, hatalmas Szent András templomának tornyai meredeken rajzolódnak ki alkonyatkor a kisalföldi égboltra — már más világ: színes, vágyott, de idegen. Arrafelé százszoknyás, tarkarokolyás leányok laknak, kémények, gyártelepek füstjét kergeti a szél, — a Zsitván belül csönd van, csillagosak a templomtornyok és a szél vörösbarna homokot szór a Duna vizébe. A Zsitvatorkot ugyan ma kőgát szeli ketté, a fattyúág vizét csak átemelni lehet rajta, de az út mégsem ezen vezet, nyílegyenesen Komáromba — csak feltűrt nadrágú gyaloglók, rázástól nem félő kerékpárosok

használják ezt a rövidítést —, hanem messze felkanyarodik Heténynek és onnan fut le ismét délre, Jókai városába. A mult kísért itt is. A hajdani Zsitva, melyről még Fényes Elek is azt írja, hogy mostanában (száztíz évvel ezelőtt) „áradásainak meggátlására több határokban egyenes csatornákra vétetett", ma is úr és tereli a forgalmat. Bizony, eltereli a Zsitvaszögtől! A folyótoroktól lefelé zöld szigetektől tarka a Duna, néhol egész szövevényt alkot, amin csak a rézvörösarcú, hallgatag révészek tudják a jó átjárást. De jó is volt ez a szigetsor a cseh időkben, menedékül a kétoldali vámhatárt őrzők elől! A part hosszában lefelé ma jó út visz Muzsla, Párkány felé, de aki hónapokig járja a kavicsos, fehérlő csíkot, tudja jól, hogy ez csak a modern ember alkotása. Az út léte és használhatósága szüntelen veszélyben forog. Egyik oldalról a Duna tör reá alattomos forgóival, ívelt kanyaraival, másikfelől pedig — s talán ez a veszedelmesebb — az északról jövő vadvizek, szétterpeszkedő, lomha, hínáros, utat áztató pocsolyák kísérik. A mai ember már csatornákba gyüjtötte ezeket a szivárgóáramló ellenségeket, de híd hidat követ az úton és jól lehet látni a Zsitvaszög keleti tájhatárát is, a Dunamocs—Karva közti szakasz félútján. Itt csatornák és hidak, töltés jelzi az ember munkáját a tájhatár áttöréséért, a Duna ívének sodrát hordott sziklacsomók lassítják, a part kiugró fokán vörösen villog a jelzőlámpa. A Zsitvaszög keleti sarkánál vagyunk, innen a kisújfalusi Somlyóhegyig szeszélyesen kanyargó futóhomok-dombvonulatokon, mélyedésekben megbújó vizes lapokon, hajdani tófenekeken, kákaerdőn, nádasokon — Lehetnek, Búcsi Nagy Lapos, Rétfarok, Béka-tó — vezet a keleti tájhatár. Valójában széles, ingoványos, vízrendezetlen terület húzódik itt Búcs és Muzsla, Köbölkút és Karva között, ezer és ezer hold, miken az ember jelenlétét csupán néhány elszórt pusztai épület és a már szabályozott területek buja növényzete jelzi. Útnak, közlekedésnek ezen a sávon híre sincs a multban s ma is csupán egy új műút vezet keresztül rajta, mely összeköti a járási székhelyt, Párkányt, néhány távoleső, zugolyos községével. Soha ilyen közigazgatási határt a tájlakó nem vont volna: a a Zsitvaszöget, ezt az egységesen lélekző tájat derékban szeli ketté a járási területbeosztás. A hat összetartozó község közül kettő — Madar és Dunaradvány — a mai ógyallai, régi udvardi komárommegyei járáshoz, négy pedig — Dunamocs, Búcs, Bátorkeszi és Kisújfalu — az esztergommegyei párkányi járáshoz tartozik. Mindkét járási székhely embertelen távolságokra van, s köze, kapcsolata a Zsitvaszöggel egyiknek sincs. Az északi határon a Párisivölgy széles, mocsaras berekövezete húzódik; ma nagyjában mellette halad a párkány—érsekújvári kettősvágányú fővonal. Délen, a szembenfekvő dunai parton élesen elkülönülő táj fekszik, a gerecsei lejtősáv, dübörgő vonatok, megszakítás nélküli ipartelepek, bányák, kőfejtők, a nemzetközi műút mentén — a régi római út nyomdokán haladva — sorakozó falvak földje, igazi modern iparvidék. A lábatlani cementgyár hétkéményes kolosszusa úgy világít a zsitvaszögi csöndes éjszakában, mint az új idők félelmes

csodája. Ideát még a mult honol, de az élet régi keretét szétvetetten, bizonytalan irányokba szivárog.

*

Ha számba akarjuk venni a mai zsitvaszögi életlehetőségeket, mindenek előtt egy pillantást kell vetnünk a rendelkezésre álló térre és az azt benépesítő emberre.

A Zsitvaszög községeinek népszámalakulása 1720—1941 között.

Község	Acsády 1720	József cs. népszámi. 1784/5	Ludovicus Nagy 1828	Fényes Elek 1836/7	1869	1880	1890	1900	1910	1938	1941
Bátorkeszi	440	1626	1828	1847	2248	2634	2850	3013	3140	3572	3636
Búcs	350	997	1493	1454	1528	1552	1621	1649	1582	1688	1649
Dunamocs	250	872	1241	1274	1506	1678	1775	1917	1896	1753	1660
Kisújfalu	180	476	605	599	739	753	710	758	878	980	956
Dunaradv.	50	298	432	643	619	722	1109	1263	1350	1420	1276
Madar	400	1097	1411	1430	1548	1553	1698	1911	2034	1929	1987
Együtt	1670	5366	7010	7247	8188	8892	9763	10511	10880	11342	11164

Az adatok így nyersen is egyenlőtlen fejlődési lehetőségeket árulnak el, ez azonban szembetűnőbb, ha indexszámokat alkalmazunk.

A Zsitvaszög községeinek lélekszámalakulása 1784/5—1941 közt indexszámokban. (1784/5 = 100)

Község	1784/5	Lud. Nagy 1828	Fényes E. 1836/7	1869	1880	1890	1900	1910	1938	1941
Bátorkeszi	100	112	114	138	162	175	185	193	220	224
Búcs	100	149	145	153	155	162	164	158	168	164
Dunamocs	100	142	147	184	192	215	220	217	210	190
Kisújfalu	100	128	126	155	158	149	159	184	206	201
Dunaradvány	100	144	216	208	242	339	424	453	476	428
Madar	100	129	130	141	142	155	174	185	176	181
Együtt	100	131	135	151	166	182	196	203	211	208

Az összehasonlító számokból Bátorkeszi egyenletes és nagyarányú fejlődése a legmegnyugtatóbb. E község kedvező helyzete minden korban előnyössé tette a népesedést. A táj fő kijáró útvonalában települvén, a gazdasági központ szerepét vitte a 18—19. század fordulóján, később közelében vezetett a párkány—érsekújvári fővonal, a kiterjedt Pálffy hercegi uradalom irányító helye volt, szeszfőzdét és sörgyárat kapott. Gazdasági jelentőségét a zsi-

dóság akkumulációja is igazolja; Bátorkeszi a táj egyetlen települése, melyben számottevő zsidó lakosság él.

A zsidók száma Bátorkeszin.

Év	Lélekszám	Az összlakosság százalékában
1784/5	204	12.5
1828	271	14.8
1836/7	324	17.5
1880	307	11.7
1900	255	8.4
1910	239	7.6
1938	109	3.1

Dunaradvány ugrásszerű lélekszámemelkedése már korántsem vezethető vissza ennyire természetes tényezőkre. 1880 és 1890 között hozzácsatolták a népes Vért-pusztát, ennek ma már pontosan meg nem állapítható népességét tehát a számításokból voltaképen ki kellene hagyni. A fennmaradó szaporulat a község kedvező helyzetével magyarázható. Itt egy ágban folyik a Duna, tehát az átkelő forgalom a legerősebb; a révészek és vízimolnárok hajdan olyan tekintélyes rétegét képezték a falunak, hogy külön egyesületbe tömörültek érdekeik megvédése céljából. A révészet a trianoni dunai határ megszünte óta új erőre kapott, ámde a vízimolnárság visszavonhatatlanul a multé. Dunamocs népszáma 1890—1910 között kulminált; a magyarázat a dunai túlpart e korbeli nagyarányú iparosodása, mely e legközelebb eső község számára jó kereseti lehetőségeket teremtett (építkezések, gyári munkásság). A trianoni elszakítottság erősen éreztette hatását, újabban pedig a lábrakapott egyke fejleszti vissza feltűnő erős mértékben a község lélekszámát.

Búcs, Kisújfalu és Madar népesedési vonala nagyjában azonos irányzatot követ, a három község azonos életkörülményeinek és táji szerepének megfelelően. Ez az állítás különösen akkor nyilvánvaló, ha tekintetbe vesszük az időközi területi változásokat. Kisújfalu határához 1900—1910 között egy kb. 100 főnyi lakosságú pusztát (Arad-puszta) csatoltak Magyarszőgyén községtől, — innen az indexszám erős kiugrása 1900 és 1910 között. Madar látszólagos fejlődése 1938—1941 között szintén csupán optikai csalódás. E község határából ugyanis a cseh-szlovák uralom idején két telepesfalu területét hasították ki: Mudronovoét egészen, Srobárfalváét pedig részben. A kihasított részek lakossága 1938-ban külön vétetett számba (innen az 1910—1938 közötti feltűnő lélekszámcsökkenés), 1941-ben azonban ismét Madarban (innen a magyar koronához való visszatérés első három évében a község struktúrájával meg nem magyarázható erős lélekszámemelkedés). A zavaró jelenségeket kikapcsolva, tisztán áll előttünk Kisújfalu, Búcs és Madar azonos népesedési útja: lassú emelkedés a világháború koráig, majd stagnálás és depopulációs folyamat az utolsó negyed-

században. A három község jellegzetesen agrárnépességű; Kisújfaluban 87, Madaron 88, Búcson pedig 89 százalékos őstermelő lakosságot számláltak 1938-ban. Itt tehát az agrárnépesség propagatív megfáradásának jelenségével állunk szemben, s ha figyelembe vesszük, hogy 1938-ban Kisújfaluban 81.1, Búcson 77.5, Madaron pedig 75.9 százalékos arányt mutatott a reformátusság, akkor hozzátehetjük előbbi mondatunkhoz azt is, hogy a magyar református földműveslakosság e tájbeli jellegzetes szaporodásbeli dekadenciáját szemlélhetjük a három falu példáján. Távol a forgalmas útvonalaktól, a tájtól független gazdasági lehetőségektől, adott földbirtokmegoszlási helyzetben élnek ezek a községek, bennük *„csöndes, kisebb mérvű egykézés"* folyik, amire a magyarázatot vagy lelki okokkal, vagy pedig birtokmegoszlási jelenségekkel szolgáltathatjuk.

A három falu reformátusságának stagnálása-hanyatlása csupán kisebb koncentrikus körű képe a zsitvaszögi református lakosság általános térvesztésének. Az alábbi három kimutatás minden vonatkozásban elénk tárja e folyamat részleteit.

A Zsitvaszög lakosságának felekezeti megoszlása 1828—1938 közt.

	Római katolikusok						Reformátusok					
Község	Egyházlát. jegyzők 1755	Lud. Nagy 1828	Fényes E. 1836/7	1880	1910	1938	Egyházlát. jegyzők. 1755	Lud. Nagy 1828	Fényes E. 1836/7	1880	1910	1938
Bátorkeszi	640	831	802	1813	1982	2409	479	726	721	611	909	1006
Búcs	43	95	65	190	229	374	523	1398	1389	1331	1340	1310
Dunamocs	54	169	238	339	359	483	540	1068	1036	1231	1495	1219
Kisújfalu		56	39	85	134	107		549	560	649	743	795
Dunaradvány		176	180	267	702	856		251	463	421	600	520
Madar		152	200	237	387	432		1252	1230	1268	1615	1464
Együtt		1479	1524	2931	3793	4661		5244	5399	5511	6702	6314

A Zsitvaszög lakosságának százalékos felekezeti megoszlása 1828—1938 közt.

	Római katolikusok						Reformátusok					
Község	1755	1828	1836/7	1880	1910	1938	1755	1828	1836/7	1880	1910	1938
Bátorkeszi	48,5	45,4	43,4	68,9	63,1	67,5	36,3	40,0	39,3	23,2	29,0	28,2
Búcs	7,6	6,4	4,5	12,2	14,5	22.1	92,4	93,6	95,5	85,7	84,8	77,5
Dunamocs	9,1	13,6	18,7	20,2	18,9	27,6	90,9	86,0	81,3	73,4	78,7	69,6
Kisújfalu		9,2	6,5	11,3	15,2	10,9		90,8	93,5	86,2	84,4	81,1
Dunaradv.		40,7	28,0	37,0	52,0	60,3		58,1	72,0	58,3	44,4	36,6
Madar		10,8	14,0	15,3	19,1	22,2		88.7	86,0	81,7	79,6	75,9
Együtt		21,1	21,3	32,9	34,9	41,1		74,8	74,1	62,3	61,6	55,7

A Zsitvaszög lakosságának felekezeti alakulása indexszámokban 1828—1938 közt.

(1828 = 100)

Község	Reformátusok					Római katolikusok				
	1828	1836/7	1880	1910	1938	1828	1836/7	1880	1910	1938
Bátorkeszi	100	97	218	240	290	100	99	84	125	139
Búcs	100	68	200	241	394	100	99	95	97	94
Dunamocs	100	141	201	212	286	100	97	115	147	113
Kisújfalu	100	70	152	239	191	100	102	118	135	145
Dunaradvány	100	98	148	390	476	100	182	167	239	207
Madar	100	131	156	255	284	100	98	113	130	117
Együtt	100	103	198	256	315	100	103	105	128	122

A kimutatásokban szereplő részletek egységes képben találkoznak az indexszámok összesítésében: a táj katolikussága a 110 évvel ezelőtti számnak több mint háromszorosára nőtt, és a tájfejlődés üteme nem lassult az utolsó harminc esztendőben sem, míg a reformátusság alig negyedével szaporodva, 1910-ben a maximumot érte el, s azóta a lemorzsolódás állapotában van. E jelenség okait teljes mértékben felderíteni nem áll rendelkezésünkre kellő tér itt; a főbb szempontokra azonban a táj birtokmegoszlási viszonyainak taglalásánál kitérünk. Már most előre jelezzük azonban, hogy a tájban mutatkozó, jellegzetes kisbirtokos-születéscsökkenés — szerény nézetünk szerint — korántsem magyarázható kizárólag gazdasági okokkal. A reformátusság vallási gyökereinek lazulását, a lelki élet materializmusba süllyedését és főleg a hit gyengülését kell végső fokon felelőssé tennünk a dekadenciáért. S ha a következőkben bemutatandó számszerűségek átértése után gazdasági tennivalók szükségesnek mutatkoznak is a táj renaissance-a érdekében, mégis egyetlen pillanatra se feledjük, hogy ezek csak a régi hit, a régi bizodalom felébredése esetén munkálhatják a jobb jövőt. A papiros-keresztyénségnek riasztó példáit találjuk a Zsitvaszög mai református hitéletének közelről való megtapasztalásakor, — s a mai képpel áll szemben a mult, melyben gályarab-prédikátorok, áldozatot nem ismerő eklézsiaépítés, bibliás életű családok kérik számon az elsikkadt örökséget a törpe utókortól.

Jellemző egyébként, hogy ahol az élet dinamizmusa nem állt meg, ott a reformátusság is fenntartotta — habár a katolikusoknál jóval gyengébben — életmegújító ütemét: Bátorkeszi református-indexszámai (számításon kívül hagyva a már említett okoknál fogva Kisújfalut és Dunaradványt) viszonylag kielégítően alakulnak.

A népesség megújulásának ütemét szemléltetendő, néhány jellemző adatot sorakoztatunk itt még fel a kortagozódásra, születési helyzetre, valamint a férjes nők gyermekszámára vonatkozólag.

A Zsitvaszög községeinek néhány demográfiai adata.

Község	A 15 évnél fiatalabb korcsoportok százalékos aránya a lélekszámból			A 60 évnél idősebb korcsoportok százalékos aránya a lélekszámból			Élveszületési ezrelék átlag			1938-ban a férjes nők életben lévő gyermekeinek átlagos száma	közül a 0—1—2 gyermekesek %-os aránya	1000 lakosra jut 4 és ennél több gyermekes férjes nő
	1900	1910	1938	1900	1910	1938	1901-10	1939	1940			
Bátorkeszi	38,8	40,8	29,8	6,7	7,8	10,1	41,2	25,0	28,0	2,52	30,1	91
Búcs	32,1	29,6	26,0	10,6	11,5	13,3	28,4	21,7	26,6	2,00	55,1	64
Dunamocs	36,4	36,2	23,2	7,6	9,7	13,9	34,6	23,5	18,1	2,09	53,4	63
Kisújfalu	36,0	35,8	22,3	7,0	7,5	12,1	34,2	16,7	24,0	1,95	58,5	65
Dunaradv.	37,0	37,5	27,2	7,4	8,2	9,2	35,1	15,7	23,5	2,30	21,1	76
Madar	35,5	35,8	23,1	5,7	7,6	11,3	36,5	23,7	22,6	1,69	64,0	60

Az egybeállítás szomorú tanulságokkal szolgál. Mindenekelőtt általános az elöregedési folyamat, s a legvékonyabb fiatal korcsoporttal, egyben a legnagyobb létszámú 60 éven felüli korosztállyal a négy református többségű község (Búcs, Dunamocs, Kisújfalú, Madar) szerepel. Ezzel együtt a legnagyobb átlagos gyermekszámot mutató két község: Bátorkeszi és Dunaradvány, katolikus többségű, hasonlóképen ez a két falu adja a legkevesebb egykés családanyát és a legtöbb négy és ennél több gyermekes férjes nőt. A református lakosság vezetőszerepe tehát a népcsökkenési folyamatban nyilvánvaló; sajnos, a katolikus lakosság követi a rossz példát, amit az átlagosan igen alacsony gyermekszám és születési ezrelék bizonyít.

Vegyük most szemügyre a területre vonatkozó és az azzal összefüggő adatok néhány fontosabbját. Helykímélés okából — mellőzve a részletes kimutatást — itt említjük meg, hogy a táj jellegzetesen agrár. Az őstermelő lakosság csupán Dunamocson száll az országos átlag alá 50%-os arányszámmal, egyébként Bátorkesziben 69%, a többi négy községben pedig 82—89% közt változik. Az agrárnépességnek Bátorkesziben erős többsége (80%-a), Dunamocson fele, Búcson, Kisújfaluban, Dunaradványban és Madaron azonban átlag csupán harmada mezőgazdasági cseléd, munkás és napszámos, illetve 5 holdon aluli törpebirtokos, egyébként a zöm 5—100 hold közötti kisbirtokos. A Zsitvaszög tehát jellegzetes kisbirtokos-vidék.

A Zsitvaszög községeinek főbb területi adatai.

Község	Községterület kat. holdakban				1938-ban a községhatárból kat. hold		1938-ban a község határából az alábbi birtoktípus százalékban kifejezve				A cselszlovák földbirtokreform során juttatott birtok területe kat. hold
	1895	1910	1938	1941	szántó	erdő	0-5 hold	15-100 hold	korlátolt forgalmú	korlátlan forgalmú +100 h. felüli	
Bátorkeszi	7962	7974	7975	7974	6302	1042	12	46	20	42	3853
Búcs	5471	5474	5474	5474	4111	47	7	52	36	41	78
Dunamocs	3172	3148	3126	3770	2076	49	22	45	24	33	125
Kisújfalu	2440	3038	3038	3037	2336	235	8	73	3	19	858
Dunaradvány	3672	3604	3545	3544	2600	124	9	66	1	25	123
Madar	5985	5987	4702	5986	3224	1130	6	71	23	23	563
Együtt	28702	29225	27860	29785	20659	2627	11	57	19	32	5600

A községterületek változásáról előbb már megemlékeztünk: a magyar koronához való visszacsatolás óta az adatok nagyjában azonosultak az 1910. évekkel.

Feltűnhetik az olvasónak a birtoktípusok között a *korlátolt forgalmú + 100 holdon felüli*, mint szokatlan kategória. E típus beállításával a földmaximumot óhajtottuk megjelölni, amelyet normális viszonyok között a kisbirtokosság tulajdonul meg nem szerezhet. Tájunkon ugyanis a 100—500 holdas birtokosok egyáltalában nem tartoznak a kívánatos, helyben lakó és a község életében irányító-javító hatással szereplő *valóságos* személyek közé. Közülük a tájban mindössze 3 él (Dunaradványban), míg a többi — jóllehet nem korlátolt forgalmú birtok tulajdonosa — tájidegen természetes, vagy jogi személy. Bátorkesziben 7 birtokos kezén 973 holdat, Búcson 2-én 781-et, Dunamocson 2-én 993-at, Dunaradványban 4 birtokos tulajdonában 743 holdat találunk az 1938-as felvidéki népösszeíráskor. Teljesen jogosult tehát kategorizálásunk, amellyel egyesítjük a korlátolt forgalmú birtokokat e típusal, s a 32%-ot tevő földterületet olyannak jelöljük meg, mint amelyet a táj őslakossága csupán megművel, de vele nem rendelkezik és vezetésébe bele nem szólhat. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy az 5—100 hold közötti földtulajdonnal rendelkező kisbirtokosság a falvak református őslakossága, mely a községek népességének nagy többségét alkotja s számára terjeszkedési térül csupán a földterület 57%-a jut, akkor el kell ismerjük, hogy valóban nyomott helyzetben él, melyből kiút csupán iparosodás, elvándorlás, vagy — ha életnívóját leszállítani nem akarja — a születéskorlátozás. Különösen áll ez a mezőgazdasági nyomottság a kevés szántójú, nagy kötött földterületű Dunamocsra, a tömeges kisbirtokosságú Madarra, Kisújfalura, Búcsra. Ezek egyben a református többségű falvak is; e falvak rossz népesedési helyzete és a nyomott mezőgazdasági állapot között kétségtelen junktim van. Nézetünk sze-

rint tehát a tájban uralkodó református népesedési bajok joggal tekinthetők a vidéket — mai mezőgazdasági struktúrája és birtokviszonyai szerint — csordultig megtöltő kisbirtokos elem népesedési zavarainak. Sajnos, felekezetenkint nem állnak rendelkezésre a kisbirtokosságra vonatkozó születési, gyermekszám-, stb. adatok, azonban személyes tapasztalatunk, hogy mihelyt adott birtokkategóriára keressük a hasonló jellegű számokat, azonnal párhuzamosodnak észleléseink a katolikus és református lakosságnál.

A Zsitvaszög tájnépesedési ismertetését célzó összefoglalásunk természetesen adott időpontot, a visszacsatolás utáni átmeneti kort vett alapul s perspektívája a jövőt illetően a végtelenbe ível. Jósolni, terveket felvetni és állást foglalni nem érezzük feladatunknak. Tennivaló bőven van, körvonalai a vázoltakból is kibontakoznak. E színmagyar és szépmultú táj mindenesetre megszűkült lehetőségekkel, meggyöngült népi energiákkal él, az életkereteken tágítani, a lelki erőket feltölteni — sub specie aeternitatis — hivatott vezetők és vezetés feladata.

Aldobolyi Nagy Miklós

Másvilági fantázia

Embernek is úgy kellene
meghalni, mint a falevélnek.
Úgy hullni le az életfárul,
ha lángjai egyszer kiégnek
s felé egy mély gödör kitárul.

Nem nézni vissza fájdalommal:
a halál angyalát szeretni,
együtt haladva, kéz a kézben,
szép, másvilági rózsát szedni
és elmerülni rózsamézben.

Ez lenne jó, ez lenne szép,
halálos angyalszerelem!
Eltűnne földünk sok salakja,
az lenne egytestvér velem,
aki halálországát lakja.

Sötét úton, gödör s bozót közt
irányt mutatna észrevétlen
szárnyával a jóságos angyal,
megoltalmazná másik éltem.
— Sugár fogadna, lávahajnal

hosszú útunk, ha véget érne:
Isten tűzfénye hullna ránk.
Nem volna senki szomorú,
mikor elnyelné egy falánk,
vakító lávakoszorú.

Debreczeny Lilla

A kisebbségi kérdés református szempontból

A társadalmi erkölcstan kérdéseivel rendesen a békekorszakok foglalkoznak. Ma, amikor minden közösség élete átalakulóban van, talán sokan nem látják időszerűnek, hogy a kétévtizedes „béke" e megoldatlanul maradt problémájával bajlódjunk. Szeretnék kitolni a reá váró feleletet arra az időre, amikor a nagy újjárendezés megtörténik, az államok határai egy időre ismét megszilárdulnak s mindenik számot vethet új, népi összetételével és az ebből folyó feladatokkal. S mégis, ha ráeszmélünk jelenlegi helyzetünkre, be kell látnunk, hogy a kisebbségi kérdéssel való foglalkozás elől nem térhetünk ki. Nem pedig azért, mert *egyházunk a keresztyénség nagy családjában mindig kisebbséget alkotott.* Mikor az 1529-iki speyeri protestációban tiltakozott az ellen, hogy Isten dicsőségét s lelkünk üdvösségét illető dolgokban a többség végérvényesen határozzon, tulajdonképpen a kisebbségi sors kockázatos talajára lépett Isten országa érdekében. Másfelől mikor azt a célt tűzi ki maga elé, hogy az egyes országokban *szent, lelki nemzetet formáljon,* amely önmagában múlja felül és győzi le végzetét, nem várhat egyebet a világtól, mint örök kisebbséget és örök vértanúságot.[1] Ez a helyzet a Krisztushoz való hűség egyik csalhatatlan jele. Hiszen szerinte kevesen vannak azok, akik az örökéletre vezető útat megtalálják (Máté ev. 7: 14) és sokan vannak ugyan a hivatalosak, de kevesen a választottak (Máté ev. 22: 14).

Másfelől a kisebbségi kérdés tárgyalását *nemzeti szempontból* sem szabad levenni napirendről. A trianoni békeparancs következtében 3 millió magyar került idegen országok fennhatósága alá. Ezek nemzeti életének megtartását részben az új hatalmakra ráerőszakolt kisebbségi szerződések biztosították. S most, amikor a szétszórt magyarságnak kétharmad része az anyaországba újból visszatért, még fájdalmasabb aggodalommal kérdezzük: mi lesz azoknak a sorsa, akik még mindig a határon túl maradtak? S ugyanez a kérdés gyötri azoknak a lelkét, akik az új határkiigazításokkal hozzánk csatolt, nem magyar ajkú néptársaik elszakadását siratják. Egy magyar evangéliumi egyháznak ezzel az új helyzettel foglalkoznia kell. Ha jó volt a kisebbségi jog védő fegyvernek, nem szabad elfeledkeznünk róla, mikor a nemzeti élet új épületének felemeléséhez vakoló kanál után nézünk. Ezt követeli tőlünk a nemzeti becsület. Mindenekfelett pedig az az Úr, aki a személyválogatás nélküli szeretet parancsát szívünkbe írta. (Máté ev. 5: 44—45.)

[1] Makkai Sándor: A mi családunk. Előadás a magyar reformátusok debreceni világgyűlésén. Prot. Szemle, 1938. 418. l.

1.

Elsősorban jöjjünk tisztába azzal, hogy *mit értünk kisebbség alatt és ez a népcsoport milyen viszonyban van az államélettel.*

A szó maga nem régi. A világháborút lezáró béketárgyalások fülledt levegőjében született meg. Azelőtt csak *nemzetiséget* emlegettek. De mindkét szó *azokat az állampolgárokat jelenti, akik a többséget alkotó állampolgároktól vagy államnéptől faji és nyelvi tekintetben különböznek s tudatosan más nép- és kultúrközösséghez tartozóknak vallják magukat.*[2] Ezt a fogalmat bővítette ki a békekonferencia, a zsidó küldöttségek bizottsága felkérésére, a vallási kisebbség létezésének megállapításával és így lesz a kisebbség szó most már az összes ilynemű csoportok gyüjtőneve. A békekonferencia tehát a közösségi életnek egy évszázados sebét, a nemzetiségi vagy kisebbségi kérdést akarja begyógyítani, ami az entente-politikusok meggyőződése szerint a világháborút is felidézte s ami nélkül tartós békére senki sem számíthat. Erre különben már korábban is volt eset. A vallásszabadságot egy-egy egyházi kisebbség számára egész sereg országos és nemzetközi békeszerződés (pl. az 1648-i westfaliai) biztosította, a nemzeti kisebbség faji és kulturális szabadságát pedig legelőször az 1815-i bécsi kongresszus a lengyelek számára. Azóta ezt a példát sok ország követte belkörű törvényhozás és intézkedés alakjában. Előttünk a legismertebb az 1868-iki 44. magyar törvénycikk, mely a hivatalok betöltésénél, a hatóságok előtt és gyűléseken való beszédben, a felekezeti iskoláztatásnál s az egyesületek alakításánál a nemzetiségeknek az államnéppel egyenlő jogokat biztosít. Még pedig azon a címen, hogy ők is ugyanazon *politikai nemzet* tagjai.

Ezek a törvények tehát megvonják már a határvonalat a *nemzet és nemzetiség* fogalma között. Tisztáznunk kell ezért a kettő fogalmát. Alapjában véve köztük csak fokozati különbség van. Úgy a nemzet, mint a nemzetiség a köznapi szóhasználatban az egy és ugyanazon élettani tulajdonságok (származás, vér, faj stb.) közös haza, sors és történelem, nyelv és kultusz által meghatározott embercsoportok nevei.[3] De a nemzet többet jelent a nemzetiségnél annyiban, hogy ennek megadatott *az államalkotás és kormányzás lehetősége* is, míg a nemzetiség ebben csak másodrangú szerepet játszik. Ezért mondja az idézett magyar törvény, hogy az ország összes honpolgárai csak *politikai tekintetben* képeznek egy egységes magyar nemzetet, de beszél nemzetiségekről is. A politikai hatalom teljes jogú hordozója mindenkép a magyarság, aminek nyelve a kormányzat és közigazgatás egyes ágaiban hivatalosan kötelező. Ugyanezt a megkülönböztetést teszi

[2] Dr. Sulyok István: A kisebbségi kérdés szociológiai oldala. Erd. Múz. 1931. 170. s köv. l. — Dr. Balogh Artur: A kisebbségek nemzetközi védelme. Erd. Múz. Egyes. Emlékkönyve. 1931, 65. s köv. l. — U. a. A kisebbségvédelmi eljárás a Nemzetek Szövetsége előtt. U. o. 1932. 107. s köv. l.

[3] U. a. Nemzet és állam. U. o. 1933. 157. s köv. l.

Brunner a nép és nemzet közt, értve alatta a faji és kulturális közösséget, a nemzet alatt pedig a mi politikai nemzetünket vagy amint jellegzetesen mondja: *az állammá összefoglalt népet.*[4] Már itt leszögezhetjük azt az igazságot, hogy értelmetlen ábrándozás az, amidőn valaki minden nemzetiségnek vagy népnek külön államot követel.[5] Hiszen ez nemcsak földrajzi lehetetlenség, hanem egyoldalú fajimádás is volna, amivel a közösségi alakulásoknál a történelmi, lelki tényezők döntő szerepét tagadnánk meg. Mi a fajt megbecsüljük, mint a nemzet biológiai alapját s annak védelmét ép, mint az egyes ember testéét, isteni parancsnak tekintjük. De tiltakozunk annak mindenható szerepe ellen.

Állam tehát ott áll elő, ahol egy nép vagy nemzet magasabb, autonóm társadalmi közösséggé szervezkedik s határain belül és kívül a maga akaratát érvényesíti. Minthogy ez az alakulás nem történhetik kisebb népcsoportok bevonása nélkül, ezért az államban egy többségi vagy uralkodó nemzet tevékenysége nélkülözhetetlen. Téves és történetietlen eljárás az államok előállását a felvilágosodás példájára az állampolgárok közös megegyezéséből vezetni le. Ez lehet egyes ábrándozó tudósok kegyes óhaja, de a valóság mást mutat. Államok az erőteljes, népi összefogások és nagy vezéregyéniségek gondviselésszerű működése útján születnek s vezető vagy uralkodó nép nélkül nem lehet őket elképzelni. Még Svájcban is vezeti a német és francia nemzet a másik kettőt, az Egyesült Államokban pedig az angol az összes többieket. *Csak nem szabad a többség uralmát hatalmaskodásnak tekinteni, hanem olyan elsőrendű szolgálatnak, aminek teljesítése elsősorban reája vár.* Ezt pedig csak úgy töltheti be, ha célját nem önmagában látja, mint a pogány imperializmus, hanem magát a legfőbb szellemi hatalom, Isten eszközének tekinti. Akinek akaratát, a jogrend megteremtésével és fenntartásával végrehajtja.

Az államnak ez az ethizált vagy társadalmiasított alakja már nem szabad, hogy ellenszenvet ébresszen egy keresztyén teológus lelkében. Ellenkezőleg: hálát Isten iránt, aki az eredendő bűn által megrontott emberiséget féken tartja a politikai hatalom szervező, védő és megtorló intézkedései által. Brunner pld. inkább az állam bűnbenfogantatását hangsúlyozza, mikor ilyeneket mond: „Minden állam a legnagyobb szabású emberi bűn képződménye", „a sátáni elem küzdő helye", „a szervezett önzés".[6] S csak másodsorban tudja elismerni, hogy benne Isten jóságát is tapasztalhatjuk, mert így ad alkalmat nekünk népünk szolgálatára.[7] Szerencsére ez az egyoldalú, középkori katholicizmusra emlékeztető felfogás ma már mindinkább háttérbe szorul az *állam pozitív értékelése* mellett. Ma már református szociálethikusok is hirdetik, hogy amért a felsőség hatalma az emberi bűn egyik jele, azért nem szabad a

[4] Gebot und Ordnungen. Tübingen, 1933. 440. s köv. l.
[5] U. o. 442. s köv. l. V. ö. Balogh A. Nemzet és állam 160. l.
[6] I. m. 431., 434., 446. l.
[7] U. o. 448. l.

bűnt tekinteni e hatalom okozójának és hordozójának. *„Ez egyedül Isten, aki azt nemcsak a bűn megbosszulására, hanem a „te javadra", tehát az egyes polgár és az egész emberi nem védelmére állítja be és így az ő egyetemes kegyelmének a jelévé teszi.*[8] Az állam modern magyarázatával szemben, mely azt összetartó fedélszerkezetnek, a nemzetközi forgalom közvetítőjének, munkát és kenyeret előteremtő cégnek, rendőri és piaci felügyelőnek szereti feltüntetni, ismét visszanyeri a felsőség ősi bibliai jelentését. És lesz *várfal* az emberi közösségek védelmére, *gát* a zabolátlanság feltartóztatására, *edény* az Isten iránti engedelmesség megvalósítására, durván szőtt *ritka háló* az erőszakoskodók összefogására. Végül pedig *Isten velünk kötött szövetségének egyik jele,* amely az ő kérlelhetetlenségével és pártatlanságával állandóan Isten szuverénitására utal.[9] Ez a felfogás megtanít minket az állam igazságos értékelésére. Nem fogjuk túlbecsülni, mint ahogy a liberális és diktatórikus rendszerek teszik, mert csak az emberi együttélés *egyik külső biztosítékát* látjuk benne. De nem is fogjuk lebecsülni, mint azt a természetjog és ennek társadalmi elméletei teszik, hanem *Isten hatalmának egy nélkülözhetetlen megnyilvánulása* lesz előttünk, aki ezt a Krisztus végleges győzelméig fenntartja számunkra. Különben a világi jogtudomány is ugyanide jut, midőn az államot a nemzeti együttélés egyik formájának, *keretének* tekinti.[10]

Az állam vagy bibliai kifejezés szerint: a felsőség az Istentől adott fegyveres, kényszerítő hatalmat mindenféle jogelmélet és keresztyén társadalmi etika szerint *igazságosan és méltányosan* kell, hogy gyakorolja. Az *első* a pártatlanságot, elfogulatlanságot, tárgyilagosságot jelenti a Máté ev. 7:12. értelmében (Amit akartok...) és alapja Istennek az emberi szívekbe írt természeti törvénye: a lelkiismeret. Ezt Kálvin a Róm. 2:15. alapján a bűntől megrontott emberben az Isten törvénye tompa visszfényének nevezi. Nem lehet tehát az igazságot sem az ú. n. keresztyén, sem a konzervatív magatartású országok számára lefoglalni, mert ezt sokszor pogány államokban és forradalmi mozgalmakban is feltalálhatjuk. A másik követelmény a felsőség tevékenységénél a *méltányosság.* Ez a mindenkire érvényes törvény idői, helyi és népviszonyok által való alkalmazását jelenti.[11] A református teológia ezt Chalmers és Kuyper óta *az egyes társadalmi életkörök (tudomány, művészet, kereskedelem stb.) hatalmi szférájának tiszteletbentartásáig fokozta.*[12] Amíg tehát Kálvin megelégedett azzal, hogy az Isten parancsainak való engedelmesség területét,

[8] Rudolf Grob: Aufbau der Gemeinschaft. Grundzüge einer ref. Sozialethik. Zürich, 1940. 76. l.

[9] U. o. 77., 91., 95., 110., 122. s köv. l.

[10] Sulyok István i. d. 173. l.

[11] Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere. IV. 16.

[12] A kálvinizmus lényege. Ford. Csűrös J. Nagybánya, 1914. 109. l. V. ö. Grob: i. m. 119. l.

tehát az egyházat megvédte a politikai hatalom túlkapásaitól, addig az ő XIX. századbeli, hű követői már az összes, autonóm társadalmi életkörök szabadságát is védik ez ellen.[13] Világos, *hogy amennyiben a nemzeti élet társadalmi életformát jelent és bizonyos kulturális, gazdasági és egyesületi, politikai (szervezkedési) értékeket, intézményeket hoz létre, szintén ilyen elbírálás alá esik.*

Ebből következik, hogy a református teológia az állam fölött álló isteni szuverénitás alapján a nemzeti életnek nem állami formáját, tehát a nemzetiséget és kisebbséget is önálló életkörnek ismeri el. Követeli tehát, hogy ennek ősi jogai, az egyéni, vallási, iskolázási, kulturális és politikai szabadságok tiszteletben tartassanak és fejlődési lehetőségei biztosíttassanak. Minden kisebbség annál életképesebb, minél több önálló életkört teremt és tart fenn javai megőrzésére. Ez pedig csak az ú. n. jogállamban lehetséges.

2.

Honnan van mégis a modern állam naponkénti összeütközése a kisebbségi életkörökkel?

Ennek magyarázata elsősorban az, hogy *az állam és nemzet vagy a politikai és ethnikai nemzet fogalmát végzetesen összezavarják.* Erre az első példát maga a francia forradalom szolgáltatta. Mikor 1789-ben a rendi parlament magát nemzetgyűlésnek nyilvánítja, ezzel nemcsak a modern alkotmányosság felé tesz hatalmas lépést, hanem az ország kisebb népeit, a bretonokat, elzászi németeket, piemonti és korzikai olaszokat is a francia nemzeti szellem szolgálatába kényszeríti. Ez pedig akkor a politikai naturálizmus eszmekörének megfelelően a természetes jogokat, szabadságokat, egyenlőséget, népszuverénitást tolta előtérbe hatalmi törekvéseinek megvalósításánál. A mult század közepén lejátszódó forradalmak, pld. a magyar márciusi megmozdulás már tudatosan a nemzeti állam kiépítésének programmját dolgozza ki s az egységes politikai nemzet mellett a kisebbségi népek helyzete ismét tisztázatlan marad.

De époly végzetes lépés az is, mikor egy nemzetiség vagy kisebbség magának az uralkodó nemzettel egyenlő jogokat követel. Mint láttuk, az államok nemcsak a nemzeti eszmére, hanem a sorsközösségre, azonos kultúrkapcsolatokra, célkitűzésekre is épülnek fel. Ezt a történelmi missziót pedig elsősorban az uralkodó nemzetnek kell szolgálnia, aki ép ezért magának bizonyos területekben a vezetést is igényelheti. Az amerikai Unióban pld. senkinek sem jut eszébe, hogy az angol nép vezetését kétségbevonja. Vagy a franciaországi kisebbségeknek, hogy tagadják a francia nemzet elsőségét. Természetesen azért félreértések, keserű ellentétek a kisebbségi és többségi népek közt gyakoriak. Különösen akkor, amidőn a két csoport közt a történelmi hivatás kérdésében súlyos nézeteltérések vannak. A finnországi svédek pompásan beleilleszkednek az állami életbe, mert gazdasági és kulturális igényeik ki vannak elégítve és Finnország fennmaradása egyúttal

a svéd nemzet, sőt Svédország érdekeit is szolgálja. Viszont Kallio elnök joggal utasította vissza a parlamentben a svéd nyelv használatát, mert ott egyedül az uralkodó nép nyelvét illik és kell használni.

Végül súlyos összetűzések állanak elő a többségi és kisebbségi nép közt, ha ezt az ellentétet kívülről állandóan szítják, elmérgesítik. Itt nemcsak a külföldről irányított, elszakító törekvésekre gondolok, hiszen ezt egy bölcs és igazságos államkormányzás a belső gyógyítás eszközeivel még mindig lecsöndesítheti. Hanem arra az esetre, mikor bizonyos hatalmi csoportok saját, önző érdekük kedvéért megbontják, illetve zilált helyzetben tartják egy-egy kisebb, gyöngébb ország népi egyensúlyát. Jellegzetes példája volt ennek a világháború utáni, genfi Népszövetség tevékenysége. Ennek tanácsában az egy Németország kivételével, aki akkor szintén ki volt szolgáltatva a győztes nagyhatalmaknak, Anglia és Franciaország játszották a főszerepet. Az ide beadott kisebbségi panaszokat előbb a tanács főtitkára vizsgálta meg s ha megfelelt az alaki követelményeknek, közölte az illetékes állam kormányával. Ennek válaszát egy alkalmilag választott, kisebbségi bizottság vizsgálta felül és esetleg újabb felvilágosításokat kért az illető kormánytól. Nagy haladás volt, mikor megengedték a kisebbségek képviselőinek, hogy legalább tájékoztathassák a bizottság elnökét!

Ezért teszi 1933-ban egyik jogtudósunk ezt a pesszimista nyilatkozatot: Ha a háború előtti nemzetiségek és a mai kisebbségek helyzetét összehasonlítjuk, úgy *határozott rosszabbodást kell megállapítanunk.*[17]

A betegség azóta (1933) annyira elsúlyosodott, hogy most már a nemrég kitört, új világháború következtében sokan egyenesen jelenlegi kultúránk megsemmisülésétől félnek. A kisebbségi jogok láthatára pedig éppen sötét. Oroszország nemzeti autonómiát ad ugyan minden egyes tartományának, de ezekben az emberi lélek legősibb, elidegeníthetetlen jogát, a lelkiismereti szabadságot, egyházi életet akarja véres erőszakkal megsemmisíteni.

A zsidókérdés igazságos és bölcs megoldása még mindig hátra van. Palesztina és India iskolapéldái annak, hogy még a liberális Anglia sem képes kielégíteni a kisebbségek jogigényeit.

Pedig e nélkül sem az új Európát, sem az új kultúrközösséget nem lehet felépíteni. Egyházunknak tehát szent kötelessége, hogy tisztába jöjjön az e téren reá váró, *gyakorlati teendőivel.*

Mindenekelőtt nem szabad elfelejtkeznie az ő *sajátos küldetéséről* ebben a világban. Hirdetnie kell az evangélium társadalmi tanítását a felsőség isteni eredetéről, ami őt nem személy, hanem hivatala szerint illeti meg. És így küzdenie kell úgy a hitetlen népszuverénitási, mint a személyiség-kultuszt űző állam-

[17] Balogh A.: Nemzet és állam. 166. l.

elméletek ellen. Bele kell vésnie a jog és igazságosság parancsát azokba, akik kormányoznak, de az engedemesség kötelességét is az alattvalók lelkébe. A külső kormányzás békességének, méltányosságának megőrzése céljából állandóan kell hangoztatnia a társadalmi életkörök sajátos törvényszerűségét, különösen az egyház és kultúra szabadságát. A kisebbségi kérdést pártatlan elfogulatlansággal kell kezelnie. Azt a megkülönböztetést pl. ami felosztja őket tradicionális, önkéntes és kényszerkisebbségekre,[18] legfeljebb a kormányzási technika, de nem magának az igazságos megoldás alapelvének lehet elfogadni. Joghátrány semmi körülmények között sem hárulhat egyik népcsoportra sem azért, mert ő eddig is velünk egy történelmi célért küzdött. Vagy éppen azért, mert őt akarata ellenére csatolták hozzánk.

A református egyháznak e mellett úgy kell tekintenie minden kisebbséget, mint *Istentől reábizott missziói területet.* Nem úgy, hogy ebből minél több lelket elhalásszunk és elmagyarosítsunk — az ilyen misszióra talál a Máté ev. 15:13. ítélete! — hanem úgy, hogy őket is megismertessük Jézus Krisztus igazságával és végtelen irgalmával. Ahol az egyház ezt a hivatását betölti, mint Hollandiában, Svájcban és Finnországban, ott könnyű az államnak békességben élni a kisebbségeivel. De maradjunk csak a saját multunk mellett. Mikor Erdély kálvinista fejedelmei Isten tisztességének és nemzetük megtartásának szolgálatát tekintik életcéljuknak és hitlevelükben megesküsznek arra, hogy „szegénynek, boldognak igaz törvényt szolgáltatnak",[19] tulajdonképen az itteni kisebbségek keresztyén szellemű kormányzására vállalkoznak. Nemcsak a rendi kiváltságokkal bíró szászokat, hanem az „alatsony állapotban" levő románokat is emberségesen kezelik. Sőt nemzeti kultúrájuk ápolását — éppen az evangélium szellemében származó felelősségük alapján — szent kötelességnek tartják. Ezért az erdélyi fejedelmek alatt nincs kisebbségi probléma,[20] sőt országunk vonzó erőt gyakorol azokra, akik a vajdaságokban többségi sorsban élnek, de hiányzik nekik az emberi együttlét nélkülözhetetlen alapja: az igazságosság. Csak a XVIII. sz.-beli Habsburg imperializmus, mely az egyházat is politikai eszközzé süllyeszti le, bontja meg ezt a szép, belső rendet.

De a református egyháznak nem szabad megelégednie a lelki téren való kovász áldott szerepével. *Hanem küzdenie kell férfias bátorsággal egy igazságosabb államkormányzás és egyetemes jogrend érdekében is!* Azzal a ténnyel, hogy elismeri a felsőbbség isteni származását s beleilleszkedik a jelenlegi jogi viszonyokba, egyúttal megszerzi magának a szabadságot arra, hogy

[18] Teleki Pál: Időszerű nemzetközi politikai kérdések a politikai földrajz megvilágításában. Jancsó Benedek Emlékkönyv. 196—197. l.

[19] Erdély Országának három könyvekre osztott Törvényes Könyve. Kolozsvár, 1779. 26., 31. l.

[20] A szláv liturgiát pártoló s egyházi úniót ellenző, román püspököket saját papjaik teszik le a zsinatokon állásukból.

ennek folytonos megújulásáért munkálkodhassék. Erre kötelezi őt az Isten iránti engedelmesség, ami azt parancsolja, hogy olyan államrendet igyekezzék teremteni, ami úgy az egyes embernek, mint a különböző közösségeknek (család, nemzet, politika, egyház) a lehető legtöbb tért engedi Isten parancsai betöltésére.[21] Ezért szerepel úgy a mi konfessziónk a világtörténelemben, mint a politikai reformok úttörője, az alkotmányos szabadság forrása és záloga.[22] A XIX. és XX. század magyar politikusai közül azok voltak a legmegértőbbek a kisebbségi vagy nemzetiségi kérdés iránt, akik vagy reformátusok voltak (Wesselényi, Tisza I.), vagy ennek a konfessziónak a gyakorlati hatása alatt állottak (Széchenyi, Kossuth). Kossuth pl. az ő dunai konföderációs tervét a magyar evangélikus egyház *zsinat-presbiteri alkotmánya alapján* készítette el,[23] mert ebben már megvalósulva látta a nemzetiségi jogok tiszteletét, érvényesülését — az egész közösség fennmaradásának sérelme nélkül. Most is ez a cél: *úgy felépíteni az állami életet, hogy az szervesen simuljon az egyes életkörök, tehát a nemzeti egységek törvényszerűségéhez.* Ez pedig csak a nemzeti államnak a velük való békés kompromisszuma útján lehetséges.[24]

Az e téren való engedmény mindig egy állam belső életerejének a jele, míg a kisebbségektől való elzárkózás a titkolt félelemé, amely nem mer szembenézni a problémákkal, leszámolni azokkal az evangélium szellemében. Itt van igaza az ősi királyi mondásnak: az egy nyelvű és egy erkölcsű ország gyönge és törékeny. S itt jut szóhoz az ősi, magyar politika bölcsesége, mely az idegen népfajokat mindig szövetségbe vonni és nem leigázni törekedett.[25]

A belpolitikai reform mellett pedig *az egyetemes, nemzetekfeletti jogrend biztosításán is kell munkálkodnunk.* A Népszövetség minden siralmas szereplése dacára már a kialakuló kultúrközvélemény megtestesítője akart lenni. S tudjuk, hogy éppen a református egyházak voltak azok, amelyeknek Presbiteri Világszövetsége a kisebbségi kérdést állandóan napirenden tartotta s ezek egyházi fejlődés érdekében, különösen a bostoni (1929) és montreáli (1937) gyűlésein felemelte ünnepélyes szavát. Egy református teológusnak nem szabad feladnia a reményt abban, hogy az uralkodó és kisebbségi nemzetek közti viszony rendezése egyetemes emberi összefogások útján is lehetséges. S ha az 1920-ban felállított hágai *Állandó Nemzetközi Bíróság* működése most kénytelen is szünetelni, a nagy világesemények lezajlása után ismét fel kell eleveníteni vagy más hasonlóval kell pótolni azt. Erre kötelez minket hitvallásunk, ami csak legvégső esetben en-

[21] Grob i. m. 111., 117., 120. l.

[22] Kuyper i. m. 88—89. l.

[23] Deák Ferencz beszédei. Összegyüjtötte: Kónyi Manó. Budapest, 1898. V. k. 23. l.

[24] Balogh A.: Nemzet és állam. 171. l. — Sulyok I. i. d. 181. l.

[25] Szekfű Gyula: Mi a magyar? Budapest, 1939. 496., 508. l.

gedi meg a népeknek a köztük fennforgó viták fegyveres megoldását. Ha egy ilyen fórum nem is képes minden esetben megküzdeni az egyes államok szuverénitásával, döntése a közvéleményre és a történelem fejlődésére olyan hatással van, ami a kisebbségi nemzet életét legalább elviselhetővé teszi. A közvélemény pedig a szociológia tanítása szerint a jog és vallás mellett egyike a leghathatósabb kisebbségvédelmi intézményeknek.[26]

Nagy Géza

[26] Sulyok I.: i. m. 180. l.

Új nemzetfogalom, élettel telítve, ez az egyetlen lehetőség, ami az új magyarságot kiformálhatja. A magyar nemzet élő organizmus, szellemi egység és személyiség, mely nem a területhez, az állami életformák összetartó kereteihez és a politikumhoz van kötve egyedül és kizárólag, hanem a lélek, a szellem, a jellem azonosságához, melyet kifejez a nyelv közössége s realizál a kultúra és az erkölcsi érték. Ezek a realitások az európai magyarság elpusztíthatatlan kincsei és ezek által élete, a jövője is elpusztíthatatlan, ha erősen és igazán dolgozik érette.

(Makkai Sándor: Magyar nevelés, magyar műveltség)

Az idősebb Révész Imre

A hatvan évvel ezelőtt, 1881 augusztusában összeült tiszántúli református egyházkerületi közgyűlés különösen ünnepélyes alkalma volt annak az emlékbeszédnek meghallgatása, melyet a kollégiumi Oratóriumban a békésbánáti esperes, *Szabó János* mondott a félesztendővel azelőtt elhúnyt *Révész Imréről*.

Ötvenöt esztendő telt ki Révész Imre életéből. Ennek az ötvenöt esztendőnek kezdeteiről ő maga ezeket írta le egy hirtelen készített önéletrajzi vázlatában: *Születtem 1826-dik év Január 14-dikén Szabolcsmegyében Új-Fehértón, hol atyám községi jegyző volt. Még első gyermekségemben idegen helyre, mostoha keblű rokonok közé vitetvén, majd 9 éves koromban atyámat is elvesztvén, sokat nélkülöztem, tűrtem és szenvedtem; a szülőföld és a családikör bóldogító voltát nem élvezhetém s mindezekért lelkületemen gyermekségemtől fogva folyvást az élettől és emberektőli bús idegenkedés vonult át. Elemi tanfolyamaimat kezdettem Szabólcsmegyében a tiszadobi iskolában, írni térdenállva egy rozzant kemencze patkáján tanultam...* Gyermekkorának szenvedéseit, az eszmélés éveiben való magárahagyatottságát később sokra értékelte. Bizonyára ezért is mondhatta egyik egyházi beszédében: *Bármily léleknek valódi erejét az mutatja ki igazán, hogy mire képes az önmagában, egyedül és elhagyattatva.*

Az elemi iskolák után nevelőszülei mesterségre akarták adni az árva gyermeket, de a kisfiú keserves könnyei megnyitották az utat a Kollégiumba. Háromévi itt tanulás után, — nyilván anyagiak miatt, — három esztendőt Hajdúböszörményben töltött, hogy az akadémiai tanfolyamra ismét visszatérjen Debrecenbe. Érdekes, hogy akadémiai évei alatt *Révész Imre*, bár nagyon tehetséges és kitűnő memóriájú, kitartó és szorgalmas ifjú volt, nem törekedett az első eminens helyének elfoglalására. Nem az ambició hiányában kell ennek okát keresni, hanem inkább éppen abban, hogy nagyon hamar véglegesen kialakította magában szellemi munkálkodásának céljait. Tudományos érdeklődése a história felé fordult, (ebben elhatározó hatással volt rá egyik legkitűnőbb tanára: *Lugossy József*) és az egyéb tárgyak körébe tartozó és az eminenset kötelező leckebeemlékezések helyett inkább a história mezején kezdett önálló munkálkodásba. Nem egy pályatételre nyujtotta be dolgozatát, többek között az 1844/45. tanévben a pesti tudományegyetem által egész Európára terjedően kiírt jutalomra is. Ennek során arra kellett feleletet adni, hogy Magyarország miért maradt meg és erősödött Európában, nem enyészve el a népvándorláskor alapított hún, gepida, avar és más alapítású országokhoz hasonlóan. Gondosan, többször átdolgozott munkát nyujtott be *Révész Imre*, éles önbírálata azonban nem hagyta nyugodni s utóbb még vissza is kérte pályamunkáját, hogy megsemmisítse. Nem kapta vissza, dolgozata értékét illető kétségeit

pedig röviden eloszlatta az eredmény: *ő lett a kitűzött jutalom nyertese.*

A Kollégiumban nem egy tisztséget viselt: volt *esküdtdiák, köztanító* — vagyis *publicus praeceptor, — contrascriba* és *könyvtárnok,* majd legvégül *akadémiai segédtanár.* Mint kollégiumi öregdiák 1848 március 19-én a hazaszeretetről prédikál az Oratóriumban, intő szóval hirdetve az emberi érzelemvilág ama különös igazságát, hogy *a' hazaszeretet érzeménye is legtöbbször csak a' szenvedések nehéz napjaiban kél föl és él a' maga méltó tisztaságában és erejében;...* Ezen a napon a Kollégium ifjúsága gyűlést tartott, hogy a szabadság eszméjétől áthatott kívánságait az egyházkerület közgyűlése elé terjessze. A kívánságok szinte szokatlanok egy forradalmi hangulatban élő ifjúság részéről: a több szabadság, amit kívánnak, nem *önmagáért* való, hanem, hogy *tanulási lehetőségük* legyen szélesebbkörű és alaposabb. *Szabó János* szerint a peticiót Révész Imre szerkesztette, s ez a kívánságok tartalmából és fogalmazásából ítélve bizonyára így volt is.

A népe iránt való felelősségérzetét ebben az időben több újságcikkbe foglalta az ifjú Révész Imre, egyszer a pánszlávizmus ellen támadva, másszor a magyar nép politikai műveltségének hiányait és a vezetők feladatait tárva elő, ismét más alkalommal pedig a helyben nem lakó nagybirtokosok közteherviselési kötelességét fejtve ki.

Testi erejével és bátorságával is ezt a felelősséget szolgálta. 1849 elején Lugossytól átvette a kollégiumi anyakönyvtár őrzését és a debreceni csata utáni vészes napokban, járványos időben maga volt a könyvtár védelmezője. Egy alkalommal orosz katonák rablási céllal betörtek a könyvtárba; *Révész Imre* egymaga rontott rájuk s *„rettenetes kiáltásaival, haragtól és elszántságtól szikrázó szemeivel, izmos, fenyegető alakjával babonás félelmet gerjesztve bennük, hanyatt-homlok megfutamította őket".* Erről a szerepléséről még a mai kollégiumi diákság között is legendaszerű történetek élnek.

1850 második felében a büdszentmihályiak hívják el lelkipásztoruknak, de a püspök, *Szoboszlai Pap István* minden módon igyekszik megakadályozni, hogy *Révész Imre* kijuthasson. A püspök óvatos is volt, meg aulikus érzésű is és tartott attól, hogy *Révész* szabadságszeretete és megalkuvást nem tűrő egyénisége szítani fogja csak a szentmihályi népnek az előző, elhúnyt lelkipásztor által amúgy is „forradalmasított" hangulatát. A kérdés végül is úgy oldódik meg, hogy *Révész Imrét* a balmazújvárosiak választják meg, — ahová, mint második szülőföldjére megy el.

Mielőtt lelkipásztori állomását elfoglalná, külföldi tanulmányutat tesz, de útlevél hijján ez alkalommal csak Bécsig jut el. Beköszöntése után a megszerzett útlevéllel német-, svájci- és olaszföldi utat tesz. Itthon pásztori hivatásának él. Ezidőből származó levelezése már mutatja azt a szemléletet, amellyel a protestáns egyházak helyzetét nézi, azokat a vezérelveket, amelyek egyházpolitikai állásfoglalásait irányítani fogják és azt a meg-

győződést, hogy a református egyháznak egyformán van felekezeti és nemzeti hivatása. *Nincs a világon egyetlenegy felekezet sem, melynek fennállása és virágzása annyira volna feltételezve a' népneveléstől, mint a kálvinista felekezeté... Iskoláink eddigi állapotjáért nagy részben egyházi főnökeink lesznek Isten előtt felelősök. Ők tekintélyökkel támogathatták volna az egyes lelkipásztorokat és tanítókat, 's különösen kézi könyveket írni módjokban, sőt kötelességökben lett volna, és még sem igen tették... A' kormány nevelni fog csak osztrák polgárt, nem pedig magyar kálvinista hazafit, mi pedig azt akarnánk. Ha Isten megtartja kezünkben a' nevelés ügyét: legtöbbet, sőt mindent tehetnek az egyes községi egyházi előljárók... Úgyde ha magok az egyházi előljárók is műveletlenek és nem képesek érezni és előmozditani iskolák virágzását? Ez, fájdalom, sok helyen így van!... A hiányt és a mulasztást a lelkipásztoroknak kell pótolni és ébreszteni őket felső szellemi öntudatra 's buzgóságra ébresztésére nézve egyik főeszközünk a' szószék; innen kell a' dicső példákat emlegetnünk a' nép előtt, 's különösen az evangyéliomokat népszerűen és lelkesen magyaráznunk...*

Egyik lelkipásztortársának, a csegei *Pethő Bálint*nak írja azt is, hogy az akkori egyházi kormányzást *„nyiltan pogánynak és szentirás ellenesnek nevezem."* Már ekkor ellene van *Révész Imre* minden ritualizmusnak és ceremonializmusnak, az egyházi hivatalnokok részéről pedig mindennemű hierarchikus törekvéseknek. Negyedszázaddal később különösen élesen fejti majd ki ezt az álláspontját.

Balmazújvároson tanári meghívást kap Debrecenbe és Kecskemétre, de egyiket sem fogadja el; 1854-ben a szentesi gyülekezet egyik lelkészi állomására hívják. Ekkor bocsátották ki azt a kormánynyilatkozatot, amely szerint mindkét evangéliumi egyház az 1791. 26-ik törvénycikk 4. §-a szerint „egyházi ügyeiket illető legfelsőbb végleges határozat végett, még az 1854-ik év folyamában ki fognak hallgattatni", egy évvel később pedig a kormánynak amaz iskolatervezetét, amely az összbirodalmi iskolaügyet szinte teljesen a római egyháznak rendelkezése alá helyezte. Mint szentesi lelkipásztor, *Révész Imre* hivatalos véleményt szerkesztett mindkettővel kapcsolatban és az ezekben és az ugyanebben az időben elkészült *A protestáns egyházalkotmány alapelvei* című dolgozata mutatják, hogy *Révész Imre* előtt hogyan állt a magyar protestantizmus jövője: nem lesz az más, mint az ultramontanizmussal szövetkezett osztrák politikai abszolutizmussal való küzdelem nemcsak önmagának, hanem a magyarságnak létéért is.

1856-ban kerül *Révész Imre* abba a városba és állásba, melyben mindvégig megmarad ezután már: Debrecenbe. Az egyik kollégiumi tanár, *Szücs István*, mint Debrecen *újabb korbeli Melius Péterét* üdvözli az új debreceni lelkipásztort, aki ugyanekkor (beiktatása után alig egy héttel) indul neki boldog vágyakozással családi életének, mintegy kárpótlást várva gyermek- és ifjúkorának bús családtalanságáért. *Vecsey József* kollégiumi bölcsész-

tanár árvája lett feleségévé és mátkaságuk levelezése meghatóan mutatja, hogy *Révész Imre* kemény szava és éles tolla milyen lágy és finom lírává enyhül szíve melegének tolmácsolásában.

Debrecenben nagy elfoglaltságot és ugyanolyan szellemi megerőltetést jelentett az évenkénti 180 körül mozgó igehirdetési alkalom (a temetések alkalmával is rendes prédikáció mondása volt szokásban) és az egyházi adminisztrációban való részvétel. *Révész Imre* azonban nem hiába volt a csodálattal határosan munkabíró (amit egészségi állapota nem kevéssé sínylett meg), kitűnő memóriájával pedig még elképesztő produkciókra is képes, hogy ilyen elfoglaltság és szellemi megerőltetés mellett is ne alkosson nagyot — nem csupán helyi viszonylatban, hanem országosan és az utókorra vonatkozóan is — mind a történelem, mind az egyházpolitika terén.

Negyedszázados debreceni lelkipásztorsága alatt néhány esztendeig egyházkerületi aljegyző volt, 1867-től haláláig pedig az egyházkerület levéltárnoka. Egy ideig tanította a Kollégiumban az egyháztörténetet. Tagja volt az Akadémiának, 1861-ben pedig, mikor az uralkodó összehívta az országgyűlést, *Révész Imrét* Debrecen egyik követévé választotta. *Mindenki akarta ezt a választást, csak ő maga nem.* Mindent megtett megválasztása ellen s még a választás napjának reggelén is visszautasító levelet küldött a választási elnöknek. Mégis őt választotta követévé Debrecen város második kerülete s ő kedvetlenül vállalta a tőle merőben idegen politikai szereplés terhét, amit még az is tetézett, hogy az országgyűlés jegyzőjévé is megválasztotta. Remélte, hogy az egész országgyűlésnek hamarosan vége lesz és ő, a nélkül, hogy szónokolnia kellene, hazajöhet. Az országgyűlésen kialakult a két szembenálló párt s az ismeretes felirati-határozati ellentétben *Révész Imre,* híven mindig következetes felfogásához és meg nem alkuvó egyéniségéhez, a határozatiak álláspontján volt. Deák Ferenccel szemben egészen bizalmatlan volt, aki szerinte *„vagy félénk, vagy megromlott lelkiismeretű"*. A határozati párt vezéregyéniségének, Teleki Lászlónak gyászünnepélyén nagy beszédet mondott *a nagy lelkek fájdalmairól,* de a párt kívánsága az volt, hogy az országgyűlésen is emeljen szót a határozat mellett. Május 31-én mondotta el nagy beszédét, amely eltérően a szokványos politikai szónoklatoktól, komoly előtanulmányok után és szigorúan történeti alapokon készült el. A beszéd éles támadást tartalmaz a *pragmatica sanctio* ellen, a felirati párt álláspontjának lehetetlenségét pedig azzal mutatja ki, hogy ha az uralkodóhoz nem írhatnak fel, mint koronás királyhoz, vagy törvényes trónörököshöz, akkor csak mint meghódítottak a hódítóhoz fordulhatnának; *ezt pedig, mint a népfelség és történeti alkotmány képviselői nem tehetik meg.* Ő sem teszi, inkább hazamegy. A döntést, a szavazást nem várta meg. Megokolása különösen jellemző a maga elvi állásfoglalása helyességéről való meggyőződésére: *aki valamely kérdés felett szavaz, az ezzel tettleg nyilvánítja, hogy a többségnek magát alárendeli. Ezt pedig én, ezen kérdésben semmi*

szín alatt nem tehetem, mert azt hiszem, hogy más dolog az új törvények hozása, más a meglévő törvények iránti hűség.

A beszédnek roppant hatása volt. Deák egyedül *Révész Imre* szavaira reflektált részletesebben vitazáró beszédében. Erről azonban *Révész Imre* már csak Debrecenben értesült, ahová követi tisztéről való lemondása után azonnal visszatért.

Révész Imre követté választásához a nagy népszerűséget nyilvánvalóan *a pátensküzdelem folyamán tanúsított magatartása* szerezte meg számára. Már az 1854-es kormánynyilatkozat után két nevezetes iratban fejtette ki a protestáns egyházalkotmány alapelveit, az 1859-ben kiadott *császári nyíltparanccsal*, az úgynevezett *pátenssel* való harc egyik vezető egyénisége lett, a tiszántúli egyházkerület ténykedéseinek pedig egyáltalában ő volt fő mozgatója. Tárgyalt és utazott, beszédeket mondott és emlékiratokat szerkesztett és ami egyik legnagyobb érdeme: nagy történelmi készültséggel és hitvallói tisztasággal tárta a külföld protestantizmusa elé a magyar evangéliumi egyházak szabadságharcának ügyét. Magatartásával mindenét kockára tette — a pátensharc folyamán bűnvádi eljárás alatt is állott, de végül is megvolt az eredmény, melynek *Révész Imre* is nagyban volt részese: megtörtént a pátens visszavonása.

Amilyen élesen, teljes szellemi fegyverzetével és a maga személyét illető esetleges hátrányos következményekre való tekintet nélkül kelt fel *Révész Imre* a magyar protestantizmus szabadságának védelmére az uralkodói önkénnyel szemben, éppoly keményen szállt szembe a protestantizmuson belül iskolapolitikai és egyházpolitikai téren az olyan felfogással, melyek szerinte egyrészt nem egyeznek meg a protestantizmus alapelveivel, másrészt szembehelyezkednek a történelmi igazsággal. Ezeknek a vitáknak során — hozzávéve a közte és *Ballagi* között folyó és a Révész részéről az ú. n. *Vermittlungstheologie* alapján álló teológiai harcot — nemcsak gazdag irodalmi gyümölcsöt termettek *Révész Imre* tudásának fáján, hanem egy tudományos havi folyóirat is megindult *Révész Imre* szerkesztésében (és anyagi tehervállalásában): a *Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező.*

Az iskolakérdésben két fronton is kellett harcolnia. Elsősorban az államhatalommal, amely az 1865/68-i országgyűlés iskolaügyi törvényeivel nagy veszedelmet hozott a protestáns iskolákra éppen a római katholicizmus javára. *Révész Imre* a kormányzatot nem úgy tekintette, mint egy a magyar érdekekért dolgozó hatalmi tényezőt. Magyarország szerinte valami olyan *schein alkotmányos állam, amelyben a centralizátzió és bürokrátzia élén egy ultramontán szellemű aristokrata kormány áll.* Természetes, hogy ebben az esetben különösen fontos, sőt létkérdés az egyházak iskolafenntartási jogának nemcsak épségbentartása, hanem gyakorlása is, sőt a gyakorlás anyagi feltételeinek előteremtésében az államhatalom hathatós segítsége. Vallja, hogy a kiindulási pont az egyes gyülekezet legyen s az államhatalom csak a végső ponton adjon kiegyenlítő pótlékot, elsősorban az egyetemes tanintézetek szüksé-

geinek fedezésénél. *Révész Imre* tudta, hogy a református lelkészek és tanítók hatalmas többségének milyen nyomorult volt a javadalmazása s ezzel szemben azt is, hogy a római egyház törekvése az egyházi autonómia törvénybeiktatását illetőleg mérhetetlenül növelni fogja a protestáns egyházak nehézségeit, szükségeit és csökkenteni erejüket. Tudta, hogy *bármily erőfeszítéssel küzdjenek is tehát több derék férfiaink... az úgynevezett katholikus autonómia törekvései ellen, s bármiként csípdesse is a sajtó és a közvélemény a klérust: az már több mint valószínű, hogy... a mostani országgyűlési többség, liberalizmusának hősi bátorságával kész szívvel és kérlelhetetlenül megszavazza azt.*

Az 1865/68. iskolaügyi törvényekre a református egyház egységes állásfoglalásának kialakítását úgy eladminisztrálták, hogy az országgyűlés végül is az egyházak meghallgatása nélkül döntött. Erre az elkövetkező tiszántúli egyházkerületi közgyűlés *Révész Imre* szövegezésében nagyszabású határozatot hozott, amely szerint a sérelmes törvény megmásítására törvényes úton bár, de mindent el fognak követni. A debreceni határozat ellen a kormánysajtó és egyéb hangok mellett a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* is élesen felszólalt. *Ballagi*val, a lap szerkesztőjével, akinek szerkesztési módszerét azelőtt sem találta megfelelőnek, egyre nagyobb ellentétbe került *Révész Imre*. Révész, Ballagi szerkesztésmódját elvtelennek tartotta, kis dolgokkal való szenzációhajhászását pedig visszataszítónak. Különösen Kálvinról szóló könyvének Ballagi lapjában megjelent kicsinyes, személyeskedő és akadékoskodó, sőt majdnem tudománytalannak mondható bírálata után (Szilágyi Ferenc írta) élesen kifakadt *Ballagi* ellen. Benső barátjának és lelkésztársának, *Hegedűs László*nak írt levelében panaszkodik azokra *a zsidókból lett magyar írókra, akik geschäftölés végett léptek közzénk.*

Nem kevésbbé éles hangokat használ *Révész Imre* azokban az írásokban, amelyekben a református egyház alkotmánya volt a főtárgy. A magyarországi református egyház egységének megalkotása, a konvent, zsinat és egyházi törvények problémája körül mozogtak fejtegetései. A történelmi események előadására itt éppúgy, mint más harcos munkásságát illetőleg, nincs módunk, de felfogásából sokat tudunk meg, ha egy 1878-ból való röpiratának néhány gondolatát idézzük. Felemlíti itt *Révész*, hogy egyes egyházmegyékben például egy esperes felügyelete alatt száznál is több belhivatalnok (lelkipásztor, tanító) áll, másutt meg csak 16. A helyes átlag, mint az Németországban van, 18—20. Ezt azonban nem fő- és alesperesek kijelölésével lehet elérni. *Az ilyen hivatalos terminológiának nálunk semmi valódi és igazolható alapjok nincs; ha kaput nyitunk ezeknek, maholnap lesz aztán nálunk: főpásztor, alpásztor, főpüspök, alpüspök, még tán főkáplán, s alkáplán is.* A megoldás az, hogy a nagy egyházközségek alakuljanak külön egyházmegyékké. Így például Debrecen és Hódmező-Vásárhely. Harminc-negyvenezer lélek és 30—100 belhivatalnok alkosson egy egyházmegyét. Ha egy ilyen átszerveződés esetleg

az egyházkerület (elsősorban a tiszántúliról van szó) *feldarabolódására vezetne, nem kell félni ettől sem, „ha a szabadság, rend, közjó érdeke valóban kívánni fogja azt".*

Ellene van *Révész* a *püspöki* címnek és nevezetnek, meg a püspökszentelési ceremóniának is. Valaha az erdélyi nemzeti fejedelmek és a hatalmas protestáns főurak idejében a püspökök valóban *episkopalszerű* jogokkal bírtak mind a lelkipásztorokkal és gyülekezetükkel, mind az államhatalommal szemben. *De most már ha hívnák is a mi szuperintendenseinket pl. abba a felső házba, egy lépést se tegyenek a felé; mert bizonnyal nincs és nem is lesz ott nekik sem helyök, sem hazájok, sem testvérök.* A püspökszentelésről az *Révész Imre* véleménye, hogy az a legjobb út a római katholikus három egyházi rend kialakulása felé. Felhozza, hogy a holland, skót és porosz protestáns egyházi vezetők mind megvannak külön püspökszentelés nélkül, ami különben következetlenség is, mert ha szentelik a püspököt, miért nem szentelik az esperest is? Végeredményben *Révész Imre* meggyőződése az, hogy ez a ritualizmus vagy Rómához, vagy *valami, oly határozott jellem és irány nélkül tengődő élethez vezet, amelyben sem az evangyéliomi protestantizmus, sem az egyházi tudományosság, sem a valódi lelki szabadság nem virulhat, sőt nem is élhet többé. Az ily jellem és iránynélküliségre pedig, a most élő nemzedék kivált, hazánkban rendkívül hajlandó, sőt úgylátszik, mintha gyönyörűségét és dicsőségét keresné abban.* Éppen ezért ezt az egész kérdést rendezni kell a jövőben, de természetesen a hivatalban lévő püspökök címeinek sérelme nélkül, akiket távolról sincs szándékában megbántani.

A fórumon való küzdelmei során keletkezett írásai mindenütt magukon viselik a *történész* bélyegét. Egyházpolitikai *ad hoc* felszólalásai, előterjesztései és véleményezései mindig históriai alapossággal készültek el: ebben rejlik legnagyobb erejük. *Révész Imrének* ezek az írásai beszédes bizonyságai annak, hogy *a históriku*s *munkája milyen igazán gyakorlati és milyen létfontosságú.* Szorosan véve tudományos munkásságának területe is természetesen a történelem, közelebbről egyháztörténelem. Egész seregnyi kisebb-nagyobb dolgozata között különös jelentőségűek a *Dévai Bíró Mátyás*ról és *Sylvester János*ról írott monográfiák, a *Kálvin élete és a kálvinizmus* című könyve és *egyháztörténete.* Mind olyan, hogy a bennük tett megállapítások, a szemlélet, a problémák felvetése és felfogása — nem tekintve az azóta napvilágra került újabb adatokat — ma is megállanak. Oka ennek elsősorban az, hogy *Révész Imre* mindenkori legfőbb törekvése az eredeti forrásokból az események hűséges előadása volt, úgy, amint azok megtörténtek. De ugyanakkor világos volt előtte az is, hogy mind a kutatásban, mind a feldolgozásban csak a *szellemtörténeti* szempont lehet a vezető.

A magyar protestáns teológiai irodalom szegénysége arra ösztönzi, hogy egy *magyar protestáns theologiai társulat* megalakítását szorgalmazza. *Sylvester*-monográfiájának *Végszavá*ban

erről is kemény hangon szól: ... *nekünk vóltaképen mindezeideig sincs egyházi történelmünk! A mely népnek, társadalomnak vagy felekezetnek pedig történetei vannak, de történetírása és történelme nincs, az nem méltó az életre* ... Az elmaradhatatlan felfogásbeli és a körülményekből is folyó ellentétek miatt nem érhette meg *Révész Imre* tervének megvalósulását. A *Magyar Protestáns Irodalmi Társulat* azonban nem kis részben neki köszönheti létrejöttét.

A század koreszméi reá is hatottak: *Révész Imre* is szabadelvű volt, de hogy mennyire nem volt kritikátlan liberalizmusa, mutatja egy fiatalabbkori pályamunkája, melyben nyilatkozik a zsidók polgárosításáról. „*Míg ők a' keresztyén vallás'- és keresztyének' gyűlölését parancsoló vallásos elveiket el nem hagyják. mind addig a' status' boldogságát ... veszélyeztetik, annálfogva polgári jogokra sem érdemesek, sőt ha illyen ... álláspontot vennének magoknak ez után is, nagyon hajlandó volnék az ángolok' azon indítványát el fogadni, hogy szállíttassanak Izraël országába, egyébiránt ha veszélyes vallásos elveikről 's azon alávaló csalni szerető sajátságukról le mondanak, ők is lehetnének kegyelemből a hon polgárai és ez rájok nézve valódi messiás (!) lenne, olly jogokkal bírni a' honban, mint azok, kiknek ősei ezt vérrel szerzették*". A liberalizmusról egyébként magvas megjegyzése az, hogy *a valódi szabadelvűség egyik jelleme épen az, hogy nem bókol valami előtt csak azért, mert az innen vagy amonnan kihirdetett liberálisnak.*

Íme *Révész Imre* igen vázlatos arcképe. Bizonyára sok vonás kimaradt belőle, különösen az igehirdető *Révész Imréé*, aki kezdeti racionalizmusa után debreceni pásztorsága idején egyre több hittel és nagyobb erővel vallotta *Krisztust az egyedüli fundamentomnak.* De erről a vázlatos képről a XIX. század legkimagaslóbb magyar protestáns egyháztörténésze és egyházjogásza, a magyar református egyház kemény és meg nem alkuvó, igazán modern gondolkodású vezető egyénisége, református multunknak pedig egyik legmélyebb és legmegkapóbb érzelemvilágának hordozója tekint ránk. Halálának hatvanesztendős fordulóján megdöbbentő aktuálitással szólnak intő szavai: *Egyházunknak is éreznie kell a maga vétkes múlasztásait, gyarlóságait, hibáit, bűneit, földi és mennyei, nemzeti és evangéliomi nagy rendeltetése iránti gyakori hűtlenségét, s midőn ezeket mélyen és igazán érezni fogja, akkor következik el reá is, mint Péterre nézve, az apostoli elhivattatás magasztos korszaka.*

Harsányi András

Budai Ézsaiás

A debreceni Kollégium díszterménck főfalán három arcképet pillant meg a belépő. Középen az iskola legnagyobb volt diákja, országvisszaszerző Horthy Miklós, mellette két tanár: Budai Ézsaiás és Sinai Miklós. A két professzor később püspöke is lett a tiszántúli reformátusságnak. Minden másban eltér a pályájuk. Sinai csupa erély, komor és átszellemült, mint valami művész vagy gondolkozó. Budai Ézsaiás derűs, nyugodt bölcs. Telt, piros orcája szinte anyaian gyöngéd. Karosszékben ül, vállán sötét, zsinóros, prémes mente. Jobb keze zöld terítős asztalon pihen, mutató és középujja közt lúdtoll, ezzel a szokatlan tartással éppen írni készül egy papírlapra. Elrajzolt kép ez, főleg a két kar elhelyezése ügyetlen, de reális részleteivel egészen hitelesnek rémlik: feje tetején mintha kurta, ősz haj fénylene, arca pírján az álla körül a szakáll fekete torzsája dereng át.

Sinai zord, önigazától megszállott harcos volt, a régi hagyomány őre, a francia forradalom korában. Európaszerte pozdorjává törtek a mult korlátai, Sinai is elbukott, megfosztották állásától. Helyét szerencsésebb utódjának, Budai Ézsaiásnak adta át. Sinai még hallani sem akart róla, hogy magyarul tanítsanak a Kollégiumban. Szerinte ez a műveletlenség útja volna: *via ad barbariem.* Budai tankönyvek egész sorával igazolta, hogy lehet a magyar fiúkat művelni anyanyelvükön is.

Ne csodáljuk, hogy ezt kétségbevonhatta valaha olyan tüzes magyar és kitűnő tudós, mint Sinai Miklós. Ki képzelné, hogy csak épen el kellett rendelni: mától fogva tanítsunk magyarul, s máris az összes iskolákban zenghetett az édes honi szó. Egyáltalán nem volt ez egyszerű. Azok a diákok a tanúim, akik megszállott területen kezdték tanulmányaikat, mekkora fáradságba kerül egy-egy tantárgy szakkifejezéseit elsajátítani, még a tulajdon anyanyelvünkön is. Minden óra hemzseg az ilyesfajta szólamoktól: „derékszögű háromszög", „legkisebb közös többes", „a váltó törvényes kellékei". A mult század elején még hozzá a legtöbb efféle fogalomnak nem is volt magyar neve.

Budai Ézsaiás például latin nyelvtant írt kezdőknek. Ő ezt így fejezte ki: „Deák nyelv kezdete példákban". A melléknevet úgy hívja benne, hogy: *mássalérthető szó.* A perfectum nála: *egészenmult* (van aligmult és régenmult is); a conjunctivus neve: *foglaló mód;* a declinatio: *ejtegetés,* a conjugatio: *hajtogatás.* Ezen a pár példán értsük meg Sinai aggodalmát, Budai erőfeszítését. Mikor 1804-ben diákjai segítségével, akik megtanulták a rézmetszést, Oskolai Magyar Atlást ad ki, ezt a jellemző magyarázatot illeszti a címlapjára: „Kidolgozta és *a'mennyire lehetett* a' nemzet nyelvéhez alkalmazta Budai Ézsaiás".

A Kollégium anyakönyvtára őriz többek közt egy kéziratot, Budai professzor történelmi magyarázatai után írta egy Szabó Pál nevű diák az 1806/7. tanévben. Ezt a címet adja neki: „Némelly

Históriára való Jegyzések, mellyeket T. (tiszteletes) T. (tudós) Budai Ésaiás Profess(or) Ur ...közönséges tanításiban elmondott." Egy helyütt előfordál nála ez a szó: „béfojás". Szabó Pál szükségesnek tartja gyorsan utána zárójelezni, hogy ez annyit jelent, mint *influxus*. Vagyis Budai Ézsaiás hallgatóinak nem a latin szó homályos, hanem az újsütetű magyar, — már pedig ilyenektől zúgott akkor minden órán a diákság feje.

Csokonai mégis ujjong ennek a változásnak. „Eddig a holtak nyelvén rebegtünk, — írja. — A tudomány templomának egy rozsdás kulcsát egész ifjúságunkban keresgéltük, s ritka volt köztünk, aki a bémenetelre... reá érhetett volna. Így tévesztettük el a természetnek rendes útját." Igaza van, mikor kifejti, hogy dupla fáradság külön veszkődni a dologgal is, meg még a nevével is. Sokkal édesebb, eredményesebb, ha szüleink, dajkánk és a jó öregek nyelvén szívjuk magunkba az erkölcsiséget, a históriát, a vallást. De látja ő, hogy nem megy minden egyszerre. Mindegy, csak menjen már valahogy. Így folytatja: „Minden nagy igyekezetnek kicsiny a kezdete, fáradságos a munkábavétele, sikeretlen az első indulása. De ettől a nagy lélek el nem irtózik. Ha soha el nem kezdünk, soha nem is végzünk."

Hiszen ha a költő lelke, hite ott lobogna minden kortársában! Sinai nagy ellenfelének, Domokos Leó főbírónak, a Kollégium gondnokának sikerül ugyan odaerőszakolni a dolgot, hogy a század utolsó éveiben magyarul kezdenek tanítani, sőt 1799-ben magyarul bonyolítják le a vizsgákat, de rosszul sikerül a kísérlet. Már a következő évben újra lehetővé teszik a latin vizsgát, sőt 1819-ben egyenesen azt rendelik el, hogy a felsőbb tanfolyamokon deákul kell előadni. A helytartó tanácsot igazán soha senki nem vádolta túlzott nemzeti érzéssel, erőszakos magyarosítással meg épen nem, mégis most a debreceni Kollégiummal is többször megesik, hogy a helytartó tanács figyelmezteti rá: juttasson nagyobb teret az anyanyelvnek. Sőt 1826-ban egyenesen rá kell parancsolnia az iskolára, hogy tanítsa a magyar nyelvet és literatúrát, és ez alól egy tanuló se vonhassa ki magát.

Csokonainál könnyebben aligha birkózott meg magyar diák az idegen nyelvekkel, mégis ő is tapasztalta magán, mekkora akadálya a latin oktatás a tudományos elmélyedésnek. A magyar értelmiség zöme épen csakhogy elbotorkált az iskolában. Ezért kiáltja Csokonai: „Legutól vagyunk az európai nemzetek közt!" De ő hisz a jövőben. S amit ő és kortársai alkotnak, azt egészíti ki tudományos téren Budai Ézsaiás.

Ezek után talán nem fintorog többé senki, ha azt hallja,[1] hogy azért idézzük fel Budait százesztendős sírjából, mert ő a magyar tankönyvírás egyik úttörő mestere. Ma a tankönyv majdnem olyan kérészéletű nyomtatvány, akár az újság. Addig tart a becsülete, míg rajta a hivatalos jegyzéken, — azon túl legföllebb az

[1] Ez a szöveg a rádió diákfélórája számára készült, s Budai halála századik fordulóján hangzott el.

egerek méltányolják. Budai Ézsaiás művei nem ebből a fajtából valók. Ma is gyönyörűséggel olvashatjuk őket. Minden szavuk mögött nagy szellem áll: egyetemes műveltség, nem mindennapi írói készség. Átlagos tanár nem is tudott volna boldogulni az alapvetés feladatával. A megalapozáshoz sohsem elég a szakember, teljes ember kell hozzá.

Budai Ézsaiás ilyen volt. Mikor meghalt, kerek száz esztendeje, 1841. július 14-én délelőtt 10 órakor, több mint hetvenöt éves korában, az Athenaeum írt róla méltatást, Vörösmarty, Bajza, Toldy Ferenc lapja, a reformkor legtekintélyesebb folyóirata. „Ki ne ismerné, — kérdi ez a cikk, — ki ne ismerné a férfiút, aki kevés híján félszázadon keresztül hatott mint közoktató, mint író, mint iskolai és egyházi előljáró?" Elmondja aztán, hogy a temetésén nemcsak a városból, hanem vidékről is annyian vettek részt, amennyire Debrecenben senki nem emlékszik. Lehet, hogy ez csak a kegyelet túlzása, mint ilyenkor szokás, hanem az már okvetlenül Budai egyéni varázsa, hogy „a katolikus papok mint a hazának, közjónak élt nagy elhunytat mint maguk halottját is tekintették, velünk mintegy vetélkedve a tiszelet, hála, részvét kimutatásában".

Körülbelül hét évvel volt öregebb Csokonainál: 1766-ban született Középszolnok megyében, Péren, s Debrecenben meg Késmárkon tanult. Az ifjúsági tisztségek közül viselte a kontraskribai, majd a széniori állást, tanította a költészeti osztályt, s helyettes lett Sinai tanszékén. Göttingába ment külföldi tanulmányútra, 1792-ben, s ott avatták doktorrá. Eljutott Hollandiába és Angliába is. Visszatérése hírére Csokonai üdvözlő verset adott tanítványai szájába.

Ki sejtette volna, hogy rövidesen Budai elnököl majd azon az ülésen, amelyik Csokonait kizárta a Kollégiumból. A költő mégsem neheztelt meg rá soha. Budai jobban elhidegedett tőle; legalább is erre vall egy Kazinczynak írt levele. „Csokonai Urat, — mondja ebben, — Poéta- és Rhetorgyermek korában én tanítottam privatim, és már akkor úgy ítéltem felőle, hogy a'mint indult, minden tanulótársait felyül fogja múlni". Nem egészen vált be a reménye, teszi hozzá, mert: „Poéta gyermek korában néha jobb verseket írt azoknál, mellyekre mostani munkáibann néha futólag tekintettem".

Mosolyoghatunk ezen a tanári dohogáson, de Budai meg is okolja véleményét, s itt érdemes megállnunk egy pillanatra. Azt mondja: „Mert akkor még igazán Magyarúl írt, nem tudván idegen nyelveket, és nem szíváun be azoknak Idiotismusit. Most már inkább *Poëta doctus volt*, mint Poëta *natus*".

Csokonai halála évében, 1805-ben írta ezt Budai, s magyarán azt mondta vele, hagy a Lilla-dalok énekese addig volt igazi költő, míg tele nem árasztotta idegenszerűséggel az alkotásait, azontúl inkább tudós volt, mint poéta. Ismerjük Kölcsey kritikáját, ő meg azért rótta meg Csokonait, mert túlságosan parlagi maradt, nem mívelte magát kellően a fentebb érzésben, nem lett eléggé szentimentál, sok az alkotásaiban a nyers debreceni íz, a népi szólam,

a „rút köz expressio". A lángészt, íme, nem méltányolja sem a korabeli iskola, sem a magas írói céh, mégha olyan hozzáértők is a szószólóik, mint Kölcsey, vagy Budai Ézsaiás.

Az iskola szorongó hangja: az anyamadár aggódása. Félti fiókáját a túlmagas, túlmerész repüléstől. (Még a mi korunkban is akad derék oskolamester, aki szerint Ady Endre legkülönb kötete az, amelyiket debreceni jogász korában adott ki, 1899-ben!) Budai természetesen nem vadmagyar mucsai szempontból kárhoztatja Csokonai idegenszerűségeit, hiszen világlátott, pallérozott elme. Annál tiszteletreméltóbb, a szinte gátjavesztett külföldimádat korában, az ő mély magyar igénye. Senkire sem volt akkortájt több szükség, mint az ilyen fékező magyarokra. Csak épen: Csokonai esetében nem volt szerencséje. Lángeszű tanítványa azóta is egyedül áll költőink közt abban a tekintetben, hogy világtávlatokat tud egybekarolni, magyar jellegének legkisebb sérelme nélkül. Ne ezen a téves ítéleten mérjük hát le Budai hozzáértését, hanem azon, hogy egy kicsit költő volt maga is, — a reformátusok máig állandóan éneklik egyik ujjongó húsvéti dicséretét: „E húsvét ünnepében, E húsvét ünnepében, Örvendjünk keresztyének, Szívünk teljességében, Szívünk teljességében Illik szánkba víg ének".

Még inkább mutatja hivatottságát, hogy mikor irodalomtörténetet is tanított, ahhoz szintén tankönyveket adott ki. A Régi Tudós Világ Históriája 1802-ben jelent meg. Nagy terjedelmű, egyetemes érdeklődésű munka ez, életrajz-gyüjtemény a könyvnyomtatás előtt működő írókról, tudósokról, de némileg fejlődésrendben, belső terv szerint, külön tárgyalva az egyes műfajokat. Kezdi a görögökkel, majd a rómaiakra tér át, sok szemelvényt is ad; — ezekből látszik leginkább jó irodalmi érzéke. Aztán, mintegy függelékül, sort kerít a keletiekre is, zsidókra, arabokra, perzsákra. Előljáró Beszédében az irodalom jelentőségét, tanulásának hasznát méltatja, ma is szép, frissen ható érvekkel. Bevezetése, vagy amint ő mondja, Előrevaló Jegyzései az írás kialakulásáról adnak enciklopédikus igényű fejlődésrajzot. Vannak helyei, amelyek szinte Riedl Frigyes kitűnő Retorikáját és Poetikáját juttatják eszünkbe fölfogásukkal s tömör nyelvükkel. Már belőle megtanulhatta a magyar diák, hogy a három görög tragikus közt mi a különbség: „Aeschilus *idealiter* festi az embereket; Sophocles ollyanoknak tészi, a' millyeneknek kellene lenni; Euripides pedig úgy adja elő, mint a' minéműek valósággal".

A Régi Római Vagy Deák Irók Élete (1814) nem puszta különlenyomata ennek a Régi Tudós Világnak. Új bevezetőt ír hozzá, egészen mai igénnyel hibáztatva a szokott arany-, ezüst- és vas-kor elnevezést: „Mert a' mi a' tzél vólna, hogy t. i. az Irók charaktere, betsi és érdeme ezeknél fogva meghatározódjék... (nem) érhető el". Ma sem vallhatjuk határozottabban, hogy az irodalomban olyan korfelosztás szükséges, amelyik meghatározza a költők jellemét, értékét és hatását. Egészen modern az is, hogy Budai ezt az önállósított latin irodalomtörténetét már a drámaírókkal, a comicus és tragicus poétákkal meg a mimus-írókkal

kezdi el. Akkoriban egész irodalmunk a színpad fölvirágzásán fáradozott, még a félénk, zárkózott Arany János is színésznek csapott föl. A tudós professzor meg azzal áldozott ennek a közérdeklődésnek, hogy fölfedezte: „A' legelső Poéták a' Rómaiaknál Dramaticusok vóltak".

De a magyar köztudat nem ezen a téren látja Budai főérdemét. Történetíró ő, először világtörténelmet ad két részletben, ezen a címen: Közönséges História, készítette tanítványai számára Budai Ésaiás, I. 1800, II. 1805. A következő hét esztendőben, 1805—1812-ig jelentette meg azután három kötetben Magyarország Históriáját. Tankönyv ez is, gyakorlati célból készült, de sokkal több, mint tankönyv: — az első igazán tudományos igényű teljes magyar történelem.

A hún és avar még nála hiteles magyar rokon, viszont a finn-lapp atyafiságról hallani sem akar. Megokolása egyébiránt helyes, Horvát István is tanulhatna belőle. Azt mondja nevezetesen, hogy „erre nem egynehány szóknak, hanem ... az egész nyelv természetének megegyezése kívántatik". A moldvai csángókról már közli a föltevést, hogy nem erdélyi kivándorlók, hanem esetleg: Etelközben visszamaradt magyarok. Őshazánkat Baskíria tájára helyezi. Mindent mérlegel és rendkívül tájékozottan kalauzol el bennünket a saját koráig. Erről is számot mer adni. Nem feszélyezi, hogy „nincs kellő távlata". Kinek volna kortársai közül, ha neki sem? S mégha téved is itt-ott, kisebb hiba, mintha gyáván homokba dugná a fejét, s lemondana a véleménynyilvánítás szent kötelességéről, amelyre őt háromszorosan is kötelezi, hogy tudós, nevelő és igehirdető.

Nemrég egy kiváló irodalomtörténetírónk megrótta őt is, sőt az egész korabeli Debrecent, a legmeglepőbb okból: túlságosan lojális, fölöslegesen hajbókol a Habsburg-ház előtt. Legföllebb abban lát mentséget, hogy tanítási óráin „bizonyára éreztetni tudta Budai Ézsaiás, ha talán nyiltan nem is, legalább egy tekintetével vagy egy-egy sokatmondó mozdulattal, hogy (történelmünk) némely részleteire vonatkozólag nem igazi meggyőződése az, amit könyvében megírt".

A cenzúra miatt csakugyan cs. kir. történelmet kellett Budainak írnia, de tanítványának, Szabó Pálnak imént idézett jegyzete igazolja, hogy tanítási óráin nem csupán tekintetével jelzi, mi az igazság, hanem egész sereg olyan részletet mond el, amelyiknek nyoma sincs a nyomtatott szövegében. II. Rákóczi Ferenc fogságból való menekülését például a könyvben magában úgy fogalmazza, hogy „tsalárd módon kiszökött a tömlötzből". Magyarázataiban viszont megrázó részletességgel beszéli el, mégpedig jórészt Rákóczi tulajdon emlékiratai nyomán, hogyan akar menekülni végzete elől, mint könyörög, hogy cseréljék el birtokait más tartománybeliekkel. Valósággal belehajszolják, hogy XIV. Lajos oltalmazó keze után nyúljon, s akkor lecsapnak rá, elfogják. Most Budai egy kéziratos forrást idéz, amely szerint a fejedelmi ivadék teljes öntudattal jelenik meg első kihallgatásán: „...a Törvény-

szék előtt süvegét feltette, és kínálást n(em) várvánn (ma)gá(nak) széket vett és le ült". Száraz humorral hozzáteszi ugyan Budai, hogy: „De ezt 2dik Rákótzi Ferentz a (ma)ga munkájáb(an) n(em) említi, n(em) vólt p(edi)g oka reá, h(ogy) elhalgassa, ha igaz lett vólna". Az ilyen cáfolat csak arravaló, hogy még jobban aláhúzza a jelenet mondai szépségét.

Viszont mikor saját koráról számol be, hogyan csépeli a felséges Ferenc császár hadait évről-évre a garázda Napoleon, nyomtatott művéből alig érti az ember, hogy mikor csatáról-csatára majdnem megverik a franciát, végül mégis hogyan kerekedhet mindig felül, „igen erős viadal után", az a fránya korzikai. Szabó Pál jegyzeteiben ellenben szó sincs semmiféle erős viadalról, csupán gyilkos tárgyilagossággal annyit közöl Budai, hogy például „a Muszkákkal egyetemb(en) Auszterlitznél ismét ütközetre kerülvén a d(olo)g, December 2dikán 1805-b(en) m(in)d a Muszka, mind az ő Felsége seregei (me)gverettettek".

Íme, száz évvel ezelőtt sem volt kevésbbé gerinces a magyar tanár, mint a mi korunkban, az idegen megszállás alatt. Benn a tanteremben maga ura Budai, rengeteget magyaráz; gyökeresen magyar és református szellemben. Egy évi jegyzete, rövidített írással is, egész vaskos kötet. Hangja sohsem handabandás, nem magyarkodik, nem frázisaiból érzik, miféle fajta szülötte, hanem az anyagkiválasztásából, összefüggés-teremtéséből: az eszejárásából. Az ember rögtön rájön, hogy súlyos korszakokban a jegyzet-íratásnak mekkora előnye lehet! Nemcsak a tanári függetlenség utolsó menedéke, hanem esetleg: magáé a nemzeti szellemé.

Budai művét nyomtatásban sem értette félre senki. A fiatal Petőfinek Aszódon egyik alapolvasmánya volt, belőle tanulta nemzeti történelmünket, s úgy látszik, nem is tévesen, — hiszen ő írta később Rákócziról:

> Hazánk szentje, szabadság vezére,
> Sötét éjben fényes csillagunk...

Több a Budai történelme, mint tankönyv. Nemzedékek olvassák, s nem fogy a tekintélye akkor sem, mikor már szabad nyiltan beszélni. Gyerekfővel én is rábukkantam apám könyvei közt, s hozzámenekültem, ha száraznak éreztem az iskolai leckét. Budai izgató olvasmány volt, nemcsak eredményeket közölt, hanem a kutatás módszereit is föltárta. A maga korában önálló tudományos érdemei vannak. A reformációt ő illeszti be a politikai történelembe. A göttingai egyetem meg is becsüli, 1817-ben tiszteletbeli teológiai doktorrá avatja. Itthon már korábban fölhat a neve a legmagasabb körökig. József nádor, mikor 1805-ben Debrecenbe látogat, őt kéreti magához, azzal, hogy: „Ő mindenütt ismeretes". Az Akadémia alapszabályainak elkészítésében is részt vesz, 1831-től pedig tiszteleti tagja a nagytekintélyű tudós társaságnak. Ekkor ugyan már tíz éve nem tanár, hanem lelkész, majd 1822 óta püspök.

Érdekes adat maradt fönn róla Virág Benedek 1803-i levelében. Kazinczytól kérdez egy Sándor nevű „nem tudom minémű újságírót", aki „magát és Budai Ésaiást tartya legjobb Magyar Irónak". Ha legjobb magyar író soha nem volt is, van megelevenítő képessége és valami mély zengése, amely — távolról ugyan — de rokona Károlyi Gáspár bibliájának. Tárgyismerete szédületes, sokszor szinte már-már el is torlaszolják az adatok előadása egyenletes epikus hömpölygését. De ha nehézkes, hosszadalmas, sohse felejtsük, hogy tudományának részben még a nyelvét is maga kénytelen megteremteni. Mindig magasrendűen, összefüggésükben tárja föl az eseményeket, s ha a legmélyebb kapcsolatokra nem tapint rá mindenütt, hogy is tehetné, mikor nagyrészt Habsburg-századokról ír.

De azt ne higgyük, hogy császárhűsége puszta színlelés. A protestánsokat sokáig bűvöletben tartotta II. József türelmi rendelete, a tudósokat meg, hogy Bécs, a testőr-város, akkoriban kissé a magyar szellemi életnek is irányítója tudott lenni. Mikor 1828-ban együtt ünnepelte az ország a Habsburg-uralom háromszázadik fordulóját és Ferenc császár születése napját, a debreceni nagytemplomban maga Budai Ézsaiás szállt fohásszal az egek urához, eképpen: „...a felséges AUSZTRIAI HÁZnak e házában való Uralkodását... tegyed oly Kősziklává, melynek semmi veszély, semmi viszontagság ne árthasson..."

Huszonegy esztendő mulva ugyanebben a templomban mondta ki az ország a Habsburgok trónvesztését. Ha a püspök aznap föltámad, bizonyára elszörnyedt volna ezen. Hát még, ha valaki elárulja neki, hogy az ehhez szükséges magyar önérzet kialakulásához igen sokkal járult egy néhai való debreceni történetprofesszor, bizonyos nevezetű Budai Ézsaiás.

Juhász Géza

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

TROMBITAS DEZSŐ: HITBŐL HITBE. (Egyházi dolgozatok. Nagyvázsony, 1941.)

A nagyvázsonyi református lelkipásztor első könyvére jellemző, hogy az író s írása kettős kötöttségű. Az írás címe jelzi a szerző első kötöttségét, *a hitet.* A Rómaiakhoz írott levélből vett idézet (1: 17), amelyet Trombitás Dezső könyve címéül választott, döntő kötöttség sajátmaga, műve s olvasó részére. Ezért és így jellegzetesen evangéliumi keresztyén az író maga, a mű s ezenkívül az a kívánalom, hogy ez a tanulmánykötet evangéliumi gondolkozású olvasókat igényel. Ebből az első kötöttségből származik a másik, hogy a kötetben összegyüjtött cikkek alcíme: egyházi dolgozatok. A tanulmányok személyi s első tulajdonsága, hogy hitből erednek, éppen azért kérdéseik, hangjuk, igazságaik egyházi körűek. Az egyház életét érintik, érdeklik ezek a dolgozatok. Amikor az egyházban felmerült egyes tárgyakról szólnak, az egyház népének íródtak és joggal reméljük, hogy ez a második kötöttség, az *egyházi* megfelelően értő olvasót és értékelőt talál körünkben. A könyv és a szerző kettős kötöttsége ugyanis, meggyőződésem, a korral elmúló s változó ember és emberi fölé emeli ezt az írót és írását.

A hit és az egyház kötöttségét tizenegy dolgozatban, nyolc íven át szemlélhetjük. A tizenegy dolgozatból meggyőződhetünk, hogy ez a könyv evangéliumi szempontján és vitathatatlan komolyságán kívül sikerült irodalmi alkotás. Hangja emelkedett, szempontja egységes, tárgyválasztása érdekes, megoldásai sikerültek. Hogy miről szól a Hitből Hitbe? Három hittudományi tárgyú tanulmányt találunk benne. Ezek a tanulmányok: Programm, vagy hit? Egyházi hitvallás. A rab a rabszolgákért. Az első dolgozat a lelkipásztori kezdő s alapvető kérdésre mutat, hogy a szent szolgálatnái nem munkatervre, hanem hitre van szükség. A siker egyedüli feltétele: a hit. A kötetnek ez az első írás szabja meg szempontját és menetét. A másik, inkább hittudományi tartalmú cikk a hitvallás egyházi s az egyház hitvallási lényegét fejtegeti, míg a harmadik tanulmány, amely a tizenegy közül a legterjedelmesebb, a Filemonhoz írott levél gyakorlati magyarázata. Teljes tervszerűség van a tanulmányok csoportosításában, ahogy a szempontot feltáró igei írással kezdi s az írásmagyarázattal végzi a könyv. — Két dolgozat, a harmadik és a negyedik (Vallás és hit, Theológus volt-e Ady?) Németh László tanulmányaira felelet. Ezekben Trombitás Dezső megoldása a helyes, hogy különbséget lát és tesz a vallás, valamint a hit között.) Németh László, aki a kultúrprotestántizmust képviseli, ezt a különbséget nem tudhatta s éppen azért cseréli fel a két különböző valóságot.) Az Ady-kérdésben tétele viszont Makkai Sándorhoz ér: Ady nem theológus, hanem költő. Feljegyzésre méltó az idevezető bizonyítása: a költő születik, a theológus újjászületik, a nyert tétel ebből egyszerű s érthető.

Az evangéliumi egyházi élet három mai kérdését tárgyalja a Politizáljon-e a lelkipásztor, a Református Egyházi Múzeum s a „választott nép" című dolgozatokban. Az első tanulmány igei tanácsa, hogy csak akkor legyen politikus a lelkipásztor, „míg az Úrhoz tartozik", de hagyja abba a politikát akkor, ha megszakad közte s a Krisztus közötti élő kapcsolat. A Református Egyházi Múzeum sürgős ügye, hogy a református multat és emlékeit őrizze s gyüjtse egybe a mulandóság elől. A „választott nép" pedig az Ige értelmében ma már nem a közvéleményünk szerint, t. i. a mai zsidóság, hanem az egyház népe. — A könyv közepére a szerző három

lelkipásztor arcképét állította, akik közül egy idegen és kettő magyar. Az idegen igehirdető: *Blumhardt* János Kristóf, a mult század egyik csodálatos keresztyéne, kinek személyén át hatott és gyógyított Isten. Míg Blumhardtról, mint minta igehirdetőről Zündel életrajza kapcsán ír, a korán elhúnyt mészkői unitárius lelkészről: *Balázs* Ferencről és *Kiss* Géza kákicsi református lelkipásztorról működésük és írásaik alapján nyilatkozik. Mindkettőben az evangéliumi magyar embert értékeli, akik az egyházban a népükért fáradtak. A két egymástól messzeélő magyar igehirdetőt az erdélyi Mészkőn és az ormánsági Kákicson egymás mellé állította a hitből származó szent szolgálat célja, amelyért éltek és amely tulajdonképpen az egyház magyar népének szolgálata.

A Hitből Hitbe egészben sikerült mű. Dolgozatai, amelyek 1938 és 1941 között keletkeztek, a református egyház és egyházi közélet kérdéseire adják az igei világos választ. Az író többet nem akar ennél, mert nem akarhat és ezzel eléri célját. A tanulmánykötetet, mivel maradandó mű, értékeléssel fogadja a komoly, elmélyülő olvasóközönség. A könyv nem tűnik el nyomtalanul korunk betűtengerén, az igehirdető-írójától pedig további, hasonló alkotást joggal és jó bizakodással várunk. — A könyv elé *Vasady* Béla egyetemi tanár írt megértő, ajánló előszót. *Narancsik Imre*

F. C. CHURCH: I REFORMATORI ITALIANI. (Két kötet. La nuova Italia kiadása. Firenze.)

Ez a kétkötetes, hétszázoldalas munka nem olasz szerző műve. Amerikai alkotás. Hogy ismertetjük, két oknál fogva tesszük. Az egyik ok az, hogy le van fordítva olaszra — D. Cantimori fordította — és ma még az olasz reformációs irodalomban egyetlen olyan munka, mely teljes képet igyekszik nyujtani az egész olasz reformációs megmozdulásokról. A másik ok éppen a szerző idegen volta és az ebből következő tanulságok.

Ami az első okot illeti, meg kell állapítanunk, hogy az olasz reformációra vonatkozó irodalmi anyagot jól ismeri. De csak az irodalmi anyagot, tehát a publikációkat. Bár meglehetős utalásokat tesz a levéltári kutatásaira is, meg kell állapítanunk, hogy valamilyen oknál fogva nincsen annak, vagy helyesebben nem volt annak tudatában, hogy az olasz reformációs törekvések mérhetetlen anyaga, könyve írásaikor is, igazában, és még ma is azokban a nagyszámú nyilvános — tehát állami és városi — levéltárakban, és magáncsaládi, püspöki, iskolailevéltárakban van, melyek az egész félszigeten elszórtan, csaknem minden városban találhatók. Tehát, aki egyáltalán egy egyetemes, egész igényével föllépő munkával lép a nyilvánosság elé, elsősorban is, a tudományosság szempontjából is, ezekre a levéltári anyagokra kellett volna, hogy alapítsa egész munkáját. Így egy egész sereg kérdés legalább közelebb juthatott volna a helyes értelmezéshez, és ezzel maga az olasz reformációs mozgalom kutatása egy-két lépéssel igazában előbbre is haladt volna. És nem történt volna meg az, hogy van egy hétszázoldalas nagy kopiláció, mely Amerikában, azok előtt, akik a tudománynak ezzel a részlet, de nagyon fontos és érdekes ágával nincsenek tisztában, még sikert is érhetett el, de a valódi célt, a tudományos történetírást, puszta megjelenésével igazában egy bizonyos fokig, haladásában, tehertételként, késleltette. Célszerűbb lett volna a teljes anyag felölelése helyett egy korszak pontos feldolgozása: nagy és komoly szellemtörténeti alapvetéssel, és legpontosabb levéltári kutatással. Ez azután folyamatosan kiegészülhetett volna. Legalább is építeni lehetett volna rá és személyi megoldásban is más, tovább vihette volna a munkát.

Másik megjegyzésünket illetőleg pedig: ez a munka tipikusan bizonyság a mellett, hogy egy idegen, nem a latin kultú-

rán felnőtt, ha teljes odaadással nem illeszkedik be egy más nép — jelenleg az olasz — szellemi és lelki világába, nagy félreértéssel szemlélheti a dolgokat; lehet előkelő idegen. Nagyszerű utazó és a gondolatokkal, eszmékkel bűvész ügyességgel játszó személy, igazában értelmetlen zavarral szemlél jelenségeket. És ami még rosszabb: következtetéseket von le. És végeredményében az egész tudományoskodás is nem lesz más számára, mint egy szellemi kaland. Főleg, ha még — mint a szerző — elfeledi egyetemes vonatkozásba is hozni a dolgokat: úgy, hogy azok valóban a szellem és a lélek egyetemes megmozdulásaival is legyenek kapcsolatban!

A munkának egyetlen jó része, a felosztás, de ezt is csak addig lehet elfogadni, amíg egy-egy kor részletes feldolgozása be nem fejeződik.

Róma. *Tőke László*

GULYÁS PÁL: BIBLIOTHECA JOANNIS SAMBUCI (Sámboky János könyvtára; Bp. 1941. A M. T. Akadémia támogatásával szerző költségén.)

A XVI. századi magyar műveltség- és irodalomtörténet Gulyás Pál tudós munkája és áldozatkészsége révén igen becses kiadvánnyal gazdagodott. E hatalmas könyv Sámboky János, a világhírű magyar humanista már a maga korában is nevezetes könyvtárának jegyzékét tartalmazza. Az eredeti jegyzék Sámboky halálakor jött létre s ma a velencei Szent Márk könyvtárban őrzik. De nem pusztán e jegyzék kiadása történt most meg. A kéziratos jegyzék valószínűleg diktálás útján készült, a jelzésekbe, főként a nevekbe számos hiba is csúszott be. Gulyás Pál a hibákat kijavította, a könyveket pontosan meghatározta, tudománytörténeti helyüket és jelentőségüket megállapította.

Az így teljesen használhatóvá tett jegyzék most tiszta képet ad Sámboky tudományos érdeklődéséről. Több mint 3000 nyomtatvány, számos hangjegykiadvány és 200-on felüli kézirat bizonyítja, hogy ez a könyvtár méltán érdemelte ki már a kortársak csodálatát is. Nekünk, mai magyaroknak különleges büszkeségünk a nagyszombati születésű humanista. A könyvtár anyaga természetesen latin nyelvű, erősen képviselve benne a természettudományok, a theológia, a filozófia és a korszerű filológiai irodalom. Magyar nyelvű munkáról mindössze kilencről számol be a jegyzék, de köztük van olyan kiadvány is, melyről eddig nem tudtunk.

Külön érdeklődésre számíthat azonban az a bevezetés is, melyet Gulyás Pál a jegyzék-kiadás elé írt. A könyvek tudománytörténeti jelentőségének megállapításán, valamint a könyvtár sorsára vonatkozó becses tudósításokon kívül ez tartalmazza Sámboky első kritikai életrajzát is. Az eddigi életrajzi adatokat igen sok helyütt helyesbíti, világot vet a nagy humanista külföldi és hazai személyes kapcsolataira. Hitbeli álláspontja tekintetében, Gulyás Pálnak az a nézete, hogy Sámboky hithű katolikus volt. Érvei azonban nem súlyosabbak, mint a vele ellenkező véleményen levőké. Az a négy év, amelyet Sámboky Wittenbergben töltött, nem maradhatott hatás nélkül, s igen valószínű, hogy ő is, mint kortársai közt sokan, a mindent figyelő és számontartó humanista szemével nézte a nehéz vallási küzdelmeket, a nélkül, hogy a nyiltabb hitvallásig eljutott volna.

A magyar multismeret minden művelője, igaz hálával tartozik Gulyás Pálnak e kiadásért. A köszönet egyképpen jár ki a fáradhatatlan tudósnak és az áldozatkész embernek. *K. D.*

SZALAY KAROLA: A TÁNC A KÉPZŐMŰVÉSZETBEN. (Bp., 1941.)

Wilde Oszkár a kritikust a legfőbb művésznek tartotta, mert anyagát nem a természetből, hanem annak már magasabb életre keltett másából, a művészetből meríti, tehát így a valóságnak két-

szeri átszűrése és sűrítése által a legtökéletesebb művet alkothatja. E gondolat alkalmazható arra a festőre és a szobrászra is, ki témájául a táncot, tehát a ritmusok rendjében már egyszer művészetté nemesedett természetet választja, hogy még azt is átformálja belső látomása szerint. Mégis néha különös kényszer hajtja a festőt az érdes realitások felé — így Degast, hogy a hatványozott artisztikumból egyszerre előzökkentse a mindennapit, a pillangóban felfedezze a hernyót, a tüllökbe és fátylakba burkolt ballerinában a mellbeteg, reumás, fájós lábú proletárlányt. De míg a művészet csillogásának és az élet fakóságának kiábrándultan álmodozó, fanyar varázsú ellentétéhez eljutottunk, addig a tánc és a táncábrázolás is be kellett fussa egyéni és emberi komédiájának köreit az alvilági ösztönöktől a testetlen lebegésig vagy a silány megüresedésig. Valamikor a tánc legfőbb misztérium volt; könyörgés esőért, vadért, termékenységért. De a mágikus szertartásból évezredek során társadalmi forma lett. Ezt a szédületes zuhanást érzékelteti a képzőművészet is. A hindu szobrokon Siva isten mámoros táncban rombolja szét a világot, mit Brahma játékból teremtett. A százkarú isten démonok hátán, lángkoszorúban kígyózó mozdulatai világmítoszt fejeznek ki. A XVIII. század végétől kezdve azonban a táncábrázolás legtöbbet társadalmi szatírára, a divat és az erkölcsök kigúnyolására ad alkalmat. De a régi hevület mégsem veszhetett ki egészen, néha felderengett valami sejtelem a tánc ősi kozmikus értelméről, Isten előtt járt szerepéről. A középkor őszén a haláltánc műfaja született meg, melyben egy kegyetlen hatalom az elmúlás ütemére mozgatja az élet bábjait. A gyöngéd színű francia miniatúrákon, tarka kalendáriumképeken a vak irányítóhoz, az ökörháton lovagló Halálhoz a Szerelem és a Vagyon is csatlakozik, hármuk parancsszavára járja hosszú hegyes cipőben, fínomkodó gótikus mozdulatokkal a burgundi divatú társaság a tenyészet és az enyészet örök körtáncát. A XVI. sz. eschatologikus révületében, világvégváró hangulatában megfogant Danse macabre azonban a léha és játékos századokban farsangi maskarázássá alakult: a halottvezető démonból Arlekin, a halott ember jelképéből a bohóc mezzé stilizált ravatali inget még mindig viselő, élettelen, fehérré rizsporozott Pierrot lett. De nemcsak a rombolás szellemét érezték meg a táncban, az égi örömök ígéretét is abban sejtették a boldogan együgyű lelkek. A magyar Sándor kódex domonkosrendű írója a XVI. sz. elején az „Igön szép dolgok a mennyországról" című tanításában is arról ábrándozik, hogy az égi világban mindenek megvannak, „mik az tánchoz kellenek". Ezekhez az elképzelésekhez mintha csak illusztrációként szolgálnának Fra Angelico festményei, amiken a mennyei réteken szép ifjú angyalok táncoltatnak kedves öreg szerzeteseket. Majd jön a barokk, hogy a táncot is az egyházi propaganda szolgálatába állítsa, elannyira, hogy a lisszaboni jezsuiták pl. Loyola szentté avatását a rendalapítót dicsőítő balett előadásával ülték meg.

A képzőművészeti ábrázolások vizsgálatán keresztül a táncolás egész multja megelevenedik az Operaház mosolygó primaballerinájának, Szalay Karolának értekezésében és megtanít arra, hogy a színpadok világának tetszetős mozdulatai mögött a világtörténelmet, és az ember ösztönös izomrángásokból induló, magasabb rendbe és szépségekbe símuló fejlődését érezzük meg.

Csabai István.

Sylvester Rt., Budapest. — Felelős vezető: Schlitt Henrik.

SYLVESTER